Balthasaris Castilionis Comitis De Curiali siue Aulico Libri quatuor, ex Italico sermone in Latinum conuersi.

Bartholomæo Clerke Anglo Cantabrigiensi Interprete.

Nouissimè Æditi.

LONDINI,
apud Henricum Bynneman Typographum.
Anno Domini
1577.

Illuſtriſsimæ ſereniſsimæq;
Anglorum Principi Elizabe-
thæ, Dei gratia Angliæ, Franciæ, & Hi-
berniæ Reginæ, fidei defenſori. &c.
ſumma ſalus cum perpetua
fœlicitate.

EGit mecum nõ ita pridẽ (illuſtriſsima Princeps) heros nobiliſsimus dominus Buckhurſtius, vt de Aula Regia tua, &, quod multò difficilius eſt, de tua maieſtate hiſtoriolam ſcriberem. Cui ego etſi tantum debeam quantum hominem homini fas eſt tribuere, tamen cùm incredibiles tuas tum animi, tum corporis virtutes perſpicerem, cùm diuinum illud ingenij lumen recordarer, cùm te ſupra hunc ſexum, ſupra iſtam mortalitatem ſapere meminiſſem: deniquè cùm nulla vox, nullum, vt audio, verbum, ita caſu tibi poſsit excidere, quin ſempiternis lite-

ris monumentiſquè decorandum videatur: timebã vehementer, ne, dum tuæ excellentiæ inſeruire, clariſsimo viro & de me optimè merito ſatisfacere deſiderarem, onus Aetna grauius temerè & inconſultò ſubirem. Atque hîc (quod in prouerbio eſt) lupum auribus tenebam. Nam, & nimium diffidere, inſulſi timidiquè putabam eſſe: & plus æquo in tam magnis rebus audere, hominis parum conſiderati. Iſta me tam ſeria deliberatio, cùm per aliquantum temporis ſpatium, anxium & ſollicitum tenuiſſet, tandem mihi venit in mentem, Italum quendam Caſtilionem, perſimili in re egregiã nauaſſe operam. Quæ ſi à me in Latinum ſermonem nõ inconcinnè transferri poſſet, & ſtylo meo tãquam coticulam aliquam fore putaui, & ex ea, indicia atque argumenta certiſsima poſſe deſumi, num tantis conatibus quoquo modo poſſem ſatisfacere. Nam, ſi ego minùs Latinè quàm ille Italicè ſcripſerim (quod

(quod valdè metuo ne fiat) inanis omnis noſter labor, ſtultumquè ſtudium eſt futurum, cùm nec Anglorum Aula Vrbinatium vlla in re inferior fuerit, & tua ſerenitas omnibus Aemilijs & Gonzagis multis gradibus antecellat. Atque hîc viciſſim in labyrinthum neſcio quem incidi. E quo vt me honeſtiùs expediã, iſtuc qualecunque opuſculum, diuinæ indoli tuæ, acutiſsimoquè iudicio ſubieci, vt vel ſatis in me neruorum ad tantam hiſtoriam non dubites, vel contrà (ſi libet) decernas. Quid enim cuiuſque cenſurã vel magis metuam, vel magis expectem, quàm illius principis, qua ne Athenas quidẽ ipſas magis credo fuiſſe Atticas? Quid eſt, quod cuiuſque ſententiam vel de mea ieiunitate, vel de tua præſtantia certiorem quàm tuam exiſtimem? Nullum meherculè firmius eſt quàm ipſius virtutis de ſe ipſa teſtimonium. Quocircà ſi tuæ maieſtati (quo es candore & clementia) fa-

cultas noſtra tantis inceptis non indigna videatur (quæ mihi quidem multò indigniſsima videri ſolet) & ego me illis addicam laboribus qui omnium ſunt difficillimi, & tua amplitudo, vtcunquè res cecidérit, ſui ſemper ſimillima erit. Quæ cùm ab Apelle ſolo pingi debuerit, Zeuxim aut Protogenem, vel aliquem vtroquè longè inferiorem non dedignatur. Iſtæc ſanè qualiacunquè ſunt, ſi læta fronte aſpexeris, facilequè & in optimam partem interpreteris: non dubito quin languentes iam diu & elingues literulas noſtras, ipſo vultus tui ſplendore mirificè recreaueris. Quibus ne nimiùm diffidere videaris, illud auſim polliceri, multò plenioré purioremq; orationem latinã deinceps fore, cùm meam ipſe Mineruam verbis aptis & cõuenientibus inſequar, quàm nunc, cùm alienis inuentis meas ſententias accommodem: iſtis præſertim in rebus, quæ nobis ferè inuſitatæ, Latinis ſemporibus prorſus ignotæ fuerunt

Vt

Vt ſunt illæ in rebus amatorijs facetiæ & ſales, tripudia noua, ludicra inaudita, propoſitiones auriculares, circulares quæſtiunculæ & imperata: in re verò militari, iocoſæ Pugilum cõcertationes, ars inſultoria, equorum per incerta ſpatia excurſus, eorũdem in gyrum reductio, ludus Arundineus, denique pompæ, ſpectacula, triumphi, & eius generis alia infinita, quæ in hoc libro nuſquam nõ occurrunt. Ea antiquis ſcriptoribus inſueta aut potiùs peregrina, ſi à me aptè (aut ſaltem non ineptè) exprimãtur, non dubito quin hæc celſitudo tua approbet: de reliquis bene, aut certè mediocriter confidat. Deus interim optimus maximus noſtram te nobis Phœnicem quàm diutiſſimè ſeruet incolumem.

Maieſtati tuæ humillimus
Bartholomæus Clerke.

Am-

cultas noſtra tantis inceptis non indigna videatur(quæ mihi quidem multò indigniſsima videri ſolet) & ego me illis addicam laboribus qui omnium ſunt difficillimi, & tua amplitudo,vtcunquè res cecideriț,ſui ſemper ſimillima erit . Quæ cùm ab Apelle ſolo pingi debuerit,Zeuxim aut Protogenem, vel aliquem vtroquè longè inferiorem non dedignatur. Iſtæc ſanè qualiacunquè ſunt, ſi læta fronte aſpexeris,facilequè & in optimam partem interpreteris. non dubito quin languentes iam diu & elingues literulas noſtras, ipſo vultus tui ſplendore mirificè recreaueris Quibus ne nimiùm diffidere videaris, illud auſim pollicęri,multò plenioręm purioremq; orationem latinã deĩnceps fore,cùm meam ipſe Mineruam verbis aptis & cõuenientibus inſequar,quàm nunc, cùm alienis inuentis meas ſententias accommodem: iſtis præſertim in rebus,quæ nobis ferè inuſitatæ, Latinis temporibus prorſus ignotæ fuerunt

Vt

Vt ſunt illæ in rebus amatorijs facetiæ & ſales, tripudia noua, ludicra inaudita, propoſitiones auriculares, circulares quæſtiunculæ & imperata: in re verò militari, iocoſæ Pugilum cõcertationes, ars inſultoria, equorum per incerta ſpatia excurſus, eorũdem in gyrum reductio, ludus Arundineus, denique pompæ, ſpectacula, triumphi, & eius generis alia infinita, quæ in hoc libro nuſquam nõ occurrunt. Ea antiquis ſcriptoribus inſueta aut potiùs peregrina, ſi à me aptè (aut ſaltem non ineptè) exprimãtur, non dubito quin hæc celſitudo tua approbet: de reliquis bene, aut certè mediocriter confidat. Deus interim optimus maximus noſtram te nobis Phœnicem quàm diutiſſimè ſeruet incolumem.

Maieſtati tuæ humillimus
Bartholomæus Clerke.

Am-

Amplißimo viro D. Thomæ Sackuillo Equiti aurato Domino de Buckhurſt.

Onuerti aliquãdo tandẽ (heros nobiliſsime) te hortante, quatuor illos Caſtilionis libros ex Italico ſermone in Latinum, & vt interpres, & vt Orator, ſententijs eiſdem, vocibus ad noſtram conſuetudinem accõmodatis. In quibus non verbũ verbo reddidi, ſed genus verborum vimque reſeruaui. Hæc etſi Idibus Nouembribus inceperam, tamẽ & ea legatione qua tu in Gallijs honorificentiſsimè functus es, & Parliamento noſtro (in quo Aſcriptitius eram) auocatus, iſtæc omnia intra ſex menſes, non tam volũtate mea quàm neceſsitate impulſus exegi. Quæ quò minori ſpatio ſunt concluſa, eò maiore mihi opus eſt vel authoritate tua, vel gratia, vel patrocinio. Multa enim hîc vel celeritate obortiua eſſe poſſunt, vel incuria prætermiſſa. Sed ita ſit necne, à multis hominibus (ſed ijſdem fortaſſe non prudentiſsimis) maledicti mihi conuitijque periculum imminet.

imminet. Nam etſi doctorum ſemper prudentiumquè iudicium candidum atque amicum ſit: Alij tamen moroſi & difficiles (vt aliquid ſcire videantur) hæc inquinare olent Senecam, illa Cæſarem, iſta Liuium, cùm interim nec Senecam vnquam viderint, nec Cæſarem aut Liuium primis labris deguſtauerint: alij iuueniles & teneraij cum ſuis Nizolijs accurrent, & quicquid in illis non repererint, minimè Ciceronianum dicent, cùm ipſe Cicero ſi nunc viueret, & Caſtilionis libros transferendos ſuſciperet, nouam verborum ſententiarumque vim adhiberet, quod ipſe de ſe ingenuè confitetur, cùm Demoſthenis atque Æſchinis orationes cõuerteret. Male igitur & perinicuè faciunt qui regula Lesbia Ciceronem Nizolij ſtatêris ſemper librant, cùm Ciceronis imitatio non tam in verborum aucupio, quàm in aſtra quodam ſententiarum pondere atque numero conſiſtat. Nec ego illum Ciceronianum exiſtimo, qui ad Nizolium quotidiè tanquam indicem recurrat, ſed qui ſua Minerua eundem reficere poſſet, ſi illius liber omninò exuſtus eſſet. Neque tamen Nizolium non approbare videri me velim (nuſquàm enim reijcio quem non dum ſcio) ſed cùm illius librum ſuo melle multos fucos alere videam,

non tam ipſi Nizolio (cuius induſtriam & memoriam reuereor) quàm Nizoliſtis inuideo. Ipſi interim Ciceroni (cui aliquid fortaſſe debere videor) tantũ meo iudicio nõ attribuã, vt aut illũ ſolũ aut illã ſemper imitandũ putem. Nam aut ita tragica narratio incidere aliquãdo poteſt, vt illius verbum languidius appareat, aut ita humili genere ludicra deſcribantur, vt illius oratio grauior, & voces grandiores videantur. In altero itaque (quod ille quoque præcipit) hiſtoricos conſector, in altero Comicos. Huius ſanè ſum ſententiæ: Cæſarem amo, Liuium admiror, pro Cicerone (ſi nunc ſpiritum duceret) emori poſſem: horũ tamen nemini ita obligatus eſſe volo, vt aliquid Senecæ aliquando non attribuã. Conciſas illius ſcio & præfractiores ſententias eſſe, ſenſus tamen ineſt longè omnium acutiſsimus, qui ſi ab homine ſciente Ciceronis viribus & lacertis torqueatur, diuinum in ſe aliquid habere videbitur. Iniuriam itaque faciet, & penè mihi Lorarius erit quiſquis me Ciceroni relegauerit, cùm ego relegatus eſſe nolim, ijs præcipuè in rebus, quæ perindè Ciceroni ac mihi ſunt peregrinæ: quarum in iſtis libris permagna copia eſt. Vides (hic ampliſsime vir) quàm multa de veterum ſcriptorum imitatione adiecerim, quod eò feci, faciliùs

faciliùs vt intelligeres, quàm in me iniurioſi eſſent, qui nihil hic niſi Ciceronis verba expectarent. Qui ſi in me liberius maledictis & conuitijs inſultent; ego non honorificum ſolum patrocinium, ſed opem etiam ſubſidiariam à te efflagitabo. Quæ ſi mihi præſtiteris (quod vehementer ſpero cùm ad iſtos me labores impuleris) & de me vt ſoles honorificè promereberis, & tute tibi nõnihil proderis, dum eas literas quas olim in Academiæ vmbraculis imbibiſti, commentando, ſcribendoque renouaueris. Vale, & Deus te omni in re fœlicem quàm diutiſsimè beatum eſſe velit. Londini ex ædibus tuis Sackuillenſibus. 12. Calend. Octobris. An. Salutis. 1571.

Honori tuo deuinctiſſimus
Bartholemeus Clerke.

¶ *Thomas Sackuillus D.*

Buckhurſt, Bartholomeo *Clerke.*

NVlla cauſa eſt (optime Clerke) cur vel hominum difficilium inſcitiam, vel iuuenilium temeritatē vereare: quòd ſi te fortè conuitijs inſectentur, verba dum ſint, ſibi ipſis magis quàm tibi nocebunt. Sin verba ad rem peruenerint, oratione tua ſatis vapulabunt Illis ſi meum iudicium (quod ſentio quàm nihil ſit) præiudicium eſſe poſſit, facilè intelligent, me non illa ſolùm admirari quæ tantillo tempore diuiniſsimè ſcripſeris, ſed omnibus etiam neruis pro tenui facultate mea defenſurum. Sed quid eſt quod tu vel meis ſubſidijs indigeas, vel aliorum impetus metuas? Tu ne literarios homunculos maledicere audere putas, cùm illuſtriſsima Princeps, ſummo iudicio, ſumma literarum ſcientia, primum

primum illum librum quem ego eius Maiestati, mense Ianuario detuleram, tam apertis testimonijs approbauerit? hîc tu securus esto, nam & in illius patrocinio acquiesces, qua sol nihil vnquam clarius, aut excellentius vidit: & tute æternam gloriam consequere, qui opus tam egregium & facundum, Principi tam augustæ & literatæ dicaueris. Vale, & me vt soles ama. E domo mea Levvisensi. 3. Calend. Octobris.

Tui amantißimus
Tho. Buckhurſt.us..

¶Iohannes Caius, Bar-tholomeo Clerke.

CVm te ſæpenumerò (optime Clerke) Cantabrigiæ nunc differentem philoſophicè, nunc de iure ciuili diſputantem, nunc legentem rhetoricè audirem, ſuaui pronuntiatione, actione decenti, dignitate propè ſingulari, venit mihi in mentem quod de Antonio dici ſolet, qui meliùs locutus quàm ſcripſiſſe putabatur. Non enim (quod memini) vel apud exteras nationes, vel apud noſtros homines quenquam audiui, qui ſine premeditatione vel tam ſolidè & neruoſè diceret, vel alios differentes tam numeroſa oratione ex tempore refutaret. Iam verò cùm Caſtilionis libros quatuor viderim, quos tu ex Italico ſermone in Latinum tranſtuliſti, vtrunquè, & eloquentiam, & ſtylum ſingularem, in te egregium & excellens eſſe obſeruauerim. Ex qua re tanta admiratione commoueor, vt diuinum illud ingenium tuum, & incredibilem facultatem tam diù latuiſſe, & in cõmunem Reipublicæ lucem antea

antea nõ prodijſſe, vehementer doleá. Quod ſi apud exteras nationes natus fuiſſes, nos te ſuſpiceremus, multis ſcriptoribus anteponeremus, conferremus cum optimis. Nunc verò quoniam noſtras es, vel te negligimus, vel iuſto præmio, iuſtaquè laude priuamus: verè vt dici poſsit, Nemo propheta in patria ſua. Quanquam in eo doctorum apud nos hominum nonnulla eſt reprehenſio, qui adeò rarè ſcribere ſolent, vt reliqui eiſdem etiá optimè ſcribentibus præiudicio quodam obeſſe ſoleant. Vtrũque in vitio eſt, & illorum incuria, & horum temeritas. Ab vtraquè tu liber es, & propter gloriam iam pridem virtute partam apud nos, & quia Academiæ Pariſienſis viri primarij cùm in Gallijs eſſes, tuam (vt audio) eloquentiam valdè ſunt admirati. Ita famæ in Academia totius orbis concurſu celeberrima propagatæ nemo reclamare audebit, excluſus & hominum præſtantiſsimorum iudicio, & rei ipſius veritate: imò augebit potius. Quid enim difficilius quàm librũ aliquem ex aliena lingua pari vi & gratia trãsferre? quid laudabilius quàm illud ipſum ornatè & eleganter facere? quid verò amabilius, quàm hominem diſertiſsima lingua, id eſt Italica ſcribentem ſic interpretari, vt vita lumenquè nunc demum illi acceſsiſſe videatur?

deatur? Castilio verò tuus (mihi crede) si viueret, ingentes tibi gratias ageret, qui etsi antea Italicis præclarè, nunc tamen Latinis suauissimè loquitur: quod ego herculè non facilè putarē fore, nisi factum iam vidissem. Etenim cùm in illius libro infinita sint quæ Latinis hominibus inusitata sunt, eadem tamen non latinè solùm, sed eloquentissimè expressa reperis. Qua de re & tibi gaudeo, & Angliæ nostræ gratulor, in qua ille natus est, quem in ipsa Romana lingua & eloquentia paucissimis Romanis scriptoribus non temerè postponerem.

Vale.

Londini, pridiè Calend. Octobris. An à Christo incarnato. 1571.

¶ Edouardus Verus, Comes *Oxoniæ*, *Vicecomes* Bulbeck, Dominus de Scales & Badlismer, D. Magnus Angliæ Camerarius: Lectori. S. D.

Astilionis Itali conuersionem, à Clerko meo iampridem susceptam: ornarémne scriptis, & literis meis: an grato tantùm animi studio prosequerer: cum sæpe diúque deliberassem, in ancipites cogitationes distrahebar. Alterum enim facultatis, & artificij maioris videbatur: voluntatis alterum, & studij non minoris: vtrunque autem, cum exquisitæ industriæ, tum beneuolentiæ singularis. Feci tandem, & feci certè non inuitus: vt ad id studium, quo librum hunc complexus sum, laureolam hanc nostram qualemcunque adiungerem: ne aut voluntas nostra, quæ summa fuit, sine literis obscura fuisset: aut facultas illa, quæ exigua est, lucem oculosquè hominum formidare videretur. Ac in istam quidem Aulici descriptionem multiplices mihi desseminandæ

laudes ſunt. Nam & Authorem; & Interpretem; & tanti, ac potius tãtam operis patronam, cuius nomine ipſo auguſtum plane atq; honorificum opus apparet: vt ſummis maximiſquè laudibus exornem, dignum planè, ac propè etiam neceſſarium videtur. Quid enim primum difficilius quiſquam, quid præclarius in ſe ſuſcepit aliquando: quàm artifex ille Caſtilio: qui eam aulici formã effigiemquè expreſſit; cui nihil addi poſſit, in quo nihil redundet, quem ſummũ hominem & perfectiſſimum iudicemus. Atque ita, vbi natura ipſa nihil omni ex parte perfectum expoliuit: hominũ autem mores eam, quam tribuit natura, dignitatem peruertũt: & ſeipſum Caſtilio vicit, qui reliquos vincit: & naturã ſuperauit, quæ à nemine vnquàm ſuperata eſt. Huc accedit, quàm accurata res ſit, quemadmodũ in tanta Aulæ magnificẽtia, tanto ſplendore hominum, tanto exterorum concurſu, in ipſis etiã oculis vultuquè principis viuendũ ſit, præcepta dare. Quibus plura etiam, atq; maiora Caſtilio expreſſit. Quis enim de principibus viris maiori grauitate? Quis de illuſtribus fœminis dignitate ampliori? Quis de re militari ornatius, de equorum concurſionibus aptius, de conſerendis in procinctu manibus præclarius

aut

aut admirabilius? Non scribã, in summis personis, quanta cum concinnitate & præstantia, virtutum ornamenta depinxerit: nec in ys, qui Aulici esse non possunt, quemadmodum aut vitium aliquod insigne, aut ridiculum ingenium, aut mores agrestes & inurbanos, aut speciem deformem delinearit. Quicquid est in sermonibus hominum, in congressu & societate ciuili, aut decorum, atque ingenuum: aut deforme, & turpe: id eo habitu illustrauit, vt etiam oculis cerni posse videatur.

Huic tantarum rerum Authori, oratori etiam non indisserto, nouum lumen orationis accessit. Latinus enim iam Aulicus, tanquàm ex veteri illa vrbe Romana, in qua eloquentiæ studia viguerunt; in curiam nostram vultum retulit, egregio habitu, summo apparatu, admiranda dignitate. Idque factum est Clerki mei, cùm incredibili ingenio, tùm eloquentia singulari: postquam sopitam illam suam excitaret dicendi suauitatem: & ornamenta ac lumina, quæ sepposuit, ad res dignissimas reuocaret. Ergo maiori laude afficiendus cumulandusque est: qui rebus tantis, cùm essent magnæ: vt maiores essent, maxima lumina & ornamenta adiecit. Ecquis enim aut verborum vim

plenius

plenius expreßit? aut ſententiarum dignitatem illuſtrauit ornatius? aut rerum varietatem artificioſius ſubſequitur? Ecquis rem grauem, cùm in ſermonem incidit, verbis amplioribus & grauioribus explicat: ſi familiaris & faceta, feſtiuus magis atque argutus? Cũ igitur & verbis purè atque ornatè, & prudenter dilucidéq; ſententijs, & toto elocutionis genere cum dignitate ſcribat: egregium quoddam ex hijs opus profluat atq; promanet, neceſſe eſt. Mihi quidem tale videtur, vt, Aulicum hunc Latinum cum lego, Craſſum, & Anthonium, atque Hortenſium audire videar iſdem de rebus diſſerentes. Atq; hæc tanta cùm ſint, fecit tamen homo non imprudens, vt conuerſionem ſuam vno omnium maximo ornamento illuſtraret. Quid enim potuit aut ad ſubſidium firmius, aut ad gloriã illuſtrius, aut ad fructum fieri vberius: quàm quòd Aulicum ſuum illuſtriſsimæ ampliſsimæq; Principi dicauerit: in quam non modo Aulicæ omnes virtutes transfuſæ ſunt, ſed diuiniores quædam & planè cæleſtes infuſæ. Sed huius præſtantiam ſi oratione complecti me poſſe exiſtimarem, imprudens eſſem. Nulla eſt enim tanta ſcribendi vis, tantáque copia, nullum tam apparatum orationis genus, quod illius

lium virtus non ſuperet. Perſapienter igitur interpres iſte talem quæſiuit operis patronam, virtute præſtantiſsimam, ingenio ſapientiſsimam, Religione optimam; doctrina vero cùm ipſam excultiſsimam, tùm in alijs etiam literarum ſtudia exornantem. Quæ ſi ſapientiſsimorum principum clariſsima inſignia, ſi florentis reip. certiſsima præſidia, ſi optimorum ciuium ornamenta maxima, & ſuo merito, & omnium iudicio, ſemper ſunt habita: ea & autoritate tueri, & præmijs amplificare, & nominis ſui titulo inſignire: res profectò, cùm omni Principe digna, tùm noſtra videtur Principe digniſsima, cui omnis omnium Muſarum laus, & literarum gloria tribuenda eſt.

Dat. ex Aula regia tertio Nonas Ianuarii. 1571.

¶ Bartholomæus Clerke *Lectori. S. D.*

Abis mihi veniam (erudite lector) si verbis vtar nunc planè fictitijs: idem tute faceres, si de istis scriberes: idē Marcus Cicero faciendum putaret, si nunc viueret. Nouis siquidem rebus noua nomina sunt imponenda. Quid enim appellem id quod Angli **Courtiership**, Itali *Cortegianiam* nominant? Aulicalitatem dicere non placet, & quia vox inaudita est, & absona. Curialitatem cogor appellare, quod verbum etsi minus purè latinum sit, latinitati tamen propius accedit. Virum etiam Aulicum sæpius Curialem appello, & quia apud Ciceronem reperio eodem propè sensu, & quia vocis concinnitas auribus valdè placet, & quia in tertio istius opusculi libro, adeò frequens incidit viri Curialis atque Aulicæ fœminæ comparatio, vt Aulicum & Aulicam toties eisdem sententijs repetere, absurdæ cuiusdam

dam κακοφωνίαν esset. Idem de illis iocis dicendum, quos Angli **mery pranckes**, Itali *Burlas* vocant. Eos ego ludicra appello, & quia ludo quodam consistunt, & quia vocabulum aptius non occurrit. Quæ cum principibus viris latinæ linguæ, aut inusitata fuerunt, aut prorsus incognita, ignosci mihi spero, si eadem vtcunque expressero. Doctorum hominum iudicium nihil metuo, scriptorum præsertim, qui satis sciunt Interpretes in quantas angustias sæpenumerò detrudantur. Noli itaque illam tibi ipsi iniuriam facere (lector optime) aut id aliquando cõmittere, vt Zoili nomine à quoquam designeris. Latinè scribere perfacile esse scio, & id si tu non diceres, ego tamen concederem. verùm ea concinnè literis mandare quæ optimis latinæ linguæ authoribus peregrina viderentur, difficilius est quàm facilè credideris. Sic est natura nostra, vt infecta plærunque admiremur, facta pro nihilo putemus: & cùm ipsi inuenire fortasse non possemus, inuentis statim alienis tanquàm tritis & vulgaribus acquiescimus. Quodsi nullius momẽti iste labor videatur, sepositis nostris, quid in eo tute possis, periculum

riculum facito, & ſi probè quicquam apte-
què feceris (quod tamen cuiuſuis non eſt)
planè perſenties, orationem puram non eſſe
Delphi.um g'adium, meliuſquè cum
alieno ſenſu cohærere. Quod
cùm ita ſit, ego te ami-
cum, tu me amiciſ-
ſimum repe-
ries. Vale.

(·:·)

De Curiali siue Aulico
Liber primus.

Ancipitẽ cogitandi curam iam pridem incidi (Alfonse chariſsime) è duobus vtrum eſſet difficilius: aut tibi negare quod à me vehementer contendiſti, aut id quod nollem tandem aliquando ſuſcipere. Nam honeſta in re tibi quicquam non concedere, cui tantum deberem, & à quo me plurimi fieri ſemper intellexi, durum planè videbatur: & id tamen inconſultiùs aggredi, quod exequi, & ad extremũ perficere non poſſem indecorum putaui: illi præſertim, qui iuſtæ reprehenſiones quanti momenti eſſent non ignoraret. Hæc poſteaquàm apud me vltro citroq; diu egiſſem: omninò decreui pertentare, quantum adiumenti hoc tam graue alijs ſatisfaciendi deſiderium, diligentiæ meæ poſſit adijcere. Ferè enim alijs in rebus labores hominum atq; ſtudia non mediocriter excitare ſolet. Tu igitur à me valdè contendis vt ſcribam quæ ſit hominum Curialiũ in Aulis Regijs agentium præcipua viuendi ratio atq;

forma, qua freti & Regibus possint tanquam ex præscripto ritu inseruire, & aliorum omnium beneuolentiam, laudes, atq; amicitias facilius conciliare: denique qui vir siet, quem ita absolutè Curialem appellari volumus, nihil vt desit illi ad tantum nominis titulum, tantamq; verbi dignitatem. Huic tam arduæ petitioni tuæ hoc vnum dico: nisi mihi grauius videretur, à te frigidæ cuiusdam & propè languentis amicitiæ insimulari, quàm ab alijs mediocris aut potiùs exilis scientiæ, excuteretur iam pridem è manibus meis iste labor, & anceps studium, ne temeritatis cuiusdam me reum faciant omnes, qui quàm libricum & difficile sit satis sciunt, inter tam varias Aularum Christianarum consuetudines, perfectissimam viam atq; methodum, & tanquam florē quēdam Curialitatis elicere atque exprimere. Ea enim consuetudinis vis est, vt easdem res nobis nunc iucundas, nunc exosas faciat: adeò vt mores hominum, ritus, vestimenta, habitus, quæ paulò antea magni pretij fuerunt, non ita multò post abiecta & contempta iaceant: quæ verò nullius ponderis videbantur, ea contrà magnas amoris sui faces animis nostris repentè commo-

Magna vis consuetudinis in vtramque partem.

commoueant. Luce itaq; clarius existit, vsum quàm rationem maioris esse momenti, vel ad res nouas aggrediendas, vel ad veteres antiquandas: cuius si quis exquisitam & perfectam rationem indagare velit, facilè profectò fuerit, labi, errare, decipi. Quæ cùm mihi valdè difficilia circà rem propositam vndique occurrere videam, excusatione quadam vti cogor, & istum apertè errorem (si tamen error dici debeat) vtrisque nobis communem profiteri: vt si ego culpa alicuius nota atq; labe respersus videar, tute ab eadem minimè liber aut immunis videare. Non enim minori tibi vitio vertetur, quòd onere grauiore amicum depresseris, quàm mihi quòd viribus meis rem planè imparem & iniquam susceperim. Veniamus igitur aliquando tandem ad propositam metam, & adeò expressam Curialis viri effigiem formemus, vt Princeps, quicunq; dignus fuerit, cui iste noster inseruiat, licet alioqui non ita magni nominis sit. huius tamen gratia magnificus atq; illustris habeatur. Neq; tamen in his libris, certis quibusdam & destinatis præceptis curiosè innitemur, quæ plerumque in huiusmodi re instituenda obseruari solent:

sed senum more, grata quadam recordatione vtemur earum rerum, quæ ab hominibus tali in re peritis, vltrò, citroq; agitatæ sunt. Quibus etsi tum non interfueram (fortè fortuna profectus in Angliam) eadem tamen summa fide, summaq; veritate, familiaris mihi meus recitauit. Ea ego vicissim omnia (quantum mea memoria patietur) referam, facilius vt intelligatur, quid magnæ authoritatis & iudicij homines hac ipsa de re statuerint. Neque illud à proposito alienum erit (sic enim quo omnia tendant apertius videbimus) si causas disceptationum insequentium primùm exposuerimus.

Vrbini descriptio.

Vrbinatium parua ciuitas (vt omnes ferè norûnt) in Apennini latere tãquam in medio Italiæ, versus mare Adriaticum sita est. Quæ, etsi montiũ vicinitate minùs amæna videri possit, si cum alijs conferatur, adeò tamen propitia cœlum atq; elementa semper habuit, vt præter admirandam aeris temperiem, fertiliores agros, et fructus humanis vsibus magis necessarios, vix vsquam reperias. Ea vt in istis rebus fœlix, sic nulla in re fœlicior, quàm quòd Principes iam diu optimos habuerit: nisi

tum

tum fortaſſe ijſdem orbata fuerit, cùm tota Italia communi quadam bellorum calamitate deflagraret. Huius rei teſtimonia ne longiùs petantur, nobiliſſimi Ducis Frederici recentiſſima memoria ſufficiet, cuius ſapientiæ, humanitatis, iuſtitiæ, liberalitatis denique ſtratagematum, & rerum egregiè geſtarũ etiamnum trophæa luce clariora exiſtunt. Quarum rerum argumento eſſe poſſunt, variæ illius in locis propè inexpugnabilibus victoriæ, expedita in prælijs ineundis induſtria, in conficiendis audacia: Ipſe ſemper paucißimis vincere aſſuetus, nunq̃ à multis vinci, aut ſuperari potuit: adeò vt inter primos antiquorum temporum heroës iure optimo reponi, & dinumerari poßit. Inter reliqua nonnulli ab eo præclarè acta, vnum illud ſingularis fuit induſtriæ, an ſcientiæ, dicam neſcio, quod in arduo & præcipiti Vrbini ſitu, palatium adeò magnificum ædificauerit, vt vrbis potiùs ampliſſimæ ſpeciem, quàm Regiæ præ ſe ferre videretur. Non ſolùm enim argenteus atque aureus omnis intùs foriſq̃ apparatus fuit, tapetes ſerici, ſtragula textilia, mármorea torreumata, picturæ & imagines eximiæ, verumetiam omnis ge- Friderici Ducis laus.

veris instrumenta musica, libri Graeci, Latini, Hebraici, quæ illa præcipua totius supellectilis ornamenta putauit. Vnam illi immortalitatem negasse deos crederes. Nam cùm quintum & sexagesimum annum ætatis honorificè egisset, summa cum laude aut potiùs gloria, extremum diem clausit, vnicum post se sine matre filium decem annorum, nomine Guidubaldum relinquens. Is non tam hæreditati aut patrimonio, quàm paternis virtutibus succedens, tantam omnibus quàm citissimè ingenij & indolis spem atque opinionem attulit, quantam humanæ naturæ angustiæ haud ferè capiunt: nunquam vt facinus magis egregium facere Dux Fredericus visus fuerit, quam tum, cùm prolem adeò omni ex parte nobilem procreauerit. Verùm fortuna (quæ magnis in rebus inuidiam plerunq; suam perfundit) tam augusto principijs tanta virulentia restitit, vt Guidubaldus, cùm vicesimum ætatis annum vix iam attigisset, in podagram adeò vehementem inciderit, vt membris morbi crudelitate vndiq; rigescentibus, neque manus, neque pedes satis officium suum facerent. Ita eximia forma, & præclaro ingenio iuuenis, virente adhuc ætate,

Guidubaldus

Guidubaldus podagra laborauit.

ætate, in extremum discrimen, aut summas potiùs miserias adductus. Neque hîc tamen fortunæ acerbitatu suæ virus euomere destitit. Nam in eo etsi sapientissima consilia, inuictusq; animus esset, si quid tamen in rebus vel bellicis vel domesticis suscepisset, ea semper teterrimè ceciderunt, quæ erant cogitata & acta diligentissimè. Quod etsi exitus calamitosus rerum ab eo gestarum nimiùm verè ostenderit, tanta tamen animi magnitudine perpessus est omnia, vt virtus in eo nusquam fortunæ concesserit: ea siquidem fortitudine omnes difficultates exorbuit, vt summa cum dignitate totius vitæ curriculum transegerit: in summa inualetudine tanquàm omninò sanus, minimequè valetudinarius, in aduersis rebus, tanquam vnus ex fortunatis hominibus, minimequè concussus. Non enim illi tanto impedimento corpus malè affectum esse potuit, quin sub Alfonso, & Ferdinando, nobilissimis Neapolitanorum regibus, honorificentissime meruerit: & posteà sub Alexandro Papa illius nominis sexto, cum nonnullis alijs regulis Venitianis & Florentinis. Cùm verò Iulius secundus pontifex inauguratus esset, imperator totius Ec-

cleſiæ ſummus & primarius deſignatus eſt. Quod cùm munus ſollicitè obiret, Aulam tamen ſuam nobilibus viris, ſtrenuiſquè refertiſsimam habebat: quibus ille non minore voluptate fretus eſt, quàm illi eodem vſi ſunt iucundiſsimè. Nam vtraq; lingua peritiſsimus, tãta humanitate, tanto præterea ſale & lepôre conditus, tam infinitam diuerſarum rerum ſcientiam cum incredibili animi magnitudine coniunxit, vt cùm per inualetudinem nihil ipſe per ſe nunc denique præſtare poterat, in alijs tamen, nunc aſpiciendo, nunc cohortando, nunc corrigendo, facilè declarauit, quanto artificio, quantaque virtute fuerit. In omni verò armorum exercitio, & haſtis equo conſerendis (de Muſicis iociſque ſuauiſsimis vt taceam) obnixè vnuſquiſque contendebat, vt & tanti viri laudibus, & illo hominum commercio non indignus videretur. Diſtributus itaque dies in laudabilia tum animi tum corporis oblectamenta. Sed morbo iam indies ingraueſcente, & duce idcirco exacta ſtatim cœna quieſcente, vnuſquiſque ad nobiliſsimam Duciſſam Elizabetham Gonzagam, hora aſſueta tanquã ex cõpromiſſo ſe contulit.

Duciſſa Elizabetha Gonzaga.

Cum

Cum ea vnà aderat selectißima fœmina Æ-
milia Pia, quæ cùm singulari ingenij acumi-
ne reliquis præstaret omnibus, reliquorum om-
nium in istis dulciſsimis exercitys magistra,
aut potiùs princeps non immerito videbatur.
Hac duce & his militibus ad placidiſsimum
istud militiæ genus omni ex parte compositis
& instructis, amœniſsimos vndique sermo-
nes, sales, & facetias non vulgares aut in-
sulsas audires: denique in vniuscuiusque
vultu, & oculorum obtutu, hilaritas ipsa
atque adeò suauitas spontanea residebat; ni-
hil vt verius appellari posset tam bene orna-
tum domicilium, quàm lætitiæ & iucun-
ditatis cuiusdam inauditæ diuersorium. Ne-
que vsquam aliàs credo plenè pertentatum
& cognitum, quanta & quàm vera esset
delectatio societatis & communionis sese adeò
inuicem sine fuco & fraude amantis. Nam
præterquam quòd vnusquisque nostrûm, in
tanti ducis familia atq; clientela versari, sum-
mo sibi ornamento putauit, in ipso nobiliſsimæ
Ducissæ aspectu, tanquam omnium honesta-
rum voluptatum portu acquieuit. Quæ
vtraque perindè quasi catena aliqua, om-
nium mentes atq; voluntates fraterno quodam

Æmilia Pia.

Curialium' vrbinatium amor.

amore firmißimè deuinxerunt. Non multùm huic abſimilis per omnium mulierum animos beneuolentiæ coniuctio perualit, quibus cum (vt cuique libuit) liberè conferre, ſedere, iocari licuit: is tamen honos clariſſimæ Gonzoga ſemper eſt habitus, vt idem plerunq; libertati noſtræ quantumcunque liberæ, frænos injiceret. In hanc vnã ita ſemper propenſæ omnium voluntates erant, vt eidem placere, magno emolumento, diſplicere verò ſummo diſpendio haberetur. Vndè multæ honeſtiſßimæ conſuetudines, cum ſummæ licentia connexæ, multa exercitia non mediocri modeſtia temperata, multi ſales & facetiæ tanta grauitate permiſta (de vocis geſtuſq; admirando concentu vt ſileam) vt nonnulli, qui Ducisſam re de facie quidem priùs cognouiſſent, dominam continuò omnium lõgè magnificentiſßimam iudicarent. Cuius præſentia diuturna, aſtantium ad ſe animos ita allexit, vt vnuſquiſque ad eius nutum & exemplar ſemetipſum prorſus effingeret & componeret. Verùm incredibilium virtutum (quæ in ea admiranda ſemper extiterunt) non eſt hic narrandi locus, neque opus eſt ſi poſſem, neque ſi poſſem, velim, cùm

cùm vbiuis gentium ipſæ per ſe luce clariores exiſtant. Et ſi quid in illa fuerit, quod caſu aliquo celari potuerat, id fortuna (quaſi quæ tanta & tam inaudita admiraretur) aduerſis ictibus & procellis conſultò propalauit: in promptu vt ſit, tantum venuſtatis, ſapientiæ, fortitudinis, in vna aliquando muliercula delituiſſe, quantum in hominibus ipſis perrarò, aut certè non ſæpè deprehenditur.

Sed iſtis paulùm omiſſis, ad generoſam virorum cohortem, in illa Aula degentium redeamus: quibus in more poſitum fuerat, exacta cœna, confeſtim coràm Ducissa tanquam Iudice conuenire. Vbi inter muſicæ tripudia, reliquaſq; animi relaxationes, ſubtiles nonnunquam quæſtiones, & alia ingenij certamina propoſita erant: quorum prætextu, alij alijs (vt cuique videbatur) occultas perſæpè cogitationes, & rationis ſuæ conſilia clanculum (ne dicam callidè) communicabant. Non ita multò poſt, inſerias diſputationes ſublapſi, mox ad apophthegmata, & non inciuile iocandi genus redeunt. Nec hic conſiſtunt. quin ſtatim Laconicas propoſitiones aurium inſuſurrent: quæ eò maiore omnes voluptate offuderunt, quia

acu-

acutiſſimis ingenijs totum vndiquè palatium refertiſſimum fuerat. Inter quos (vti noſti) primi fuerant Octauianus Fregoſus, & eius frater Fredericus, Iulianus de Medices, Cæſar Gonzaga, Ludouicus Canoſſa, Gaſparus Pallauicinus, Ludouicus Pius, Morellus Ortonenſis, Petrus Neapolitanus, & Robertus Barrenſis, quibus multos alios Regulos & equites (niſi longum eſſet) liceret adijcere. Nonnulli præterea etſi ibi non habitarent, maximum tamen anni ſpacium eo loci conficiebant: quorum primi fuerunt, Bernardus Bibiena, Vnicus Aretinus, Ioannes Chriſtophorus Romanus, Petrus Montanus, Therpander, Nicholaus Phriſius: quibus acceſſerunt Poetæ, Muſici, & totius Italiæ in vnaquaque arte & ſcientia peritiſſimi et primarij viri.

Nomina eorum qui diſputationi interfuerunt.

Cùm verò Iulius Papa illius nominis ſecundus, Gallorum ope Boloniam ad Apoſtolicæ ſedis imperium reduxiſſet, anno ſalutis M. D. vi. cùm Romam reuerteretur, per Vrbinum iter arripuit: vbi tam ingenti rerum omnium apparatu, hoſpitio exceptus eſt, vt cæteras Italiæ ciuitates, vix tantæ magnificentiæ ſufficere putares. In quo quidem non

Iulius põtifex

ipſi

ipſi ſolùm pontifici, & Cardinalibus, reliquiſque eorum ſatellitibus abundè ſatisfactum erat, verumetiam quibuſdam tanta ſubitò inceſsit admiratio, vt totum quod ſuperfuit ætatis curriculũ, eò loci conficerent, vbi & vſitatis iam antea voluptatibus fruebantur, & aliquid etiam incrementi eiſdem vtendo fruendoquè adiecerũt. Quod dum noctes dieſquè facerent, illud diligenter obſeruatum eſt, vt tota in circulum & procinctum multitudine redacta, fœminis viri ſingulis ſinguli commiſcerentur, niſi fortè virorum (quod ſæpè contigerat) maior numerus exſtitiſſet. Horum omnium conatibus, & ingenioſiſsimis inuentis, Duciſſa ſemper pro arbitrio moderari conſueuit, niſi ſicubi Aemiliæ ſagaciſsimæ illud muneris delegaret.

Cùm igitur Papa Iuliꝰ Vrbino diſceſsiſſet, omnibus in locum aſſuetum coactis, imperauit Aemiliæ Gonzaga, vt illius noctis iocis & delicijs, non grauatè principium daret. Quod illa cùm aliquandiu recuſaſſet, tandem, cùm tibi (inquit) ſelectiſsima Princeps in votis fuerit, vt ego his noſtris iucundiſsimis ſtudijs, quaſi claſsicum canam: quoniam tibi mos gerendus eſt, illud

equi-

equidem libentissimè propositum & excogitatum velim, quod hactenus inauditũ: parum in se reprehensionis, minus laboris habeat: tu itaque Gaspare Pallauicine (qui nosti optimè) istuc in te negocij suscispito. Quibus ille: tibi (inquit) primùm incumbit, vt tute hoc te onere expedias. Illa, iam pridem hoc ab ea factitatum affirmans, Ducissam exorat, vt suas imperandi partes interponeret. Quod quia facilè facere non solebat, subridēs, Aemiliam sibi substituit, & ius suum in illam vniuersum transtulit. Magna mehercule res (inquit Pallauicinus) aut magnum potiùs priuilegium, mulieribus in eo concessum, quod adeò semper à laboribus immunes sunt: & istius rei quæ tandem ratio est? Sed ego ne & exemplo peccem, & non obtemperando, illud aggrediar quod nunc in manibus est. Animus certe humanus (vt ego coniitere soleo) vti in reliquis rebus, ita etiam in amore varius est & multiplex: adeò vt quod vni gratum & iucundum, id alteri inuisum & exosum sit: in eo tamen summa consentio est, quod vnusquisque id quod amat, charum & longè acceptissimum habeat. Vnde vehementiores amantium affectus,

Æmilia illius nostis iocis præficitur.

Prima disputatio iocosa a Gaspare excogitata.

fectus, tantas nebulas eorum mentibus solent offundere, vt quoscunq; beneuolentia atque amore complectantur, in illis omnes virtutes conspirasse, nihil vitij, nihil deformitatis inesse existiment. Sed cùm hanc tam perfectam fabricam humana natura non admittat, nemoq; omnium sit in quo aliquid aut non desit, aut non redundet: fieri non potest, quin amantium animi, tanquam cæcutientium oculi conniueant & decipiantur. In eo igitur, si me audiatis, istius noctis delitiæ & festiuitates erunt positæ, vt eas quisque animi dotes recenseat, quas in eo esse desiderat, quem valdè & ante alios amat. Et quoniam nemo homo est, cui aliqua turpitudinis nota, aut manifestius non imprimatur, aut occultè non insideat, illud etiam disputetur, quod tandem vitium (quoniam ita est propè fatale & necessarium) omnium maximè ferendum & tolerabile vel admittat, vel in eo grauiter non incuset. Hæc vbi primùm Gasparus præfatus esset, Aemilia Constantiæ Fregosæ (cuius vices proximè erant) pro imperio præfandi signum dedit. Quod cùm illa vicissim exequi instituisset, præripuit orationis cursum Ducissa, & quoniam (inquit)

quit) Aemilia nihil ioci, aut facetiæ (cùm optimè posit) excogitare voluerit, sed omnem hanc industriam abiecerit, cur non cæteræ etiam Dominæ istius quoque commodi participes sint, tot præsertim astantibus ingeniosissimis viris, quibus nullum iocandi genus, nisi de industria refugientibus, deesse potest? Placet herclè sententia (inquit Aemilia) & tibi Constanciæ isto tempore silentium imperamus, tibi verò Cæsar, qui proximus es, vt quicquid velis liberè eloquare. Tum ille, Actiones (inquit) humanas si quis diligenti trutina librabit, nihil non mancum & imperfectum reperiet: illis enim non minus, aut multò etiam magis quàm in cæteris rebus, discors & varia naturæ vis est: vni enim vna in re lumen ipsum rationis & perspicientiæ attribuit, alij verò in altera: vndè persæpè fit, vt cùm sciat quispiam quod alius nescit, id tamen ignoret quod alius probè teneat, alterius è vestigio errorem non suum deprehendat: & id quod omnium deterrimum est, in eo nos sapere aliquando putamus, in quo fortasse gnauiter desipimus. Huius rei testes sunt parietes isti, intra quos nonnullos ipsi vidimus, qui primo congressu videbantur

Cæsaris inuentum.

In nostris ruinæ in alienis lynces sumus.

bantur aliqui, nõ ita multò post, sese prodiderunt, quã essent nulli. Sed harum rerũ diligẽtia nostra præcipua indagatrix esse solet, & quemadmodum in Pulia si quem Tarrantula momorderit, fidibus & vario Musicæ sono, morbi atque adeo humoris harmoniam & quasi sympathiam exquirunt, nec omnino desistunt, donec agitatio & frequens motus ægritudinem dispulerit: ita cùm aliquod insipientiæ vestigiũ in aliquo suspicamur, adeò argutè & subtiliter omnes illius venas tenemus, vt quò tẽdat facilè conijciamus: postquàm verò humorem ipsum cognitum & perspectũ habeamus, eundẽ nunquã commouere languentem desistimus, donec ex stulto prorsus insanum faciamus. Quæ tam latè patet inscitia, vt in carminibus, in musicis, in tripudijs, in mimicis, in amore, in equitando, in re gladiatoria, denique in vnoquoque nostrûm (vt est animo in rem aliquam maximè propenso) manifestissimè se explicet: adeo vt nobis risum iocumq; (vt nostis) valde nonnunquam commoueat: & (vt semel dicam) in vnoquoque nostrum stultitia seminarium aliquod existimo, quod, si aliquãdo excitetur, in infinitum facilè ex-

Tarantula musicæ genus.

Varia stultitiæ genera.

creſcit. Optarem itaque eam eſſe iſtius noctiũ, non ſeriam, ſed iucundam diſceptationem, liberum cuique vt ſit, de me ſententiam ferre (quoniam libet inſanire) qua potiſſimùm in re ipſe deſipere & delirare ſolcam: & ipſas inſaniæ noſtræ flammas ex quotidianis eiuſdem ſcintillis dijudicet. Idem etiam in reliquis obſeruari vellem: ita tamen, vt certa argumenta & ſigna vnuſquiſque oſtendat coniecturæ atq; opinionis ſuæ: vndeex iocoſa contentione, ſeriò quiuis hoc capiet commodi, vt quo criminis genere potiſſimùm deliret, & tanquam faſcinetur, minimo negocio intelligat: deinde ſi volet, faciliùs hoc ipſum caueat & declinet. Quod ſi in illum ſtultitiæ riuulum fortè inciderimus, cuius fontes exhaurire difficile videatur, quantum in nobis erit feremus opem, & (vt Marrianus frater ſolitus eſt dicere) animam Deo lucrifaciemus, qui quæſtus omnium eſt multò vberimus. Hic arriſum eſt vehementer, neque quiſquam diutiùs continere poterat, quin ſe diceret, vel affectando, vel oculoriũ obtutu, vel amando, vel alia in re aliqua ineptias ſuas quotidiè expreſſiſſe.

Seraphini fratris inuentũ. *Tum frater Seraphinus, more ſuo ſubridẽs nimis*

nimis (inquit) prolixum hoc esset: quin potius (quoniã facetum & elegans est) liceat omnibus nobis ominari: quid tandem causæ sit, cur omnes mulieres vt plurimum sorices detestantur, serpentes verò plurimi faciant. Quod dum promiscuè fecerimus, planè perspicietis, neminem ad viuum rem ipsam resecare posse, præter me vnum, qui istuc mysterij mirifica quadam ratione intellexi. Plura in hanc futilem de lana caprina quæstionẽ dicturus erat, nisi illi verborum flumen Æmilia præcidisset, & Vnicum Aretinum ad dicendum inuitasset. Ego (inquit ille) Iudicem me & magistratum esse optarem, vt exquisito aliquo supplicij genere ingratæ mulieris fallacias extorquerem, aut potius plecterem, quæ oculis instar Deæ submissis, & viperino tamen corde nunquam id loquitur, quod tacitè apud se cogitat: sed adumbrata quadam misericordia nihil tam sollicitè molitur, quàm vt cordis humani conuulsione, miseras eiusdem Anatomias faciat: neque verò in tota Libia Vipera adeo virulẽta reperiri potest, humani cruoris tam valdè sitiens, quã istud fallax & astutũ animal: cuius nõ tãtũ vocis suauitas, & verborũ leno-

Aretini iocus.

cinia, ſed frons etiam, oculi, vultus geſtuſq; tanq̃ Sirenes mouent & alliciunt. Proinde etſi mihi non liceat (vt vellem) catenas, funes & flammas injcere, quibus iſta quæ cupio intelligam: optarem tamen vt iſtius noctis ludus iocuſq; hæc nobis commentando exprimant. Pulchrum huius rei principium dabitur, ſi omnes ſeorſum excutiant, quid ſibi velit iſtud ſtigma atque effigies literæ, S, quod in duciſſæ nobiliſſimæ fronte imprimitur. Nam etſi humaniorem fortaſſe interpretationem recipere poſſit, facilius vt decipiat, longè tamen alius idemq; occultus & non dum in lucem prolatus ſenſus eſſe poteſt. Quis enim noſtrûm eſt qui certo ſciat, num fortuna humanæ infœlicitatis tandem miſerta, hanc exiguam illi notam inuſſit, quò (velit nolit) in publicum proferat inteſtinum animi deſiderium: nimirum, quàm vehementer cupiat, eos aut occidere, aut viuos calamitatibus ſepelire, qui eam omnibus honoribus proſequuntur? Arriſit verecundè Gonzaga, & cùm excuſatione aliqua tam ſeueræ interpretationis vti vellet, quin tacendum clariſſima (inquit Aretinus) non dum tibi hoc negotij incumbit.

Tum

Tum Aemilia ad Vnicum conuersa, in hæc verba effata dicitur. Nemo certè quidem est nostrûm Aretine, qui tibi omni in re non cedat, præsertìm in affectionibus illustrißimæ Gonzagæ discernendis: Quam quidem vt tu diuino fretus ingenio præter cæteros nouisti optimè, ita plus cæteris (nisi fallor) eandem amas intimè. Reliquorum igitur oculi tanquàm volucrum aduerso sole cæcutiunt, tuum vnius iudicium istuc expedire & potest optimè, & sufficiet.

Ille postquã paululũ respirasset, instabãt omnes, vt quid illius literæ character significaret explicare nõ abnueret: tandẽ metrũ quoddam amatoriũ ad rem presẽtem appositè accomodatum protulit, aut potiùs recitauit. Multi extemporè inuentũ, & excogitatũ putabant, sed quia argutiùs atq; elegãtiùs fuerat, quã illæ temporis angustiæ patiebantur, plurimis iam antea premeditatũ videbatur. Vtcũque fuit, omnes in eo omnia sũmis laudibus efferebãt: quod vbi promiscuè fecißẽt, Octauianus Fregosius qui proximus erat subridens, in hunc modum est exorsus: Si ego me amatorium Cupidinis telum vnquam sensisse negem (vir nobilissimi) Gonzaga atque Aemilia etsi

Octauiani inuentum.

non crederent, credidisse tamen (sat scio) simularent, huiusq; rei hanc esse causam diceret quod ego scilicet modestus ille & verecundus omnino diffiderem, fœminam me posse aliquã ad amandum allicere, & persuadere. Cuius equidem adhuc non ita serio periculum feci, vt desperandum mihi existimem, si fortè pertentarem. Neq; sanè id non feci, quia tanti me facio, nullam vt putem mulierem dignam esse, cui ego amando inseruiam: sed consulto potiùs abstineo, perpetuis amantium lamentis, squallere, & lethali facie attenitus: in quorum oculis ipsius miseriæ effigies depingitur. Quod si aliquando colloquantur (quod rarò euenit) nihil nisi de lachrimis & luctibus fabulantur, totq; suspiriis & mœroribus permista sunt omnia, vt mortem quam nunquam non exoptant, in limine & foribus esse putares. Propterea vbi primùm vel minutissima amoris scintilla animus incalescere occeperit, ego eandē omni vi restinguere & suffocare soleo: non quòd mulieres odi (quod ista Dominæ suspicantur) sed quia mihi charissima salus mea esse debeet. Huic hominũ generi (quo de modo diximus,) aliud est omninò contrariũ & repugnans.

Misera amantium vita.

nans. Quidam enim non tantùm aſpectu miti & affabili, dulciſsimis vocibus, geſtu ſuaui earum quas amant ſeſe ſatisfaciunt, valdeque in eo ſe venditant: ſed omnem iracundiæ, & doloris etiam iuſti acerbitatem, in iucunditatem voluptatemq; conuertunt. Iſti mihi pluſquã fœlices videri ſolent, nam cùm illi in amoris indignitate, & contemptu, tãtum dulcedinis percipiant (quod alijs morte acerbius videtur) in vero amore quiſine fuco eſt, ea credo fœlicitate fruerentur, quæ neſcio an cuiquam mortalium in hac vita cõtigerit. Optarem itaque iſtius noctis iucundiſsimas contentiones hanc nobis controuerſiam dirimire: quanam iſtius faſtidij & indignitatis cauſa ſit: quoniam id ferè fit, vt nos aſpernentur illæ præcipuè mulieres, quas nos multo plus quã cæteras omnes diligimus. Nam ſi quis iam adſit, qui iſtas tam dulces muliercularum contumelias deguſtarit, ratiõnẽ credo tantæ ſuauitatis etiam atque etiam deſiderat. Quæ ſi oſtendi poſsit, ego fortaſſe longiores in amando progreſſus faciam, vt tantum mellis inueniam, quantum alij fellis repererũt: ne ferreũ in amãdo & pectus incõcuſſum, iſtæ poſthac Dominæ mihi obijciant,

Arriſit omnibus facetum hoc inuentum, & huc vnuſquiſque animum aduortit, cùm in hunc modum Petrus Bembus præfari cæperat: Ludus iocuſquè nobis ab Octauiano propoſitus, animum mihi varijs iudicijs labantem, in contrarias partes trahit: nam contẽptus, & faſtidia, quæ in amore ſunt, & ſi propè infinita ſint, mihi tamen ſemper amariſſima ſunt viſa, neque vllo condimento dulceſſere poſſe auguror: minùs tamen magiſuè acerba exiſtimo, pro modo & proportione illius cauſæ vndè initio orta ſunt. Memini enim probè, cùm illa in quam commotus ſum ſubiraſci mihi cæpiſſet (vel quia fides mea in dubium illi veniret, vel quia leues ſunt in amore ſuſpitiones) permagnos me doloris aculeos perſenſiſſe: qui eò maiores videbantur, quoniam non tam meo merito, quã illius remiſſa & propè nulla in me beneuolentia atq; amore hæc omnia contigerant. Cùm verò per inſcitiam, aut incuriam meam, iuſtas eidem irarum faces admouiſſem, anteriores dolorum cruciatus præ illis poſterioribus, parui aut prorſus nihili faciebã. Quid enim nõ dico iniucundiùs, ſed omninò funeſtiùs eſſe poteſt, quã illius ſtomachũ atq; bilem

Bembi inuentum.

lem cõmouere, quos malis quã omnia bene in te affectos & placatos esse? Hoc itaqué (si me audiatis) istius noctis studium, hæc animerũ exercitatio erit, quiuis vt disputet, num fastidia (quoniam ita sunt in amore communia) à seipso ne oriri velit, an ab ea, à qua se amari desiderat. Vnde facilè perspicietur, inhumaniusné sit amatas contemnere, an ab ijsdem contemni & fastidiri.

Hæc cùm dixisset, expectabãt omnes quid istis Aemilia attexeret. At illa Bembi orationẽ supersedẽs, Frederico Fregoso annuit: qui isto modo exorsus est. Velim herclè nobilissima Domina, si mihi liceret (quod sæpè fieri solet) in aliorum sententijs acquiescere: satis mihi placent, satisquè auditu digna sunt, quæ iam pridem dicta sunt. Ego tamen ne receptam consuetudinem meæ voluntati postposuisse videar, istuc pronunciare nõ dubito, operæprecium facturum, quisquis fuerit, qui Aulæ istius nostræ iustissimas laudes describserit: vt nihil interim de serenissimæ Gonzagæ virtutibus adyciat: cuius diuinum animi lumen obtusi crassiquè hominis ingeniũ, supra ipsũ cælũ leuare atq; efferre posset. Nã sepositæ omni abstẽtãdi suspitione,

vix adducor vt credam, adeo multos in tota Italia nobiles viros inueniri posse, qui præter militaris scientiæ laudem (quæ summa est) in reliquis facultatibus & exercitijs tantum præstent & emineant. Quocircà si vsquàm gentiũ homines verè Curiales existãt, verisimile mihi videtur, hic demum eosdẽ esse. Proinde vt quibusdam insulsis frænos inyciamus, qui sola audacia Curialitatis nomen aucupantur (cùm tamẽ sint ridiculi) optarem vnum è nobis aliquem, hominem verè Curialẽ verbis adeo aptis & cõueniẽtibus depingere, nihil vt desit illi, qui tam magnificam appellationem suo quasi iure vendicare posset. Sin verò aliquid inciderit quod huic minùs necessario attributum appareat, liceat vnicuique (tanquam in scholis Philosophorum) totis viribus contradicere.

Frederici inuentum.

Plura in hanc causam dicturus erat Fredericus, nisi obstitisset Æmilia, quæ in sententiam pedibus ibat, si itidem Ducissæ lectissimæ videretur. Illa huic negocio assensa est libentißimè, idem reliqui omnes facitabant vel tacitis susurris, vel apertis suffragijs, Æmiliam obnixè orantes, vt huic operi quempiam quàm citißimè præficeret.

Quæ

Quæ in Gonzagam conuerſa, tu (inquit) clariſſima Luciſſa pro imperio iube atq; impera: meæ conditionis aut modeſtiæ non erit, dum quemquam huic labori addîcam, eundem meo iudicio cæteris omnibus peritiorem ſtatuere. Immò verò (inquit Gonzaga) penès te iſtac erit electio, tute videris, ne non obtemperando pernitioſum reliquis exemplum relinquas. Æmilia ne tempus ſe velociùs ſubduceret, tu (inquit) Ludouice Canoſſa, iſtucin te oneris primùm ſuſcipies, quod Fredericus prepoſuit: non quod ipſe ita exactè Aulicus ſis, vt omnia illius officia atq; munera perfectiſſimètenеas, quia illa præpoſterè & craſſa Minerua recẽſendo, tu nos faciliùs delectabis, nos tibi melius reſpondebimus. Qua in re, ſi artifex fortaſſe aliquis ſe interponeret, nihil contra opponi poſſet tam vera dicenti: noſtra interim diſputatio omni ex parte frigeſceret. Ad hæc Comes ex improuiſò reſpondit: Nunquam dubitaui fore, vt vera loquẽti non cõtradiceretur, dũ tu hîc adeſſes. Arriſum eſt vehemẽter. Deinde Ludouicus pergit dicere. Vellẽ profectò hoc me labore expedire, quod viribus meis quã ſit impar non

Ludouice Comiti imperatur, vt is primum de Curiali diſſerat.

ignoro

ignoro, neq; verò illud à veritate alienum est quod tu in me iocosè dixeras, nihil me scilicet eorum sapere quæ sunt hominis verè Curialis propria. Facilè fides fit, vbi quicquam tam apertum est: nam cùm nihil eorum facere soleam, probabile est, me nihil intelligere: quod ego minore reprehensione dignum existimo. Peius enim illud est, non fecisse bene, quàm quomodo facias non intelligere. Cùm tamen vobis ita placuerit, me tam grauem personam sustinere, neque possum, neque libet recusare, ne vestris iudicijs obsistam, quæ meo longè soleo anteponere. His Cæsar se interposuit, & quoniam (ait) in multam noctem sermonem protraximus, & alia hic nos oblectamenta præstolantur, oportuniùs fortasse fuerit, in crastinum differre: vt commentandi, ruminandiq; idoneum tempus Comes habeat. Nam in re tam seria, sine præmeditatione dicere, difficile mehercule atque operosum est. Tum Ludouicus, nollem (inquit) magna de me expectari, quemadmodum de eo, qui cùm omnibus se vestimentis exuisset, minus saltãdo profecit, quã cũ esset indutus: immo bene cecidisse videtur, quòd tẽporis angustiæ breuitatem efflagitent:

vt

vt etiamsi quicquid in buccam venerit repentè effutiam, iusta excusatione carere non possim. Sed ne isto officij onere diutius premi videar, hoc ausim vobis confirmare, adeo varium & multiplex esse hominum iudicium, difficile aut potius impossibile vt sit, perfectam alicuius rei rationem inuestigando pertingere. Nonnulli enim sunt, qui eum admirantur, qui inani verborum sonitu, & linguæ volubilitate vtitur, eumq; facetũ & elegantem non dubitant appellare: alij modesta quadam taciturnitate delectantur: quidam agiles & factiosos desiderant: plurimi quietos, & omni in re consideratos: deniq; laudem & vituperium vnusquisque ex animi affectionibus metiri solet, vitia omnia virtutum proximarum nominibus designat, virtutes verò vitiorum coloribus inficit. Nã & impudentes, audaces: & verecundos segnes: & insulsos, honestos: & præcipites, prudentes nominamus. Neque tamen istius sententiæ sum, vt omni in re perfecti aliquid inesse non existimem, quod ab hominibus in illo genere peritis, ratiocinando, disputãdoq; erui & demonstrari nõ possit. Veritatis verò natura, cùm eiusmodi sit, vt sæpius

Recondit veritatis natura

pius lateat, neque mihi in hoc tempore familiaris sit, eos tantummodo viros Aulicos & Curiales vobis proponere possum, qui mihi præ cæteris hactenus maximè placuerũt. Cui ego vos opinioni (nisi vobis peritèr videbitur) addictos atque religatos esse non optarem. Neque sanè ipse meæ consecratus erõ sententiæ: non enim vobiscum tantùm, sed mecum fortasse, ipse nonnunquam dissidere potero.

Familiæ splẽdor in Curiali primum.

Curialem itaq; hunc nostrum, nobili aut saltem honesto loco natum volumus. Multò enim minoris notæ est, in terræ filio, quàm in generoso, de virtutis actionibus atque officijs desciscere. Hic enim sicubi maiorum dissimilis fuerit, familiæ labes, atque dedecus sit: nec tantum eorum partæ iampridem gloriæ quicquam non adjcit, sed multum etiam eidem detrahit. Verè igitur quicunque dixit generis nobilitatẽ tanquam lumen & speculum esse aliquod, tum boni, tum etiam mali, quæ ad virtutis studia solet incitare, cum vituperij & dedecoris metu, tũ honoris quoq; spe atque desiderio: Iste nobilitatis splendor, cum in ignobili stemmate nunquam eluceat, nec ad virtutem valdè instigantur, nec à turpitudine

pitudine magnoperè deterrentur: satis superq; existimant, si in obscuris parentum vestigijs insistant: cùm nobilibus nihil prius aut potius sit, quàm maiorum laudes superare, aut saltem rebus præclarè gestis exæquare. Vnde illud plærunq; euenit, vt & rebus bellicis, & alijs quibuscunq; siue corporis, siue animi contentionibus, generosi reliquorum facilè principes existant. Inseuit enim rebus omnibus occultam natura potentiã, & quasi seminarium aliquod: cuius ea vis est, vt omnia ab eo prouenientia principijs suis effingat quã similima. Id nõ tantùm in equis, reliquisque brutis animalibus licet videre, sed etiam in plantis & arboribus, quarum surculi sẽper truncorum similes fiunt, nisi cultoris incuria aut ignorantia peccetur. Idem in hominibus iudicare licet, qui si bene nutriti atq; educati fuerint, eorum mores imitantur, qui eos procrearunt, aut sæpè etiam meliores: sin minus, feroces vt plurimum & præcipites, nunquam maturi aut sapientes euadunt. Illud sane sæpenumerò animaduerti (quod verum cœli & astrorum clemẽtia fiat ignoro) quosdam omnibus bonis adeo cumulatos esse, vt nõ tãnati, quã ab aliquo Deo efficti videantur:

Natura aliis mater, aliis nouerca.

antur: alios verò ita ineptos, hebetes, & incompositos, vt natura indignante ad ludum iocumque factos iurato fas sit dicere. Quos vti solertissima diligentia nunquam poterit meliores effingere, sic illi alteri minimo negocio, aut potius labore nullo, summa omnia cõsequuntur. Proponite vobis ante oculos Hippolitum Estensem, Cardinalem Ferrarę, qui adeò fœlici sydere natus est, vt corporis habitudine, vultus suauitate, verborum contẽtu, gestus moderatione, cum admiranda ingenij maturitate conspirantibus, grauissimis ecclesiæ patribus (cùm tamen iuuenis sit) videatur conferendus. Eodem accedit, cum omni virorum & fœminarum genere dulcis quidam in omni sermone lepos, nũquã vt illum non amet, quisquis cum illo aliquando congressus fuerit.

Hippolitus Estensis Cardinalis.

Sed vt eò reuertamur vndè digressi sumus, illud affirmare non dubito, inter illam tã excellẽtẽ fabricã, & istam naturalẽ impotentiam, & (vt ita dicam) ineptitudinẽ, mediũ aliquid inueniri, & quos Minerua minus vndiq; ornauerit, diligẽtia atq; industria perfectiores reddunt, vt si natura tales non sint, sedulitate esse cogãtur. Aulicum itaque

&

& Curialem noſtrum, præter familiæ & ſtirpis honorem, non ſolum acuto ingenio, & apta membrorum compoſitione, reliquis præſtare volumus: ſed ea etiam oris figura atque dignitate, vt quicunq; in eum oculos coniecerint, bene erga ſe affectos (non dicam amantes) dimittat. Hoc tam ſingulari ornamento omnes ſuas actiones illuſtrabit, vt ex ipſa fronte (quæ animi index eſt) maximorũ hominum ſocietate, & fauore, non indignus exiſtimetur. Honeſta facies Curiali neceſſaria.

Hìc illi orationis ſeriem amputauit Gaſparus Pallauicinus, & præſcriptam illius iocoſæ diſceptationis formam religioſe obſeruans: ne (inquit) authoritatem in contradicendo conceſſam nihili pendere videamur, ſic tibi in hoc occurrere liceat. Minimè mihi neceſſariũ videtur Curiali noſtro generis nobilitatem tam curiosè attribuere. Id ſi ego cuiquam veſtrũ, nouum aut inauditum putarem, nonnullos recenſendo enumerare poſſem, qui clariſſimis ortis familijs, in omnium vitiorum cœno volutarunt: multi verò ex paruis & ignobilibus initijs, ad ſummum dignitatis faſtigium euecti, laudis & gloriæ titulum hæreditariũ poſteris reliquerũt. Quod ſi verũ ſit, illud quod

à te positum est, nimirum in omni rerum semine primario eam virtutem inesse, omniũ herclè nostrûm, vnus idemq; status fuisset: nam ijsdem orti principijs, qui tandem alius alio præstantior & excellentior est? Sed in hac tanta humanæ conditionis varietate, infinita ferè alia consideranda sunt, vtpote fortuna, quæ nostrarum actionum omnium princeps atque Domina non immeritò appellatur: quippe quæ (perinde quasi ad ludibrium istius vitæ) & eos erigit, in quibus nihil dignum apparet, & eos pessundat, qui omnibus honoribus dignissimi videbantur. De illis hominibus qui ab ipsis incunabulis omnibus tam animi tum corporis dotibus excellunt, iuxta tecum sentio (sunt illi quidem cum primis fortunati) sed hæc perinde in obscura, ac in clara familia eueniunt: de istis non nouit natura tam subtili ratione distinguere, immo in ima nonnunquam stirpe, summa naturæ dona & præcipua liberalitatis indicia perspiciuntur. Quandoquidem igitur splendor iste natalitius, neque ingenio, neque vi, neque arte acquiritur, nec tam nostra, quàm maiorum in eo laus sit, iniquè mihi videtur comparatum, vt in Curiali nostro, perenne

Fortuna humanæ vitæ domina.

tum ignobilitas, illius virtutibus tenebras & caliginem offundat, adeo vt neque indoles eximia, neque honesta facies, neque corporis habitudo singularis, neque cætera quæcunque à te modò recitata, illi ad istam quam quærimus perfectionem suffragari possint. His Ludouicus sic contra nititur. Negare sanè non possum, quin in humillimæ sortu viro, eadem pleraque virtutes esse possint, quæ generosis insunt: sed ne illa vicissim omnia cum fastidio repetantur, quæ à te allata sunt, quæq; ad nobilitatis encomium adduci poterunt (quæ proinde præcipuè laudari solet, quia bona bonis prognata sunt) quoniam huiusmodi virum describere constituerim, cui nihil vlla ex parte desit, generosam illi propaginem detrahere non potui, & propter rationes superius enumeratas, & propter communem omnium opinionem, quæ fere est ad nobilitatem propensior. Quod si duo fortè adolescentuli in vna aliqua familia per annos aliquot commorati fuerint, qui nullius adhuc neque boni neque mali specimen præbuerunt, vbi primùm de vnius generosa prosapia, de alterius ignobilitate constiterit, multo hic minoris erit, quàm ille. Magno enim in-

teruallo posteriori huic opus erit, priusquam in hominum animos possit influere: quod alteri facillimum erit hoc vno nomine quod generosus existat. Quæ quidem opinio, aut potiùs mentis impressio, quanti momenti sit, quiuis expereundo facilè iudicabit. Et vt propiùs ad nos veniamus, in hoc ipso quo nunc consistimus loco, nonnullos ipsi vidimus, qui etiamsi hebetes & insulsi essent, per omnem tamen Italiam Curiales atque Aulici insignes habebantur. Quos etsi dies (quod aiunt) detexit, diu tamen delituerunt, & eã in animis nostris opinionem confirmarunt, quam primo congressu impressam repererunt: nullo tamen freti artificio aut versutia. Alios verò animaduertimus, qui cùm initio nullo numero apud nos essent, tandem effecerunt, vt aliquo loco haberentur. Huius erroris causæ sunt propè innumerabiles, sed imprimis peruersus, & deprauatus Principum animus: qui vt altum sapere videantur, & illis sæpenumerò fauent, quos potiùs odisse debent, & ipsi se plerunq; credendo decipiunt. Qui quoniam multos alunt parasitos, vbiuis gentium eorum fama peruagatur, quos illi magni faciunt, adeò vt in illos populare iu-

Principes quam facillime fallantur.

dicium

dicium ſit procliuius. Tamen ſi deinde in ijs aliquid reperiatur communi opinioni contrarium, hærent, timentq; ne circumueniantur: nunquam non occultum aliquid expectantes, quia cenſuram tam vulgarem veritate aliqua & ratione niti arbitrantur. Sunt ſanè mentes noſtræ ad amorem atque odium mirificè procliues, vt in Monomachia, reliquiſque ſpectaculis & contentionibus facilè deprehenditur. Nam erga vnum è duobus ſine aliqua iuſta cauſa bene nos animatos perſentiſcimus, huic victoriam, illi verò repulſam ſeriò exoptantes. Eadem eſt in moribus hominum dijudicandis opinionis noſtræ ratio. Nam quæcunque primum ſiue boni ſiue mali fama ad aures noſtras percrebruit, ad eandem ita nos componimus, vt aut cum odio, aut cum amore prorſus decernamus. Videtis igitur quanti momenti ſit, quicquid mentes noſtras primum perculerit: quantiq; illius intereſt primæ exiſtimationis ſuæ fundamenta bene poſita eſſe apud Principum animos, quicunq; verè ſe Aulicum præſtare deſiderat.

Prima opinio quanti momẽti.

Verùm (vt ad particularia tandem aliquando deſcendamus) prima & præci-

Arma in Curiali præcipua sunt.

pua Curialitatis partes (vt ego existimo) in armis & rebus præclarè gestis consistunt, & in summa erga Principem fide. in quibus talem se virum ostendat, vt omnes illius fortitudinem, omni in loco, atque omni etiam tempore admirentur. Nam cedere aliquando aut labascere, sine magna ignominia non potest. Quemadmodum enim in mulieribus si semel verecundiæ limites adeò transilierint, vt labe aliqua notentur, ad anteriorem existimationem nulla reditio est: ita si quando Aulicus opprebrium aut repulsam patiatur, aut id commiserit, vt in timiditatis suspitionem veniat, pristinam virtutis opinionem haud facilè recuperabit. Quanto igitur in istis rebus excellentior, tanto meo iudicio fuerit laudabilior. Quod tamen ita non loquor, quasi eum summis belli ducibus aquatum vellem (nimis hoc curiosum esset) satis erit, si integritatem, fidem, inuictum animum, vbicunque feret occasio, viriliter præstiterit. Magnus siquidem animus in paruis sæpè rebus facilius, quàm in magnis deprehenditur. Nam in procinctu, corona, & spectaculis, in quibus multorum defixi sunt oculi, etiamsi graue periculum sit, ignaui,

&

& vecordes, vel infamiæ metu, vel circumſtantium fiducia, præcipites cæcique proruunt: in alijs verò rebus, ſi doloris aculeos ſentiant, ſeſeq; è medio ſine manifeſta nota clanculum poſſunt ſubducere, remittunt ſpiritus, ſeſe comprimunt, & ſibi loco cauent. At vbi neque videri ſe quiſquam, neque cognoſci, neque notari putat, & fortis viri nihiloſecius munus & officium exequitur, nihilq; prætermittit, quod ipſi laborem & negotium faceſſere poſſit, eam habet magnanimitatem quã ego in Curiali noſtro vehementer requiro. Eam tamen cum Thraſonico verborum ſtrepitu coniunctam non deſidero, vt in illo qui arma in vxorem ſe duxiſſe gloriari ſolet, & ad vocis inanem oſtentationem, vultus etiam auſteritatem, & minaces oculorum obtutus adiunxit, vt Bertus ille noſter familiaris. Iſtis certè hominibus id concinnè poteſt dici, quod a nobili quadam fœmina cuidam glorioſo militi (quem prudens prætereo) reſponſum fertur. Qui cùm ab ea perhumaniter ad ſaltationem, & choream, inuitatus eſſet, ille repudia renuere, muſicam aſpernari, cætera humanitatis officia nihili pendere, denique, ludicra hæc non eſſe indolis aut

Magnifica animis viris non occulta petuntur.

facultatis ſuæ affirmat. Rogatus igitur quid tandem (ſi Dijs placet) profiteretur? proteruo vultu, pugnare (inquit) & hoſtem ferir. Tum illa, quoniam (inquit) nunc nemo claſſicum cecinit, nec pugnandi occaſio datur, tergite atque vngi cum armis reliquiſque bellicis inſtrumentis optarem, deinde in repoſitorium aliquod ſuſpendi donec miniſterio tuo opus ſit, ne te etiam rubigo inficiat. Ille continuò cum magna audientium irriſione ſeceſſit. Noſter idcirco Curialis, vbi cum hoſte congrediendum eſt, cum primis ferox & acerbus erit, vbiuis præterea mitis, modeſtus, ſagax inanẽ ſui ipſius laudem & oſtentationem tãquam peſtem teterrimam fugiens: quæ adeò plerunque inſuauis eſt, vt etiam eos qui nos amant, odiſſe faciant. Ad hæc Gaſparus: perpaucos equidem (inquit) in re aliqua eximios & præſtantes cognoui, qui iſta philautia laborarent. Et hoc meo iudicio in illis tolerabile: nam cùm aliquis in arte aliqua excellens ab inſcijs & imperitis artificium ſuum ignorari videt, non minimum ſi agrè ferat latêre ſuam & quaſi ſepeliri ſcientiam, quam cum tanta caligine vindicare conatur, aliqua ſaltem ratione in

Glorioſo militi argute reſponſũ.

publicum

publicum proferat necesse est, ne iustissimam virtuti mercedem detrahere videatur. Proinde apud antiquissimos scriptores, qui reliquorum omnium facile princeps est, Perraro se continet, quin se ipse laudet: sin verò eiusmodi quispiam fuerit, qui cùm parum in se ingenij, minus virtutis habeat, & profusè tamen de se prædicet: omninò mihi non ferendus videtur: sed istiusmodi virum, Curialem nostrum minimè constituimus. Minimè sanè (inquit Comes) & si me probè intellexeris, eos ridiculos asserui, & reprehensione dignos, qui nullo merito, nulla ratione freti, impudenter gloriari consueuerunt. Humanius enim & in optimã partem interpretari debemus, si prudens aliquis moderatè se laudet: certius enim suum est de se ipso, quàm alterius testimonium. Facilè equidem assentior non delirare aut desipere eum, qui ingenuè se laudando, nec in errorem incidit, nec audientibus fastidiosus fit: quod quia arduum est & difficile, præter eam quam ipse sibi attribuit, aliorum etiam commendationem promeretur: Hîc Gasparus: à te (inquit) de eo planiùs instruendi sumus. Tum Comes, Inter veteres scriptores non defuerunt qui

de

de iſtis præcepta traderent. Sed iſtuc omne meo iudicio in hoc potiſsimùm conſiſtit, nimirum ſi eo modo obiter res agatur, vt ad aliũ finem tota tendat oratio, quaſi de laudibus omnino ſilentium eſſet, ſi aliter veritas cerni & oſtendi poſſet. Non vt illi homines grandiloqui, quibus in more poſitum eſt, quicquid in buccam venerit temerè, ſine cura, ſine ſenſu effutire: vti ex noſtris vnus non ita pridem, cui cum telo femur Piſæ traiectum eſſet, muſcæ alicuius morſum ſe ſenſiſſe dicebat. Alius verò non multùm huic abſimilis, ſpeculum ſe intueri non auſum eſſe affirmabat, ne horrendo ac terribili aſpectu, ipſe ſibi terrori eſſet. Ridebant promiſcuè omnes dum Cæſar ſic præfari cæpiſſet: Quid eſt quod ridetur? An non accepiſtis magnum Alexandrum ingentem lachrimarum vim profudiſſe, cùm illi Philoſophus quidam infinitos eſſe mundos affirmaret? roganti cur id faceret reſpondiſſe fertur, quia ne vnus quidem adhuc mihi ſubditus eſt, quaſi omnes ſubigere in animum induxiſſet: nonne hoc muſcarum morſu glorioſius atque maius? Et Alexander (inquit Comes) illo Thraſone maior. Sed homines in quacunque re præſtantes excuſandi

Magnifica vox Alexandri.

ſandi ſunt, cum magna ſuſcipiant, audaci enim & confidenti opus eſt animo, non timido, non imbecillo, verbis etiam pauciſſimis, quaſi minus quam res eſt, moliantur: ita tamen vt conatus egregius in temeritatem non recidat.

Cùm paulum Comes reſpiraret, facetè Bernardus Bibiena, memini (inquit) in Curiali noſtro egregiam te formam & aptam membrorum compoſitionem, cum geſtu quodam & actione ſingulari deſideraſſe: formæ quidem dignitatem in me eſſe non diffido (quid enim cauſæ rear quod tot me mulieres amant?) de corporis vero habitudine dubitare mihi videor, nam de tibys male perſuaſum eſt. Quocirca ad particularem magis iſtarum rerum demonſtrationem deſcende, vt ego nihil poſthac hæſitans, mihi de me ipſo abunde ſatisfaciam. Poſtquam arriſum eſſet: ſanè quidem (inquit Comes) iniuriam faciemus, niſi tibi vultus dignitatem concedamus, & commodè me hercle ſe obtulit ad iſtius de quo agitur explicationem. Nam etſi iucundus gratuſq; aſpectus tuus ſit, partes tamen ſeorſim conſideratæ, adeo delicatam in ſe fabricam nõ habent: virilius tamen obtutus & ſatis approbata

probata harmonia est. Quod vti in multis animaduerti potest, ita prorsus Curiali nostro inesse volumus, non vt in quibusdam, qui non solum molliter & effœminatè, comis crispatis, compositis supercilijs, leuissimarum mulierculorum delicatius superant, verùm etiam stantes, incedentes, accubantes, gestu adeo meretricio vtuntur, vt dissolutos articulos, & membrorum compagines putares: in verbis etiam ita curiosi, aut potiùs ita lugubres & tragici sunt, vt iam iam extremum halitum atque diem adesse dubitares: & quo maiores hi sunt, quibuscum illi res est, eo in istis ineptijs frequentiores & magis ridiculi sunt. Isti homunciones quandoquidem (quod illi vehementer expetunt) in fœminas degenerare natura non possunt, ne honestarum quidem mulierum loco æstimandi sunt: sed tanquam meretrices impuræ, non tantùm ex aulis Principum, sed ex omni generosorum hominum commercio exterminandi. Verùm vt ad illius de quo agitur membrorum compositionem redeamus, bene cum illo agi existimo, si neque in imo gradu humilis, neque in summo procêrus sit: horum enim vtrunq; cum contemptu omnes tanquam portentũ admirari

Humiles proceris tollerabiliores.

mirari ſolent. Quod ſi in alterutro peccare ſit neceſſe, minus in exiguo quam in magno malum eſt. Nam præterquã quòd vaſtis corporibus obtuſum plerunque ingenium ineſt, in nullo prorſus exercitio prompta atque agilia ſunt: quod noſtro Aulico vitium nuſquam permittimus In eo enim & illa corporis habitudo atque forma erit, quæ ad fortia & robuſtiſſima certamina valeat, & quæ celeris, agilis, prompta, atque viuida appareat: quibus accedere debet exacta quædam eorum omnium notitia, quæ in milite ſtrenuo & bellicoſo viro requiruntur. Quarum rerum hoc meo iudicio primum ac præcipuum eſt, ſi omnibus armamentis vti aptè & artificiosè poterit, quæ Equiti pedetiq; neceſſaria ducũtur: ijs præſertim quæ generoſis hominibus indies in manibus atque vſu ſunt. Nam præterquam quod in prælijs iuuare poterunt (in quibus tamen minimum eſt artificium) opus præterea tum fortè ijs erit, cum domeſticæ contentiones inciderint, è quibus Monomachia oriri poſſit, quod etiamſi non contigerit, proderit tamen in ijs armis non eſſe imperitos, quæ quotidiè geſtamus. Neque illius ſum iudicij, omnem nobis peritiam gladiato-

Vaſtis corporibus obtuſum ingenium.

diatoriam tum ex animo extuti, cum ad pugnam peruentum fuerit: nam quisquis tum præstupore inscius sit, omnem prius fortitudinem necesse est exuisse. Huic etiam accedit luctandi & supplantandi notitia, quia cum armis pedestribus ferè semper concurrit: & quod omnium longè maximum est diligens cautio & sibi & suis adhibenda est, ne aut inanes controuersias suscipiat, aut hostes eius consilia præripiant, denique & se fortem virum præbeat & sapientem. Neque ve. ò temerè manus cum aliquo conserat, nisi aut incolumitas illi, aut honos in discrimen vocetur. Nam præterquam quòd pugnæ exitus, & fortuna semper anceps & incerta est, magnoperè reprehendendus videtur, qui præceps & inconsideratus ad pugnam irruit, etiamsi insanis conatibus cæca & insana fortuna aliquando faueat. Si tamen eò progressum sit, vt receptui canere sine summa ignominia non possit, & ante contentionem, & in ipso actu eum se præstet virum, vt spiritus non minus præsentes, quàm altos gerere videatur. Non vt illi qui verbis & altercationibus transigunt: quibus cùm armorum electio proponitur, ea sortiuntur, quibus neque

que cuſpis neque acies eſt, ipſi interim omnibus partibus non minus armati, quàm ſi pila plumbea, æneo tormento emiſſa, ferenda eſſet. Quibus hominibus cùm non eſſe victos, inſtar victoriæ ſit: vel ſe tantum defendunt, vel turpiter cedunt. Ex quo & ſuam timiditatem produnt, & ipſis pueris ludibrio nonnunquam fiunt. Vt illi duo qui nuper in Ancona propè Perugiam eò uſq; ignauiter depugnarunt, dum omnibus riſum vehemẽter commouerent. Qui iſti obſecro fuerunt (inquit Gaſparus?) Duos fuiſſe conſobrinos reſpondit Cæſar. Immo vero duo fratres in illa pugna videbantur, ait Comes. Verùm ad rem redeamus. Armorum etiam in pace aliquis uſus eſt, vtpote in pompis, triumphis, & ludis, ſpectante populo, fœminis illuſtribus, & ipſo etiam nonnunquam principe. Omnium itaque horarum hominem. Curialem noſtrum oportet eſſe, adeo vt non ſolùm in armis, equis, & quibuſcunque eodem ſpectantibus exquiſitam quandam ſcientiam præ ſe ferat, ſed in reliquis præterea rebus, plus vulgo ſapere atq; ĩtelligere videatur. Qua in re Alcibiadẽ illũ imitabitur, qui quaſcũq; regiones peragrauit (vt eſt memoriæ proditum)

Alcibiades in omni re peritus.

tum) vnicuique in ſua facultate longè præluxit. Sic ille noſter vbicunque ſpiritum duxerit, vnoquoq; in ſuo artificio præſtantior & excellentior erit. Et quoniam Italorum hæc ferè propria & peculiaris laus eſt, haſtis ad circulum decurrere, eaſdem conſerere, equos ferociores manſuefacere, peritè equitare, inter primos Italiæ duces annumeretur: & quia lanceis & gladys equo concurrere, ſtadia artificiosè tenere, ceſtibus & ferro comminùs contundere Gallorum ferè proprium eſt, inter Galliæ principes reponatur: In ludo vero arundineo ſeu ioco de Canna, in tauro ſpiculis vel enſibus transfigendo, in teliis tragulisq; eminùs iaciendis, inter primos Hiſpanos erit. Quæ quidem vniuerſa tam conueniente motu, & actione decente exequetur, & perficiet, vt omnium oculos atq; beneuolentiam alliciat. Nonnulla præterea ſunt oblectamenta, quæ etiamſi cum armis vt plurimum nihil commercij habeant, magnoperè tamen cum viro forti atque ſtrenuo conueniunt: quorum primas partes venandi conſuetudo & feras inſectandi iure ſuo vendicare poteſt: quæ vt aliquam cum bello ſimilitudinem habet, ita magnis clarisq;

Italorum laus

Gallorum laus.

Hiſpanorum laus.

Venatio belli ſimillima.

risq; viris non indigna mihi videri solet: antiquitati certè vix dici potest quàm valdè placuerit. Huc accedat natandi, prosiliendi, currendi, saxi etiam proyciendi facilitas, quæ & in rebus bellicis persæpe prosunt, & in summa tranquillitate popularem applausum habent: cui nos sæpenumero oportet accommodare. Neque verò pila palmaria scitè ludere indecorum est homini in aulis Principum agenti, in eo enim & mira membrorum agilitas exercetur, & totius corporis dispositio non minus in eo quàm in cæteris quibuscunq; exercitijs perspicitur. De arte verò in equum insultoria, idem existimare licebit, quæ etsi operosa & difficilis fuerit, leuiores tamen plerunque nos & agiliores reddit, quàm cæteræ omnes: cui si actio non indecora accesserit, præter vtilitatem admirandam, voluptatem etiam in spectando affert singularem. In istis igitur exercitijs si Curialis iste noster plusquam mediocriter instructus fuerit, volutandi, & per funes decurrendi ludicra, & his similia (quæ præstigiantis & circulatoris artem sapiunt) prorsus abijciet, & exterminabit. Sed quoniam tam arduis & laboriosis rebus pĩbus horis supereſſe

Populares venæ sæpius tenendæ.

non possumus, & omnium praterea rerum satietas est (quæ admirationem imminuere solet) optimum sanè erit pro rerum diuersitate, vitæ quoque nostræ studia variare, & ad faciliora nonnunquam descendere. Nam ad Inuidia declinanda. *inuidiæ tela declinanda plurimum valet, si omni hominum generi & consuetudini facetè & iucundè se accommodet: dum tamen rationis & modestiæ fines non transeat, ne cùm facetus esse velit, ridiculus appareat. Risum itaquè ludum, iocumq; illi permittimus istis conditionibus, vt in verbis acutus & ingeniosus, in rebus aptus & decorus habeatur. Tum Cæsar. Istius orationis cursus etsi interpellatione aliqua impediendus non erat, tamen nec tacere libet, propter concessam loquendi potestatem, & loqui iuuat, quia summo vnius rei pernoscendæ desiderio teneor. In quo, si interrogare aliquid iniuriosè videar, cùm obijcere debuerim, eam mihi veniam concedi optarem, quæ Bernardo Bibienæ modo concessa est. Qui cùm nimium contenderet vt formosus haberetur, in nostras leges vehementer deliquit, quæstionibus potius quàm argumentis vsus. Videte (inquit Ducissa) aliud ex alio malum: vno inconueniente*

dato

dato multa ſequuntur. Quiſquis igitur vt Bibiena noſter deliquerit, & erroris & (quod maius eſt) exempli nomine puniendus erit. Tum Cæſar: proinde (inquit) Bernardus & ſuæ culpæ, & meæ quoque pœnas luet, mihi verò nihil ferendum ſupplicij. Immò verò (inquit Gonzaga) vtrique geminum malum imminet: illi, & quia ipſe peccauit, & tibi peccandi anſam dedit: tibi vicißim, & quia tute deliqueris, & quia tam citò delinquendi occaſiones arripueris. Salua adhuc res eſt (inquit Cæſar) nihil dum à me commiſſum criminis, quod ne deinceps fiat, & vt ſolus Bibiena plectatur, ego prorſus ſilebo. Hic Æmilius ingenuè occurrens, dicito (inquit) quoad voles: nam (pace clariſſimæ Ducisſæ quod fiat) ego huic ignoſco errori, reliquiſque omnibus ſi qui iſtius generis poſthac fuerint. Caue (ait Gonzaga) ne tute te decipias, plus laudis miſericordiæ quàm iuſtitiæ attribuendo: nam ſontibus nimis ignoſcendo, inſontibus fit iniuria. Neque tamen ſeueritatem in accuſando meam tuæ clementiæ tantùm detrahere velim, vt Cæſar prorſus non audiatur, nec de eius quæſtiuncula quicquam dijudicetur. Vbi pri- Periculoſa miſericordia.

mum igitur Ducissæ cum Æmilia conuenisset, Cæsari vtrinq; signum præfandi datur. Tum ille, Sæpius Ludouice (nisi malè memini) illud à te nobis inculcatum est, omnes viri Curialis mores, omnes gestus, omnes denique motus, nutusque, ea actionis dignitate fingi & componi, vt sine ea reliqua omnia tanquam sine iusto condimento atque sale nullius momenti aut ponderis existant. Facilius mehercule ad persuadendum oratio: nam ea vis & ἐνάργεια verbi est, vt qui dignitatem habeat, is omni in re dignus & decorus videatur. Cùm tamen eam fœlicitatem aliàs naturæ, aliàs cœli beneficio dicas contingere, studioq; & industria nostra excoli & absolui, si cubi inchoata fuerit: mihi quidem frustra alios magistros atque auxiliaria videtur implorare, quisquis tanto & tam insperato bono fati astrorumq; ope fruitur, qua (velit nolit) eundem faciunt omnibus gratum & acceptum, nonnullis verò admirabilem. De isto nihil nunc dicam (quoniam potestatis aut voluntatis nostræ illius fortuna non est) de illis loquor, quibus cùm tantulum natura dedit, vt prorsus inepti aut indociles non sint, id quæro, quibus tandem rationibus,

Ante Ciceronis imitatio.

quo

quo artificio, quaue diligentia hanc tam optatam beatudinem consequi poterunt, non tantùm in corporis exercitijs, verùm etiam in ijs omnibus, quæ aut faciunt, aut loquuntur? In hac tantopere collaudanda, cùm tantam sitim, tantumq; cognoscendi desiderium, Æmilia iussu, nobis omnibus attuleris, in eodem sedando & restinguendo, necesse est aliquid operæ & laboris impendas. Immo verò minimè necessarium (inquit Comes) me eam vobis præstantiam dicendo exprimere: satis erit si qualis iste Curialis esse debet, vtcunque exposuero. Neque exactam quandam cuiusque rei demonstrationem à me expectabitis: nam in eo cùm luctandi artem & in equum insultandi requisierim, quomodo ego vos in eo erudiam, cum (vt omnes scitis) ipse non didicerim? Militem (nisi fallor) bonum dicimus qui fabro armario animi sensum probè possit exponere, qua forma, quo etiam temperamento arma desideret, licet operam, & malleos non addat: sic ego de Curiali absoluto differere fortasse possum, & tamen quo pacto tales sitis docere non possum. Nihilominus vt vobis quoad potero, satisfaciam, etsi tritum ferè sit ser-

mone prouerbium, dignitatem doceri non posse, id tamen confirmare ausim, citò illi & maturè, boniſq; præceptoribus ediſcenda eſſe principia ſua, quiſquis ea in re præſtare deſiderat, niſi forte inuita (quod aiunt) Minerua inſudauerit. Quæ res quanti momenti ſit, Philippus Macedonum rex argumento eſſe poteſt: qui filium Alexandrum prima literarum elementa ab Ariſtotele maximo omnium Philoſopho doceri atque inſtitui curauit. Et vt ad recentioris memoriæ viros deueniamus, ponite vobis ante oculos Galeatium Sanſeuerinum Gallici Regis equorum magiſtrum: videte quàm eum aeceant, quæ facit omnia: Cuius rei nulla alia ratio eſt, niſi quod ad eximiam corporis conſtitutionem, huc ſemper animum aduortit, vt ex hominibus peritiſſimis quaſi flores quoſdam in vnaquaque ſcientia optimos ſeligeret, & excerperet. Nam vt in palæſtra, in arte inſultoria, in gladiatoria Petrum Montanum noſtrum peritum in omni artificio magiſtrum habuit: ita in equirando, in haſtis conſerendis, & id genus contentionibus, totius Europæ viri primarij ſemper illi ante oculos verſabantur. Quiſquis igitur diſcipuli probi

Actionis formæque dignitas doceri non poteſt.

Philippus Ariſtotelem Alexandro præfecit in ipſis elementis literarum.

Galeatius equorum magiſter.

Petri Montani laus.

probi officio fungi velit, is non ſolùm omnes ſuas cogitationes huc referre debet, vt præceptoris ſimilis fiat: verùm etiam vt in eundem (ſi fieri poſsit) penitus tranſmutetur. Cùm verò aliquos progreſſus fecerit, permagni intererit, nonnullos eiuſdem facultatis ſciolos, & pragmaticos intueri: è quibus ducè ratione & iudicio, quod in vnoquoque optimum & præſtantiſsimum eſt, aſſumere atque deliberare poterit: non ſecus ac apes ſolertiſsimæ, quæ cùm per omnia prata agroſque peruolitarint, ſelectiſsimos floſculos deligunt & exquirunt. Non vt familiaris quidam noſter (qui nemini veſtrum eſt ignotus) qui cùm Ferdinando minori Aragoniæ Regi ſimilis eſſe vellet, nulla re alia imitatus eſt, niſi quòd capite altius prominente, os ſibi aliquantulum diſtorqueret, in quam Rex inuitè conſuetudinem inualetudine aliqua ſublapſus dicitur. Huius generis alij nonnulli ſunt, qui viros magnos quacunque in re imitari operæprecium exiſtimant: id tamen plerunque arripiunt quod in illis teterrimum putabatur. Ego verò ſæpius apud me agens, planèq; diſputans, vnde hæc tanta dignitas acquiri ac deriuari poſsit (de ea nõ loquor quæ virgula quaſi

Ridicula vitiorum imitatio.

diuina tribuitur) huius hanc vnam rationem ac normam reperio, nimirum vt tanquam saxa & scopulos curiosam affectationem diligenter euitemus: vtpote si nouum fortè vocabulum aliquod se nobis offerat, negligenter & (vt vulgo dicitur) dissolutè proferatur: denique in omni tum dicto, tum facto artem (quoad fieri poterit) occultare, nihil vt sollicitè, nihil præmeditatè facere videamur. Ex ista tam diligenti animaduersione, conuenientem hanc actionem & (vt aiunt) dexteritatem profluere existimo. Nam difficillimis in rebus fælix & facilis effectus, admirationem (nec iniuria) commouere solet: & contrà, vim adhibere, & tanquã capillis violẽter quicquã pertrahere, vniuscuiusque rei (quãtulacunq; sit) maiestatem violat & imminuit. Illud itaque artis præcipuum est, dissimulare artificium: & nescio an in re quauis occultanda, diligentia maior ponenda sit, quàm in ea, quæ si pateat, nonnihil existimationis & laudis amittit. Memini equidem de summis me oratoribus legisse, qui in eo multum operæ solebant imponere, populo vt persuaderent, nihil sese literarum degustasse, orationes suas simplice veritate niti, nihil

Artis est artem dissimulare.

nihil artis, nihil ſcientiæ ineſſe: tantum habere, quantum natura & ſuus cuique genius præſtare poſſet. Quod niſi feciſſent ſapienter, plebs (vt eſt in ſumma inſcitia ſufficioſa) circumueniri ſe & decipi credidiſſet. Vnde illud exiſtit, profuſam artificij oſtentationem, & contentionem intenſam, multum noſtræ præſtantiæ detrahere. Quis veſtrum eſt qui riſum contineat, cùm Petropaulus noſter ſuo more tripudiat, nunc ſaltibus pluſquam mimicis, nunc ſummis pedibus, nunc erecto ſupra modum capite, denique quaſi totus ligneus, ita nimium ad eam rem attentus eſt, vt motus omnes & greſſus enumerando, in digitos diſtribuere videatur? Quis adeo occæcatus eſſe poteſt, vt iſtæ curioſæ ineptiæ quantum dedeceant non animaduertat? in alijs verò qui hic interſunt hominibus quàm concinnum & decorum ſit, iſtam agilitatis & artificioſi motus venuſtatem diſſimulare, vel interloquendo, vel ſubridendo, vel geſtu aliquo alio, minimè vt facere putentur quod ſolertiſſimè faciunt, opinionem aſtantibus vt afferant, perperàm ſe facere non poſſe? Hîc ſe Bibiena immiſcuit: & bene (inquit) res ceſſit quòd Robertus noſter, ſaltem aliquem

quem reperit, qui ſuam in ſaltando conſuetudinem approbet, eum reliqui tamen omnes nihili pendant: nam ſi lentitudini, & negligentiæ, tantum tribuatur, paucos ille æquales habet, ſuperiorem verò neminem. Quod vt in eo quiſque perſpiciat, veſtes ſæpenumero de humeris decidunt, nonnunquam ſandalia de pedibus: progreditur tamen, nihil iſtorum recipiens, & (ſi libet credere) de iſtis nihil cogitans. Tum Comes. Quoniam de hiſce perorare me vultis, de vitijs etiã noſtris pauca adijciam. Nempe quod tu in Roberto noſtro negligentiam appellas, valdè curioſum eſt. Nam cùm ille vehementer ſe componat vt nolle videatur, magnoperè velle putandus eſt: & quoniam mediocritatis limitibus egreditur, illius incuria rectiùs Curioſitas nominari poteſt: nam dum inſipienter artis præcepta inuolucris obtegit, inertiam ſuam apertè prodit. Verùm vt iſta ſint per ſe laudabilia, & affectare quantum decet, & cum mediocritate negligere: tamen ſi vel ita craſſa ſit negligentia, vt veſtimentis nos exui non intelligamus: vel ita curioſa affectatio, vt elato capite, crinibus pluſquam muliebriter compoſitis incedamus, vel in imo Bereti ſpeculum, vel

Affectata incuria curioſitas videtur.

vel in manica pectinem circumferamus, vel mancipijs præcipiamus, vt ſpongijs, verriculo, & terſorijs, nobis ſemper à tergo ſint: vtrumque mehercule in extremo eſt, & illi dignitati contrarium, quæ ſine fuco eſt, quæq; adeò iucundè in animos noſtros ſolet influere. Reuocate in memorias veſtras, quàm male Equitem deceat, qui conſultò erectius quàm par eſt, equo ſedere ſolet, præſertim, ſi cum eo conferatur, qui tale nihil cogitans, ea facilitate ſellæ inſidet, qua pedibus iter faceret. Eadem planè inter armatos milites differentia eſt, multo eximplus in eo voluptatis perſpicitur, qui modeſtus eſt, minimèq; ſe venditat, quàm in eo, qui cum pugnas narrat, & cicatrices ſuas oſtentat, dijs hominibusq; minitari videtur. Iſtuc quid aliud eſt, quàm affectare vt ſicarius glorioſus habeatur? Idem in reliquis rebus ferè omnibus contingit, quæ aut dici aut fieri ſolent. Ad hæc Magnificus in Muſicis (inquit) eadem ratio eſt, in quibus duos immediatè concentus combinare, & vitium eſt non mediocre, & ſenſus noſtros minus ſuauiter afficit, qui ſecundo aut ſeptimo tono magis delectantur, etſi in ijs (ex ſe ipſis) ſumma diſſonantia ſit. Cuius

iſta

ista ratio esse potest, quòd cùm alia ex alia crebriùs consentio repetatur, fastidium nobis ingenerat, & harmoniam nimis exquisitam & delicatam significat, cui si tonus imperfectior insertus esset, arrectis auribus auidi & suspensi consisteremus, dum ad perfectiora peruentum esset: imperfectis tamen velut i minus elaboratis suam delectationis vicissitudinem concedentes. Pulchrè mehercule dictum & sapienter (inquit Comes.) Nam ista in re, non minus quàm cæteris mirum in modum affectando peccatur: antiquitùs enim in prouerbio fuisse dicitur, nimiam diligentiam in vitio esse. Vnde Apelles Protogeni crimini vertebat, quòd manum de tabula continere non posset. Tum Cæsar: eadem inquit in fratre Seraphino culpa est, qui (dum est quod commodat) manum de mensa nunquam leuare solet. Hîc cùm Comes paulum arrisisset pergit dicere.

Apelles Protogenis curiositatem reprehēdit.

Apelles cùm Protoginem taxaret, illud innuere videbatur, quòd cùm bene res esset. desistere non posset. In quo nimis accuratam illius sedulitatem reprehendit. Incuria itaq; illa (quæ affectationi contraria, nunc primum virtutis nomine honestanda est) non

Iucuria nunc primum virtus.

solùm

ſolùm omnis dignitatis fons & origo eſt, ſed alijs etiam ornamentis actiones noſtras illuſtrat: quantulũcunq; enim eſt quod facimus (etiamſi exiguum ſit) tamen & maiora ſperari facit, & id quod ſit, multo pluris æſtimari. Nam ea veſtigia in animis intuentium relinquit, facilè vt exiſtiment, qui difficillima quæque tam nullo labore agit, eundem multò grauiora poſſe facere, ſi eadem aliquando acceſſerit induſtria. Nam vt ijſdem exemplis etiam atque etiam vtamur, intuemini illos, qui aptè & decorè, quaſi naturæ potius inſtinctu, quàm conſilio aliquo ſeſe componunt in gladijs vibrandis, in telis alijſq; armis manu contrectandis: qui etſi nihil aliud agant, omnibus tamen opinionem confeſtim afferunt, in illis ſe exercitijs eſſe quàm peritiſſimos. In ſaltatione itidem & tripudijs, qui vel vnicum tantum numerum aut motum decore expreſſerit, totam in eo facultatem ineſſe demonſtrat. In muſicis, ſi vnam ſolummodò vocem ſuauiter quis decantarit, ita vt in tremulum & duplicatum tonum deſinat, idque caſu aliquo potius quàm de induſtria fiat, vnuſquiſque maiorem ei quàm re ipſa ineſt peritiam ſuo iudicio aſcribit:

bit: In picturis, vna linea minimè elaborata, eam nobis admirationem excitat, vt pictoris manum sine arte, sine studio, propositam metam pertingere existimemus: adeo vt ex illis minutijs illius præstantiam censuris nostris confirmemus. Similis profecto ratio est reliquorum omnium. Curialem itaque nostrum cæterorum facilè principem existimari volumus, cuius hæc prima lex erit, dignitatem omni in re conseruare, affectandi vitium religiosè propellere, præsertim in sermone & colloquijs, in quibus non rarò offenditur: præsertim verò à Longobardis, qui postquam vnum aut alterum annum peregrinati fuerint, nunc Romana lingua, nunc Gallica, nunc Hispanica garrire occipiunt, dum nimium sapere videri volunt, quo nihil tetrius, nihil odiosius esse potest. Quod si ego in hoc tempore antiquas, & obsoletas Hetruscorum voces huic sermoni interserem, & magnum mihi negotium facesserem, & vobis risum commouerem. Tum Fredericus: In hoc tibi assentior (inquit) dissonum, & planè ineptum esse, si in loquendo istuc facias, nam vt dicis tibi iniucundæ nobis vel odiosæ vel non intellectæ essent: sin verò in scribendo

Ex vnguibus leonem.

Vocum antiquarum vsus.

eas

eas prætermiseris, errorem non leuem existimo: quoniam authoritatem orationi & maiestatem multo grauiorem afferunt. Ad hæc Comes: Ego meherculè non video, quid scriptis nostris illa verba dignitatis possunt attribuere, quæ non tantùm in hoc quo nunc vtimur sermone vitanda sunt (quod tute fateris) sed in alio etiam quocunq; dicendi genere. Quòd si viro cuiquam sapienti, in Senatu Florentino, tanquam ipso Hetruriæ capite habenda esset oratio, aut si priuatim de rebus seriis cum magistratu aliquo contrahat, aut cum amico iucundè colloquatur, aut cum fœminis de amore, de facetijs, de ludis, epulis, & horum similibus disserat, accuratè (sat scio) verba Hetruscorum inueterata declinaret. Mirum proinde esset, si illis vocibus tanquam bonis vteremur & approbatis, quas in omni orationis genere quasi vitiosas repudiamus, & quod in omni sermone absurdum est, id in scribendo congruum & aptum statuere: cùm tamen (sententia nostra) scriptum nihil aliud sit, quàm quædam sermonis species, quæ etiam tum remanet, cùm nos loqui desistimus, tanquã expressa effigies & verissima verborũ nostrorũ vita. Et quoniam emissa semel

Scriptum sermonis vita.

ſemel voce, ſonus confeſtim euaneſcit, multa in ſermone tolerabilia eſſe poſſunt, in ſcriptis non item. Hæc enim tanquam in repoſitorio aliquo vocabula noſtra ſeueriſſimis hominum iudicijs ſubijciunt, & omnem poſteritatem ſubtiliùs diſcutienda reſeruant: & propterea maiorem in illis perpoliendis induſtriam collocari rationi valde conſentaneum videtur, non ita tamen, vt ſcripta ſermoni vſitato ſint longè diſſimilia: ſed vt in his maximè appoſita & approbata vocabula vſurpentur. Quòdſi in ſcribendo id liceret, quod in loquendo non conceditur, malè profecto comparatum videretur, vt in quo maxima diligentia requiritur, in eo licentia ſumma vteremur, ex quo illud ſequeretur, maiori damno, quàm emolumento, ſtudia noſtra pẽſitari. Certum itaque illud eſt, in ſermone, hoc totum licere, quod in ſcribendo decorum eſt, eoq; meliorem eſſe orationem pronunciatam, quo propriùs ad ſcriptam acceſſerit. Immo vero planior & apertior meo iudicio in ſcribendo verborum contextus, & ſignificatio requiritur: quia ſcriptores ſemper fere abſunt, loquentes & perorantes propiùs & ante oculos conſiſtunt. Hunc itaque

Oratio pronunciata eo melior quo ſcriptæ ſimilior.

virum

virum ſpectatu dignũ arbitror, qui omiſſis Hetruriæ obſoletis vocibus, vſitatis illius & hodiernis verbis vtatur: in quibus pronunciandis ſuus ſplendor & maieſtas ineſt: alias ſi quis ſibi leges impoſuerit, haud facilè illius affectationis reprehenſionem vitauerit, quam paulò ante tantopere vitandam duximus. Tum Fredericus: Negare ſanè non poſſum orationem ſcriptam, formam quandam illius pronunciatæ eſſe: id tamen intereſſe video, vt inter loquendũ ſi verbũ forte obſcurius emanarit, mentem ſenſumq; audientis minimè feriat, quin potius in nihilum recidat: idem in ſcribendo non opinor contingere: nam ſi voces aliquid tum in ſe habeant (non dico difficile) ſed ſubtile & reconditum, authoritatem præ ſe ferunt non mediocrem: lectorem verò ipſum reſpirare faciunt, & grauioris iudicij trutina librare vniuerſa. Quod cùm fecerit diligenter, poſt aliquantum laboris voluptate percipit multo vberiorem: planèq; illud intelligit, Difficilia quæ pulchra. Quodſi ea fuerit legentis ignorantia, vt abſtruſam ſubtilitatem eruere non poſſit, propterea neque authoris culpa aliqua eſt, neque ea lingua minus approbata, quia minus eſt

cuiuis obuia. Ego itaque istius me esse sententiæ facilè patior, antiquum Hætruscorum idioma, in scribendo & solum esse, & maximè necessarium: non tantum quod idem vsus iam pridem confirmauerit, verùm etiam, quia illam in se maiestatem & pondus habeat, quæ temporis diuturnitas, non verbis solùm, sed ædificijs, imaginibus, picturis & alijs rebus infinitis solet attribuere. Tanto enim splendore sententias alioquì ieiunas plerunq; illustrat, vt res subiecta etiamsi exigua sit, hac tamen elegantia perpolita, non indigna videatur, quæ in publicum prodeat. Illa verò lex aut potius consuetudo à te modò recitata, & iniqua est, & periculo vacare non potest. Nam si in dicendo vitium fortasse aliquod imperitorum hominum inscitia longiùs propagetur, absurdum planè esset, eidem tanquam normæ aut regulæ nimium religiosè adhærescere. Ad hæc, infinitæ hominum consuetudines sunt, neque vrbem aliquam in Italia claram existimo, quæ loquendi formulam non habeat propriam & suam. Quamobrem nisi illud etiam decernas, quæ omnium optima fuerit, non minus in Bergamascum quàm Florentinũ incidere possumus, & (si tibi credamus) parum

Magna vetustatis maiestas.

parum in eo erroris esset. Mihi quidem certè, illis qui hærere aut ambigere nolunt necessarium videtur, certis quibusdam initiatos & deuotos esse, qui omnium consensu approbatæ authoritatis sunt: quos cùm duces semper insequantur, ijsdem tanquam clypeo, contra omnes Zoilos, vti poterunt. Horum facilè Principes in lingua vsitatissima Petrarcham & Boccacium existimo, à quibus si latiũ vnguẽ discedamus, tanquam caligine obsitos, necesse est toto cœlo errare. Sed ei nunc demum audacia peruentum est, vt imitationem, quæ magni ponderis iam olim fuit, nos nihili prorsus æstimemus, cùm tamen sine illa, oratio scripta sine succo & sanguine inanem verborum volubilitatem in se contineat: Testis hac in re Vergilio nemo locupletior est, qui etiamsi diuino ingenio id effecerit, vt eius incredibile iudicium posteri laudare magis quàm imitari possint, eundem tamen Homeri æmulum fuisse luce clarius existit. Tum Gasparus: non indigna mehercule de scribendi artificio disputatio, tamen ad propositam metam aptius mihi videtur, si quo pacto aptè & eleganter loqui possit Curialem nostrum instituerit: eo enim sæpius

Petrarcha & Boccacius de lingua vsitata optime meritis.

Vergilius Homeri imitator.

vi frui poterit. Hîc Iulianus: dubitari non potest (inquit) quin Aulico tam egregio & exquisito vtraque expediant, quæ si abfuerint, reliquæ fortasse illius facultates obscuriores erunt. Proinde si honestè Comes iste se munere exonerare velit, non loqui solùm, sed etiam scribere Curialem instituet. Dabitis mihi veniam (inquit Comes) non enim in me suscipiam id docere, quod ipse nunquam didici. In quo si fortè aliquis essem, non video quomodo istas ferat verborum angustias, quod post tantas lucubrationes hominibus eruditis vix conceditur: quorum libris ego nostrum nunc Aulicum religarem, si mihi necessitate aliqua instituendus esset, quomodo loquendum scribendumq; foret. Tum Cæsar: de vulgari oratione sensisse Iulianum opinor, non autem de Latina, & proinde magnorum virorum authoritate non erit opus. Tu tamen si quantum ipse intelligis nobis explicueris, de reliquis excusatione iusta veteris. Iamdudum id actum est (inquit Comes) quanquam de Tuscana lingua differentibus Iuliani imprimis sententia expectanda erat. Hîc Iulianus: huic contradicere neque possum neque debeo, qui linguam Hetruscam reliquis omnibus

nibus multo clariorem existimat: & verum tamen est, multas esse voces obsoletas apud Petrarcham & Boccacium, quas mihi nec scribenti, nedum peroranti vsu venire velim: quippe quæ, illis ipsis (si nunc viuerent) valdè fortasse familiares non essent. His Fredericus sic occurrit. Non dubito quin illi si viuerent, etiamnum libentissimè vterentur. Vnde mirari magnoperè soleo, cur vos Hetruscorum Reguli, vestram linguam cum primis insignem, sensim deficere & corrumpi sinatis, verè vt liceat dicere, minus iam cognitionis Florentiæ quàm in reliqua Italia esse. Istis Bibiena se interposuit: & Inueterata (inquit) Florentinorum vocabula inter rusticos & agrestiores adhuc persistunt, & tanquam temporis longinquitate antiquata ab hominibus illustrioribus repudiantur. Istos non tulit excursus clarissima Ducissa: quin tu (inquit) Ludouice Curialem nostrũ & in dicendo & in scribendo institue, siue Hetrusco more, siue alio quocunque, modò sciè & ingenuè fiat. Tum Comes: Ego (lectissima Gonzaga) quicquid poteram iam pridem exposui, & de vtrisque eadem præcepta sufficere opinor: sed tu quoniam imperas,

peras, ego non abnuo. Frederico tamen, quod primùm probabilitate aliqua animum meum perculerit, respondendo cum alieno prorsus sim ab eo iudicio. Obscuriùs fortassè id à me fiet: quoniam ex improuisò dicendum est. Sed satis erit quicquid fuerit, aut si minus sit, id erit quod ego præstare possum. Primum itaque id dico, linguam hanc nostram quam vulgarem appellamus, etsi vsu iampridem confirmata sit, nouam tamen esse & quasi pullulantem. Cùm enim Italia tota Barbarorũ non tantùm spoliis & rapinis exposita fuerit, sed ijsdem quasi patria & commorandi iampridem locus, pura latinorum phrasis illorum hominum commercio, in corruptum & impurum sermonem indiès degenerauit: ex eaq; communi impuritate & corruptela, aliæ atque aliæ linguæ quasi nouitiæ exortæ sunt. Et quemadmodum flumen quod Apennini vertice descendit, hàc atque illac in varias pelagi partes distribuitur, ita linguarum nostrarum alia, latino idiomate paulum intermista, per alias regiones peragrauit: quæ verò Barbarie quadam præ cæteris inficitur, ea certam in Italia sedem retinuit: Eadem iam diu apud nos varia & incomposita restitit,

Barbarorum in Italiam incursus latinam linguam in Italicam mutauit.

reſtitit, quia eandem nemo, neque verborum lumine, neque alio quocunq; ſplendore illuſtrauit. In Hetruria verò eidem paulatim reſtituendæ, magis quàm in cæteris Italiæ partibus, diligentia eſt adhibita: proinde in ea regione illum florem ex illis temporibus remanſiſſe veriſimile eſt: nam & vocum accentus ſuauior, & grammatices obſeruatio multo diligentior. Quæ quidem vtraq; trium autherũ ſingulari induſtria, & in phraſis ſuauitate, & in verborum apta & genuina diſpoſitione, magnũ incrementum habuerunt: quorum facilè primum (in rebus præſertim amatorijs) Petrarcham exiſtimare ſoleo. Progrediente deinde tempore, cùm iam non in Hetruria ſolùm, ſed totius Italiæ finibus, nobiles promiſcuè & plebei elegantioris orationis ſtudio incenderentur, reſtinctam tandem nuperrimæ calamitatis flamma, pro rerum humanarum varietate, voces quoque & in Florentia & in reliqua Italia immutatæ: quam ego fatalem viciſſitudinem non noſtræ linguæ propriam, ſed cæteris omnibus communem exiſtimo. Quòd ſi ad noſtram vſq; memoriam antiquiſſimorum ſcriptorum monumenta reſtitiſſent, planè perſpiceremus,

alio modo Turnum & Euandrum, & illius ætatis latinos loqui ſolitos, alio verò vltimos Reges primoſq; Conſules. Videmus enim Saliorum verſiculos, à poſteris vix aut ne vix quidem fuiſſe intellectos. Sed quoniam primus ita videbatur authoribus, is honos religioni eſt habitus, nihil prorſus vt ſit innouatum aut imminutum. De Poetis & Oratoribus idem affirmari poterit, qui multas voces antiquarunt à maioribus vſitatas: nam Anthonius Craſſus, Hortenſius, Cicero, multa Catonis verba repudiarunt, & idem de Ennio Vergilius factitauit. Antiquitatem ſiquidem etiamſi plurimi facerent, eidem tamen ita ſe conſtrictos eſſe noluerunt, quomodo tu nos eſſe deſideras. Immo verò in eandem nonnunquam acerbiùs inuehi conſueuerunt, vt Horatius qui & Plautum ſine iuſta aliqua ratione à maioribus laudatum aſſerit, & nobis etiam nouarum vocum effingendarum poteſtatem ſuo iudicio attribuit. Idem in Cicerone varijs in locis animaduerti poteſt, qui cùm Galbam ſeueriùs reprehendere molitur, inueteratam illius antiquitate orationem eſſe dicit, & Ennium quoque ea in re à maioribus deſciſcere cõſueuiſſe: proinde ſi

Saliorum verſus.

vetu-

vetuſtati nimium conſecrati fuerimus, iſtos omninò non imitabimur viros præſtantiſſimos. Vergilium verò illum, quem Homeri fuiſſe imitatorem fingis, illius in lingua eſſe æmulum non concedo. Quocirca antiquatas iſtas voces quoad poſſem euitarem, niſi ſortè lectiſſimis quibuſdam in locis, idque perrarò aut certè non ſæpè. Nam iiſdem nimis ſollicitè addici, non minus in ſe erroris habet, quàm ſi quis (vt antiquorum ſimilis videretur) in magna frumenti copia, glandibus veſci deſideret. Cùm verò verborum vetuſtatem, rei ſubiectæ, pondus atque maieſtatem dicas attribuere: ego non antiqua ſolùm & inueterata, ſed alia etiam quantumcunq; appoſita & approbata tam nihili facio, vt ſine ſententiarum ſucco & ſenſu quodam ſolido, inutilem verborum ſonitum exiſtimem. Sententias enim à verbis diuidere, nihil aliud eſt quàm animum à corpore ſeiungere: quorum quidem neutrum ſine totius interitu poteſt fieri. Illud itaque quod Aulico noſtro, & ad loquendum, & ad ſcribendum maximũ momentum habet, cognitio & ſcientia eſt. Nam qui iiſdem vacauerit, nec in ſe habet, quod intellectu dignum dijudicetur: mirum

Sententiarum non minor quàm verborum apparatus eſſe debet.

mirum non erit, si hic nec dicere poterit, nec literarum beneficio vti. Sin vero sapiat, primùm iusto aptoq; ordine scitè collocanda sunt omnia, deinde verbis ad rem appositis exprimenda, quæ (nisi fallor) selecta, aperta, conuenienterq; disposita esse debent: & (quod omnium maximum est) populo nota atque familiaria. Nam in eo splendor & maiestas orationis potissimùm consistunt, si is qui eadem vtitur, tantum iudicio valeat, vt vocem vnamquamque iuxta propriam & genuinam significationem disponere, & tanquam ceram quoquo volet effingere possit, idq; ita argutè & perspicuè, vt vbi primum circumstantium aures perculerint, non minus ex illis splendorem & apparatum sermonis omnes percipere possint, quàm in tabulis pictis expressas subtiliter imagines, cùm in lucem clarissimam deferantur. Idem in scribendo dici potest: sed & in loquendo permulta præterea necessaria, vtpote vocis moderatio nec nimium mollis & effœminata, nec nimium horrida aut rustica, sed dulcis, sonora, clara, pronuncia-tione facili temperata, gestu actioneq; decenti. Quæ vniuersi corporis non curioso motu, sed apto & accomodato perficitur:

ficitur : cui accedant vultus, oculi, supercilia, ea conuenienti, atque modo dispsita, vt ipsa actio si fieri possit loquentis affectionem exprimat. Verùm nullius hæc omnia ponderu erunt, nisi sententiæ ex istis verbis compositæ, pulchræ, elegantes, argutæ, & (si ita res ferat) graues & seueræ sunt. Hic Morellus non dubito (inquit) quin noster Curialis, si adeo grandis, ponderosus, & exquisitus fuerit, minimè à nobis intellectus aliquando discedat. Immo facilis intellectus erit (respondit Comes) nam facilitatem nusquam impediet aut excludet elegantia: neque istam illi semper tam grauem personam imponimus: sale enim & lepôre sæpenumero (si tempus patitur) conditus erit, acutè tamen & cum aliqua vrbanitatis varietate expeditè, non pueriliter, non insulsè: Cùm verò in rem aliquã obscuram & reconditam casu inciderit: verbis, sententijs, punctis, interualis respirationibus, tam lucidè ad viuum resecabit omnia, vt nihil dubij, nihil molesti sit, omnia aperta, clara perspicua fiant. Sicubi verò cum dignitate & vehementia dicendum fuerit, si affectus nostri commouendi sint, si excitandi adeoque inflammandi fuerint

Grauis.

Iacetus.

Floridus.

rint animi : tanto candore, tantaq; orationis dulcedine demulcere oportet, vt suas ipsa natura partes agere, & mentes nostras suauitate quadam inebriare videatur : tanta nihilosecius facilitate, vt qui audiat, idem se posse putet dicendo consequi, cùm verò pertentauerit, multis se gradibus ab eo abesse intelligat. Hic Aulici nostri scribendi loquendiq; modus esto, non solùm vt verborum sonantium & splendidorum, per omnem Italiam delectum habeat, sed Gallicas etiam & Hispanicas rerum appellationes amplectatur, si quas patria nostra vsu & consuetudine approbauerit, ita tamen semper vt perspicuè intelligantur. Quod si aliquando vsu veniat, vt extra suum & proprium sensum, quicquam sumendum sit, quàm fieri potest aptissimè ad præsentem causam accommodetur, & tanquam sarmentum fœliciori arbori intersertũ, pulchriùs semper & veriùs res agatur, vt audientes videnteſq; non oculis solùm intueri, sed manibus etiam contrectare videantur. Neque verò nouis effingendis non aliquam nauabit operam, nouisq; easdem figuris ornabit, & eo iure easdem à latinis hominibus mutuabitur, quo illi à Græcis anti-

Nouas voces licebit effingere

antiquiſsimis. Quodſi homines literati & ingenioſi (qui indies apud nos frequentiſsimi ſunt) ad iſtam ſcribendi formulam curas ſuas cogitationeſq; cõuerterent, adeo copioſam & florentem linguam haberemus, vt cum alia quacunque iure comparari poſſet: & licet omni ex parte cum antiquiſsima Thuſcana eadem non eſſet, Italica tamen eſſet, communis, varia, peruagata, & tanquam hortulus delicioſus, florum & fructuũ vbertate refertiſsimus. Neque verò nouum iſtuc aut inauditum eſt, nam è quadruplici idiomate, Graci vnam linguam efformarunt, quam cõmunem appellabant: & non ita multo poſt vniuerſas quæ numero quinque fuerint Græci ſermonis appellatione complectabantur: & quanquam reliquarum omnium Athenienſis maximè pura & facunda fuerat: tamen ſcriptores approbati, qui alijs regionibus nati erant, Atticam ita vehementer non affectabant, quin ex ipſo ſtylo præſagire & ſubodorari poſſes, quibus oriundi eſſent: neq; id illis vitio datum eſt, ſed alijs petius qui nimium Attici eſſe voluerunt. Inter latinos permagni precij erant nonnulli Hiſtorici, qui Romani ciues nõ fuerant, nec purè loque-

Communis Græcorum lingua e quadruplice Idiomate

loquerentur : quod illis perrarò contingit qui aliunde prognati sunt. Neque verò Titus Liuius apud seculum prius proinde minoris fuerat, quia eundem merè Patauinum quidam asseruit, nec Vergilius quia totus in sermone Romanus non videbatur : Immo multi oratione rudes, natione Barbari Romæ legebantur. Nos verò multo scilicet quàm illi seueriores, inauditas nobis ipsis leges imponimus, & verum tramitem ante oculos positũ habentes, diuorticula & angiportus quærimus: Nam cùm nostræ linguæ plus quàm cæterarum omnium munus & officium sit, animi sensum lucidè clarèq; exprimere : obscuritate nescio qua delectamur, eamq; linguam vulgarem appellamus, quæ nec vulgo hominum, nec ipsis literatis & nobilibus, satis cognita & perspecta est : omnino immemores à grauissimis quibusq; authoribus, obsoletas voces iam olim repudiatas, & explosas esse. In quo tu mihi valde hallucinari & ipse tecum dissentire videris : nam & consuetudinem imperitorum insciția initam & confirmatam, nullius ponderis existimas, & sapius tamen pro Capitolio Campidolio, pro Hieronimo Girolamo, pro Patrono

Liuio Patauinitas attributa.

erono Padrone, vtendum affirmasti, quia nunc in Hetruria ille loquendi mos est, cùm certo certius sit, ab ignorante aliquo & insipiente Hetrusco ita corruptè & inscienter chartis mandata esse. Optimam itaque loquendi formulam ab hominibus ingeniosis, quiq; vsu & literis instructissimi sunt, propagari existimo: quorum iudicio & consensu (perinde quasi instinctu quodam naturali) selectissima vocabula excernuntur, non regula aliqua, aut artificio. An nescis dictionis figuras, quæ sermoni tantum ornatum solent adferre, nihil esse aliud quàm grammatices abusum, vsu tamen confirmatas esse, quia aliam earum rationem nemo reddere possit, nisi quod auribus nostris voluptate & delectatione quadam circumsonare solent? Et istam ego quidem consuetudinem omnium maximè laudabilem censeo, cuius Romani, Neapolitani, Longobardi non minus capaces sunt, quàm ipsi Hetrusci. In omni sanè lingua quædam sunt omnium iudicio valdè approbata, nimirum facilitas, apta elocutio, sententia numerosa, iusta dispositio: affectatio verò & his contraria in vitio sunt. Verborum itidem quædam sunt, quæ per aliquantum tempo-

Verba suam ætatem habent & iuventutem.

ris ſpacium, pulchra, atque vſitata ſunt, non ita multo poſt deformia, & inueterata fiunt. quædam verò paulatim in vſum veniunt, quæ nullius antea precij fuerunt. Et quemadmodum annus in diuerſas partes diſtributus, nunc fructibus & floſculis terram vbiuis ſpoliat, nunc nouis eandem viciſſim exornat: ita tempus rerum omnium edax, iam voces vſitatas antiquare ſolet, iam alias recentiores earum loco ſufficere & ſubſtituere, donec eaſdem viciſſim tempus corruperit, iuxta illud Poetæ, Indies morimur nos, noſtraq; morti debentur omnia. Intuemini linguam Oſcam, cuius nullum hodie veſtigium exiſtit. Prouincialem etiam, quæ etiamſi clariſſimorum virorum teſtimonio recentiſſimè & quaſi poſtridiè, celebretur: ab incolis tamen iam nunc minimè intelligitur. Vnde illud mihi cum primis probabile videtur, quod à Iuliano dictum eſt, Petrarcham & Boccacium ſi nunc ſpiritum ducerent, permultis verbis non vſuros, quæ illorum ſcriptis commendantur, & proinde in illis infælix eſt & ridicula eorum imitatio. Qui verò laudabilia ſuis ſtudijs inſectantur, laude dignos eſſe aſſentior: & tamen in hac noſtra

lingua

lingua, ſine aliqua imitatione, vel ipſam cõ-ſuetudinem ſufficere exiſtimo: quod de latino ſermone dictum nolim. Hîc Fredericus, cur (inquit) maioris momenti in vulgari oratione conſuetudo eſt, quàm in latina, aut quid hic paradoxi latet? Immo conſuetudinem (inquit Comes) in vtraq; magiſtram eſſe volo, ſed quoniam in rerum natura illi homines non exiſtunt, quibus peræq; familiaris latinus ſermo fuit, atque noſter nobis eſt, id nos ex illorum ſcriptis imitando haurire oportet, quod illi vſu atque exercitatione didicerunt: neque verò oratio antiqua aliud quicquam ſignificat, niſi antiquam loquendi conſuetudinem: quam quidem curiosè appetere, potius vt illorum hominum more loquaris, quàm eorum qui nunc viuunt, omninò futile & inane videtur. Tum Fredericus. Num igitur antiqui illi antiquiores non ſunt imitati? Multos credo imitatos (inquit Comes) ſed non omni in re. Nam ſi Vergilius Heſiodum iiſdem paßibus nimium religiosè inſecutus eſſet, aut Cicero Craſſum, aut Ennius ſuos maiores, iiſdem nunquam præſtitiſſent. Homerum animaduertite, qui heroicorum poetarũ & tẽpore & excellentia

primus putatur : quem tandem illum imitatum fuisse creditis ? Alium quempiam (inquit Fredericus) eo priorem, cuius fama propter nimiam vetustatem, ad aures nostras non percrebruit. Quos igitur Petrarcham & Boccacium imitatos opinaris (inquit Comes) qui quasi solo triduo à nobis abfuisse videntur ? Exactè non scio (ait Fredericus) sed verisimile est aliquibus addictos & deuotos fuisse, etsi eos digito demonstrare non possimus. Tum Comes, si par est (inquit) credere primæuos illos authores, suis æmulis & sequacibus fuisse meliores : mirum certè est, adeo citò eorum gloriam penitus deletam & extinctam fuisse. Sed ego ingenij potius acumen horum magistrum reor extitisse, & naturæ instinctu atque beneficio tam singulare iudicium eisdem esse concessum. Quod eo minùs admirari debemus, quoniam ad illud omne quod in suo genere perfectum & excellens est, liberalis & benefica natura, multas easdemq; non difficiles vias rationesq; fundauit. Præterea, nihil ferè est, quod in se non habeat permultas res, genere easdem, specie diuersas, omnes tamen vnam eandemq; laudis mercedem promerentur. In

Musicis

Muſicis (vti videtis) multiplex harmonia eſt: nam alia grauis & tarda, alia concitata & velox, vtraque tamen delectat propter diuerſam omnino rationem. Bidonem noſtrum ſi quis cantantem audierit, eum adeo artificioſum, promptum, vehementem, celerem, & variam in cantu percipiet, vt omnino illi ſpiritus atque animos non modo commouere & incendere crediderit, ſed ad cælum etiam efferre: Neque minus voluptatis in illa cantandi forma ineſt, qua vtitur Marchetus Cara, licet multo facilioris ſoni ſit: nam initiori quodam modo & quaſi lugubri ſuauitate mentes noſtras penetrando, iucundiſſimas nobis affectiones excitat. Diuerſæ præterea res oculis noſtris ex æquo placere ſolent difficile vt ſit decernere, qua potiſſimùm delecteris. In pingendi artificiis Leonardus Vincius, Mantegna, Raphael, Michael Angelo, Georgius Caſtelfrancus, omnes pereq; excellentes ſunt, non ſine aliqua in operando diſcrimine: ita tamen vt horum nemini quicquam deeſſe putes, cum vnuſquiſque perfectiſſimus habeatur. In arte Poetica permulti tum Græci tum Latini præſtantes ſunt, quorum etſi in ſcribendo magna diſſi-

Bidonis Muſica vehemens.

Marchetti Carræ Muſicæ ſenior.

militudo erat, eadem tamen laus est attributa vniuersis: Oratorum etiam tam diuersa semper fuit in perorando flamma, atque facultas, vt vnaquæq; ferè ætas suos proprios & peculiares habuerit: non solùm vt maioribus posteriores, sed ipsi etiam inter se contemporanei & æquales dissiderent: id quod apud Græcos de Isocrate, Lisia, Eschine, scribitur, multisq; alijs, qui sui tantùm similes fuerunt, præterea nullius. Eadem latinorum ratio fuit, nam Carbo, Lælius, Scipio Africanus, Galba, Sulpitius, Cotta, Gracchus, Marcus Antonius, Crassus, & innumerabiles alij, omnes gloria pares, facultate diuersi: adeo vt qui omnes in arte oratoria excellentes à primis rerum initijs enumerare posset, totidem orationis genera quot oratores egregios reperiret. Illud (nisi male memini) apud Ciceronem Antonius Sulpitio obijcit, plerosq; esse qui cùm nullius sequaces essent, tamen ad magnæ cuiusdam excellentiæ fastigium euecti fuerunt: quosdam verò nouam quandam dicendi formulam, & à nemine in illo seculo vsitatam adinuenisse: quo in genere nullum nisi suam indolem ducem sequebantur: & proinde præceptorū

Ciceronem imitatur.

ceptoris probi officium esse, discipulorum ingenium plenè pertentare, vt quò natura vnumquemq; vocat, eò omne suum studium & industriam conferat. Propter hanc ego rationem (mi Frederice) existimo, perperám illum & iniquè facere, qui adolescentem aliquem ad cuiusquam authoris imitationem adigat, nisi ita natura comparatus sit, vt eo propendere videatur. Instinctus enim in eo naturalis impeditur, & quasi suffocatur, cũ violèter ex suo cursu detrudatur: in quo si perstitisset, nonnihil (vt par est credere) proficere potuisset. Quocirca videre nequeo, quomodo ex eo lingua nostra locuples fiat, quomodoue maiestatis quicquam & ornamenti habeat: quin illud potius planè perspicio, inopem, exilem, humilem, obscuram fore, si illis nos angustijs circumscribamus, vt solis Petrarchæ & Boccacio nos ipsos addicamus, omnemq; fidem & authoritatem Laurentio de Medicis, Francisco Diaceto, & alijs nonnullis detrahamus, qui Tuscani etiam sunt, illis fortasse hominibus nulla in re inferiores. Miserum hercle foret in primis scriptorum initijs semper consistere, planèq; sine argumento aliquo diffidere, inter pra-

clarissima multorum ingenia, vnam tantum modo loquendi formulam inueniri posse, in ea etiam lingua, quæ eorum propria & naturalis est. Verùm hodie nonnulli sunt, qui quasi religione quadam, & Tuscanæ linguæ mysteriis hominum mentes sic imbuunt, ex eoque tantum illis terrorem inferunt, vt etiam diserti & homines periti effari vix audeant, ridiculè concedentes, in eo se esse sermone imperitos, quem à cunabulis & nutricibus didicerunt. Sed hac de re plus satis dixisse mihi videor, ad Curialem commodè reuertamur. Tum Fredericus: Hoc primùm vnicum liceat adijcere: nunquam herclè negaui varia esse hominum ingenia & dissidentes inter sese opiniones, neq; vnquam decorum putaui, vt qui natura præceps & cõcitatus est, res graues & seueras tractet, neq; qui asperus & tardus esse solet, in subtiles & acutas facetias incidat. Nam in eo necesse est Genium quisque suum (quantum potest) obnixè insequatur: atque id quidem est quod innuere nobis Marcus Cicero videbatur, cùm magistris præciperet, vt discipulorum naturam cognitam & perlustratam haberent, ne tanquam agricolæ imperiti, illi solo fruges com-

Tuscanæ linguæ abusus.

committerent, quod inserendis vineis tantummodo aptum & ferax esset. Neque mihi facilè persuaderi potest, eam linguam quæ vnius regionis propria est, quæque ita latè patêre non solet, vt historiæ, sales, facetiæ, & alia eius generis nonnulla, sed certis potius limitibus & terminis circumscribitur, optimam imitandi formulam, magis quàm fortuitam in loquendo rationem non admittere. Et vt apud Latinos Vergilium & Ciceronem vsitatius quàm Silium, & Cornelium Tacitum imitari solemus, ita in sermone vulgari cur Petrarcham & Boccacium imprimis sequi nõ liceat, omninò non video: quorũ adiumenta, cum suis quisq; inuentis adhibuerit, tum quocunq; propria Minerua incitauerit (vt ait Cicero) eodem animo atque industria propendeat: eoq; modo discrepantia inter oratores à te modo constituta, non in verbis sed in sensu apparebit. Tũ Comes: etsi verear (inquit) ne in immensũ aliquod verborũ flumen & tanquã pelagus prolabamur, & institutã de viro Curiali orationẽ prorsus relinquamus, id tamẽ à te scire nimiũ vellẽ, qua potissimũ ĩre istius lĩguæ præstãtia cõsistit. In illis diligenter obseruandis (inquit Fredericus) quæ illius sũt maximè pro

pria: nam nec latum vnguem de ſtylo vſitato diſcedere debemus, nec aliam quampiam verborum ſignificationem effingere & extorquere, quàm quicunque in eadem ſcripſerunt exactiſſimè. Id igitur ſciſcitare libet (ait Comes) nũ ſtylus ille iuſtuſq; numerus ex verbis an è ſententijs oriatur? ex verbis reſpondit Fredericus. Num igitur (inquit Comes) Silij & Cornelij Taciti vocabula cum Vergilij & Ciceronis eadem non eſſe exiſtimas? prorſus eadem (ait Fredericus) ſed quædam malè obſeruata, quædam futiliſſimè expoſita. Tum Comes: quod ſi quis ex Cornelij & Silij libris omnia curioſè vocabula ſeligeret, & extricaret, quæ alio modo quàm à Vergilio & Cicerone vſurpantur (quorum exilis numerus eſt) tu ne Cornelium cum Cicerone, Siliũ cum Vergilio conferendum putares? Hîc A Emilia, Iſtius (inquit) diſputationis ſeriem nimis mihi protraxiſſe videmini: ſatis hoc cum noſtro faſtidio ſaxũ iam voluiſtis: in aliud tempus iſta differantur. Pluribus Fredericus reſponſurus erat, niſi ei orationis curriculum iterum atque iterum A Emilia amputaſſet. Tandem Comes, Multi (inquit) de ſtylo, de numero, de imitatione, fabulantur,

Silius & Tacitus in quo a Vergilio & Cicerone differant

ſed

ſed in quo iſta præcipuè conſiſtant, nunquam ex illis ediſcere potui : nec quamobrem illa quæ ex Homero, aut quouis alio deſumpta & delibata ſunt, adeo ſcitè & artificiosè apud Vergilium ſunt diſpoſita, vt ille augere potius & illuſtrare quàm eadem imitari videatur : cuius rationem ego ipſe fortaſſe cognitam & perſpectam non habeo. Sed quoniam illud maximo cuique iudicio & argumento eſt, nos tum demùm quicquam probè intelligere, cùm docere hoc ipſum & alijs demonſtrare poſſimus : vereor ne ipſi qui iſta inculcant, omninò non intelligant : ſed propterea Vergilium & Ciceronem laudent, quia ab alijs laudatos animaduèrtunt, non quia aliquid inter eos cæteroſq; diſcriminis poſſunt ſtatuere : quod in vno atq; altero verbo non conſiſtit, ne in decem quidem vocabulis, alio modo in his, alio verò apud illos vſitatis : In Saluſtio, Cæſare, Varrone, & alijs probatiſſimis authoribus, phraſes aliquot fortaſſe ſunt, alia ratione apud Ciceronẽ applicatæ & diſpoſitæ, & bene tamẽ cũ vniuerſis conueniunt. Proinde in re tam friuola & inani, pura atq; elegans oratio non conſiſtit : vti Eſchini ingenuè reſpõdit Demoſthenes. Qui cũ

Multi aliorum iudicio freti laudant atque vituperant.

voces

voces quasdam nimis antiquas proferret, reprehendit eum Eschines, quænam isthæc monstra & portenta essent fuscitata: cui ille non sine risu respondit, non esse in eo positas Gratiæ fortunas. Ita ego Tuscanum aliquem vobis deridendum proponerem, qui me ideo reprehenderet, quod pro satisfacio sodisfacio, pro honoreuole horreuole, pro causa cagione, pro populo popolo, & horum similibus vteretur. Insurgit hic animosè Fredericus, omnesq; valde precatur, vt eum non grauatè audiant, dum pauca adijciat. Verùm subridens Æmilia de hoc negotio vltra quicquam differre, non huic solum sed omnibus etiam interdixit: hortando vt in aliam noctem differrent. Et tu (inquit) Comes de tuo Curiali perge quoad voles dicere, memoriæ tuæ periculum faciemus. Nam vbi postremo interrupisti telam poßis retexere virum te præstiteris. Præfractum vt ais (inquit Comes) orationis filum est: tamen nisi fallor affectationis turpitudinem, malè cum dignitate cohærere nouissimè dixeram: incuriam verò simplicem illam, & minimè spontaneam, homini libero & ingenuo dignam & conuenientem esse. De quibus vtrisque etsi multo plura

dici

dici possunt, vnum tantùm adijciam.

Mulieribus promiscuè omnibus, hoc intimè in votis est, formosæ vt sint: aut si re ipsa non fuerint, videantur tamen esse: & si qua parte natura defuerit, artis suppetias & auxilium adiungunt. Vnde, illa tam crebræ faciei vnctiones, tantum frontis depingendæ studium, nonnũquam fortasse dolor & cruciatus, tanta in capillis & supercilijs ordinandis sollicitudo, deniq; tot vnguenta, pharmaca, pigmenta, vt cum illis graue fastidium semper adsit, horum tamen omnium notitiam & suspitionem ab hominibus longè abesse sperant. Arrisit hîc Constancia Fregosa, & humaniter (inquit) Ludouice fecerus, si institutã de viro Curiali eiusque dignitate disputationem diligentiùs insequaris: nec à proposita meta temerè excurras, dum mulierc ularum errores nimium curiosè patefacias. Immò ad præsentem causam (inquit Comes) commodè vestra sese vitia offerunt: nam istam vobis venustatem omninò præripiunt & imminuunt: nam dum nimium accuratam formæ datis operam, vnicuiq; palam facitis, quàm præter modum formosas vos esse desideretis. Annon planè animaduertitis quàm deceat,

Curiosus mulierum ornatus.

deceat fœminam ita modestè ornatam esse, vt ornetur, nec ne facilè non intelligatur? alij viciſſim quàm indecorum ſit, tot vnguentis, oleis & emplaſtris oblitam eſſe vt tegumento aliquo faciem obuelatam putares? quæ ridere non audet, ne ſulcus in vultu appareat, mutare colorem non poteſt, niſi ipſa noua mulier videri velit, mouere dubitat quia ſtatuæ ſimilis eſt, diem vt glis odit, noctem & tedarum lucem (vt adulterini mercatorum panni) quàm omnia mauult. Quanto quæſo magis ijs delectamur, quæ cùm non ſint deformes, nulla re tamen faciem oblinire ſolent? ipſæ interim nec valde rubicundæ nec albæ, ſed naturali colore aliquantum pallidæ, verecundia accedente ingenuo quodam rubore nonnunquam perfuſæ: capillis negligenter incompoſitis, ſimplice & naturali geſtu, nunquam cultui nunquam formæ deſeruientes. Hæc eſt illa pura & ſyncera incuria quæ oculis atq; animis hominum maximè placet: qui ſemper timere ſolẽt, ne ſubtili aliqua fallacia circumueniantur. Dentium (vti noſtis) albedo fœminas magnopere decet, quia cùm illi oculis noſtris minus q̃ facies obijciãtur, veriſimile eſt, minus in illis perpoliendis, quàm

Fucatus mulierum color ſuſpectus & exoſus.

in

in facie laborari: quisquis tamen idcirco vehementius rideret, vt eosdem ostenderet, & occultatũ artificium propalaret, & omnium iudicio indecorè vultuosus esset, vt Egnatius ille Catulianus. Idem de manibus dici potest, quæ cùm pulchræ & delicatæ sint, si oblata occasione, non consultò demonstrentur, magnum sui desiderium in nobis relinquunt, etiam tum cùm Chirothecis coopertæ fuerint. Dum enim verecundè occultantur, illud apparet, nec de industria ostentatas esse, & natura potius tales, quàm artificio aliquo fuisse. Quod si fœminæ cuiquam contigerit, tantũ vestimenti sui eleuare, vt pedũ, aut tibiarum pars aliqua fortè conspiciatur, dum vel templum, vel alium quemcunque locum adierit, vel ludis iocisq; se immiscuerit: si (inquam) fortuitò id fecerit, nonne pulchrũ valdeq; decorum putatis? eoq; magis si ad muliebrem modestiam & mundiciem singularem, calceamentorum & caligarum ornatus accesserit? mihi quidem certè valde arridet, & vobis credo omnibus. Eam siquidem tam exquisitam venustatem in loco tam recondito, & ab omnium oculis remoto. Vnusquisque naturalem potius quàm elaboratã existi-

Catullianus vultuosus.

existimat: nimirum ex qua nihil laudis sperari poterit. Ista omnino ratione affectatio vitanda est, quæ facilè perspicitur quantum distat, quantumq; detrahit, tum corporis tum etiam animi dignitati: de qua etiamsi adhuc pauca dixerim, omittenda tamen non est: nam vt corpore meas nostra multis gradibus excellentior est, ita cumulatiùs ornata & perfecta esse debet. Quod in Curiali nostro quomodo fiat (vt de Philosophis taceam qui de virtutibus animi præcepta tradunt subtiliterq; disserunt) paucissimis absoluam. Satis enim est (quod vulgo dicitur) honestum virum & omni in re bene affectum esse: in istis enim prudentia, integritas, fortitudo, temperantia, & reliqua tam honorato conuenientia comprehenduntur. Morali sanè Philosopho sufficere existimo bene velle: neque alijs præter volũtatem præceptis opus est. Præclarè itaque Socrates, qui se multum eruditionis profecisse putabat si cuiusquam voluntatem ad virtutis cognitionem impellere potuisset. Nam qui eo cupiditatis & desiderij perducuntur, nihil vt maliat quàm se esse bonos, eorum omnium quæ eò deducunt scientiam facillimè consequuntur: &

Socrates præter voluntatem nihil pene desiderabat.

de

de eo propterea nihil vltrà adijciemus. Proximum honestati in vnoquoque locum meo iudicio habent literæ : tametsi armorum splendor apud Gallos tanti æstimetur, non modo vt literis nihil tetrius existiment, sed literatorũ etiam nomen inuisum & exosum sit. Verè tu quidem prædicas (inquit Iulianus) per omnes Galliæ oras iste iam pridem error peruasit : verùm si Regulus Engolismi (vti omnes sperant) fœliciter in regno successerit, non erit armorum maior, quàm literarum gloria. Cùm enim non ita pridem in Gallia peregrinatus, istum in aula principem viderem, præter eximiam vultus corporisq; habitudinem, tanta in eo magnificentia eminuit, vt Gallicum imperium vix tanta spe atque expectationi sufficere putarem. Ex alijs deinde tum Gallis, tum Italis, de illius nobili ingenio, de magnanimitate, liberalitate, certior factus sum, & (quod omnium primum est) de summo illius in bonas literas omnesq; literatos cãdore & clementia : quibus tantum inter cæteros eminuit, vt ipsos Gallos sæpenumero increparet, quòd tam alieno essent animo à Musis & scientijs, cùm adeo propinquam haberent Parisiorum Academiam, omnium

Mon signeur de Angulesme, id est Franciscus primus.

um gentium concursa nobilissimam. Mira narras (inquit Comes) in tam tenera & iuuenili ætate, solius naturæ beneficio, contra communem illius regionis consuetudinem tam præclaram exortam esse indolem. Et quoniam principis exemplo populus plerunque in vtramque partem flexilis est, fieri potest, vt literis Galli tantum breui tribuant, quantum eisdem iure optimo debetur. Quod quidem in promptu erit, si illis persuaderi possit, homini libero nihil esse cognitione melius, nihil vtilius. Quod si quisque non agnoscat implicita me hercule cum imprudentia, insscitia erit. De eo si mihi cum illis conuenire & colloqui liceret, aut cum alio quouis qui alterius sententiæ est, darem operam, ex me vt intelligerent, literæ quàm essent humanæ vitæ necessariæ, quas à Dijs immortalibus hominum generi tributas esse æquum est existimare. Neque mihi peruetera clarissimorum imperatorum exempla deessent, qui ad Bellicam virtutem literarum etiam subsidia adiunxerunt. Nam apud Alexandrum tanta semper Homeri veneratio fuit, vt dormientis capiti illius perpetuò Illiades subiacerent: philosophiæ verò tanto studio

idem

idem incendebatur, vt Aristotilem acutissimum aliquando legentem, nonnunquam disputantem audierit. Alcibiades etiam aliarum virtutum opinionem & literarum incremento, & Socratis præceptis adauxit. Cæsar verò quanto earundem desiderio exarserit, vel ex eo colligitur, quòd ea quæ interdiu gessit, noctu diuinissimè scripserat. Scipio denique Africanus illos Xenophontis libros semper in manibus habuisse dicitur, in quibus Cyri appellatione atque nomine perfectissimum Regis munus & officium describit. Possem equidem Luculum, Syllam, Pompeium, Brutum, multosq; alios Romanos & Græcos vobis commemorare, verùm vno Hannibale erimus contenti. Qui etsi truci animo, labili fide, natura feroci, perfido dijs hominibusq; ingenio esset, tamen vt dux belli egregius fieret, literarum Græcæq; linguæ imperitus esse noluit: adeo vt librum (nisi fallor) sua manu Græcis characteribus conscriptum, post se moriens reliquerit. Verùm in re minimè dubia testibus vtor non necessarijs. Nemo enim vestrũ opinor est qui non intelligat, quàm valde in eo Galli cæcutiant, si literarum cognitionẽ armorũ nobilitati obesse putent.

Cæsaris scripta egregia.

Scipioni, xenophontis libri familiares.

Hannibal græce scripsit.

tent. In rebus magnis & scientia militari verum virtutis calcar & stimulus (vt probè nostis) gloria solet existere. Nã qui lucri cupiditate aut cuiusuis præterea rei prætextu, ad easdem impellitur: is nec quicquam laude dignum efficiet, nec eum virum fortem & strenuum, sed mercatorem subturpem dicere solemus. Quod quàm sit verum illi præcipuè diiudicare possunt, qui in literarum cognitione, tanq̃ in summo rerum omnium thesauro acquieſcunt, à quo illi sunt alieniſsimi, qui infœliciter nati, in summis insciiæ vmbraculis educati, tam incredibilem iucunditatẽ nunq̃ deguſtarunt. Quis animus adeo demiſſus, humilis, abiectus, vt cùm Alexandri, Cæsaris, Scipionis, Hannibalis res gestas legerit, eorum similes fore vehementiſsimè non desideret, eãq; immortalitatẽ huic vitæ (quæ toto fortaſſe triduo vix permanebit) longè nõ anteponat, præsertim cùm nec morte deleri possit, & multo post interritũ clarior existat? Verùm qui admirabilẽ literarum voluptatem nunq̃ persensit, laudis & gloriæ magnitudinem, quæ illarũ ope atq; ministerio conseruatur, cognoscere non potest. Illã siquidẽ vnius atq; alterius hominis ætate metiri solet, quia hebetẽ atq; obtuſam

tuſam mentis aciẽ vlteriùs intendere non poteſt. Neq; proinde momentaneo iſto & adumbrato encomio tantũ delectabitur, quantum iuſtiſſimo illo delectaretur, ſi tãta caligine ingeniũ illi nõ eſſet offuſum: neq; illius ſe periculis inſciens obyciet, quæ ſciens, prudenſq; aliquis nihili æſtimat. Nollẽ equidẽ propoſiti defenſorẽ quenpiam in hoc mihi occurrere, qui contrariã ſententiã quò probabilius defenderet, nimis veriũ Italorũ exemplũ proferat, qui per aliquantulũ iam temporis, ſepoſitis armorũ negotijs, literarum otio vehementer incubuerunt. Paucorum ſanè hic potiùs error quàm omniũ fuit, qui reliquos non minori damno quàm ignominia affecerunt. Nam eorum deſidia, ſpreta & neglecta virtus in animis noſtris aut prorſus interijt, aut propè exceſſit. Verũ id publicè confiteri maiori nobis dedecori futurum eſt, quàm Gallicis hominibus literas neſcire: proinde tacere magis iuuat quàm cum dolore eloqui.

Itali tantum literis dediti, vt armorum iam obliti.

Iſtis itaque intermiſſis in quæ inuitus incidi, ad Curialem noſtrum reuertamur, quẽ plus quàm mediocriter literis inſtructum eſſe volumus: in illis ſaltem ſcientijs quas humaniores appellamus, non latinè ſolùm,

ſed etiam græcè, propter illarum rerum excellentiam quæ in vtriſque illis præclariſſimè ſcripta reperiuntur. Oratores legat, poetas euoluat, hyſtoricos percurrat, denique carminibus & oratione proſa (præſertim in lingua vulgari) multum ſe exerceat. Nam præterquam quod ipſi ſibi mirum in modum ſatisfaciet, cum mulieribus etiam (quæ iſtarum rerum voluptate capiuntur) iucundiſſimè verſabitur. Quod ſi vel ita magnis negotijs implicatus fuerit, vel ita parum ſtudendo profecerit, vt perfectam quandam & abſolutam in ſcribendo rationem aſſequi non poſſit, prudentiam ſaltem in ſcriptis occultandis adhibeat, ne eiſdem propalandæ, aliis ludibrio fiat. Soli amico tali in re credendum eſt, eique cum primis fideli: ex quo hoc capiet commodi, vt de rebus alienis exactius dijudicare poſſit. Rarò enim euenire ſolet (etiamſi probè literatus quis fuerit) vt ſine ſumma ſcribendi exercitatione, vel ſcriptorum labores & lucubrationes cognoſcat, vel ſtyli ſuauitatem perſentiat, vel ſubtiliſſimas antiquorũ obſeruationes diſcernat. Hæc enim illa ſunt, quæ copioſum & luculentum faciunt, & (vt Tyranno Ariſtippus reſpon-

Literæ Curiali neceſſaria,

ſpondebat) de quouis themate, cum quocunq; aduerſario, in diſputando promptum & audacem. Vnum tamen hoc præceptum Curiali noſtro altè mente repoſitum eſſe optamus: omni in re diligenter vt caueat, ne id quod neſcit ſcire videatur: in eo enim timere præſtat quàm confidere: quoniam natura laudis auidiores ſumus quàm par eſt, & in illis aures noſtræ pluſquàm muſico concentu delectãtur: facilè vt ſit, earum lenocinijs immergi, niſi contra eas, tanquam contra Sirenum voces, aures vndique obturatas habuerimus. Quod cùm antiquis ſcriptoribus obſcurum & incognitum non eſſet, libris quibuſdam ea de re cõpoſitis inſtituerũt, quomodo ab aſſentatore verus amicus diſcerni poſſet. Verùm quid illi iſta profuerint? cùm tã multi immo infiniti ſint, qui cũ auribus eorum aliquid dari manifeſtè intelligant, tamen & eos amant qui craſſè adulãtur, & eos oderunt qui ſimplicis veritatis cultores ſunt, & eos parcè prædicare putãt, qui illos moderatè laudant, & aliorũ laudibus tanta nõnunq; de ſe accumulãt, vt impudẽtiſſimũ paraſitũ ſuæ in aſſentãdo parſimoniæ ſæpenumero pœniteat? Occæcatos iſtos ſtupidoſq;, cũ ſuis tenebricoſiſſimis erroribus omit-

Suauis laudum noſtrarũ ſonus.

O ſingularem philautiæ deſcriptionem.

ſamus, eoq; iudicio & perſpicientia Curialem noſtrum confirmemus, vt nec pro rebus albis nigra aliquando intelligat, nec quicquam certo affirmet, quod exploratum non habeat: illis præſertim in rebus quæ modo à Cæſare (ſi forte memineritis) in ſuo inuento argutè & ſubtiliter recitatæ ſunt: quibus vſque ad inſaniam quorundam ſtultitia abuti ſolemus. Ab iſto erroris genere, facilius liber & immunis vt ſit, vel iuſtiſſimis laudibus apertè non conſentiat, nec eas non contradicendo agnoſcat, quin potius moderatione quadam adhibita prorſus inficietur. Arma verò vbicũq; fuerit pluſquam omnia profiteatur, reliqua tanquam horum ornamenta excolat, præſertim inter milites vtroſque ſtrenuos: nec eorum ſimilis eſſe velit, qui inter literatos bellicoſi, inter bellicoſos literati eſſe volunt. Iſtarum rerum ſi diligentem rationem curamq; adhibuerit, & affectationem illam curioſam ſumma induſtria declinauerit: quæ in eo mediocria exiſtunt, videbuntur eſſe maxima. Hîc Petrus Bembus, non video (inquit) Ludouice, quomodo Curialis tuus literis cæteriſque virtutibus ita inſtructus ſit, vt arma potius literis ornamento non ſint, quàm armis

nis literæ: quæ sine aliarum rerum ope atque adminiculo tantum armis præstant, quantum mens corpori: huius enim sunt arma, illius verò scientiæ. Immo verò (ait Comes) arma tum ad corpus tum etiam ad animũ spectant: sed ego te Bembe iudicem hac in causa non admitto, nam in alterutram partem iniquè sat scio propenderes: & quoniam apud viros sapientes agitata iam pridem hæc quæstio est, eadem nobis de integro repetenda non erit. Verùm pro armis stare meliores affirmare non dubito, eiusque sententiæ nostrum Aulicum (quoniã arbitrio nostro fingendus est) omnino volumus existere. Quod si tu diuerso iudicio fueris, illam expectato disceptationem in qua armis arma æquè defendere liceat, atque in scientiarum controuersijs literas literis propugnare erit licitum. Hem, non ita pridem est (inquit Bembus) ex quo Gallis valde vitio verteris, quod bonas literas tam nihili facerent: eas q; verum gloriæ lumen, verum immortalitatis trophæum nominaueris: & adeo nunc subitò immutatæ voluntatis argumenta ostendis? nonne illud Petrarchæ tibi venit in mentem?

Cum prope reliquias immitis staret Achillis
Magnus Alexander, suspirans talia fatur:
Fœlix o tanto fœlix celebrate Poeta.

Quod si Alexander non tam virtutis nomine Achilli inuideret, quàm etiam fortunæ, quæ Homerũ illi luculentissimum rerum ab eo gestarum commentatorem præstitisset: in promptu illud est, pluris illum Homeri literas, quàm Achillis arma æstimasse. Quem quæso alium iudicem, quamue aliam sententiam expectatis, præter illam, quæ à summo omnium imperatore, de vtrisq; & armis & literis æquabiliter lata est? Respondit Comes. Tantum absum ab eo, vt Gallos vehementer non reprehendam, quod scientias virtuti militari inimicas existiment, vt nulli hominum magis putem necessarias quàm militi: quæ vtraque quoniam vnita meliora sunt, Curiali nostro simul inesse desideramus. Neque propterea de sententia discedere videri velim: (nam de earum comparatione, & præstantia disputare non instituí) satis est, quod docti & eruditi homines nunquam non egregios viros, & fortia eorum facta, suis monumentis decorandos existiment, quæ sua quisque vi laude esse dignissima confitetur. Hæc nisi ita

si ita essent, nec tanta foret scriptorum gloria, nec tam perpetua historiarum series, nec tanta cum voluptate atque desiderio legerentur: quippe quæ nihil solidi in se haberent, nullo fundamento, nulla subiecta materia atque pondere niterentur. Quodsi æmulatione aliqua proinde commotus est Alexander, quod ab illo potissimùm homine laudatus est Achilles, proinde non sequetur bellicam virtutem literis eundem postpesuisse. In quo si ille tantum ab Achille abfuisset, quantum reliqui omnes ab Homero qui de eo scripturi erant: non dubito quin ipse præclarè facere maluisset, quàm alios bene loqui. Verùm in eo sui ipsius tacita laus inerat, & occultũ eius rei desiderium quam ipse non videtur habuisse, (nimirum admirandæ in scribendo excellentiæ) non autem illius qua se iam pridem abundè præditum persensit (id est virtutis militaris) in qua Achilli nusquam se putauit imparem aut inæqualem. Fœlicem itaque appellauit, quod cùm antea subobscura illius gloria fuisset, diuino poetæ ingenio, multo clarissima est effecta. In quo non tantum suis meritis, quantum fortunæ bonitati tribuisse videtur: quæ illius famæ tam so-

noram

noram tubam insperato adinuenisset. Fieri etiam potest, vt præclarissima hominum ingenia ad scribendum in eo excitare conatus fuerit, clanculùm illis verbis significãs, quàm omnino gratum & acceptum esset (pro suo in bonas literas candore) si quis rerum à se gestarum historiam sempiternæ memoriæ commendaret. Verùm de istis satis. Immo satis superq; (inquit Ludouicus Pius) nam in toto terrarum orbe vas aliquod tantæ magnitudinis non esse auguror, vt omnia in tuo Curiali posita atque inhærentia capiat & contineat. Expecta paululum aut Comes: nam etiam adhuc alia nonnulla restant. Hoc si ita sit (inquit Petrus Neapolitanus) tum Crassus de Medicis de Petro Bembo valde triumphare poterit.

Musica Curiali necessaria.

Arrisum est non mediocriter, dum Comes quasi de integro repetitis altiùs initijs, audite (inquit) audite viri optimi Curialem nostrum perplacere mihi non posse, nisi etiam musicus fuerit, & præter literatam musices artem, fidibus etiam alijsq; instrumentis sciat. Nam nec vlla molestiarum & perturbati animi relaxatio melior, aut honestior: nec vlla in aulis Principum exer-

exercitatio magis neceſſaria. Nam præterquàm quod vulneratæ & exulceratæ mentis refrigerium & faſtidiorum medicina eſt: mulieribus generoſis mirum in modum ſatisfacit: quarum molles & tenerrimæ affectiones, vel harmoniæ impetu huc illuc impelluntur, vel eius ſuauitate iucundiſſimè ſaturantur. Quo minus admiror, & hodie, & apud ſeculum prius tantam illius ſcientiæ venerationem fuiſſe, cùm planè videam animorum noſtrorum tanquam pabulum aliquod & fomentum eſſe. Hìc Gaſparus, credo (inquit) per deos Muſicam cum alijs inaniſſimis exercitijs mulierculis congruam eſſe & cõuenientem, alijſque nonnullis qui facie tantùm non re ipſa viri ſunt: qui iſtis delicijs animos nimium effœminatos ita emollire & enervare non debent, vt ex ijs mortem aliquando extimeſcant. Caue dicas reſpondit Comes, nam mihi in iſtius artis laudes ampliſſimas, tanquam in Oceanum aliquem deſcendendum eſt, ſi quomodo antiquitùs, tanq̃ ſacrum & diuinum aliquid celebratũ fuerit, fuſiùs commemorẽ. Ipſi ſanè Philoſophi, ſeueriſſimi rerũ æſtimatores, totius mundi fabricã muſica proportione putant conſiſtere, cælorum

rum motus concentum efficere, animam nostram harmoniam esse, & proinde se se erigere & vim suam recognoscere, quoties musicam tanquam naturam sui similem persenserit. Et proinde memoriæ proditum est Alexandrum istius scientiæ vehementia perculsum & quasi æstri percitum, è medijs epulis ad arma nonnunquam prorupisse: non ita multo post, molliori sono, & mitiori citharæ ictu delinitum, ab armis ad epulas reuertisse. Socratem etiam cùm in summa senectute consenescere, lyræ ediscendæ nauasse operam. Ab Aristotele & Platone (vti memini) præcipitur, vt vnusquisque liberaliter educatus Musicam ab ipsa pueritia addiscat: cui sententiæ infinitas propè rationes adiungunt. Nam præter momentaneam quam ex ea percipiunt voluptatem, habitus etiam eorum animis sensim ad virtutes & fœlicitatem tendentes inseruntur: non multo secus quàm in corporis exercitijs fit: quæ non modo ciuilibus actionibus rebusq; bellicis non officiunt, sed multo nos in ijs meliores & paratiores reddunt. Lycurgus inter multa ab eo seuerissimè decreta & sancita, Musices vsum approbauit. Lacedæmonij

Alexander & musica incensus & placatus.

Musica Lycurgi legibus approbata.

&

& Cretenſes viri cum primis bellicoſi, citharas atque alia inſtrumenta mitioris ſoni ſuis pugnis immiſcuerunt. Idem facitarunt nonnulli imperatores clariſſimi, vt Epaminondas, multiq; alij: qui verò fidibus vti neſciebãt (vt Themiſtocles) indoctiores & multo minoris momenti videbantur. An non illud de Chirone ſene legiſtis? qui Achillem cùm erudiendum in tenera ætate accepiſſet, muſicis eum ante omnia inſtruendum curauit. Voluit magiſter diſertus, eas manus quæ Troiano ſanguine multoties imbuendæ erant, citheras pulſando, nonnunquam detineri. Num igitur miles quiſpiam eſt (de reliquis belli ducibus illuſtriſſimis vt taceam) quem Achillem imitari pigeat? Nolite igitur ea Curialem noſtrum arte & peritia ſpoliare, quæ non ſolum homines, ſed feriſſimas etiam belluas ſolet manſuefacere. Huius qui nullum habet ſenſum, aut guſtum, eundem vel inſenſatum eſſe, vel ſpiritu diſcordes & inuicem repugnantes habere licebit affirmare. O incredibilem Muſicæ ſuauitatem, quæ piſcem natura ferum, ſenſu ſtupidum, & prope ſurdum eò pellexit, vt hominem ſibi tanquam equo inſidentem, per mare turbu-

Epaminondas muſicam adamauit.

Chiro Achilli muſicam permiſit.

turbulentum exexerit. In templis præterea & delubris dijs honorem illius concentu tribuimus, quod & illis gratum esse, & nobis ad laborum solatium concedi, non iniquum est existimare. Nam (vt ad minora accedamus) agricolæ rudes & calloſi, æstiuo sole intolerabiles alioqui labores agreſtiſſimis cantibus transigunt: & anus ruſtica (quæ antelucanis temporibus nere, & lanas terere non deſinit) omnia cantillando iucundiora efficit. Hac poſt imbres, & turbulentiſſimas tempeſtates, miſerrimis nautis tanquam portus eſt, peregrinantibus & laſſatis quaſi viarum finis atque meta, vinctis & carceribus incluſis inſtar cuiuſdam libertatis. Verùm quanta & quàm incredibilis Muſicæ etiam minus artificioſæ delectatio ſit, vel ex eo colligi poteſt, quod illius vſum in pueris educandis ipſa natura nutricibus infuderit. Quæ (quoties in vagitum & clamorẽ infantes inciderint) ſilentium eiſdem atq; ſomnum cantando (tanquam Caduceo Mercuriali) inducunt: eiſque lachrymis finem imponunt, quæ nobis in illa ætate tanquam ad certum totius vitæ præſagium à natura tribuuntur. Reſpirauit hic paulum Comes. Tum Iulianus, non ſum (inquit)

Muſices vſus oibus .ecundus.

quit) eàdem cum Gaſparo ſententia, quin potius iuxta tecum ſentio, Muſicamq; credo cuiuis Aulico non ſolum ornamento, ſed etiam adiumento eſſe, quo tamen modo, qua ratione, quo etiam tempore, & illa & alijs virtutibus vti debeat libenter ex te audirem: multa enim quæ per ſe laudabilia ſunt, cùm intempeſtiua ſint, iure vituperantur. Quæ vero nullius momenti ducimus, ſi appositè & ſapienter vtamur, permagni precij nonnunquam videri poſſunt.

Priuſquam iſtuc ingrediamur (inquit Comes) de alio quodam pauca adijciemus: quod quoniam alicuius ponderis eſt, Curiali noſtro minimè deeſſe volumus: idque (ne diutius expectes) Pingendi artificium eſt. Neque tibi valde mirum videri debet, me eam illi artem attribuere, quæ hodie inter Mechanicas & obſcuriores enumeratur. Memini enim iam pridem legiſſe me, apud maiores noſtros, Græcos præſertim, adoleſcentes nobiliores eandem accuratè didiciſſe, tanquam rem honeſtam & imprimis neceſſariam. Quæ vt aliquanto illuſtrior eſſet, in primum liberalium artium gradum cooptata eſt, non ita multo poſt ſeruis

Pictura Curiali neceſſaria.

turbulentum euexerit. In templis præterea & delubris dijs honorem illius concentu tribuimus, quod & illis gratum esse, & nobis ad laborum solatium concedi, non iniquum est existimare. Nam (vt ad minora accedamus) agricolæ rudes & calloſi, æstiuo sole intolerabiles alioqui labores agreſtiſſimis cantibus transigunt: & anus ruſtica (quæ antelucanis temporibus nere, & lanas terere non deſinit) omnia cantilando iucundiora efficit. Hac poſt imbres, & turbulentiſſimas tempeſtates, miſerrimis nautis tanquam portus eſt, peregrinantibus & laſſatis quaſi viarum finis atque meta, vinctis & carceribus incluſis inſtar cuiuſdam libertatis. Verùm quanta & quàm incredibilis Muſicæ etiam minus artificioſæ delectatio ſit, vel ex eo colligi poteſt, quod illius vſum in pueris educandis ipſa natura nutricibus infuderit. Quæ (quoties in vagitum & clamorẽ infantes inciderint) ſilentium eiſdem atq; ſomnum cantando (tanquam Caduceo Mercuriali) inducunt: eiſque lachrymis finem imponunt, quæ nobis in illa ætate tanquam ad certum totius vitæ præſagium à natura tribuuntur. Reſpirauit hic paulum Comes. Tum Iulianus, non ſum (inquit)

Muſices vſus oibus iucundus.

quit) eàdem cum Gaſparo ſententia, quin potius iuxta tecum ſentio, Muſicamq; credo cuiuis Aulico non ſolum ornamento, ſed etiam adiumento eſſe, quo tamen modo, qua ratione, quo etiam tempore, & illa & alijs virtutibus vti debeat libenter ex te audirem: multa enim quæ per ſe laudabilia ſunt, cùm intempeſtiua ſint, iure vituperantur. Quæ verò nullius momenti ducimus, ſi apposite & ſapienter vtamur, permagni precij nonnunquam videri poſſunt.

Priuſquam iſtuc ingrediamur (inquit Comes) de alio quodam pauca adijciemus: quod quoniam alicuius ponderis eſt, Curiali noſtro minimè deeſſe volumus: idque (ne diutius expectes) Pingendi artificium eſt. Neque tibi valde mirum videri debet, me eam illi artem attribuere, quæ hodie inter Mechanicas & obſcuriores enumeratur. Memini enim iam pridem legiſſe me, apud maiores noſtros, Græcos præſertim, adoleſcentes nobiliores eandem accuratè didiciſſe, tanquam rem honeſtam & imprimis neceſſariam. Quæ vt aliquanto illuſtrior eſſet, in primum liberalium artium gradum coeptata eſt, non ita multo poſt ſeruis

Pictura Curiali neceſſaria.

seruis & mancipijs interdicta. Apud Romanos etiam summa illius veneratio fuit: cuius præstantia antiquissimæ Fabierum familiæ cognomentum addidit: primus enim Fabius pictor appellatus est. Cuius ea in pingendo peritia fuit, vt cùm Salutis templum artificiosè depinxisset, nomen suum propria manu inscripsit: & quanquam tam clara prosapia prognatus esset, tot Consulatus titulis, tot triumphis, & honoribus decorata, ipse etiam adeo doctus prudensq; vt nunc Orator, nunc Iureconsultus haberetur: omnia tamen clariora fore putauit, si istis facultatibus tam exquisitum picturæ trophæum accessisset. Nonnullæ præterea familiæ fuerunt, in ista arte præstantissimæ: quæ præter insitam quandam excellentiam, incredibilem habet in rebus bellicis vtilitatem. Nam regionum situs, flumina, pontes, rupes, planiciem, arces, etsi quis memoria tenere possit (quod est difficile) alteri tamen sine hac quasi ad oculum demonstrare non potest. Et vt multum in pauca conferam, quisquis istius scientiæ amicus non est, à ratione valde alienus est. Quid enim aliud totius mundi & vniuersitatis huius machina est? quid cælum tot stellis atque

Fabius cognomento pictor.

fide-

ſyderibus rutilans ? quid in horum medio terra, mari vndiq; circumſepta, mirificèq; in partes diſtributa, montibus, fluuijs, vallibus, arboribus, herbis, floribus, ornata ? quid (inquam) hæc alia ſunt, quàm immenſa aliqua & nobilis pictura, vel naturæ, vel dei alicuius manu efformata ? Ad quam quò quiſque propius imitando accedit, eò mihi laude dignior videri ſolet: propè verò accedere non poteſt, ſine ſumma aliarum rerum cognitione: vti illi norunt optimè, qui ea in re periculum aliquando fecerunt. Atque id reor eſſe cauſa, quod tanti iam olim & artem & artifices æſtimarint, vti ad ſummum dignitatis faſtigium tandem peruenerint. Huic rei argumento eſſe poſſunt ſtatuæ marmoreæ, & anea toreumata in hunc vſque diem conſpicienda. Et quamuis Sculptura, id eſt fingendi celandiq; artificium, aliquantulum à pingendo differat, tamen ex eodẽ fonte vtrunq; profluit, nimirum ex apta quadã deſcriptione. Et quemadmodum ipſa antiqua ſtatuæ diuinũ in ſe aliquid habere videntur, ita procul dubio Pictura diuina eſt, eoq; magis id verum eſt, quo illa eſt magis artificioſa. Hìc Æmilia in Ioannem Chriſtophorum

rum Romanum cõuersũ, qui vnà cum cæteris assidebat: quid tibi (inquit) ista videtur sententia? tune pingendi maius quàm celandi sculpendiq; artificium arbitraris? Tum Romanus: quin potius in arte statuaria plus laboris, plus scientiæ, plus dignitatis quàm in pictura, ego quidem existimare soleo. Hu Comes: quoniam (inquit) statuæ permanentiores sunt, maioris fortasse precij videri possunt. Cùm enim ad memoriæ diuturnitatem vtræq; fiant, in eo finem propositum statuaria magis pertingit. Verùm præter æternitatem cùm ad ornatum etiam fiant, pictura, statuis multo sunt in eo superiores: & quantum temporis diuturnitate cedunt, tantum splendore & pulchritudine excellunt. Tum Romanus, aliud credo tibi in oratione ista, aliud in animo esse: & hæc omnia in gratiam Raphaelis tui, cuius eam fortasse præstantiam esse putas, vt marmoream Sculpturam nullo modo cum ea sentias conferendam. Verum meminisse debes, istam non artis illius, sed artificis potius esse laudem: mihi quidem certè vtraq; artificiosa naturæ imitatio videtur. Neque verò satis perspicere possum, qua ratione id dicas, naturæ proprium

Statuaria an pictura sit excellentior.

Raphael pictor eximius.

um verumq; opificium, marmorea aut ænea materea minus exprimi (in qua membrorum rotunditas, longitudo, crassities, exilitas, omnes denique dimensiones sunt) quàm tabula picta, in qua tantummodo superficies, lineamenta, & subtilis colorum fucus atque fallacia inest: nisi forte id dicas, apparere, quàm esse, propiùs ad ipsam veritatem accedere. Deinde statuariam multò esse difficiliorem quiuis propterea iudicare solet, quoniam in ea si forte erratum sit, reuocari aut corrigi non potest: resarciri enim & conglutinari haud facilè insculpta consueuerunt. sed omnia de integro reficienda sunt. Quod in picturis non contingit, quæ plus millies addendo, detrahendo, illinendo, tingendo, innouari, & in melius commutari possunt. Subridens hìc Comes, in gratiam (inquit) Raphaelis mei non loquor, neque me tam insciũm & ignarum existimare debes: vt Michaelis Angeli, vt ipsius tui, vt aliorum in fingendo, calandoq; præstantiam non norim: verum de arte, non autem de artifice loquor: & in eo tu quidem probè, cùm vtranq; naturæ æmulam & imitatricem dixeris: id tamen omnino non concedo, scilicet esse statuariam,

Michael Angelus statuarius egregius.

videri Picturam. Nam ſtatuæ etiamſi rei viuentis effigiem, in hoc præ ſe ferant, quòd rotundiores ſint, Picturæ verò tantùm ſuperficiariæ appareant: in illis tamen permulta deſunt, quæ in iſtis inſunt. Nam lumen, vmbras, ſerenum, ſpiſſum, rarum, denſumq; Pictor magis minusq; (prout res feret) naturaliter exprimit: quod ſtatuario non conceditur. Et quanquam rotundæ figuræ Pictura capax non ſit, muſculos tamen atque membra adeo curiosè circunducit, vt cum reliquis partibus quas non videmus mirum in modum conſentiant, pictorem in illis rebus valde peritũ iudicare liceat. Et vt maiore artificio membra vel magis conciſa, vel iuſta proportione aliquanto longiora, cùm velit efficiat, alia quadam, eaque grauiore ſcientia opus erit, nimirum Proſpectiua: quæ lineis, menſuris, luminibus, vmbraculis, vel erectiſſimi muri planam ſuperficiem, diſtantiã, altitudinem, veriſſimè oſtendit. Num parui negotij putas colorem viuidum, carnem, pannum, veſtem, cæteraque omnia colorata ad viuum exprimere, & diſtinguere? Id ſtatuarius facere non poteſt: neque enim aſpectum gratioſum, nec oculos nigros nec cæruleos

Proſpectiua picturæ peculiaris

cæruleos cum amabili quodam ſplendore, & radijs ſcintillantibus poterit effingere: non flauos rubeoſue capillos, non armorum nitorem, non obſcuram noctem, non tempeſtatem marinam, non lampades aereas, aut cæleſtes ſagittas, non ciuitatis incendium, non roſeam aut purpuream aurorę lucem, non denique cælum, mare, tellurem, montes, ſyluas, flumina, hortos, prata, domos, tuguria. Quę omnia cùm Pictori videantur facillima, illius ego ſcientiam nobiliorem eſſe, & plura ſuo ambitu comprehendere exiſtimo. Cuius ſententiæ antiquos fuiſſe credo, idque ex reliquijs quibuſdam ſubterraneis Romæ deprehendi poteſt, præcipuè verò veterum autherum ſcriptis & annalibus, in quibus tam frequens, tamq; honorifica & artis & artificum mentio incidit, vt quanti apud omnes gentes momenti fuerint, latiſſimè cuique pateat. Vnde illud memoriæ proditum eſt, apud Alexandrum magnum, Apellem Epheſium tanto in honore fuiſſe, vt cùm mulierculæ cuiuſdam vehementer ab eo amatæ effigiem depinxiſſet, ipſeq; Pictor eandem non ita multo poſt, perditè amare occiperet, poſtq; eum Alexander deperire vidiſſet, eandē illi

Alexander Apelli amicam conceſſit.

liberaliſsimè conceſsit. Digna mehercle tanto viro munificentia: qui non ſolùm diuitias & dignitates, ſed ſuum etiam Suauium & capitulum lepidiſsimum alij donauerit. In quo quanta charitate beneuolentiaq; Apellem complexus fuerit, liquidò ſanè conſtat: cùm illi magis placere deſiderauerit, quàm dilecta iam diu fœmina, qua Regis delicias cũ Pictoris ſqualore (procul dubio) nunquam commutaſſet. Nonnulla præterea illius in Apellem amoris certiſsima indicia recenſere poſſem, verùm hoc vnum ſatis erit, quod publico edicto vetuerit, ne illius effigiẽ quiſquam niſi Apelles pingendo exprimeret. Liceret etiam inſignes Pictorum contentiones repetere, quas totus ferè terrarum orbis in hodiernum vſque diem ſumma admiratione ſummiſque laudibus proſequitur. Quibus auulſorum imperatorum triumphos adycere poſſumus, picturis vndique propterea refertiſsimos, vt ex illis & ſolenniores eſſent, & multo etiam magnificentiores. Quid, quod nonnullorum Pictorum ea fuerit animi magnitudo, vt perinde opificium ſuum gratis ſemper donare conſueuerint, quaſi nullas pecunias, nullum præmiũ, tantæ excellentiæ ſufficere putarent? Protogenis

Pictura res inæſtimabilis.

genis tabula tanti precij fuisse dicitur vt cùm Rhodum Demetrius obsideret, eamq; iam iam in potestatem redacturus videretur, si ferrum flammamq; eo isci admouisset, vbi posita hæc tabula fuerat: vincendæ potius ciuitatis occasionem amittebat, quàm opus tam egregium inuitus incenderet. Metrodorus Philosophus, idemq; Pictor eximius, ab Atheniensibus Lucio Paulo ad filios illius erudiendos & triumphos exornandos magnificè fertur emissus: & vt multum paucis perstringam, omnes omnium libri istius artis laudibus plenissimi sunt. Sed hæc hactenus. Satis est Curialem nostrum proinde ad pingendum animum adijcere, quoniam illis temporibus permagni ars ista fuerat, cùm multo maioris virtutis (quam nunc sunt) homines fuerunt. Cuius si nulla alia vtilitas atque voluptas esset, tamen de imaginibus antiquis & hodiernis, de vasis, de ædificijs, de nummorum vetustate, de calatis, & huiusmodi rebus infinitis, iudicijs nostris opitulatur: & (quod multo maius est) de corporibus viuis & spirantibus, de vultus venustate, de membrorum compositione, tam in hominibus ipsis quam reliquis animantibus, melius

Protogenis tabulæ Demetrius pepercit.

Metrodorus Lucio Paulo missus.

cum ratione facit decernere. Cumulus hic mehercule voluptatum est: quod illi norunt optimè, quos eousq; fœminæ cuiuspiam formã contemplari iuuat, vt pari cum Dijs fœlicitate se frui credant. Qui si id quod tam serio atque auidè intuentur pingendo quoque efformare possent, geminata voluptas esset. Facilius enim perspicerent, quid illud tandem esset, quod tantas eorum animis flammas atq; faces inferret. Arrisit hìc Cæsar: & quamuis pingere (inquit) non possim fœminam tamen in quam commotus sum, tanta delectatione nonnunquam conspicio, quanta ipse (sat scio) non posset peritissimus Apelles, si nunc spiritũ duceret. Voluptas hæc tua (inquit Comes) non tam ex forma fortasse mulieris, quã ex tua in muliere affectione profluit: et si vera fateri libeat, cùm primùm in eam oculos conieceras, vix vllam (ausim dicere) illius iucunditatis partem sensisti, quàm postea recognita, & perspecta fide, percœpisti. Vnde in tuo ipsius animo plus voluptatis inesse, quàm illius venustate, facillimè licet colligere. Illud equidem non nego (respondit Cæsar) verùm quemadmodum ex affectionibus voluptas oritur, ita prorsus ex forma affectio:

affectio: vnde ipsum fontem primamq; causam soli formæ æquum est ascribere. Tum Comes: Multa præterea sunt, etiamsi pulchritudo absit, quæ mirum in modum animos ad se nostros solent allicere, morum nimirum probitas, in gestu moderatio, in congressu verecundia, in sermone prudentia, & alia nonnulla (quæ quodammodo forsan cum venustate coincidũt) & quod omnium maximum est, si nos amari persuasum habeamus: nam sine forma nonnunquam vehementer amare contingit. Illi tamen amores, qui ex pulchritudine quadam & quasi delicata vultus superficie oriuntur, multo maiore sine dubio voluptate eos afficere solent, qui exactiore iudicio decernunt, quàm eos, qui cùm minus artificiosi sint, facilius delirant & cæcutiunt. Quam quidem ob causam Apellem credo multo maiore cum voluptate Campaspem intueri solitum, quàm Alexandrum. Vtriusq; credo amorẽ à forma dimanasse: Alexãdriũ tamen Pictori (suo quasi merito) propterea eandẽ concessisse, quod illã melius atq; exactius & (quod aiunt) intus & in cute, ille cognoscere videbatur. Nõne de quinque illis Cretonis filiabus legistis, quas cum vna omnes imagi-

Amor sæpe sine formâ

ne

ne Zeuxes pingendas delegisset, adeo cuiuis formosæ videbantur, vt à poetis & alijs egregijs formarum spectatoribus omni æternitate dignæ dyudicatæ sint? Hìc Cæsar, quasi sibi abundè satisfactum nõ esset, negauit cuiquam mortalium eam posse voluptatem contingere, quam ille mulierculæ cuiusdam aspectu solebat persentiscere: atq; in hanc sententiam refutantis more plura dicturus videbatur: cùm ecce, subitò multarum vocum atque pedum strepitus totam compleret domum. Vnde omnes retrò in ostium atq; limen conuersi, ingentem tedarum lucem conspiciunt, cui Præfectum à pontifice maximo cum magna hominum multitudine reuersus, succesſit. Qui cùm humaniter quid ageret Dueissa nobilissima percontaretur: omnia illius noctis oblectamenta repetita sunt, præcipuè verò, quomodo Ludouico Comiti imperatum erat, vt hominis aulici, atque ipsius adeò curialitatis formam atque effigiem exprimeret. Huius rei ille confestim tanto desiderio exarsit, vt properanti illi omnis mora longa videretur. Cũ primum igitur Ducissam salutasset, ipse cum primarijs Comitatus sui viris, reliquisque qui paulò antè sese in pedes erexerunt,

Præfectus ingreditur.

runt, in procinctu consedit. Inter eos erant Marchio Phœbus, & illius frater Girardinus Ceua, Hector Romanus, Vincentius Calmeta, Horatius Floridus, & alij nonnulli, qui cùm aliquandiu conticuissent, Praefectus in hunc modum praefari cœpit. Magnum mehercule malum pulcherrimæ huic societati aduentu meo attuliſſe mihi videbor (viri nobiliſsimi) ſi illi ſermoni qui modo vobis interceſsit, impedimento eſſem. Quare nolite & mihi, & vobis eam facere iniuriã, vt quod ego vehementer deſidero, eo nos promiſcue omnes careamus. Credo equidem, inquit Comes (illuſtriſsime vir) tacere quàm loqui, multò vniuerſis acceptius atque optatius fore. Nam cùm mihi id muneris hac nocte caſu delegatum ſit, ego ſanè loquendo mihi moleſtus fui, illi audiendo ſunt deſeſsi. Cùm enim oratio noſtra nec iſto hominum conſortio, nec ipſius rei dignitati reſpondeat, cæteris me non ſatisfeciſſe valde dubito: mihi quidem minimè ſatisfeci. Tibi proinde bene res ceſsit, quòd exacta re redieris, aut ſi quid reſtat, optimè feceris, ſi tanto oneri alium quempiam ſubſtitueris, qui multò melius quod reliquum eſt pertexet, quàm ego, qui exantlatis

latis vix laboribus fessus & fatigatus, iam pridem anhelo. Non ita me patiar (inquit Iulianus) promissu tuis circumueniri, neque dubito, quin Præfecto clarissimo, incœpta controuersia satis placuerit. Quanam ista? si dijs placet, promissa sunt (inquit Comes?) Pollicitus tu quidem es (ait Iulianus) Curialem nostrum perfectè instituere, quibus potissimùm modis ijs virtutibus & scientijs vti debeat, quibus est à te modò cumulatè instructus. Præfectus, etsi ætate iuuenis esset, sapere tamen non mediocriter videbatur, & in omni illius actione ingenij acumen cum incredibili animi magnitudine coniunctũ, tanquam verissimum virtutis & honoris argumentum ostendit. Quocirca in hæc verba irrupit. Quòd si ista adhuc dicenda superfint, satis mihi citò veniſſe videor: nam si illud intelligam, qua ratione aulico viro virtutis officia exercenda sunt, quanã illæ virtutes sint, facillimè assequar: ita illud omne quod iam anteà dictum erat, cogitatione comprehendã. Quocirca noli (honorate Comes) quod reliquum est æris alieni grauatè præstare, cùm tantum iamdudum humanissimè præstiteris. Tantum profectò oberratus non essem (inquit

quit Comes) si ex aquo negotium istud distributum esset: verum iste error Dominæ cuiusdam est, quæ in me Iudex iniqua fuit. Hæc cùm diceret, subridens, oculos in Æmiliam contorsit. Illa continuò: Nihil est (inquit) cur me iniquam appelles: sed quoniam nulla ratione fretus, id facis: iste honos, quem tu onus appellas, in alterum aliquem transferetur. Tu itaque Frederice Fregose, quoniam istam de viro Curiali facetam disceptationem primus proposuisti, personam in ea aliquam te sustinere consentaneum videtur: quod optimè tu quidem feceris, si Iuliani quæstiunculis satisfacies: nimirum, si qua ratione, quoue tempore officium suum Curialis præstare debeat, nos edocueris. Tum Fredericus, Si tempus, locum, occasiones, modũ, ab illius virtutibus actionibusq; seiũgas, id conaris distrahere quod diuelli non poterit: hæc enim sunt quæ suum nomen atque essentiam virtuti tribuunt. Proinde cùm tanta tam bene iampridem Comes disseruerit, de circumstantijs etiã aliquantum adiecerit, & ad reliqua mentẽ composuerit, æquum est eundem ad extremũ absoluere, quod est ingressus liberè & ingenuè. Ad hæc Æmilia, Finge (inquit)

Frederico de circumstantiis dicendum.

te

te esse Comitem, & quæcunq; voles, tanquam Comes dicere. Nos multum tibi debebimus, tu nobis satisfacies. Tum Calmeta, Quoniam (inquit) viri optimi, in multam noctem sermonem protraxistis, metuendum est, ne ea excusationis oportunitate Fredericus vtatur. Rectiùs itaque meo iudicio fuerit, sine omni ambage, quod reliquum est temporis, alij cuiquam ludo impertire. Huic sententiæ, cùm à nemine reclamatum esset, Margaretam & Constantiam Fregosam Dominas lectissimas ad musicam saltationem Ducissa hortabatur.

Calmeta.

Quo facto, Barletta quidã, egregius musicus, idemq; saltator peritus (qui omnium in illa Regia iamdiù animos delectauerat) instrumenta musica suauiter pulsare cœpit: multique iunctis simul manibus decenti numero passuq;, non sine magna astantium voluptate, saltabant. Quod cùm solemniter exegissent, quia iam intempesta nox erat, erexit se Ducissa: cui cùm omnes honorificè, vale, dixissent, quieti sese sine mora dedirunt.

Barletta musicus.

De Curiali siue Aulico,
Liber secundus.

NOn sine summa admiratione altius apud me agere solco, vnde hæc tam crassa Senum hallucinatio. Quæ quoniam per omnium animos ingraueſcente iam ætate propagatur : propria & illorum hominum ferè naturalis videri poteſt. Nam cùm illis vbi primum ſermonem inieris, elapſa iam olim tempora ſummis laudibus proſequuntur, præſentia verò omnibus diris deuouent. Nihil noſtrarum actionum aut morum, nihil quod ipſi iuuenes non egerint, alicuius momenti æſtimant : denique omnes omnium conſuetudines, omnes viuendi rationes, nunc demũ inclinare, & in deterius vergere. Res mehercule non indigna admiratione, proiectam iam ætatem, quæ reliquis in rebus vſu atq; experientia animi iudicium confirmare ſolet, hac vna in re adeò ſibi ludificari, planè vt non perſpiciat, in peius homines quotidiè necne labantur. Quod ſi ea nunc eſſet rerum conditio, ſi patres filijs melio-

Senum errores de præteritis temporibus.

Experientia iudicii mater.

meliores semper extitissent; adeo in extremam tandem res sita esset, vt deterius ne cogitari quidem posset. Verum hoc quasi peculiare quoddam in senio vitium, non nostra solum atas, sed antiquissimi etiam authores apud seculum prius deprehenderunt: Comici praesertim illi, qui humanam vitam cateris omnibus aptius & acutius expresserunt. Istius igitur tam inanis sententiæ, hanc ego causam existimo. Annos nimirũ sensim, & pedetentim labentes, vitales secum spiritus, & naturalem sanguinis calorem verisimile est subducere: quod cum vniuersam corporis cõstitutionem paulatim immutauerit, arteria, nerui, reliquaque animi organa, atque instrumenta, fatali hoc morbo languent atque debilitantur. Vnde in illis demum temporibus, suauissimi delitiarum nostrarum flosculi haud aliter quàm arboribus autumno folia decidunt: & dulcissimarum cogitationum vice, frontis ruga, ac nubecula, mentis tristitia, ac mœrores, vitæ calamitates, & miseriæ subeunt: adeo vt non corpus solum, verum etiam animus (qui ferè sequitur dispositionem corporis) malè ac molestè se habeat: nec quicquam præteritarum voluptatum

tatum retinet, præter vnam, eamque tenacem iuuentutis memoriam. Quæ quàm diu ſuperfuit, cæleſtia terrenaq; omnia iuuenilibus oculis arridere videbantur, iucundiſſimæ quæque affectiones ex animis noſtris, tanquã ex hortulo amæniſſimo vere iam tum exiſtente indies excreuerunt. Quocirca cùm vita noſtra ſol atq; lumen verſus occaſum voluere occœperit, operæprecium fortaſſe fuerit, nihil eorum quæ præterita ſunt, reminiſci: quin potius (vt inquit Themiſtocles) obliuionis artem ediſcere. Ita enim ſenſus noſtri fallaces ſunt, vt animi quoque iudicium nonnunquam fallant. Senes itaque illis hominibus perſimiles mihi videri ſolent, qui cùm è portu in altum ſoluerint, retro in terram oculos contorquent: quam dum ſeriò intuentur, littus illis ſecedere, nauis verò conſiſtere videtur: cumre ipſa, nec portus, nec terra, nedum anteriores noſtræ voluptates aut deliciæ moueantur, ſed nos huic mortalitatis puppi inſidentes, alij alios per mare turbulentum eouſque inſequimur, dum vel ſcopulis iiſdem illiſi naufragium patiamur, vel vndarum gurgitibus oppreſſi, ad portum denuo redire fruſtra & ineaſſum contendamus. Animus

Themiſtoclis ars.

Similitudo aptiſsima.

proinde senilis, cũ nulla subiecti proportione, nulla apta harmonia voluptates haurire ac percipere possit, febricitãtiũ simili sit, quibus cum palatum, gustandiq; organa, crassissimis vaporibus obstipentur: suauissima quæq; acerba, atque insipida existimare solent. Ita hominibus senio confectis, cùm voluptatum desiderio aliquo teneantur, ad easdem tamen male dispositi & penitus inepti sint, omnes iucunditates superiorum temporum delicijs peiores multo & frigidiores putant: cùm istæ tamen eadem sint, ipsi verò à seipsis longè alienissimi. Quibus oblectamentis, cum iam sese orbatos intelligant: præsentia tempora tanquam omnium iniquissima detestantur, nullam in seipsis rerum vicissitudinem agnoscentes. Cùm verò præteritas iam pridem voluptates in memoriam reuocent, illius quoque ætatis meminerunt, in qua illæ contigerant: eamq; propterea summis laudibus afficiunt, quia illarum delectationum quasi quendam odorem illius recordatio vnà adferre solet. Denique sic sunt affectiones nostræ, vt illa omnia quæ dolores nostros comitantur, cum odio quodam repetamus: quæ verò simul cum voluptatibus nostris communi-

municata sunt, eadem summa beneuolentia complectamur. Vnde illud euenire solet vt amantium oculis fenestra sæpenumero aliqua (etiamsi occlusa fuerit) mirum in modũ grata sit, quoniam in illa amatam mulierculam iam antea conspexerint. Nonnunquam etiam annulum, epistolam, hortos, cæterosq; locos, tanquam amœnissimarum delectationum conscios amplexamur. Contra verò cubiculum, omnibus ornamentis refertissimũ, exosum semper esse solet, sicubi in eo vel vincti & religati fuerimus, vel cuiusuis præterea doloris acerbitatem perpessi. Nostra certè memoria, nonnullos ipsi vidimus, qui non solùm ab ijs scyphis, sed eorum etiam similibus abhorrebant, in quibus ægroti medicamentũ imbiberant. Quemadmodum enim superioribus illis fenestra, annulus, atque litera, grata quadam recordatione in voluptatis parte habebantur: ita omnino istis posterioribus cubiculum altera custodia, cyathus verò nouus morbus videbatur. Idem est in hominibus ætate proiectis, dum elapsa vel laudant, vel instantia vituperant. Et quemadmodum de reliquis ferè rebus, ita etiam de Principum Aulis fabulantur. Quascunq; enim

Senes ægrotantium similes.

illi meminisse poterunt, eas hodiernis, multis gradibus anteponunt, & propter loci amplitudinem, & propter hominum in ijs agentium singularem in omni re præstantiam. In eo sermone si forte longiùs expatientur, ducis Philippi aut Borsi Regias (plusquam credibile est) efferũt. Nicholai Piccini apophthegmata, & argutè dicta commemorant: eam illorum temporum virtutem fuisse venditant, vt nec aperta pugna, nec occultum homicidium, non dolus, non insidiæ, sed apud omnes summa fides, summa aquitas, summa beneuolentia, vbiuis extiterint: deniq; eam fuisse vniuersorum integritatem, vt Curiales singuli, tanquam viri religiosi haberentur: neminem alteri sine summo discrimine detrahere, nulli mulieri vocem inhonestam, nulli impuræ libidinis signum dare, ausum aliquando fuisse. Nostris contra temporibus omnia sic esse conuersa, non solùm vt amor ille fraternus funditùs deperirit, omnesq; bene viuendi consuetudines: sed eorum loco inuidiam, dissimulationem, scommata, scurrilitatem, libidinosam vitam, vitia prope incredibilia successisse: postremo fœminas audacia inuerecundas, viros turpitudine effœminatos. De vestibus quo-

Philippi & Borsii Regiæ.

Nicholai Piccini apophthegmata.

que

que omnino non ſilent, quas nouitias, inhoneſtas, molles, meretricias appellant: & vt vno verbo dicã, in nobis infinita reprehendũt, quæ re ipſa reprehenſione digniſſima videntur. Negari enim non poteſt quin homines inter nos ſcelerati & flagitioſi exiſtant, quin ætas noſtra multo plures vitiorum ſentinas habeat, quàm ea, quam illi tantopere admirantur. Iniquè tamen & futiliter iſtius diſſimilitudinis ratione rimantur & exquirunt: in eoq; grauiter delirant, quod nihil mali in toto terrarum orbe (quod fieri non poteſt) extitiſſe fateantur. Cùm enim bonum malo ex aduerſo repugnet, neceſſum eſt ex iſta oppoſitione, & cõtrarietatis ſtatera atq; libramẽto, alterũ alteri quodammodo adſit atque ſuffragetur, vt vno vel deficiente, vel exuperante, alterum continuò iuſta proportione deficiat aut redundet, iuxta illud Dialecticorũ axioma, Poſito vno contrariorum, ponitur & alterũ. Quis ab omni ratione adeo eſt alienus, vt illud non intelligat, iuſtitiam eſſe non poſſe, niſi etiam eſſet iniuria? qua verò fortitudo niſi foret ignauia & timiditas? qua continentia niſi plurimi incontinentes & intemperati? qua ſalus ſine ægritudine? qua veritas, ſine

Veſtitum ſonos hodiernum reprehendunt.

Vnius contrarij corruptio alterius generatio.

vanitate? quæ denique fœlicitas sine infortunio & miserijs? Socrates itaque apud Platonem (nec iniuria) videtur admirari Æsopum fabulam non finxisse aliquam in qua Deus siue natura (quoniam vnire & commiscere non potuit) contrarietates extremis saltem punctis atque terminis non colligarit: ex qua illud manifestè ostendisset, vnius corruptionem, generationem esse alterius. Vix enim voluptas aliqua nostris sensibus iucunda videri solet, nisi dolor aut ægritudo aliqua præcesserit. Cui enim nostrum quies grata est, nisi tædiũ & defatigationem iam antea senserit? Quis esculentis, poculentis, aut somno delectaretur, nisi inediam, sitim atque vigilias perpessus esset? Credo equidem animi passiones & impetẽtias hominũ generi à natura tributas, non in eum finem vt ijs omnino tanquam furijs excruciaretur (iniquè enim comparatum esset vt omnis bonitatis parens, in hoc vno nouerca esset) quin potius, cum illius beneficio sanitas, valetudo, voluptas, cæteraq; bona omnia concedantur, ægritudines, morbi, calamitates, videntur quoque permissa, vt ijs quandoque interuenientibus, alia illa clariora existerent. Cum itaque

virtutes

virtutes omnes naturæ liberalitate atque beneficentia contingant, ſicubi eadem minus benefica fuerit, neceſſe eſt continuò vitia tanquam catena aliqua connexa ſuccedant. Ita alterum alterius ſiue incrementum ſiue diminutionem fataliter inſequitur. Quoties itaque ſenes ſuperiorum temporum Aulas proinde laudant, quod in illis homines adeo improbi & flagitioſi non fuerint, vti noſtro ſæculo ſunt: illud interim obliuiſcuntur, viros adeo probos & in omni re præſtantes iam tum non fuiſſe, vti nunc ſunt. Nihil enim tam in extremo malum eſt, quàm id quod ex corrupto atque putreſcente bonitatis ſemine exoritur. Quocirca cùm ingenia multo hodie quã olim acutiora natura procreauerit: & illi, qui dulciſſimos virtutum fontes inſectantur, vberius eoſdem imbibunt, & illi, qui ſeſe vitijs tradunt, in illorum voraginem procliuius irruunt. Neque verò propterea laudem aliquam promerentur maiores noſtri, quod malum non fecerint cùm id neſcirent: nam etſi minus egerint fortaſſe quàm nos, id tamen commiſerunt quod illis teterrimum videbatur. Eorum verò ingenia noſtrorum hominum acumine longè inferiora fuiſſe, ex lite-

ris, picturis, statuis, ædificijs, reliquisque eorum monumentis facillimè perspicitur. Multa præterea in nobis senes reprehendunt, quæ in seipsis nec bona sunt nec mala, nulla alia ratione freti, nisi quòd illi eadem ipsa in more non habuerint. Iuuenis (inquiunt illi) per vrbem non equitato, mulos in plateis non ascendito, pellibus non induitor, togis talaribus longisue in hyeme non vtitor, pileum ceu galerum (donec annum vicesimum octauum attigerit) capite non gestato. Denique alias leges innumeras istis non dissimiles nobis imponunt, in quibus valde profecto hallucinantur. Nam præterquam quod isti ritus atque habitus magnam in se vtilitatem habeant, consuetudine etiam, & communi quadam delectatione confirmantur. Non secus ac in illis temporibus more approbatum fuit, cum iter facerent, tunicis concisis & manicatis, cùm domi essent, crepidis patulis & fibulis coriaceis vti: & (vt magis delicati viderẽtur) Nisum compresso pugno nulli vsui deseruientem indies gestare. Quoties verò vnà cum fœminis saltarent, earum manus contingere piaculum putabant. Quæ quidem omnia vti nostris temporibus inueterata

Senum regula.

atque

atque absurda, ita in illa ætate præclara videbantur. Nobis itaque pari ratione nostræ memoriæ consuetudines sequi liceat, eorumq; hominum calumnias prorsus contemnamus, qui dum se laudare moliuntur, ad vicesimũ vsque ætatis annum cum matre & sororibus se concubuisse venditant, nec multis post annis fœminarum vsum & congressus muliebres pertentatos habuisse. Nunc verò pueros ab ouo vix dum emersos, plus sceleris & flagitij cognoscere, quàm olim confirmatæ ætatis viros. Quod dum illi incautè confitentur, illud non meminerunt, plus eos nostris infantibus ingenij, quàm illorum senibus attribuere. Desinant igitur aliquando tandem in nostra tempora ita acerbè inuehi, tanquam vitiorum omnium fece & colluuie contaminata, quæ si è medio sustulerint (quod fieri non potest) virtutum etiam riuulos necesse est exhaurire. Meminerint etiam inter antiquos illos Heroes (quorum virtutes atque ingenia plusquam humana fuerunt) infandos quosdam & sceleratissimos homunciones fuisse. Qui si etiamnum viuere potuissent, tantum istius ætatis homines impurissimos flagitijs anteuerterent, quantum

tum

tum illi alij bonos huius sæculi viros probitate præstarent : quod omnium ferè historicorum testimonio probari existimo. Verùm hominibus senio confectis satis superque responsum opinor. Huic itaque sermoni finem imponam, qui etsi longior videri posßit, à proposito tamẽ alienus non est. Nam cùm aulas hodiè nostras non minore gloria atq; existimatione dignas, quàm antiquas illas ostenderim, & aptè ad propositam de viro Curiali disputationem reuertemur, & qualis Vrbinatium aula fuerit, facilè colligetur, & quàm eximia princeps illa extiterit, quæ tot indies præclarißimis ingenijs circumstipata erat : postremò quàm vere fœlix faustumq; illorum hominũ commercium & societas appellari posset.

Cum igitur viri fœminæq; nobiliores insequente die conuenissent, permulta de superioris noctis disputatione vltrò citroque agitata sunt. Istas commentandi & quasi ruminandi occasiones Præfectus dabat : qui dum auidè ab omnibus sciscitaretur, eidẽ summa varietate (vt tali in re fieri solet) responsum erat. Nam homines (vt sunt multiplici ingenio) aly alia magnoperè laudabant, iamque eò ratiocinando peruentum erat, vt quid ipse Comes

mes sentiret, valde dubitaretur. Alios intellectus, alios memoria fefellit: totus itaque in eo ferè dies consumptus est. Cùm verò adueſperaſceret, Præfectus generoſis comitatus, citiùs adferri, & menſæ imponi dapes iuſſit: exacta cœna, ne tempus intercideret, Ducissam adijt, quæ cùm tantam cohortem citiùs quàm fieri ſolet, adueniſſe videret: magnum (inquit) onus, vt mihi videtur (Frederice) humeris tuis impendit, grauis tibi aduerſaria conſtituta eſt ſcilicet expectatio. Hic ſubitò Aretinus: Quodnam (inquit) iſtud onus eſt? An quenquam exiſtimas adeò hebetem & inſulſum eſſe, vt cùm optime poſſit, differre id malit, quàm oportunè & maturè facere? Tum Fredericus in Aretinum conuerſus. Numnon iniquo me pondere grauatum exiſtimas, cùm mihi modus, ratio, tempus Curiali noſtro præſcribenda ſint, quibus omnia iam anteà eidem attributa quodammodo condire atque temperare debeat? Hæccine parua ſunt? Non ſunt hercule magna (inquit Aretinus:) nam ad iſta vniuerſa (vt heri Comes ingenuè) ſatis eſt rationis & iudicij ſtatêram adhibuiſſe: quod ſi tempeſtiuè & decorè

fece-

feceri?, aliys præceptis non erit opus. Quis enim tam mentis expers est, vt cum alij musicis incubuerint, arma ferrumq; capiat? aut per plateas (etiamsi optimè sciat) saltare delectet? aut matri cuipiam filiorum funera & exequias flebiliter obeũti, argutijs & ridiculis obstrepat? Hîc Fredericus, nimis (inquit) Aretine in extremis versaris: nam, nec semper ad decorum aquabiliter dispositi sumus, nec quid sit planè perspicimus, nec omnia peccata paria existimo. Fieri sane potest, vt qui communes errores declinauerit (vt est illud in foro mimicè saltare) vix tamen se contineat, quin ineptè se laudet, & ridiculum aliquod tam imprudenter effutiat, vt cùm minus opportunum sit, frigere videatur. Ista quasi velo aliquo peritè cooperta esse debent, nusquam vt homines obliuiscantur, quis istorum author fuerit: & quanquam permulta sint, quæ oculis nostris tenebras offundunt, præcipuè tamen ambitionis caligine occæcantur. Nam quod quisque nostrum profiteri solet, in eo se putat esse peritissimum: sed verè nec ne, id cogitet, nihil credit interesse. Probè itaque in istis rebus versari (vti mihi videtur) in electionis iudicio con-

Quisque sibi placet in eo quod scit.

consistit, id est, si quid magis minusue deceat, quid tempori, locoq; congruum sit animaduertat. Quæ quidem prudentia, etsi Curiali nostro abundè insit, in rerum differentijs inuestigandis, melius tamen hoc fiet, si destinatis præceptis quibusdam & quasi fundatis principijs innitatur, quàm si generalibus & incertis metis collimauerit. Cùm itaque superiori nocte Comes tam luculentam & copiosam de Curialitate orationem habuerit, magnoperè vereor, ne ego huic nobilissimæ societati, in eo quod mihi impositum est, peraquè non satisfaciam. Tamen vt illius mecum aliqua ex parte laudes communicentur, & vt erroris nihil loci relinquatur, nusquam illis occurram aut cõtradicam. Nam quod ad generis nobilitatem attinet, ad corporis constitutionem, ad indolem eximiam, ad honestam faciem, omnino mihi cum illo conuenit: illud etiam adijcio, eo modo vitam atque actiones omnes componere Curialem oportere, vt siue alij inseruiat, ab eo non immeritò diligatur, siue cum suis viuat, odium atque inuidiam virtute anteuertat. Quod quidem, quàm in se difficile sit, quinus colligere potest, si quàm pauci eò peruenerint, cõsideraueris?

uerit: quia natura sic propensi sumus, potius vt reprehendamus si quid erratum sit, quàm laudemus si quid bene factum videatur. Quorundam verò ea nequitia atque inuidia est, vt etiamsi cùm probè quid fiat ignorare non possint, id tamen sollicitè agunt, vt in nobis vel reprehendant vitiosa, vel aliquid vitiorum simile affingant. Diligens itaque cautio Curiali nostro adhibenda est in omni tum dicto, tum facto, non solùm vt partea-liqua excellat, verùm etiam vt totius vitæ curriculum huic parti respondeat, ne quando ipse sibi dissidere videatur, sed vna eademq; quasi fabrica, omnium illius consuetudinum sit, omnesque illius actiones (quod Stoici in sapiente requirunt) ab omnium simul virtutum fontibus deriuentur. In quibus etsi vna fortasse aliqua reliquis præstet, & emineat: ita tamen connexæ & vnitæ sunt, vt ad vnum omnino finem tendant & inseruiant. Quocirca in eo diligenter elaborandum est, vt istas corporis animique dotes disertè cum ratione ostendat, nunc comparatione adhibita, nunc contrariorum adiunctione, id quod à pictoribus peritis fieri solet, qui rerum sublimium vertices lucidiores faciunt

Qui vnã habet virtutem is omnes habet.

unt, vt valles obscuriores appareant, & ima quæq; loca vmbrarum spissioribus obducunt, vt altiora magis eluceant: denique & colores contrarios confundunt, & figuras diuersissimas ex aduerso collocant, vt quod sæpius variare desiderant, facilius ex animi sententia conficiant. Hinc in hominibus strenuis & bellicosis mansuetudinem admirari solemus: & in illis vti fortitudo cum morum suauitate coniuncta, illustrior solet existere: ita modestia fortitudinis accessu atque splendore mirificè augetur. Proinde pauca demissè loqui, multa magnificè agere, nusquam de se prædicare, dissimulare prudenter, quod suo iure vendicare quis possit, omnes animi virtutes, omnes corporis actiones illustrat. Noster itaq; Curialis regulis quibusdam vniuersalibus addictus esto, quæ si à me breuiter pertractentur, huic muneri satisfeciisse mihi videbor. Harum prima est (vti præclarè Comes hesterno die) vt omni in re cuius sam affectationem tanquam saxa & scopulos effugiat. Deinde accuratè viderit, quid sit quod vel dicere vel facere moliatur, quo loco, quo tempore, quibus astantibus, quæ causa, cuius ætatis ipse fuerit, quid profiteatur, quò propendeat, quis

In viro forti mansuetudinem admiramur.

quis finis erit, quæ media, quæ deſtinata. Quod cùm attentè fecerit, ſuo hæc omnia ordine, cùm vel dicere, vel facere quid velit, obſeruet. Hîc cum paulum Fredericus conſiſteret, parum (inquit Morellus Hortanenſis) iſtis tuis regulis profeciſſe mihi videor, tantundem iam ſapere me ſentio, quantum antea quàm vocem aliquam emiſeras: eaſdem tamen ſæpius mihi à fratribus religioſis inter confitendum inculcatas memini, quas niſi fallor circumſtantias appellant. Arriſit hîc Fredericus, & ſi bene (inquit) memineris, iſtam legem ſuperiori veſpere Curiali noſtro Comes impoſuit: vt ſummam armorum curam haberet. De quibus quoniam eſt ab eo ampliſſimè dictum, nihil eſt cur ego iſtis valde immorer. Hoc vnum tamen non tam diſerti præceptoris quàm monitoris non improbi præceptum teneat, vt ſicubi vel leui certamine, vel aperto prælio cum hoſte cõgrediendum ſit, prudenter ſibi proſpiciat, vt & loco à multitudine diſiuncto, & quàm minimo ſtipatus comitatu, vel coram ipſo principe, vel ſpectantibus totius exercitus præcipuis & primarijs ducibus res magnas aggrediatur. Iniquum enim eſſet egregia facinora non propa-

propalari, & quasi in lucem clarissimam non deferri. Nã et leues auras & inanes rumusculos consectari futilissimum est : & veram tamen gloriam, tanquam iustissimam virtutis mercedem renuere, longè est iniquissimũ. Illud sanè sæpius animaduerti quosdam cùm fortes robusti essent, adeo quandoque deliraſſe, vt maioribus se periculis obiecerent, dum prædam pecuariam abigerent, quàm cùm vrbis nobilissimæ muros conscenderent. Quod noster Aulicus nusquam faciet, si propositum bellorũ finem ante oculos retineat, nimirum victoriam & immortalitatem. Fratrem si publicis spectaculis se immiscuerit, dum vel hastis concurritur, vel gladijs decertatur, vel ludus arundineus exerceatur : meminerit vbinam gentium sit, quibus spectatoribus res agatur, vt eorum oculos armorum splendore, equorum phalaris, ephipijs diuersicoloribus, symbolis vocalibus, tanquam adamas ferrum ad se alliceat. Neque verò cùm istac aggredienda sunt, inter vltimos in publicum prodierit. Sic enim vulgus, præsertim mulieres affecta sunt : vt primus multo magis quàm postremis moueantur. Nam natura hominis nouitatis auida, in rerum ini-

Symbola vocalia sunt sentẽtiæ inscriptæ.

tys, vel minima quæq; notare, atque altius animo infigere solet, cùm verò paulò diutiùs in vna re aliqua immorati fuerint, non satietate solùm, sed etiam tædio afficiuntur. Vnde egregius apud Romanos iam olim histrio fuit, qui illud curiosè obseruabat, vt primis semper in scenam atque theatrum se proriperet. Quod si igitur nóster Aulicus de armis fortè disseruerit, eorum vitæ morumq; rationem habebit, quibuscum agit, vt alio modo cum viris, alio cum fœmina colloquatur: & si propria laudes casu aliquo sibi se offerant, dißimulet prudeter, quod valde desiderat, & (quasi forte fortunà, & per transitum in eum sermonem inciderit) illam cautionem & sapientiam adhibeat, quæ à Ludouico Comite heri ingenuè descripta est. Tune nunc nostras leges atque normas (optime Morelle) nihil proficere existimas? num non familiarem illum nostrum de quo postridie sermonem habuimus, oblitum prorsus confitebere, quocum illi res esset, & quorsum illa tenderet oratio? qui vbi cum fœmina quadam ignota gratiam inire vellet, in ipso congressu exordio, & quasi vestibulo, pugnas narrauit, quot homines sua manus occidisset, reci-

tat,

tat, quàm semper impauidus atque audax fuisset fulminat: nec hîc desistit, quin eam Romphæus ludere, securibus armatam atque inermem se defendere, pugionum ictus declinare (si Dijs placet) edocere vellet. Quibus cũ eam obtunderet, ita obstupefacta est, vt se libentissimè ab eo subduceret, ne eam quoque sicuti superiores illos trucidaret. In istos omnino errores facilè illi incident, qui eas circumstantias diligenter non animaduertunt, quas tu te ab hominibus religiosis audisse confiteris. In corporis igitur exercitijs, quædam ad publica tantummodo spectacula pertinent, vt hastis concurrere, gladijs ludere, arundinibus iocari, reliqua omnia armorum propria sunt: quæ sicubi inciderint, adeò equis, armamentis, reliquisque vtensilibus instructum esse oportet, nihil vt illi deesse, nihil incongruum videatur. Sin verò aliquid in eo inchoatum, aut minus egregium appareat, prorsus desistere præstat, quàm se turpiter interponere. Nam si minus strenuè quid fecerit, excusari non potest, cùm hoc illius scientiæ atque artis fuerit, bene instructum esse, & res præclaras gerere. Huic proxima deliberatio est, accuratè

Nihil in Curiali dissonum.

vt viderit: non modò in quo procinctu & corona res magnas ſuſcipiat, ſed etiam cum quo hominum genere contendat. Minimè enim conuenit, vt qui generoſo animo eſſe debeat, ruſticis certaminibus, aduerſarijs agreſtibus, ſocijs ſquallidis & pannoſis ſe committat. Tum Gaſparus Pallauicinus, in noſtra (inquit) Longobardorum patria nulla eſt iſtarũ rerum cura. Nam adoleſcentes ferè generoſiores feſtis diebus rapidiſſimo ſole cum ruſticis, vel ſaltando, vel currendo, vel luctando, vel peſſulo & vectibus proijciendis grauiter contendunt: & in eo quidem minimè mihi reprehendendi videntur. Nam in illis nulla eſt de nobilitate controuerſia, ſed fortitudinis cuiuſdam & quaſi dexteritatis, in quibus nonnunquam vulgaris quiſpiam nobiliſſimis viris nuſquam eſt inferior. Atque hæc quidem popularis conſuetudo & affabilitas, ingenuam in ſe quandam & amabilem liberalitatem continet. Iſtæc in ſumma ætate ſaltatio (inquit Fredericus) minimè mihi arridet, neque ſatis perſpicere poſſum, quid in ſe vtilitatis aut emolumenti habeat. Qui verò cum ruſticis ſaltare, concurrere, luctari volet, ea omnino aget, potius vt ſui ipſius periculum

periculum faciat, & (vt dici ſolet) humanitatis magis impulſu, quàm contentionis deſiderio. Inter quos niſi certum habeat quaſi in manu victoriam, nunquam ſe caſui incertitudini committat. Turpe enim valdeq; indecorum eſt, hominem liberè natum, à terræ filio (neſcio quo) præſertim luctando ſuperari. Præſtat itaque (mea ſententia) nihil cum illis contendere, circumfuſa præſertim multitudine: nam & parui momenti lucrum eſt ſi vicerit (quod eſt incertum) & magna infælicitatis diſpendium, ſi victus fuerit, quod eſt fortuitum. Et quoniam pila palmaria ſpectante populo plerunq; luditur, in ea vti cæteris omnibus) Curialem noſtrum ſcitè & decorè ſuas partes agere volumus: non ita tamen quaſi eam profiteretur, aut quicquam ex ea laudis aucupetur. Nam arma ſolummodo tanquam facultatis ſuæ propria, eidem permittimus. Eorum itaque ſimilis non erit, qui ita muſicæ ſtudio trahuntur, vt ſicubi cum aliquo colloquantur, ſi paulùm reſpirauerint, ſtatim cantillare incipiunt. Alij cùm in templis, atque plateis ſint, nunquam ſaltare deſiſtunt. Nonnulli ſi amicis in foro aut vbiuis præterea obuiam dederint,

Curiali enim terræ ſi iis non eſt certandum.

rint, vel ludum gladiatorium simulant, vel palestram imitantur, vel aliud quippiam aperte ostentant, in quo illi insigniter debacchantur. Tum Cæsar. Multo mehercule melius Cardinalis quidam noster Romæ facere solitus est, qui cùm valde iuuenis sit, seq; viribus & corpore valere sentiat, si qui ad eum interdiu accesserint, etiamsi antea nunquam eos viderit, in hortum tamen secretiorem deducere solet, & serio eisdem persuadere, vt exutis vestibus vnà cum eo prosiliendo decertent. Risit hîc Fredericus, deinde progreditur. Alia quædam exercitia sunt, quibus & publicè & priuatè vtlicebit, vt tripudia, & chorea, in quibus Curiali nostro magna animaduersio adhibenda est. Nam si aspiciente populo saltandum fuerit, dignitatem conseruare meminerit, motu decoro, gestuq; suauitate temperatam. Et quanquam membrorum agilitate præstiterit, tamen in illam pedum velocitatem, numerumque geminatum non incurrat, qui Barlettam nostrum etsi deceat, generoso tamen minimè conueniet, nisi forte in cubiculo priuatim (vt nos iam sumus) id fecerit, in quo Thymelicos, mimicos, & moriscos saltando imi-

Saltatio curiosa Curiali nõ decet

tari

tari licet: in locis publicis non item, niſi perſonatus fuerit. Tum enim haud magni intererit, etſi omnes, quis ille fuerit, coniecturis conſequantur. Neque enim vlla eſt honeſtior ratio, qua ſe oſtendat qui vir ſiet, ſiue armatus, ſiue inermis ſit. Illud ipſum enim perſonatum eſſe, mirificam quandam licentiam vnà ſecum adferre ſolet; qua adeo liberè iam tum vti quis poterit, vt eam ipſam perſonam, quàm affectat maximè, facillimè poſſit induere: reliqua verò quæ minoris momenti ſunt, cum contemptu reijcere. Quæ actionis varietas, actus noſtros non mediocriter illuſtrat. Nam & adoleſcentem ſenili veſtitu ita ornari, vt illius agilitati nihil obſtet, & militem ſtrenuum, agreſti paſtoris habitu ſic veſtiri, vt equo tamen eximio inſideat, neſcio quid habet in ſe reconditum & excellens. Nam vbi primum aſpicientium in eos oculi conijciuntur, illud animo cõcipiunt, quod ſenſus primum deprehendit: cũ verò maiora præſtare videant, quam veſtitus pollicebantur, vix dici poteſt, quàm cumulatam voluptatem perſentiant. In iſtis itaque oblectamentis, in quibus noua oris figura effingitur, Laruatus vnuſquiſque à ſeipſo diſſentiat. Principi etenim

consentaneum non est, principis personam induere. Nam & spectatores qui nouitatis ea in re auidissimi sunt, nihil noui percipient, & qui tum serio, tum simulatè, princeps esse intelligitur, earum rerum gerendarum libertatem amittit, quæ principi minus conuenientes videbantur. In quibus exercitijs, si fortè armorum exercitatio inciderit, opinionem afferret populo, magis id ab eo fieri, vt aliorum vires effugiat, quàm vt regium se virum præstet: & regalem maiestatem sæpius ioco ementitus, vix eandem retinebit, cùm serio res illud ipsum efflagitet. Verùm si ita vsu venerit, vt regia dignitate sepositâ, inferioribus sui copiam faciat, ita se ad tempus tantillo honore exuat, vt maior illi ab vnoquoque suo merito attribuatur, planeq; perspiciatur, eundem non tam authoritate, quàm virtute principem esse. Eadem omnino Curiali nostro in publicis armorum exercitijs diligenter obseruanda sunt: ita tamen vt suæ conditionis atque sortis prudenter semper meminerit. Verùm in luctatione, in arte insultoria, in cursu, in prosiliendo, vel plebis aspectum effugiat, vel eidem se rarissime obijciat. Nihil enim in rerum natura adeò

Sua Persona Laruato non est tenenda.

egre-

egregium & excellens eſt, quo vulgus iners citiſſimè non ſatietur: eoque minus æſtimet, quo ſæpius videat. In muſicis idem præceptum teneatur, in quibus noſtrum Curialem nolumus eorum eſſe ſimilem, qui vbicunque fuerint (etiam clariſſimis viris præſentibus quos antea nunquam conſpexerint) nec ab aliis exorati, nec ipſi valde periti, quicquid ſciunt (aut multo etiam magis) inuerecundè profundunt. Vnde & conſultò videntur acceſſiſſe vt id faciant, & nihil præterea profiteri exiſtimantur. Ad muſicam itaque tanquam inuitus & coactus accedat, magisq; vt tempus fallere, quàm peritiam ſuam oſtentare videatur: nec aſtantibus primarijs viris, nec multitudine circumfuſa. Et quanquam ſummum in ea illius artificium ſit, ſtudium tamen & induſtriam diſſimulet: ita illud ipſum, quod in ſe nihili pendere videtur, in aliis efficiet egregium atque admirabile. Tum Gaſparus Pallauicinus, quoniam muſicæ (inquit) multa ſunt genera (aliud enim viua voce, aliud inſtrumentis exprimitur) illud libenter intelligerem, & quod iſtorum præſtantiſſimũ ſit, & quæ tempora huic tanquã maximè opportuna inſeruiant. Præclarum mu-

Musicæ varietas.

sica genus (inquit Fredericus) mihi videtur, cùm iuxta proportionem notarum libris inscriptarum scitè & eleganter canimus: sed illud meo iudicio longè præstantissimum est, flexiones molliores & falsas voculas vnà cum violarum ictu exprimere. Nam & tota suauitatis ratio, in vno aliquo consistit, & sensus nulla diuersarum partium varietate distracti, vberius voluptatem percipiunt: errores etiam leuissimi facilius & percipiuntur, & nonnunquam etiam euitantur. Verùm omnium multo suauissimum illud est, rithmo aliquo fidibus succinere, illam siquidem vim atque emphasim harmoniæ proportione vnum quodque verbum sortitur, vt mirificas nobis passiones nonnunquam admirationem excitet. Nonnulla præterea Musicæ genera sunt, quæ suam delectationem atque suauitatem habent. Nam & illa instrumenta, quæ neruis fibulisq; tanquam repagulis distincta sunt, perfectam in se consonantiam elicere solent, & multiplici facilq; dulcedine audientium animos afficiunt. Et ille quadruplex violarum concentus, vix dici

Quadruplex violarum concentus.

potest, quàm iucundam artificiosamq; harmoniam in se contineat. Istis omnibus hu-

mana

mana vox non adiumento solùm, sed etiam ornamento est. Quo in genere Curiali nostro satis erit mediocriter instructum esse: quo tamen peritior erit, eo meliori numero apud omnes fuerit: dum illis tamen instrumentis nimium se non immisceat, quæ quoniam à Minerua & Alcibiade repudiata sunt, fastidiosa & indigna homine libero videri debent. Verùm ad istarum relaxationum tempus maximè idoneum veniamus. Quod meo iudicio tum semper peropportunum est, cùm nec quicquam aliud occurrat quod agi debeat, & domestici nostri atque familiares vndique circumfusi sunt, assidente præsertim mulierculârum corona, quarum aspectu, astantium affectiones facilius excitantur, & musicæ voluptate suauius deliniuntur, & ipsi etiam actores, viuidi magis atque animosi fiunt. Multitudini tamen (ignobilium saltem virorum) tanquam monstro aliquo aut piaculo abstinendum est. In quo quemadmodum in reliquis, ratio atque iudicium, actionum omnium gubernaculum atque clauum tenere debent. Nam de rebus singulis dari præcepta non possunt. Æquum itaque iudicem in se ipsum Curialem nostrum oportet esse: Vox humana.

esse: quod si sapienter præstiterit, & tempori sagaciter inseruiet, & in quam partem astantium animi propendeant, nullo negotio persentiet. Inprimis verò ætatis suæ rationem habebit. Indecorum enim (ne dicam ridiculum) esset, hominem videre ætate confectum, capillis niueis, dentibus aut putridis, aut omnino nullis, plenum rugis & sulcis, citharam in magna fœminarum frequentia pulsare, fidibus occinere, cantare vsque ad lachrymas, saltare ad insaniam. Immo ne tum quidem ista decerent, si hæc mediocriter facere posset. Nam ista cantandi consuetudo, nescio quid in se amabile habet: cum amor in illa ætate planè ridiculus existat. Nõnunq̃ tamen præposterо illi deo operæprecium esse solet, tanquam ad odium & ludibrium senilis ætatis, inueteratos animos, & corda senum prorsus congelata, suis flammis serò tepefacere. Tum Iulianus. Noli (inquit) miseros senes ista voluptate priuare. Nam mea memoria nonnullos confirmata iam ætate, vocem magis sonoram & digitos agiliores, quàm multos iuuenes habuisse recordor. Nolo (inquit Fredericus) senibus interdicere, sed tibi istisq̃ mulierculis interdicendum censeo, ne

Saltatio & Musica senem non decent.

Id est Cupidini.

ne iſtas illorum ineptias derideatis. Sin verò ſenex quiſpiam fuerit, qui vel fidicinis deſiderio, vel cantandi voluptate capiatur, id cautè faciat & occultè, tum cum grauibus moleſtijs, ſeruſq; rebus ſatisfecerit, quibus vita noſtra, animiq; omnium ſunt expoſiti: in quo eam muſicæ ſuauitatem deguſtabit, quã Socrates, atque Pythagoras iam olim perſenſerunt. Verùm etiamſi nihil illi in ea ætate cum muſica commercij conſedimus, tamen cum illius animo habitum vſu iam antea confirmatum inſideat, vberiorem multo plenioremq; voluptatem percipiet, quàm illi, in quibus nihil cognitionis aut artis ineſt. Quemadmodum enim faber ferrarius alioqui debilis & inualidus, lacertis tamen robuſto homine fortior eſt, quoniam in illis eſt exercitatior: ita muſicorum aures, citiùs atque iucundiùs vel minima ſentiunt, quàm hominum imperitorum, qui in illa ſcientia parum ſunt verſati. Nam nec ſubtilis ſoni varietas, eorum animos penetrat; nec veſtigium aliquod poſt ſe relinquit: ſed præſentem tantummodo voluptatem hauriunt: quod illis cum brutis quibuſdam animantibus commune eſt. Hac itaque illa ſenum animi relaxatio

atio sit, quàm illi ætati, non tam ad actionem, quàm potius ad contemplationem permittimus. Idem de chorea dicendum opinor. Istâ enim prius nobis exuenda sunt oblectamenta, quàm id nobis ætas, & necessitas imponat. Hic pene commotus iracundia Morellus, quin potius (inquit) senes omnes ex Aulico commercio exterminandos esse, & solos iuuenes Curiales instituendos dicendum erat. Tum ridens Fredericus, vide inquit obsecro diligenter, num non illi, qui istis rebus profusius delectantur, iuuenes semper videri velint, num capillos adulterino colore non inficiant, num quouis triduo barbas iuueniliter non effingant. In quo quid aliud innuunt, quàm id quod illis tacitè natura suadet, istam nimirum vultus viuendiq; rationem, solis adolescentibus esse conuenientem? Ridebant hîc liberè mulieres vniuersæ, quoniam istæc mordere clanculum Morellum putabant, qui istis paulùm dicteriis subirasci videbatur. Verùm nihil loci relinquens iracundiæ Fredericus, aliæ (inquit) sunt nonnullæ, senum cum fœminis delectationes, illi ætati multo conuenientiores. Et quæ istæ sunt, (si Dijs placet) inquit Morellus? num com-

commentitia dicere? num fabulas aniles fingere? Id ipsum etiam placet (inquit Fredericus.) Verùm vnaquæq; ætas (vt scitis) suas habet proprias & peculiares animi cogitationes, suas virtutes, sua etiam vitia. Et senes vti sunt ferè iuuenibus magis prudentes, temperati, & sagaces (quod illis dies dedit) ita quoque sunt magis loquaces, auari, difficiles, mœrosi, timidi, intra tecta semper rixosi, extra suspiciosi, liberis duri, consanguineis austeri, nemini permittentes, quod ipsi aut non amant, aut non agunt. Adolescentes contrà animosi sunt, liberales, ingenui, exorabiles, ad discordiam fortasse præcipites, in amore flexiles, volubiles, inconstantes, eodem spiritu & amant & oderunt, libidinibus profusi, luxuria defluentes, bene monentibus asperi, amicis inimicissimi. Reliquarum verò ætatum omnium, status virilis, id est, constans & media ætas perfectissima est: quippe quæ & iuuenili furori præteruecta est, & seniles impotentias non dum contigit. Quæ vtraque cum in extremo sita sint, necesse sanè est huc curas cogitationesq; conferre, vt eos errores diligentia reuocemus, quos natura vnicuiq; liberalius profudit. Senes itaque omni-

Senũ cum adolescentibus cõparatio.

Virilis ætas, id est status longe optima.

omnium diligentissimè excubet, ne quando in suas laudes incidant, aut aliud quodcunq; illius ætatis vitium, tantumq; prudentiæ & cognitioni tribuant, vt eos quicunq; consulant, oracula audire se putent, tanta verborũ sententiarumq; grauitate temperata, tam apta cum proposito cohærentia, vt nec maiestas humanitatem, nec vultus vtiq; severitas vrbanam festiuitatem excludat. Quod si accuratè fecerint, Curiales probi habebũtur, viris grati, fœminis iucundi, nusquam importuni, semper acceptiores, quã si vel saltent mimicè, vel cantent ridiculè. Illorum enim virtus in rebus magni momenti non in ludicris ostentanda est. In iuuenili equidem ætate iudicij rationem desidero, non vt senum ritus & consuetudines infœliciter imitentur (adeo enim ista malè cohærent, vt vulgo reprehendi solent nimia adolescentiæ severitas) sed vt naturalibus illorum annorum impotentijs gnauiter obsistant. Vnde perplacere mihi solet iuuenis ille (militaris præsertim vir) qui moderatam quandam cum taciturnitate grauitatem retinet, qui nec gestus illos gloriosos, nec actionem illam turbulentam, & fastidiosam habet, quam illa ætas solet affe-

affectare. Maius enim aliquid (neſcio quo modo) & diuinius reliquis adoleſcentibus ſpirare mihi videri ſolet. Iſta praterea modeſtia occultam quandam & heroicam in ſe magnanimitatem habet, quæ non ira elicitur ſed iudicio, nec appetitum aliquando ſed rationem admittit. Quod vt cuique fortiſſimo viro proprium eſt, ita in brutis animantibus illis, qui reliquis natura nobiliores ſunt, perſpici poteſt, vt in leone atque aquila. Neq; ſanè à ratione alienum videri debet. Impetus enim repentinus ille qui ſine vocis aut alterius cuiuſcunq; paſſionis argumento, ſubitò tanquam tonitrus aut tormenti ictus erumpit, multò violentior illo eſt, qui ſensim & quaſi gradibus quibuſdam incaleſcit. Hi igitur qui cùm aliquid moliantur, adeò multis verbis vtuntur, adeò ſeorſum deorſum ſaltant, ac reſultant, vt nec conſiſtere poſſint, & in extaſim quandam incidiſſe videantur (vt præclarè Petrus Montanus noſter ſolitus eſt dicere) puerorum ſimiles ſunt, qui dum noctu circumuagantur præ timore vociferare & cantare ſolent, vt vel ille cantus animos addat, vel alij eoſdem animoſos eſſe credant. Quemadmodum itaque modeſta

atque matura iuuentutis ratio, in iuuene laudatur, quoniam in ea morum leuitas & ferocia (peculiaria illius ætatis vitia) conſtantia temperantur & corriguntur: Ita in ſene vegetiores & virentes adhuc artus, permagni æſtimare ſolemus: quoniam illa vis virtuſq; animi videtur, vt frigeſcenti iam nunc naturæ corpori, vegetantem quendam & admirabilem vigorem attribuat, in eaq; mediocritate vitam conſeruet, quæ ab vtriſque extremis diſiuncta, omnium longè optima & præſtantiſſima iudicatur. Verùm nihil hæc Curiali noſtro ad magnatum, generoſorum, fœminarumq; nobilium beneuolentiam conciliandam proficient, niſi dulcis illius naturæ, & amicabiles, humanæq; omnes vitæ conſuetudines fuerint. Harũ rerũ definitas aliquas regulas præſcribere operoſũ eſſet: cùm et inter ſe diuerſæ & numero infinitæ ſint. Vix enim in toto terrarum orbe, duos reperire poteris qui omni in re ſimiliter ſunt affecti. Quocirca qui cum tanta hominum varietate vitam acturus eſt (& quod magis eſt) qui ſe vniuſcuiuſque moribus accommodare ſolet, ſingulari & exquiſito iudicio eſſe debet, omnium differentias ſtudiosè exqui-

rel,

ret, ſuas indies actiones pro illorum affectionibus quibuſcum verſatur, mutabit. De quibus alia de me præcepta non expectabitis, quàm quæ iam pridem tradita ſunt: quæque iam olim à puero Morellus noſter (dum religiosè confeſſus eſſet) didiciſſe ſe dicit. Subridens hìc Æmilia, Siccine (inquit) Frederice, putas euadere? Siccine iſtos iucundiſſimos labores effugere ſperaſti? Non fiet, mihi crede: tibi ſiquidem eouſque dicendum eſt, dum ſomnus oculos noſtros, nos ipſos lectulus habeat. Itane verò (inquit Fredericus?) quid ſi nihil habuero, quod dicam? quid tum demum fiet? Ingeny certè tui (inquit Æmilia) periculum faciemus. Audiui hercule viros adeo ingenioſos fuiſſe quoſdam & eloquentes, iuſtum volumen de muſca vt ſcriberent, de febris quartanæ encomio, de laude caluitiei, & tibi nihil reſtat quo vnam noctẽ de Curialitate dicendo conteras? Iamdudum (inquit Fredericus) tantumò à me dictum eſt, quantum duobus voluminibus opinor ſufficere. Sed quoniam excuſatione vti non licet, eouſque differam dum tu me iudices, ſi non officium præſtitiſſe, at ſaltem quantum poſſum, abſoluiſſe. Illa itaque viuendi ratio atque

Curialis cum principe communio.

communio, cui se potissimùm accommodare debet Curialis nostera d animos omnium conciliandos, eadem ipsa est, quam illi cum suo principe intercedere oportet. Quæ quidem communionis appellatio, etsi illam vitæ æqualitatem præ se ferat, quæ Domino cum seruis vix potest contingere: ita tamen in hoc tempore nominare liceat: Curialis itaque cùm illud fortis magnique animi specimen omnibus horis præbuerit (quod in eo iam antea necessariò desiderauimus) huc curas denique cogitationesq; omnes conuertat, vt principem non minus amore, quàm honore prosequatur: eiusque voluntati, moribus, desiderijs, vniuersam industriam omnesque spiritus deuoueat. Hîc Petrus Neapolitanus ex improuiso inquit: Istorum hodie Curialium (vt nouum neminem fingas) satis magna copia est. Egregium enim parasitum verbis quàm paucissimis expressisse mihi videre. Vide ne tute te decipias (inquit Fredericus:) assentatores enim nec dominos amant, nec amicos: id quod ego Curiali nostro præcipuè tribuendum putaui. Placere siquidem principi, eidem obtemperare, omnes illius actiones sedulò obseruare, fieri quidem omnia sine assetatione

tione possunt. Illam enim in eo voluntatem, illas actiones intelligo, quæ cum honestate rationeq; conueniunt, aut saltem quæ in se nec bona sunt, nec mala: cuius generis sunt illa exercitia atque oblectamenta, quibus magis quàm cæteris princeps delectari solet. Iis Curialis noster (etsi natura propensus non sit) sæpè tamen se componet & effinget sic, vt quoties in eum oculos princeps coniecerit, de grata re aliqua atque vtili, sermonem cum eo habiturus videatur. Quod facilè quidem fiet, primùm si ea sagacitate sit, vt subolere & præsagire possit, quo princeps animo propendeat: deinde si eo iudicio, vt ipse eodem se accommodet & insinuet: denique si ea industria atq; sollicitudine, vt si quid iniucundius fortè intercideret, illud ipsum arte atque diligentia iucundum possit efficere. Istis principijs mediocriter fundatis, videat ne præsente principe, subtristis aliquando, multo minus proterunus aut melancholicus appareat: ne eorũ similis sit, qui eas fronti nubeculas inducunt, vt iurgia rixasq; (quod valde odiosum est) cum dominis exercere videantur. Neminem linguæ virulentia, aut verborũ aculeis cõfiget, in magnates præsertim nusq; cõtumelioſus

Maledicus non erit Curialis.

erit. Illud enim in aulis regum, perpetuum & propè fatale malum est, vt quicunq; summis beneficijs affectus, ex humillima conditione, ad summum dignitatis fastigium euectus fuerit, idem semper querelis & conuitijs plenissimus sit. Indecora istæc, & exosa seruilis natura est, etiam in illis, qui aliquanto iniurioſius sunt tractati. Non erit igitur Curialis noster, inuerecundè audax, inanes tumusculos in vulgus non effundet, non id inconsultius effutiet, quod animos audientium exulcerare possit, cum eosdem delinire & placare putauerat: non erit in gestu procax, non in verbis contentiosus, vt illi homines turbulenti, quibus nihil magis cordi est, quàm apum & astrorum more, verborum aculeis quoscunque exagitare. Nec multa loqui desideret: nec mentiri aliquando sine scelere se posse putabit: non erit ostentator impudens, non assentator ineptus, sed modestus, temperatus, rationis limitibus semper circumscriptus, nec priuatè nec publicè illius officij atque humanitatis immemor, quæ maioribus iure optimo debetur, ne illis hominibus propè accidere videatur, qui si principi forte aut magnati cuipiam dent obuiam (quicum

vix

vix ſemel iam antea ſermonem habuerint) ridiculè illis obganniunt, tanquam cum aqualibus aut potius inferioribus congreſſuri. Rariſſimè verò aliquid à principe rogare aut emendicare meminerit, ne ille iuſtiſſimis de cauſis aut prorſus neget, aut (quod eſt multo deterius) cum indignitate & odio concedat. Quod ſi ipſe pro alijs interceſſerit, diligentiſſimam ſemper temporis rationem habebit: tum vt id quod petitur ſit honeſtum. Si verò aliquid in eo ſit in quo offendi poſſit, idem ea prudentia anteuertet, vt princeps nunquam non conſentiat, aut ſi non conſenſerit, minimè irritatus aut commotus videatur. Hoc enim viris illuſtribus ſæpenumero in more poſitum eſt, vt eum qui contentioſè & ſeriò petierit (ſi repulſam patiatur) valde offenſum & exacerbatum diſcedere ſuſpicentur. Vnde ipſi quoque in odium paulatim ſublapſi, nec aliquando illi in poſterum fauent, nec aquis eundem oculis aſpiciunt. In locum itaque ſolitarium quempiam, in quem ſeſe princeps ſolus recipere conſueuit, nuſquam ſe ingerat, etiamſi magnæ authoritatis fuerit. Magnis ſiquidem viris, cùm ſeorſim priuati eſſe velint, libertas quædam in dictis

factuq; placere solet : & proinde iam tum nec audiri se, nec videri libenter volunt, ac his præsertim quorum leue iudicium, & inanes opiniones extimescunt. Valde idcirco errare mihi videntur, qui clarissimis hominibus id vitio vertunt, qui secretiori cubiculo eos tantummodo viros solent asciscere, in quibus præter vnum ministerium nihil inest. Cur enim eadem illis animi relaxatio qua nobis nõ conceditur ? Sin verò Curialis ille, qui de grauibus seriss; rebus, cum principe semper ferè conuenire solet, solus iam tandem cum eo in conclaui interiore fuerit, in quam ille animi causa secedere consueuit : personam è vestigio commutet, serias disceptationes in alium diem differat, sales & facetias eas excogitet, quibus libentissimè princeps auscultet, ne & illum oblectationis cursum interpellat, & eidem fastidiosus fiat. Quod si beneficium aut honores expectet, eadem potius cum oblata sint, non respuat, quàm sollicitè aucupetur : nec illos imitetur qui adeò auidè ambitioni inhiant, vt non obtinere, ipsa morte acerbius videatur. Hi cùm se vel remissiùs præteritos videant, vel alios sibi prælatos persenserint, in eos animi dolores inci-

Sollcita ambitio est, inquit Socrates.

incidunt, vt inuidiam tumidi diſſimulare non poſſint: ex quo & ipſi cum omnium irriſione ſe produnt, & magnates eò nonnunquam impellunt, vt alios non ita magni momenti homunculos ad eorum ludibrium permagni faciant. Iidem ſi fortefortuna in gratiam deinde cum principe redierint, perinde quaſi temulenti ſic geſtiunt, vt quid faciant, quid cogitent, ipſi prorſus ignorent: ita neq; manus neque pedes ſuum officium faciunt, vt parum abſit, quin omnes ad ſe ſpectandos alliciant: denique iſtis rebus minus aſſueti, ſibijpſis admirandi, alijs ridiculi videntur. In iſtam inſaniam Curialem noſtrum incedere nolumus: gratiæ quidem atque honoris exiſtimationem illi permittimus, non vt illa ita perditè amet, vt ſine eiſdem deperire credatur. Quæ ſi quando conſecutus fuerit, nec ſibi ipſi alienus, nec alijs nouus videatur: ſi inexpectatò eueniant, immoderatè non admiretur: ſi ab alijs oblata ſint, inſulsè non reſpuat: quod illi facere ſolent, qui cùm ruſticè talia repudiauerint, facilè cuiq; perſuadent, & eſſe ſe, & videri ſibi ipſis indigniſſimos. Præſtat tamen in humaniorem partem peccare, nec oblatis dignitatibus nimia facilitate

Honores non repudiandi.

tate consentire: sed ea vultus modestia renuere, vt & satis magni facere videatur, & eidem semel atque iterum, maiore cum contentione & gloria deferantur. Nam qui isto modo cum prudentia recusat, & maiorem principi de se opinionem affert, & beneficium eò excellentius efficit, quòd & propter magnitudinem antea renuere, & nunc cum illius honore accipere videatur. Hæc est illa vera dignitatis & gratiæ formula, quæ quoniam contentiosè non emendicantur, vnusquisque à virtute profectas arbitratur, eoque magis, quoniam cum modestia sunt coniunctæ. Hîc Cæsar, ex sacris (inquit) literis, istuc consilium mutuatus aut suffuratus potiùs videris. In quibus præcipitur, vt ad nuptias inuitatus, infimum capessas locum. Quod si facies, cùm ille venerit, qui te inuitauerat, orabit vt altiùs ascendas, quod omnes qui adsunt conuiuæ, magno tibi honori esse putabunt. Arrisit hîc vehementer Fredericus: Et magnum (inquit) sacrilegium esset ex euangelio sacro quicquam subducere: verùm tu in verbo diuino multo hercule es quàm suspicabar peritior. Sed ad nos quàm primum vt redeamus, videte obsecro in quàm multa peri-

pericula prolabuntur, qui minimè desiderati, cum magnis viris vel sermonem incunt, vel inconsultius ratiocinantur. Nam magnates illi aut auerso vultu omnino tacebunt ad eorum opprobrium, aut cum indignitate respõdebunt, ad eorum reprehensionem. Quisquis igitur nobilium virorum beneuolentiam aucupetur, ad eandem nulla ratione facilius accedet, quàm bene meritis rebusq; præclarè gestis. Etsi in quempiam principis animum aliquanto propensiorem deprehenderit, non erit necesse in eundem quoque ita animatum esse, etiamsi eisdem vestigijs alterum illum insequatur. Omnia enim (vt dici solet) omnibus non conueniunt. Alios enim videmus ad facetias & lepôrem ita procliues esse, vt quoties loqui velint, toties risum commoueant: fere vt liceat dicere ad iocum & sales, à natura in lucem fuisse editos. Quos si alius quispiam grauitate naturali imbutus, imitari conetur, etiamsi magno ingenio sit, frigescet illius sine succo & sanguine vrbanitas, audientibus fastidiosa erit, denique ipse Asino simillimus fiet, qui vt Canem imitari videretur, obduris calcibus in herum insultabat. Illud itaque sapientia primum est, quod

Non omnia possumus omnes.

pra-

præcepit Apollo Pithius, te ipsũ noscere: qua conuenientia sunt, omni studio consectari, contraria verò declinare. Priusquam longius expatiare (inquit Vincentius Calmeta) nisi me fefellerit memoria, illud modò à te positum est, optimam scilicet gratiæ atque beneuolentiæ ineundæ rationem esse, bene mereri: beneficia verò & honores, non emendicanda esse audaciùs, sed dùm offerantur, expectanda. Vereor equidem ne inane hoc præceptum manifesta nimis experientia excludatur. Pauci enim hodie principibus grati aut familiares sunt, nisi ijdem in summa audacia inuerecundi fuerint. Teipsum testem appello, si multos non cognoueris, qui cùm vel minimi momenti apud proceres fuerint, sola impudentia, per multos honorum gradus conscenderint. Neminem verò comminisci possum cui aliquando suffragata est verecundia: nec tute (credo) aliquem recensere poteris, etiamsi tibi permagnum commentandi spacium tribuerem. Ponito ante oculos Aulam Gallicam totius Christianæ reipub. propè florentissimam: videnum primarij in ea viri longè non absint à modestia: non solùm tum cùm secum vnà versantur (quod esset tolerabiliùs)

ùs) ſed cum ipſo etiam rege. Caue dicas, inquit Fredericus. Nam in Gallijs modeſti & humani generoſi ſunt : nec inficior tamen, quin libera quadam familiaritate ſine ceremonijs vtantur : quæ cùm eorum hominum propria fuerit, inuerecundia dici non debet. Nam etſi cùm illis liberè iocari, ridere, colludere ſolent , qui reliquis paulo audaciores ſunt, eos tamen maioris faciunt , in quibus coniuncta eſt cum virtute modeſtia. Tum Calmeta, Hiſpanos etiam intuere, qui veræ Curialitatis magiſtri videri volunt. Quotuſquiſque ex illis, cum viris fœminiſq; nobilibus, audaciùs, non verſatur ? In quo Gallis eò peiores ſunt, quòd aſpectu primo admirabilem præ ſe ferunt ſeueritatem. Ne illi tamen in eo ſapiunt, quoniam huius ætatis Dynaſtæ eos ſolos amplectuntur, qui iſta natura atque ingenio ſunt. Tum Fredericus: Aegrè hercule (Vincenti) patior, vt noſtri ſæculi nobilibus iſtam turpitudinis notam inuras. Quoniam etiamnum permulti ſunt , qui ingenua quadam modeſtia delectantur: quam tamen non concedo iſtam ex ſeipſa vim habere, quenquam vt gratum & acceptum faciat: verùm alijs comitata virtutibus,

Galli minimè ceremoniales.

bus, mirificum quendam splendorem pulchritudinemq; afferre solet. Nam illa etiamsi conticuerit, egregiæ tamen animi dotes apertissimè loquuntur, multoq; maiorem admirationem sui excitant, quàm si cũ inuerecundia coniunctæ essent. Negare sane non possum Hispanos nonnullos, aliquanto quàm par est, audaciores esse: eos tamen plurimi fieri sat scio, qui plurimùm habent verecundiæ.

Alij contrà sunt adeo frigidi steriliq; ingenij, vt humanam societatem, plus aquo fugiant: ex quo vel nimis timidi, vel nimis superbi videri solent. Ne id quidem laudare licet: non enim adeò ieiuna atque arida modestia esse debet, vt cum rusticitate coincidat. Sit itaque Curialis noster, cum ita res ferat, facundus atque luculentus, in rerum publicarum momentis, in diuersarum nationum ritibus cum primis peritus: deniq; vbicunque spiritum duxerit, omne illi solum patria existat. In illis verò rebus, quæ minoris ponderis sunt, facetus sit & florens, probabiliter de omni re in omnes partes disserat, ita tamen vt honestum propositum bonus finis consequatur. Inuidiam tanquam angusti animi labem declinet:

clinet: cuiquam maledicere minùs honorificum putet, nihil verſutè ambiat, nihil iniquis rationibus aggrediatur. Tum Calmeta. O difficilem lubricamq; Curialitatis rationem? cæteræ omnes longè faciliores ſunt, vnica illa à te laudata, ardua & ſcopuloſa eſt: quoniam (vt ante diximus) illi ſoli nobilibus grati ſunt, quos tu modò repudiare videbaris. Noli id dicere (inquit Fredericus:) id enim argumento eſſet, omnes noſtræ memoriæ viros primarios vitioſos eſſe: quod eſt à veritate abſonum. Abſit enim quin aliqui boni viri ſint. Verùm ſi ita res ceciderit, vt flagitioſo cuipiam Curiali iſte noſter inſeruiat, illam quàm citiſſimè ſeruitutem excutiat, ne illis pœnis excrucietur, quas quiſque probus ſolet perſentiſcere, dum iniquis obtemperet. Immo Deus exorandus eſt (inquit Calmeta) vt bonos nobis principes non grauatè concedat: qui ſi non fuerint, vtcunque ſunt, nobis tolerandi ſunt, adeò vt magis ſeruire pœniteat, quàm liceat deſiſtere. Tota enim iſtius infortunij ratio, in ipſis principijs poſita eſt. Sunt enim iſtiuſmodi Curiales infœliciſſimis illis auibus non abſimiles, quæ in vallibus parum fauſtis, & aucupio ſemper obnoxijs procre-

procreatæ ſint. At mihi quidē videtur (inquit Fredericus) boni viri officiū (quoſcunq; caſus fortuna inuexerit) maximi momenti eſſe debere: & proinde ſi nec Dominos ad iuſtum bellum profecturos, nec reſtante fortuna eoſdem quis deſerat, nulliſue in eo ambitionis, aut vtilitatis illecebris pelliceatur: quid ni illud ſeruitutis iugum exuat, quod bonorum hominum ſententia, plus in ſe dedecoris & ignominiæ, quàm laudis aut commoditatis habeat? Sic enim vulgò exiſtimari ſolet, bonos plerunque bonis, malos malis inſeruire. Vellem hercle (inquit Ludouicus Pius) hunc vnum mihi ex animo ſcrupulum ejcias, num ſcilicet generoſus iſte principi inhoneſta & turpia imperanti obtemperare debeat? In rebus inhoneſtis (reſpondit Fredericus) nemini deuincti aut obligati ſumus. Quid igitur faciam (inquit Ludouicus) ſi illi Regi inſeruiam, cui adeò iam diu charus fuerim, nihil vt illi denegandum putet? Si idem me hominem occidere iuſſerit, aut quiduis eius generis: num inficias ibo? num fas erit renuere? In honeſtis & licitis (inquit Fredericus) dominis obtemperandum, non in illis, quæ cum eorum diſpendio & turpi-

turpitudine ſiunt. Quod ſi tibi præcipiant vt congreſſus, tacitos & coniurationes flagitioſas ineas, non modo non aſſentiendum, ſed totis viribus contra reluctandum, ne & tute ſcelere te obſtringas, & alienæ libidinis miniſter exiſtas. Multa profectò ſunt, quæ primo aſpectu boni ſpeciem præ ſe ferunt, cũ tamẽ mala ſint, & cõtra. Poßunt itaquè tempora incidere, cum domino præcipiente, non vnum tantummodo virum, ſed decem millẽ licet interficere, & alia nõnulla his ſimilia facere. Quæ niſi iuſta ſtatêra examinentur, mala nõ ſunt, cùm eſſe videantur. Tum Gaſparus Palauicinus. Planius obſecro nos hac in re fac erudias: nimirum quomodo ea quæ re ipſa ſunt bona, ab his ſecernamus, quæ facie tantum atquè effigie talia ſunt. Dabis mihi veniam (inquit Fridericus) ſi in eam diſputationem non incidero, quæ nimis latè patet, eadem prudentiæ veſtræ penitus relinquenda eſt. At vnum hoc ſaltem (inquit Gaſparus) ne graueris explicare. Si determinatus quibuſdam & certis mandatis, fidei meæ princeps quicquam commiſerit, quod ego multo fæliciore ratione me poſſe putem conficere: num præſcriptis ab eo limiti-

Num mandati finibus liceat excedere.

mitibus excedere licebit? num mandati fines relinquere? Hac equidem in re (inquit Fredericus) seueriſsimum illud Manlij Torquati exemplum tibi obijcerem, qui tali in causa (nimia scilicet pietate vsus) filium occidit, si eum (id quod ego nunquam sensi) magnoperè laudandum putarem. Eundem tamen vix audeo repehendere: ne confirmata tot annorum opinioni reclamare viderer. Periculoſum enim est, præscriptas à magiſtratibus formulas relinquere, maioremque in noſtris actionibus fiduciam habere, quam eorum inuentis, quibus est diuino humanoq; iure obtemperandum. Nam si mandatarium opinio fefellerit, si consiliũ (quod ferè ex euentu ponderamus) malè succeſſerit, nec excuſatio iuſta erit, nec expectatio miſericordiæ: ſin ex voto atque sententia res cedat, soli fortunæ referenda gratia, nihil ſperandum vlterius. Eò ſiquidem alioqui res tandem rediet, vt ſuperiorum præcepta nullius momenti haberentur. Illius enim exemplo, qui negotium gnauiter confecit, qui rationis atque fortunæ ſubſidijs ſuffultus erat, nonnulli alij non minus imprudentes, quàm temerarij & præcipites, res magnas & periculoſas confiden-

dentiùs aggrediuntur, & mandati fines prætergreſſi, vt ſapientia & authoritate inſignes videantur, mille pertentant rerum diſcrimina, varias difficultates exorbent, denique alium ex alio errorem accumulant. Iſtis profectò hominibus, deliberandum potiùs fuit, & quaſi diligenti trutina conſiderandum, commoda atque incommoda omnia cuiuſmodi ſint, quid futurum eſſet, ſi res terrimè cecideriſt: & ſi mali euentus maiora momenta fuerint, quàm fœlicis & ſucceſſus boni: preſcriptã mandati formulam religioſiſsimè obſeruent. Et contra, ſi rebus ex animi noſtri ſententia compoſitis, vberiorem Reſpub. vtilitatem perſentiat, quàm detrimentum, ſi conſtitutæ à Magiſtratibus rationi inſiſteremus, non dubito, quin reclamanti iuditio parêre liceat, & ſtricti iuris frænos paululũ relaxare: vt mercatores illi ſagaces, qui parum periclitantur, vt multum lucrentur, nunquàm libere profundunt, vt exiguus quæſtus oriatur. Illud equidem non inficior, ſingularem quandam illius naturæ atq; indolis rationẽ habendam, cui quiſq; inſeruit. Huic enim totum ſe effingat & componat. Qui ſi paulò ſeuerior ſit (vt ſunt nõnulli) ami-

cu (si me consulerent) persuaderem, ne latum vnguẽ ab expresso mandato discederent, ne id illis vsu veniret, quod Athenis cuidã machinarum fabro contigerat. Cum enim Crassus Mutianus vrbem in Asia quandam oppugnaret, nuntios quosdam ad istum fabrum misit, qui iuberent, vt è duobus malis nauicularibus, quos ille Athenis habebat, maiorem Mutiano mitteret, vt arietem ex eo ad muros deijciendos conficeret. Ille satis peritus artifex qui minorem & illis vsibus melius deseruire, & facilius vehi posse cognouerat, eundem Mutiano præmittit. Quod cum is intelligeret, fabrum continuò miserum accersit, rogat cur illi morem non gesserit, deniquè nec rationes aliquas audit, nec excusationibus commouetur: sed hominem infœlicem, vestibus miserè spoliatum, virgis eousq; cædit, dum cruciatus acerbitates mortem inferrent. Hoc ille tulit insciti præmium, dum consilium potius dare, q̃ obtemperare maluerit. Ex eo tamen hoc commodi licet capere, vt cum hominibus tam seueri & atrocis ingenij, quàm cautè agenda sint omnia, non ignoremus. Verum istuc paulum omittamus cũ superioribus commerciũ:

Crassi Mutiani sæuitia.

ad

ad eamq; ſocietatem accedamus, quæ nobis cum æqualibus, aut inferioribus intercedit: quoniam illius in communi omnium vita vſus eſt frequentior. Multorum ſanè adeo mobile eſt ingenium, vt etiamſi cum amicis intimis vnà verſentur, ſi quiſquam fortè veſtitu ſplendidiore occurrat, eidem protinus adhæreſcunt: ſi alius, deinde etiam alius elegantiore cultu appareat, in eũdem quoq; præcipites ruunt. Sin ipſe princeps per forum, per aliquod templum, aut locum quemcunq; publicum præterierit, quemuis obtrudunt, cuiq; ſe anteponunt, impudentèrq; ingerunt, donec vel ei ad latus ſint, vel illius calcibus inſiſtãt; & quamuis nihil dignum ſit, quod dicant, alloquuntur tamen, & dum eundem futiliſſimis vocibus detinent, ineptè rident, manus collidunt, capite geſtiunt, ſpectatores vt credant rem eſſe ſeriam, & Getam aut Dauum aliquem Agamemnoni in conſilijs capiendis tanquam Neſtorem eſſe. Sed iſti homunciones, quoniam niſi cum regibus non loquuntur, de illis itidem nihil hic loqui operæprecium eſt. Tum Iulianus. Quoniam inquit, de eorum contubernio mentio iam incidit, qui veſtibus adeò lauti ſunt,

Quod genus veſtitus Curiam decet.

& delicati, narra obſecro, quis habitus, quodue genus veſtimenti Curialem noſtrum inprimis deceat. Immenſam ſiquidem in eo varietatem cernimus. Alios enim Gallicè, alios Hiſpanicè, alios Teutonicè ornatos videmus: deniquè ſic trahit ſua quemq; voluptas vt aliquos barbatos, aliquos imberbes Turcarum ritu delectet incedere. Quocirca in tam diuerſis iſtis tantarum gentium conſuetudinibus exquiſitam quandam, & perfectiſsimam formulam excogitare præclarum mehercule foret, & tua prudentia non indignum. De veſtibus equidem (inquit Fredericus) normas aliquas curioſas, & præcepta alia tradere non poſſem, niſi vt maiori hominum multitudini non diſſentiant. Et quoniam (vti dicis) adeo variæ & multiplices ſunt, quoniam Italos ipſos omnium hominum æmulos videmus: quod cuiquè ea in re libuerit, id per me licebit. Italia enim (neſcio quo fato) illam veſtitus formã penitus amiſit, qua ſẽper inter ceteras nationes inſignis iam antea, ſatiſquè cognita eminuit. Iſtæ nouitiæ, etiamſi antiquas illæ quaſi craſſiores apparêre faciãt, illæ tamẽ libertatis fortaſſe trophæa extiterunt, iſtæ ſunt ſeruitutis indicia.

indicia. Quæ quàm nimis vera diuinatio fuerit, plus ſatis iam pridem videmur experti. Darius Perſarum rex vno aut altero anno priusq̃ cum Alexandro conſligeret gladium (quem indiès geſtabat) Perſicum, in Macedonici enſis formam commutauit: quod cùm ad augures relatum eſſet, illi eos Perſiæ rectores fore dicebant, quorum mores Darius in gladio imitatus eſſet. Eâdem omninò ratione, cùm antiquiſſimos Italiæ ritus in exterarum nationum conſuetudines tranſtulerimus: ab hijs omnibus, quorum mores imitati ſumus, peſtis belli, & commune malum aliquod portendi videtur. Quod quàm certum ſit augurium, omnes propè totius orbis nationes teſtantur, quorum iam pridem ſpolijs expoſiti fuimus: & quamuis nihil ferè ſuperſit, quod eis prædæ eſſe poſſit, depopulari tamen non deſiſtunt. Verum in hanc funeſtam & luctuoſam orationem non deſcendemus. Curiali quidem noſtro (quod ad veſtes cultumque attinet) ſatis erit, ſi nec obſoleta ſint, nec illius conditioni diſſidentia, & ipſe ſibi in illis ſatisfaciat. Mihi quidem certè, nihil in illis extremum affectare, magnopere placet. Nam & Galli

Darii omen.

distentis & copiosioribus vtuntur: Teutones strigosis & exilibus: ab Italis mediocritate quadã vtrunq; temperatur. Quodsi grauitatis potius speciem, quàm leuitatis præ se ferant, maiores etiam in eo laudes promereri videntur. Vnde nigros ego quidem colores maximi facere soleo, aut saltẽ fuscos & subobscuros. Sed ista de quotidianis & vsitatis vestibus dicta sint. Armatũ enim non dubium est, quin illustriores deceant colores: cùm vestis aut ad voluptatem conscissa est, aut ad ostentationẽ ornata: vt in triumphis, ludis, spectaculis, in quibus expressa quædã alacritas istorum exercitiorum quasi vita quædam & lumen aliquod est. In reliquis verò rebus, eam velim grauitatis speciem ostendant, quæ ferè est Hispanorum propria. Ita enim fit vt rerum externarum comparatione, interiores nonnunq; affectus haud absurdè diiudicemus Tũ Cæsar, In hoc (inquit) magnoperè tibi non dissentio. Dum enim de viri generosi virtute constiterit, vestitus existimationi nec prosunt multum, nec valde obsunt. Verè tu quidem (inquit Frid.) quis tamen nostrum, si quenq; viderit tunicis diuersicoloribus, fibulis varijs colligatum, serico mul-

Colorum splendor triumphis aptior.

multiplici contextum, eundem aut ſtultum, aut ſcurram non iudicet? Nec morionem (inquit Bembus) nec ganeonem exiſtimarent, qui in Longobardia pauliſper vixiſſent. Ibi enim id in more poſitum eſt vniuerſis. Suauitèr hic ſubridens Duciſſa, ſi omnium (inquit) ea conſuetudo eſt, non magis id illis vitio erit, quàm Venetianis longas amplasq; habere manicas, aut Florentinus Caputijs ſuis vti. De Longobardis (inquit Freder.) magis quàm alijs quibuſcunq; hominibus nõ loquor. Nam vnaquæq; regio ſuos & ſtultos alit, & ſapientes. Sed vt de Curialis noſtri veſtitu planè dicam quod ſentio: politum eundem & concinnè ornatum eſſe volo, curioſitatem illi modeſtam permitto, non leuem tamen aut effœminatam. In vna re aliqua immoderatè exquiſitus non ſit, in alijs craſſus & ſupinus, vt multi, qui capillis pluſquam muliebrem dant operam: cætera omnia præter modum negligunt. Alij dentibus fricandis inſudant, alij barbas mollitèr diſponunt, quoſdam cothurni ſollicitos tenent, alios galeri, nonnullos faſcia ceu peplũ nocturnum. In quibus dum ſeſe nimis exquiſitos oſtendant, facilè fides fit aliunde mu-

tuata esse: reliqua omnia (quæ viliora sunt) sua esse atquè propria. Istas tam absonas & discordes in victu cultuque consuetudines Curialis effugiat, & quicunq; vir alijs videri volet, ita vestiendo se comparet, vt talis videatur, etiam illis hominibus, qui eundem nec loquentem audierint, nec quicquam iam antea factitantem conspexerint. Tum Pallauicinus. Nec honestum decet, nec solet quisquam ingenium cuiusquam ex veste iudicare, non verbis factisq; discernere. Facilè enim esset labi & errare, vt illud est tritum sermone prouerbium. Cucullus non facit monachum. Non sum equidem istius sententiæ (inquit Fredericus) exactum aliquod & determinatum iudicium in vestitu esse, aut potius multo certius ex rebus gestis, & cuiusq; viri oratione non colligi: id dico, non minimum vniuscuiusq; animi argumentũ ex vestibus deprehendi, quantumuis aliquando leuius coniiciendo circumleniamur. Nec in his solum coniectura verisimilis est, verum etiam in gestu, in obtutu, in moribus, & alijs præterea nonnullis. Et quæ tandem sunt illa (inquit Gasparus) si nec dicta sint nec facta? In Sophistam me video incidisse (inquit Fred.)

Vestis virum indicat.

verum

verum ne minus intelligere videaris, reuocato in memoriam, operationes quaſdam eſſe, quæ exacto opere etiamnum perſiſtunt, vt ædificia, ſcripta, & illius generis infinita: alia cum ipſo ſtatim actu intereunt, cuiuſmodi ſunt illa de quibus iam loquimur. Nequè enim greſſum, inceſſum, riſum, aſpectum operationes appello, & tamen cum exteriùs emineant, illius quod intrà nos eſt, nonnunquàm ſunt indicia. Num tu familiarem illum noſtrũ (quo de hodiè collocuti ſumus) leuitatis & ineptiarum tacitè non inſimulaſti, cùm eundem videres caput contorquere, corpus ſtultius demittere, quaſi omnes ad ſe ſalutandum, & pilios exuendos inuitaret? Cùm alios videris intentu oculu tanq̃ ſtupidos & inſenſatos circumſpectare, cum eoſdem etiam profuſius ridere, tanq̃ Montanos Bergamaſcos (vt nihil dicant præterea aut faciant) nonne ſtultos & ridiculos putabis? Facillimè itaquè perſpici poteſt, habitus illos, mores, actus, conſuetudines (quæ ego in hoc tempore operationes non appellarem) permagni intereſſe, ad cuiuſquè naturam & ingenium cognoſcendum. Sed & aliud quiddam eſt quod Aulici noſtri exiſtimationem, vel magnoperæ

Aulicorum electio Aulico cõsideranda.

nopere augere, vel multum minuere posset: electio nimirum amicorum quibuscum intimè familiariterq; versatur. Id enim rationis leges efflagitant, vt qui firmißimis amicitiæ vinculis indiuidua vitæ cõsuetudine deuinciuntur, eiusdem animi, ingenij, iudicij, denique voluntatis & spiritus existant. Adeo vt qui cum inscijs & improbis viuat, eundè malũ & ignorãtem existimemus: & contrà qui cum bonis viris & sapientibus versetur, talis ipse quoquè habeatur. Ita enim natura comparatum est, vt pares cum paribus facillime cõgregentur. Diligens itaquè cautio in ipsis amicitiarum initijs adhibenda est. Quisquis enim alterum amicorum cognouerit, alterum continuò ex eodem dijudicat. Tum Petrus Bembus. Exquisita meherculè ratio vt dicis in amicitijs conglutinandis habenda est: non solùm quoniam in eo fama atque existimationis vis magna posita est, sed quoniam perpauci hodie verè amici nominandi sunt. Nequè enim plures Pylades & Orestes, Theseos & Peritheos, Scipiones & Lælios puto supereße. Sed neścio quo malo fato, etiam illi homines, qui per multos annos amicitiam beneuolentiamq; inter se san-

ſanctiſſimè coluerunt, tãdem aut æmulatione, aut cupiditate, aut leuitate permoti, ad fraudem ſeſe & inſidias recipiunt, & quiſque id ſocio imponit, in quo vterq; fortaſſis, reus exiſtit. Mihi verò cùm id ſemel atquè iterum infœlicitèr contigerit, vt ab eo circumuenirer quem vnicè diligebam, & à quo me plurimi fieri putabam, in eam ſepenumerò cogitationem incidi, nunq̃ me totum cuiq̃ ſic tradere, aut omnia mea conſilia in cuiuſquam ſinum ſic prorſus effundere, vt illi prædæ loco expoſitus eſſe poſſem. Quoniam in animis noſtris adeo multi ſunt receſſus & Meandri, impoſſibile vt ſit, latentes et occultas diſſimulationes perſpicere. Et proinde vnumquemque credo eo maiore benevolentia afficiendum, quo maiora illius in nos benemerita exiſtunt. Ex quo illud ſequetur amicitiæ ſpecie, ita nos circumſcribi non poſſe, ſerò vt pæniteat. Certe quidem (inquit Fred.) multo plus in eo diſpendij, quàm lucri eſſet, ſi ſummus ille perfectæ amicitiæ gradus è medio tolleretur, quæ omnes totius humanæ vitæ commoditates mea ſententia adferre ſolet. Ea ſi abfuerit, ſol mihi è mundo videtur cecidiſſe, & humanum genus reliquis omnibus ani-

Ciceronem imitatur.

animantibus multo infœlicius exisſere. Et quanq̃ ſacro illo amicitiæ nomine nonnulli homines nefary abutantur, tamen ex animis noſtris radicitus eruenda non eſt illius opinio, nec ſceleratorum impietati tantum tribuendum, vt ea fœlicitate viri quoquè boni priuentur. Nequè vero dubitare mihi videor, quin etiam hic apud nos plura ſint amicorum paria, quorum ſine fuco & fraude voluntates adeo certis amoris vinculis colligantur, vt ſola morte diſtrahi aut diuelli poſſint: nec minori animorum conſenſione viuant, quàm illi antiquiſſimæ memoriæ amici, à te modò recitati. Quod tum ſemper euenit, cum præter cœleſtem illam ſuperiorum corporum inclinationem, ſimilitudo quoque morum amicitias coniungat. De bonis & ſtudioſis hominibus loquor: quoniam iniquorum nulla ſancta ſocietas aut fides eſt. Nec bonis tamen viris, ita laxas eiuſdem habenas concedimus, vt plures aliquando quàm duos in iſtuc tam religioſum fœdus adſciſcant. In muſicis enim duo facilius, quàm tres aut plures conſentiunt. Curiale itaquè noſtrũ in deligendis amicis cautum & accuratũ eſſe volumus, nullos niſi fideles & ſinceros admittat, & (ſi fieri poſſit)

Vis cœleſtis amicitias conglutinant.

possit) omnino tales habeat, quales a nobis modò sunt descripti. Reliquos omnes vt quisque optimè meritus fuerit, amore atque adeo honore prosequatur. Cum optimis semper versetur, ita tamen vt suam cum infimo hominum genere dignitatem conseruet. Quod facilè quidem fiet, si humanus, liberalis, affabilis, cum æqualibus suauis & iucundus, cum superioribus gratus atquè officiosus fuerit, si presentis absentisq; amici vtilitati non defuerit, si illius erroribus, quos natura dedit, humaniter ignoscat, si propriis vitijs non indulgeat, si nec cæteris se ambitiosè prætulerit, nec eos homines vultu vociq; acerbitate imitetur, qui istam quasi vitam exosi, in aliorum mores tanta virulentia inuehuntur, vt minimis in rebus, contentiosi, in verbis semper intempestiui, in amicitia querelis atquè odio pleniſsimi videantur.

Hic cum paulum respiraret Fred. vellem herclè (inquit Gaſparus) particularem magis istius societatis rationem à te nobis demonstrari. Nimium tu quidem generalibus insistis: & dum obitèr multa percurris, nos vix te intelligimus. Num obitèr & concisè, tibi videor dicere, inquit Fredericus?

ricus? num ipsa me eorum verba recitare vis? num minus sufficere putas quæ iamdudum dixerim? Assentior equidem sufficere (inquit Gasparus) vehementer tamen cupio ad propiora te, & minus vniuersalia descendere: nimirum qua quisque humanitate excipiendus, quomodo cum viris fœminisq; ineunda familiaritas. Cum enim in aulis principum omnes ferè diei partes in ea consumantur, si vniusmodi semper esset hominũ excipiendorum ratio, non dubito quin breui spacio, satietas illius aut potius fastidium foret. Ad hæc Fred. Curiali inquit (nisi fallor) tantam diuersarum rerum varietatem iam antea attribuimus, vt pro hominum ingenijs, & studijs, ipse quoq; se quàm citissime effingat, nisi iudicium illi (quod nolumus) defuerit. Nunc enim grauibus seriisq; rebus satisfaciet, nunc vicißim ludis iocisq; incũbet. Quos quæso illi ludos permittis, inquit Gasparus? A fratre Seraphino (inquit Fred.) id scisciteмur, qui nouitios indies excogitat. At seriò inquit Gaspar. dicito, Num in Curiali nostro Tesseris, & Chartis pictis ludere vitiosum non existimas? Non existimo (inquit Fred.) nisi fortè illis tantum tem-

temporis atque operæ impendat, vt maiora negligat, aut ſordidum ex illis quæſtum ſperet, aut contubernales dolo malo fallat, aut ita pecunias profundat, vt os iracundia diſtorqueat, & execrationibus periuryſque omnia dirus deuoueat. Ex quo facillimè colligitur, eum non tam ſocietate delinitũ ludere, quàm auaritia occæcatum, furere & inſanire. Quid igitur tibi de Schacchio ludo videtur (inquit Gaſparus)? Honeſta meherculè (inquit Fred.) & ingeniosa ludendi ratio eſt. In qua hoc vnum fugiendum eſt, ne nimium in ea ſcire videamur. Quiſquis enim in illa reliquis præſtare ſtudet, tantum in eadem ſtudij atquè temporis neceſſe eſt imponere, quantum ſcientiæ cuiquam eximiæ ſufficeret: & cùm omnia curiosè cognouerit, ludere tantummodò didicit. In eo itaquè id vſu venit, quod rariſſimè perſpicitur: nimirum mediocriter ſcire melius eſſe, quàm valdè præſtare. Tum Gaſpar. Permulti certè Hiſpani ſunt & in iſto, & in alijs ludis peritiſſimi: multum tamen in ijs operæ non imponunt, nec grauiora negotia prætermittunt. Noli putare (inquit Fred.) multum illos temporis iſtis rebus non tribuere. Peritè enim id faciunt

Quibus ludis vti liceat.

Mediocritas optima.

artificiosè dissimulantes. Alios verò ludos, quos commemoras præter Schacchium non video, quem in finem accuratè insectemur (nisi forte vt plebi admirationem commoueamus) cum iis nulla neque alia laus, neque præmium aliud debetur, quàm quod ab Alexandro Magno cuidam tributum est, qui procul consistens, minutissima pisa acu filoq; transsixit. Verùm fortuna humanæ vitæ domina, vt in reliquis rebus, ita quoquè in opinionibus nostris, permagni momenti est. Hominem siquidem liberum & ingenuum sæpenumerò videmus, omnibus tum animi tum corporis ornamentis perpolitum: principi tamen aut domino nunquam gratum, nunquã acceptum esse: nec vllam tamen istius rei vel probabilem causam reddi posse. Quod si igitur nunc primùm in principis aspectum Curialis prodeat, nec cuiquam nobilium se prius insinuauerit, etsi ingenio acuto, actione decenti, moribus suauissimis fuerit, denique etsi omnia in eo laudabilia sint, princeps tamen vel eundem parui pẽdet, vel cum indignitate intuebitur. Ex quo alij nõnulli, vt principẽ imitari videantur, eundem contemnendum putabunt facetias illius & sales insulsas dicent,

Apud nobiles insinuatio.

cent, dicterijs eundem configent, ipsi denique assecla & scutigeruli in eundem intolerabili petulantia ita insultabunt, vt homini cuique optimo & humanissimo pudorem, & penè mentem discutiant. Contra verò si aliqua animi permotione princeps in alium propendeat, qui in summa ignorantia inuerecundus est, qui nihil neque facere neque dicere potest, cuius omnes vitæ consuetudines aut ridendæ, aut miserandæ sunt, eadem tamen summa omnes laude prosequuntur, in hunc solum omnium oculi sunt conjecti, hunc suspiciunt, hunc admirantur vnum. Si loquatur profusius, pulchrè dictum aiunt, & si illis iocis vtatur, quæ currum potius quàm curiam decẽt, quæquè vomitum citius quàm risum moueant, summus tamen omnium consensus & applausus erit. Ita semper nobilium iudicium, reliquis præiudicium esse solet. Curialis itaquè noster suas virtutes (quantũ poterit) arte atque ingenio iuuabit: Et si cubi in locis ignotis peregrinandum fuerit, famam atque opinionem aliquam, tanq̃ nuntios præmittat, quanti apud viros fœminasq̃ nobiliores alibi fiat, artificiosè significet. Ea siquidem gloria, quæ multorum iudicio nititur,

certam quandam, iustamq; existimationem indicat. Quæ etiamsi in animis hominum iam antea resederit, facilè tamen confirmatur atque augetur. Illu enim molestys immunis erit, quibus ego nonnunquam impedior, cùm me obtundant, atquè enecent rogando qui sim, vnde veniam, quo nomine appeller. Non video herclè (inquit Bernardus Bibiena) quid istuc proderit. Mihi siquidem (& multis credo alys) id sæpè vsu venit, vt cum alys referentibus de eo quod ipse nunq̃ videram, magnum aliquod animo concepissem, posteaquam forte fortuna in illud ipsum incidissem, multum certè de ipsius magnitudine diminutum putarem: meq; ipsum mente et cogitatione iam diù lapsum arbitrarer. Cuius nullam aliam rationem effingere poteram, nisi quod famæ nimium credidissem: quæ cum tantas animo faces admouisset, res ipsa etsi grandissima fuerat, parua tamen proindè est visa, quia multo maxima fuerat illius iam pridem opinio. Quod ne nostro Curiali contingat, valdè extimesco. Quocirca non video quid tandem profuerit, tantam in animis hominum expectationem commouere, tantamque famam præmittere, præsertim cum eo plærunquè

Quanti interest prima opinio.

que ingenio ſimus, vt res nobis rumoribus oblatas, ſic cogitatione efformemus, vt eaſdem adæquare ſit planè impoßibile: vnde plus ſæpenumerò diſpendij quam lucri proficiſcitur. Tum Fred. Reſilæ (inquit) quæ et tibi & alijs nonnullis, opinione minores videntur, huiuſmodi ferè ſunt, quæ oculorum iudicio ſubijciuntur. Vtpotè ſi Romæ aut Neapoli nunquam fueris, cùm de eiſdem homines inter ſe diſputãtes audieris, maior fortaſſe vtriuſq; maieſtas animo primùm occurret, quàm oculis poſtea diſcerni poßit. Verum in hominum ingenijs diſcriminandis idem non interueniet. Minimum enim in vnoquoque eſt, quod aſpectui obijcitur. Vnde cùm generoſum forte aliquem de re aliqua diſſerentem audieris, etſi primo fortaſſe congreſſu conceptæ iamdudum opinioni vix ſatisfaciat, eundem tamẽ è veſtigio ſic non reijcies, quemadmodum illa, in quibus oculi iudicium iam primum ſufficiet. verum indies potius expectandum putabis, dum latens aliqua virtus ſe proripiat, impreſſamq; iam antea tot hominum vocibus opinionẽ mordicùs retinebit. Quam ille cum ea prudentia ſit, qua noſtrum Curialem eſſe volumus, ſic confirmabit, de ru-

musculis etiam leuissimis, non modò vt non dubites, verum maiora semper in eo aut speres aut certè suspicêre. Negari herclè non potest, illud permagni momenti esse, quod mentes nostras affectione aliqua primum perculerit: in eoq; cautio diligens adhibenda erit. Huius rei quanta vis sit facilius vt intelligatis, illud vobis confirmare audeo, nobilem me quendam cognouisse, qui etiamsi aspectu dulci, & modesto ingenio esset, armis & scientia militari valeret: in istis tamen haud ita praestitit, multos vt pares non haberet, aut potius superiores. Huius ita fortuna ferebat, vt eundem fœmina quædam illustris vehementer deperiret, eaq; cùm altiùs quotidie affectio in mulierculæ animo radices ageret, (quoniam quibusdam quasi mutui consensus inditijs a viro fouebatur) nihil magis in votis habuit, quam cum eodem colloqui, & conuenire. Cui desiderio cùm omnes aditus intercluſos videret, perturbationis magnitudine occæcata, istum tam grauem animi morbum & cruciatum, in alterius fœminæ sinum effudit, aliquam ex ea opem sperans, aut saltem opportunitatem. Hæc neque nobilitate alteri, nec forma inferior, cum

& illam orationis vehementiam de iuuene ignota audieret, eumq; à Domina (quam ſapienti & ſingulari iudicio cognouerat) tam vehementer amari intelligeret: eundem protinùs omnium pulcherrimum, ſagaciſſimum, ornatiſſimum, deniquè omni amore digniſſimum putauit. Neque hîc reſtitit, quin eundem quem non dum viderat, amare occiperet, omneſq; rationes iniret, quibus eo frui aut potiri poſſet: non tam amicæ gratia cuius erat oblita, quàm ſui ipſius cauſa, cuius nimis meminerat. Minimè ſanè difficile negotium ſuſcepit: quippe quæ digna potiùs exoratu videbatur, quàm quæ alij exorando operam daret. Sed rem feſtiuam & dignam animaduertite. Non ita multò poſt vſu venit, vt poſterior iſtæc mulierecula, cùm literas amoris & ſuauitatis pleniſſimas adoleſcenti illi conſcriberet, in tertiæ cuiuſdam Dominæ manus literæ inciderent: quæ vti venuſtate, ingenio, prudentia, cum reliquis comparari poſſet, ita in eo verè mulier, quod in aliorũ omniũ (præſertim fœminarũ) ſecretis & conſilijs inueſtigandis nimiũ curioſa erat. Literas enim aperuit, quas cũ ſedulò perlegeret, animaduertit ſynceriſſimum amoris

Muliebris in amando facilitas.

affectum, suauissima verborum lenocinia, incredibiles amoris flammas, mirificis animi passionibus coniunctas. Quæ cùm omnia diligenter euolueret, primùm miserrimæ fœminæ cœpit commisereri, deindè secum etiam atquè etiam cogitans, qualem necessè virum esse oporteat, qui tam egregiam mulierem ad amandum allicere poterat, ipsa quoque subitò illius amore exarsit: adeo vt maiores illi, hæc ipsa litera faces admouere videretur, q̃ si consultò ad eandem conscripta esset. Et vt venenum cibo insidiosè immistum in eum finem, vt magnos viros è medio tollat, eum qui primo degustarit plerunque enecat: ita infœlix muliercula, alienarum rerum auida, dum philtrum alij instructum appetentius hauriret, nescia & inconsulta deperijt. Quid plura adijciam? vsq; adeo breui cognita & peruagata res est, vt aliæ nõnullæ mulieres, vel tanquàm istarum riuales, vel tanquàm istarum imitatrices, omnem huc industriam contulerint, vt isto iuuene potiri possent, non secùs quàm pueri, dum cerasis ludunt aperto ore certatim inhiantes. Atque hæc quidem omnia ex prima illa opinione, quæ illius fœminæ animo insedit, quæ illum

illum ab alia tam vehementer laudari audiuerat. Subridens hìc Gaſparus, tu (inquit) vt ſententiam nobis tuam ratione confirmes, mulierum actiones & exempla adducis, quæ ab omni ratione ſunt longè alieniſſima: & ſi vera fateri velles, hunc iuuenem à tam multis amatum mulieribus, ſtultum aliquem & ineptum credo fuiſſe, vel quia earum ingenia ad deteriores ſunt propenſa: vel quia pecudum more aliæ alias in omni re ſine ſenſu inſequũtur, vel quia adeo ſunt natura inuidioſæ, vt altera alteri beneuleontiam, amorem, atque conſilium, præripere deſideraret, etiamſi valdę monſtroſus homo fuiſſet. Hic omnes ferè qui adfuerunt in Gaſparum inuehi cœperunt: verum vniuerſis Ducissa ſilentium impoſuit, & ſubridens in hæc verba fatur. Si iſtuc tuum in mulieres conuitium non eſſet adeo à veritate alienum, vt tibi potius ipſi, quàm fœminis obeſſe videretur, facilè tibi reſponderi paterer: nunc verò iſta maledicendi conſuetudo tua, non rationibus, ſed mala audientium opinione plecletur. Tum Fred. Noli Gaſpare grauiùs de mulieribus ſtatuere, quòd aliorum in amando iudicio magis nonnunquam moueantur, q̃ ſuo.

Hoc idem magnis ſapenumero viris ſapientibus contigit, & (ſi verè liceat dicere) tute & nos qui adſumus omnes aliorũ magis iuditijs quàm noſtris inſiſtimus. Non ita pridẽ hoc ipſo in loco carmina quædã prolata ſunt, Sanazari nomine, eaque tam diu præſtantiſſima ſunt habita, quàm illius eſſe putabantur. Poſtea verò quàm ab alio compoſita eſſe perſpectum eſt, nullius omnino momenti habebantur. Ad hæc, coram Ducissa ſeueriſsima Rithmus quidam nuperrime decantatus eſt, qui nemini nunquam placuerat, donec a Ioquino Priſio compoſitus dicebatur. Adeone cito oblitus es, cùm ipſe vnum idemq; vini genus ſapius ebiberes, & tamen aliàs laudares, aliàs inſipidum diceres: quoniam fuco tibi perſuaſum eſt, duas vini ſpecies fuiſſe, vnam Genuenſem, alteram noſtratem? Quam adeo mordicùs ſententiam ex alienis verbis tenebas, vt eandem ne comperto quidem errore poſtea deſereres. Curialis itaquè noſter in hoc potiſsimùm incumbat, vt prima exiſtimationis ſuæ fundamenta benè prudenterq; ſint poſita, valdèq; animaduertat, quantum in contrario diſcriminis atque incommodi exiſtat. Iſtis præcipuè periculis

Opinio quanti momenti.

illi

illi ſunt obnoxij, qui ſe facetos homines, lepidoſquè profitentur: quiquè ſuis facetijs & lepôre id ſunt aſſecuti, vt liberè ſine præmeditatione quicquid occurrit, effutire ſe poſſe arbitrentur. Facilè enim nonnullis in rebus eo prolabuntur, vt incautè illaqueati, cum honeſtè ſe expedire non poſſint, rem omnem riſu conficere putent: quod adeo indecorè nonnunquam faciunt, vt ſummo audientium faſtidio excluſi, ipſi interim in tota cauſa frigeſcere videantur. Alij dum ſe acutos & florentes eſſe velint, in magna nobilium fœminarum corona, voces adeò turpes & inhoneſtas emittunt, quales earum verecundia non poteſt audire, quantoq; illis magis offundunt puderem verborum obſcœnitate, tanto ſe Curiales meliores eſſe exiſtimant: nec hîc deſiſtunt quin profusè rideãt, valdeq; ſe venditet, tanq; perfectum moralis cuiusq; virtutis habitum conſecuti: eaq; omnia huc demum referunt, vt facundi comites & feſtiui habeantur. Vnicũ hoc nomen illi nepotes laude dignum arbitrantur: quod vt quoquo modo obtineant à teterrimis conuitijs & vocibus impuriſſimis nunq; deſiſtũt. Nunc alium, alium de gradu præcipitat, nunc lignis & lapi-

Scurrarum mores.

lapidibus ſe inuicèm feriunt, nunc pulueres oculis prætereuntium inyciunt, nunc equos hominesquè vel collibus detrudunt, vel in fouteas immittunt. Cùm verò mensæ diſcubuerint, ius, condimenta, dapes, cæteraquè omnia alter in alterius faciem conycit, iſtaſquè ineptias profuſo riſu perinde proſequuntur, quaſi optimus ille demũ Curialis ſit, & maximè glorioſus, qui iſta petulantia inuerecundiùs vtatur. Quod ſi quem fortè nacti fuerint, qui in iſtam illorum inſaniam pariter incidere noluerit, eundem protinus ſapientiæ nomine & conſiliarij ludificantur. Iſtis tamẽ aliud hominũ genus eſt multo tetrius & dementius. Nonnulli enim ſunt, qui de pretio decertare ſolent, quis ecrum magis impuris & fœtidis rebus veſcatur & ab humana natura adeo abhorrentibus, vt ſine ſummo faſtidio, atquè nauſea recenſere non liceat. Quæ obſecro ſunt illa inquit Ludouicus Pius? Reſpondeat Marchio Phœbus (inquit Fredericus) Ille hæc omnia in Gallijs ſæpenumerò vidit, fortaſſe etiam perſenſit. Nunquàm equidem (inquit Phœbus) id in Gallijs fieri perſpexi, quod etiam in Italia non fiat. Immo verò quæcunquè apud Ita-

los

los laudabilia ſunt, ſiue in veſtitu, ſiue epulis, ſiue armis, ſiue alijs quibuſcunquè rebus ad Aulicum virum ſpectantibus, eadẽ a Gallicis hominibus mutuati ſunt omnia. Non nego (inquit Fred.) humanos modeſtoſq; viros apud Gallos reperiri (ipſe certè omni laude digniſsimos comperi) multi tamen ſunt parum ciuiles, & vt planè dicam quod ſentio, Italorum credo mores & ingenia, magis cum Hiſpanis quàm cùm Gallis conuenire. Naturalis enim illa grauitas quæ ferè Hiſpanis propria eſt, nobiſcum melius coincidere, quàm viuida illa & prompta agilitas, quam in omni corporis motu geſtuq; oſtendunt Galli. Neque id tamen in illis diſſonum aut indecorum eſt. Suam enim dignitatem habet: quippe quæ & natura ipſa adiuuatur, & ſine affectatione quacunque vbiuis oſtenditur. Iſtam illorum conſuetudinem, permulti Itali inuita Minerua imitantur. Nam cùm loquũtur, caput ineptiſsime agitant, & concutiunt: cùm genu demittere conantur, tibiam malè contorquent: cùm in publicũ prodeunt, adeò greſſu veloces ſunt, vt ab ipſis curſoribus anteuerti non poſſint. Hac tamen infœlici imitatione, peritos ſe Gallos

Hiſpani Italis quam Galli ſimiliores.

Gallos exiſtimant, eamquè libertatem aſſecutos, quæ rarò cuiquam ſolet contingere, niſi homini ab ipſis primis vagitibus in Gallijs educato. Eadem omninò ratio eſt, in diuerſarum linguarum cognitione, in quibus ſi Curialis noſter fortè excellat, laude dignum arbitramur: in Hiſpanica præſertim atque Gallica, & propter frequentiſsimum illarum nationum cum Italis commercium, & quia ſumma earum cum noſtro idiomate conſentio eſt, & quia vtriuſq; gentis principes pace belloque potentiſsimi, aulas ſemper habent fortiſsimis viris pleniſsimas. Qui cùm per vniuerſum terrarum orbem longè latequè peruagentur, neceſſe eſt cum illis ſæpenumerò conuenire & colloqui. Non erit opus hoc in loco ad minora, & particularia præcepta deſcendere. Quid enim attinet edendi illi, bibendiquè voluptatem immodicam, tanquàm Helluoni interdicere? quid turpes & impudicas libidines? quid ruſticas & agreſtes conſuetudines, quæ currum & aratrũ olent? In quas ſi quis inciderit, nõ modò Aulicũ egregium aliquãdo fore deſperandum eſt, ſed dignus etiam videtur, qui pecudibus armentiſque præficiatur. Verùm vt multum in pauca

conſe-

conferam, Curialem oportet in illis omnibus, quæ talem virum decent, perfectam quandam ſcientiam retinere: vt & illi facilia videantur, quæ cæteris videntur difficillima, & illum omnes valdè ſuſpiciant, ille neminem admiretur. Quod ita tamen intelligi volumus, vt in eo inhumana quædam ſuperbia non inſideat: quæ eorum propria eſt, qui alios admirari non ſolent, quia melius ipſi ſe putant rem omnem conficere potuiſſe: ſummoq; ſilentio aliorum acta inuoluunt, geſtuq; faſtidioſo id innuunt, non modo eorum æqualem quemq; omnium non eſſe, ſed nec ſuæ cognitionis myſteria quoquo modo intelligi poſſe. Odioſas iſtas in vita conſuetudines tanquam ſcopulos Curialis noſter effugiat, aliorum res geſtas ſumma humanitate efferat, & quanquam reliquis omnibus multo ſuperior fuerit, ita tamen eundem de ſeipſo iudicare nemo deprehendat. Sed quoniam in rebus humanis vix aut ne vix quidē tam perfecta ratio eſt, non debet proinde cui aliquid abeſt, de reliquis diffidere aut deſperare de medijs, qui longè deſciſcit à ſupremis. Nam in omni arte, laudabilia ſunt ea quæ ſunt optimis proxima: & ad ſummum quiſquis contenderit, haud

Contendendum ad ſumma cum tamen mediocria ſunt laudabilia.

haud ferè fit quin medium præterierit. Curialis itaquè noster, præter illam armorum virtutem, si alijs quoq; in rebus præstet & excellat, in his laudi atque gloriæ modestè inseruiat, tanta moderatione tantoquè iudicio, facilè vt ad se omnium aures atque oculos alliceat in his agendis, in quibus se putat excellere: neque illa tamen consulto ad ostentationem, sed aut fortuitò aut oratus facere videatur. Quoties verò aliquid dicendum agendumue meminerit, præmeditatione aliqua (si fieri possit) vtatur: ita tamen vt ex tempore dictum factumq; appareat. Quod si res aliqua occurrat, in qua vix mediocritèr instructus fuerit: in ea diutiùs non insistat, sed ita quasi per transitum per eande discurrat, vt multo plus scire, quàm eloqui videatur: vti Poetæ nonnulli, qui Philosophiæ mysteria subtiliter nonnunquam explicaturi putantur, cùm interim nihil fortasse illorum intelligant. Deniquè si quicquam fuerit in quo parum versatus sit, in eo nihil profiteatur, nihil laudu aut existimationis speret: verùm si ita res ferat, inscitiam suam liberè & ingenuè recognoscat. Tum Calmeta: istuc Nicholettus egregius Philosophus nunquam feciſſet:

Nicholetti philautia.

cui

cui cùm magiſtratus Patauinus, publicam iuris ciuilis lectionem obtuliſſet, etſi leges interpretari magis quàm volare non poterat, nunq̃ tamen illi ab Academicis hominibus perſuaderi potuit, vel cedendum eſſe cuiq̃, vel magiſtratus de ſe opinionem quoquo modo imminuendam: immo tantum aberrat à Socratis ſententia, vt homini Philoſopho indecorum putaret, quicquam ſe neſcire confiteri. Non ſum equidem eo animo (inquit Frede.) vt Curialem velim nemine impellente, ſua ſponte edicere, ſe aliquid neſcire, niſi hoc ab illo tanquam ſciente & profeſſo requiratur. Satis enim ineptum eſſet, vt ſe quiſquam vel accuſet, vel (quod tetrius eſt) condemnet: Vnde non ſine riſu illos recordari ſoleo, qui illas res vltro commemorare ſolent, quæ etiamſi abſq; illorum vitio euenerint, tamen ignominiæ quaſi vmbram quandã vnà adferunt: vt eques quidam nemini veſtrum incognitus, qui quoties in rerum contra regem Carolum Parmæ geſtarum, mentionem incidiſſet: ita è veſtigio ſollicitè quomodo ipſe profligatus eſſet oſtedit, vt illius itineris nihil aliud recordari crederetur. Deinde cum de viris quibuſdam egregijs meminerat, qui non ita

Socratis modeſtia.

pridem hastis honorificè concurrerunt, illud semper inculcabat, quomodo ipse de equo dejectus erat: nec hîc destitit, quin curiosè demonstraret, quoties vna nocte baculo vapulasset, dum mulierculam quandam conuenire festinaret. Futiles istas & inanes sine ratione orationes Curialem nostrum aucupari noluimus. Si detur occasio de re ignota disserẽdi, eandem prudentia declinet. Si necessitas aliqua ad dicendum vrgeat, fateatur potius verecundè imperitiam, quàm incurrat temeritatis periculum atque notam. Vnde ab illis malis immunis erit, quibus hodiè multi sunt obnoxij, qui insania nescio qua exagitati, id semper in se suscipiunt scire, quod nesciunt: ea verò postponũt, in quibus aliquo numero putãtur esse. De Musico quodam perito iam nũc mihi venit in mẽtem, qui omissis musicis, totum se carminibus componendis dicauit, in eoq; adeo mirificè sibi placuit, vt dum omnibus ludibrio fieret, musicæ quoque penitus obliuisceretur. Idem de pictore eximio fertur, qui illa tam egregia arte spreta & deposita, infœlicem philosophiæ nauauit operam: in qua adeo sibi nouas & monstrosas cõclusiones effinxit, vt eas toto pingẽdi artificio

cio exprimere non potuerit. Istius generis alij sunt infiniti. Quidam tamen cùm in vno aliquo se præstare animaduertant, aliud planè profitetur: in quo fortasse sint etiã aliqui, & cũ ita res ceciderit, vt id ostẽdant, in quo maxime excellunt, id adeo exactè & gnauiter faciunt, vt astãtes cum eos viderint tam perfectè id agere, quod nusquàm profitẽtur, minimè dubitãt, quin in eo, quod ex professo suscipiũt, sint longè perfectissimi. Istuc herclè artificium, si cum recto iudicio sit coniunctum, sapienti displicere non potest. Tum Gasparus Pallauicinus. Ista mihi non ars, sed versutia potius videtur, neque hominis probi existimo aliquando dissimulare. Immo verò (inquit Frede.) non tam fraus ista, quam illius quod agitur ornamẽtum aliquod putãdum est. Et si fallacia esset, minimè tamen in hoc genere vituperanda. Nisi fortè eam fallaciam reprehensione dignam dixeris, cum quis in arte gladiatoria peritius ludẽs, aduersarium sæpius feriendo circumueniat: quod artis potius quam fraudis est. Quod si gemmam quis habeat, quæ prius q̃ annulo infixa sit, perpulchra existimetur: eadem ipsa, cùm postea aurificis opera pulchrior

appareat, num non oculis fallacias ſtruxiſſe gemmarium dices? Et eundem tamen laudandum putabis, quia recta ratione fretus, nunc ebori, nunc argento, nunc etiam lapidibus, ſplendorem atque ornamentum addit, dũ eiſdem aurum artificiosè circunducit. Iſtam itaq; artem aut etiam (ſi ita vultis) fallaciam minimè reprehendendam ducimus. Non erit itaque à ratione alienum, ſi is qui ſe in re aliqua præſtare cognouit, iuſtas occaſiones inueſtiget, quibus eandem explicet, & oſtendat, cæteraquè omnia honeſtè occultet, ſi quæ minus laudanda exiſtimentur. Reuocate in memoriam peracutum illud Regis Ferdinandi, qui cùm ſibi conſcius eſſet, quàm pulchram corporis fabricam, natura illi tribuiſſet, non tam ſollicitè rationes iniuit, quàm occaſiones potius arripuit, togæ aut tunicæ ſæpenumero exuendæ, chirothecis verò nuſquàm propterea carere voluit, quia manus parum formoſas habuit. Quam illius tam diligentem cautionem pauci animaduerterunt. Illud etiam (niſi male memini) iam pridem legi, Iulium illum Cæſarem laurea de induſtria capite redimitum fuiſſe, facilius caluitiem vt occultaret. Verum iſtis in rebus

Ferdinandi prudentia.

pru-

prudenter verſari oportet, ne quando rationis limitibus egrediamur. Ita enim nonnunquã fieri ſolet, vt dum vnum errorem vitare conemur, in alium incidamus: & dum laudi ſtudioſius, ſeruire putemus, in ignominiam cæci prolabamur. Quocirca ea demum maximè ſecura viuẽdi ratio eſt, omnium in re mediocritatem conſeruare, in qua firmiſſimum ineſt præſidium contra inuidiam, quam ſapientiſſimus quiſque quantum poterit, declinabit. Quod cùm ita ſit, diligenter noſter aulicus animaduertat, ne mendacii aut hominis vani nomine deſignetur: quod etiam illis aliquando contigit, qui tale nihil ſunt commeriti. In ſermone igitur & congreſſu accuratè viderit, ne probabilitatis veſtigia relinquat. Immo illi nonnunquàm veritati conſultò parcat, quæ aliquam vanitatis effigiem habet: nec eorum imprudentiam imitetur, qui ſemper mira narrant, atque prodigioſa: tantamq; ſibi ipſis authoritatem vendicant, vt omnia etiam incredibilia affirmantes, continuò credi velint. Alij in ipſius amicitiæ initio, & quaſi veſtibulo, nouitio amiculo iuramentis confirmant, neminem ſe omnium chariorem habere, vitam

Ficta cum vanitate amicitia.

ſeſe fortunaſq; omnes illius cauſa paratos profundere, multaque præter fidem alia. Cùm vero ab eodem receſſuri ſint, lachrymas fingunt, & mœrorem mẽtiuntur ſic, quaſi vocem emittere nõ poſſent. Hi dum nimium amantes eſſe volunt, mẽdaces atque aſſentatores fiunt. Nimis eſſet longum, ea omnia cõmemorare, quæ in vitæ noſtræ cõſuetudine vitioſa exiſtunt. Curiali itaque noſtro ſatis erit, ſi præter ea quæ iam dicta ſunt, illam orationis ſupellectilem habeat, nũquam vt illi deſit quod dicat, quodque ſit eorum quibuſcum verſatur, auribus accommodatum, quos nunc facetiarum ſuauitate, nunc ſententiarum ſubtilitate adeo deliniet, vt & riſum moueat ſine ſcurrilitate, & eoſdem delectet ſine ſatietate. Iam tandem Æmiliam lectiſſimam ſpero mihi veniam daturam, ſi hic orationi finem impoſuero, quam ſi mihi fortè denegauerit, ego meis me verbis turpiter planè dabo, non illum me eſſe Curialem, de quo ſermonem inſtituerim: nõ tantùm enim exculta oratio (quam in me nec eſſe, nec vnquã fuiſſe agnoſco) ſed iſtæc etiam qualiſcunque eſt, hoc ipſo temporis articulo deficit. Interpoſuit hîc ſe Præfectus: Et nõ patiar (inquit) iſtum

iſtum errorem cuiuſquam animo altius inſidere, ſcilicet non eſſe te egregium Curialem. Nam vt verè d cam quod ſentio, iſtuc tantum ſilendi deſiderium, nõ ab aliqua ſermonis inopia, ſed exiguo potiùs laboris faſtidio profluxit. In tanto igitur nobilium virorum atque fœminarum cõcurſu, & in cauſa tam excellenti, ne quicquã defuiſſe videatur, noli iſtuc tam gratum opus ſubterfugere, quin nos, obſecro inſtituas, quomodo ys facetijs vti oporteat, quarum non ita pride n comminemineris. Illa ſiquidem ars, quæ iſtam vrbanitatem ſuo ambitu complectitur, magnum habere momentũ in omni Aulico videtur. Facetiæ profectò atq; apophthegmata (vir illuſtriſſime) naturæ potius quã artis, videri mihi ſolent, ad eaque ipſa, aliæ gentes ſunt alijs longè propenſiores: vtpote Hetruſci, quorum ingenij acies eſt longè ſubtiliſſima. Idem de Hiſpanis licebit affirmare. Verùm & in iſta, & in allijs nonnullis regionibus permulti reperiuntur, qui dum nimium loquaces eſſe contendunt, mediocritatem deſerunt, prorſuſq; inepti & inſulſi fiunt: nec enim hominum, nec temporum, nec locorum, nec grauitatis, nec modeſtiæ, deniquè nec ſuæ

Hetruſci & Hiſpani facetiſſimi.

ipsius rationem habent. Tum Præfectus: In sale & lepôre artem esse vllam negas, & tamen cùm eos reprehendas, qui nullum neque grauitatis, neque modestiæ, neque temporis, neq; personæ decorũ obseruant, tantundem mihi videris concedere, ac si disciplinam aliquam eisdem attribuisses. Adeo hercle sunt ista vniuersalia & peruagata (inquit Fredericus) vt de quacunq; præterea re affirmari possint. Verùm facetiarum proinde artem non esse confirmaui, quia duobus generibus continentur omnes: vnum genus in oratione continua positum est. Nonnulli enim tanta dignitate, tantaq; voluptate rem explicant, ea gestus & vocis consonantia, vt nõ solùm ante oculos positam videre, sed manibus etiam contrectare videamur: quod festiuitatem aut vrbanitatem licet appellare. Alterum genus breue & concisum in verborum tantummodo acumine, & subtilitate consistit: cuius vsus apud nos frequentissimus est: in quo nihil dignitatis apparet, nisi verbi aculeus, & (vt ita dicam) morsus aliquis accedat. Hæc apud antiquos dicta, hodiè argutiæ, aut scommata occultiora nominantur. In superiori itaq; iocandi genere, quod in

Cicero dicta Erasmus dicteria appellat.

vnum-

iucunda quadam & feſtiua narratione conſiſtit, nihil opus eſt arte quoniam ipſa natura orationis ſuauitatem hominibus ingenerat, vultus praterea geſtus, voces, & vocabula ſic conuenientia indidit, vt quicquid velint, nullo negotio effingere poſſint. In altero verò argutiarum genere, quid profuerit artem aliquam adhibere, cum verbi aculeo antea configendus ſit aduerſarius, quàm tale aliquid cogitaſſe videamur? Quod niſi fiat, frigidè & inconcinnè nobis cecidiſſe putabitur. Et proinde totum illud naturæ atque ingenio ſoleo attribuere. Interpoſuit hîc ſe Petrus Bembus. Et non negat (inquit) Præfectus quod dicis, primas eſſe in eo naturæ atque ingenij partes, præſertim in re aliqua excogitanda & inuenienda. Verùm in vniuſcuiuſq; animo quãtũcunq; perſpicax & acutus fuerit, multa ſimul occurrunt, quæ & bona ſunt, & mala, in alijs plura, in alijs pauciora: eadẽ rectè diſponere, limare, corrigere, iudicij atq; artis eſt, quæ meliora ſeligere, deteriora verò refutare conſueuerũt: illis itaque intermiſſis, quæ ingenij ſunt atq; acuminis, id tantùm quod in arte conſiſtit explicato, carũ ſcilicet facetiarum, quæ riſum commouere,

quæq; homini Curiali atque libero non indigna existimantur. Iisdem etiam quo tempore, qua ratione vti liceat: illud enim est quod Præfectus videtur efflagitare. Subridens hic Fredericus, Nemo (inquit) vestrum est, cui ego omni in re facillimè non concesserim: præsertim in isto iocandi genere, nisi fortè ineptiæ (quæ risũ magis nonnunquam mouent, quam argutiæ) pro facetijs sumantur. Deinde in Ludouicum Comitem, & Bernardum Bibienam conuersus: isti (inquit) istius facultatis magistri sunt: in ea si mihi quicq̃ dicendum fuerit, ab illis priùs ediscendum erit. Tum Comes, Eam profectò artem exercere mihi videris, in qua adeò te rudem & imperitum dissimulas: dum me & Bibienam istis omnibus deridendos proponas, cum illi non nesciant, id in te cumulatum esse, quod tu in nobis per ludibrium laudasti. Quocirca si istius negotij pertæsum fuerit, præstat serenissimam Ducissam apertè exorare, vt te isto dicendi onere in crastinum subleuet, quàm tectè & simulatè munus impositum subterfugere. Cœpit respondere Fredericus: verùm illi orationem interrupit Æmilia. Et fas non est (inquit) in vestris laudibus, id quod restat tẽporis

ris inſumi, ſatis iam pridem peruagata eſt fama veſtra. Sed quoniam id mihi heſterna nocte te ipſum Ludouice obiecisſe memini, non eſſe ex æquo diſtributos labores iſtos, non iniquum fuerit, iſtam de facetijs diſſerendi prouinciam Bernardo Bibienæ delegare. Quem in iſto continuo dicendi genere, non ſcium florentem & luculentum cognouimus, ſed de eodem etiam ſcripturum ſe aliquando promiſiſſe meminimus. In eo nobis facilius ſatisfaciet, quoniam idem diu multumq; animo euoluerit. Cùm verò de ſale & facetijs abundè dictũ cuiq; videbitur, Fredericus ea viciſſim omnia proſequetur, quæ de viro Curiali dicenda reſtiterint. Tum Fred. Neſcio equidem leſtiſſima quid reliquum eſſe poſſit: Et proindè peregrinantium more feſſus & fatigatus, media luce in Bernardi ſermone, ipſoq; adeo verborum illius ſonitu cõquieſcam tanquam ſub arboris alicuius vmbraculo, fõtis cuiuſpiam amœnitate & leui murmure delectatus. Poſtea verò cùm me recollegero, aliud fortaſſe quippiam mihi in mentem venire poterit. Ridens hic Bernardus, ſi tibi (inquit) arboris noſtræ tam exilis, ſuprema as partes oſtendero, facile ſenties, ex aridis illius

illius foliis, quam nihil vmbræ sperari poterit. Quod verò de fonticuli præterlabentis suauitate tibi polliceris, id fortasse tibi iuxta mecum poterit contingere. Non enim ita pridem est, ex quo in fontem præcipitatus sum, non ab aliquo deorum de quibus fabulatur antiquitas, sed à fratre Marriano cuius tanta vis erat, vt ex eo tempore, aquæ copia nusquam mihi defuerit. Ridebant promiscuè omnes quoniam festiua res istæc Roma gesta, nemini horum incognita, præsentia Galeotti Cardinalis, Sancti Petri ad vincula multo celebrior est effecta. Postquam satis esset arrisum, noli (inquit Æmilia) salsè iocando risum nobis amplius commouere, quin potius nos institue, quo pacto id fieri debeat, vnde ducantur facetiæ, deniq; ea omnia nobis ante oculos proponito, quæ tali in causa præcipienda putaueris: Et ne tẽpus se velocius subducat iam nunc incipito. Vereor mehercule (inquit Bibiena) ne serò incipiã: neue de rebus iucundissimis instituta oratio, proinde fiat iniucunda, quoniam sera est, præstat fortasse in alium diem differre. Respondebant confertim multi, non dum instare illam horam, quæ istiusmodi disputationibus finem imponere

ponere consueuit.

Tum Bibiena in Ducissam Æmiliamque conuersus: non recusabo (inquit) istuc quicquid est laborus, etsi eorum persæpe audaciam admirari soleam, qui astante Iacobo Sansecundo fidibus canere non reformidant. Horum exemplo id à me committendum non erat, vt dum viri doctiores adessent, ego de toto iocandi artificio disserere confidentius in me susciperem? Tamen ne quisquam istorum nobilium, à me videatur didicisse onus posthac impositum renuere dicam quàm potero breuissimè quicquid occurrerit de illis rebus, quæ risum commouere solent, qui adeo nobis proprius & naturalis videtur, vt cùm hominem describendo velimus exprimere, animal confestim risibile nuncupemus. Risus enim solius hominis est, qui quotiescunq; nobis eruperit, voluptatis cuiusdam recondita, animiq; tranquilli & quieti argumentum est. Cui ne quando diutius iusta relaxatio deesset, ludi, spectacula, & alia eius generis infinita antiquitùs excogitata videntur. Et quoniam eos permagni soltemus facere, qui istis voluptatibus animos nostros deliniunt, antiquissimi Romanorum

atque

atque Atheniensium reges, multique alij facilius vt populi beneuolentiam conciliarent, theatra ingentia, aliaq; ædificia publica extruxerunt, in quibus nunc equis concurrebant, nunc curribus dimicabant, nunc pedibus congrediebantur, nunc belluas inusitatas ostentabant, nunc comœdias tragœdiasq; egerunt, denique nec choreis mimicis: nec vlli præterea voluptati pepercerunt, vt eorum oculos, mentesq; delectatione aliqua afficerent. Neque verò adeo fuerunt morosi, & difficiles, grauissimi illius ætatis philosophi, vt istas voluptates refugerent, quin istis potius epulis & spectaculis religatos suauissima contemplatione animos paululum relaxarent. Eadem in omni hominum conditione voluntas inest. Non tantum enim agricolæ atque nautæ reliquiq; qui duris asperisq; exercitijs sunt deuoti, sed homines etiam religiosi, captiui, & custodia inclusi, qui mortem nunq̃ non expectant, solatium tamen aliquod tanquàm malorum omnium medicinam exopiãt. Quocirca illud omne quod risum mouet, animum etiam recreat, nec illarum calamitatum meminisse patitur, quibus vita nostra omni ex parte est refertissima. Risus igitur (vti

videtis

videtur) vnicuique gratissimus est, quem vt quisque rectissima ratione atque tempore concitare potest, ita eundem laude dignissimum arbitramur. Quid verò risus sit, quo loco consistat, qua ratione venas, oculos, os, latera occupet, vnde tanta illius vis, vt ventriculum potius diuidere, & perfringere, quàm contineri posse videatur, Democrito alicui discutiendum relinquam, qui si id policeri velit, minimè tamen fortasse præstiterit. Locus autem & quasi fons ipse ridiculi in turpitudine & deformitate quadam positus videtur. Ea enim ridentur vel sola vel maximè, quæ turpitudinem aliquam designant, non turpiter: alia ratione haud facilè erit exprimere. Verum si altiùs tecum egeris, facillimè deprehendes in eo quod ridetur, esse semper aliquid quod benè non conueniat, nec valdè tamen dissonum aut absurdum esse. Quis itaque modus in risu concitando Curiali nostro adhibendus erit, & quatenus id illi liceat, quantum exilis scientia nostra patietur ostendam. Semper enim ridiculæ non decent: præsertim si temulentorum, debachantium Ganeonũ, & scurrarũ more detur occasio. Et quanq̃ istis homunculis carere aula

Ciceroni imitatio.

non

non possit, non sunt perinde tamen Aulici: suum quemq; nomen, sua existimatio, suum præmium manet. In illis verò iocis, in quibus aculeus aliquis inest, diligens etiam cautio adhibenda est, nimirum qui sit quem taxare volumus. Nam nec viri calamitosi miseria deridenda est, nec impuri hominis flagitium, ridiculis satis pensitatur, sed alio quodam supplicij genere plectendũ videtur. Miseros verò verborum acerbitate vulnerari humanus animus non patitur, nisi in summa infœlicitate procaces & superbi fuerint. Parcendum est etiam illis, qui vel charitate aliqua, vel gratia, vel potentia ciuium præstant: quos si temerè perculeris, periculum est, ne immortales inimicitias consequantur. Cum illis itaquè hominibus iocari conuenit, qui nec adeo infortunati sunt, vt miserandi videantur, nec adeo scelerati, vt hac luce indigni existimentur, nec adeo potentes & gratiosi, vt ex parua frontis nubecula, tempestas aliquando maxima oriatur. Neque verò est adeo ieiunum istud iocandi genus, vt ex ijsdem locis grauiores sententiæ in laudem & vituperium non deducantur, ijsdem etiam sæpenumerò verbis. Cum enim virum libe-

Potẽtibus charis, miserisque in iocando parcendum.

liberalem, qui ſuas cum alijs facultates communicet ſignificamus, eum nihil habere proprium, aut ſuum dicimus. Idem de eo cum conuitio dici poteſt, qui nihil habet, niſi id, quod rapinis & iniurijs cõgeſſerit. Mulierẽ etiam nõ parui pretij dicimus eam, quam virtutis & ſapientiæ nomine laudamus: idem in illam contumeliosè retorquemus, quæ niſi magnis ſumptibus ali non poteſt. Sed in iſtis ferè fit, vt ydem loci ſæpius nobis, quam eadem vocabula inſeruiant. Id quod nuper fortefortunà tribus nobilibus, ac vni dominæ, dum officio diuino intereſſe vſu venit. Horum vnus cùm eam valdè amaret, & proinde adeo non eſſet rei diuinæ intentus, quin ſæpius in eandem oculos conjceret, inopem quendam caſu animaduertit eleemoſynam ab eadem ſeriò emendicantem, & dum multis ſuſpirijs, lamentis, precibuſq; obſtreperet, illa nec quicq̃ dat, nec prorſus negat, nedum capite innuit vt diſcederet, ſed quaſi aliud moliretur, in acerrima cogitatione defixa eſt. Quod cùm ille perſpiceret, qui illius amore deflagrauit, videte (inquit) quid mihi de iſtac mulierecula ſperandum ſit, cuius ea immanitas eſt, vt nec miſerum inædia

prope enectum iuuare velit, nec eidem abeundi veniam concedere: adeo illa aliorum miserijs delectatur, præsertim illorum, qui eam frustra rogant atque implorant. Respondebat è duobus alter: nō est herclè immanitas, sed in eo tacitè tibi videtur significare, neminem illi placere posse, qui cum contentione rogauerit. Immo verò (inquit tertius) satis hoc argumenti est, orari illam velle, etiamsi exorari nolit. Videte obsecro quomodo ex ista tam exigua causa (scilicet quia mendicum nec subleuauit nec repulit) primo conuitium, deinde modestiæ laus, postremò argutè dictum, aut potiùs salis acerbitas emerserit. Redeamus igitur aliquando tandem, ad eas facetias, quas pertractandas suscepimus, qua mea sententia tribus generibus continentur: etsi à Frederico in duo tantummodò sunt distributæ. Prima est vrbana quædam & festiua narratio, quæ in vnius rei effectu posita est. Secunda subitum est, & argutum aliquod inuentum, aut responsum in vna tantùm voce consistens. Tertia (nam eam libet apponere) est iocosa quædam demonstratio, in qua ambages nonnunquam longæ, dicta breuia & concisa, nonnulla etiam de-

Tria iocandi genera.

scrip-

ſcriptiones & actiones interueniunt. Ea quam narrationem feſtiuam & cõtinuatam appellaui, fabulæ mihi perſimilis videri ſolet, vt eſt illud Anthonij Agnelli Mantuani. Qui cùm Romæ eſſet moriente Pontifice Alexandro ſexto, & Pio tertio in eius locum inaugurato, in eum ſermonem incidit vnà cũ familiaribus, vt de alterius morte multa, de alterius in Papatum electione nonnihil diceret. In quibus cùm aliquantulum verſatus eſſet, audite (inquit ſubito) viri optimi: Incipiebant Catulli temporibus, portæ abſq; linguis eloqui, & ſine auribus audire, eaquè ratione adulteria omnia prodiderunt. Et quanq̃ homines, multo nunc ſunt obſcuriores, quàm illa ferebat ætas, portæ tamen fortaſſis (præſertim in hac noſtra Roma) antiquiſſimis marmoribus extructæ, priſtinam illam virtutem retinent: neque dubito, quin omnem nobis ſcrupulum (ſi fortè ſciſcitemur) ex animo eiciant. Anxij omnes & ſolliciti conſtiterunt, non ſine aliqua admiratione, quorſum iſta tenderet oratio. Antonius interim ſurſum deorſum obambulans, ex improuiſo oculos, in vnius portæ faſtigium eleuat, cumque paululum reſpiraſſet, digito ſo-

cys commonſtrat, nomen Alexandri inſcriptum, iuxtaq; literas V, & I, quoniam (vt noſtis) illius nominis ſextus fuerat. Quod cùm illi etiam intuerentur, ô rem admirandam (inquit) porta iſtæc affirmat Alexandrum, Papam vi factum: quaſi vi magis profuerit, quàm iure aut ratione. Videamus obſecro num de nouo iſto Pontifice quicquam intelligere poßimus, ſubitoq; in alteram portam conuerſus, notauit iſtas litteras N. P. P. V. id eſt, Nicholaus Papa quintus. Quod ille aliter interpretatus, ô Dy boni (inquit) videte omen triſte. Iſtæc porta dicit, nihil Papa valet. Animaduertite quæſo iſtuc iocandi genus, quàm facetum ſit & elegãs, quamque Aulico viro aptum & conueniens, ſiue verum ſit quod narret, ſiue fictitium. Cuique enim in iſtis facetijs licebit, quoad volet fingere, ipſamq; veritatem nonnunquam mendaciunculis aſpergere, vt id quod agitur oratione melius illuſtretur. Ipſius verò rei ſplendor atque dignitas in hoc potiſſimùm cõſiſtit, non ſolùm in verbis facilitatem ſine cõtentione adhibere, ſed geſtum etiam adeo cõuenientem, vt qui audiant, rem non iam narrari, ſed fieri putent. In eaq; ipſa actione tãta non-

nonnunq̃ vis eſt, vt rem alioqui minimè feſtiuam, aut ſuauem, longè faciat iucundiſſimã. Et quanquam in iſtis narratiunculis, viua vox, geſtuſq; moderatio, vt plurimũ requiritur, ſcriptis tamẽ nonnunquã haud incõcinnè exprimuntur. Quis noſtrũ non arriſerit quoties Iohannem Boccacium legerit, octaua GIORNATA centum fabularum facetè deſcribentem, quomodo ſacerdos ille Varlonganus omnes neruos intẽdebat, vt KIRIE, SANCTVSQVE curioſè cantaret, cùm Suauium Bellocoloratam in templo cõſpexiſſet. Illæ etiam illius de Calandrino hiſtoriolæ faceriſſimæ ſunt, & aliæ innumerabiles. Quibus illa nõ ſunt valdè diſſimilia, cùm vt riſum moueamus, mores alicuius, atque conſuetudines imitemur, quo in genere, neminẽ vnq̃ vidi, qui cum Roberto Barrenſi noſtro conferri poſſet. Non parui momenti laus iſtæc eſſet (inquit Barrenſis) ſi vera eſſet: optimos enim mihi proponerem imitãdos, quibus ſi proximè poſſem accedere, næ ego me fælicem exiſtimarem. Sed vereor mehercule ne ſola ridicula imitari poſſim, quæ tute modo in vitio eſſe poſita confirmaſti. In vitio certè fateor (inquit Bibiena) minimè tamen vi-

tiosè. Neque vero iſta de qua loquimur imitatio, ſine ingenio & acumine poteſt eſſe. Nam præter vocis geſtuſq; conſonantiam, poſituſque ante oculos audientium actiones, vultus, moreſque illius de quo agitur, prudentia etiam ſingularis accedere debet, nihil vt loco, nihil tempori, nihil hominibus incongruum effutiat. In quæ vitia cùm ſcurriles iſtos homunculos ſemper incurrere videam, te verò prudenter & religiosè eadem declinare, adducor facilè vt credam, in reliquis etiam te eſſe peritiſsimum. Nam nec generoſum, virumq; nobilem, riſu, lachrymiſq; imitandis vultuoſum eſſe decet, nec voces ſonosque inanes emittere, ſecumque luctari & contendere, quod facit Bertus, aut veſtes ruſticas induere, vt Straſcinus, aliaque nonnulla, quæ illos fortaſſe decent, quoniam eadem profitentur. Nobis verò ſi quando iſtæc occurrant, clanculùm, & quaſi furtìm attingenda ſunt, dignitas ſemper retinenda, non obſcœnitas verborum, non actionum turpitudo, non vultus diſtortus, non geſtus indecorus, quoquo modo affectandus: vt quiſquis nos audiat, aut intuetur, multo plura mente atque animo concipiat, q̃ id quod à

Vultuoſus aut hiſtrio erit Curialis.

nobis

nobis exprimitur, ex eoque cum voluptate riſum communicet. In iſta tam decora imitatione videndum diligenter ne ſcurrilis nimium iocus exeat, præſertim in vultus aut corporis aliqua deformitate reprehẽdenda. Nam etſi latiſſimè pateant ridicula, quæ à corporis oriſque prauitate deſumuntur, in eadem tamen acerbius inuehi, non ſcurrarum tantummodo, aut mimorum videtur, ſed inimici etiam infeſtiſſimi. Obſeruandum itaque diligenter (etiamſi difficile videatur) quod à noſtro Barrenſi ſolet fieri: qui etiamſi omnes imitetur, omneſque ea in re vrat, in qua illi peccare ſolent, nec quiſquam tamẽ illi ſuccenſet, nec quamobrem ſuccenſeat, facilè inueniri poteſt. Exemplis hac in re pluribus vti nõ eſt opus, cùm plurima in illo quotidiè perſpiciamus. Riſus præterea non indecorè commouetur (id quod feſtiuæ quoque narrationis eſt) cùm vel aliorum vitia commemorentur, nec omnino infanda, nec maiori ſupplicio digna: vel ineptiæ, ceu omninò ſimplices, ceu aliquantulum acerbæ, vel curioſum aliquid & affectatum, vel ingenuè fictum & monſtroſum mendacium. Cuius generis eſt illud à Cæſare noſtro, non ita pridem com-

memoratum: qui cum vnà nuper cum iſtius vrbis Præfecto fuiſſet, venit fortè ad eum ruſticus quidam, & poſtquàm ſæpius ingemuiſſet, Aſinam ſibi furto ablatum ait, quod etſi eius inopiæ videbatur importunum, multò tamen ideo intolerabilius, quod adeò formoſus & pulcher Aſellus eſſet vt ſarcina onuſtus, ipſum Tullium præ ſe ferre videretur. Quidam etiam è noſtris homuncio cum Caprarum gregi iret obuiam, & ante reliquas Caprum magnitudine inſignem conſpiceret, ſubitò conſtitit, & quaſi rei nouitate perculſus, eccùm hunc Caprum (inquit) diuo Paulo quàm ſimillimum. De alio quoquè iſtis non longè abſimili Gaſparus meminiſſe ſolet, qui cum Herculi Ferrariæ Duci iam diù inſeruiſſet, duos eidem filios obtulit, vt illius Aſſellæ eſſent: ita tamẽ res cecidit, vt horum vterq; ante moreretur, q̃ in illius familiam veniret. Cuius rei cùm Ducẽ pater certiorem faceret, eorum orbitatem vna cùm eo amicè defleuit, eoquè magis, quoniam illi (cùm eos ſemel vidiſſet) ingenui & formoſi viderentur. Immo (inquit pater) nihil vidit amplitudo veſtra, multo nuper pulchriores ſunt effecti, cumquè ſimul eſſent, tanquam bini acci-

Iocus ipſa ſtulticia ridiculus.

accipitres cantabant. Vix aliquot dies elapſi ſunt, ex quo doctorum noſtrorum vnus, miſerum quendam flagellis in foro cæſum conſpicens, miſereri illius cæpit, quòd adeo ille multæ & ſanguinarias plagas acciperet, & tamen ita tardè lentèq; incederet, quaſi voluptatis cauſa deambulaſſet. Quocirca hortatus eſt, vt eò magis feſtinaret, quò citiùs tantis cruciatibus liberaretur. Ad hæc reſpirans paulùm miſellus iſte conſtitit, & cùm pauliſper quaſi attonitus conticuiſſet, ſubitò in hæc verba reſpondit: tu cùm itidem per plateas virgis cædaris, vade vt voles: ego nunc vt mihi videbitur ibo. Non dum vobis (audeo dicere) è memoria excidit craſſum illud Abbatis cuiuſdam Duci Frederico reſponſum. Qui cùm inſignis cuiuſdam palatij fundamenta locaret, valdè ſollicitus videbatur de rudere reliquiſq; eiectitijs quid fieret. cui Abbas in promptu eſſe dixit quid ageret: puteum (inquit) magnum effodias, & in illum hæc omnia injcias. Subridens leuiter Fredericus, quid igitur (inquit) de eo fiet, quod è puteo ejcitur? Adeo magnus fiat (inquit Abbas) vt vtrũq; cõtineat. Et quãuis ſæpiùs dux inculcaret, maiorem fore ter-

rę molem, quò maior cauerna esset vnde erueretur, persuadere tamẽ illi non potuit, quin tantę magnitudinis esse posset, vt vtrumque contineret, adeo ille frustra sagaci, aut potiùs surdo Abbati canebat. Tum Petrus Bembus, Et quorsum obsecro, de illo imperatore vestro Florentino tantum silentium? Qui cum intra Castellinam à Calabriæ duce obsideretur, & spicula quædam venenata è campo in vrbem emissa reperisset, summa cum indignitate duci scripsit, ne tanta crudelitate bellum gereret: quod si faceret, se quoque plumbeas tormentorum pilas velle inficere, & tum deniquè videret, cui res deteriùs cederet. Arrisit leuiter Bibiena, & nisi taceas (inquit) apertè pronunciabo, quid ipse oculatus & auritus testis de Venetianis vestris cognouerim: nec parua (mihi crede) dicam, quoniam illi magni viri sunt præsertim quoties equites periti velint fieri. Noli dicere (inquit Bembus:) nam ego duas alias historiolas, quas de Florentinis audiui in tuã gratiam celabo. Immo verò de Senensibus (inquit Bibiena) narrantur ista: nam in eo senatu, cum literæ non ita pridem legerentur, ne vnum idemq; nomen sæpiùs iterratur, pro

viri

Prædictus Italice Prælibato.

viri cuiusdam nomine, PRAELIBATO, id est, prædictus recitabatur: quod cùm vnus ex Senatoribus audiuisset, respirate quæso (inquit) & in isto mihi satisfacite, PRAELIBATO ille, num est amicus Reipub.? Subrisit paulum hic Bembus, & ego (inquit) de Florentinis, non de Senensibus loquor. Immo vero liberè in eo persiste (inquit AEmilia) nec vereare vicissim dicere. Tum Bembus, Florentini cùm nuper bellum cum Pisanis gererent, omnesq; illorum opes prope exhaustas animaduerterent, diù multumquè deliberarunt, qua ratione huic malo occurrerent: tandem vnus reliquis ætate prouectior, excogitaui (inquit) geminum huic malo remedium. Nulla (vt scitis) adeo sunt nobis in promptu vectigalia, q̃ ea quæ apud istius ciuitatis portas pensitantur, quas cùm tãtum nũc vndecim habeamus, totidem præterea alias quam citissimè ædificemus: ita nobis thesaurus duplo augebitur. Deinde in PISTOIA, & PRATO æraria faciamus, in quibus dies noctesq; nũmi fiãt, atq; ij omnino ducati aurei. Hanc ego rationẽ maximè expeditam existimo. Ridebant omnes grandaui ciuis tam subtile consilium. Deinde

AEmi-

A Emilia, Tune (inquit) Bibiena Florentinos tuos adeo à Bembo illudi sine vindicta pateris? Arrisit Bembus, Et illi (inquit) vnam hanc noxam dimitto: nam etsi mihi stomachum commouerit, cùm Florentinis istam notam inureret, tamen in eo valdè mihi placuit, quòd tuæ voluntati sit obsecutus. Quod ego quoque facerem, si ita necesse esset. Tum Cesar, Rem non minus lepidam, sed satis tamen crassam & leuidensem à Bresciano quodam audiui: qui cum venetijs in Ascentionis celebritate esset, sodalibus quibusdam suis me præsente ostendit, quanta illic & quam insignia conspexisset, quos illic mercatores, quæ aromata, quantum panni, quid serici aurei, atque argentei, tum quanto apparatu Senatum in Triremi vidisset sponsalia cum Mari contrahentem, tanta hominum nobilium corona, tanta fœminarum multitudine, tam inaudita musicæ suauitate, vt iam illa non ciuitas sed cœlum videretur. Rogatus igitur quo musices genere potissimùm delectaretur, omnes (inquit) valdè placebant, præcipuè verò tuba quædam noua & inusitata, qua dum Buccinator luderet, adeò sæpè eandem in imam gulam detrusit, vt

Signioriam in Burentoro Itali appellant.

vt nihil magis admirer, quàm eum non eſſe ſuffocatum. Ridebant omnes vehementer delirantis inſcitiam, qui eam tubæ partem, quæ in ſeipſam interiùs replicata eſt, in gulam perflantis detruſam putauit. Pergit deinde Bibiena. Affectationes etiam illæ, quæ mediocritatem non excedunt, faſtidium nobis quoddam ingenerant: cùm verò in extremo curioſæ ſint, valdè vrdentur. Vt in hominibus illis, qui de ſua virtute, de antiquiſſima familia, de nobilitate loquuntur: in mulieribus etiam quibuſdam, quæ formam propriam, ingenium, vitam denique delicatam laudant. Sedebat non ita pridem fœmina quædam nobilis inter epulas, vultu adeò triſti, ac demiſſo, vt omnes illius triſtitiam admirarentur. Rogata cur id faceret, reſpondit, veniſſe illi in animum rem tanti momenti, vt quoties (inquit) illius meminerim, non poſſum non ſæpius ingemiſcere. Nimirum cùm omnia corpora mortalia coram tribunale ſummi iudicis nuda in extremo die peruentura ſint, vix poſſum dicere, quam mihi doleat, meum quoq; corpuſculum, nudum iam tum futurum. Huiuſmodi affectationes, cùm nullum in ſe modum habeant: ridicula potius q̃ fa-

faſtidioſæ fiunt. Illa verò iocoſa mendacia quæ à re propoſita minimè aliena ſunt, quiuis intelligit, quàm facilè riſum concitent. Et ille noſter familiaris, qui iſtis nos fabulis nunquam carere patitur, vix poteſt dici, quàm mihi lepidum & facetum intra paucos hos dies commemorauerit. Quantumcunq; lepidum & feſtiuum fuerit (inquit Iulianus) nec acutius, nec excellentius eſſe poteſt, quàm quod Hetruſcus quidam noſtras, idemq; mercator Lucanus mihi quoque nuper recitauit. Id tu nobis (inquit Duciſſa,) viciſſim recitato. Tum Iulianus. Mercator iſte cùm in Polonia ageret, pelles quaſdam Zibellinas emere conſtituit, vt ex iis vberior illi in Italia nũdinatio eſſet: & quoniam in Moſcouiam vbi illæ venales erant, liberè tranſire non poſſet (quoniam iam inter regem Polonienſem, & ducem Moſcouitam, bellum infeſtiſſimis animis gerebatur) ita egit cum quibuſdam vtriuſque regionis ciuibus, vt mercatores Moſcouitæ ſuas pelliculas ad Poloniæ limites adducerent, tutius vtrique vt illic contraherent. Lucanus igitur Polonienſibus quibuſdam comitatus, cum eo verſum contenderet, tandem ad Boriſthenis fluuij ripam

pam peruenit, eumque frigore adeo gelatum reperit, vt marmore duriorem putaret. In altera fluminis parte Moſcouitas conſpexit, qui exulceratos Polonienſium animos ſuſpicati, propriùs accedere non audebant. Deinde cum ex indityis quibuſdam vtrinque cogniti eſſent, cœperunt primum eloqui, & quantum poterant voce contendere Moſcouitæ, quanti pelles venderent indicantes. Verum tanta & tam incredibilis frigiditatis vis erat, vt intelligi non poſſent: quoniam verba priusq̃ ad alteram ripam penetrarent, vbi Lucanus cum interprete ſtabat, in medio quaſi curſu concreta erant. Polonienſes quibus ſatis perſpecta res iſta fuerat, ingentem in medio flumine ignem conſtruunt (nam in eo ipſo limite atque termino conſiſtere voces videbantur) & non ita multo poſtea, verba quæ per vnius horæ ſpatium in aëre congelata fuerant, reſoluta & liquefacta deſcenderũt eumquè propè ſonum ædiderunt, quem niues ſolent, cum menſe Maio ſummis montibus decidunt. Ea cùm omnia degelaſſent, facillimè intellecta erant, etiamſi illi iam antea diſceſſiſſent, qui eadem emiſerunt. Sed quoniã nimium pro pellibus efflagitare videban-

Facetum mendacium.

tur.

tur, noluit paciſci mercator, ſed re infecta domum redyt. Ridebant prómiſcuè omnes. Deinde Bibiena, non tam ſubtile (inquit) & acutum, ſed non minus fortaſſe iucundum, atque elegans vobis proponam. Vix aliquot dies elapſi ſunt, ex quo de regione quadam à Luſitanis mercatoribus nuperrimè inuenta, de mirificis quibuſdam animalibus, alyſq; rebus infinitis, familiaris quidam noſter per multa commentatus eſt. Idem inter cætera egregia, vnum illud admiratione longè digniſſimum retulit. Nimirum Simiam ſe vidiſſe inuſitatæ formæ, quæ Scacchium ludum peritiſſimè callebat. Cum ea fortè coram Rege Luſitano, ludebat generoſus quidam, qui eandem eo perduxerat: quem cùm illa ſemel atque iterum ſubtiliſſimè ludendo fefelliſſet, tandem omninò ſuperauit. Quod ille indignè ferens (vt ſolent omnes qui eo ludo delectantur) Schacchium regem apprehendit, qui apud Luſitanos ſatis magnus eſt, & cum eo Simiam capite percuſſit. Illa continuò tãquam iniuriam perpeſſa, in regem Luſitanum inſultat, & ſupplici geſtu ab eo iuſtitiam implorare videbatur. Non ita multo poſt, idem generoſus, cùm illius ira deferbuiſſet, eandem

Simia Schacchio ludo perita.

eandem rurſus ad ludendum prouocat. Quod illa etſi aliquandiu ſignis quibuſdam recuſaret tãdem nihilominus aſſenſa eſt: & quemadmodum ſuperiori tempore, ita nunc quoque ludendo ſuperior euaſit. Cumq; eo peruentum eſſet, vt aduerſarium prorſus euincere poſſet, excogitauit quomodo id ſine periculo faceret: tãdem dextra manu furtìm puluinar ſericum apprehendit, cui generoſus innixus erat, cumq; idem capiti ſuo obduxiſſet eodem momento ſiniſtra generoſo cõmonſtrat, quo ille loco deliraus ludum amiſiſſet. denique coram rege ſurſum deorſum ſaltat, quaſi victoriam ſibi ipſi ſine diſcrimine gratulata. Nonne iſtam Simiam ſagacem, prouidam, prudentẽ dixeris? Neceſſum herclè eſt, (inquit Cæſar) hanc ipſam inter reliquas doctorem, & permagnæ autheritatis fuiſſe: Et (niſi me animus fallit) Indiana Simiarum Reſpublic. hanc vnam in Luſitaniam emiſit, vt apud exteras Nationes, magnam nominis gloriam conſequeretur. Ridebant profuse hîc omnes, non ſolum mendacij cauſa, quòd erat facetum, quàm etiam epilogi, quod erat facetiſſimum. Pergit deinde Bibiena: Et quoniam (inquit) de facetijs

diximus, quæ affectu quodam, & continua oratione sũt positæ, restat, vt de illis pauca adijciamus, quæ vel vnius sententiæ breuitate, vel vnius verbi acumine consistunt. Et quemadmodum in superioribus illis animaduersio diligens adhibenda est, ne quicquã Scurrarum aut Ganeonum more faciamus, aut eorum qui stultitia risum solent commouere: Ita in isto conciso genere Curiali nostro cauendum erit, ne inuidus aut virulentus appareat: neue dum ingeniosè loqui debeat, vim atque acerbitatem adhibeat. Tales enim dum sola lingua peccant, toto nonnunquam corpore plectũtur. Earum itaque facetiarum, quæ in dictorum breuitate consistunt, illa sunt acutissimæ, quæ ambiguitate quadam continẽtur, etsi risum semper nõ cõmoueant: quippe quæ subtilitatis potius & acuminis nomine quam festiuitatis laudãtur. Vt est illud Hannibalis Paleotti nostri. Cui cùm familiaris quidam pædagogum adduceret, vt illius filios in grammatica erudiret, eiusque doctrinam singulari quadam laude efferret, pro stipendio rogauit, vt præter pecunias annuas cubiculum satis instructum, & lectum etiam concederet, quoniam nihil isto-

istorũ habebat. Cui subitò respondit Hannibal: & quomodo quaeso adeo (vt dicis) doctus esse potest, nisi multa lecta, atque adeò intellecta habeat. Videtis lecti vocabulum vario vtriusq; intellectui quàm benè deseruierit. Sed quoniam istæ voces ambiguæ, acutum in se aliquid habet, cùm eas præter communem opinionem atque sensum interpretemur, admirationem magis, quàm risum mouent, nisi quando cum alia quadam vrbanitate coniunguntur. Eorum itaq; apophthegmatum, quæ ridiculum continent, tum denique præcipua vis est, cùm aliud respondeatur, aliud expectetur. In quo si dubium etiam aliquid insit, implicitum cum voluptate acumen videtur. Earum verò rerũ quæ ambiguæ sunt, multa sunt genera: & proinde in eisdem deligendis summa deliberatio erit, & vt aptis, artificiosisque vtamur, & ea declinemus, quæ ineptæ, & quasi vi quadam contorta videantur. Vt illud familiaris cuiusdam nostri, qui cùm à monoculo quodam vnà cum alijs ad prandium inuitatus esset, cæterique eam humanitatem recusassent, ego (inquit) propterea manebo, quia vni alicui sedem rectam video, locum digito commonstrans,

Quæ vna voce constituunt ingeniosa magis quã facета est.

in quo alter oculus extiterat. Quid isto sale potuit esse acerbius aut inhumanius, cùm sine causa minimè lacessitus dixerit, nec grauius eundem configere poterat, si omninò cæcus esset? Ista cum adeo generalia sint, vt in quemuis retorqueri possint, minimè sanè delectant, quoniam præmeditata putantur.

Eiusdem omninò generis fuit illud, quod homini cuidam, cui nasus præcisus erat dicebatur. Vbi obsecro perspicilla vitrea figes? aut qua tandem parte rosas olfacies? Verùm inter reliqua argutè dicta, nihil est, quod maiorem in sermone venustatem obtinet, quàm eodem sensu, atque eisdem vocibus reseruatis, eosdem aculeos in aduersarium retorquere, quos ille in nos ridiculè contorsit. Vt leguleius quidam cùm ab aduersario (iudice pro tribunale sedente) interrogaretur, quorsum latraret, quoniam (inquit) furem video. Huic non omninò dissimile fuit illud Galeatti Narniensis, qui cùm per Senã iter faceret, rogauit vbi commodè diuersari posset. Senensis quidam cum eùm obesum & prominentiore ventre constitueret, alij (inquit) à tergo sarcinas portare solent, hîc à fronte, & ante oculos habet. Necesse est

(inquit

(inquit Galeottus) quoties inter latrones peregrinamur. Eſt & aliud non inciuile iocandi genus ab Italis Biſchizzi nominatũ, quod in parua quadam litteræ vel ſillabæ immutatione conſiſtit: vt in eo quicunq; dixit neceſſarium eſſe te in Latrina lingua, quàm in Græca peritiorem eſſe oportere. Et tibi quoq; AEmilia Pia literas iſto modo inſcriptas meminimus AMPLISSIMAE DOMINAE AEMILIAE IMPIAE. Carmina etiam ſæpenumerò & adagia non inſcitè cõiunguntur, aut in alium ſenſum diſtrahuntur, nõnunq; verò ſenſu eodem etiam remanente, ſed inuerſo paulùm vocabulo. Vt ille qui proteruam & ſupercilioſam vxorem habebat, rogatus cuiuſmodi eſſet, Virgiliano illi alluſit. FVRIARVM MAXIMA IVXTA ME CVBAT. Hieronymus etiam Donatus cum quadrageſimali ieiunio Romanas ſtationes cum alijs generoſis inuiſeret, in magnam nobilium fœminarum turmam fortè incidit, quarum venuſtate, cũ vnus prater cæteros delectaretur, è veſtigio exclamat. Q. VOT COELVM STELLAS TOT HABETTVA ROMA PVELLAS. Neque hic reſtitit, quin ſta-

Latrina pro latina.

ſtatim adderet. PASCVA QVOT QVE HAEDOS, TOT HABET TVA ROMA CYNAEDOS. Magnã ſcilicet iuuenum cohortem cõmonſtrans quæ ex altera parte conſiſteret. Marci quoque Antonij Epiſcopo Patauino perſimile reſpõſum videbatur. Cùm enim Patauij monacharum cœnobium eſſet, præfectus eſt eo loci religioſus quidam, doctrinæ vitæque præſtantia inſignis. Neque tamen ea fuerat illius integritas, vt quicquam humani ab eo alienum eſſet. Nam cum eiſdem partìm confitendo, partìm inſtituendo familiariſsimè vteretur, cùm tantùm decem numero eſſent, earum quinquè impregnauit. Quod cùm fama (vt eſt velox & loquax dea) multorum auribus infudiſſet, cœpit religioſus de fuga cogitare. Epiſcopus contra manus iniecit, & poſt multas quæſtiunculas, atque minas eò redegit, vt rem omnem confiteretur: adeo vt iam ſeuerus Epiſcopus, nihil niſi de ſupplicio & carcere cogitaret. Verum reus, iſte quoniam homo doctus & perurbanus erat, multos habebat patronos & interceſſores, & inter reliquos Marcum Antonium. Verùm Epiſcopi, tanta ſeueritas erat, vt non animum

ſolum

ſdum auerſum, ſed aures etiam obturatas habere videretur. Illi nihilominus inſtabāt, rantes vt meminerit, quid locus, quid opor-:unitas, quid imbecillitas humana, denique quid amor muliebris valeret. Tum Epiſcopus: at quid obſecro dicturus ſum, cū coram ſummo rege conſiſtens, is mihi dicat: Redde rationem villicationis tuæ, Id nimirum reſpondebis (inquit Marcus Antonius) quod docet Euangelium. Domine quinque talenta tradidiſti mihi, ecce alia quinque Superlucratus ſum. Non potuit in ſumma auſteritate riſum continere Epiſcopus: immo multum, & de illius iracundia, & de Rei pœna iſta vrbanitate diminutum eſt. Facetum quoque & elegans illud eſt, cùm nominibus verbiſque alluſio aliqua ingenioſa accedit, fictione etiam quandoque adhibita. Quod tùm quidem vſu venerat, cùm Protus Lucanus homo (vti noſtis) facetus, Epiſcopatum de Calio, petiſſet: qui cùm paulò vehementior eſſet, reſpondit Papa, Satis tu quidem ſcis Caleo Hiſpanicè, idem eſſe quòd taceo, & tu tamen non modo non taces, ſed etiam loquax es. Abſurdum herclè atque abſonum eſſet,

Taceo Hiſpanice Caleo.

Episcoporum aliquem esse, & tamen episcopatus sui titulum non agnoscere. Posthàc ergo disce quid sit CALIO, *id est, tacere. Interposuit hisce Protus responsum, quod etsi omnino huius generis non esset, erat tamen non minus ridiculum. Ille siquidem, cùm nullius momenti suas petitiones esse videret, nisi alia ratione pontificis animum pertentaret: Reuerende pater (inquit) si mihi episcopatum istum concesseris, senties in rem tuam fore. Relinquam enim ex eo duo tibi officia. Et quæ tandem officia (inquit Papa?) Vnum (inquit Protus) principale, alterum Beatæ Mariæ. Non poterat hìc pontifex risui frænum injcere, etsi grauissimus pater esset. Illud quoquè Patauiensis cuiusdam (etsi perexiguum sit) obliuisci non possum, qui Calfurnium ex eo appellatum dixit, quia fornaces calidas reddere consueuit. Ego verò cùm nuper à Phædra quærerem, quo pacto illud eueniret, vt cùm die veneris (qui Christi passioni sanctus est) ecclesia mater pro Christianis omnibus, pro Ethnicis etiam, & Iudeis orare non dedignetur, pro Cardinalibus quoq; quemadmodum pro Episcopis, reliquisque non oraret: ille mihi continuò respondit,*

Cardi-

Cardinales omnes in illa oratiuncula contineri, ſcilicet, **Oremus pro ſchiſmaticis & hæreticis**. *Ludouicus quoque noſter, illud meum ridiculum commemorare ſolet: me nimirum fœminam nobilem reprehendere ſolitum, quòd latice atque oleo adeo ſplendeſcente vultum oblineret, vt eam quoties aſpexiſſem, faciem in eo meam conſpicerem: quod ego ferre non poſſem, cùm adeo informis eſſem. Huius ferè generis, erat illud Camilli Paleotti, Anthonio Porcaro: cuius cùm familiaris quidam ſacerdoti confiteretur, ieiunia ſe, reliquaq; diuina officia ex animo exequi ſolere, tu (inquit) dum te accuſare debebas, profusè laudas. Immo verò (inquit Camillus) hæc propterea confitetur, quia eadem flagitioſa exiſtimat. Nonne illud præfecti nobiliſſimi argutè dictum meminiſtis? cùm poſtridiè Galeottus illum admiratus eſſet, qui ducentos aureos pro equo poſtularet, cumq; adderet nihil eundem valere, quia armorum neque ſplendorẽ, neque ſtrepitũ ferre poterat: ſi ea ſit illius natura (inquit Præfectus) mirum ni ille mille aureos petat. Quis enim nocebit equitanti? Iiſdem etiam aliquando verbis non inconcinnè vtimur, ſed*

Anthonius Porcarus.
Camillus Galeottus.

in alium prope finem quàm vſus communis ferret. Vt cùm duci cuidam per fluuium rapidiſſimum tranſeundum eſſet, buccinatori præcepit, vt ille præiret: cui ille nudato capite non ſine ſumma reuerentia reſpondit, Immo verò non decet, honoris veſtri eſt reliquas omnes præcedere. Illa quoque iocandi formula non iniucunda eſt, cum proferentis voces non reijcimus, alieno tamen ſenſu interpretemur: vt illud Philippi Beroaldi noſtri, cui cum Teuthonicus quidam illius diſcipulus obuiam daret, Domine (inquit) Deus det tibi bonum ſerò. Ille viciſſim reſpondit, Et tibi malum citò, Idem Beroaldus cùm diceret, ſe Boloniam profecturum, ab eodem quæſiuit Sadoletus, quomodo adduci poſſet, vt Romam relinqueret, vbi tot, tantæq; voluptates eſſent, & eo proficiſceretur, vbi nihil niſi faſtidium, & defatigationem reperiret. Eundem eſt certè (inquit Beroaldus) Per tres Conti: id eſt, propter tres cauſas, easq; ſtatim cœpit in digitos diſtribuere: ſed interpellauit eum Sadoletus: & ſatis (inquit) ſcio, de quibus ſentias, nimirum, de Conte Lodouico de ſancto Bonifacio, de Conte Hercole Ragonenſi, & Conte

Bononiam.

& Conte de Pepoli. *Ridebant iam ſatis vniuerſi, quia tres iſtos nobiles, & iuueniles Comites Beroaldi auditores Bononiæ ſtudiuiſſe cognouerant. Facetа iſtæc & perurbana iocandi ratio eſt, quia cum aliud expectemus, aliud ſemper reſpondetur: noſtriq; nos errores in re tam parui ponderis, & valdè delectãt, & ad ridendum ſæpenumerò impellunt. Ipſa verò loquendi ratio, ydem loci atque figuræ quæ grauibus, ſerijsque rebus inſeruire ſolent, eundem in facetijs vſum, eandemque dignitatem obtinent. Et quemadmodum clauſulæ atque vocabula, contraria contrarijs applicata, multum in ſermone venuſtatis habent: ita quoquè ſit, ſicubi eandem ſententiæ, cum eiſdem digladientur. Vt in illo Genuenſi qui cùm profuſior eſſet q̃ illius opes ferebãt, reprehendit eum fœnerator inſignis, rogans quando tandem ceſſaret facultates ſuas exhaurire & profundere. Quando tu (inquit alter) ceſſabis furari aliena. Et quoniam ex eiſdem locis ridicula, & grauiores etiam sẽtentia deſumuntur, in neutro genere quicq̃ feſtiuiùs & ornatiùs fieri poteſt, quàm ea omnia, quæ prolata ſunt, quodammodo confirmare, & eadem tamen ipſa, præter opinionem*

Acute reſponſum.

nem proferentis interpretari. Vt cùm diuino nuper officio rusticus quidam sacerdos interesset, & ad generalem confessionem gradatìm perueniisset, vnus omnium nomine cœpit effari peccasse se, cogitando, loquendo, faciendo: denique nullum esse tam infandum aut mortale crimen, quo ille non esset contaminatus. Quod cùm illius quædam amicula, & popularis audiret, astantes rogat, vt istius rei testes essent: nam ego (inquit) illum apud episcopum reum faciam. Eadem vrbanitate vsus est Salezza de Pedrada, qui, cùm mulierem nobilem vehementer laudaret, tam propter virtutes, quàm etiam formæ venustatem corporisq; habitudinem, illa modestè respõdit, indignam se istis laudibus esse, cùm adeò ætate prouecta esset. Tum ille, cùm te senio confectam profiteare, quid hoc aliud est, q̃ angelis te similem dicere, qui primi omnium sunt, atque antiquissimi? Non minus igitur argutè dicta, ad risum iocumq; conferunt, q̃ grauiores sententiæ ad laudem & encomium, præsertim si metaphoris consistant aptis & conuenientibus, isq; qui respondet, in eadem verborum translatione persistat. Vt Cosmus de Medicis non ita pridem argutissi-

Cosmo de Medici.

mè,

mè, cui cùm Palla Strozzius è Florentia exul internuncium miſiſſet, & Coſmo his verbis interminatus eſſet, nimirum iam iam Gallinam parĕre. Reſpondit è veſtigio Coſmus, Tu Pallæ meo nomine viciſsim dicito, malè Galinas parere, cùm è nido ſint exterminatæ. Illud etiam Camilli Portari egregium fuit: qui cùm oratione quadam nonnullos Italiæ Heroës, & inter cæteros Marcantonium Colonnam ſummis laudibus exornaſſet. Marcantonius ingentes gratias retulit, nihil horũ agnouit: quin tu (inquit) Camille, id amicis tuis facis, quod ſolent mercatores verſuti, cùm adulterinum forte nũmum habeant, quo vt ſe honeſtiùs expediant, eundem ſolent optimis quibuſcunque pecunijs interponere. Idem tu mihi facere videre, qui dum me viris iſtis nobiliſsimis adiungis, fieri caſu poteſt, vt ego quoque eorum ſimilis videar. Tum Camillus, illi certe qui nummos adulterare ſolent, eoſdem auro ita ſæpe oblinunt, vt multò ſplendidiores appareant, quàm illi, quibus nihil fucatum ineſt. Quod ſi igitur aliqui hominum Alcumiſtæ eſſent, vt ſunt numorum, ego qurque te fictitium & adulterinum ſuſpicarer, cùm multo reli-

Palla Strozzius.

Camillus Marcantonio Colonna.

quis

quis pulchrior & lucidior appareas. Videtur itaquè vtriq; iocandi formulæ iſtum locum eſſe communem, multoſq; alios, quorum infinita ſunt exempla, præſertìm in ſententiarum grauitate atque pondere. Vt illud egregij cuiuſdam belli ducis, qui cùm menſæ, cum tanta hominum caterua diſcumberet, nihil vt loci relinqueretur, duoſque Italos aſtantes vidiſſet, qui eidem egregiè in prælio inſeruiſſet, ſurgite (inquit) obſecro, & paulum credite, ſinite eos aliquantiſper edere, quorum virtute affectum eſt, vt nos iam nunc edamus. Idem Diego Garziæ monenti, vt è loco periculoſo ſecederet, quo tormentorum ictus facilius declinaret, fertur ſic reſpondiſſe: Cùm tibi nihil terroris deus iniecerit, tu mihi ne injicias. Ludouico quoque Gallorum regi, cùm primùm diademate inſignitus eſſet, ſuggeſſit quidam nunc eſſe, cùm poſſet eas vlciſci iniurias, quas tum perpeſſus erat, cùm Aureliæ dux eſſet: cui ille magnificè reſpondit, nihil eſſe cur Gallorum rex, Aurelianenſis iniurias vlciſceretur. Lepôris quoque acerbitas, nonnunquam in verborum, tãtummodo grauitate, ſine aliqua riſus incitatione conſiſtit. Vt Ottomãnus magni Turcæ frater

Magnifica Ludouici vox.

frater, cùm in Roma captiuus eſſet, Italoſque haſtis equo concurrentes videret, nugas pueriles dicebat eſſe. Cùmque eidem relatum eſſet, regem Ferdinandum iuniorem cum primis agilem, currendo, ſaltando, inſultandoq; præſtitiſſe, reſpondit iſtæc in ſua patria ſeruorum atque mancipiorum fuiſſe: nobilium verò filios liberalitatem, magnificentiam, reliquaſque virtutis à primis annis didiciſſe.

Huius ferè generis (niſi fortè aliquãto facetius videatur) fuit illud Archiepiſcopi Florentini, Alexandro Cardinali reſponſum. Qui cùm nihil habere homines diceret præter fortunas, corpus, atq; animum, immo (inquit antiſtes) omninò nihil habent. Nam de fortunis diſponunt rapaces iuriſperiti, de corpore hallucinantes medici, de animo theologi inconſtãtes. Huic certè illud poteſt adiũgi, quod ſolet Nicolettus dicere, nempè iuriſconſultos, perrarò in iure contendere, medicos rariùs medice viuere, Theologos verè Chriſtianos eſſe rariſſimè. Subriſit hic Bibiena, deinde ſuſceptum iam antea ſermonem inſequitur.

Omnia noſtra penes alios eſſe.

Infinita ſunt iſtius rei exempla, eaque ipſa, à magnis & primarijs viris delibata. Verùm nihil eſt, quod magis videtur, quam

apta,

apta, & faceta comparatio, vt Pistoianoſter, quum Seraphino reſcriberet. Manticam inquit, tibi remitto, quæ tui ipſius eſt multo ſimillima: neq; ſane diſſimilis erat, ſi probè Seraphinum memineritis. Nonnulli ſane ſunt, quibus illud permagnæ voluptati ſolet eſſe, viros fœminasq; canibus, equis, auibus, ciſtulis, ſcabellis, curriculis, lucernis aſſimulare. Quæ omnia ſuam aliquando dignitatem habent, nonnunquam verò frigent. Ita in illis omnibus, loci, temporis, perſonæ, reliquarumq; rerum iuſta conſideratio eſt. Tum Gaſparus Pallauicinus: cum non ita pridem Iohannes Gonzaga Alexandrum filium, cum magno Alexandro conferret, iucunda mihi videbatur illa comparatio. At illam nos ignoramus inquit Bibiena. Iohannes Gonzaga (inquit Gaſparus) cùm teſſeris luderet (vt ferè ſolet) magnamq; pecuniæ vim profudiſſet, aſtitit forte Alexander filius, qui etiamſi tenera ætate ſit, verè tamen in eo patrizat, quod teſſeras amet. Is cùm patris infortunium diu contemplatus eſſet, quaſi tantas impenſas doleret, grauiter ſuſpirauit. Quod cùm Comes Paniella deprehenderet, vide (inquit) Gonzaga, pius filius profuſi patris iactu-

Ioannes Gonzaga Alexandro filio.

Comes Paniella

iacturas deplorat, valdèq; inhiat vt fauente aliquando tibi fortuna, ipſe aliquid lucri reportet: iſto illum dolore ſublenato, & priuſquam omnes aureos ludendo profuderis, vnicum illi ſaltem tribuito, vt ille quoque cum ſuis amiculis colludat. Tum Iohannes Gonzaga. Falleris meherculè, ſi ſic ſentias: res tam parui momenti non curat Alexander. Verùm non ſecus quàm ille Magnus, cùm patrem Phillippum audiſſet ingentem exercitum profligaſſe, regnumq; ampliſſimum iam propè deuiciſſe, quantumuis iam puer eſſet, in acerbiſſimos luctus incidit: cùmq; ab eo quæreretur, cur tantam lachrymarum vim profunderet, reſpondit vereri ſe ne ita multas gentes nationeſque pater ſub iugum mitteret, vt illi nihil reſtaret, quod ſuperare poſſet. Ita meus quoque Alexander, in meis proinde iacturis ſubtriſtior eſt, ne ego forſitan adeo multum exhauriam, nihil vt illi relinquam quod poſſit perdere. Hîc cùm paulum eſſet arriſum, ſuperiorem ſic orationem proſequitur Bibiena. Videndum præterea diligenter ne impia ſit iocandi ratio, neuè dum nouo modo ingenioſi videri volumus, diuinam maieſtatem contumelijs lædamus. Inquè ſane

Impia iocandi ratio.

comparatum esset, nos ea in re laudem atque gloriam consectari, cuius nomine non tantum vituperium, sed supplicium etiam commeremur. Quisquis igitur ingenij sui acumine adeo occæcatus est, vt suæ in deum pietatis obliuiscatur, dignus sanè videtur, qui ex ingenua illa & liberali nobilium societate exulat. His affines sunt illi, qui in omni sermone turpes, & obscœni sunt, nullaque in re magis delectantur, quàm verborum turpitudine, fœminus pudorem, atque verecundiam commouere: quod vt liberius faciant, impuris argutisq; vocibus inuestigãdis mirificã nauant operã. Id quod nuper Ferraræ inter epulas multis audientibus contigit. Vbi cùm Florentinus, & Senensis forte conuenissent (qui ferè vt scitis inimici solent esse) Senensis vt Florentinum vreret, Sienam (inquit) imperatori in vxorem concessimus, & Florentiam eidem in dotem dedimus. Sic enim iam tum fama erat, permagnam pecuniæ vim, à Senensibus imperatori concessam, vt eorum in se patrocinium susciperet. Quibus commotus Florentinus subitò respondit, si dos sit Florentia, si vxor Siena, Sienam tamen primò obequitabit imperator (Galli-

eo more locutus, ſed verbo vſus Italico) poſtea de dote, cùm primùm vacauerit, litigabimus. Videtis ſatis acutè iocatum eſſe, ſed quoniam fœminis præſentibus, turpiter & inuerecundè. Tum Gaſparus Pallauicinus, tunc iſta voluptate mulieres priuabis, cùm nihil magis quàm illiberalem huiuſmodi orationem deſiderent? nunquàm equidem reminiſci poſſum, toties me virilis ſermonis puduiſſe, quoties muliebris impudentiæ. Ego verò (inquit Bibiena) de iſtis tuis mulierculis non loquor, ſed de illis quarum ea virtus eſt, vt eas generoſus vnuſquiſque ſuſpiciat atque admiretur. At Equum herclè eſſet (inquit Gaſparus) ſignum aliquod, & quaſi regulas nobis tradi, quibus eas liceat facilius internoſcere. Quoniam ita plerunque fit, vt quæ aſpectu primo videantur optimæ, eas ſi intus & in cute cognoueris, putabis eſſe peſſimas. Subridens hic Bibiena, niſi (inquit) Iulianus adeſſet fœminarum omnium patronus atq; propugnator, ego tibi reſponderem. Verùm illi tam gratum officium nuſquàm intercipiam. Arriſit leuiter At Emilia, & mulieribus (inquit) nullo defenſore opus eſt, contra aduerſarium tam paruæ, aut tam nullius potius

authoritatis. Gasparum itaque in sua tam præposstera sententia consenescere patiamur, quam ille propterea mordicùs tenere solet, non quia in fœminu mancum & imperfectum aliquid sit, sed quia inter innumerabiles, vix aliquam reperire possit, quæ illius aspectu delectetur. De facetys igitur quod reliquum est audiamus. Permultos equidem locos inquit Bibiena iam pridem mihi videor commemorasse, è quibus sales & argutiæ sunt eruendæ, quarum omnium dignitas, & excellentia in narrationis iucunditate cõsistit. Alios etiam fortasse aliquos liceret adycere: vtpote cùm vt aliquid iucundius explicemus, incredibile quippiam affingamus, cuius generis fuit illud Marij Volaterrani, qui sacerdotem se quendam cognouisse aiebat, qui se adeo procerum putaret, vt quoties diui Petri templum ingrederetur, se consultò demitteret, ne trabes, quæ in fastigio erat, caput illi comminueret. Iulianus etiam noster Golpinum seruum adeo macilentum, atque aridum fuisse dixit, vt cùm manè fasciculis ignem subyceret, nauiterq; perflaret, vsquo ad camini verticem à fumo eleuatus est, vbi nisi casu transuersè hæsisset, periculum erat, ne

Marius Volaterranus.

Golpinus.

in

in aërem euanuiſſet. Auguſtinus quoquè Bezzauanus multa facetè de auaro quodam narrare ſolebat, qui cùm in ſumma annonæ caritate frumentum vendere recuſaſſet, idemquè non ita multo poſt dimidio minoris eſſet, deſperatione exanimatus, laqueo ſe clanculùm in cubiculo ſuſpendit, cumq; doloris magnitudo, ſingultus aliquos ſonoſquè eliceret, acceſſit ſumma celeritate ſeruus, & licet rei nouitate attonitus eſſet, funem nihilominus ociùs præcidit, mortemque iam in limine atque foribus aduentantem, anteuertit. Auarus tanto diſcrimine liberatus cùm ſe recolligeret, fremere cæpit, & indignari, conciſſum eſſe laqueum tam nouitiũ, & quaſi diſpendij pæniteret, de pretio cum famulo ſeriò expoſtulabat. Iſtis non multum diſſimile eſt, illud Laurentij de Medicis, qui cùm Mimum quendam frigidè iocantem videret, non riderem (inquit) etiamſi me titillares. Deinde cùm alter quoque inſulſus homunculus, eundem in lecto valde ſerò reperiſſet, eiquè vitio verteret, quod ille ſomniaret, dum ipſe nouum vetuſquè forum obiret, dum Sancti Galli portam peteret, dum ciuitatis muros circuiret, dum infinita negotia conficeret, reſpon- Auari exemplũ.

dit Laurentius, vnicum meum in otio inſo minium, omnibus tuis negotys antecellit. Illud quoque non minus ingenioſum eſt, cùm id reprehendamus, quod non erat credibile nos aliquando reprehenſuros: vt Marchio Fredericus Mãtuanus Duciſſæ noſtræ pater, qui cùm menſæ vnâ cum alijs nobilibus diſcumberet, vnus ex his cùm ius appoſitum exorbuiſſet, pace veſtra (inquit) nobiliſſme Marchio, rurſumque deglutire cœpit. Cui Marchio, quin tu (malùm inquit) porcorum pace dicito, mihi nulla fit iniuria. Nicholaum etiam Leonicus, cum tyranno cuidam liberalitatem iniuſtè attributam audiret, videte (inquit) per deos quàm egregiè liberalis ſit, qui non ſua ſolùm, ſed aliena etiam largiatur. Illa quoque non inciuilis iocandi ratio eſt, cùm aliud dicimus, aliud diſſimulantes cogitamus. De his rebus non loquor quæ in extremo contraria ſunt, vt cùm homunculũ gygantem, deformem formoſum, nigrum denique album appellamus (hæc enim apertiora ſunt, & riſum tamen aliquando non inconcinnè mouent) ſed cum ſeueris, grauibuſque ſententys, illud lepidè exprimamus, quod tacitè apud nos vix vno verbo dig-

Marchio Fredericus ducisſæ pater.

dignum ducimus. Vt erat illud Auguſtini Folietta: cui cùm generoſus quidã inſigniter mentitus eſſet, valdeque deſideraret, vt ſibi crederetur: ſupercilioſo vultu reſpondit Folietta: Si vnquam mihi gratum acceptumq; facturus es (vir optime) ne agrè feras, ſi tibi non crediderim. Cùm verò inſtaret alter, multiſque iuramentis mẽdacium confirmaſſet, quoniam ita vis (inquit Folietta) credam in tuam gratiam. Nam (vt ingenuè fatear) multò difficilius tua cauſa facturus eſſem. Eodem ferè modo Iohannes Cardonenſis in ciuem quendam iocatus dicitur, qui Roma diſceſſurus erat. Nam malè illi perſuaſum dixit, vt eam vrbem relinqueret, cùm illius vita, adeò omni ſcelerum genere contaminata eſſet, vt Cardinalis tandem aliquando fieri poſſet. Huius quoque generis fuit illud Alphonſi de Sãcta Croce, qui cum multas iniurias à Cardinali Pauienſi, illatas perpeſſus eſſet, obambulans fortè propè Bolo- Bononiam,
niã in loco cruciatibus deſtinato, miſerum cõſpexit ſuſpendio recentiſſimè ſuffocatũ, in quẽ cõuerſus alta voce clamans, ô te fœlicem (inquit) cui nihil eſt cõmertij Cardinali Pauienſi. Illa verò facetia, quæ aliquantulum

Ironici ſales.

ſunt ironicæ, magnis hominibus ſunt accommodatæ. Nam & graues ſunt & ſalſæ, ſeryſq; rebus inſeruiunt, & feſtiuæ: & proinde antiquis, iſdemq; ſummis viris vſitatiſſimæ, vt Catoni, Scipioni Affricano minori. Verum inter omnes longè præſtantiſſimus eſt habitus Socrates Philoſophus, & noſtris temporibus Alphonſus primus rex Aragoniæ, Ille cùm aliquando manus lauaret annulos magni preti de digitis exuit, eoſdemq; ei cuſtodiendos dedit, qui proximus aſtitit, quaſi nihil cogitans cui commiſiſſet. Seruus interim, regem minimè obſeruaſſe exiſtimans, apud quem depoſuiſſet, & quia multi aderant, & quia grauiora cogitabat, tanquam opimã prædam lucratus, valdè triumphauit: eoquè magis, quia rex nec repetiturus, nec meminiſſe videbatur. Cùm itaque dies aliquot, menſeſque elapſi eſſent, & de illa re verbum nullum, omnia tuta atque integra putabat, adeo vt exacto iam ferè illius anni curriculo, cùm iterũ rex annulos detraheret, ille ſe audacter ingerit, manumq; porrigit recepturus. Quod cùm Alphonſus animaduerteret, tacitè illi in aurem hac verba inſuſurrat. **Satis tibi fuerit ſuperiores anulos habuiſſe,**

iſſe, iſti alq̃ cuipiam percommodi eo runt. *Argutè meherculè dictum & ſapienter, & Alexandro aliquo non indignè. Huic Ironiæ perſimilis eſt illa iocandi formula, cùm verbis honeſtis & concinnis, rem turpem & vitioſam circumſcribimus. Cuiuſmodi erat illud ducis cuiuſdam egregij, qui cum bellum Cirignolæ maximum ſtrenuè confeciſſet, omniaquè iam ſecura ac pacata eſſent, venit fortè illi obuiam iuuenis, qui ſub eo meruerat, tanto armorum ſplendore, tanto apparatu, quaſi prælium iam primum ineundum eſſet, quem cùm ille ſeriò intueretur, in Hugonem Cardonenſem conuerſus, Mari* Hugo Cardonenſis. *poſthac (inquit) tempeſtatem ne vereare, ſanctus Hermes apparuit. Hîc ille honeſto vſus vocabulo, alterius ſegnitiem tacitè notauit. ſanctus enim Hermes (vt Nautæ fabulantur) poſt ſummam maris intemperiem ſolet apparere, & ſummæ tranquillitatis ſignum dare: Ita iſte quoque miles egregius confectum iam bellum, et omnia tranſacta portendebat. Octauianus quoque Vbaldinus* Vbaldinus *cùm Florentiæ vnà cum nonnullis illius vrbis primarijs ciuibus eſſet, ſermonemq̃ de præſtantiſſimis illius ætatis militibus haberet, ſciſcitabatur ex*

illis vnus, num Antonellum Forlium (qui paulò antea Florentia aufugerat) cognouiſſet: reſpondit Octauianus magnoperè ſe illum non ſcire, ſed virum manu promptum atque expeditum eſſe habitum. Probè me herculè expeditum dixeris (inquit Florentinus:) nam adeò erat in diſcedendo præceps & expeditus, vt nemini noſtrùm (vale) diceret. Illa quoque argutia non iniucunda ſunt, cum alterius orationem ita præpoſterè inuertimus, vt contra illius voluntatem ſenſumque omninò ſignificet: vt erat illud ducis noſtri, cum Præfecto cuidam reſponderet, qui ſanctum Leonem bello amiſerat. Ea ciuitas cum à Papa Alexandro capta eſſet, & duci Valentino conceſſa, dux ipſe Venetijs fortefortunà fuerat: cui cùm multi, multa de Reipublicæ ſtatu ſecretiſſimè referrent, venit tandem Præfectus iſte & cùm aduerſam fortunam multis verbis incuſaſſet, dixit ſe non dubitare, quin rationem excogitare atque inire poſſet, qua ſanctum Leonem facilè recuperarent. Cui dux facetè ne te torqueas (inquit) in ea cauſa: iamdudum id à te dictum eſt: nã tu niſi perdidiſſes, nulla nobis recuperandæ occaſio eſſe poſſet. Alia iſtius generis dicta laudantur

dantur, cùm homines ingenioſi & peracuti, ineptum aliquod craſſumq; de induſtria loquuntur: vt Camillus Paleottus de quodam qui repentè vita functus eſt. Stultum meherculè hominem (inquit) & inſulſum, qui ſimul atque diteſcere occeperat, mortuus eſt. Salſa etiam & perurbana eſt illa diſſimulatio, cùm viri prudentes & ſagaces id ſe fingunt non intelligere, quod ſatis intelligunt: vt erat illud Frederici Marchionis Mãtuani, quem cùm homo loquax, (& valdè tamen inſulſus) querelis obtunderet, quòd illius vicini columbas pedicis, & tendiculis è columbario furtim ſurriperent, tacuit diù Fredericus quaſi hæſitans, quid in tantis rebus reſpondendum eſſet: inſtat interea calumniator, ne tantam iniuriam inultam pateretur, & vt vehementiùs perſuaderet, columbam oſtendit pedibus illaqueatam. Reſpondit Marchio, tantis ſe malis velle breui proſpicere. Non deſtitit tamen ille garrulus, quin etiam atque etiam Columbam oſtentaret, cumque Marchionem ſatis incitatum putaret, quid obſecro (inquit) tali in re faciendum putas? Profecto (inquit Fredericus) columba iſtæc inter eccleſia limites ſepelienda non eſt: nam

Iocoſa diſſimulatio.

nam cum se suspenderit, credibile est, desperatione debilitatam mortem sibi conscisse. Eiusdem propè generis fuit illud Scipionis Nasicæ. Is cùm Enny domum adysset, vt eundem conueniret, eumq; pro foribus astans nomine compellaret, respondit ancilla eum non esse intus, quoniam ita præcepit herus: quod etiamsi planè audiret Scipio, tacitus tamen discedit. Non ita multo post, cùm Ennius Scipionem domi suæ quæreret, eumque pariter in platea consistens euocaret, respondit Scipio: Non sum domi. Tum Ennius, Quid? an ego vocem tuam nõ agnosco? Deinde Scipio, ô hominem planè inhumanum, ego puellæ tuæ de te postridiè credidi, tu mihi de me non credis? Illud quoque cum primis argutũ videtur, cùm ijsdem aculeis quisquàm configitur, quos in alium vibrauit: cuiusmodi fuit illud Alonsi Carilli, qui cùm in aula Hispanica ageret, adeo fortè inueniliter in rebus quibusdam non ita magni ponderis versatus est, vt regio iussu carceri cõmitteretur. In quo cũ per totam noctem restitisset, sequenti die liberatus, in aulam redijt viris fœminisq; nobilibus refertissimã: vbi cùm omnes de illius custodia multa hilariter loquerẽtur,

Cic. de Orat. lib. 2.

tur, tandem Boadilla: Verebar equidem (inquit) Alonſe, idque non mediocriter, ne ſuſpendium patereris. Ego quoque id dubitabã (inquit Alonſus) ſed hæc vna me ſpes recreauit, te in maritum me fuiſſe emendaturam. Quid iſto ſale potuit eſſe acerbius? cùm in Hiſpania (quemadmodum etiam alibi) ille mos fuerit, vt cùm crucis ſupplicio quiſquam deſtinatus ſit, ſi meretrix aliqua triuialis & proſtituta, eidem nubere velit, vitæ diſpendium minimè patietur. Eadem ferè ratione, Raphael homo facetus, idemq; pictor eximius, duobus Cardinalibus (qui eo ſunt vſi familiariter) reſpondit. Illi vt eundem in liberiorem quendam ſermonem perducerent, tabulam illius quandam, in qua ille D. Petrum Paulumque depinxiſſet, conſultò vituperabant, eoſque nimium rubicundè depictos affirmabant. Quibus ille, Nolite viri ampliſſimi iſtuc admirari ſciens prudenſq; feci: Ego Petrum Paulũq; in cœlo præ pudore non minus rubicundos quàm hic ſunt, exiſtimo, quum eorum Eccleſiam à talibus viris, quales vos eſtis, regi gubernarique videant. In illis itaque argutijs nonnihil ſalis ineſt, in quibus ſubobſcura ridendi occaſio continetur.

Alonſi in Boadillam ſalis acerbitas.

Cuius

Cuius generis illud erat, quod homini cuidam luctuoſo reſponſum fertur: qui cùm miſerè lachrymis & ſqualore confectus eſſet, quòd illius vxor de ſicu ſe ipſam ſuſpendiſſet, venit ad eum familiaris, & quaſi eſſet, quod cum eo ſeriò communicaret, obſecro (inquit) ſi me tibi deuinctum velis, vt ex iſta arbore habeam quos ſeram ſurculos. Alia nonnulla ſunt haud iſtis longè diſſimiles, quæ lenitatem in ſe quandam, & temperatam grauitatem habent, vt illud quod de Catone ſcribitur, cui cùm baiulus arca: quam humeris ferebat inuitè offeciſſet, poſteaque (cum integrum non eſſet) caue tibi exclamaret, quid (inquit Cato) an aliquid aliud habes, quo mihi noceas? Ridetur quoque (nec iniuria) cùm in errorem loquentes incidimus, eumque ineptiore aliqua ratione conſultò corrigimus, nec omninò à propoſito deflexi, nec verecundia (quod ferè fit) præpediti. In concilio Florentino non ita pridem duo conſederunt aduerſarij, quorum alter Altouitius erat, alter Alamannius. Altouitius à crapula fortaſſe recens in ſomnum incidit. Quod cùm ille ſatis perſpiceret, qui proximus ſedit, eundem ſubitò excitauit, rogans num audiret, quid

Cic. de Orat.

Altouitii & Alamannii diſſentio.

quid aduerſarius diceret, patres illius iam diu reſponſum expectaſſe. Ille ſe confeſtim ſomniculoſus erigit, & minimè deliberandum ratus. Ego (inquit) viri grauiſſimi ea omnia nego, quæ dixit vobis Alamannius. Ille contra, cum ſe nihil dixiſſe obteſtaretur, nego igitur (inquit Altouitius) quæcunq; dicturus es. Huius generis fuit illud Seraphini veſtri medici Vrbinatis: à quo cùm homo ruſticus oculorum medicinam implora-ret, cum oculus illi iam antea prorſus excuſſus eſſet, Seraphinus etſi malum inſanabile cognoſceret, ſperabat tamen aliquas illi non minus arte pecunias elicere, quàm oculus iam antea vi eſſet eliſus. Quocirca multa promittit vt aliquid reciperet, & ruſticum minimè dubitare iubet, quin intra ſex dies, rurſus conualeſceret. Ille tam inſperata audiens & valde lætatur. & dat quod habet liberè. Verum cùm ſtatus ſanitati dies exceſſiſſet, & nihilo ſanior eſſet, medicum incuſare cæpit. Seraphinus nihil iam illi nummorum ſupereſſe perſpiciens, hortatur, ne ægrè ferat oculum ſanari non poſſe, cùm oculum nõ haberet, quĩ deũ potius exoraret, ne altero quoque oculo priuaretur. Quæ cùm ruſticus audi-

ret,

ret in ſummos luctus atque mœrores incidit: medicosq; minitari cœpit, duci ſe quam primum ſignificare velle quomodo pecunijs ſpoliatus, atque expilatus eſſet. Tum Seraphinus ira commotus, vt ſe facilius purgaret, abi malùm (inquit) impuriſſime nebulo, tunc duos oculos habiturus es, cùm homines honeſti, ijdemq; ciues egregij plures non habeant? Hac ille tanta vocum vultuſque acerbitate fulminauit, vt miſer ille tacitus & exanimatus diſcederet, nonnihil veritus ne potius feciſſe iniuriam, quàm tuliſſe putaretur. Verum in toto iocandi artificio, nihil laudabilius eſt quàm (vtcunq; res ceciderit) feſtiua eiuſdem interpretatione vti. Venit non ita pridem in aulam Hiſpaniarum eques aſpectu horridus, & informis, & cum eo vnà illius vxor, fœmina longè venuſtiſſima, vteraq; eo ſerici genere amictus, quem Hiſpanicè Damaſcum appellant: quos cùm regina curiosè intueretur, Alonſum rogauit de vtriſque quid illi videretur. Mihi quidem (inquit) optimè videntur cum veſtibus conuenire. Nam & illa dama formoſa eſt, & ille Aſcus videtur, id eſt deformis, turpiculus, monſtroſus. Raphaell etiam Pazzenſis

Seraphini medici reſponſum.

Damaſcus.

cum

cum literas videret à Priore Meſſinæ, amiculæ cuidam ſuæ iſto modo inſcriptas, iſtæ literæ dentur illi, quisquis cauſa eſt doloris mei, *Procul dubio (inquit) iſta litera Paulo Tholoſſenſi tradenda ſunt: quod cum primum dixiſſet, ridebant qui aderant vniuerſi, quia Paulum cognouerant decem mille aureos Priori præſtitiſſe: qui quoniam profuſior aliquanto fuit, iam tum ſoluendo nõ erat. Huic affine eſt illud, cum prætextu conſilij familiariter quempiam admonemus, nihil minus interim cogitantes. Quod à Coſmo de Medicis ſæpenumero factitatum audiuimus. Is cum amicum haberet magis fortunatum quàm ſapientem, qui illius ope publicum munus extra Floretiam obtinuiſſet, Coſmum rogauit, vt illi indicaret quomodo honeſtè tanto munere defungeretur. Cui Coſmus veſtes (inquit) graues induito, demiſsè & ſeuerè aſpicito deniq; multum ſileto. Eadem ferè vox Ludouici comitis fuit, à quo cũ homo curioſus percõtaretur, qua potiſſimũ ratione per locos quoſdam periculoſos permeare poſſet, & quomodo perſonatus latroniũ excurſus effugeret: Doctoris (inquit) alicuius aut Senatoris veſtibus vtere. Ianottus etiam*

Pazzensis cuidã qui succinctoriũ diuersissimis coloribus interserere parabat, assumito inquit omnia facta dictaque Cardinalis Pauiensis. Ridetur etiam sæpenumero quoties ea, quæ valdè inter se dissident, tanquam necessario coniuncta proferuntur: vt illud Antonij Rizzi de Forliuensi quodam. Quid est, (inquit) cur eum stultum dubitetis cum Bartholomæus nominetur? facetè etiam quicunque dixit, tu equitem quæris cùm equum non habeas, & iste noster nihil nisi fortunis & equis caret. Ea etiam interdum risum commouent, quæ valde sunt consentanea, vt cũ de familiari quodam nostro non ita pridem dubitaretur, num falsam ecclesiæ aduocationem effinxisset, & alter fortè sacerdos, eodem ferè momento in grauem morbum incidisset: Antonius Torellus in hæc verba subitò erupit. Quid (inquit) cessas? cur tabellionem illum tuum nõ accersis, vt isto quoque sacerdotio fruare. Verùm frequentiùs eas ridemus, quæ non sunt consentanea. Vt nuper cùm Papa Iohãnem Lucam de Ponte tremulo, & Dominicum Della Porta (vtrunque vt scitis humeris incuruum) accersiuisset, eosque Rotæ iudices consultò admisisset, dixit

Dissentanea.

Consentanea.

Rota locus ecclesiastici iudicii Romæ.

se

ſe conuexam iſtam Rotam breui ſpatio directam facturum. Quod cùm Latinus Iuuenalis audiret, fallitur (inquit) Sanctiſſimus Pater, ſi cum hominibus diſtortis Rotam aliquando directam ſe poſſe putet efficere. Riſus etiam non inconcinnè mouetur, cùm ea omnia, quæ recitantur & plura etiam (ſi opus ſiet) conceſſeris, ſed alia tamen ratione conſultò intelligas. Vt Peralta egregius belli dux, cùm in procinctũ veniret vt Monomachia cũ Aldana concertaret, Molartus Aldanæ patronus Peraltam iurare iubet, num præſtigiũ aliquod, aut incantamentum occultè geſtaret, quo tutior à vulneribus eſſet. Iurauit è veſtigio Peralta, nec veneficium ſe, neque characterem, nec reliquias, nec religioſum præterea quicquàm habere, in quo confideret. Tum Molartus vt eundem vreret quaſi omninò *Marranum, Quid multis inquit vtare, non eſt opus iuramento, ego te vix ipſi Chriſto puto confidere. Huic facetiarum formulæ non indecorè metaphoras aliquando connectimus, vt Marcantonius noſter, cum à Bottono quodam Ceſenneſi verborum multitudine obrueretur, age (inquit) per deos Bot-

*id eſt, impium.

Botton fibula ceu retinaculũ.

tone, verè tu quidem breui Bottonus, (id eſt tunicæ retinaculum) eris, capiſtrum verò aliquod illius retinaculi foramen erit. Idẽ Marcantonius cùm comœdiã valdè prolixam ſcriberet, in qua permulti actus eſſent, ab eodem Bottono, ſic per ludibrium taxatur. Quid paras? quid moliris? vt tuam agas Comœdiam totius Sclauoniæ ligniis opus eſt. Cui Marcantonius (at tu inquit, vt tuam perficias tragœdiam, tribus tantummodò arboribus indiges. In verbis item quandoque occulta ſignificatio eſt, à cõmuni omnium ſenſu longè alieniſſima. Cuius generis fuit illud præfecti noſtri clariſſimi, cui cùm nuper quidam multa de infœlici quodã belli duci narraret, qui poſt multas clades, etſi vnica tandem victoria potitus eſſet, tamen de illius triumpho, de magnifico apparatu nonnihil addidit, ne illud quidem omiſit, quod cum in vrbem ingrederetur, vellluto punico amictus eſſet. Quod cùm præfectus audiret, egregiè meherculè factum (inquit) ſed ſagum illud punicum neceſſe eſt eſſe valdè nouitium. Ridiculum quoq; illud eſt, cũm ei reſpondemus, quod dictũ nõ eſt, aut id factum eſſe fingimus quod eſt infectũ, fieri tamen oportuit. Vt erat

illud

illud Andreæ Coſiæ, qui cùm nobilem quendam viſeret, qui ſpretis humanitatis officijs, eundem diu pedibus ſtare ſineret, cùm ipſe interîm ſederet, gratiam (inquit Coſia) habeo, quoniam ita vis morem geram, deinde ipſa vnà conſedit. Ridendi quoque nonnunq̃ occaſio datur, cùm ſe quiſquam erroris cuiuſquã inſimulet: Vt cùm ego nõ ita pridem ducis Capellano dicerem, me alterum cognouiſſe Sacerdotẽ, qui multò quàm ille expeditius miſſam celebraret, fieri non poteſt, inquit ille, nam ego ne tertiam quidem ſecretorum partem ſoleo recitare. Biaginus quoque Criuellum præsbyterum quendam Mediolani occiſum audiens, illius à duce ſacerdotiũ emendicauit. Negauit dux, quoniam in alterum aliquem iſtuc beneficij conferre decreuerat. Biaginus cùm alia ratione perſuadere non poſſet, quid, inquit, obſecro ſi ego illius interemendi cauſa fuerim, an non eſt æquum me illius frui ſacerdotio, quod alioqui non vacaret? Illud etiam non paruam habet in oratione venuſtatẽ cùm ea optemus, quæ obtinere non poſſumus. Cuius generis erat illud generoſi cuiuſdam noſtratis, qui cùm multos gladiatores vnà de victoria decertãtes aſpi-

ceret, & ipſe interim in lecto molliter diſcumberet, ô egregiã (inquit) voluptatẽ: vtinam iſtuc viri fortis atq; militis ſtrenui munus eſſet. Salſa etiam & peracuta iocandi ratio eſt, cum hi quos propter authoritatem, grauitatemque ſuſpicimus, contra quam expectamus reſpondeant, idque lentè, quaſi ſuſpenſi, & hæſitantes. Alphonſus primus Aragoniæ Rex, famulo cuidam arma, equos, atque veſtimenta dedit, quoniam ſe diceret ſomniaſſe, hæc illi omnia ab eo tributa. Non ita multò poſt, cum idem ſeruus multos etiam aureos, à rege ſibi donatos per inſomnium vidiſſe affirmaret, præclare Alphonſus, noli (inquit) inſomnijs nimium credere, quæ falſa plerunque, atque inania ſunt. Pontificis quoque Romani, Epiſcopo Ceruienſi perſimile reſponſum erat: qui vt illius animum facilius pertẽtaret, Sanctiſſime pater, inquit, per totam Romam, immo in ipſo Palatio fama percrebuit, me à veſtra celſitudine præfectũ eſſe deſignatum. Tum Papa, homines (inquit) impuri quicquid velint effutiant, tu ſecurus eſto: ego tibi meam aſtringo fidem, iſtos rumuſculos eſſe falſiſſimos. Poſſem hic forteſſe alios nonnullos facetiarum locos enu-

Alphonſi reſponſum.

meraret

merare: vt ſunt illa quæ per timorem, per admirationem, per minas, denique per iracundiam proferuntur. His accedunt illa, quæ propterea ſæpenumero ridentur, quia nouitatem in ſe quandam habent: eadem aliquãdo ſilentij vis eſt, cùm ſtupore quodam cõiuncti: nonnunquã verò ipſe riſus ſalis in ſe aliquid habet, præſertim ſi nulla oblata occaſione excitetur. Verùm de illo iocandi genere, quod in verbis poſitũ eſt, ſatis mihi iamdudũ dixiſſe videor. Ferè enim his terminis continetur, qui à nobis vtcunque ſunt præſcripti. Illa verò vrbanitas, quæ operatione quadam actioneque conſiſtit, etſi partes habeat infinitas, certis tamen principijs circumſcribi poſſunt. Verùm in vtroque illud præcipuum eſt, audientis ſemper opinionem fallere atq; anteuertere, idque ferè reſpondere, quod ille minimè expectat. Quod eo maiorem plerunque in ſe venuſtatem habet, ſi vel fraude aliqua, vel diſſimulatione, vel ſcommate, vel reprehenſione, vel comparatione exornentur. Et quanquam omnium facetiarum ea vis eſt, vt riſum moueant, idem tamen effectus non eſt in omnibus. Alia enim in ſe puram iucundamque modeſtiam habent;

Ioci in actione poſiti.

aliæ nunc occultam, nunc apertam acerbitatem: in quibuſdam laſciuia quædam appareat: in multis permagna ad riſum, eademque repentina incitatio: in nonnullis, quò magis tecum euolueris, eò profuſius riſeris, In multis pudor ineſt, in pleriſq; iracundia.

Non locandum cum ærumnoſis.

Verum in omni ſermone etiam atq; etiã prauidendum, quò aſtantium animi propendeãt. AErumnoſis ſiquidẽ hominibus, iocus atque ludicra, ærumnarum incrementa ſunt. Quorundam enim ægritudinum ea natura eſt, vt quò plura ijs medicamenta adhibeantur, eò deteriores fiant. Curialis itaque quoties in vrbanitatem inciderit, vt comes & facetus habeatur, meminerit quid tempori, quid loco, quid illis qui adſunt, quid ſui ipſius dignitati conueniat: in ea ſemper non inſiſtat, ne ſcurrilis dicacitas habeatur, nedùm frequentius, quàm par eſt, affectet, ne faſtidioſus fiat: virus atque acerbitatem euitet, ne aut occultè inuidere, aut apertè odiſſe putetur. Deniq; nec gratioſos potẽteſq; impetat, quod eſſet ſtultitiæ, nec afflictos miſeroſque, quod eſſet crudelitatis: nec flagitioſa commemoret, quod vanitatis, nec in eos inuehatur quos vrgere non debet, quod eſſet imprudentiæ. Quo-

run-

rundam enim ea eſt inſcitia, vt ſe putent toties dicere atque mordere debuiſſe, quoties id quoquo modo poſſunt facère. Quo in genere ſunt illi, qui vt ingenioſè loqui videantur, nobiliſſimæ cuiuſquè mulieris famæ parcendum non putant: quod & flagitioſum eſt, & grauiſſimo ſupplicio dignum. Fœminarum ſiquidem hac in re, ea ratio eſt, vt miſerandæ potius, quàm irridendæ videantur, cùm arma non habeant, quibus ipſæ ſe defendant. Verum in iſtam tam diligentem cautionem, illud adiungi debet, vt is qui ſe facetum eſſe velit, aptam quandam à natura fabricam ad omnem vrbanitatem habeat, vt talis ipſo vultu, fronte, geſtuq; appareat: quiquo conſtantior, atq; moderatior eſt, ea omnia argutiora & iucundiora putantur. Verùm ad te (Frederice) reuertor, qui cùm in hoc tam arido meo arbuſculo, rationibuſq; ieiunis, acquieſcere ſperaſti, adeo te illius iam diù credo pœnituit, vt in illud vile diuerſorium Monteſiorenſe intraſſe videare. Probè itaq; meo iudicio feceris, id quod eſt viatorus experti, ſi ex iſto te tam ignobili hoſpitio quam primùm expediueris, pauloquè ante horam conſuetam ſurrexeris, quo melius incepto

Faceti natura.

iam itineri consulas. Immo verò (inquit Fredericus) in hospitium adeo commodum & peropportunum delatus mihi videor, vt diutius hic quàm constitueram persistendum existimem. Acquiescam equidem donec ista tam grata oratio, expectatum finem pertigerit. Restat adhuc aliquid, de quo in initio commemineras, nimirum de illis iocis dicere, qui faceta quadam actione, seu operatione consistunt: quos in ista latini sermonis inopia ludicra liceat appellare. Quibus si nos priuatos esse patieris, iniuriam facies vniuersis. Verùm cùm multa nobis egregia de facetijs retuleris, in ijsque nos principum, imperatorum, pontificum exemplo confirmaueris, non dubito, quin etiam in ludicris tantum nobis animi atque audaciæ addideris, vt eadem in te ipsum contorquere non pertimescamus. Subridens hoc loco Bibiena, ne tu quidem (inquit) in eo primus eris, sed nec aliquid fortasse proficies: adeò enim sæpè ijsdẽ iam antea ludificatus sum, vt valdè mihi cauere soleam, non secus quàm canes, qui vbi aquas calidas persenserunt, frigidas etiam exhorrescunt. Sed quoniam de istis pariter me aliquid vis dicere, pauciſsimis mihi videor istuc negotij

Ciceronis imitatio.

Ioci in actione consistentes ludicra appellantur.

negotij poſſe abſoluere. Ludicrum ſiquidem (mea ſententia) nihil aliud eſt, quàm facilis quædam, & amica fallacia, quæ aut omnino diſplicere non poteſt, aut certè perexiguè. Et quemadmodum in facetijs ridetur ſi præter ſpem reſpondeatur, ita quoque in ludicris, ſi quicquam præter opinionem agatur. Quiſquis enim illa ſine diligenti quadam ratione aggreditur, eundem ſæpenumerò offenſæ, aliquando rixæ, nonnunquam inimicitiæ, conſequuntur. Ex eiſdem ferè locis, illa deriuantur, quibus ſales & facetiæ: qui ne ſæpiùs repetantur, hoc vnum dico, ludicri duo eſſe genera, quorum vtrumque in plures deinceps ſpecies diſtribuere licebit. Horum vnum tum demùm perſpicitur, cùm iucunda quadam ſubtili arte quiſquã decipitur. Alterum cùm poſitis quaſi tendiculis, homines ſic inſcamus, vt vltrò ipſi ſeſe circumueniãt. Primùm illud eius omnino generis eſt, cuius illud fuit, quo Caſtilio quidam Hiſpanus vſus eſt, vt duabus fœminis illuſtribus (quas nominare non libet) fucum faceret. Et quorſum obſecro (inquit Duciſſa) non libet nominare. Nollem equidem (inquit Bibiena) grauiter eas & iniquo animo ferre,

quæ

quæ dicam. Tum arridens suauiter Ducissa, non est herclè (inquit) vt reor inciuile, etiam apud magnos viros ludicrè versari. Sæpe id Duci Frederico, Alphonso Aragoniæ Regi, Isabellæ Hispaniarum Reginæ factitatum audiui, & tamen non modò non ægrè eos tulisse, sed summis etiam beneficijs eosdem affecisse, qui id facerent. Hîc Bibiena, ne ista quidem spe adducor, vt eas nominem. Perge igitur vt voles (inquit Ducissa.) Tum ille, Non ita multi dies elapsi sunt, ex quo in eam Aulam (de qua nunc agitur) Bergamascus quidam peruenit, vt nobili cuidam Aulico inseruiret, ita centinnè omni ex parte vestitus, vt quanquam per omne tempus ætatis, armentis, pecudibusq; excubasset: tamen quàmdiu taceret, equitem strenuum iudicares. Fœminis interim hisce nobilibus seriò relatum est, Hispanum quendam Cardinalis Borgiæ famulum, nomine Castilionem hominem peracutum, musicum, saltatorem egregium eo loci peruenisse, quem cùm propter nominis celebritatem vehementer conuenire desiderarent, emiserunt qui eundem inuestigarent: cùmque illum honorificentissimè excepissent, sedere iubent, imperare quid

Bergamascus Bubulcus.

quid velit, denique cautè eundem & curioſe alloquuntur, cùm pauci interim qui interfuerunt, bubulcum eſſe Bergamaſcum ſatis cognoſcerent. Quem cum abiſtis mulieribus tanti fieri vidiſſent, rident homuncionis ruſticitatem, eoque magis, quia ille ſemper nativo, id eſt, horrido, inculto q; ſermone vtebatur. Verum iſtæc proindè omnia iucundiora fuerunt, quia nobilium quorundam aſtu fœminis hiſce perſuaſum erat, fniſſe hunc veteratorem callidiſſimũ, omnesq; linguas percaluiſſe, præſertim verò Mediolanenſem. Vndè illum omnia conſultò ementitum putabãt, & ſæpius ſe inuicèm cum admiratione intuentes, dij boni (inquiunt) iſte homo barbaram illam & rudem linguam, q̃ præclarè imitatur. In iſto errore, cùm aliquantulum perſtitiſſent, lateribus omnes ridendo doluerunt, denique & ille q̃ nobili loco natus eſſet, ſatis certis indicijs oſtendit, & fœminæ tandẽ aliquando non ſine magna moleſtia qui vir ſiet planè perſentiunt. Iſtius generis ludicra indiès videre licet, ſed ea omninò ſunt longè iucundiſſima, quæ primum terrorem nobis aliquẽ inyciũt, deinde tutos & ſecuros reddũt. Ridemus enim profusè, cum ita nos deceptos intelli-

Ludicrum factum.

intelligimus, vt cùm nihil timendum esset, valde tamen timeremus. Cùm in Paglia aliquando peregrinarer, ita casus ferebat, vt eodem tempore tres facundi Comites eo ipso in loco vna essent, quorum duo Pistoienses, tertius Pratensis erat: hi cum primum cœnassent (vti plerunque fit) tesseris chartisq; pictis ludunt, in eoquè ludo ita profusè diuq; restiterunt, vt vni Pistoiensium nihil omnino pecuniæ restaret, adeò vt post innumerabiles execrationes & periuria cùm se cæteraq; omnia diris Stigibusq; deuouissent, lecto se, somnoq; committit. Alij cum aliquandiù lusissent, in eum qui dormitum iuisset, ludicro aliquo vti constituunt, eumque cùm altè dormire perfficerent, candelas omnes ignemq; extinguunt, strepitum deinde magnum edunt, easq; voces seriò emittunt, quas illi solent, qui chartis auidissimè contendunt. Quibus ille paulum experrectus, cùm eos colloquentes, ludentesquè audiret, oculos sensim aperit, cumq; nihil luminis persentisceret, Quid malùm (inquit) sic tota nocte vociferatis? quod vbi primum dixisset, quieti rursum se dedit. Illi nihil respondent, sed in eo quod sunt exorsi solicitè cousq; persistunt, dū

ille

ille magis experrectus mirari cœpit, & planè obſtupeſcere: cumquè nihil aut lucis, aut ignis percipere t, quomodo obſecro, inquit chartulas veſtras ſine lumine videtis? Tum ex his alter, credo herclè (inquit) oculos tibi pariter cum nummis eſſe exhauſtos. An non binas hic lucernas vides? Ille qui lecto attonitus decumbebat, cubito ſe erigit, & quaſi ira permotus, aut ego (inquit) cæcus aut temulentus ſum, aut tu ementitus es. Illi ſtatim ſe erigunt, eiq; perſuadent iocari ſe, eisq; prorſus illudere. At ille, me herclè (inquit) nihil video. Illi contra admirari incipiunt, & alter alteri ſuſurrando, vereor profecto (inquit) ne nimis verum ſit, quod dicit. Lucernam mihi obſecro porrigito, ne aliquid fortè mali in oculis lateat. Nunc deniquè miſerrimus iſte ſe caſſum luminibus certiſſimè putauit, & in luctus acerbiſſimos incidens, ô me infælicem (inquit) qui ita ſubitò occæcatus ſum: diuamque virginem de Loretto precari cœpit, vt nuperrimis illius execrationibus & infandis iuramentis ignoſceret. Non deſtiterunt duo comites, illum quoquo modo conſolari: affirmantes fieri non poſſe, quin eos videret, iſtamque

fortem

fortem tantummodo imaginationem & phãtaſma eſſe. At ille ô dij boni (inquit) non eſt iſtæc hallucinatio, nihilo melius video, quàm ſi omnino nullos haberem oculos. Verum ipſe viſus (inquiunt illi) ſatis clarus eſt, deinde alter alteri, vidè quæſo quàm facilè oculos apperiat, eoſdem quàm leuitèr replicet, quanquam aſpectu primo ſani pulchrique videantur. Tum ille perditus mœrorem lachrymaſq; ingeminat, & à Deo vindice miſericordiam implorauit. Illi contra hortantur vt ſanctam peregrinationem nudus tibijs pedibuſquè Diuæ Virgini de Loretto ſolenniter deuoueat: ſeque interim pollicentur Aquapendentem, aliaſquè villas adituros, vt medicorum ope atque miniſterio vterentur. Hîc ille homo lugubrio inflexis miſerè genibus, non ſine magna lachrymarum vi, ſummaque pœnitentia, ſanctiſſimè vouet, nudum ſe & humilem Sanctam Mariam de Loretto viſurum, oblaturum porro eidem binos oculos argenteos, nihil carnis diebus Mercurij, ouorum die veneris velle comedere, denique in honorem beatæ Virginis diebus quibuſquè Sabbathi, pane & aqua ſolenne ieiunium per totam ætatem velle obſeruare, modo illa viſum

Votum diuæ virgini de Loretto.

viſum eidem non dedignetur retribuere. Duo interim illi comites in alterum cubiculum ingreſsi candelam accendunt, & ad iſtum denuo miſerum non ſine ſummo riſu redeunt, qui etſi illos ſtatim dolores (quibus credibile eſt fuiſſe confectum) exuere poſſet, anteriore tamen terrore ita perculſus eſt, vt non modo non ridere, ſed ne eloqui quidem poſſet. Illi interim eundem quaſi in extaſin, delapſum agitare & conuellere non deſtiterunt, iubentque meminiſſe omnia illi vota proinde præſtãda, quia imploratam tam ſyncerè gratiam, atque opem obtinuiſſet. De altero illo ludicri genere, id eſt cùm ſe ipſum quis decipit, aliud vobis exemplum non proponam quàm id, quod mihi ipſi nuper contigit. In nouiſſimis enim Lupercalibus ſeu carniſpriuio Cardinalis Sancti Petri ad vincula (qui ſatis nouit quàm amem cùm religioſis hominibus iocari quoties perſonatus fuerim) Aragonenſi aliiſque Cardinalibus comitatus (vti Romæ mos eſt) ad vici mercatorij feneſtras accedit, vt laruatos prætereuntes videat. Cumque rem omnem ex animi ſententia diſpoſuiſſet, ego quoquè illàc perſonatus prætereũs, Franciſcanum quaſi animo valde ſuſpen-

Vicus mercatorius. i. Banchus.

ſum, atque hæſitantem conſpexi. Prædam mehercle opimam nactus videbar, ad eamque non ſecus quàm miluus rapax aduolo. Primùm illius nomen ſciſcitor, & hominem ſatis agnoſcere ſimulo, deinde illi perſuadeo, Cenſorem iam ciuitatem obire, eumquè querelis inſtigatum ſurſum deorſum quærere, nihil vt reliquum ſit, niſi vt mecum Cancellariam adeat, in qua tutus deliteſcat. Ille tremulus & exanimatus, neſcit quid faciat, idque vnum dubitare viſus eſt, ne ſi procul à Celſi fano ſecederet, manus illi injcerentur. Ego illum valdè conſolor, & adeo ſe ſibi reſtituo, vt mihi à tergo equum aſcenderet, tum demùm gnauitèr rem geſtam putabam. Equum continuò per vicum mercatorium præcipitem ago, nunc fremitu inſultantem, nunc expatiantem calcibus. Vos interim apud vos perpendite, quàm operæpretium fuerit Franciſcanum videre, equo vnà cum perſonato inſidentem, nunc veſtibus diſſploſis, nunc capite vacillante ſemper quaſi in terram occaſurum. Iſtuc adeò vniuerſos ſpectaculum cõmouebat, vt è feneſtris oua putidiuſcula proycere quiſque occiperet, tanta multitudine, vt grandinem vix credam è nubibus crebriùs denſiùſq;

deci-

decidere. Ea etiamſi me omnia contaminarent, nihil tamen faciebam, quia perſonatus eram, omnemq; hunc riſum & chachinnum non in me, ſed in illum cõcitatum putabam, adeò vt ſæpiùs per plateam obequitarem, illo malo genio mihi à dorſo & quaſi humeris inhærente. Et quanquam ille me obnixè rogaret, vt ei diſcedere per me liceret, ne illius habitui tam grauem notam inurerem, furtim tamen ab aſſeclis quibuſdam oua mutuatus eſt, & me quaſi vehementer complexus ne caderet, eadem mihi nunc in ſinum, nunc in collum, nonnunquam in frontẽ compreſſit: deniquè cum omnes, & me impetẽdo, & deridendo defeſſi eſſent, deſilyt iſte nepos, & capite nudato magnam oſtentat comam. Et quod multo deterrimum erat, quid agitur (inquit) domine Bibiena? me ne ignoras, qui in Equili S. Petri ad vincula equiſo ſum, idemque qui mulæ tuæ cuſtodiendæ inſeruio? Hîc ego grauiore ne dolore, an iracundia, an pudore commouerer, non intelligebam. Vtcunque res erat, domum demiſſe fugi: nec inſequente die in publicum prodire auſus ſum. Nam non ſolùm in id tempus, ſed in obdiernũ ferè diẽ, ille riſus protrahebatur,

tur, quem cùm iam iterum, iſtis repetendis renouaſſent, pergit in hunc modum Bibiena. Eſt illa etiam non iniucunda ludicri ratio (quemadmodum in facetijs) cùm aliquẽ credimus id velle facere, quod re ipſa non eſt facturus. Ego cùm veſpere quodam in fani Leonis ponte vnà cum Cæſare Boccadello eſſem, quoniam neminem adeſſe videbamus, quaſi ad palæſtram accingeremur, alter lacertis alterum comprehendimus: id dum ioco facimus, prætereunt fortefortunà duo Galli, noſque ſeriò contẽdentes ſuſpicati, pugnam conantur dirimere, & quæres ſit ſollicitè expoſtulare. Tum ego fertè (inquam) obſecro opem, infœlix iſte homo, certis quibuſdam temporibus lunaticus eſt, iamque mirificè obnititur, vt ſe de ponte in flumen præcipitet. Illi continuò accurrunt, mecumque comprehendunt fortiter. Ille me ſæpiùs ſtultum & dementẽ appellãs, valdè contẽdit è manibus ſe noſtris proripere. Quoquo id facit ſeriùs, hoc illi eum conſtringunt durius. Populus interìm (vt eſt auidus contentionum ſpectator) vndiq; ſe circumfudit, & vt quiſque robuſtior erat, ita Cæſari manum velociſſimè injcit. Ille cùm iam ira efferbuiſſet,

Boccadellus.

iſſet, pugnis, pedibuſque proximos quoſque obtrudit, & quanto maiori impetu hoc facit, tãto certiora illius inſaniæ argumẽta colligunt: adeoque fortiter comprimunt, ne in flumen feratur, vt diſtractum, contortum, iracundia pallidum, furentem, pileo veſtibuſque ſpoliatum, ad diuerſorium per vim deportarent: ita nihil profecit contradicendo, & quia Galli minimè intelligebant, & quia ego, qui illos adiuuabam, ſemper hominis ſtulti, miſerique inſaniam deplorabam. Ludicra igitur (vti iamdudum diximus) latiſſimè patent, eoſdem tamen locos habent, quos facetiæ. Infinita etiam eorundem quotidiè exempla videmus, ſed ea ſunt omnium iucundiſſima quæ à Boccacio in ſuis Nouellis recitantur: vt ea quibus Bruno & Buffalmacco in Calandrinum, & Simonem ſunt vſi. Aliæ ſunt etiam fœminarum fabulæ, quæ & facetæ ſunt, & peracutæ. Multos equidem noui in iſto genere præſtantes viros, ſed vnum inter cæteros egregios, PONTIVM SICILIENSEM, qui Patauij iam diù ſtuduit. Is cùm ruſticum quendam vidiſſet, qui capos duos altiles venales habebat, eoſdem emere ſimulauit, cùmque de

Nouellis.i. fabulis.

pretio consensum esset, eundem erat, vt cum eo vnà ad cubiculum eosdem deferret, quod si faceret, præter constitutas pecunias, aliquid quod ederet daturum. Annuit rusticus: Pontius deinde illum ad Pyramidem deducit campanariam, circularem, rotundam, ab ecclesia omni ex parte diuisam, propè quam Angiportus erat. Vbi cùm paulum constitissent, ego (inquit Pontius) istos capos cum socio quodam meo deposui, istius pyramidis circuitum non esse quadraginta pedum, & vt hoc prius experiar, quam domum venerimus, crassius istuc filum comparaui. Quod cùm è manica depromeret, vnum ipsius finem rustico dat, eumque iubet consistere, ipse reliquum tenet. Quo cùm pyramidem dimetiri conaretur: Ex opposita parte vbi diuerticulum erat, filum clauiculo parieti affigit, ipse interim cum capis per angiportum discurrit. Rusticus cum aliquandiu stetisset, mensuræ exitũ præstolatus, quid (inquit) agis? quid tantisper moraris? Quod cùm crebriùs iteraret, quid rei erat videre constituit: cùmque eo peruenisset, vidit filum non à Pontio, sed à clauo teneri. Exiguũ meherclè duorũ caporum pretium. Multa istius generis alia, de

de Pontio commemorantur, & apud maiores noſtros de Gonella Meliolo, alijſque nonnullis. Hodiè verò Seraphinus, & Marrianus, & alij quos cognoſcitis innumerabiles, cum primis celebres exiſtunt. Iſta mehercule iocandi ratio, in his laudatur, qui nihil aliud profitentur. Verùm Curialis noſtri ludicra, immoderata quadam & illiberali licentia vacare debent. Cauere ſanè oportet, ne dum iocoſus eſſe velit, furacem aliquando putent. Vt multi circulatores & circumforanei, qui vulpina quadam aſtutia freti, nuſquàm non excurrunt, variamque perſonam induunt, vt quiduis ſordidè lucrentur. Nihil itaque acerbè, nihil violenter faciat mulierum in iocando, quemadmodum reliquis in rebus, præcipuam quandam rationem habeat, præſertim ſi quid ſit, quod earum honeſtati, pudicitiæq; poſſit officere. Tum Gaſparus: nimium ſanè propenſo in mulieres animo es. Cur obſecro virorum in fœminas maior, quàm fœminarum in viros reſpectus, cautioque adhibetur? nonnè tanti nobis honos noſter eſſe debet, quanti illarum illis eſſe ſolet? num mulieribus liberũ erit homines dicta, ſententiaſque configere, illi verò

Pontius Patauienſis.

vel prorsus obmutescent, vel gratias agent? Non negarem equidem (inquit Bibiena) eisdem legibus teneri mulieres ioco ludicrisque quibus viri addicuntur: maiore tamen libertate homines illæ natare possunt, si quid in vita erratum sit, quàm illas viri. Quoniam ipsi nos quasi iure quodam stabilitum esse volumus, ne nobis fraudi sit, aut ignominiæ, liberiùs aliquanto viuere. In fœminis verò tanti momenti est infamia, vt siue vera, siue falsa, haud facilè deleri poterit. De illarum itaque pudicitia, quoniam adeo anceps, atque periculosus sermo est alys in rebus vrgeantur, illam nefas sit contingere. Cùm enim ridiculi ea vis sit, tam grauiter vt vrat: ijs limitibus egreditur, qui generoso iam antea sunt præscripti. Hîc cùm paulùm respiraret Bibiena, Huic libertatis nostræ scrupulo (inquit Fregosus) sic potest Gasparus satisfacere: nimirum fœminis (quoniam viris imperfectiores indigniores que sunt, nulliusque ex se ipsis virtutis participes) frænos quosdam esse injiciendos, vt quod sua sponte non facerent, ignominiæ & turpitudinis metu aggrederentur. Continentia verò in illis maximè necessaria putatur, vt certiùs nobis de liberis

In iocando mulierum pudicitiæ parcendum.

rij noſtris conſtet. Neceſsitas itaque hominibus videtur impoſuiſſe, vt omni artificio atque induſtria mulieres ad eãdem impellant: in reliquis verò rebus, quam laxiſsimas habenas concedunt, nihilque exiſtimare ſolent, illæ quantumcunque infœliciter & præpoſterè faciant. Cùm itaque mulierculis directæ rationis curſu atque tramite in cæteris omnibus recedere liceat, ſi illis in rebus eas mordere conemur, quas iuditio noſtro eis conceſsimus, illæ minimè commotæ, nos minimè faceti videbimur. Riſus enim (vt à te præclarè dictum eſt) rebus commouetur inter ſe diſsidentibus. Tum Ducisſa, Siccinè Fregoſe de mulieribus diſputas, & quereris tamen quod te non ament? Non queror herclè (inquit Fregoſus) quin grates potiùs ago. Nãme cùm minimè diligant, nec ego viciſsim deuinctus ſum, vt illas amem. Neque ego meam nunc ſententiam interpono, tantũ eas rationes oſtendo, quas Gaſparus iam anteà proferre potuiſſet.) Operæprecium certè mulieres facerent (inquit Bibiena) ſi te & Gaſparum tam graues inimicos reconciliare poſſent. Non ſum equidem inimicus (inquit Gaſparus:) ſed tute videas, ne cum viris

inimicitias exercere videare: Nam si mulierum verecundiam vsque adeò intactam esse velis, istam illis quoque legem imposuisses, ne ea in re viros aliquando taxarent, quæ nobis non minùs chara est, quàm sua fœminis pudicitia. Cur enim Alonso Carillo non aque licuit dicere? Sperabam te me in maritum velle emendicare q̃ Boudillæ: Putabant omnes fore te laqueo suspensum. Cur Richardo Minutolo minus licebat Philippelli vxorem ad illas Baias pellicere, q̃ Beatrici fas erat, Eganum maritum de lecto euocare, vt idem ab Anichino vapularet, cum quo paulo anteà concubuisset? Quid de altera illa, quæ cùm filum digito alligasset, maritum dubitare coëgit num apud se esset? Istæc tu mulierum ludicra apud Boccacium dicis esse facetissima. Subridens hîc Bibiena, Cùm (inquit) mihi id solùm oneris imposueritis (viri optimi) de iocis vt disseram, ego constituros mihi fines non prætereo. Iustas equidem mihi videor iam pridem rationes adhibuisse, cur mulierum verecundia parceretur, eisq; itidem interdixi, ne viros aliquando exulcerarent. Verùm illa ludicra quæ à te Gaspare recitata sunt, etsi aliquam in se

Superius est istuc responsum.

in se notam habeant, omnino tamen mihi non displicent: præsertim illud Alonsi, quoniam vel ita longè petitum est, vel ita ingenuè reconditum, rectè vt possit affirmari, in alium omninò finem protulisse. Aliud illius in eundem audiui multo mea sententia acerbius & inhumaniùs. Cùm enim Regina per Boadillæ domũ præuecta esset, animaduertit casu Alonsus per parietes omnes, atque portas huiusmodi, turpia, & infanda animalcula, qualia in diuersorijs obscurioribus depingi solent. Quocirca ad Comitissam Castagnetensem accedens, vide quæso (inquit) immanium ferarum capita, quas Boadilla insectando venandoq; enecat. Hæc etsi apta & peracuta metaphora esset, & à venatoribus deriuata, qui laudi sibi gloriæq; ducunt, multarum belluarum capita foribus affigere, inhonesta tamen iocandi ratio est, eoq; inuisior, & infestior, quia nemini respondebatur. Maiorem siquidem veniam responsum habet, & quia prouocati, & quia ex improuiso dicimus. Verùm vt ad mulierum ludicra redeamus, ego equidem illas non hortor maritos vt fallant: quasdam tamen earum fallacias à Bocaccio descriptas, à teq; ipso modo com-

do commemoratas, satis concinnas puto & ingenioſas. Illud tamen Richardi Minutoli, multo acerbius eſt quàm illud Beatricis: minuſque illa Egano marito, quàm ille Philippelli vxori incommodauit. Ille enim aſtu eam pellexit vt id faceret quod nollet, illa maritum non fefellit, niſi vt id faceret, quod vellet. Tum Gaſparus nulla Beatricis iuſta excuſatio eſt niſi amoris, quam viris fœminiſq; ex æquo concedi puto. Amoris ſanè affectiones (inquit Bibiena) magnam in ſe habent cuiuſque erroris excuſationem: id tamen cuique amantium religioſè obſeruandum puto, vt quemadmodum cæteris in rebus, ita quoque in amore ſimplice veritate ſine fuco vtatur. Nam ſi adeo horrenda ſit, etiam in hoſtem proditio, quid erit in eos quos intimè amamus? Ego equidem amatores ſinceros, eas pœnas, vigilias, pericula, lachrymas, moleſtias puto perpeti, omnes illas placendi rationes inire, omnes impetrandi illecebras excogitare, non vt amatæ mulierculæ corpuſculo libidinoſè fruatur, ſed vt menti puriſſimæ dominetur, eamq; glaciem plus q̃ Adamantinam reſoluant, quæ tenerrimis fœminarum pectoribus ſæpenumerò delitescit. Hãc ego ſolidam

Amori venia danda.

dam voluptatem, ſynceram affectionem, finem denique illum opinor, quò animus verè generoſus, omnes ſuas actiones dirigit. Quod ſi ego mulieris cuiuſquam amore deflagrarem, maiori mihi emolumento atque voluptati putarem, ſi eam me ex animo amare cognoſcerem, quàm ſi eâdem inuita ad ſatietatem vſq; fruerer: dominum ſiquidem me tum putarem ſpirantis mortuæ. Quicunq; igitur iſtis ludicris (quæ verius fortaſſe inſidiæ nominari poſſint) id quod volunt conſequuntur, cæteris iniuriam inferunt, nec eam tamen ſuauitatem percipiunt, quæ amori debetur, cùm ſolo corpore ſine voluntate potiantur. Idem de illis ſtatuendum exiſtimo, qui carminibus, philtris, ſuſurris ſomniferis, vi etiam aperta quandoque in amore vtuntur. Munera etiam atque dona amantium voluptatibus nonnihil detrahunt: cùm iure dubitari poſſit, ſuorum ne ipſorum, an munerum gratia diligantur. Fœminarum itaque illuſtrium amores permagni æſtimantur, quoniam ex alia cauſa, quàm ſyncerißimo quodam affectu, dimanare non poſſunt. Ferè enim non fit vt ſe inferioribus inſinuent, niſi valde diligerent. Non nego (inquit Gaſparus) omnem a-

Corporis ſine anima nulla poſſeſsio.

man-

mantium industriam, lucubrationes, molestias, animi potius victoriam, quàm corporis spectare debere: id dico, istas fallacias (quas tu in viris insidias, in fœminis ludicra appellas) optima esse media, atque destinata, quibus ad finem perueniatur. Quisquis enim corporis dominus est, idem quoquè animum possidere videtur. Nam Phillippelli vxor (si probe meminerus) etsi illam Minutoli fraudem multis lachrymis prosecuta esset, tamen cùm paulo postea in memoriam reuocasset, amantis oscula, mariti sui quàm multo suauiora essent, omnem istam acerbitatem in amorem conuertit, & Minutoli, ex eo semper summo desiderio tenebatur. Vides igitur quod diuturna consuetudine, infinitis muneribus, multisquè precibus, obtineri non potuit, id hilari vnius noctis insania effectum esse. Adeo istuc siue ludicrum, siue insidiæ ad animi istius tam inexpugnabilem arcem obtinendam valuerunt. Falsa mehercle conclusio (inquit Bibiena) animos semper muliebres ab eis possideri, à quibus corpora. Tum enim omnes ex æquo fœminæ maritos diligerent, quod falsum esse cognoscimus. Verum Boccacius ille (cui tu tantum tribuis) mulie-

ribus

ribus abſque ratione (quemadmodum tute viderus) ex profeſſo hoſtis fuit. Non ſum certè hoſtis (inquit Gaſparus) illud tamen verè auſum affirmare, perpaucos viros quorum ſpectata virtus eſt, fœminas vel tantuli æſtimare, etſi id nonnunquam ſimulent, cum ita ferat occaſio, vſus, atquè neceſsitas. Tum Bibiena, iſtæc (inquit) oratio nō mulierculis ſolùm iniurioſa eſt, ſed illis etiam hominibus, qui eaſdem ſuſpiciunt, & reuerentur. Sed ego de iudicijs pergam dicere, nec vnquàm tam difficilem mulierum defenſionem contra aduerſarium tam grauem ſuſcipiam. Huic itaque ſermoni finem imponam, qui longior fortaſſe videtur quàm par erat, aliquanto etiam iniucundior, quàm expectabatur. Et quoniam iſtas ego dominas adeo modeſtè video conſiſtere, omneſque iniurias ita æquo animo ſuſtinere, non dubitabo poſthac in Octauiani ſententia acquieſcere: nimirum dum earum pudicitiam verbis non violemus, reliquis in rebus ignominioſam dicacitatem eas nihili pendere. Magna hic mulierum pars in pedes ſeſe erigunt: & quoniam Ducissa ſignum dedit, in Gaſparum continuò ridentes feruntur: & vt Orpheum quondam

dam debacchantes illæ, ita quoque Gasparum istæ conuellere simulantes, nunc (inquiunt) videris, num nostra nobis fama parui momenti fuerit. Ita insurgendo, ridendoquè somnus, qui omnium iam ferè oculos oppresserat, omnino excussus videbatur. Tum Gasparus, videte obsecro (inquit) quàm egregia rationum momenta habeant, quæ rationum vice, vim atque minas adhibent, quod quoniam ita est, relinquamus verba, & cum verberibus liceat discedere. Non licebit (inquit Æmilia) nam tu cùm Bibienam longa oratione anhelantem, atque fessum videris, in mulieres ignauiter inuehi cæpisti, neminem putans superesse aduersarium. Verùm in aciem istam, militem recentem, eumquè strenuum mittemus, qui tecum in ista quam speras impunitate digladiabitur. Deinde in Iulianum conuersa (qui hactenus ferè conticuit. Tu (inquit) honoris muliebris vbiuis gentium patronus existimaris. Nunc est cùm illo te nomine dignum ostendas, & quanq̃ vix satis præmij iam antea tuleris, id tamen nunc cogita, cùm inimicum tam infestum profligaueris, omnes tibi mulieres deuincies: quæ si quando parem tibi gratiam non

retu-

retulerint, in omnem tamen æternitatem, iſtius beneficij obligatio propagabitur. Tum Iulianus multum certè honoris inimico videris tribuere, amico parum: cùm in mulieres à Gaſparo nihil dictum ſit, quod à Bibiena non ſit abundè refutatum. Iſtius profectò rei vnuſquiſque credo noſtrum ſatis ſibi conſcius eſt, hominem vere Curialem, quàm probè deceat, mulieres pleraſque reuereri. Vix enim humanum vel prudentem iudicamus, qui earum vitæ, atque moribus notam aliquam inurat, ſiue ſerio id fiat, ſiue ſimulatè. De rebus itaque tam apertis & peruagatis diſputare, nihil eſſet aliud, quàm de manifeſtis dubitare. Octauianum equidem rationis metas præteriſſe puto, cùm mulieres diceret natura eſſe imperfectas, nec virtutis cuiuſq; ex ſe capaces, nec alicuius momenti, ſi cum hominibus conferantur. Et quoniam quor undam authoritati tantum tribuimus vt eiſdem credamus, ſiue minus verè, ſiue minus ſerio loquantur: adducor herclè vt credam Gaſparum in Octauiani verbis facilè nimium acquieuiſſe, cùm viros ſapientes diceret, fœminas nihili facere, quod eſt à veritate alieniſſimum. Vix enim egregium virum re-

Viris ſapientibus fœminæ gratæ ſunt.

miniſci poſſum, qui mulieres permagni non æſtimauerit: quarum ego virtutes, atque dignitatem, hominum rebus geſtis nuſquam poſtponerem. Tamen ſi in controuerſiam atque dubium iſta mulierum cauſa veniret, vereor ne eo apud nos minus valeret, quia Curialis adeo omni ex parte abſolutus à nobis deſcriptus eſt, vt quiſquis diuinum illius ingenium virtutemque contempletur, mirum ni mulierum actiones ab eo longè abeſſe exiſtimet. Verùm ſi aqua lance librari iſta velimus, homines non minus acuti, atque eloquentes (quàm Ludouicus comes, atque Fredericus) optandi eſſent, qui fœminam perinde aulicam omnibus tum animi, tum corporis dotibus ornatam nobis proponerent, vti ille noſter Curialis, ab illis hominibus eſt honorificentiſſimè expoſitus. Quod ſi fieri poſſet, non dubito (veritate præſertim ſuffragante) quin illud planè perſpiciatur, non eſſe minores mulierum, quàm hominum virtutes. Immo verò multo maiores (inquit Æmilia) idque vel ex eo licet iudicare, quod virtutes omnes fœminini generis ſunt, errores verò vitioſi, maſculini. Arriſit hic Gaſparus, & in Nicholaum Phriſium conuerſus, quid tibi (inquit)

Aulicæ fœmina fabricanda eſt.

quit) Phriſi de iſtis videtur? Doleo equidem (inquit Phriſius) Iulianum cùm ſapiens ſit, Æmiliæ blanditijs adeo delinitum, & euictum eſſe, vt id proferre non dubitet, cuius me illius gratia vehementer pudet. Subridens hic Æmilia immo tua te ipſius cauſa pudebit (inquit) cùm Gaſparum videris rationum momentis ſuperatum, & tuum, & ſui ipſius errorem confiteri, eamque veniam eſflagitare, quàm illi nos non concedemus. Tum Duciſſa, quoniam (inquit) ſerò iam eſt, illud totum in craſtinum differemus: & Iuliani conſilijs adducti, priuſquam ad diſputandum progrediamur, fœminam Aulicam vnà adducemus omni virtutum genere non minus inſtructam, quàm Curialis ille, qui ab iſtis nobilibus adeo curiosè inſtitutus eſt. Faxit deus (inquit Æmilia) vt nemini hoc negotium demus, qui cum Gaſparo tacitè ſentiat, ne pro muliere illuſtriſſima, culinariam nobis aliquam, aut operariam proponat. Certè quidem (inquit Phriſius) hæc ſunt mulierum officia, niſi nimium fortè vobis ipſis placueritis. Tum Duciſſa: magna meherculè mihi in Iuliano repoſita ſpes eſt, qui non dubito (quo eſt acumine atque

iudicio) quin illud omne quod in muliere perfectum, atque exquiſitum eſſe poteſt, lumenteſtimus verbis exprimet: ita penum inſtructam habebimus, quo falſas Gaſpari accuſationes refellamus. Neſcio equidem ſereniſſima (inquit Iulianus) an conſilium in eare tuum approbem, quod iſtam mihi tam lubricam & ſcopuloſam prouinciam impoſuerit. Nam (vt ingenuè fatear) ſatis ſentio, quàm imparem tantæ rei facultatem habeam. Neque verò Comiti, aut Frederico vlla ex parte conferendus ſum, quia inaudita quadam facundia eum nobis Curialem efformarunt, qualis hactenus nemo fuit, neque (vt credo) vnquam erit. Tamen ſi ita veſtræ ſerenitati videbitur, iſtud onus ſuſcipiam, iis conditionibus, quibus ſuperiores illi: nimirum cuique vt liceat quoad volet obijcere: quod ego non contradicendi ſtudium, ſed diſſerendi adiumentum putabo. Quo cùm errores quoſdam interdum reuocauero, abſolutam illam (quam quærimus) Aulicam, tandem fortaſſe aliquando reperiemus. Spero ſanè (inquit Ducissa) adeo ſolidam tibi orationem fore, & accuratam, parum vt contra adferri poſſit. Hue itaque animum aduerte, in eoquè cogitationem

ones omnes altiùs defige, istamq; fœminam sic effinge, vt nostros aduersarios pudeat affirmare, eam non esse cum viro Curiali comparandam. Fredericus interim fileat, nimis ille quidèm accuratè suum virum exornauit, cum eidem fœmina nostra conferenda sit. Parum aut potius nihil restat (inquit Fredericus) quod vltrà adjciam: & si quic̃q animo iam antea conceperam, eadem omnia Bibienæ facetiæ, atque ludicra excusserũt. Si ita res est vt ais (inquit Ducissa) istuc rursũ crastino mane reuersi, vtrumq; laborẽ absoluemus.

Quod vbi primum dixisset, omnes continuò erecti, & summa cum reuerentia Ducissæ. (Vale) dicentes, cubiculis sese suis committunt.

De Curiali siue Aulico

Liber tertius.

PYthagoras ille egregius iam olim philosophus (vti memoriæ proditum est) subtili quadam & exquisita indagatione Herculei corporis mensuram solertissimè inuestigauit. Spatium siquidem illud, in quo vnoquoque lustro Olympiades in Achaia prope Elidem coram Iouis Olympici templo celebrabantur, ab ipso Hercule emensum cognouerat. Cuius cùm stadium sexcentorum & viginti quinque pedum esset, & illis tamen stadijs aliquanto spatiosius, quæ à posteris illius in nonnullis Græciæ partibus constituta erant (cùm tot idem tamen pedes continerent) facilè Pythagoras ex illa proportione animaduertit, quanto Hercules reliquis hominibus pede longior esset: cùmque corporis magnitudinem ex pede collegisset, eundem reliquis tanto proceriorem diiudicauit, quãto illius stadium, cæteris omnibus longius, & spatiosius extiterat. Tu itaque mi Alphonse eadem omninò ratione ex ista tam exili tetius parte, coniectura facile consequi

Pythagoræ exempl'um aptissimum.

qui poteris, Vrbinatium aula quanto cæteris omnibus Italiæ Regys augustior fuerit, atque excellentior. In quasi ludi omnes, iocique (quibus ad animi tantùmmodo relaxationem vtimur) reliquarum ciuitatum oblectamentis superiores fuerunt, quid de virtutum exercitys atque operationibus dicendum erit, quibus omnium illic animi deuoti, atque consecrati videbantur? De istis sane rebus (nescio quomodo) sed confidentèr tamen prædicare libet. Neque herclè valdè extimesco, num mea fides in dubium cuiquam veniat: cùm eas antiquitates non coner attingere, in quibus quicquid libuerit, liceret effingere: sed eos tantùm homines oratione illustrare quorum res gestæ, vitæquè consuetudines, recenti, eademque fideli viuentium memoria confirmantur. Ego verò si quid in me ingenij, atque industriæ sit, omnes neruos intendam, vt hanc tam incredibilem illius Aulæ celebritatem, ab obliuionis inuidia vindicem: eosq; homines posterorum nostrorũ animis ita prorsus quasi viuẽtes spirantesq; relinquã, vt huius ætatis fœlicitati nõnulli forsitan deinceps inuideãt. Nemo siquidem omnium est, qui cùm de rebus

antiquiſsimis legerit, maiorẽ animo earum opinionẽ non concipiat, quàm ſcriptorum quiſquam licet exactiſsimorũ, exprimere poterat. Noſtrum quoq; iſtuc qualecunque opuſculum, vbicunq; in hominũ manus ceciderit (niſi fortè virorum fœminarumq; nobilium aſpectu indignum videatur) non dubito quin facilè effecerit, vt Vrbinatium Aulam longè illuſtriorem exiſtement, quàm quæ à nobis craſſo & leuidenſi filo depingitur. Quòd ſi tanta in me eloquentia eſſet, quanta illorum hominum virtutem gloriamq; exæquaret, alio ſuaſu atq; teſtimonio illis non eſſet opus, qui iſta nunq; conſpexerunt.

Cùm igitur omnes inſequenti die in locum ſeſe conſuetum recepiſſent, ſummoque ſilentio vſi conſediſſent, in Fredericum atque Iulianum oculos vniuerſi conjciunt, & quis eorum huic tam optatæ diſputationi fælix principium daret, vehementer expectant. Tandem Ducissa cùm aliquandiù conticuiſſet: Valdè (inquit) Iuliane deſideramus vniuerſi, iſtam tuam tam præclaram mulierculam intueri: quam ſi adeo vndique nobis ornatam non propoſueris, vt omnis illius venuſtas atque pulchritudo perſpi-

ſpiciatur, nos te fortaſsè ſuſpicioſum & zelotypum ſuſpicabimur. Ego illam Sereniſsima (inquit Iulianus) ſi formoſam iudicarem, alio ornatu minimè perpolirem, quàm quo tres illæ Deæ vtebantur, cùm à Paride conſpicerentur. Verùm in eâdē vtcunque exornanda, niſi iſta domina mihi ſubſidiariam opem præſtiterint, (cùm optimè id poſsint) vereor ne non Gaſparus ſolùm, & Phriſius, ſed reliqui etiam iſtius ſocietatis viri nobiliſsimi eandem aſpernentur. Et quoniam eadem adhuc ſatis venuſta exiſtimatur, melius fortaſsè fuerit, eandem paululum celare, & Fredericum potius audire quid ſit quod de Curiali dicendum reſtat: quem iſta mea fœmina neceſse eſt multò fore præſtantiorem. Mihi quidem (inquit Fredericus) ſi quid in animo etiamnum reſtiterit, non eſt adeo neceſſarium, quin idem ſine diſpendio omitti poſsit. Immo fortaſsè omninò diuerſum atque alienum eſt ab eo, quod à me iam anteà dictum eſt. Et quid illud obſecro eſt (inquit Ducisſa?) Conſtitueram equidem (inquit Fredericus) de ordinibus quibuſdam Equeſtribus dicere, inſignium varietate celeberrimus. Vt eſt illud de Sanct. Michaele apud Gallos, Pallas, Iu Venus.

Periſcelliden ſuream Lelandus appellat.

de aurea Periſcelide nomine S. Georgij, apud Anglos, de aureo Vellere apud Burgundios. Iſtuc etiam putabam adijcere, quibus modis iſtæ dignitates conferuntur, quibus etiam malè meritis auferuntur, quibus initijs ſunt ortæ, qui illarum authores fuerint, denique in quem finem ſunt inſtitutæ, quoniam eos homines in omnibus aulis illuſtrioribus permagni fieri videmus. Ne id quidem omittere decreueram (niſi fortè temporis anguſtijs excluſus eſſem) de diuerſiſſimis Aularum Chriſtianarum ritibus & cõſuetudinibus, de principum famulitijs, de conuiuijs, de ſpectaculis dicere. Quod dum facerem, commodè meherculè magnus ille Turcarum imperator, & Perſarum Sophus ſeſe mihi obtuliſſent. Nam cùm ex nonnullis illarum Regionum mercatoribus audiuiſſem, nobiles illarum gentium homines, magnam virtutem atque humanitatem in dictu factiſque præſtare, dum vel ſecum vnà, vel cum mulieribus commercium haberent: in armorum verò exercitijs, & iocoſis quibuſque concertationibus, magnificos eſſe, aut potiùs admirabiles: vehementer ſanè intelligere deſiderabam, quibus demùm modis ea conficerent,

Turcæ & Sophi Aulæ celebres.

rent, quæ maximo pretio apud eos habebantur: qua potissimùm in re illorum magnificentia, & vestimentorum splendor consisteret: quomodo à nostris discreparent, quousque conuenirent: qua humanitate viri à mulieribus exciperentur: postremò, quæ modestia illis fauere solent fœminæ, qui eisdem amando inseruirent. Verùm (vt ingenuè fatear) non est nunc narrandi locus, cùm alia dicenda fuerint, nostro etiam proposito multò magis conuenientia. Immo verò (inquit Gasparus) & hæc & alia istius generis nonnulla, cum re proposita meliùs cohærent, quàm Aulica istæc muliercula: cum ea regulæ quæ de viro Curiali præscribuntur, fœminæ etiam optimè cõsentiant, quæ & loci, & temporis, & reliquorũ etiam præceptorum (quãtùm sexus imbecillitas patietur) rationem habere debent, non minus diligentem. Quocirca meo iuditio præstiterit formulam quandam & quasi præcepta tradere, vel quomodo principi optimè inseruiat, vel quomodo corpora exercitijs vti deceat, id est, equitare, luctari, arma tractare: quorum difficultates cognitas, perfectasque habere operæpretium erit. Arrisit hîc leuiter Ducissa,

Et

Et principes (inquit) viros adeo egregios in ſua familia vix vſquàm habent. Corporu verò exercitia Petro Montano noſtro relinquemus, Iuliano vnicam iſtam fœminam exornandam tradimus: quam tute iamdudum extimeſcere mihi videre, cùm ex iſto nos ſermone in alium conſultò auoces. Abſonum certè (inquit Phriſius) aut ſaltem minimè neceſſium eſt, de muliere fabulari, cum aliquid ſuperſit de viro Curiali dicendum: neque ſanè conuenit, res adeo natura diſiunctas ſimul commiſcere. In magnum errorem incidiſſe mihi videris (inquit Caſar) nam vt Aula quantumuis illuſtris, & eximia, ſplẽdorem, pulchritudinemque videtur amiſiſſe, niſi in ea mulieres frequentiſſimè ſint, ita nec Aulicus res magnas & magnoperè expetendas aggreditur, nedum ſermonem, artificioſa illa comitate, atque vrbanitate temperatum inire poterit, niſi cũ fœminis commercium atque conſuetudinem habeat, quarum aſpectu, præſentia, atque applauſis omnia clariora atque perfectiora fiunt. Arriſit hic Octauianus, Et ô fallacem (inquit) eſcam, qua ſi homines aliquando capiantur confeſtim deſipiunt atquè delirant. Tunc

Mulieres aulæ ornamenta.

Iulia-

Iulianus in Ducissam conuersus: Quoniam tibi (inquit) spectatissima ita visum est, non dubitabo quicquid primùm occurrit dicere: valdè tamen hærens, atque dubius, ne dicendo vobis non possim satisfacere. Minori certè mihi molestia esset, mulierem aliquam sic effingere, vt meritò totius orbis regina videatur, quam Aulicam fœminam omni ex parte absolutam. Huius enim omninò nulla sunt, illius permulta restant exempla, adeo vt si eam coner describere, satis erit dominæ cuiusdam mihi iam pridem cognitæ diuinissimas animi virtutes mente cogitatione q; complecti, easq; dotes verbis exprimere, quas oculis indiès perspicimus: & si alia ratione huic muneri satisfacere non possem, tamen vel ipso illius nomine commemorando abundè satisfacerem. Hic Ducissa, Noli (inquit) fines tibi constitutos præterire, quin impositis iam pridem legibus animum aduorte, fœminamque aulicam sic exornato, vt eadem non indigna videatur, cui optimus quisque inseruiat. Tum Iulianus: Ne authoritate apud me (amplissima princeps) minùs q̃ æquum est, valuisse videare, etiam illis in rebus quas ego vix, aut ne vix quidèm præstare possum:

ego

Pigmalionis statua.

ego iſtam Aulicam pro mea voluntate atque arbitrio efformabo: deinde ſi aliam neminem obtinere poßim, ego illam Pigmalionis exemplo tanquàm meam amplexabor. Neque verò eâdem ſum cum Gaſparo ſententia, qui eadem præcepta, & viro Curiali, & Aulicæ mulieri conuenire exiſtimat. Quædam enim etſi vtriſque ſint cõmunia, alia tamen ſunt ſolis hominibus propria, nonnulla muliebri conditioni tantummodo neceſſaria. Idem de corporis exercitijs dici poteſt. Verùm (vti mihi videri ſolet) mores, conſuetudines, voces, geſtus, tota denique fœminarum actio, virorum diſßimilima eſſe debet. Nã vt iſtos conſtans quædam, ſolida, ac virilis habitudo decet, ita illas tenera, mollis, delicata, & effœminata ſuauitas: inceſſus, ſtatus, motus, oratio, nihil in ſe virile, nihil turbulentum vt habeant. Hæc itaque principia, ſi illis præceptis adiunxerit, quæ ab iſtis hominibus Curiali tradita ſunt, nõ dubium eſt, vt Gaſparus modo noſter, quin ſæpiùs eiſdem fœmina vti fruiq; poterit. Nonnullæ ſiquidem virtutes perindè fœminis ac viris ſũt neceſſariæ, vt proſapia nobili eſſe, affectationem curioſam effugere, decorũ in rebus omnibus conſer-

uare

uare, humaniter apud quoſque viuere, futuris prudenter proſpicere, nulla ſuperbia, nulla inuidia tabeſcere, nemini detrahere, nuſquã contendere, dominæ (cuicunq; inſeruit) benevolentiam conciliare, eandem perpetuo retinere, denique ſumma cum venuſtate, eadem omnia exequi, & perficere, quæ illum ſexum, atque conditionem decent. Forma verò in illa multo magis quàm in Curiali neceſſaria eſt. Nam vt planè dicam quod ſentio, multum illi mulierculæ abeſt, cui forma deeſt. Famæ vero atque hominum opinioni, multo accuratiùs, quàm virorum quiſquam conſulere debet: non ſolum vt ipſo crimine, ſed omni etiam criminis ſuſpicione vacet. Difficilius ſiquidem ignominiæ labem mulieres effugient quàm viri, dùm pauciores à natura defenſiones habeant. Sed quoniam primas viri Curialis partes, in rebus bellicis poſitas eſſe Ludouicus affirmauerit, illud quoque mihi neceſſum videtur, de præcipuis Aulicæ fœminæ officijs, meam quoque ſententiam dicere: quod cùm fecero, ego maximo impoſiti muneris momento ſatisfeciſſe mihi videbor. Intermiſtis itaque paulum animi virtutibus (quas illi cum noſtro Curiali communes eſſe oportet) ſcilicet

Forma fœminis conuenientior.

licet prudentia, magnanimitate, continentia, reliquisque nonnullis, quæ omnibus ex æquo fœminis conueniunt, vt sunt illa, syncera modestaque esse, mariti facultates, familiam, liberos solicite curare: illud præterea in Aulica requiritur, vt iucunda quadam affabilitate in omni sermone, cum omni hominum genere vtatur, tanta loci, temporis, personæ, reliquarumque rerum consideratione, nihil vt exactius, tanta morum, actionisque modestia, nihil vt suauius, tanto acumine ac facilitate, nihil vt concinnius, appareat cùmque se in omni tum dicto, tum facto pudicam, prudentem, dulcem, iucundam, argutam ostenderit, tum difficilem & scopulosam, sed tamen verè auream mediocritatem conseruet, quam vtrisq; contrarijs septam, & quasi obsessam, sine scelere præterire non potest. Nunquam igitur (vt honestior videatur) morosa, & difficilis, & ab humano cœtu: atq; congressu auersa videatur, etiamsi quicq̃ in sermone petulantius exciderit, ne dum se velocius atque inhumanius subducat, vereri videatur, ne diutius manendo, occultum in se aliquid & reconditũ prodidisset. Inciuilis iste austeritas, aut potius odiosa rusticitas appelletur.

Aurea mediocritas fœminis tenenda.

tur. Neque tamen vt comes, & facetа habeatur, verborum obſcœnitatem addat, nec familiaritate intemperata & effreni vtatur: ne illud forte videatur, quod re ipſa non eſt. Sin eam aliquando neceſsitas eo detruſerit, vt huiuſmodi colloquijs turpioribus neceſſario interſit, aſtet quaſi inuitè, audiat, ſed tamen leuiter, vtrumque muliebri verecundia perfundens. Illum verò errorem, qui multis communis eſt, religiosè declinare meminerit: nimirum nec ipſa mulieri cuipiam virulentiùs detrahat, quod eſt anguſti animi, nec alij detrahenti libentiùs auſcultet, quod eſt naturæ deprauatæ. Nam quæcunque aliarum mulierum vitia, vel inuitè vel cum indignitate, vel cum admiratione audit, facilè cuiq; perſuadet, immunem ſe ab illis maliuolle, cùm vel illis ſuccenſeat, vel minimè vera eſſe credat. Verùm illæ mulieres futiliſsimæ, quæ in aliarum amores curiosè inquirunt, eaſdemq; protinus articulatim cum hilaritate quadã effutiũt, & alijs mulierculis inuidere videntur, & viros tacitè efflagitare, ne conſimilem in eis errorẽ exiſtiment: dumq; in riſus geſtuſquè affectatos quoſdam incidunt, facile fides ſit, tali quoque in re, non

Quæ aliarum erroribus delectantur eiſdē inficiuntur.

mediocrem se voluptatem percepturas. Vnde euenit vt homines etiamsi inanissimis earum rumuscul is diligentor attendere videantur, earum tamen semper in posterum mores deteriores putent. Immo istam illarum in re turpi voluptatem tanquam iustas sibi illecebras, atque occasiones arripiunt, de earum pudicitia periculum vt faciant. Qua in re cùm sese longiùs discurrere patiantur, cò subitò ignominiæ, atque turpitudinis prolabuntur, vt earum congressus, atque commercia, homines non modo non desiderent, sed etiam detestentur: cùm interim nemo omnium ea impudentia, atque superbia sit, quin castas, honestasque mulieres (velit nolit) reuereatur. Illa siquidem illarum grauitas cùm integritate, atque prudentia temperata, tanquam clypeus, atque propugnaculum hominum improborum temeritati resistit: ex eoque fit, vt vnica illarum vox, risus, gestusque minutissimus (si beneuolentiam in se tacitam habeant) magis cuique chara & accepta sunt, quam mulierculæ alterius, amoris indicia quãtumcunq; aperta. Ea enim etsi fortasse re ipsa impura, atq; libidinosa non sit, facillimè tamen putatur esse, dũ se fastidiosius cõtrahit, dũ liberiùs rideat,

dum

dum profusius, scurriliterque loquatur. Et quoniam illa ferè verba, quæ certis quibusdam momentis non nituntur, irrita, atque puerilia sunt, fœminam Aulicam diligenter oportet excubare, non solùm quis sit, quicum vnà loquitur, sed vt illam habeat diuersarum rerum scientiam, vt nec desit, quod appositè, & concinnè dicat, & illud etiam in omni re iudicium, vt cùm placere dicendo putarat, stomachum non commoueat: nec illius aures proprijs laudibus obtũdat, nec nimio sermone lassum & fatigatum detineat, nec seueris in rebus ridiculus scateat, nec grauia ludicris misceat, nec id sciat, quod nescit, nec laudem ex eo quærat, quod omninò ignorat, denique affectata omnia tanquam Scyllam & Charybdim euitet. Istis animi dotibus, cum se decorè instruxerit, tum corporis exercitijs illi sexui conuenientibus vtatur: ea tamen venustate, vt in omnibus tum dictis, tum factis dubitetur, prudentia ne maior illi, an iucunditas insit: ita illam omnes, non tantum amore, sed veneratione quadam & honore prosequentur, fortasse etiam non indignam existimabunt, quæ cum isto tam magnifico Curiali nostro conferatur. Conticuit hic

Laus propria sordet in ore.

Iulianus, & paululum ita restitit, quasi orationi finem imposuisset. Tum Gasparus egregiè mehercule fœminam nobis istam exornasti, magnamque illi præstantiam attribuisti, satis tamen concisè & generaliter: Res sanè adeo multas atque magnas eidem accumulasti, vt verear ne eas nominare pudeat, istasq; potius optes fore, quàm fieri putes: eorum more, qui cùm nihil sperent, voluntatem tamen in impossibilibus defixam habent. Istæc ego exactius paulò atque luculentius exprimi desidero, quæ sint illa corporis oblectamenta Aulicæ fœminæ conuenientia, quis virorum humaniter excipiendorum modus, quæ res illæ sint, quarum illa cognitionem habere debet: num prudentia, num animi magnitudo, num continentia? Cæteræ quoque illæ virtutes, inuolucris quibusdam à te recitatæ, in quem finem intendant, num ad familiam (quod tamen illam profiteri non vis) an ad humanitatis officia, & corporis relaxationem? Quod si sentias, tu pol videris, ne istas tantas dotes, tam turpi ministerio religaueris, vt eas prorsus tui, suiq; pudeat. Ridens hic Iulianus, non potes (inquit) te continere Gaspare, quin acerbitatis tuæ virus

Excipiendi sunt hominum animi. Cic. de orat. lib. 1.

semper

ſemper in mulieres euomas. Mihi quidem de iſtare abunde ſatis dixiſſe videbar, iſtis præſertim audientibus, quorum nemo (audeo dicere) ita communis ſenſus hoſtis eſt, vt fœminis armorum, equorum, paleſtræ, pilæ, reliquarumque rerum vſum attribuat, quæ ſolis hominibus conceduntur. Antiquitati meherculè (inquit Aretinus) ſatis placuit fœminas videre nudas cum viris colluctantes: ſed illa apud nos, cum alijs nonnullis conſuetudo inueterauit. Ego etiam mea memoria (inquit Cæſar) fœminas vidi, pilis, armiſq; ludentes, venantes, equitantes, & alijs quibuſque virorum exercitijs contendentes. Ad hæc Iulianus, ſed quoniam (inquit) arbitrio meo domina iſta efformanda eſt, non modo robuſtis iſtis, & aſperis virorum exercitijs non vtetur, ſed ea etiam, quæ mulierum propria ſunt, illa facilitate, atque cura conficiet, quæ à nobis paulo ante deſcripta eſt. In ſaltatione igitur nec celeri, nec violento motu vtatur, nec in muſicis frequenti illa, & difficili tonorum diuiſione, quæ plus in ſe ſcientiæ, quàm ſuauitatis habet. Inſtrumẽta verò muſica illius cõditioni conſentiãt. Informe enim turpeq; eſſet fœminam videre timpaniſtã

Fœminæ olim armis vſæ.

buccinatricem, aut fistulatoriam: istorum enim ea vis & asperitas est, vt lenem illam, dulcem, & decoram fœminarum mansuetudinem distrahat. Quoties igitur saltandum fuerit, aliquantulum prius exoretur id vt faciat, in eoque timiditatem quandam, atque verecundiam adhibeat, quæ temeritati, atque impudentiæ sunt contraria. Eodem accedat ea vestitus consideratio, vt nec nimis dissoluta sit, quod est rusticitatis, nec nimium mollis, quod est inconstantiæ, & leuitatis. Sed quoniam mulieribus à natura conceditur maiorem in formæ operam collocare, quàm viris, quoniã ipsius quoque formæ diuersa ratio est, summo iudicio perpendendum erit, quæ vestimenti formula cum primis deceat: quod facilè fiet, si pro exercitiorum varietate vestes, quoquè componantur. Quod si ad hilaritatem natura propensior sit, id obnixè contendet, vt vultus, voces, vestitus eidem vno quasi concentu suffragentur. Sin paulò seuerior sit, atque remissior, cætera quoque naturalem grauitatem apte comitentur: si obæsa sit, si gracilis, si pallida, si fusca, naturam semper artificiosa solertia adiuuet: tectè tamen & sapienter, vt quantumcunque delicata & polita

Vestitus corporis & ingenii fabricam sequitur.

poita ſit nihil ſtudere, nihil affectare videatur. Et quoniam Gaſparus illud ſciſcitatur, quarum rerum notitiam amplecti debeat, quo officio, qua humanitate viros, fœminasque accipiet, & num in iſtum omninò finem illius virtutes ſpectabunt, illud vobis confirmare non dubito, eadem illi cognoſcenda eſſe, quæ viro Curiali ab iſtis viris eloquentiſſimis ſunt attributa. In illis verò oblectamentis, quæ ei non conueniunt, ſatis eſt tantum habere iudicij, quantum virus ſolet attribui in illis rebus, quarum exercitatio eiſdem non conceditur, quod meo iudicio ſatis eſt, ſi viros ſciant, pro cuiusque benemeritis magis minusque laudare. Et vt ea breuiter repetam quæ paulo iam antea commemorata ſunt, ego meam iſtam Aulicam in muſicis, in literis, in pictura, in tripudijs, in iocis, & facetijs peritam eſſe volo, tanta tamen modeſtia, atque pudore, vt nec opinionem in animis hominum penitus inſitam euellat, nec illis præceptis careat, quibus modo Curialis noſter eſt inſtitutus. Ita in omni congreſſu, in riſu, in iocis, in lepore, denique in omnibus humanitatis officijs grata erunt quæ faciet omnia. Et quanquam continentiam,

magnanimitatem, temperantiam, prudentiam ad istæc quæ diximus humanitatis officia pertinere nemo arbitretur, istis tamen omnibus imbutam esse volo, non solùm vt omnes hominum conditiones humaniter tractet, sed vt omnium vndique virtutum splendore emineat: quibuscum omnes actiones suas conditas habeat, tum eam omnes tanquam mortalẽ deam intueantur. Subridens hic Gasparus, mirum herclè (inquit) cum literas, continentiam, magnanimitatem fœminis concesseris, ni ciuitatum, & rerum publicarũ etiam gubernacula concedas. Liceat igitur (si dijs placet) leges promulgare, liceat exercitus conscribere, liceat imperare: homines verò pensum filumq; & culinaria ediscant. Arrisit vicissim Iulianus, & ista fortasse (inquit) non adeo essent absurda. Nonne Platonem meministi (qui mulierum vix vsquam amicus erat) ciuitatum, reique bellicæ administrationem mulieribus credidisse? Num non multas existimas reperiri posse, quæ illa non minus quàm viri, egregiè faciant? sed ego illis ista publica munera non attribui, quoniam fœminam Aulicam non Reginam formare decreui. Satis, hercule video hesternam te illam Octauia-

Plato fœminis Rerũ publicarum administrationem concessit.

ni

ni calumniam clanculùm velle renouare, id est, imperfectas esse natura mulieres, virtutũ expertes, nullius pretij, si cum hominibus conferantur. Magnus iste vtriusque vestrum error esset, si ita seriò existimaretis. Non repetam (inquit Gasparus) quæ iamdudum dicta sunt, sed tu mihi aliquid libenter extorqueres, quod istas mihi dominas offensas reddat, cùm tute interim assentatione aliqua easdem amicissimas habeas. Verùm ego illas adeo prudentes, & perspicaces esse noui, vt simplicem veritatem (etsi è re sua minus fuerit) magis quam adumbratam gloriæ speciem amplectentur. Neque sanè indignè ferent, si homines digniores appellemus: immò ipsæ sibi conscia sunt, quàm admirãda prædicaueris, quàm impossibiles Aulicæ fœminæ conditiones præscripseris, quàm innumerabiles virtutes excogitaueris, multis iam vt gradibus Socrates, & Cato inferiores videantur. Et vt (liberè dicam quod sentio) miror verecundiæ te non esse præditum, quo minus rationis metas tam apertè desereres. Nonne satisfuerat istam mulierculam, pulchram, prudentem, honestam affabilem, effingere, in humanitatis officijs sine suspitione sapientem,

entem, in Choreis ſine ruſticitate grauem, in ſale & facetijs ſine leuitate temperatam, niſi tam incredibilem ei, rerum omnium ſcientiam attribuiſſes, easque virtutes addidiſſes, quas nec iſta vnquam ætas, nec ſuperiora credo tempora, in aliquo vnquam homine deprehenderunt? Quod verò ad imperfectam mulierum indolem, ad virtutum ineptitudinem, ad indignitatem attinet, nihil ego quidem affirmare velim: cum iſtarum, quæ adſunt dominarum virtutes, orationem meam confutarent. Id tamen non dubitabo dicere (cum tantorum virorum ſcriptis monumentisq; commendetur) naturam ſemper ad optima niti, & contendere, & propterea viros ſemper, (ſi fieri poſſet) procreare velle, adeo vt fœminæ quotieſcunquè generentur, occultus aliquis in naturæ opificio error eſt, propoſitoq; fine fruſtratur: vt in hominibus cæcis, & claudis, in arboribus quarum fruges ad maturitatem nunquam perueniunt: ita quoquè mulieres caſu aliquo, & fortuitò edita videntur, quod facilius perſpicimus, ſi earum actiones cum hominibus comparemus. Iſta tamen quoniam naturæ vitia atq; defectus ſunt, non eſt æquũ mulieres odiſſe, nec minoris quã par

Natura contendit ad optima.

par est æstimare, pluris tamen facere, quàm illius sexus angustiæ patientur, id mihi videtur insaniæ proximum. Plura in hanc sententiam Gasparum dicturum esse Iulianus putauit: sed cum acquiescere eundem videret, frigidè mehercule (inquit) de imperfecto mulierum ingenio deseruisse mihi videre, & licet istas tam subtiles rationes non ingrederer, tamen iuxta hominum prudentissimorum authoritatem, ipsamque adeo rei veritatem respondeo, substantiam cuiusque rei essentiamque nec intentionem recipere, nec remissionem: Nam vt lapis in eo quod lapis est, altero lapide perfectior non est, ita nec homo homine, nec mas, proinde fœmina, quod ad formalem essentiam, attinet. Vterque enim sub hominis specie continetur, & si qua in re differant, accidentiarium est. non substantiale. Quod si verum dixeris, etsi non essentia, accidentibus tamen præstantiorem esse, sic vicissim occurro: aut in corpore sunt ista accidentia, aut in animo, si in corpore, quoniam viri plerunque robustiores, agiliores, leuiores, laborum patientiores sunt, cur illi obsecro maximi non fiunt, qui istis rebus maximè excellunt? In bellis verò (in quibus viriũ atquè

Substantia non suscipit magis & minus.

atque roboris vsus summus est) cur validissimus quisque maximo pretio non esset? Sin autem in animo ista excellentia sit, vtrique profectò sexui communis erit. Quæcunque enim sub intellectum virilem cadunt, eorundē etiam fœminæ sunt capaces: neque vnius ingenium rerum subtilitate, facilius penetratur, quàm alterius, aut si differentia aliqua sit, potiores partes habent mulieres. Nonne illud tibi Philosophorum axioma iampridem est cognitum, molles carne, aptos mente esse? Quod si ita sit, minimè dubitandum est, quin fœminæ cum molliores sint, aptiores quoque existant, ad rerum sublimium cognitionem, contemplationemque propensiores. Sed vt ista paulum omittamus, quoniam ex illarum actionibus argumenta, iudiciumque peti desideras, illud dico, naturam mulieres non fortuitò, sed certa quadam stabilique ratione procreare. Quas etiamsi corporibus, non ita validis, strenuisque, mentibus etiam placabilioribus fabricauit, multisque alijs qualitatibus virili ingenio contrarijs, omnia tamen ad vnum eundemque finem, vnamque communem vtilitatem pertinent. Nam vt illa muliebris imbecillitas minus animosa est,

Aristotelis problemata.

ita

ita etiam plerunque magis cauta & attenta est. Et proindè matres primùm liberos enutriunt, patres deinceps instituunt, & fortitudine quadam id foris acquirunt, quod fœmina magna sedulitate domi conseruant, quod ego non minori laude dignum existimo. Quod si historias antiquissimas, recentesque euoluere placeat (etsi viri semper de fœminarum encomijs parcissimè scribant) virtutem in mulieribus semper non minorem fuisse, quàm viris perspicies, multas bella gessisse, obtinuisse victorias, regna, Respub. summa prudentia, summa iustitia gubernasse, ea denique omnia feciſſe, quæ homines sibi gloriæ ducunt. Quid dicam de literarum scientia atque cognitione? nonne tibi venit in mentem quot mulieres in philosophia, quot in arte poetica, quot in iure ciuili excelluerint? quàm multa cum grauitate accusarint? alia quanta eloquentia coram iudicibus defenderint? quid adjciam de artibus mechanicis? quas si omnes percurram, prolixior paulo futura est oratio: verùm in re minimè dubia, testibus vtor non necessarijs. Quòd si igitur nec essentia viri, nec accidentibus perfectiores sint (quod non tam ratione docti, quàm

Mulierum laudes.

quod magis est experti videmus) vbi demum ista perfectio est, aut quo loco consistit? At naturæ (inquis) intentio est, semper quod optimum est producere & proinde hominem semper generaret (si fieri posset) quoties verò mulier procreatur, naturæ segnities atque vitium est. Ista sanè omnia pernegãda mihi, & reijcienda videntur. Neque herclè video cur fœminam natura procreare non conetur, sine qua humanum genus non posset consistere: cum illa plus, quam reliqua omnia genera rerum, & species conseruare desideret. Ista siquidem maris & fœminæ coniunctione procreantur liberi, qui parentibus senio confectis accepta iuuentute beneficia rependunt, dum & eosdem decrepitos fouent, & alijs rursum filijs procreandis renouant, à quibus mutuum vicissim officium expectant: ita natura quasi in circulum conuersa, æternitatis seriem complet, & (quod est admirabilius) rebus mortalibus immortalitatẽ tribuit. Cui cùm muliebris sexus non minus necessarius sit, quam virilis, non video cur alterum casu, alterum certa lege natum dicam. Certum id quidem est, naturam semper ad optima contendere, sed vnumquodquè tamen

Genera & species sine mulieribus interirent.

men in ſua ſpecie: & non mari potius quàm fœminæ intentam eſſe. Quod ſi maſculũ ſemper produceret, ſumma hîc imperfectio eſſet. Nam vti ex corpore atque anima illud fit, quod vtraque ſeorſim parte nobilius eſt, id eſt, homo: ita ex mare atque fœmina, conſeruatio totius ſpeciei exoritur: ſine qua partes ipſæ interirent. Itaque iſtæc vtraque natura ſic coniunguntur, vt diuelli aut diuidi non poſſint, Nam nec maſculus dicendus eſt, cui non eſt fœmina (ſecundum vtriuſquè diffinitionem) nec fœmina nominanda eſt, cui maſculus non eſt. Et quoniam vnius per ſe ſexus tam inchoata & imperfecta ratio eſt, antiquiſſimi olim Theologi vtrumquè Deo attribuerunt. Vnde Iouem Orpheus marem fœminamque dicebat eſſe, In ſacris etiam literis illud legitur, Deum hominem, id eſt, virum mulieremque ad ſuam ſimilitudinem effinxiſſe. Poetæ verò quoties de dijs fabulantur, ſexum confundunt. Hîc Gaſparus, Nollem (inquit) nos in iſta myſteria ſublapſos eſſe: iſtæ ſiquidem dominæ nequaquam intelligent, & egorationes quantumuis firmiſſimas adduxero, illæ tamen aut me credent deteriores partes in me ſúpſiſſe, aut certè ſimulabunt,

Antiqui deo vtrunque ſexum attribuerunt.

&

& iniquam iamiam ſententiam pro arbitrio ferent. Tamen quoniam huc vſque ſumus ingreſſi, hoc vnum dicam, ſapientiſſimi cuiuſque iudicio, virum formæ, fœminam materiæ comparari. Quanto igitur forma materiæ præſtat, à qua ſuam exiſtentiam habet, tanto quoque viri mulieribus ſunt præſtantiores. Audiui equidem à magno quodam philoſopho, hoc in ſuis problematibus quæri, quæ ratio ſit cur illum fœmina ſemper amet, à quo primum vitiata ſit, viri è contra cur illas odio proſequantur, quibuſcum primo libidinoſè congreſſi fuerint. Iſtis ab eodem Philoſopho ſic reſpondetur, mulierem in illo actu tum primum ſuam perfectionem aſſequi, & propterea amare, virum imperfectiorem reddi, & propterea odiſſe. Cuius rei illud apertiſſimo argumento eſſe poteſt, quod omnes plerunque mulieres, ſe viros eſſe exoptant, dum eas occulta quædam naturæ vis, ad rei perfectioris deſiderium impellat. Hic ſubitò Iulianus, iſtæ (inquit) miſeræ, viros ſe eſſe non deſiderant, vt perfectiores fiant, ſed vt paulo liberiùs viuant, eoſque ſeruitutis frænos diſcutiant, quos ſua authoritate homines eiſdem iniecerunt. Illa verò

Ariſtotelis problemata.

de

de materia & forma comparatio tua, omni ex parte non conuenit. Nam nec fœmina adeo sit perfecta, ratione viri, quàm materia interuentu formæ, à qua existentiam mutuatur: & formæ quo plus materiæ habent, eo minus perfectæ sunt: cum verò solæ & per seſint, sunt longè perfectissimæ. At fœmina neque suam habet à viro essentiam: & illa vt ab homine, ita quoque ab ea, homo fit perfectior. Ab vtroque enim promiscuè procreantur liberi, ab altero seorsim generari non possunt. Amoris verò muliebris, aut virilis odij in eas quas primum complexi sunt, ego philosophi tui causam inanem, aut potius nullam puto. Ego equidem id muliebri constantiæ, aut humanæ potius leuitati tribuendum existimo. Nam masculus cùm natura calidior sit, est etiam leuior, nobilior, inconstantior: fœmina cùm frigidiorem corporis constitutionem habeat, firmior, syncerior, stabilior, existit. Hic Æmilia in Iulianum conuersa, ego (inquit) te per deos oro, vt istum aliquando de materijs, & formis, de masculis, & fœminis disputationem relinquas, nos vt te facilius intelligamus. Satis Octauiani, & Gaspari calumnias percen-

Calor leuitatis frigiditas grauitatis causa.

ſuimus, ſed tu quomodo nos defendas planè non perſpicimus. Veremur itaque ne nunc præter cauſam atque propoſitum dicantur omnia, neuè iſta tam iniqua inimicorum noſtrorum opinio, altiùs in hominum animis reſideat. Noli (inquit Gaſparus) nobis hoc nomen tribuere, multo meherculè meliùs Iuliano conuenit, qui dum falſas laudes mulieribus aſcribit, facilè declarat, nullas eſſe veras, quas eiſdem attribuat. Tum Iulianus. Ne vereare (lectiſſima) ne ego minùs reſpondeam vniuerſis. Non libet in viros ita contumelioſe inuehi, quemadmodum illi modò in fœminas: tamen ſi iſtæc noſtra forte diſceptatio literis mandaretur, nollem certè (vbi iſta materia, atque formæ intelligerentur) Gaſpari rationibus minus reſponſum videri. Non video equidem (inquit Gaſparus) quo pacto nobis in iſto ſatiſfacias: Virum dicis naturâ calidiorem eſſe, mulierem frigidam, calorem, tamen frigiditate multo nobiliorem eſſe negare non potes: cùm in cætera actiuus ſit, & ex ſe (vt ita dicam) productiuus. Deinde vim illam cœleſtem rebus inferioribus caliditatem immittere nemo dubitat, nunq̃ autem frigiditatẽ: quæ concretis, & im-

Calor nobilior. Arist. Meteo. 1.

puris

puris corporibus religata, naturæ opera penetrare non potest. Quocirca cùm mulieres frigidiorem corporis temperationem habeant, tantæ earum timiditatis, & ignauiæ causam existimo. Itane semper in subtiles istas argutias irrues (inquit Iulianus)? vide quomodo in aliud ex alio malum incidis. Negare certè non possum, caliditatem ex se frigiditate perfectiorem esse: in compositis tamen & mixtis corporibus non est ita. Nam illa tum essent perfectiora, quæcunque sunt reliquis calidiora. Quod nullo modo concedendum est, cùm ea sint omnium longè perfectissima, quæcunquè sunt mediocriter temperata. Fœminam equidem viro frigidiorem esse fateor, cùm ille nimio calore mediocritatem excedat, at illa iusta quadam & æquabili temperatura consistit, cùm eam habeat humiditatis proportionem, quæ nimia caloris intemperie, in hominibus citiùs exiccatur. Illa quoque frigiditatis tantum habet, quantum & caliditatis vehementiæ potest resistere, & calorem naturalem resistendo augere: ex qua contrariorum æqualitate, optima temperies nascitur: cùm interim in hominibus iste frigiditatis defectus, & naturalē calorem

ad extremum discurrere patitur, & humiditate deficiente, seipsum consumere & resoluere. Vnde homines cùm in generatione mulieribus citiùs desiccantur, breuioris etiam vitæ plerunque existunt, in eoquè ipso ijsdem quoquè imperfectiores sunt, cùm illæ diutius viuendo, naturæ ministerio atque intentioni facilius satisfaciant. De illa virtutis cœlestu infuso calore nihil iam loquimur, quoniam diuersus ab illo est, de quo nunc agitur: qui quoniam omnia promiscuè sub lunæ globo tum calida, tum etiam frigida conseruat, frigiditati muliebri contrarius esse non potest. Timiditas verò muliebris, etsi aliquid in se imperfecti habeat, ex causa tamen oritur minimè vituperanda. Vitales enim spiritus adeò celeres, & subtiles in eu sunt, vt cùm rerum formas intellectui quàm citissimè deferant, ab omni specie extrinseca, facillimè perturbentur. Viros contrà pleroſquè licet cernere, qui nec morbi, nec vllius præterea rei periculum exhorrescunt: neque fortes tamen appellandi sunt, quia ita obtuso, crassoq; spiritu sunt, vt præcipites & insensati quo fata ferant, insequantur: nihil neque incommodi, neque discriminis prospicientes. Homines itaque

itaque ſtupidi, ſtultique, magnanimi appellari non poſſunt, cùm magnus animus deliberatione iuſta, atque determinata quadam voluntate nitatur, pluriſque officium dignitatemque æſtimet, quàm ea omnia, quæ humana vita periculoſiſſima putat. Et quamuis mortis acerbitas præſto eſſe videatur, adeò tamen inconcuſſus erit, ſenſibus adeo integris & quietis, quaſi nihil durum, aut infeſtum contingere poſſet. Iſto animo nonnullos iam olim viros fuiſſe à maioribus noſtris acceſimus, nonnullas etiam fœminas, quæ magnanimitate, conſilijs, rebusq; præclarè gerendis, ipſis hominibus nulla in re inferiores habebantur. Tum Phriſius, res iſtæ (inquit) tam præclaræ, tum primum fieri cœperunt, cùm prima omnium muliercula, non ſolùm ipſa in deum grauiter peccaret, ſed alios etiam in errorem eundem adduceret, omnes nobis dolores omnes calamitates, omnem denique mortalitatem ita hæreditariam relinquens, vt ſimul cum lacte nutricis miſerias ſuxiſſe videamur. Quoniam ſacras literas (inquit Iulianus) tibi tanquam ſubſidiarias adiungis, nonne illud quoque meminiſti, eoſdem errores à fœmina reuocatos deletosq; fuiſſe? quod noſtræ

Euam ſentit eſſe pomum edere.

De Maria Christi matre innuit.

vtilitati adeo redundauit, vt vnius factum tot tantisque benemeritis pensitatum, fœlix culpa appelletur. Verùm hìc ego non institui fusiùs ostendere, Diua virgo quàm multis gradibus vniuerso hominum generi antecellat, ne seria atque sacra ludicris nostris, prophanisque rationibus immisceam. Nihil dicam de mulierum incredibili constantia, quæ Christi nominis causa, acerbissimam mortem à tyrannis crudelissimis illatam, non recusarunt: nihil de earum scientia & ingenio, quæ infinitas Idololatrorũ superstitiones subtilissimis rationibus confutarunt: quæ si miracula esse, & summi numinis dona obijcias, ego nullam virtutem laudabiliorem esse respondeo, quàm eam, quæ diuino testimonio comprobatur. Multæ præterea mulieres sunt, de quibus etiamsi iniuriosè sileatur, tamen si Sancti Hieronimi scripta intueri velimus, adeo mirificas illius ætatis mulierum laudes inueniemus, vt viros quosque sanctissimos adæquare videantur. Quod cùm ita sit, vos per vos considerate, quàm sint aliæ innumerabiles, de quibus nulla omninò mentio fiat. Illæ siquidem miseræ vndiquè inclusæ, atq; religatæ, inanem illam integritatis ostẽtationem

rgines mar-es.

tionem non aucupantur: Vt multi hodiè hypocritæ impuriſſimi, qui aut prorſus obliti, aut penitus nihili facientes diuinum illud præceptum, ſcilicet (Cum ieiunaueris inunge faciē ne ieiunaſſe videare, & quotiescūque oraueris aut eleemoſinam des, aut aliud quodcunque pium feceris, ne forū aut Sinagogas intres, ſed occultū aliquem locum, ne conſcia manus ſiniſtra ſit quod dextera egerit) *aſtutè predicant nullum eſſe tam ingentem theſaurum, quàm apertè agendo, reliquis exemplū benefactorum relinquere, deinde capite demiſſo, oculis humi defixis, rumuſculos vndiquè diſſeminant, fœminas ſe nec intueri, nec alloqui audere, nihil niſi crudas & fumoſas herbas edere, veſtibus tantum talaribus, & pannoſis vti: cùm interim & ſimplices fallant, & teſtamenta ſubuertant, & maritos cum vxoribus diſſidere faciant, & venena poculis, nonnunquam philtra, carmina etiam & id genus obſcœna immiſceant, illi ſuæ ſententiæ ſemper conſecrati* Si non caſtè tamen cautè. *Quā & vlceris cuiuſq; medicinam clamāt, & deū omnia flagitia facilè remiſſurum affirmāt, ſi adeo*

De religioſis hominibus loquitur.

fiant occultè nihil vt inde erroris, aut exempli mali consequatur. Isto sanctitatis velo, aut potius scelerum vmbraculo freti, huc omnes curas, cogitationesque conuertunt, vt dominæ cuiusstiam tactæ atque integræ mentem impuritate aliqua inficiant, vt germanos discordijs implicent, vt Respublicas capessant, vt alios efferant, alios pro eorum libidine deprimant, nonnullos capite puniant, quosdam custodijs teneant, aliquos proscribant, denique vt omnium scelerum ministri fiant, omnium rapinarium, spoliorumque Regiorum custodes, & quasi depositarij habeantur. Horum alij in summa inuerecundia molles, & delicati esse volunt, nunc vertice nitidiùs raso, nunc vestibus accuratè compositis, quas aut eleuant, vt in gressu calligarum molliciem denudent, aut genu curiosè demittunt, vt pulchram corporis habitudinem ostentent. Alij dum rem diuinam faciant oculorum aspectus, corporisq; gestus nouos effingunt, hoc in illis valde decorum, & admirabile existimantes. Impuri profecto homines, & scelerati, non solùm ab omni religione, sed honestæ vitæ consuetudine alieniſsimi: quorũ si quando flagitia eisdem obyciantur, in ludũ, iocum-

iecumque conuertunt, cumque deridendum reliquis propinant, qui eadem aliquando commemorat, vitia postremò omnia laudi sibi gloriaque ducunt. Hic Æmilia, tanta te (inquit) de religiosis maledicendi voluptas cœpit, vt in sermonem incideris à proposito nostro longè alienissimum. Grauis iste error est, in absentes religiosos adcò acerbè murmurare: vide ne sine iusta aliqua occasione conscientiæ tuæ vim inferas: illi nisi Deum perpetuis precibus delinirent, grauioribus certè plagis, atque vulneribus nos excruciaret. Arrisit leuiter Iulianus, & quomodo (inquit) sagacissima subolet tibi me de religiosis sensisse, cùm ego neminem nominauerim? minimè sanè obmurmurare mihi videbar, sed planè eloqui, atque inuehi. Neque sanè de bonis viris, sed de malis sensi, quorum flagitia cùm mihi satis cognita sint, ne millesimam quidem eorum partem attigisse videor. De religiosis noli amplius dicere (inquit Æmilia) ego certè audire nefas existimo. Quod ne diutius faciam discedere constituo. Placet certè (inquit Iulianus) de istis nihil vlterius adycere: & vt ad laudes mulierum iustissimas reuertar, illud

audeo

audeo confirmare, neminem tantæ virtutis hominem à Gasparo commemorari posse, qui vel vxorem, vel filiam, vel sororem, aut æqualem, aut superiorem non habuerit. Multis hoc mulieribus contigit, vt viros vel summis beneficijs afficerent, vel ab erroribus crassissimis reuocarent. Quocirca, cùm ad virtutes natura non minus propensæ sint quàm viri, cùm id non auribus solùm hausimus, sed oculis vidimus, cùm instituti, cùm experti didicimus, non video quorsum Gasparo monstrosa & portenta prædicare videar: quum & ea illis attribuam, quæ fieri deinceps possunt, iamque antea contigerunt: & etiamnum mulieres spiritum ducant, quæ adeo propè Aulicæ fœminæ à me constitutæ accedunt, quàm hominum quisquam ad Curialem ab istis modo descriptum accedere potest. Tum Gasparus: illæ rationes quæ nulla nituntur experientia, omninò futiles & inanes sunt. Ego si abs te quærerem, quæ istæ tam illustres dominæ essent, quæ minores laudes merentur, quam illi, cuius vxores, filiæ, aut sorores erant, quæ tantis viros bonis affecerunt, quæ tot eorum errores reuocarunt, facesserem tibi credo negotium, vereor ne planè ob-

nè obtunderem. Sola me herculè fœminarum multitudo (inquit Iulianus) molesta mihi in recensendo esset. Nam temporis nisi angustias subuererer, de Octauia dicerem Marci Antonij vxore, eademquè sorore Augusti, de Portia Catonis filia Brutiq; vxore, de Caia Cecilia nupta Tarquino Prisco, de Cornelia Scipionis filia, & alijs etiam infinitis non nostrus solùm, sed etiam Barbaris: nimirum de Alexandra illa Alexandri Iudaici vxore, quæ cùm maritum supremum diem obijsse videret, & populum vndiquè tumultuantem, & planè in perniciē duorum liberorum deuotum, vt patris iniurias & tyrannidem in filijs vlciscerentur, illa vnico ferè momento exulceratos seruitute, inflammatos iracundia animos sedauit, eosque liberis confestim amicos prudētia reddidit, quos multis annis pater inimicos crudelitate fecisset. Dicito saltèm obsecro (inquit AEmilia) quibus ista rationibus atque adminiculis fecerit. Tum Iulianus, Illa cùm præsentem liberorum perniciem animaduertisset, Alexandri corpus in medium forum proijci curauit, circumfusa deinde ciuium multitudine, noui (inquit) vestros omnium animos iustissi-

Romanæ mulieres.

Alexandræ Iudaicæ oratio.

iustissimis irarum facibus incensos esse, quibus si mariti defuncti iniurias truculentissimas minores dicerem, multum sanè, indigneque dissimularem. Verùm vt illum iam anteà spirantem, de tanta immanitate quoque modo dehortata sum, ita eundem vita spirituque spoliatum, vestro arbitrio, vel canibus dilaniandum, vel alijs cruciatibus excarnificandum subijcio. Liberis tamen (quorum adhuc summa innocentia est) parcatis oro, eoque magis, quoniam nec paterni sceleris participes, nec conscij esse potuerunt. Istius orationis tanta vis erat, vt furores omnium animis altiùs defixi, non solùm deferbuerint, sed in summam etiam pietatem degenerarint: nam & filios in principes rectoresque Reipublicæ cooptarunt, & corpus etiam funereum, exequijs honorificis terræ commiserunt. Constitit hîc paulùm Iulianus, deinde, nonne satis nostis (inquit) Mithridatis vxorem, sororesque multo minùs in summis periculis extimuisse, quàm ipsum Mithridatem? Nonne idem de Asdrubalis vxore affirmare licebit? Nonne illud memoria proditum est Armoniam Hieronis Siracusani filiam, in ipsis patriæ suæ incendijs interire voluisse?

Mithrida. & Hasdrubalis vxores.

Hîc

Hic Phrisius, vbicunquè (inquit) animi procacitas atque pertinacitas ostendenda est, dubium non est, quin propositi tenaces sunt: vt illa, quæ cùm maritum diutius pediculoso conuitio vrgere non posset, peruersa voluntatis signum digitis commonstrabat. Subridens hic Iulianus, illa (inquit) pertinacia, quæ virtutem propositam habet, constantia verius nominanda erat: vt in Epicharia libertina Romana, quæ cùm coniurationis cuiusdam in Neronem factæ conscia esset, & ob eam ipsam causam atrocissimis cruciatibus torqueretur, de nemine tamen coniuratorum confiteri voluit, cùm multi interim equites, & Senatores terrore perculsi, fratres, amicos, & charissimos quosque ignauiter accusarint. Quid dicam de Leona illa in cuius memoriam & trophæum, in ipsa castri porta Leenam æneam Athenienses construxerunt, eamquè elinguem, tanquam summæ illius constantiæ, & taciturnitatis iudicium. Nam illa quoquè cùm contra tyrannos coniurasset, etiamsi duos illius consanguineos, eosque egregios viros ante oculos dilaniatos videret, ipsaque non ita multò post crudelissimis tormentis subiceretur, nullum

Leona Athenienſis.

tamen

tamen clandestini illius consilij participem prodiderat. Hîc Margareta Gonzaga, nimium (inquit) breuiter & succincte mulierum res gestas percurrere videris. Nam ista etsi audiuerint sæpius, legerintquè aduersarij nostri, nec audiuisse tamen, nec legisse dissimulant, nihilquè desiderant seriùs, quàm earum memoriam obliuione deleri. Verùm si tu eas nobis explicare non graueris, nos illas saltem honore aliquo prosequemur. Placet herclè sententia (inquit Iulianus) ego tibi illam commemorabo, cuius ea extiterunt præclarè acta, vt ipsum Gasparum confiteri non dubitem, eadem nisi ab hominibus pauciſsimis exæquari non posse. Perantiqua sanè apud Massilienses consuetudo erat, eademq; à Gracis hominibus deducta putabatur, vt venenum Cycuta permistum publicè conseruaretur, idemquè ijs concedebatur, quos vitæ tædium, aut satietas cœpit, vel quia reflantem semper fortunam sustinere, intollerabile, vel quia de summo fœlicitatis fastigio, atque dignitate in miserias recidere, morte acerbius putaretur. Quocirca præsente Sexto Pompeio, Hic Phrisius Iulianum non passus vlteriùs dicere, istuc (inquit) tam altè petitum prin-

Massilienſium consuetudo.

principium, lõgam aliquam & prolixam fabulam videtur portendere. Tum Iulianus in Margaretam Gonzagam conuersus, Vides ne (inquit) vt me Phrisius iniuriosè interpellauerit? dicturus equidem fueram de admirabili fœminæ cuiusdam magnanimitate, quæ cùm Senatui astante Sexto Pompeio persuasisset, mortem sibi iustissimus de causis expectandam, depositoomni timore, aut cum summa potius alacritate venenum hausit, tanta animi constantia, tanta fiducia, tam sollicita prudentiq; ad suos oratione, vt cùm læthalem succum per venas discurrere, mortemque omnibus propè terribilem adeo intrepidè sustineri Pompeius, cæterique vidissent, tam prudentem, inuictumque mulieris animum non sine lachrymis suspiciebant. Arridens istis Gasparus, Ego contra (inquit) in oratiunculam me incidisse memini in qua maritus verè infœlix moriendi veniam a Senatu impensè rogat, quoniam dies noctesq; ita miserè rixis iurgijsque vxoris torqueretur, vt mortiferum illud poculum millies potius imbibendum putaret, q̃ Stygiam vxoris vocem audiendã. Et quot obsecro mulieres (inquit Iulianus) idem quasi iure suo vendicare posset, non

dico

dico propter iniquas mariti voces, ſed propter facinora longe iniquiſsima? Ego equidem permultos noui, quæ eas pœnas patiuntur, quæ apud inferos eſſe dicuntur. Hoc ſi ita ſit (inquit Gaſparus) nonne viros quoque innumerabiles exiſtimas, quos ita coniuges malè torquent & excruciant, vt earum conſuetudini mortem longè anteponant? Et quæ obſecro vis illa eſt (inquit Iulianus?) quod tantum fœminarum ſine remedio malum? Sic enim ferè virorum in vxores ſunt iniuriæ: quas illæ etſi non præ amore, præ timore tamen perpetiuntur. Certùm herclè eſt (inquit Gaſparus) exiguum iſtud quod faciunt boni mulieres, timoris impulſu profluere. Vix enim in toto terrarum orbe aliqua exiſtit, quæ in ipſis animi quaſi penetralibus virum non oderit. Immo contra (inquit Iulianus) teſtes certè omnes hiſtoriæ ſunt, viros magis ab vxoribus, quàm vxores ab eiſdem amari. Quotuſquiſque noſtrum eſt, qui illum viri cuiuſpiam amorem aut viderit, aut legerit, quo Cũma illa maritum ſuum complexa dicitur? Neſcio (inquit Gaſparus) vt illa quæ mulier fuerit, vel quo amoris genere deflagrauerit. Eadem quæ mihi ſint incognita (inquit Phriſius)

sim) Arrige itaque aures (ait Iulianus) & tu inprimis Margareta Gonzaga, alta mente quæ dicam reponito. Camma istæc tanta modestia, tantisq; animi dotibus reliquis omnibus præstitit, diù multumque vt dubitares, maiore ne corporis venustate, an mentis virtute esset: in ea tamen nihil admirabilius, quàm quod Synatum virum incredibili amore prosequeretur. Eandem forte Sinorix (maioris vir authoritatis quàm Synatus, idemq; penè ciuitatis tyrannus) vehementer amabat: quicum cùm multis rationibus, & frustra tamen, pellicere conaretur, vnam Synati vitam impedimento sibi putauit. Quam cùm illi vi miserè ademisset, in eadem exoranda multò vehementiùs instabat. Illa in odium potiùs quam beneuolentiam proclivis, nec quicquam animi remittit, nec quicquam illius libidini concedit. Is magis facilem mulieris animum fore ratus, si eam (cuius obscurior paulo conditio erat) vxorem duceret, de nuptijs sollicitè agit, eiusq; consanguineos, vt opem in tam honesta causa ferant, serio precatur. Illi vel illius potentiam veriti, vel illius pecunijs corrupti, mulieri persuadent quantũ vtilitatis in consentiẽdo esset,

Camma Synati vxor.

Sinorix procus.

quantum in dissentiendo periculi. Illa cùm aliquandiu obstretisset, tandem est assensa. Gaudebant non mediocriter consanguinei, & nuntium tam lætum Sinorigi deferunt, qui in communi omnium lætitia, nuptias quàm primum fieri curauit. Cùm igitur vterquè in Dianæ templum solenniter processissent, coram Deæ statua dulcissimi cuiusdam poculi (quod anteà furtim confecerat) dimidium sponso propinat. Ille (vt ibi mos erat) reliquum ebibit. Camma cùm istuc ex voto successisse videret, coram Diana lætissimè prouoluta, Tu (inquit) satis nosti sanctissima dea post interfectum Synatum, quàm ego mihi violentas manus inferre cupiebam, quàm ægrè mihi pepercerim, quanta dolorum acerbitate funestam hanc vitam protraxerim: in qua hoc vnum solamen erat, scilicet vindictæ spes, atque desiderium. Quod cùm iam videam contigisse, alacri sanè animo, summaquè cùm voluptate illius vmbram atque animam insectando exquiram, quem viuum morientemquè plus quàm meum spiritum diligebam. Tu verò omnium sceleratissime qui sponsus esse voluisti, pro thoro iugali, sepulchrum para. Ego te Synati cineribus sacrificium

Venenatum poculum.

ficium faciam. Istis exanimatus Sinorix, & venenum iam visceribus infusum tumultuari persentiens, creberrimus vsus est remedijs, cùm nihil mederi, aut opitulari posset. Camma verò adeo fortuna in extremis, fauere videbatur, vt Sinorigem ante interijsse audiret, quam illa moriretur. Quod illius auribus tanta voluptate circumsonuit, vt lectulo se statim committeret, & Synati nomine sæpius ingeminato, oculisq; in cœlum erectis, ô anime mi (inquit) quando nihil iam restat, quando vltimas has lachrymas, vindictamquè istam, tanquam extrema amoris mei pignora, morti tuæ persoluerim, exosam hanc lucem, & fastidiosum sine te spiritum libens relinquo: horum vtrumque mihi propter te vnum iam antea chariora videbantur. Huc igitur quam primum aduola (mi Synate) istamquè animam non minus auidè complectere, quàm eadem ad te obnixè properat. Hæc cùm diceret, explicatis vlnis quasi eundem iam tum complexa, expirauit. Quid nunc Phrisi? quid tibi videtur de istac muliercula? Mihi sane (inquit Phrisius) tu videris istis mulieribus lachrymas nimium extorquere velle: sed fingamus ista (quo-

niam ita vis) esse vera, ego ex illa, aliam in toto terrarum orbe non credo superesse. Immo permultas esse alias ex me disces. Mea quidem memoria Thomas quidam Pisanus fuit, familiam non memini, etsi patrem (quem ille in intimis habebat) sæpius commemorantem audiverim. Is cùm è Pisa forte versus Siciliam nauicula discederet, à Mauris quibusdam nauiculatoribus ex improuiso obsessus est. Quod etsi adeo repentinum malum erat, vt deliberari non posset, omnes tamen quàm poterant sese gnauiter defendunt. Sed cùm numero pauci essent, à Mauris facillimè superati sunt, occisi aliquot, nonnulli capti: inter quos Pisanus ille fuerat, qui dum fortiter pugnaret, Maurorum ducis fratrem interêmit. Quod ille ægrè ferens (vt est credibile) eundem quotidiè crudelissimè excrucians, in Barbariam tandem captiuum abduxit. Reliqui non ita multo post libertate donati, domum redeunt, & istum tam horrendum, tristemquè casum, Argentina illius vxori liberisquè significabant. Illa in summa continuò sollicitudine nihil prætermittit in quo illi opitulari posset: nihil intentatum reliquit, cùm nihil tamen ex voto succederet

Argentina Thomæ Pisani vxor

ſuccederet. Cumquè ille iam deſperatione debilitatus, totam ætatem illis ærumnis dicaret, vnus ex illius filijs nomine Paulus, ſingulari in patrem pietate commotus, vel mortem ſibi oppetendam, vel parentem ærumnoſum liberandum decernit. Quod adeo fœliciter & expeditè effectum eſt, vt in Ligornum prius pater perueniret, quàm è Barbaria diſceſſiſſe cognoſceretur. Ibi cùm ſecurus eſſet, ad vxorem litteras mittit, liberatum ſe eſſe, incolumem, & poſtridiè vna cùm ea futurum. Honeſtæ matronæ in animum tam ſubita, & inopinata lætitia inceſſit, (quòd & filium haberet non minus fortem, quàm prudentem, & quia maritum adeo charum & prope deſperatum reuiſura eſſet) vt lectis literis, oculiſquè in cœlum erectis, maritum nomine ſæpius compellans, mortua in terram decideret, nec vllis vnquam medicamentis vita reſtitui poterat. Funeſtum mehercule & crudele ſpectaculum, in quo homines illud diſcere poterint, ne nimia lætitia elati, in extaſin quandam prolabantur. Subridès hic Phriſius, Tune (inquit) ſatis noſti nũ illa præ dolore interiit, cùm maritũ rediturum intellexerat? Certe quidem (inquit Iulianus):

quoniam totius anteactæ vitæ curriculum, illi suspitioni reclamare videbatur. Immo ego illius animam præ gaudio præstolari non potuisse suspicor, dum ille corporeis oculis aspiciendus erat, sed corpus nimio desiderio reliquisse, vt eo citiùs penetraret, qua (dum literæ legerentur) illius cogitationes aduolauerant. Tũ Gasparus: fieri certè potest, vt istæc mulierecula nimis amando deliquerit. Sic enim mulierum ingenium est, vt omni in re extrema desiderent. Ita nimio amore videquantum sibi, coniugi, liberis obfuerit, dum optatam, iucundamquè libertatem, in luctum & mœrorem conuerteret. Hanc si inter eas connumeraueris, quæ viros beare solent, iniuriam facies vniuersis. Ego illam (inquit Iulianus) inter eas recenseo, quæ diuino quodam affectu maritos amplexantur. De illis verò quæ humanum genus singulari beneficio affecerunt, si velim dicere, infinitus certè numerus erit. Quarundam etiam adeo antiqua memoria est, vt verear ne pro fabulis habeantur: cùm illas veneranda antiquitas (quòd adeo multa humanis vsibus necessaria adinuenerint) pro Diuis celebrarint: vt Palladem, Cererem, Sybillas, à

Pallas, Ceres, Sibillæ.

quibus

quibus oracula & futurorum euentus ipse deus peti, atque intelligi voluit: Aspasiam quoque & Diotimam, quæ & magnos viros erudierunt, & pestem teterrimam decem annis Athenis imminentem prohibuerunt. Aspasia. Diotima.

Possem hic de Nichostrata Euandri matre dicere, quæ Latinos primum literis instruxit de illa quoque quæ Pindarum Liricum Poëtam instituit. Quid de Corinna dicam? quid de Sapho? quarum vtraque in arte poetica excelluit. Nichostrata. Corinna. Sapho.

Verùm in rebus ita longè remotis & disiunctis, non insistam. Romam equidem ipsam, quæ ad tantam imperij maiestatem excreuit, non minùs à mulieribus, quàm viris adauctam existimo.

A Equum est (inquit Gasparus) id nobis à te demonstrari. Faciam herclè, idque perlubenter (inquit Iulianus.) Postquam vrbs Troiana euersa & excisa est, nonnulli, qui tantæ cladi, & victoriæ superfuerunt, alij aliò sparsi ac dissipati erant: è quibus aliqui cum turbulentissimas maris tempestates perpessi, Italiam (vbi Tybur mare illabitur) appulerunt, fame propè atque inopia confecti, in terrã palantes prædatum exeunt. Fœminæ quæ in nauibus interim restiterũt, tantarũ ca-

lamitatum perteſæ, omnes rationes ineunt, quibus & peregrinationibus finem imponerẽt, & pro amiſſa patria, nouam aliquam acquirerent. Cum diu deliberatum eſſet, viris abſentibus naues incendunt, & quæ huic facinori præfuit, Roma dicebatur. Non ita multo poſt virorum iam ſtatim redeuntium iracundiam ſubieritæ, ſumma cum humanitate eiſdem occurrunt, primumquè impetum (qui fere eſt acerrimus) maritos conſanguineoſque partim amplexando, partim oſculando mitigarunt. Pacatis deinde omnium animis, rationis ſuæ conſilia, & rei tam prudenter inceptæ cauſam explicant. Troiani, & quia eò neceſsitas impulit, & quia illius loci incolis grati acceptique videbantur, iſtud mulierum factum valde approbabant, eoque loci vbi nunc Roma eſt, cùm Latinis habitarunt. Inde antiqua apud Romanos conſuetudo inualuit, vt viri fœminæque quoties amicis obuiam procederent, oſculis ſe inuicem ſalutarent. Videtis igitur iſtæ mulieres, quam præclara Romanæ vrbis principia fundauerint. Neque ſane Sabinis mulierculis minùs debetur, quod eandem ita egregie adauxerint, quam Romanis, quod fœlix initium

Roma.

Sabinæ mulieres Romã auxerũt.

initium dederint. Nam cùm Romulus propter illam mulierum raptuam vicinis omnibus in odium veniſſet, bellum illi vndique acerrimum eſt indictum: quod ille tanta virtute confecit, vt apertam victoriam, cum opimis ſpolijs reportaret, vnico Sabinorum certamine excepto, quod diu ancipiti fortuna ſtetit: quia Titus Tatius eorum rex homo in ſumma fortitudine, ſapiens erat. Tandem poſt multas vtrinque clades, cùm nouo ſeſe eodemque infeſtiſſimo prælio committere putarent, accurrunt Sabinæ mulieres, veſtitu nigro, paſſis crinibus, ſummo ſquallore atque lachrymis, armaque iam nunc vulnera atque ſanguinem minitantia, nihil metuẽtes, inter viros patreſque mediæ conſiſtũt, impenſe orantes, ne ſocerorum generorumq; cruore, manus inficerent. Quod ſi noua iſtæc affinitas adeo illis inuiſa, & exoſa eſſet, in eas potius quàm in ſe ferrum conuerterent, quæ multo magis emori deſiderabant, quàm vel inſtar viduarum, vel ſine patre fratribuſque viuere, ſæpius funeſtum illud in memoriam reuocãtes, aut liberos ex ijs prognatos eſſe qui patres occidiſſent, vel ſeipſas ab illis oras, qui maritos ſuos trucidaſſent. Earum non-

Sabinarum oratio.

nullæ infantes lacertis tenebant, quæ linguam iam explicare, & cùm auis colludere cœperunt, quibus lugubris ista matrum oratio accesſit: videte per deos vestrum ſanguinem, videte effigiem, intuemini ſpiritum quem veſtris manibus in iſto pluſquam belluino furore effundere conamini. Quid multa? Affectionis vel potius prudentiæ muliebris tanta vis erat, non ſolùm vt reges inimiciſſimi fœdere certiſſimo ſint coniuncti, ſed vt Sabini etiam (quod eſt admirabilius) Romæ habitarent, vnamque promiſcuè gentem è duabus facerent: ita muliebri virtute nouaquè concordia adeò magnum populo Romano incrementum accesſit, vt eundem Romulus cùm poſtea in triginta Curias diſtribueret, in fœminarum tam illuſtrium memoriam, Sabinas appellauerit. Reſpirans hic aliquantulum Iulianus, cùm nihil obycere Gaſparum videret, nonne iſtas (inquit) mulieres hominibus profuiſſe, & Romanæ vrbis magnitudini multum adieciſſe exiſtimas? Fateor equidem (inquit Gaſparus) eas nonihil in eo laudis promeruiſſe: verum niſi earum vitia nimium iniuriosè occultares, illud etiam dixiſſes, quomodo in iſtis

Triginta Curiæ Romanæ.

cum

cum Tito Tatio certaminibus, eadem Roma à muliercula quadam prodita est, quæ viam rationemque hostibus Capitolij capiendi adeo facilem commonstrauit, vt de tota penè republica actum videretur. Vnicam tu mihi malam commemoras (ait Iulianus) ego tibi probas innumerabiles recitaui. Infinitas præterea alias enumerare possem, sine quibus (quæ nunc aliqua est) Roma nulla esset. Cur enim Veneri armatæ? cur etiam Caluæ templum extructum est? cur ancillarum festa Iunoni consecrata, nisi quod illæ Romam ab hostium insidijs liberauerint? Sed vt ista relinquamus, coniuratio illa Catilinaria, quæ Marco Ciceroni sempiternam nominis gloriam attulit, nonne ab infimæ sortis muliere primùm in lucem delata est? Annon illa, totius Reipublicæ incolumitatis (de qua ille tantoperè gloriatur) causa & origo fuit? Hîc ego etiam fortasse (nisi tempore excluderer) de illis hominum erroribus dicerem, quos illæ sedulitate atque ingenio correxerunt: sed vereor ne nimis iamdudum prolixus fuerim. Cùm itaque muneri ab istis fœminis illustribus mihi imposito vtcunq; satisfecerim, cedã horum alicui, qui multo quã ego meliora recensere potc-

rit.

rit. Tum Æmilia, Noli (inquit) iustas mulierum laudes tacere. Nametsi Gasparus, fortasse etiam Octauianus te cum indignitate & defatigatione audiant, nos tamen reliquosque Dominos summa voluptate afficit ista oratio. Voluit nihilominùs desistere Iulianus, nisi eum omnis nobilium cœtus ad dicendum serio reuocasset. Subridens igitur leuiter, ne Gasparum (inquit) inimiciorem mihi reddam, de paucis tantummodo dicam, quæ primùm occurrant: de reliquis (quarum immensa copia est) prorsus silebo. Cum Philippus Demetrij filius Chium ciuitatẽ obsideret, edicto publico decreuit, vt quisquis seruorum ex vrbe aufugeret, libertate simul cum herili vxore donaretur: Quod ciùm palàm esset, mulieres opidanæ in summa indignitate arma arripiunt, muroſq; tanta animorum ferocia defendunt, vt Philippus, qui viru ante restitisset, non sine graui dispendio & dedecore repulsam pateretur. Eædem postea quoque fœminæ, vbi cum parentibus & germanis exules essent, in Leuconiamque peruenissent, facinus non minus illustre & egregium fecerunt. Erithræi siquidem, qui ibi cum belli socijs aderant, prælio aduer-

Philippus Demetrij filius.

sus

ſus Chios tanta atrocitate decertabant, vt illi cùm impetum diutiùs ſuſtinere non poſſent, eò adacti ſunt, vt ſola deploide, & camiſia induti, pacti ſint ex vrbe diſcedere. Cùm fœminæ adeò turpiter & inhoneſtè viros aſſenſos intelligerent, magnopere infenſæ, iiſdem crimini vertunt, quod cùm arma haberent, inermes ſeſe inimicorum miſericordiæ ſubijcerent. Illi cùm reſponderent iamdudum id conuentum tranſactumque eſſe, at clypeos (inquiunt mulieres) haſtaſque vnà nudi educite, hoſtibus deindè perſuadete, alias vobis veſtes nequaquam ſupereſſe. Iſtu cùm eſſent aſſenſi, dedecus illud quod omninò euitare non poterant, parte ſaltem aliqua occultabant. Cyrus quoque cùm magnas Perſarum copias fudiſſet, illæ dum fugerent, mulieribus fortè in fuga dant obuiã, quæ cùm ante portas gregatim conſiſterent, quid facitis (inquiunt) timidi? quò fugitis ignaui? num in noſtris vos vteru, vndè miſeri exceſſiſtis, recondituros putatis? Iſtis illis conuitijs irritati, cùm ſe animi magnitudine fœminis inferiores perſpicerent, in aciem verecũdi reuertuntur, amiſſamq; paulo ante victoriã recuperarunt. Hactenus cum Iulianus Cyrus.

pere-

peroraſſet, reſpirauit aliquantulum, & in Duciſſam ſe replicans, nunc tandem (inquit) per te vt ſpero (ſereniſſima) tacere mihi licebit. Neceſſe eſt hercle (inquit Gaſparus) cùm nihil reſtiterit quod dicas. Subridens tum Iulianus, tu (inquit) cùm me prouocare non deſinas, periculum ſanè eſt, ne te tota nocte mulierum laudibus detineam. Spartanæ certè mulierculæ, quoties earum liberi mortem honorificè oppetebant ſumma lætitia efferebantur: eoſdem quoties timidi inſulſiquè videbantur, vel prorſus repudiabant, vel ſuis manibus occiderunt. Fœminæ etiam Saguntinæ, cùm oppugnari, & prope iam deleri patriam viderent, ferrum contra milites Punicos fortiter arripuerunt. Cimbra quoquè mulieres cùm earum viri à Mario deuicti eſſent, quoniam vt liberè Romæ viuerent obtinere non poterant, dum Veſtæ virginibus inſeruirent, omnes ſeſe cùm infantibus interemerunt. Mille præterea earum præclare actis hiſtoricorum libri ſunt refertiſſimi. Sed heus tu (inquit Gaſparus) deus aliquis norit, qua iſtæc veritate nitantur: adeo antiquis iam diu temporum veſtigijs inſiſtu, vt mille commenta liceat effingere, quibus ne-

Spartanæ mulieres.

Saguntinæ.

Cimbræ.

mo

mo reclamare poßit. Tum Iulianus, quòd ſi cuiuſq; ætatis viros fœminasque conferre placeat, facilè reperies, nec olim fuiſſe, nec hodiè eſſe hominibus impares. Nam vt totum antiquitatis iter omittamus, & ad illas temporum tempeſtates veniamus, in quibus Gothi per vniuerſam Italiam regnarunt, Amalaſuntã reginã ſumma prudentia longo ſpatio imperaſſe reperiemus: deindè Theodolindam Longobardorum Principem ſingulari virtute fuiſſe: Theodoram quoquè Græciæ imperatricem cùm primis nobilem: in Italia deniquè (vt alias complures taceam) vna erat inter cæteras Comitiſſa Matilda, ſingularis cuiuſdam virtutis & ſpectatæ indolis, quam ego Ludouico Comiti laudandum relinquo, quoniam ex veteri illius proſapia fuit. Immo vero (inquit Comes) id potius ad te videtur ſpectare: meum non eſt liberè meorum quemquam laudare. Tum Iulianus, quot obſecro in nobiliſſima Montefeltrenſi familia? quot in Gonzagarum? quot in Eſtenſi? quot in Piorum ſtirpe claras atque celebres nominare licet? Quod ſi hodierna atque preſentia magis placeant, ecce intra iſtos parietes omnium longè illuſtriſſimas.

Amalaſunta.

Theodolinda.

Theodora.

Matilda.

Sed

Sed ego ab illis non petam ſubſidium, quæ indies nobis ante oculos obuerſantur, ne id mihi humanitatis cauſa conceſsiſſe videamini, quod meo iure vendicare poſſem. Verum vt ex Italia aliquãtulum expatiemur, reuocate in memorias veſtras Annam Gallorum reginam, principem non minus virtutibus ornatam, q̃ maieſtate reuerendam. Eius ſi iuſtitiam, clementiam, liberalitatem, vitæ, morumq; ſanctitatem cum Carolo & Ludouico regibus cõferamus (quibus vtriſq; nupta fuit) nulla in re inferiorem putabitis. Margaretam intuemini Maximiliani imperatoris filiam, quanta æquitate, prudentiaq; rerum publicarum momenta hactenus ſemper geſſerit, hodieq; adminiſtret. Sed (vt nihil de reliquis adyciam) dicito per deos Gaſpare, num principum quenquam noſtra ætate videris, num apud ſeculum prius Regum aliquem, qui Iſabellam Hiſpaniarum reginam exæquare poſſit? Certè (inquit Gaſparus) Ferdinandum illius maritum. Valdè me herculè (inquit Iulianus) iſtuc non negarem: nam cùm illum Regina dignum putauerit, qui eam duceret, cum tantum amarit, cùm obſeruarit, dici non debet, quin cum ea conferri poſsit. Verum

Anna Gallorum regina.

Margareta filia Maximiliani.

Iſabella Hiſpana.

rum illum honorem, qui illi propter has nuptias est habitus, non minorem fuisse dotem existimo, quàm vniuersum Castiliæ regnum. At ego contra (inquit Gasparus) Isabellam credo, multas laudes ex Ferdinandi rebus gestis consecutam. Tum Iulianus: nisi omnium ordinum Hispani, nobiles, priuati, viri, fœminæ, diuites, egeni, in vno illius laudis mendacio mirificè conspirauerint, in toto terrarum orbe non vidit ætas nostra, tam illustre veræ probitatis exemplum, non magnanimitatis, non prudentiæ, non religionis, non humanitatis, non liberalitatis, non vllius denique virtutis aut pietatis. Et quamuis apud exteras nationes, omnesquè propè gentes illius fama mirum in modum propagatur, penequè incredibilis existat: omnes tamen qui illius actis interfuerunt, istam nominis gloriam à vera virtute, certissimisquè meritis enatam affirmant. Eiusdem erit sententiæ, quisquis illius vitam, facta, dictaq; cum fama comparat. Omitto ea quæ & vera sunt, & dici possunt si ita vellem. Neminem omnium latet, eandem cùm primum regnare cœpisset, Castiliam reperisse à magnis quibusdã & popularibus viris occupatam, q̃ cũ

eorum faucibus iustissimè eripuisset, tanta illos modestia prudentiaquè tractauit, vt & eos pacatos, quietosquè dimitteret, & illi de alienis possessionibus libentissimè discederent. Quid? an illud cuiquam obscurum est, qua animi fortitudine, qua sapientia, aduersus inimicorum potentissimorum incursus regnum perpetuò defenderis? num non huic vni gloriosissima illa post hominum memoriam Granatæ victoria attribuenda, cùm in tam longo & ancipiti bellorum euentu, in quibus hostes ferociſsimi pro aris & focis, pro legibus humanis & (vt illi somniarunt) diuinis etiam concertarunt, tantum consily, tantumquè virtutis præsens ostenderet, vt huius ætatis principes, illius diuinæ indoli potiùs inuidere, quàm eandem imitari audeant? annon illam omnes in administranda Repub. tam incredibili ingenio fuisse confitentur, vt sola illius voluntas vnumquemq; in officio continere videretur? nonne illius nutus omnibus notis censorijs tantum præstitit, vt ne priuatè quidem intra domesticos parietes quisquam sceleris facere, aut cogitare quisquam auderet? Huius tam admirandæ in gubernando fœlicitatis singulare quoddam iudi-

Granatæ victoria.

cium

cium in magistratibus deligendis causa erat. Ita enim quasi aquis examinatam ponderibus iustitiæ seueritatem, cùm modestia, liberalitate, misericordia temperauit, vt nec bonus quisquam iusto præmio, nec malus aliquis, iusta pœna caruisse vnquam videretur. Vnde totius in illam populi, tanta animorum propensio erat, tanta omnium ordinum reuerentia, ex amore constanti quodam, timoreque enata, facilè vt crederes istam eorum mentibus opinionem residisse, eandem scilicet eorum mores quasi de cœlo diuinitus obseruasse: adeoq; illius nomine, atque institutis eadem adhuc imperia, facilè gubernantur, vt etiamsi vita desit, authoritas tamen adsit, vt in rotis fieri solet, quæ violenter in circulum acta, eundem aliquandiu cursum tenent, etiamsi vis illa mouens cessauerit. Ponito quæso ante oculos (Gaspare) vniuersos istius seculi Hispaniæ proceres, quorum nemo aliqua in re clarus & excellens est, quin eandem ab Isabella acceptam referat. Magnus certè ille imperator Gonsaluus Ferdinandus, huius vnius gratia celebrior est, quam victorijs omnibus, quibus pace belloquè floruit: & tamen (nisi fama de illo iniurioſius decernat) Gonsaluus Ferdinandus.

testes sunt omnes prouinciæ, neminem nostrorum temporum principem, illius res gestas fortitudinem, scientiam adæquasse. Verùm ad Italiam reuertamur, in qua dominæ nunquam defuerũt omnium illustrissimæ. Harum duæ Neapolitanæ erant, tertia Pannonicensis, sed Neapoli defuncta. Qua vti sol nunquam clariorem vidit, ita cùm illius viro Matheo Coruino iure optimo comparari potuit. Huc accedit Isabella Ducissa Aragonensis, eademquè Ferdinandi Neapolitani soror, quæ turbulentissimis fortunæ tempestatibus, non secus quàm aurum igne, probata est. Altera quoque Isabella Marchionissa Mantuana cui summam iniuriam facerem, si de illius laudibus adeo parcè & tenuiter dicerem, vti apud istos homines est necesse. Sed illud certè mihi vel maximè dolet, quod eius sororem Beatricem Ducissam Mediolanensem non noueritis, tandem aliquando vt desineretis muliebre ingenium admirari. Aleonoram etiam Ferrariæ Ducissa, harum vtriusquè mater, talis habebatur, vt & propter virtutes regia proles videretur, & digna etiam quæ multo meliori regno imperaret, quàm illud erat, quod ei à maioribus est relictum.

Isabella Aragonensis.

Isabella Mantuana.

Beatrix Mediolanensis.

Quot

Quot quaſo exiſtimatis eſſe (homines cùm ſimus) qui animo impauido, & inconcuſſo, tot fortunæ ictus atque procellas paterentur, quot Iſabella Neapolitana, quæ poſt quã regno ſpoliata, virumque Ferdinandum exulem, eundemque non ita multo poſt cum duobus liberis trucidatum vidiſſet, cùm filium natu maximum, Calabriæ ducem carcere relegatum cognouerat, Reginæ tamen dignitatem, Maieſtatemquè ſemper retinuit, nec vllis ceſſit inopiæ calamitatibus, quibus noſter ſexus plerunquè frangitur: vt etiamſi fortunam commutaſſe, mentem tamen inuiolatam reſeruaſſe videatur. Prætereo alias infinitas, & magni nominis inferioris conditionis mulierculas: vt Piſanas illas, quæ dum patriam contra Florentinos propugnarent, illum mortis contemptum indicarunt, quem inuictiſſimus quiſque animus ſolet oſtendere. Id quod poetæ nonnulli ſempiternis monumentis commendandum putarunt. Poſſem hîc ego nonnullas recenſere in literis, in muſicis, in arte ſtatuaria peritiſſimas: ſed quid attinet ea indagare exempla, quæ veſtrûm cuiquè ſunt valde familiaria? Satis erit ſi ea tantùm in memoriam reuocetis, quas ipſi

Iſabella Neapolitana.

optimè per vos cognoscitis: quod dum facitis, facilè perspicietis, eas parentibus, viris, fratribus omni in re non esse inæquales: Immo eosdem sæpenumero vel bonis præceptis imbuisse, vel à malis erroribus reuocasse. Fateor equidem heroicas illas Reginas spiritum iam non ducere, quæ regiones longinquas expugnent, quæ ædificia ingentia, Pyramides, ciuitates extruant: vt Thomiris Scithiæ regina, Artemesia, Zenobia, Semyramis, Cleopatra: sed ne illud quidem concedo, supereſſe plures Cæsares, Alexandros, Scipiones, Lucullos, reliquosquè Romanos imperatores. Arridens tum Phrisius, noli (inquit) existimare fœminas vnquam Cleopatræ, atque Semyramidi similiores fuisse, quàm nunc sunt. Nam etsi possessionibus, diuitijs, potentia, minores fuerint: in omni tamen voluptatis, atque libidinis genere reperiuntur æquales. Nunquam ne verò te (inquit Iulianus) intra rationis limites continebit? Quod si multæ inter mulieres Cleopatræ sint, multi quoque inter viros Sardanapali, inuenientur, quod est multo deterius. Iniqua istæc comparatio est (inquit Gasparus.) Neque verò id cogitare te velim, fœminis viros non esse

Hodiernæ fœminæ Cleopatræ & Semiramidi similes.

continentiores: qui si non essent, peior tamen illorum conditio non existeret. Incontinentiam siquidem muliebrem, multa sequuntur incommoda, virilem non item. Et proinde (vti heri ingenuè accepimus) præclare à maioribus constitutum est, vt reliquis in rebus omnibus cursu paulum eis deflectere liceat, vt in hanc vnam pudicitiæ virtutem nerui-

Fœminis pudicitiæ magis necessaria quã viris.

los omnes adhibeant: sine qua & proles incerta est, & affinitates (quæ totius mundi compagines sunt) laxæ, liberæquè, & amor in liberos vagus, & inconstans. Et propterea viri, si quando voluptatibus diffluant (quoniam nouem mensibus non parturiunt) minus id in illis reprehenditur. Præclara meherculè argumenta (inquit Iulianus) mirum ni ista literis commendetis. Sed dicite obsecro, cur vita libidinosa atque intemperans æque in viris atque in fœminis non sit odiosa. Nam cùm illi natura maioris prudentiæ atque virtutis sint, quid ni se facilius contineant? quod si facerent, nulla esset liberorum incertitudo. Nam mulieres etsi in omnem lasciuiam atque luxuriem præcipites essent, nisi virorum pariter consensus accederet, liberis illæ ex se ipsis operam dare non pos-

ſent. Sed (ſi vera fateri libet) ſatis ipſi intelligitis noſtra nobis authoritate libertatem nos iſtam, aut potius licentiam vendicare, vt ea in nobis pro nihilo putemus, nonnunquam etiam laudi ducamus, quæ in mulieribus, vel mortis crudelitate, vel ignominiæ ſempiternæ afficimus. Quæ quoniam tam altis defixa radicibus in animis noſtris inſedit opinio, æquum eſt illos grauiſſimis pœnis affici, qui ſpolandæ dignitatis gratia, maledicè, contumelioſèque mulieribus detrahunt, Et nobilem quenque obligatum exiſtimo, veritatem, vt vi & armis defendat, præſertim ſi fœminam ſpectatæ virtutis iniuſtè accuſari videat. Ego verò (inquit Gaſparus) non ſolùm id quod dicis à generoſo quouis efflagito, verumetiam vt humanitatis ratione, multa earum crimina penitùs defixa atque inhærentia, ſimulationis inuolucris obtegat. Ita me vides, quoties ratio ſuadet, à mulieribus magis quàm teipſum ſtare. Id equidem diſſimulare non poſſum, libertatem ſibi quãdam viros aſciuiſſe, quoniam iſtuc communi omnium opinione confirmatur, vitam intemperanter actam, minùs in illis vitioſum eſſe, quàm fœminis: quæ ſexus imbecicillitate

tate facilius ab appetitu tanquam mancipia trahuntur: quæ si libidini aliquando pepercerint, pudore, non voluntate prohibentur, in eumquè omnino finem viri illis ignominiæ metum tanquam pudicitiæ frænos iniecerunt vt (velint, nolint) eam virtutem insectentur, sine qua nullius pretij, aut momenti essent. Nulli siquidem rei inseruiunt nisi liberis tantùm procreandis. Non est eadem virorum ratio, qui ciuitates gubernant, capessunt Reſpub. exercitus ducunt, aliaquè permagni ponderis nonnulla: quæ quomodo mulieres faciant, non disputabo, satis est nihil istorum facere. De virorum quoquè continentia si periculum faciendum erat, in ea non minus quàm reliquis virtutibus satis ostenderent, quanto mulieribus superiores essent. Ego tibi nec tantas historias, nec tot fabulas (quot tu nobis) commemorabo: tantum tibi summorum imperatorum par proponam, qui in ipsa victoria (quæ nos plerunquè ferociores reddit) sese mirificè continuerunt. Nam & Alexander superato Dario, formosissimis illius mulierculis abstinuit: Et Scipio vix dum .xxiij. annorum ciom in Hispanijs vrbem expugnasset, nobiles, eademquè virgo longè

Alexandri continentia.
Scipionis.

venustißima, ad eundem est adducta: quam cùm illius nationis Regulo desponsatum intelligeret, non solùm in eandem nihil libidinose egit, sed magnu cumulatam doniis, intactam, inuiolatamquè iuueni remisit. Illa quoque Xenocratis continentia penè incredibilis, cui cùm pulcherrima mulier nudo lecto ad latus tota nocte accumberet, multisq; illecebris atque lenocinijs (quo in genere peritißima fuit) vteretur, eundem tamen nunquam eo pellicere potuit, vt vel vnicum turpitudinis atque petulantiæ signum daret. Periclis verò ea fuit in continendo seueritas, vt cum pueri cuiusdam formam vehementiùs à quodam laudari audiuerat, eundem continuò acerrimè reprehenderet. Multos praterea alios licet recensere, qui sua sponte pudicißimi, nullo impulsu, nullo metu, nullo pudore, sunt adducti: cùm istæc interim, omnes plerunque mulieres in officio continere soleant: quod ego tamen illis laudi potius, quàm vitio verterem: Immo eos grauißimis supplicijs afficiendos existimo, qui earum pudicitiæ notam turpitudinis aliquam temerè & iniurioſe inurunt. Hic Cæsar postquam diuturno silentio vsus esset, videte (inquit)

Xenocratis.

dili-

diligenter quo tãdem orationis genere Gaſparus noſter vtatur, quoties mulieres vituperet, cùm nunc eaſdem laudaſſe videri velit. Verùm ſi mihi per Iulianum licebit, falſiſſimis quibuſdam illius calumnijs occurrere, vtriq; fortaſſe noſtrum non erit incommodũ. Nam & ille cùm ſe recollegerit, de Aulica fœmina meliùs & neruoſiùs dicet, & ego Athletæ incliti officio fungar, dum vnà cũ illo veritatis patrocinium ſuſcepero. Ego verò (inquit Iulianus) magnoperè te oro, id vt facias, mihi quidem ſatis iamdudum dixiſſe videor: & ille qui mihi nouiſſimè ſermo propoſitus erat, vereor ne aliquantulum de re præſenti deflexerit. Tum Cæſar, illud vobis etiam atque etiam non libet inculcare, præter liberorum ſuauiſſimorum procreationem quanta & quam immenſa vtilitates per omnes totius mundi partes, mulierum ope atque miniſterio propagantur. Id vnum ſatis eſt, non ſolùm nos omnes ex illis habere quod ſumus, ſed quod benè ſumus. Verùm ad te Gaſpare, venio: tu cùm mulieres dicas appetitu & perturbationibus magis cõmoueri, q̃ viros, & ab eiſdem magis tamen abſtinere (nam id quoque conceſſeras:) maiori

mehercule laude cumulandæ mihi videntur, quò minus ad resistendum sexus imbecillitate valent. Quod si verecundia ductus hoc dicas facere, vide ne dum vnam virtutem imminuere velis, duas attribuas. Nam pudor in illis si appetitui præualeat, si à turpitudine reuocet, ego illum pudorem (qui nihil est aliud quàm infamiæ metus) præstantissimam virtutem existimo, eandemq; in hominibus ipsis rarissimè inueniri. Ego hîc si absque summa virorum nota, ostendere possem, quot illorum fœdissimo impudentiæ cœno obuoluti, aut potius immersi sunt (quod vitium huic verecundiæ planè est contrarium) castissimas istas aures dicendi impunitate offenderem. Illud certè non tacebo, eos homines qui isto errore præ cæteris insignes, qui Dei ac naturæ hostes sunt, ætate plerunque prouectos esse, vel religioni, vel philosophiæ, vel sacris literis legibusque initiatos, eosdem Respublic. plusquàm Catoniana seueritate capessere, tanta vultus constantia, tanto integritatis prætextu, vt fœminarum semper libidines & incontinentiam apertè detestentur, cùm ipsi interim nihil magis doleant, quàm suam ea in re impotentiam, cuius desiderium in eorum

animis

animis tenacius retinent, cùm ipſius corporis vires iam pridem receſſerint, ita & arte & veneficijs nonnunquam id ſupplent, quod natura & ætas denegauit. Sed quicquid hîc tetigero vlcus erit. Satis eſt, id mihi iam antea conceſſum eſſe, fœminas ab impudicitia, quàm viros alieniores eſſe. Neque verò id dici poteſt, illis eas frænis cohiberi, quos ſua voluntate ipſæ ſibi nõ iniecerunt. Nam quæcunq; earum curioſius obſeruãtur, vel coniugum verberibus, vel parentum minis coercitæ, illæ multò impuriores ſunt, eæ, q̃quæ in ſumma libertate pro arbitrio viuunt. Ipſe ſiquidem virtutis amor, ipſa fama, mulierum frænа ſunt, quæ vel ipſius ſuauitati, multas mea memoria poſtpoſuiſſe cognoui. Et ſi vera mecum recognoſcere velitis, quot obſecro adoleſcentes meminimus, natu nobiles, prudentes ingenio, armis valentes, corpore & vultu formoſos, qui totam ferè ætatem miſerè amando contererent, nullam ſollicitudinem, nullas preces, nulla præmia, nullas lachrymas, nihil denique omittentes, in quo aliquid præſidij putarent, cùm omnia tamen inania & pluſquã contemnenda erant. Mihi verò niſi iure poſſit obijci, nihil in me dignum eſſe

Nonnulli Venerem veneficiis augent.

esse quod ametur, ego mei ipsius familiarissimo exemplo uti possem, qui incredibili quadam mulieris constantia atque honestate eo adactus sum, nihil ut proprius factum sit, quàm ut ipse mihi mortem consciscerem. Noli illud tantoperè admirari (inquit Gaspar) . Nam mulieres cùm valdè orantur, eum seriò oderunt, qui orat. Illæ verò quæ à nemine exorantur, ipsæ alios exorare solent.

Mulierum ingenium.

Nunquam equidem eum cognoui (inquit Cæsar) qui à muliere oratus esset: id verò aliquos venditasse accepi, cùm se frustrà contendisse animaduerterent. Ea enim est impudentium vindicta, ut eam se voluptatem percepisse glorientur, quam animo tantùm conceperunt, nunquam ne summis quidem labris degustarunt. Rumoribus deinde ignominiosis pugnant, noua inuenta, nouas fabulas spargunt, ijsque omnibus honestissimæ cuiusquam fœminæ dignitati detrahunt, in eoque Curiales se egregios existimant. Verùm illi spectatæ cuiusque mulieris famæ siue verè, siue iniuste derogant, grauissimis certè pœnis afficiendi videntur: ijque qui eos eisdem excruciant, immortalitate remunerandi sunt. Nam illi, si mentiantur, quid est crudelius

lius, quàm illud miſera adimere mulieri, quod vita charius putauit? ſi verum ſit, quæ tormenta, quod ſupplicium illi ſufficiet, qui tum aſſentationibus, lachrymis, fraude, precibus, lamentis, periurys, honeſtam eò pellexerit, vt ſe ſuaque omnia tum malo genio committeret, tanta demùm ingratitudine, tanta immanitate eandem penſitet? Sed ad illam Alexandri & Scipionis continentiam veniamus, quam etſi ſingulari laude dignam non negauerim, tamen recentiſſimæ memoria tibi fœminam commemorabo (ne me peruetera atque ficta recenſere dicas) cuius multo admirabilior pudicitia videbatur. Memini equidem non ita pridem mulierculam fuiſſe quãdam honeſta forma, teneraque ætate (nomen libet apponere ne illi ſtatim inſultent, qui fœminas honeſtè amare non poſſe exiſtimant) quæ cum ab adoleſcente nobili, ingenuoque plurimi fieret, in eum ipſa quoque nonnihil commota eſt. Cuius rei non ſolùm ipſe auritus teſtis eram, cui illa tanquàm fratri, aut intimæ potius ſororculæ omnia ſua conſilia credidit, ſed multi etiam alij, qui iſtam affectionem, tanquam apertiſſima luce poſitam conſpexerunt. Nec ita

tamen

tamen in amore oscitans, aut supina fuerat, vt cùm toto biennio amasset, vllum vel minutissimum iuueni amoris signum daret: ea tantum exciderunt, quæ nullo modo cælari poterant. Nunquàm cum eo collocuta est, nullas literas, nullas beneuolentiæ arras, nulla pignora (quæ indies oblata erant) acceperat: ea tamen quàm vehementer desideraverit, ipse mihi sum conscius, qui eam sæpius animaduerti, quoties occultè in rem illius aliquam inciderit (cuius nemo testis erat) adeo eandem religiosè obseruasse, quasi vitam in ea fortunasq; omnes positas haberet. Nihil tamen apertè, nihil sponte videbatur facere, quod ille cuperet: id tantum illius desiderio permisit, vt in spectaculis, & congressibus, eundem aspicere, & ab eodem vicissim conspici, nonnunquam cum eo vnà sicut cum alijs, saltare non recusaret. Tandem cùm tempus vtriusquè animum paulatìm explicuisset, cùm nullum ferè conditionis, aut ætatis discrimen viderent, fœlicem tantæ beneuolentiæ successum, in matrimonio reponere atque terminare vtrinque desiderabant. Vrbani omnes viri fœminæq; idem optabant, durus tantùmodo pater obstitit, qui dum opibus

bus vehementiùs inhiaret, maritum ditiorem parabat, cuius illa insanis conatibus solis lachrymis, & squallore resistebat. Cùm itaque noua hæ nuptiæ, non sine magna populi commiseratione, & summa amantium desperatione fierent, recens istæc fortunæ securis, antiquas beneuolentiæ radices ita prorsus excidere non potuit, quin toto triennio tenaciùs inhæserint: etsi eadem illa, & artificiosè recondiderit, & sæpius amputare decreuerat, quas diutiùs sine periculo fouere non poterat. Quid dicam de singulari illius in continendo perseuerantia? quæ cùm planè perspiceret, eo honestè se frui non posse, quem summè reuerita est, rescindere potius illius consuetudinem, aspectum, literas, arras, monilia repudiare putauit, quàm honestatis rationes periclitari. In hac tam inaudita integritatis opinione, sensim cõtabuit, & post miseras totius trienny arumnas moritur. Tanti apud illam honesti existimatio valuit, vt omnes potius voluptates, immo ipsam vitam deserere, quàm illam exuere maluerit. Et quamuis neque consilijs, neque ope, neque opportunitate caruerit, quibus omnia sine suspicione, atque periculo conficeret, illi tamen

Virginum castissimarum exempla duo.

rei per se restitit, quam ex animo tantoperè cupiebat, cùm ille petitor esset, quem vnum ex omnibus solùm diligeret: eaq; interim omnia ad virtutis amorem, non ad periculi cuiusquam metũ referebat. Quid de altera quadam virgine dicendum putabis? quæ cùm totos sex menses in hortulo amœnissimo cum eo pernoctaret, quem vnicè diligeret, tamen nec propriis desiderijs cessit, nec petitionibus, & lamẽtis illius, quem suo spiritu chariorem habuerat. Et quamuis illius lacertis tanquàm suauissimis catenis perpetuò teneretur, pudicitiã tamẽ religiosè intactã, inuiolatãq; seruauit. Num istam (Gaspare) continẽtiam, cum illa Alexandri conferri non posse existimas? qui non tam Darij mulierculas, quàm gloriolam quandam affectabat, qua vt immortalitatẽ consequeretur, cum omnes labores, omnia pericula, omnes vitæ iucunditates aspernatus esset, quid est quod tantoperè admiremur, si ab eo abstinuerit, quod nũq; valde desiderauit? Nam cùm illas nunquã antea mulieres conspexerit, fieri non potest, vt illas tam subitò amaret: quin potius Darij causa credibile est, easdem occultè odisse. Denique cùm ista earum conditio fuerat, omnis illius actio libidinosa, iniuria potius in illis, quàm amoris

nom ri

nomen obtinuisset. Mirũ proindè nõ videtur, si Magnus ille, qui totum terrarum orbem fortitudine inuictoq; animo superauerit, in mulierum miserias iniurioſus esse noluerit. Scipionis etiam continentia valde illa quidem laudanda, sed minimè tamen cum istis fœminis conferenda. Nam & ab illis abstinuit, quas vehementer non cupiebat, & in medijs hostibus fuerat, qui eum (tanquã in speculis) nouiter ingressum obseruabãt: & magnam post se Romæ expectationem reliquerat, & iudicibus domi seuerißimis obnoxius erat, qui vt minimos sæpenumerò errores grauißimè puniebant, ita illius quoque victoriæ tenebras offudissent (præsertim cùm nonnulli inimici essent) si virginem nobilem, eandemque viro illustri desponsatam, iuueniliter violasset. Ille in tantis difficultatibus & angustijs positus, leui & periculoso appetitui nihil concessit, sed liberali quadam & syncera temperantia, omnium ad se animos (vti memoriæ proditum est) allexit. Ad alterum quoque exercitum ita virtus istæc peruagata est, vt quorum fortasse ferocia, armis expugnari non potuit, eorum mentes beneuolentia delinita sint. Ita istud potiùs illius strata-

gem: quam continentia appelletur. Quanquam ne ipſa quidem fama ſatis in eo ſibi conſtet. Multi ſiquidem non parui momenti authores, iſtam fœminam Scipioni in delicijs diù fuiſſe ſcribunt: & ego ſic ſe rem habuiſſe ſine dubio vobis auſim confirmare. Tum Phriſius tu iſta fortaſsis in Euangelio reperiſti. Iſtis equidem oculis ſæpenumero legi (inquit Cæſar) & propterea mihi de eo certius conſtat, quàm aut vobis aut alij cuipiam, Alcibiadem illum è Socratis lectulo alia mente non ſurrexiſſe, quàm filij ſolent de patrum cubilibus. Nam in iſtuc altiùs intuenti, & lectus inoportunus, & nox aliquantum intempeſtiua erat illius pulchritudinis contemplationi, quam adeo purè atque integre ſine vllo inhoneſti deſiderio Socrates amaſſe dicitur. Et vt multa paucis contraham, cùm animi magis formam, quàm corporis, amplexus fuerit Philoſophus, ſenilis potius iſte amor, quàm puerilis extitiſſet. Verùm ad virilis continentiæ confirmationem, locupletiorem teſtem non deſidero, quàm tuum Xenocratem, qui ſtudio implicitus, labore defatigatus, religatus Philoſophiæ, (quæ in agendo non loquendo conſiſtit) annis & ſenio confectus, vitali ſpiritu &

Alcibiades.

Socrates.

Xenocratis violentia.

tu & calore Goliatus, nec animo ad eam rem propensus, nec corpore valens, denique totus languidus, & exhaustus, à meretrice abstinuit, à qua in eo ipso quod communis erat, tanquam à publica sentina abhorrere poterat. Ego illum tum continentem dicerem, si integris acerrimisque sensibus continentia visus esset, aut si in vino (quo magis senes, quàm veneris certaminibus delectantur) Abstemius esset. Sed cùm illi multorum scriptis vinolentia attribuatur, quid potest à temperantia longiùs abesse? Et si rem veneream in illa annorum pigritie & frigiditate cohibuisse, adeo laudabile visum fuerit, quanto id in illa tam tenera duarum virginum aetate excellentius? quarum altera, eam vniuersis sensibus caliginem & stuporem offudit, vt nec oculis videre vellet quod maximè cupiebat, nec auribus audire, quod cordi atque animo suauissimo pabulo fuisset: altera cum illius brachijs implicata esset, quem toto orbe chariorem habuerat, & contra se pugnauit acriter, & contra eum quem seipsa magis amabat, easq; affectiones tumultuantes euicit, à quibus sapientissimi sapè viri sunt deuicti. Tune Gaspare, iustã esse causam non exi-

ſtimas, cur Xenocratis ſcriptores pudeat? præſertim ſi temperatum dixerint? Quod ſi tantis poſt ſæculis veritas elici poſſet, ego illum vino ſummoquè adeo læthaliter immerſum & ſepultum credo, vt etiamſi pellicis illectamentis ſollicitaretur, nihil horum perſenſerit, nedum oculos in ſequentis diei meridiem aperuerit. Ridebant hîc promiſcuè omnes, tandem Æmilia, ſi altius tecum (inquit) egeris (Gaſpare) non dubito quin alterum continentiæ exemplum huic quàm ſimillimum memineris. Tum Cæſar, annon iſtuc obſecro perſimile eſt, quod de Periclè adduxerat? mirum herclè eſt, quod illud argutè et continenter dictum non meminerit, ſcilicet, NON EMAM TANTI PŒNITERE. cùm propter vnius noctis inſaniam, magnæ pecuniæ vis à quodam efflagitaretur. Arriſum eſt vehementius: deinde cùm Cæſar paulum reſpiraſſet, Ignoſces mihi (inquit) Gaſpare, ſi vera dicam, nam iſtæ profectò temperatæ virorum actiones ſunt, quas illi de ſeipſis prædicant, dum mulierum impotentias incuſant, in quibus infinita quotidiè continentiæ indicia deprehunduntur. Nam ſi æqua lance veritatem librare velimus,

limus; facilè quidem perſpiciemus, nullam arcem adeo eſſe inexpugnabilem, quæ illis machinis & inſidijs oppugnata, quibus mulierum animi tentari ſolent, primo quoque tempore ſe non dedat. Cùm verò ſe ſuaque omnia viris ſubiecerint, cùm eoſdem ad magnos honores euexerint, cùm poſſeſſiones fortunaſquè omnes alterius voluntati tradiderint, quot obſecro ſunt qui proditoris nomen nihili putantes eadem omnia alijs quibus non debent nefariè largiantur? Horum vtinam hodiè tanta inopia foret, difficilius vt eſſet eos inuenire, qui fecerint quod debebant, quàm eos nominare, qui id omiſerint. Quot obſecro terra, homines latronum incurſu ſpoliantur? quot mari piratarum prædis exponuntur? quot ſacerdotes ſacrilegi ſunt, dum res diuinas venales proſtituunt? quot iuriſperiti teſtamenta ſubuertunt? quæ periuria ab illis emanant? quot fictitias ſyngraphas ad quæſtum excogitant? Quotuſquiſquè medicorum agrotis venenum lucri gratia non ſubminiſtrat? denique mortis metuſque impulſu, quàm nefanda & incredibilia homines vbiuis gentium agant? quibus omnibus inuenis ſapè & imbecillis mulierecula reſtitit, dum pe-

riculosè facere quam turpiter pati maluerit. Tum Gasparus: vix herclè crediderim istiusmodi in hoc sæculo mulieres. Ego tibi (inquit Cæsar) antiqua non commemorabo, hodiè sanè reperiri possunt, quæ mortem nihili faciant. Nondum nobis è memoria excidit tempus illud quo Capua à Gallis est direpta. In ea cùm nobilis, eademq; venustissima virgo à Vasconibus capta esset, ne illi pudicitia eriperetur, finxit aliquid sibi obtigisse circa calceos negotij, cumquè laxam se, atque liberam è manibus adducentis perspiceret, in medium se amnem qui Capuam alluit, iniecit. Quid de altera fœmina dicam, cuius obscurior paulo conditio erat, quæ cùm nuper Gazuoli in agro Mantuano frumentum vnà cum sorore legeret, in domum quandam dum se calor frangeret, se recepit: quam cùm paterfamilias homo iuuenis honesta facie videret, eandem primò complexus verborum suauitate pellicere occæpit, cùm verba nihil proficerent, minis egit. Verùm cùm ne minis quidem concederet, verberibus & violentia, pro libidine res acta est. Illa deindè suspirijs & lamentis ad sororem in agrum reuersa, nullam doloris rationem indicare voluit, sed quasi ægritudine

Virginum castissimarum par.

gritudine aliqua correpta, domum properat: cumquè iam mitiori paulatim animo videretur, (ne illius conatibus obsisteret) negotij aliquid sorori committit. Postea cùm ad Oleum flumen prope Gazuolum peruenisset, paulum secessit, seq; subitò in amnem immisit. Soror quæ longè nondum aberat, mœrore & gemitu planè amentata, eò velocissimè insequitur, quò eandem vehebat flumen, & quoties per summam aquam appareret, funem quo frumenta ligauerat, eidem porrigit. Illa etiamsi apprehendere, firmiterque tenere poterat, sponte tamen renuens, eandem manu abiecit: ita propositi tenax, emori per virtutem maluit, quàm per dedecus viuere. Cùm interim neque generis nobilitate, neque mortis metu, neque infamiæ periculo, sed vna pudicitiæ iactura torqueretur. Ex istis facilè licet colligere, quot aliæ fuerint egregiæ mulieres, cum (vt ita dicam) vno vix abhinc triduo, tantæ virtutis fœmina extiterit, de qua & ingens silentium est, nec illius (quod sciam) nomen, ad aures nostras percrebuit. Verùm nisi episcopus Mantuanus Ducissæ nostræ patruus, adeo cito vita functus esset, Oleripa, vbi illa se immerserat, magnifico se-

pulchro exornata eſſet, in illius animulæ memoriam, quæ tanto honorificentior eſſe debuit, quo corpori ignobilior habitauerat. Reſtitit hic paulum Cæſar, deinde mea quoque memoria (inquit) Romæ illuſtris quædam, eademque pulcherrima virguncula, cùm à iuuene quodam vehementiſſimè ad amorem alliceretur, nullo modo ne aſpectu quidem, aut oculorum obtuitu eſt aſſenſa. Quod is cùm planè animaduerteret, ancillam illius, pecunijs corrupit: quæ vt & illi gratum faceret, & nummis ſæpius potiretur, dominæ profeſto die perſuadet, vt fanum Sebaſtiani adiret: adoleſcentem interim cùm de tota re certiorem feciſſet, quidque agendum putaret commonſtraſſet, heram in obſcuras quaſdam cauernas perducit, quas illi ſolent ingredi, qui Sanctum Sebaſtinum inuiſunt. In illis adoleſcens iſte furtim delituit, cumque ſe ſolum cum ſola intelligeret, blandè primum & comitèr allocutus, ſuadet vt illius tandem miſereat, & inexorabilem animi duritiem, in amorem conuerteret. Sed cùm iſtas nequicq̃ voces excidiſſe videret, confeſtim minas, deinde vim addidit, adeo iam illi certum fixumque animo erat, nefario voto quoquo modo potiri.

Romanæ virguncul æ constantia.

tiri. In quo etiamsi flagitiosa pedissequæ ope atque ministerio vteretur, nunquam tamen cum misera virgine (cuius exiguæ vires erant) in tantum conualuit, vt vel verbo vel gestu consentiret. Ille indignitate perculsus, cùm nihil obtinere poterat, & metuens etiam sibi, ne si illa viueret, amicis tam nefandos conatus indicaret, auxilio impurissimæ ancillæ, eandem suffocauit: ipse deinde sibi fuga prosspexit. Ancilla tanto scelere occæcata, fugere non potuit: sed post aliquas suspiciones deprehensa, de tota re confitebatur, easquè pœnas, quæ tantis flagitijs debebantur, est perpessa. Corpus nobilissimæ virginis magna celebritate Romam deferebatur, caput laurea redimitum est, magnoquè virorum & mulierum comitatu circumstipatum: è quibus nemo adeo cordis adamantini erat, quin multas acerbissimasq; lachrymas profuderit, multum vt dubitaretur maiore ne mœrore eam omnes, an honore prosequerentur. Verùm vt ad propiora aliquantum, & tibi ipsi notiora accedamus, nonne dominam Felicem Rouerensem accepisti cùm Saonam versus nauigares, veritam ne Alexandri pontificis nauiculis caperetur, in medium se pelagus

Domina Fœlix Rouerensis.

lagus potius præcipitare, quàm famam periclitari decreuisse? Hoc illius leuitati tribui non potest, cùm nemo ignoret, quanta semper ingenij acie, singularis illius forma condita erat. De nostra equidem Ducissa silere diutius non possum, quæ etiamsi vnà cum viro per totos quindecem annos solitariam instar vidua alicuius vitam ageret, tamen nec illi vnquam consuetudini reclamare voluit, nec tantum animi morbum cuiquam mortalium indicare. Cùm ab amicis persuasum esset, vt istam vitæ acerbitatem exueret, exilium, inopiam, & omnes potius simul miserias amplexa est, quàm eam vitæ consuetudinem iniret, in qua alij beatitudinem positam arbitrantur. In istis cùm iam vltra progressurus videretur quin aliud quæso aliquid attexe (inquit Ducissa) satis tibi alijs in rebus quod dicas superesse intelligo. Tum Cæsar, vos mihi istuc (Phrisi & Gaspare) sat scio non negabitis. Sit ita, quoniam ita vis (inquit Phrisius) sed illud meminisse debes, vnitatem non facere numerum. Certum est (inquit Cæsar) istas tam raras & incredibiles animi virtutes in paucis deprehendi: omnes tamen quæ vehementißimis amorum flammis nihil

conce-

concedunt, admiranda mihi videntur: quæ verò aliquid eisdem largiuntur, sæpenumerò miseranda. Tantæ enim sunt amantium illecebræ, tanta lenocinia, tot fraudes, tot insidiæ, nihil vt admirabilius sit, quàm à tenera muliercula, eadem omnia euitari posse. Quo obsecro die, qua hora, vel literis vel nummis, vel arrhis, vel alijs (quibus maxime delectari solent fœminæ) non sollicitantur? Quando illæ è fenestris prospicere possunt, vt amantes interim flebiliter obeuntes non videant, qui etsi verbis sileant, oculis tamen loquuntur. His accedunt vultus subtristis, color pallidus, gemebunda vox, ignita suspiria, lachrymæ propè innumerabiles. Quod si mulieri foris prodeundum est, si templum, aut locus alius adeundus, in omni ferè diuorticulo, istæ se statim vmbræ offerunt, & coram facie consistunt, tanto squallore, tanta macie, vt illis iamiam moriendum putes. Hîc ego prudens multa curiosè inuenta prætereo, multa symbola, epulas, choreas laruatas, hastarum gladiorumq; concertationes, quæ mulier, omnia in suam gratiam excogitata esse cognoscit. Noctu verò si forte è somno excitetur, musicam audiet vndique circumsonantem- Amantium illecebræ.

tem-

tem, aut si nihil musicæ fuerit, adeo omnia singultu & lamentis implebuntur, vt lemures præforibus obuolitare videantur. Si cum ancillis de istis fortè colloquatur, harum aliqua adulterinis nummis corrupta, vel nuntium aliquem habet, vel munus, vel literas, vel aliquod denique in promptu lenocinium: nec hic desistit, quin statim significet, quomodo ille homo infœlix amore ardeat, quomodo suam vitam, fortunasquè omnes præ illius beneuolentia nihili faciat, cùm nihil interim præter honestum moliatur, nihil desideret, nisi vt vnà paulum colloquantur. Hæc si forte non illibenter audiat, nulla difficultas esse potest, cuius non sit præsens remedium: fiunt statim claues fictitiæ, scalæ ex funibus, medicamenta somnifera, omnia tanquam facilia ad oculum depinguntur, exempla aliorum multo peiora adducuntur, denique sic omnia affabrè conficiuntur, nihil vt reliquum sit, nisi vt illa consentire se dicat. Quod si illa paululum etiamnum se retrahat, suadent fortius, animos addũt argumentis, id deniq; instando consternũt, quod resistendo diutius stare non poterat. Audiui equidem nõnullos fuisse, qui cùm victoriã desperarẽt, verborum

borum ſuauitatem in terrorem conuerterent: nec minitari deſiſterent maritis indicare ſe velle, id eas eſſe, quod re ipſa non eſſent. Aliæ cum patribus, nonnunquam etiam cum viris audacter paciſcuntur, filiaſq; & vxores pretio proſtituere impellunt. Aly philtris, & mirifici carminum virtutibus, eam animis libertatem eripiunt, quam deus liberaliter indidit. Mille vix anni ſufficient, ad omnes illas machinationes doloſquè commemorandos, quos viri (vt mulieres circumueniant) excogitare ſolent. Et ne priuata cuiuſquam induſtria minus valere videatur, non defuerunt, qui libris ingeniosè compoſitis, de fœminis decipiendis regulas & præcepta traderent. Vos interim vobiſcum perpendite, quomodo iſtæ ſimplicis veritatis cultrices, ex tantis & tam multis retibus explicare ſe poſſint. Quod cùm ita ſit, quid eſt quod tantopere admiremur, ſi tandem aliquando mulierecula amori ceſſerit, cùm ſe ab adoleſcente fortaſſe nobili, eodemquè viro probo, tot annis coli, diligiquè videat, cùm ille nullos labores, nulla diſcrimina refugiat, dum ei placere poſſit? Haccine adeo ſunt admirabilia, quum ipſa marmora (quibus nihil durius) perpetuis vn-

Veneficia deteſtanda.

darum

darum guttulis penetrari videamus? Num si illæ in istas illecebras, sexus (vt dicis) imbecillitate inciderint, eam veniam non promerentur, quam homicidis, latronibus, sicarijs, proditoribus concedemus? Num tanta istius erroris vis est, vt si in illum, vna aliquando muliercula nescia prolabatur, totum proindè genus muliebre incontinentiæ labe aspergatur? nihil ne illarum constantia, nihil inuictus animus proderit, quæ quasi corde adamantino, sic omnibus amantium illectamentis solēt occurrere, quemadmodū scopuli vndarum gurgitibus perpetuò resistunt? Hic cùm paulum Cæsar taceret, cœpit Gasparus illius orationi respondere: quod cùm Octauianus animaduertet, quin tu per deos (inquit) Cæsari victoriam concedito, ille vsquè adeo triumphauit, tu vt parum profeceris, & (nisi me animus fallit) non mulieres solum inimicissimas tibi facies, sed plerosquè etiam viros. Subridens tum Gasparus, immo verò (inquit) est quod mihi valdè gratias agāt omnes fœminæ. Nam ego nisi Iuliano & Cæsari contradixissem, illæ tantas earum laudes nunquam intellixissent. Tum Cæsar illæ (inquit) laudes, quas ego & Iulianus eis-

dem

dem attribuimus, satis iam pridem cognitæ atque pernagatæ erant, nunc tantùm superuacaneæ videbantur. Quis illud ignorat, nullam in ista vitæ communitate solidam, syncerámque voluptatem sine illis esse? quæ si non essent, & truces nostræ cogitationes, & plusquàm belluinæ omnes actiones essent. Quis non fatetur earum conuictu & commercio, omnem nobis ex animo metum, omnes dolorum faces, omnes miserias exuii? Quid dicam de rerum sublimium, maximarumquè intellectu, in quibus illæ non hebetem aut obtusam ingenij nostri aciem, sed acutam & perspicacem reddunt? Quid de rebus bellicis, in quibus illarum recordatio, omnem mortis terrorem è mentibus ejcit? Neque sane fieri potest, vt in illo pectore (in quo amor inest) ignauiæ aut socordiæ sedes esset. Quisquis enim verè amauerit, adeo se amabilem præstare desiderat, nihil vt loci turpitudini relinquat: immo millies vno die mortis periculum incurrit, vt illo amore cui tantopere deuotus est, se non indignum ostendat. Hic ego regum alicui persuaderem, vt ex solis amatoribus aciem institueret, qui coram amatis mulierculis depugnarent: quod si fieri possit,

Exercitus amatorii quanta vis esset.

Et. non

non dubito quin facilè totius orbis victor exi-
steret, nisi fortè, cum alio aliquo exercitu cõ
fligendum esset, in quibus omnes pariter a-
mantes essent. Quidi an vnam Troiam v-
niuersa Græciæ per totos decem annos resiste-
re potuisse existimatis, nisi multi in ea hero-
es illustrium faminarum amore exarsissent,
quibus spectantibus nunc arma induere,
nunc cum hostibus confligere consueuerunt?
Horum auribus quoties herinæ aliquid in-
susurrarent, quoties de mœnibus eosdem con-
spexerunt, animos plusquàm humanos addi-
derunt: & dum illi semper laudem tanquam
virtutis mercedem sperabant, omnia summa
aggressi, nihil intentatum reliquerunt.
Sunt meherculè nonnulli, qui Ferdinandum
& Isabellam Hispaniarum principes, de re-
ge Granatæ, nunquam triumphasse putent,
nisi mulierum subsidium accessisset. Nam ex-
ercitus Hispanicus, quoties instructo ordi-
ne in hostem processerat, venit etiam cum
muliebri turma Regina Isabella, quarum pars
magna, cùm ab hominibus Equestribus ve-
hementer diligerentur, cum illis vnà collocu-
ti sunt, donec in conspectum hostium veniſſet,
quibus præsentibus cùm bellicum canerent, &

Amor muliebris Granatam expugnauit.

cùm

cùm hostibus congrediendum viderent, vix dici potest quantam fortitudinem, quàm inexpectatam audaciam, amor illis subministrauerat. Vnde sæpenumero effectum est, vt Hispani pauciſsimi, infinitas Maurorum copias, vel apertè fuderint, vel facilè occiderint. Quocirca satis mirari non possum (Gaspare) quæ te præposteræ, & depriuata ratio eo impulerit, vt sexum muliebrem tantopere reprehendas. An non illud vides, omnes corporis exercitationes, omnia oblectamenta, quibus omnes hominum ordines delectantur, solis mulieribus referri? Quis saltationibus & choreis insudaret, nisi fœminarum gratia? Quis musicæ tam diligentem nauaret operam, nisi quod eas illius suauitate demulcere speret? Quis tot carminum genera, nativa præsertim lingua componeret, nisi vt affectus animi inquietos mulieribus significaret? Quam multa (quæso) eadem quæ poemata egregia interciderint, nisi poëtis mulieres, in magno honore fuissent? Nam vt reliquos omittamus, nonne grauissimo nobis dispendio videretur, si Franciscus Petrarcha, qui adeo diuinitùs suos amores nostro sermone scripserat, solis Latinis incubuisset? Petrarcha.

Laura.

isset? quod esset ab eo factum nisi Laura aliquando obstetisset. Ego vobis præstantissimæ ætatis ingenia non commemorabo, quæ quoscunquè fructus ediderint, eorum stirpes, & radices à mulieribus mutuantur. Ponite vobis ante oculos Solomonem illum Sapientissimum, qui rerum diuinarum mysteria scripturus, meliore velo eadem adumbrare non posse putauit, quàm dialogo quopiam inter duos amantes suauitèr confecto. Nihil ille quidem ad cœlestia propiùs accedere putauit, quàm syncerum illum amorem, qui à bonis omnibus mulieribus debetur: nihil in quo diuinam naturam (quam ille plus alijs mortalibus persenserat) reliquis hominibus facilius derinaret. Hæc itaque (Gaspare) nec tanta disputatione, nec tanta verborum multitudine indigebant. Sed dum tu his apertè veritatem oppugnares, alijs rebus infinitis impedimento fuisti, Aulicæ nostræ mulierculæ valde necessarijs. Ego certè (inquit Gasparus) plura adijci non posse existimo: quodsi illam præclarissimis dotibus à Iuliano non dum satis illustratam crediderit, nulla meherculè illius culpa est, sed eius potius, qui plures virtutes à primis rerum ini-

Solomonis in mulieres affectio.

tijs

tijs non constituerit. Omnes enim quæ vsquam gentium sunt, Aulicæ fœminæ iam pridem sunt attributæ. Arridens tum leuiter Ducissa, fieri (inquit) fortasse potest, vt etiam adhuc alias aliquas Iulianus inuestigare possit. Satis equidem (illustrissimi) inquit Iulianus iamdudum dixisse mihi videor. Et (vt vera fatear) satis mea mihi placet muliercula: quod si istis nobilibus eadem pariter non arrideat, mihi illam (vtcunq; est) relinquant. Hic cùm vndiquè silentium esset, ego tibi (Iuliane) inquit Fredericus, vt aliud aliquid etiamnum extorqueam, vnum illud à te sciscitabor, quod & tibi, & mihi in omni Aulica primus & maximè necessarias partes habere videtur: idquè in vno peculiari humanitatis officio consistit. Nam illæ etiamsi virtutes egregiæ, quas illi iam antea attribueris, iudicium, modestiam, denique singularem quandam in hominibus accipiendis, tractandisquè rationem contineant, id tamen (quod est in primis necessarium) magnoperè scire vellem, nimirum qua ratione, aut qua potius oratione de amore illi differendum sit. Nam vti honestissimus quisque præclaris illis exercitijs institutisq; se accomodat, quæ ãt: re-

censuimus, facilius cum faminis vt ineat gratiam: ita sermonem sæpenumero mentis testem, atque indicem facit, nec tum solùm cum affectione aliqua vehementius incendatur, sed etiam cùm nulla prorsùs amoris scintilla sit: facilius vt illa intelligat quanti illius formam venustatemque æstimet, & quo honore dignam ducat, dum eandem amare profiteatur. Istuc cùm non sit parui momenti negotium, libenter intelligerem, quomodo æqua lance in istis difficultatibus suas actiones fæmina libraret: quomodo illi respondeat qui verè amat, quomodo illius versutiæ occurrat, qui amare se fingit: num vel in tuta causa dissimulare, vel eandem aliquo modo agnoscere, vel istos sermones prorsus effugere debeat: denique quomodo se in tam anceps ti regerat. Tum Iulianus, primum herclè instituenda est quomodo eos cognoscat, qui amores fingunt: deinde illos, qui sine fuco amãt: amari verò nec ne consentiat, suo potius arbitrio, quam alieno relinquendum puto. At saltem id doceas (inquit Fredericus) ex certis quibusdam aut probabilibus indicijs fictitiã benevolentiam à vera discernere. Arridens his Iulianus, non possum equidem (inquit) cùm ea sit

ea sit hodiè hominum astutia, vt lachrymas sæpenumerò dolore sque mentiantur, cùm interim sint ad risum ludibrium que propensiores. In insulam igitur constantem aliquam relegentur, vt fideliter amantium fornicibus aliquandiu insistant. Verùm Aulica istæc (quoniam mihi instituenda in meo patrocinio acquiescet) in communem illam multarum errorem non incidet, id et, facilius se quàm par est amari non credet, nedum illarum similis erit, quæ & omnium de amore sermones licet involucris obtegantur, quam citissimè intelligere volunt, & omnes etiam profusissimas laudes, primo quoque tempore agnoscunt, aut si illas forte repudient, id adeo molliter faciunt & inuitè, vt amorem potius allicere, quàm remuere videantur. In omnibus itaque humanitatis officijs, in omni amorum sermone & colloquio, id semper Aulica fœmina diligenter animaduertat, ne quẽquam proindè credat amare, quoniam illius oratio sit in amore celeris atque volubilis: & quo ille minus modestiæ habet, qui cum ea colloquitur, (quod multorũ vitiũ est) eò planiùs id aget, vt minimè placere quæ dicit videãtur. Sin eo iudicio atq; humanitate fuerit qui-

Hominum versutia.

Curialis noster imbutus esse debet: si occultè artificioseq; de amore disserat, simulabit nostra Aulica se nihil horum intelligere, & cùm in alium sensum illius verba retorserit, ingenua quadam sagacitate de proposita causa deflectet. Verùm si ita res habeat, vt in re aperta dissimulare non possit, iocis quibusdam rem seriam eludet, & quasi plus illius honori, quàm meritis tributum sit, humaniter omnia interpretabitur: ita & illa sapientior habebitur, & facilè falli non poterit. Ista ferè sunt quæ Aulicam fœminam, de amore commentantem decent. Tum Fredericus: de istis tu rebus Iuliane, perinde dicere mihi videris, quasi necessum esset cùm de amore loquimur, omnia dolis, mendaciisquè aspergere: hoc si ita esset, ego tuis præceptis, tanquam longè præstantissimis acquiescerem. Verùm si syncerè quispiam amauerit, issquè affectionibus torqueatur, quæ hominum animos grauius exulcerare solent, nihil ne illius miseria, nihil agritudines proficient? nunquamnè illi, ne excarnificato quidem mulieres confident? nihil lachrymæ, nihil iuramẽta, nihil tot suspiria, tot pietatis argumenta cõmouebunt? Caue quæso Iuliane, ne præter naturalem

turalem quandam fœminarum inhumanitatem, tu etiam artificiosam crudelitatem adijcias. Minimè ego quidem (inquit Iulianus) de eo qui amat verba feci, sed de eo qui in amore fabulatur, cuius illa præcipuè cura est, ne verba aliquando desint, cùm ille interim qui vero amore vritur, pectus inflammatum, sed linguam frigidiorem, timidum, & præfractum sermonem habeat, verùm vt istuc fortasse axioma videatur. Quisquis plurimum amat, idem parum loquitur: quanquàm certas de istis rebus regulas tradere non possumus, propter diuersas indoles, multiplicesque hominum naturas. Nescio enim hîc vel quid taceam, vel quid præcipiam, nisi vt semper caueat fœmina, semperq; meminerit, homines liberiùs quàm mulieres amorem profiteri posse. Arridens hîc Gaspar: quid, tune (inquit) Iuliane, istam tuam dominam tam excellentem, mutuam beneuolentiam præstare non vis, cùm certo seipsã amari intelligat, quãdoquidẽ Curialis (qua est sapiẽtia) cui id perspexerit, cõfestim receptui canet? ita illa & eo honore, & eo ministerio obsequio què spoliabitur quæ amatæ mulierculæ virtutibus homines deuouere solent. In eo equidem

Tacet qui amat.

(inquit Iulianus) consilium dare vix audeo: sed illum amorem, quem tu nunc intelligis, solis nondum nuptis conuenire existimo. Nam quoties matrimonium finis illi propositus esse non potest, toties necesse est mulieris animum, tanquam rerum illicitarum stimulis exagitari, & famam quoquè (non parui momenti thesaurum) in discrimen vocari. Subridens tum Fredericus, austêra meherculè Iuliane, atq; aspera (inquit) videtur ista sententia, & vereor ne illam, ab aliquo concionatore dixeris, qui mulierum amores Laicis solent interdicere, vt illi facilius eisdem fruantur. Nuptis quoquè mulierculis, seueras nimium leges indicis, quarum nonnullæ viris exosæ & contemptæ sunt, dum illi vel alienos thoros insectentur, vel suos iniuriosè detestentur. Aliæ eò à patribus impelluntur, vt morosis, aridis, & infirmis senibus nubant, totamquè in summis miseriis ætatem transigant. His si istiusmodi viros repudiare liceret, ferendū fortasse non esset, vt alios diligerent. Verū si vel cœli, sy lerūq; inclemētia, vel humorū cuiuspiā vitio, vel malo aliquo genio, vel alio quocunq; fatali casu, in lecto (qui omnis beneuolentiæ & pietatis nidus esse debet)

bet) inimicitiæ, ſuſpiciones, faſtidia, inciderunt (quæ miſeras iſtas catenæ per totam ætatem colligatas, crudeliſſimis furijs exagitant) nonne in tantis malis perfugium, in tantis incendijs refrigerium aliquod mulieri permittes? nonne id illi licebit alteri concedere, quod maritus non modo contemnit, ſed à quo etiam abhorret? æquũ certe eſt quæ viros probos & conuenientes habent, à quibus plurimum diliguntur, nihil in eos iniquum vt moliantur. Verùm ſi illos amore proſequantur, qui eas nunquam redamant, ſibi ipſis iniuriam faciunt. Immo vero (inquit Iulianus) inſenſas iniurioſæ, cùm alios præter maritum aliquos amant. Sed quoniam amor noſtra poteſtatis ſemper non eſt, ſi cui caſu ferat, vt vel mariti odio, vel alterius beneuolentia Aulica noſtra ad amorem propendeat, ſolum animum amatori deffendebit, nec certum aliquod argumentum vel verbo, vel geſtu, vel inſinuatione aliqua ſignificabit, qua ille ſe voti compotem ſine dubio fore ſperauerit. Subridens hic Robertus Barrenſis: ego (inquit) Iuliane, abiſtac tuæ ſententiæ tanquam iniquæ appello: idem credo reliquos iſtius omnes facere. Sed quoniam nuptis mulieribus, iſtam

Amor non eſt in poteſtate noſtra.

tam

tam duram addicis rusticitatem (ita enim nominanda mihi videtur) num illam quoque innuptis necessariam putas? num illæ etiam adeò erunt inhumanæ, nulla in re amatoribus vt satisfaciant? Aulica nostra (inquit Iulianus) si nondum nupta, amare aliquem in animum induxerit, eum saltem amet, cum quo matrimonium contrahere possit: illi si aliqua amoris argumenta ostenderit, nefas non putabimus. Id tamen religiosè obseruet, (quod minimè est difficile) vt omnia benevolentiæ indicia demonstret, dum omnem tamen illi spem inhonestam præciderit. Hac in vna re cautio diligentissima adhibenda est, quoniam in eam partem peccant frequentissimè mulieres, dum formæ nimium curiosè incumbunt. Et quoniam amantium multitudinem, pulchritudinis testimonium arbitrantur, id agunt, vt quamplurimos amatores habeant. In quo dum leuius occœcantur, facillimè se discurrere patiuntur, & relictis modestiæ limitibus (quæ illas adeo decet) in vultu, gestu, verbis, lasciua quadam impudentia vtuntur: & ob eam causam à viris notari se, diligiq; existimant, cùm interim toto cœlo errent. Nam si in eas procliuior cuiusq; voluntas

Amantium multitudinem pulchritudinis testimonium putant fœminæ.

fuerit

fuerit, ea non tam ab honesta aliqua opinione, quam potiundi spe atque facilitate proficiscitur. Nollem itaque fœminam Aulicam ea morum leuitate esse, vt omnibus sui copiam facere videatur, omniumquè ad se oculos affectionesquè allicere: quin ea vitæ integritate sit, ea virtute, ea in omni actione suauitate, vt quisquis illam intueatur, in eam admirationem traducatur, quæ rebus vere laudabilibus tribuitur. Ita omnis inhonesti spes, omne turpitudinis desiderium funditùs euanescet. Quisquis igitur à tali muliere amabitur, minimo quouis amoris signo contentus esse debet, pluriſquè vel vnicum illius aspectum æstimare, quàm ea vniuersa, quæ ab alijs vel sperari, vel haberi possunt. Huic fœminæ adeo vndiquè absolutæ, nescio sane quid possit addi, nisi vt ab illo Curiali plurimum diligatur, qui ab istis hominibus egregiè est descriptus: quæ cùm illum viciſsim amauerit, summa vtrinquè perfectio erit. Hîc cùm paulum taceret Iulianus, arriſit leuitèr Gasparus, & nemo (inquit) opinor vestrum est, qui queri possit, dominam istam Aulicam à Iuliano exquisitiſsimè formatam non esse, & perpolitam: Næ ego illam (si talis aliqua est)

est) dignam confitebor, quæ æquis ceruicibus cum nostro Curiali incedat. Tum Æmilia, ego tibi meam astringo fidem, me illam vobis ante oculos pisituram, vbicunque tu tuum Curialem inueneris. Negari certè non potest (inquit Barrensis) Iuliani nostri Aulicam multo esse exactissimam, tamen in hac vltima de amore scena, eandem paulo seuerius videtur instituisse: præsertim cùm voce, vultu, gestu, adeo proterua esse debeat, vt amanti non solum spem omnem præcidere conetur, sed illius etiam mentē desperatione quadam occupare. Id enim satis ipsi cognoscimus in his rebus, quæ obtineri non possunt, desideria nostra non esse posita. Et quinquam aliquæ fuerint, aliquando mulieres, quæ venustate atque formæ nimium elatæ, in primo amoris congressu, nimium verborum asperitatem adhibuerint, tamen cùm postea familiariorem vitæ consuetudinem tempus paulatim fecisset, cum ad iucunditatem, & delicias peruentum esset, multo sunt factæ mitiores, factorum humanitate verborum asperitatē temperantes. Verum situæ istius, ea frontis nubecula sit, vt voce gestuq; omnem suauitatis fiduciam eripiat, Curialis credo noster (sapiens

cùm

cùm ſit) eandem nihili faciet. Nollem equidem (inquit Iulianus) meam Aulicam rerum omnium, ſed tantummodo inhoneſtarum ſpem infringere, quam Curialis (cùm eo iudicioſit) non modo illi præcluſam putabit, ſed in eandem nuſquam incidet. Si enim venuſtas, candor, probitas, ingenium, modeſtia, multæquè virtutes aliæ Curialem veſtrum ad Aulicæ noſtræ amorem impellant, neceſſe eſt illius affectiones cum virtute eſſe coniunctas, deinde ſi proſapiæ nobilitas, ſi rerum bellicarũ ſcientia, ſi literarum, & muſicæ cognitio, ſi humanitas, ſi in omni actione cum grauitate dignitas mulieris iſtius beneuolentiã acquirãt, neceſſum eſt propoſitum huic amori finem, eâdem natura cum mediis & deſtinatis eſſe. Sunt ſane diuerſa hominum ſtudia, pro formæ muliebris varietate: & proinde nonnulli, cum fœminam in ſeſſu, motu, inceſſu, iectisq; grauem quandam venuſtatem tueri videant tanta illorum animos veneratio ſubit, vt amatorium obſequium efferre non audeãt: ex quo in illas leuiores, & delicioſas mulierculas conuerſi (in quarum vultu, verbis, geſtuquè lãguidæ imbelleſq; paſſiones eminent) ſpẽ facilem verborum lenocinio ſuſtentant. Alij

vt

vt a fraude & fallacia certißimè immunes ſint, eas amore amplectuntur, quæ in ipſo oculorum obtuitu, in omni oratione, actioneque adeo profuſæ & apertæ ſunt, vt cùm id ſemper faciant, quod earum animos primùm perculerit, nullas ne intimas quidem cogitationes occultas habent. Alij auguſtiori quodam ſpiritu, dum omnia difficilia quæ pulchra exiſtimant, dum in eo vincere ſperant, quod reliquis videtur inexpugnabile, eas aggrediuntur, in quibus ſubtriſtior quædam auſteritas reſidet. Id enim ſatis magnificum putant, duros rebelles, ac obſtinatos quoſquè animos amoris dulcedine emollire. Iidem dum ſibi ipſis nimis confidunt, dum ſeſe falli non poſſe credunt, illas ſponte mulieres adamant, quæ ingenij ſagacitate ſub mediocri forma, mille ſimul aſtutias & inſidias recondunt: nonnunquam etiam illas, quæ aſpectum faſtidioſum, pauca verba, exiguum riſum, tanq̃ decus aliquod affectant, idquè agũt, vt & intuentem negligere, & obſequentem aſpernari videantur. Deniq́, nonnulli ſunt homines curioſi, qui nullã fœminam ſuo amore dignãtur, niſi & egregia oris figura, & exquiſito ſermone, & actione deceti, & inaudita ſapiẽtia fuerit,

Quidam faciles, alij difficiles affectant.

fuerit, & (vt vno verbo dicam) niſi omnes ſimul virtutes, omnes in illa elegantiæ conſpirauerint, tanquam in vno aliquo flore ex omnibus totius mundi ſuauiſſimis floſculu cõpoſito. Aulica proinde noſtra ſi illorum penuria laborauerit, qui ſpe aliqua inhoneſta adducuntur, nunquam tamen deerunt, qui illam ament, vel illius meritis, vel ſua virtute permoti: Heroicus ſiquidem animus facilè ſe dignum putabit, qui ab illa Phœnice diligatur. Volebat iſtis libenter contradicere Barrenſis, ſed illius orationem interrupit Ducciſſa, eumq; à deteriori parte ſtare dicebat, cùm Iuliani ſententia eſſet multo veriſſima: deinde nihil eſt herclè (inquit) cur Iulianum incuſemus, nam Aulicam credo illius fœminam, cum viro Curiali conferri poſſe, fortaſſè etiam anteponi. Nam eandem in amore accuratè inſtituit, quod ab iſtis dominis de ſuo Curiali factum non meminimus. Neceſſe ſanè eſt (inquit Aretinus) mulieres in amando erudire: nunquam enim aliquam in eo ſatis inſtructam vidi. Nam omnium plærunquè illarum forma, cum tanta crudelitate coniungitur, vt & eos oderint, qui eas fideliſſimè colunt, quorumq; virtus & integri-

tas meliorem mercedem promerentur: & eò turpißimè ſeſe dedunt, qui ſtupidi inſulſi, timidi, ad faſtidium, quàm amorem ſunt longè aptiores. Iſtum tam craſſum errorem facilius vt declinarent, melius fortaſſe fuiſſet, aliquid illis de illius electione præcipere, qui amore dignus videretur, deinde vt eundem ſine fuco & fraude amarent. Hæc in hominibus præcepta minimè ſunt neceſſaria, qui nimium iſta ex ſeipſis ſciunt. Teſtis hac in re nemo me locupletior, qui nunquam amare didicerim, niſi tum cum diuina quadam domina cuiuſdam forma eò redactus ſum, vt illius amore nec ne flagrarem, non eſſet induſtriæ aut voluntatis meæ: ita mihi nec arte, nec præceptore opus erat. Idem credo vniuerſis contingere, qui verè amant: adeo vt Curiali noſtro magis neceſſarium ſit ediſcere, qua ratione amari poßit, quam quomodo amet. Tum Æmilia, tu igitur (Aretine) de iſta re quæſo aliquantum diſſere. Ego mehercule (inquit Aretinus) rationi conſentaneum exiſtimo, mulierum benecuolentiam inſeruiendo placendoquè acquiri. Verùm qua illis miniſteria & obſequia placeant, hoc ab ipſis mulieribus ediſcendum opinor, quæ nonnunq̃

nonnunquam res adeo raras & monſtroſas expetunt, vt eas homines cogitatione complecti non poſſint: immo verò vt ipſe aliquando ignorent, quid ita diu deſideraverint. Æquum itaque videtur, vt tute (lectiſſima) cui mulierum voluntates ſatis ſunt explorate, iſtum laborem ſuſcipias, tantoque è beneficio vniuerſum genus humanum afficias. Quin tibi potius (inquit Æmilia) iſtuc faciendũ, qui cum omnibus plerunque fœminis gratus fueris, credibile eſt, omnes te rationes cognoſcere, quibus cũ illis gratia ineatur. Amanti profecto (inquit Æretinus) meliora conſilia dare non poſſum, quam vt rectè prouideris, ne tu aliqua authoritate apud eam ſis, cuius ille beneuolentiam aucupatur. Illæ ſiquidem omnes quæcunque in me vel fuerunt, vel fuiſſe exiſtimantur virtutes, ſummum præterea obſequium, ſumma induſtria, tantum mihi ad amorem proficere non potuerunt, quantum vnius tuæ ſuaſio, ad odium & faſtidium. Abſit herclè (inquit Æmilia) vt ego tam exoſum in te aliquid machiner. Nam præterquam quod id facerem quod non debere, exili etiam ingenio viderer, dũ id molirer, quod efficere non poſſem. Sed quoniã me vultis

de illis rebus dicere, quæ mulieribus placent, dicam certe: & si cui ea forte diſplicuerint, vobis ipſis crimini detur. Ego certe ijs omnibus qui ſe amari volunt, præciperem, & vt ament ſyncerè, & ſe modis omnibus amabiles exhibeant. Duo iſta ad mulierum beneuolentiam conciliandam ex ſeipſis ſufficiunt. Verùm vt ad illud accedam, quod tu mihi obijcis, fateor herclè & mihi & iſtis vniuerſis valde te videri amabilem: ſed ita ne fidelitèr (vt dicis) in amore net ne verſeris, in eo poſita eſt omnino controuerſia. Nam cùm paulo fueris iam antea amabilior, à multis quoquè mulierculis amatus fuiſti: verum flumina quantumcunquè ingentia, ſi multis partibus diuiſa ſint in tenues riuulos deriuantur, ita quoquè amor multis locis ſparſus ac diſſipatus, multo fit tenuior ac imbecillior. Illa vero queremonia de mulierum, quibus inſeruieris duritie & ingratitudine (neſcio quid) in ſe inuolutum & ſubtile habent, veriſimiles ſanè non ſunt, ſi meritorum tuorum multitudinem reſpiciamus: ſed iſta facis, vt & conceptam in amore voluptatem celes & diſſimules, & vt fœminis (quæ tibi prædæ fuerunt) certiſſimè conſtet, clauſa

Vt ameris amabilis eſto, ait Ouidius.

ſe

se sua consilia, & occultissima habituras. Quæ vt veros amores recenditos videant, non iniquè ferunt, vt fictam beneuolentiam alijs ostentes. Quocirca si illæ mulieres, quas nuper amare occæpisti, ea credulitate non sint, qua tu eas esse desideras, id meo vitio factum non est, sed quia tuum in amando artificium iam tandem in vulgus emanauit. Non conabor (inquit Arretinus) istam orationem verbis confutare: nam id meo malo fato deberi video, vt nec mihi credatur, cùm vera loquar, & tibi fides habeatur, cùm falsa dicas. Quin bona fide (inquit AEmilia) fatere Aretine, te adeo vehementer non amasse, vti credi desiderabas. Nam si tu verè amares, nihil prius aut potius optares, quàm amatæ mulieri placere. Ea enim amoris lex est, idem velle, atque idem nolle. Sed tu de illa cùm toties quereris, vel aliquis in eo (vti dixi) dolus inest, aut tute id videris velle, quod illa non vult. Non est dubium (inquit Aretinus) quin ego cupiam quicquid illa desiderat, quod satis argumenti est, quàm illam amem: sed illud me malè habet, quod quæ ego expetam, illa non curet, quod (te iudice) plane ostendit, quàm illa me parum

Amans amatæ mancipium.

aut nihil diligit. Quisquis amandi in se onus suscipit (inquit Æmilia) eundem primum placere oportet, deinde alterius ita se prorsus appetitui, & affectionibus componere & accommodare, vt & omnes sensus mancipia & ipsam animam amatæ pedissequam faciat: nec vnquam sibi adeo constare debet, quin istæc omnia, cum illa quoties opus est, quasi per metamorphosim commutare videatur. Ista certè sunt verè amantium officia. Hæc ipsa (inquit Aretinus) ego mihi summæ fœlicitati putarem, si vna eademq; voluntas vtriq; animulæ imperaret. Id vt fiat (inquit Æmilia) in teipso positum est, sed hic illam interpellans Bibiena, certum est (inquit) homines verè amantes, omnes suas curas, cogitationesq; ad amatæ mulieris arbitrium conferre. Sed quoniam ista amoris obsequia, satis aliquando cognita, atque perspecta non sunt, necessarium est illa nonnunquam adeo manifeste inuenire, atque explicare, dissimulare famina vt non possit se non intelligere: ea tamen modestia, nihil vt de illius veneratione, atq; reuerentia diminutũ appareat. Tu itaque (clarissima Heroina) quæ amatoris mentem pedissequam amatæ fecisti, istuc

quoque

quoquè mysterium non minus necessarium enunciato. Arridens istis Cæsar, quod si (inquit) adeo mollis & verecundus amator fuerit, vt ista pudeat dicere scribere saltem ne vereatur. Immo verò (inquit AEmilia) si eo iudicio fuerit, quo esse debet, priusquam de istis cum muliere egerit, certissimum esse oportet, nihil in illis offensionis fore. Omnes pol fœminæ (inquit Gasparus) de amore aliquid orari petiquè desiderant, etiamsi id quod petitur, antea negare constituerint. Fallerus certe (inquit Iulianus) Nam ego istæc Curialem nunquam pertentare optarem, nisi certò cognosceret, nullam se repulsam laturum. Quid igitur faciet inquit Gasparus? Quod si vel scriptis vel sermone (inquit Iulianus) mulieris animum pertentare libeat, id ita modeste cautequè faciendum est, vt ambiguitatem illi aliquam relinquas, & quasi viam quandam struas, qua illa si volet etiãnũ dissimulet, se nihil de amore actum intelligere: ita si aliquod subest periculum, facilè te recipere possis, quasi in alium omninò finem id feceris: nimirum vt domestica illa consuetudine, & iucunda communitate fruare, quæ cuiquè cum amicis solet intercedere.

Nec ista tamen adeo religiosè affirmabis, quin postea vicissim neges, si tanquam certa amoris pignora atque argumenta concipiantur. Quicunque enim præcipites pauloquè inuerecundiores sunt, omnia in primo impetu (nec iniuria) perdunt. Nam eximia cuiquè mulieri vehementer eorum insciti a atque impudentia displicet, qui de amore prius audacter commentantur, quàm eisdem humaniter ac officiosè inseruierint. Curiali itaque vestro id mihi congruum videtur, vt signis magis & argumentis, quàm verbis amorem contestetur. Vnus siquidem aliquando singultus, quasi timore aliquo, aut alio respectu emissus, certius, affectionis indicium est, quam mille voces, etiam curiosius excogitatæ. Oculi deinde tanquam nuntij fideles accedant, qui cordis legationem synceriſsimè deferant. Illi siquidem intimas animi cogitationes plus literis omnibus, atque internuntijs exprimunt: nec explorant solum tum cùm nolles, sed eis etiam quas amas, faces amoris quasdam admouent. Spiritus siquide ille, & radius visualis, quoniã in locis cordi circumuicinis generatur, cùm oculos penetrauerit, in quos immittitur, nunq̃ consistit, donec ipsum corculum tanquã

Oculi amoris causæ.

metam

metam pertigerit, in quo quando cum optatis alterius ſpiritibus conquieſcit, ſubtili quadam ſanguinis vi, inſenſibiliquè natura (quã vna ſecum aduexit) ſanguinem mulieris cordi ſuffuſum paulatìm inficit, qui cùm ſenſim incaluerit, & agenti aſsimuletur, illatæ imaginis impreſsionem recepit, cumquè minutatim optatæ formæ ſcintillas, cordi oculiſquè huc illucferat referatquè, cupidinis & deſiderij flammæ gradatim incenduntur, quæ nunquam vrere deſiſtunt, cùm ſpei ſemper fomenta vnà adducant, verè vt liceat dicere, oculos amoris duces & moderatores eſſe, præſertim ſi naturalem in ſe ſuauitatem, dignitatemquè retineant, ſi vel claram quandam dulcemquè nigredinem habeant, vel cum alacri quadam hilaritate glauci, & cerulei ſint, deniquè ſi ita gratioſo & penetranti obtutu fuerint, vt aſpicienti non per ipſos ſolum oculos, ſed per imum etiam pectus perſpicere videantur. Oculi igitur tanquam milites periti, in inſidijs excubant, & ſi reliqua membrorum compoſitio apta & decora ſit, eos alliciunt qui procul intuentur, dum propiùs accedant, ſubitò deindè ſagittas emittunt, & quaſi veneficijs effaſ-

Oculi nigri & glauci.

cinant, tum vel maximè cum se vltro citroquè directa acie amantes intuentur. In illo enim congressu iucundissimo, alter alterius mores naturamquè participat: quemadmodum in lippis ægrisquè oculis perspicitur, qui dum sanos aspiciunt, eosdem aspiciendo contaminant. Et proinde ista ratione magnam amoris atque desiderij partem Curialis noster indicare posse mulieri videtur. Et tamen nisi arte quadam oculi gubernentur, amatorias perturbationes ijs maximè explorant, quibus minimè vellemus. Nam per illos lucidissimè nisi caueamus, transparent, dumquè eas amatæ mulierculæ conamur patefacere, illis sæpenumerò ostendimus, quibus valdè optamus reclusas atque obscuras esse. Proinde qui rationis frænos nimium non remiserit, tempus locumquè diligenter obseruat, & quoties opus est, intentiores aspectus cohibet, quantumuis suauissimum animi pabulum existant. Difficile siquidem est cognitum perspectumquè amorem celare & reprimere. Tum Ludouicus: omnia tamen aliquando planiùs & apertiùs agere, non videntur esse imprudentiæ. Sic enim spectatores iudicare solent, istas tam perspicuas actiones

nes, communem amorum finem non ſpectare, cum perſpiciantur nec ne, omninò nihil curetur: proindè nihil negando, omnia publicè profitendo, libertatem eam ſibi quis vendicat, vt ſtare, conuenire, colloqui ſine ſuſpitione poſſit. Quod in illis non contingit qui ſe quodammodo ſecretiores eſſe volunt. Nam & illi ſpe quadam ſuſtentari, & imminens aliquod præmium expectare videntur, dum id ſollicitè agunt, quod omnes præterea latet. Id ſanè quandoque animaduerti, vt cum ne minima quidem initio amoris ſcintilla eſſet, magni tamen ignes conſecuti ſint, vel ob hoc vnum, quod ita vulgo dicebatur, mulierem illum amaſſe. Huius hanc ego cauſam ſuſpicor. Communis iſtæc multorum cenſura, ita apud fœminæ animum conualuit, vt teſtimonium ſatis certum putaret, quàm ille homo amore dignus eſſet. Ipſa fama cum orator eſſet, amatoris cauſam agere videbatur, maiori fide atque veritate, quàm vel ipſe per ſe, vel per literas agere potuiſſet: tantum itaque abeſt vt iſti rumores obſint, valde aliquando vt prodeſſe credantur. Amores ſanè (inquit Iulianus) rumoribus oblati, periculoſi proinde exiſtunt, quia digitis nos demonſtrari

Fama quandoque amoris cauſa.

strari faciunt. Quocirca qui illis vestigijs sapientior vult insistere, maiores interius flammas continere debet, quàm foris ostentet, minimis quibusque rebus contentum esse oportet: desideria, suspiciones, miseria, voluptates, omnia dissimulanda sunt, ore tenus ridendum est, cum corde & intestinis ingemiscat: liberaliter profundendũ est, quod auidissimè retineret: quæ ita ancipitia atque difficilia sunt, propè vt impossibilia videantur. Hæc illi edocenda sunt (inquit Bibiena) quoniam haud parui momenti sunt: nam praterquàm quod occultis quibusdam indicijs, sine aliquo aperto gestu, in oculis & vultu sæpenumero legitur, quod in corde occultissime delitescit: audiui equidem quorundam eam fuisse artem, vt longam de amore orationem haberet, cùm nemo astantium quicquã intelligeret, aut tale aliquid agi putaret. Nã illi cùm summo iuditio atque diligenti animaduersione verentur, nusquàm cõmiserũt, vt audiri nolle viderentur, dumque nonnulla palam commentabantur, quoties ad seria ventum esset, in auribus susurrabant, reliqua palam ea ambiguitate pronunciabant, vt ad sensus diuersissimos retorqueri possent.

Tum

Tum Fredericus: adeo minutatim de istius rebus disserere, nihil est aliud, quàm retrò in infinitum recedere. Mallem itaque (id quod magis mihi necessarium videtur) præcepta quadã dari, quibus potissimum modis, amatores dominarum beneuolentiam, semper quasi ad aliquam æternitatem conseruare possint. Ea inquit Iulianus, quæ illi ad conciliandam profuerũt, ad retinẽdam quoque sufficient: quarum vtraque in obsequendo placendoque sunt posita, nulla oblata offensionis occasione. Arduum itaque opus videtur, aliquid præcipere, cùm illi qui perfecto iudicio, nõ nitãtur, in mille errores incurrant: qui etsi alijs leuiores appareant, mulieris tamẽ animum vehemetius exulcerãt. Iisdem illi præcipuè sunt obnoxij, qui maioribus quàm alij passionibus distrahuntur, quæ quoties amanti occurrerint, in illos luctus & dolores inciduntur, resque adeo lubricas & difficiles efflagitant, vt ipsa tandem importunitate odiosi fiant. Alij dum iniusta quadam Zelotopia laborant, adeo acerbè stomachantur, ita seuerè in eos inuehuntur, quos suspectos habent, (idquè sæpius iniuria) vt nec eundem alloqui, nec aspicere dominæ velint: qua illo-

rum

rum insania non modo mulierculas infensas reddunt, sed id quoque efficiunt, vt illæ eos quos antea nihili pendebant, amare occipiant. Insulsus enim ille timor, qui quēquā grauiter excruciat, ne illum fœmina deserat, alterique se tradat, id videtur innuere, maiora alterius merita atq; virtutes esse, quā sua: & quo magis alteri derogat (cum inuidiæ causa faciat) eo minus illi à muliere creditur, etiāsi verum fuerit: immo maiorem semper opinionem, maioresque de amore illecebras mente & cogitatione complectitur. Hic Cæsar, non sum equidem ea sapientia, facilè vt me contineam, quin riuali meo, quoad possim detraham, nisi tu meliores mihi rationes illius expediendi, discutiendiq; possis præscribere. Subridens tum Iulianus tritum est (inquit) illud sermone prouerbium: Si ad medium tantummodo corpus inimicus tuus in aqua consistat, manum porrige, quasi illum tanto periculo liberaturus: sin ad mentum vsque miser inhæreat, pedem capiti imponito, eumque protinus immergito. Quorundam cum suis æmulis iste mos est: dissimulant scilicet, seque amicos præbent, dum certa ratio sit, qua illum anticipent. Postea cum aptè res ferat, vt illum

Riuali non detrahendum.

lum omninò deijciunt, & prosternunt, nullis maledictis, nullis conuitijs (verus ne an falsis nihil interest) nulli arti, nullæ astutiæ parcunt. Sed quoniam fraudes & insidias Curiali nostro tanquam veteratori ac vafro non permittimus, nulla alia ratione riualis conatus ac consilia præripiet, quam amore, industria, obsequio, fortitudine, modestia, denique benemeritorum multitudine, & illarum ineptiarum despicientia, in quas ignari & imprudentes, tanquam in mille Meandros prolabuntur. Memini sanè quosdam in sermone atque scriptis, Poliphili verbis apud mulieres vsos esse: itaque curiosè in rhetorices mysterijs versatos, vt illæ cum diffidentia, ac pudore, quasi in summa rerum ignoratione discederent, honestéq; se expedire desiderarent. Alij sine modo, sine sensu se venditant. Nonnulli id temerè & inconsultò effutiunt, quod sibi ipsis dispendio est: vt illi quos ego ridere soleo, qui cum amorem profiteantur, nunquam (inquiunt) fœminam reperire poteram quæ me amaret: cum interim omnes qui astant, nec amore eos, nec spiritu hoc quem ducunt, dignos existiment: sed cum stultos, hebetes, & insulsos iudicent, Poliphilus.

cent, nec illos beneuolentia complectuntur, nec id facere audent, ne in eo minoris, quàm reliquæ omnes existimentur. Multi vt suos æmulos in inuidiam vocent, in istum sermonem fatiliß mè erumpunt. Ille homo omnium longè fœliciſsimus. Nam cùm nec facie liberali, nec prudentia aliqua, nec fortitudine sit, nec vlla denique in re reliquis hominibus præstantior, omnes tamen illum mulieres amant, & certatim insectantur. Ita dura acerbitatis suæ virus euomunt, eiusquè fortunæ inuident, etsi re ipsa nec vultu, nec factis amabilis sit, suspicantur tamen mulierculæ occultam quandam in illo virtutem inesse, cumq; à tam multis eũ diligi audiuerint, aliarum quoquè exemplo eundem videntur diligere. Ridens hic Ludouicus, meo periculo (inquit) Curialis noster ista tam crassa & hebeti facundia non vtetur, quando gratiam cum mulieribus inierit. Ne illo quidem leuidensi filo (inquit Cæsar) quo intra paucos hos dies generosus quidam vsus est, cuius nomen non libet recitare ne virili dignitati iniuriam faciam. Dicito saltem (inquit Ducissa) quid illud sit, quod adeo ridiculè egerit. Ille (inquit Cæsar) cum à domina quadam

quadam nobili plurimi fieret, ab eadem clanculum ad villam vbi tum erat, est accersitus, quam cùm vidisset, sermonemquè cum ea quoad tempus pateretur extraxisset, multis demum lachrymis, & suspirijs discedens vehementer rogat, ne illius vnquàm obliuisci vellet, quibus statìm addidit, vt omnes sumptus quos ille in diuersorio fecerat, illa quam primum lueret: æquum enim non esse, vt ille aliquas pecunias profunderet, cùm illius rogatu illuc aduolauerit. Arrisum est vehemẽtèr, & in eo omnino consensum, generosi nomine hunc multo esse indignissimum: multi vero ea verecundia sunt affecti, quæ illi iure contigisset, nisi adeo iners & insensatus esset, vt quantum peccarit, penitùs ignoraret.

Stultus amator.

Tum Gisparus in Cæsarem conuersus: melius tu quidem muliebri honori consuluisses, si totam hãc rem celasses, quàm virili dignitati, cũ illius nomen taceres. Illud enim facilè ex eo colligitur, quàm præposteró & inepto iudicio ista domina fuerit, cùm insulsum istuc, & obtusæ animal diligeret. Fortassè etiam è multis qui illius beneuolentiam aucupati sunt, hunc vnum tanquam reliquorum facilè principem elegit, cæteros cum ignitate reiecit, quibus

iſte vix dignus erat qui inſeruiret. Quis nouit (inquit Ludouicus) an reliquis in rebus ſapiens fuerit, & in ſolis diuerſorijs delirauerit? Ita ſane plerunquè ſit, vt nimio amore peccemus, (& ſi tute id ingenuè confiteri velles) non dubito, quin etiam atque etiam pari in cauſa lapſus fueris. Subridens tum Cæſar: ne obſecro (inquit) de nobis ipſis dicamus, noſtros errores non libet recognoſcere. Fateamur certè (inquit Gaſparus) vt eoſdem facilius corrigere liceat. Verùm cùm noſter iam Curialis dominæ beneuolentiam conciliare, eandem diligenter obſeruare, amulos etiam quoad poterit ab ea depellere dediceritu id nobis (Iuliane) debes, vt fœminam quoquè tuam inſtituas, quomodo amoris myſteria quodammodo religiosè occultet. Satis mihi videor (inquit Iulianus) iam pridem dixiſſe: alium orate aliquem, qui de ſecretis iſtis diſſerat. Inſtabat Bibiena, ne iam deſiſteret: idem reliqui omnes faciebant. Tum ille: valdè me herculè omnes in eo contenditis in quo nimis iamdudum artifices periti videmini: quod ſi plura velitis cognoſcere, Ouidium amabò legite. Et quomodo ego (inquit Bibiena) illius præcepta quicq̃ putem

putem proficere, cùm ille amanti ſuadeat, vt præſente domina, temulentum ſe aliquando fingat? Hæccine iuſta eſt ineundæ beneuolentiæ ratio? quid, quod amatores iubet quoties epulis cum fœminis interſunt, vt digitis vino tinctis, amatorium aliquid in menſa ſcribant, eoque modo tacitas animi affectiones inſinuent? Hæc vt illa ferebant tempora (inquit Iulianus) in vitio non erant. Et proinde (inquit Bibiena) cùm in illa ætate obſcœnitas iſta minimè diſpliceret, veriſimile eſt, noſtram illam Curialem, inprimiſq; decoram cõcinnitatem eos in muliebribus officijs non habuiſſe. Verùm id quod modo de amore occultando propoſitum eſt, non omittamus. Tum Iulianus: iſtius equidem ſum ſententiæ. Quiſquis amoris myſteria taceri vult, omnes occaſiones fugiat, quæ eadem euoluere, atque explicare ſolent. Quarum prima eſt, cum nimis ſecreti, omnia ſic comprimere, & celare putemus, nemini vt quicq̃ credamus. Nam cùm vnicuiq; amantium illud præcipuè in votis ſit, omnes vt animi cogitationes amatæ mulieri ſint exploratæ, neceſſitate quadam impellitur, plura atque apertiora ſigna cõmonſtrare, ſi amico fideli illud negotium daret.

Nimis amorem celare obeſt.

Ea ſiquidem indicia, quæ ab ipſo amatore proficiſcuntur, maiores habent ſuſpiciones, quàm illa, quæ ab internuntijs deferuntur. Et quoniam hoc nobis natura eſt inſitum, vt in res alienas curiosè inquiramus, vbi primum ſuſpicari aliquid quis cœperit, nullam veri inueſtigandi oportunitatem prætermittit: quod cùm ſemel diligentia excuſſerit, mirum eſt, quàm idem in publicum effutire delectet. In amico idem non contingit, qui & conſilium nobis, & opem præſtat, & eos ſæpenumerò errores anteuertit in quos cæcus amator præceps irrueret, & inuolucris omnia tegit, & futura proſpicit quæ alter præuidere non poteſt, & ſummo ſolatio eſt, quoties cum eo vel dolores, vel voluptates communicat. Tum Gaſparus, alia cauſa ſubeſt, quæ multo frequentiùs amores explorat & effundit. Qua tandem cauſa (inquit Iulianus)? Ambitio illa muliebris (inquit Gaſparus) cum inſcitia & crudelitate coniuncta. Fœminæ ſiquidem (quod vos iamdudum confirmaſtis) omnes ſi fieri poſſet amatores haberent, qui cùm vſque ad cineres amore flagrarent, eoſdem reuiuiſcere optarent, vt denuo præ amore mortem opeterent: & ipſæ quantumuis ament, amantium

Ambitio muliebris amorem prodit.

tium tamen ærumnis gaudent, istasquè tam diras calamitates, tam infestos dolores, tantum mortis desiderium, testimonium satis perspicuum existimant, quantum diligantur. quàm què formæ pulchritudine homines, vel beare, vel excruciare, ysdemquè vitam vel dare, vel adimere possint. Hac vna re tanquam pabulo suauissimo delectantur, cuius vsquè adeo sunt appetentes, vt ne illis idem aliquando desit, nec amatoribus satisfaciunt, nec spem omnem eripiunt: sed vt eos passionibus & desiderijs semper suspensos teneant, minas primum fastidiosas, deinde sperandi argumenta subministrant, idquè semper volunt, vt vnica illarũ vox, nutus, aut aspectus, pro summa beatitudine habeantur: Quibus vt aliqua honestatis & pudicitiæ opinio accedat, istam tam seueram asperitatem & duritiem publicè demonstrant, facilè quiuis vt coniiciat, quanta cum indignitate homines indignos tractarẽt, cùm erga amantes & benemeritos, tantã vultus vocisq; austeritatem adhibeant. In ista arte vel potius astutia nimium secura, cum despicatissimis interim calonibus noctu concumbunt, ijsquè quos antea vix viderint, aut cognorint. Atque vt gene-

rosi alicuius miserias & queremonias rideant, ijs se voluptatibus priuant, quas cum excusatione fortasse aliqua percipere potuissent: idquè efficiunt, vt homo miserrimus, dum omnes secum rationes euoluit, dum intra se fremit ac tumultuatur, eo necessitatis impellitur, vt circumeundo, inueniendo, pertentando, id tandem inuitus prodat, quod alioqui longè foret occultissimum. Alia nonnulla sunt, quæ si multos illecebris, & insidijs eo deducere possunt, vt amari se putent, æmulationes quasdam inter illos fouent, dum alterum præsente altero, charitate quadam complectuntur. Cum aliquẽ viderint certis quibusdã argumentis eo addactũ, vt se maximè amari putet, verborum è vestigio ambiguitate fictaq; indignitate vtuntur, & vt citiùs de tanta spe decidat, statim illi modis omnibus mentem, sensusq; vulnerant, dum alijs se totas tradere simulãt. Hinc odium, inimicitiæ, infinitæ contentiones, homicidium manifestũ. Ille enim virilis animus est, vt cùm istam acerbitatem sentiat sine vindicta consistere non possit, etiamsi ad mulieris ignominiam redundauerit. Alia adhuc restant, quibus satis non est, magnas inter riuales tragœdias excitasse,

taſſe, ſed poſtquam miſer amator omnibus amoris argumentis, omni fide, omni obſequio vſus eſt, cùm etiam mutuis quibuſdam beneuolentiæ indicijs ſuſtentatus ſit, ſine cauſa, ſine ratione (cùm id minimè expectetur) illum incuſant, quaſi amoris officijs frigeſcentem, nouas ſuſpiciones excogitant, denique nihil propiùs eſt, quàm vt illum foras detrudant. Tum ille miſer eo redactus, omnia deintegrò nouus ſignus agit, & quaſi iam primùm ſeruire inciperet, tota die per plateam obambulat, ſi in publicũ prodeat mulier, quoquò eat, ille continuò inſequitur, nec oculos alio conterquere audet. Hìc nouas lachrymas, nouos vultus, nouam religionem, noua periuria addit, omnes denique furias, quibus iſta (quæ humanum ſanguinem pluſquam tigrides ſitiunt) homines exagitare ſolent. Lugubres iſtæ affectiones luce clariores ſunt, facilìuſquè ab alijs quàm ab authoribus ipſis perſpiciunt: cùmque ſemel notari cœperint, vnumquodque veſtigium atque ſignum mille oculis obſeruatur, & priuſquam aliquis amoris fructus metitur, omnibus apertus atque exploratus eſt. Cùm enim amatorem ærumnoſum, immanitate & ferocia conſternatum, prope iam morti ſuccũ-

bere, & proinde neceſsitate quadam recep-
tui canere videant, illæ rurſus blanditys eun-
dem aggrediuntur, & ſeriò ſe amare ſimu-
lant, ne ſi ille omne deſiderium exueret, &
illæ amatorys obſequys carerent, & illi mi-
nus grata eſſet noua iſtæc beneuolentia, cùm
ſera eſſet, & ſempiternis rixis, atque inimi-
citys coniuncta. Iſte interim amor nouitius in
vulgus ſerpit, & illius ex eo euentus diutius
latere non poſſunt, ipſe quoque amator prate-
riſſe iam tempus, vitam breuiorem, ſeip-
ſum calamitoſum fieri perſpicit, voluptates
aut languidas eſſe, aut omninò nullas: quo-
niam non cùm vellet, ſed cùm minimè cura-
ret, eiſdem potiretur. Nihil enim iam ſenſus,
nihil ſpiritus, nihil delectationis ſupereſſe po-
teſt, cùm ipſum cor, atque inteſtina, ingemiſ-
cendo, ſuſpirandoquè exaruerint. Subridens
hic Octauianus, iam diu (inquit) tacuiſti, nec
mulieribus maledicere conatus es. Nunc ve-
rò illas ita tetigiſti, vt eos imitatus videa-
ris, qui retro ſolent commeare, vt maiori
cum impetu congrediantur. Malè mehercu-
lè factum nunc enim eſt, cùm pacatus,
& quietus eſſe debeas. Arriſit Æmilia,
& in Luciſſam conuerſa, vide (inquit)
obſecro

obsecro quid faciant inimici nostri : summa salutis spes est, istorum inter ipsos dissentio. Noli (inquit Octauianus) illo me nomine appellare : non sum certè inimicus, sed ista mihi contentio aliquantulum displicuit, non quòd mulieribus victoriam inuiderem, sed quòd eas Gasparus maioribus conuitijs, Iulianus verò atque Cæsar maiore laude quàm par est affecerint: tùm vero adeo ista longa oratio visa est, vt multa de Curiali viro præclara omiserimus. Animaduertite quaso (inquit Æmilia) num non aduersarius fueris, qui & antegressa oratione commoueris, & Aulicam hanc tam excellentem fabricari nolles. Neque verò quicq̃ de viro Curiali dicendum restat, quum illis, quæ ab istis hominibus dicta sunt, nihil addi possit: sed istæc tua inuidia omnium mulierum honorem, atque statum libentissimè conuelleret. Ego sanè (inquit Octauianus) præter ea quæ iamdudum dicta sunt, multa alia Curiali inesse optarem. Sed quoniam omnibus id placet, quod in eo est (quicquid est) mihi certè non displicet, nec illi quicq̃ adijciam, nisi vt mulieribus amicior sit, quàm Gasparus, nec ita tamen amicus, vti sunt ex istis quam plurimi. Certum est herclè

experiri (inquit Ducissa) num tantum ingenio valeas, vt exactius etiam adhuc Curialem nostrum instituere possis. Quicquid igitur mente conceperis, quamprimum exprimito: Sin minus, non modo nihil addi posse putabimus, sed de Aulicæ fœminæ dignitate aliquid te detrahere voluisse: nunc enim Curiali vestro æqualem dicis, sed cum multis gradibus præstantiorem fieri potuisse. Arrisit hic Octauianus, & illa (inquit) conuitia, illæ etiam laudes, quæ præter modum Aulicæ fœminæ sunt attributæ, istorum omnium aures atque animos sic occupauerunt, nihil vt loci pluribus relinquatur, sermonem etiam in multam noctem extraximus. Quod si in crastinum ita differamus (inquit Ducissa) plus erit otij: tum illæ immoderatæ mulierum laudes atque vituperia istorum animis penitus excedent, omnesquè ad veri perceptionem aptiores erunt. Hæc cùm primum dixisset, attollit se Ducissa, & vnicuiquè summa humanitate (Vale) dicens in conclaue secessit, reliqui confestim omnes cubitum discesserunt.

Liber quartus.

INstituenti mihi superiorum librorum sermoni, quartæ etiam noctis disputationes adiungere, grauis quædam & acerba recordatio occurrit, quæ mihi, & humanæ vitæ miserias ante oculos proponit, & fallacem spem nostram fragilemq; fortunam: quæ inanes nostras contentiones in medio sæpè cursu frangit, aliquando in ipso portu, atque termino obruit, nonnunquàm in ipsis initijs priusquàm portum conspicere potuerunt, anteuertit. In istas animi curas molestiasque incido, quoties luctuosam illam domus nostræ orbitatem, statim post istas disceptationes, trium illustrissimorum hominum morte comminiscor. Horum primus Gasparus Pallauicinus erat, qui morbo grauissimo affectus, & in extremum vitæ discrimen sæpenumero adductus, etsi inuita & repugnante morte, summo animi vigore, corpus spiritumque vnà aliquandiu contineret, tandem tamen nondum exacto naturali ætatis curriculo, immaturiùs vitæ

Ciceronis imitatio.

excess-

exceſsit. Rem me hercule triſtem & funeſtam non domeſticis ſolum, parentibus, atque amicis, ſed patriæ etiam, & toti Longobardiæ. Huius funeri Cæſaris Ganzigæ ſupremus dies acceſsit, qui omnibus illi neceſsitudine aliqua coniunctis, ſummum mœrorem atque meſtitiam attulit. Natura enim cùm tales viros rarò atque agrè procreauerit, adeo citò illorum nos communitate priuare non debuit. Illum certè iam tum ex hac luce ereptum licet dicere, cùm & de ſe pluſquam honorificam ſpem dediſſet, & virtutum ſplendore inter cæteros eluceret. Nam eximiæ nobilis familiæ, literarum ornamenta, rerumque geſtarum gloriam ita adiunxit, vt illius ingenium, conſuetudines, ſcientiam, cùm omnes admirari cœpiſſent, nihil non ſperari de illo, atque expectari potuit. Non ita multo poſt Roberti Barrenſis interitus, totam domum luctu atque lamentis compleuit. Vnuſquiſque enim quaſi ratione eo impellente, egregij iuuenis mortem deplorandam putauit, cùm in eo tanta humanitas, tam ſuauis actio, tanta vultus dignitas, tam apta membrorum omnium compoſitio extiterit, vix vt aliquid perfectiùs excogitari poſſet. Iſtis hominibus

minil us ſi fata longiorem ætatem conceſsiſſent ſatis herclè oſtendiſſent vniuerſis, quantis laudibus Vrbinum meritò efferendum videbatur, quamq; illuſtres in eo equites iam tũ fuerant. Nam ex equo illo Troiano tot egregios viros, duceſq;, virtutibus, belloq; inſignes, vix credo aliquando exceſsiſſe. Fredericus ſiquidem Fregoſius (vt ſcitis) Archiepiſcopus Salernitanus inauguratus eſt: Comes Ludouicus, Baioſenſis: Octauianus verò Dux Genuenſis creatus: Bibiena Cardinalis ſãctæ Mariæ in portico: Petrus Bembus, Leonis Papæ Symmiſta: Iulianus & Dux Nemoroſenſis factus eſt, & alijs illis honoribus affectus, quibus hodiè eſt inſignis: Franceſcomaria Rouerenſis Romæ præfectus conſtitutus eſt, deinde Vrbini Dux: quanquam non tam id ei, quàm illi familiæ honorificum puto, in qua ille altus atque educatus, tantis virtutibus cumulatus eſt, quas quidem omnes ab illo tam nobili ſodalitio, atque communione profectas exiſtimo. Ea itaque ſiue ſors, ſiue vis aliqua cæleſtis, quæ Vrbino principes tam eximios hactenus elargita eſt, eandem (vti mihi videtur) etiam adhuc virtutem retinet. Neque deſperandum puto, quin fortu-

fortunam adeo ſemper propitiam vrbs illa habitata ſit, vt vtrique & domo & Reipubl. fœlicitatis in poſterum magna ſit acceſsio atq; incrementum. Huius rei præclarum ſanè vel illud teſtimonium eſt, quod Aleonora Gonzaga noua Ducissa diuinitùs quaſi cœlo elapſa videtur. Nam ſi in aliqua vnquàm muliere ſapientia, venuſtas, pulchritudo, ingenij acumen, humanitas, cæteraque ſimul virtutes connexæ fuerint: in ea certè adeo conſpirare videntur, & tanquam catena aliqua colligatæ, vt vnũquemq; illius geſtum actionemque iſtæ ſimul omnes effingere, atque exornare videantur. Pergamus itaque de Curiali noſtro dicere, nec illud dubitemus, quin alij poſthac hodiernis Vrbinatis Aulæ exemplis ita vtentur, quemadmodum nos in iſto tẽpore anterioribus illius teſtimonijs vtimur.

Communis iam iſta omnium opinio fuit (vti facetè Gaſparus ſolitus eſt dicere) poſt ſuperioris diei ſermonem, Octauianum haud ferè vſquam apparuiſſe, ſed omne illud tempus in acerrimi atque attentiſsima cogitatione poſuiſſe. Cùm itaque omnes hora conſueta ad Ducissam aduenissent, Octauianum omnes ſedulò exquirunt, quem cùm aliquan-

aliquandiu inuenire non possent, nobiles viri fœminæque saltationi, reliquisque iocis sese componunt, nihil eo vespere de Curiali actum fore existimantes. Cùm igitur vnumquemque suum iam studium sollicitum teneret, inexpectatò Octauianus ingreditur, & postquã Cæsarem & Gasparum saltantes animaduertisset, officiosè Ducissam salutauit: & hîc subridens, credideram (inquit) fore, vt Gasparum iam denuò mulieres conuitijs lacessentem audirem: Sed cùm illum videam cum vna tripudiantem, inducias spero cum omnibus feciſſe: ita controuersias nostras, aut potius de viro Curiali disceptationes intercidisse gaudeo. Nihil est cur intercidisse putes (inquit Ducissa:) nam tu etsi mulieribus sis acerbior, ego tamen viris inimica non sum, neque proinde pati possum Curialem vestrum illo honore atque apparatu spoliari, quem tu illi hesterna nocte pollicebaris. Hæc cùm primùm dixisset, desitum est diutiùs saltare, omnibus deinde imperatur, vt solito more locum capessant, cumquè iam omnes in summa expectatione essent, in hæc verba præfatur Octauianus. Cùm alia nonnulla præter ea quæ iam dicta sunt (illustris-

luſtriſſima princeps) in noſtro Curiali deſide-
rauerim, promiſſo quodam obligari videor,
aliquid vt vltrà adijciam. Id ego quoad po-
tero præſtabo, non quod omnia quæ dicenda
ſunt, recenſere me poſſe exiſtimem, ſed vt
heſternam illam ſuſpicionem facilius diluam
atque anteuertam: me nimirum Curiali vi-
ro aliquid poſſe adyci dixiſſe, non quod ita eſ-
ſet, ſed vt maiorem de eo omnibus opinionem
afferrem, Aulicæ verò fœminæ laudes quo-
quo modo imminuerem. Ego itaque vt me
huic horæ (quæ ſerior paulo eſt) accomodem,
diſſeram breuius: & vt illi, quæ ab iſtis no-
bilibus iam ludum dicta ſunt (quæ valdè
mihi arrident) iiſdem veſtigijs inſequar: Sic
equidem ſentio, eorum quæ bona dicimus,
quædam ſimpliciter & ſua natura talia eſſe,
vt temperantia, fortitudo, ſanitas, ea poſtre-
mò omnia, quæ mentes noſtras pacatas &
tranquillas reddunt: Alia verò reſpectu quo-
dam & relatione ad aliud quippiam adhibi-
ta, & finis gratia cui deſtinantur, vt leges,
beneficia, diuitiæ, & eius generis infinita. Cu-
rialem itaquè (ſi ita vndiquè abſolutus fu-
erit, vti à Comite & Frederico deſcribitur)
virum bonum & laude dignum arbitror,

non

non simpliciter tamen & per se, sed propter finem ad quem actiones vniuersas dirigit. Nã si prosapiæ celebritatem, dignitatem, vrbanitatem, reliquaque tam liberalia exercitia sui solius causa expetat, nec eorum fructus ad alia propagetur: nulla ratio est, cur tantum studij atque industriæ in perfectæ curialitatis cõsecutione impendamus: immo nonnulla eidem iudicijs nostris attributa, scilicet saltatio, festiuitates, cantus, ioci, futilia omnino essent atque inania & in tanto viro, vituperio fortasse quàm laude digniora. Quorsum enim isti tam curiosi ornatus? quò tripudia, quò tendunt choreæ? nisi vt cum mulieribus (etsi alij fortasse aliter sentiant) liberiùs versemur: quæ & animos effœminatos, & iuuentutem luxu & lasciuia defluentem reddunt. Vnde Italia in tantam ignominiæ turpitudinem nuper sublapsa est, nemo vt iam pro patria sanguinem effundere, nedum semet periculis obycere audeat. Alia certè innumerabilia sunt, quæ pace belloque multò sunt vtiliora, quàm ista tam mollis Curialitatis ratio. Verùm si omnia illius officia atque actiones bonum finem spectauerint, non est dubium, non modo animis nusquam

Omnis Curialitas alio referenda.

officere, se à summa cum omnium commendatione prodesse. Hæc itaque perfecti Curialis meta, hic terminus est (de quibus nulla adhuc mentio incidit) ita in principis animum virtutibus ac benemeritis influere, liberè vt ei liceat, vbi volet cum eo conuenire atque colloqui: quod dum facit, veritatem illi in omni re necessaria intimidè significabit, nec periculum aliquod veritus, nec illius iracundiam, cumquè illum indecorè aliquid molientem viderit, liberè contradicat: tanta tamen humanitate tantoquè officij cultu, vt vel ipsa gratia (qua cum eo est) ab omni conatu nefario eundē deflectat, & ad virtutis tramitem facillimè deducat. Ita ille si eo ingenij acumine, suauitate, prudentia, cognitione sit (quæ est ab istis hominibus nobis expositus) nullo negotio principi persuadebit, iustitia, liberalitas, magnanimitas, reliquaquè virtutes bono principi quàm benè conueniant: vitia verò ijs contraria, quàm turpia & ignominiosa sint, quantumquè ab homine liberali abhorreant. Quocirca musica, ioci, oblectamenta Curialitatis tantummodo flores sunt: principem verò ad virtutem incitare, eundem ab erroribus teterrimis reuocare, illi de-

demum verissimi illius fructus videri solent. Et quoniam bene agendi laus, duabus potissimum rebus continetur, quarum altera in finis electione consistit, altera in illis, quæ ad finem sunt destinata: quisquis operam dederit, vt princeps nec assentatoribus, nec maledicis, nec vanis hominibus auscultet, ijsdemque circumueniatur, sed probos semper à malis & impuris discernat ac discriminet: ille mehercule finem longè præstantissimum propositum habet. Illa verò virtutes, quæ Curiali nostro à nobis sunt attributæ, optima istius rei subsidia atque adiumenta esse possunt. Omnium enim vitiorum (quæ hodiè sunt principibus vsitata) teterrima sunt, ignorantia, & philautia, quorum fons & origo mendacium est, id est vanitas dijs hominibusque exosa: qua magnis viris nulla capitalior pestis esse potest. Quoniam eorum summa plerunque penuria laborant, quorum maximam copiam haberent, id est hominum integrorum, qui veritatem semper illis probitatemque inculcantes, vero amicorum officio fungantur. Inimici enim amore atque beneuolentia (quæ nulla in eis est) impelli non possunt, vt ista faciant, cùm omnia illorum fa- Vanitatis incommoda.

cinora, ſumma illis voluptati ſint, quæ ſi non eſſent, ſupplity metu reprehendere non auderent. Quod ſi qui illis amiciores ſint, liberum ad eos aditum atque ingreſſum non habent, & de eorum perindè ac priuatorum erroribus dicere extimeſcunt: nonnunquam verò, vt chari atque intimi putentur, ſpreta amicitiæ lege, illis rebus liberè aſſentiuntur, quibus illi delectantur, etiamſi fuerint turpiſſima. Ita ex amicis paulatim aſſentatores fiunt, & vt lucrum aliquod ex iſta familiaritate ferãt, id vnum deſiderant, ſemper vt placeant: cui auxiliaria quædam mendacia adiungunt, quæ rerum omnium ſui præſertim ipſius inſcitiam atque ignorantiam ingenerant. Summa iſtæc maximequè omnium infeſta vanitas eſt, quæ illas menti ſtultiſſimæ tenebras offundit, vt ipſa de ſe intrinſecus craſſiſſimè mentiatur. Hinc illud eſt, quod nihil magnates viri intelligant, quia in ſumma rerum licentia (quã ſecum vna poteſtas affert) temulenti, in voluptatibus & delicijs immerſi, in omni deniq; cauſa deuij, ſupini, hallucinantes videantur. Quorum iudicium cum perpetuis obſequijs & veneratione præſtringatur, cùm nemo reprehendat, nemo contradicat: in eam

rerum

rerum omnium oblivionem atque ignorantiam prolabuntur, vt nihil officij, nihil opis, nihil consilij admittant. Hi cùm facillimam regnandi, imperandiquè rationem existiment, nec in eo vel artis, vel literarum subsidia requirant, solam vim amplectuntur, eamquè quam nacti sunt potentiam, confidentius retinent: eam demum fœlicitatẽ existimantes,

Epicurea fœlicitas viuere vt velis.

Quicquid libet, licet. Iustitiam itaq; & rationem apertè nonnulli detestantur, quoniam libertati suæ frænos ex illis iniectos putãt, nec satis synceram voluptatem, nec satis solidũ imperium arbitrãtur, quod rationis & honesti limitibus coercetur. Illa enim apud eos opinio inueterata confirmatur, verè dominum nõ esse, qui alterius cuiuscũq; præscriptis obtẽperat. Istis principijs deuoti atque consecrati, & sui amore iam penitùs deflagrantes, animi statim superbiam, vultusquè nubeculam induunt, vestes addunt lautißimas, aurum, gẽmas, monilia, deinde rarò in publicũ prodeuntes, authoritate, existimationeq; apud vulgus ex eo maiore se fore sperant: immo tanq; mortales dij adorari volũt: cùm interim Coloßis illis persimiles mihi videri solẽt, qui superiori anno in Agonis profesto die Romæ sursum de-

Colossi ingentes statuæ.

orsum ferebantur. Qui cùm hominibus equisque ingentibus exteriùs similes essent, intus stipa, scruto, & lacinijs turgescebant. Colossus tamen in eo deteriores sunt, quod illi suo pondere atque vi erecti consistant: hi aduersis iniquis ponderibus examinantur, vt nec recta rationis lineis, nec fundamentis aqualibus consistentes, sua se grauitate obruant, & ex alio in alium indies errorem incurrant. Nam inscitia falsaquè opinione impliciti, dum se falli non posse suspicantur, dum potentiam suam sapientia quæsitam credunt, eò demum insaniæ redeunt, vt in aliorum possessiones præcipitanter irruant, vimquè pro voluntate, voluntatem pro ratione habeant. Istis si bene consultum esset, (quod illi ferre non possunt) si omnia diligenter cum prudentia perpenderent, regnandi potius cupiditatem abyicerent, quàm regnum appeterent. Satius enim perspicerent, quàm plenum periculi & dedecoris esset, tum imperare, cùm populus suo principe multò esset sapientior. In musicis, in saltatione, in equitando, parum scire nemini nocet: qui tamẽ imperitior est, verecũdia impeditur, ne istorũ aliquid faciat: Verùm in Repub: administrãda si quis imprudentior fuerit, omnia

rerum

rerum discrimina, mors, ruina, incendia, vastitates, omnes denique pestes, & rerumpub: vlcera erumpunt: & multi tamen principes, in summa rerum ignorantia, ad regnorum gubernacula audacissimè accedunt, clauumq; non coram paucis tenent, sed aspiciente tota terrarum orbe: adeo enim alti & conspicui sedent, vt eorum non modo scelera, & flagitia, sed minimi etiam errores obseruentur. Cimonem siquidem memoriæ proditum est malè audisse quòd vinum diligeret, Scipionem quia somnum, Lucullum quia epulas: sed vtinam per deos nostrorum temporum principes,)cùm quid peccatum est, illud ipsum tot tantisquè virtutibus expiarent, vt illi olim antiquissimi, qui sicubi errassent, dignis quibusdam virtutibus nunc monentibus, nunc hortantibus nusq; defuerunt: immo verò summa cũ industria ad aliorum arbitrium, suam vitam atque mores effinxerunt: vt Epaminondas, Lisiæ Pythagorei: Agesilaus, Xenophõtis: Scipio denique, Panætij: atque alij innumerabiles. Verum si ad nostros fortè principes, seuerus aliquis philosophus, aut alius quispiam accederet, qui apertè sine aliquo artificio tremendam vera virtutis maiestatem illis o-

ſtenderet, boniquè principis officium atque mores deſcriberet, non dubito quin ab eo, primo aſpectu abhorrerent, quin cane peius, & angue oderint, quin omnibus deridendum proponerent. Cùm igitur iſtius ſeculi principes; malis conſuetudinibus, ignorantia, philautia ſic deliuerauerint, veritatem virtutemquè vt amplecti facilè non poſſint, cùm hominis vaniſſimi atque aſſentatores, iniquiſſimis rationibus eorum beneuolentiam, familiaritatemquè aucupentur. Praclarè Curialis noſter fecerit, ſi ea, quae eſt prudentia, regis ad ſe animum ſic alliciat, liberè vt illi ſine moleſtia, ſine faſtidio de rebus quibuſcunque cum eo conuenire & colloqui liceat. Quod quidem facillimè efficiet, ſi talis re ipſa fuerit, qualis eſt à Comite & Frederico deſcriptus, minimoque negotio in veri inueſtigatione ſemper cũ eo verſabitur: in cuius animum bonitatis naturam paulatim infundet, continentiam edocebit, magnanimitatem, iuſtitiam, temperantiam, virtutumq; omnium dulcem iucunditatem inſtituet. Qui cùm ſemel deguſtauerit, quantũ ſuauitatis ſub parua illa vitiorum profligandorum amaritudine lateat, (quae nunq; diſpendio, dolore, ignominia vacant): tũ illum

illum ſummorum imperatorum exemplis confirmabit, quibus ſtatuæ nunc æneæ, nunc marmoreæ, nunc aureæ, in locis publicis ſunt poſitæ, vt & illis ad æternitatem valeant, & alijs ad virtutis calcar atque incitationem, qui honeſta quadam æmulatione permoti, eadem laudis & gloriæ trophæa inſectentur. Ita aſtera virtutis via, & frondium integumentis, & florum ſuauitate emollienda eſt: præſertim ſi ſumma ſit imbecillitas eodem contendentis. Iſtis accedant aliquando muſica, nonnunquam arma, & equi, quandoq; carmina, & inuenta amatoria, nihil deniquè omittatur, ex quo honeſtam voluptatem percipere poſſit: ſemper cum iſtis ludicris boni aliquid, & ſalutaris fallaciæ immiſcens: vt medici acuti, qui cum teneris infantibus amarum aliquid miniſtrant, vaſis ſemper orificium, dulcedine quadam perfundunt. Curialis itaque ſi in omni loco, tempore, atque exercitio voluptatis inuolucra in iſtum finem accommodet, facilè quidem propoſito tam honeſtè optato potietur, maioremque ex eo q̃ ex alia re quauis laudem atque remunerationem promerebitur: quoniam in tota hac rerum vniuerſitate bono principe nihil melius, flagiti-

Virtus ſuauiter docenda.

oso verò nihil inutilius. Nulla itaque pœna, nullus cruciatus, Aulicis illis satis magnus est, qui honestis, iucundisquè consuetudinibus tanquam velo aliquo vtuntur, quo principem occultè corruptum, ad vitia & improbitatem seducant, cùm se illi istis modis semel insinuauerint. Illi enim non vnicum vasculum ex quo tantum vnus, sed ipsum fontem ex quo omnes bibunt, veneno inficiunt. Hìc quasi nihil præterea dicendum esset, tacuit paulum Octauianus. Verùm Gasparus, non video (inquit) quomodo istam animi bonitatem, continentiam, reliquasquè virtutes, quas Curiali docendas præscribis, edisceré aliquando possimus: ego illas diuinitùs vel à natura, vel à deo aliquo concessas arbitror. Nemo enim adeo intemperatus & iniustus, adeo improbus, & flagitiosus est, quin si ab eo quæratur, talem se esse denegabit: omnes contra iusti, continentes, probi haberi volunt: quod ita non esset, si virtus disci posset. Nihil enim est cur pudeat id nescire, quod nunquam edisceré studuisti: sed turpe fœdumq; ducitur eo carere, quod natura plerunquè elargitur. Vnusquisque proindè naturalia tam animi quã corporis vitia, summa studio ab oculis remo-

quet

uet: vt in cæcis, claudis, incuruis, reliquisquè natura malè insignitis, licet cernere. Nam ea etsi natura erreri ascribi possint, vnusquisq; tamen eadem videri nõ vult: quoniam quasi signum aliquod, & occultum ipsius testimonium videtur, aut imperfecti animi, aut depravatæ voluntatis. Istam certè sententiam, Epimetheifabula confirmat, qui cùm naturæ dotes distribueret, homines earundem cæteris omnibus animantibus indigentiores reliquit: vnde artificiosam illam sapientiam, qua victum homines, cultumq; acquirunt, à Minerua & Vulcano furtim Prometheus absoluisse dicitur. Neque tamen politicam illam prudentiam habebant, qua se in vnum locum congregatos mœnibus atque ciuitatibus continerent: quoniam eandem Iupiter alta turre repositam, firmissimis excubys custodiuit, quæ Prometheo tantum terroris iniecerũt, vt propiùs accedere nõ auderet. Iupiter tandem hominum miserius, qui moralis virtutis defectu conuenire non possent, sed per agros dissipati ferarum in modo vitæ exposite erant, Mercurium in terras cum iustitia atque verecundia legauit, vt istis duabus & ciuitates exornaret, & ciues in vnum

Epimethei fabula.

cogeret

cogeret. Neque vero istas illæ tanquam artes, mortalibus concessit, in quibus vnius scientia (vtpote medicinæ) multorum insciticæ medetur, sed vnicuique seorsim sine discrimine insidit: legem etiam cauit, vt qui nihil iustitiæ, nihil pudoris haberent, tanquam capitales Reipub: pestes, morte præciderentur. Istæ igitur virtutes naturaliter hominibus sunt inditæ & infusæ, nullis præceptis, nullis institutis, nulla scientia perdiscendæ. Arridens hic leuiter Octauianus, tune (inquit) Gaspare, homines tam infœlice & peruerso iudicio natos putas, vt cum arte atque industria, vrsorum, Leonum, Luporum feritatem mansuefecerint, cùm volucres natura vagas, atq; celeres, huc illuc quoquo velint circumuolitare faciant, cùm eas è syluis atque libertate, in laqueos & seruitutem cùm velint alliciat, eodē artificio sibi ipsis prodesse, animosq; perfectiores facere non posse existimas? Hoc perinde esset, ac si medici leuissimos vnguium ac gingiuarum dolores summa solertia curarent, febres interim, pleuritides, aliasq; ægritudines truculentissimas contemnerent. Quod quantum cum ratione dissideat, quiuis apertè viderit. Ego sanè morales virtutes ōnino à natura da-

tas

tas non opinor: nihil enim ſubitò in contrariam naturam degenerat. Nam lapidem etſi millies ſurſum ſumma vi proieceris, nuſquàm efficies, vt ſurſum ex ſe tendat: ita virtutes iſtæ, ſi nobis ſic eſſent naturales, vti lapidi ſua grauitas, nunquàm herclè vitijs aſſueſcere poſſemus. Ne vitia quidem ipſa ſunt iſto modo naturalia, quæ ſi eſſent, virtutibus nũq̃ liceret imbui: tum in eo permagni errores eſſent, ſi propter ea mala plecteremur, quæ natura nobis ſine noſtra culpa cumulauit: peccarent etiam leges, quæ præterita corrigere non debent (cùm facta, infecta eſſe non poſſint) ſed futura potius proſpicere, vt nec in poſterum delinquatur, nec malo delinquentis exemplo, alij inquinentur. Sed ita virtutes atq; vitia quodãmodo diſcuntur, quoniam ad vtraque aptos natura nos procreauit, vtriuſque deinde conſuetudine habitus in nobis acquiritur, ſecundum quem quoties operamur, vel ſtudioſi ſumus, vel vitioſi. In iis, quæ nobis ſunt naturalia non eſt ita. Primùm enim in nobis eſt facere, deinde ea facimus, vt in ſenſibus: audire enim videre, ſentire priùs poſſumus, quàm audiamus, videamus, aut ſentiamus. Hæc fortaſſe poſtea diſciplina

Ariſtotelis Ethic. 3.

cultiora

cultiora in nobis atque ornatiora reddunturVnde pedagogi quicunque approbati & periti ſunt, non literis ſolum pueros ſed decenti quadam actione, loqui, edere, bibere, mouere inſtituunt. Quocirca in virtutibus quemadmodum etiam in artibus magiſtro aliquo opus eſt, qui erudiendo, hortandoque ad morales virtutes nos excitet (quarum ſemina in animis noſtris incluſa & ſepulta habemus) deinde quaſi frugi agricola, eadem excolat, vias quaſdem eiſdem patefaciat, ſpinas loliumque libidinum noſtrarum radicitus euellat, quæ animos noſtros ita ſæpe obſcurant, atque ſuffocant, vt nec flores illos nec fructus fœlices producere poſſint, qui ſoli in mentibus noſtris pullulare debent. Atque iſta quidem ratione iuſtitia nobis atque verecundia naturaliter inſunt, quas tu Iouem ais ex æquo in terras omnibus immiſiſſe. Verùm quemadmodum corpus quantumuis robuſtiſſimum, ſi abſque oculis hùc illùc moueatur, labi neceſſe eſt, atque decidere: ita virtutes iſtæ, quarum facultates atque igniculos in animis noſtris habemus, niſi diſciplina adiuuentur, in nihilum plerunque recidunt. Nam ſi earum actionibus vti velimus, ſi perfectum habi-

habitum consequi, sola natura non sufficiet, sed rationis & iudicij subsidia adiungenda sunt, è quibus & lumen aliquod in animo appareat, & ignorantiæ vela (quæ errorum mater est) penitùs detrahantur. Nam si boni & mali natura penitus nobis perspecta esset, bonum semper eligendum, malum repudiandum putaremus. Virtutem itaque prudentiam quandam & quasi boni electionem, vitium verò imprudentiam, ignorantiam, depravatum iudicium licet appellare. Homines enim malum non eligunt, quòd malum esse opinentur, sed falsa bonitatis specie atque effigie decepti. Multi tamen sunt (inquit Gasparus) qui cùm satis sciant, malum nihilominus agunt, præsentem voluptatem, futuris supplicijs præponderantes: vt latrones, homicidæ, sicarij, & id genus nepotes alij. Vera quidem voluptas (inquit Octavianus) semper bona est, & verus contra dolor perpetuò malus: sed illi valdè cæcutiunt atque delirant, dum inanes voluptates, pro synceris insectantur, & verissimos dolores pro fictitijs refugiunt. Vnde ex adulterina quadam iucunditate, in infestissimas acerbitates prolabuntur. Ars itaque illa quæ verum à falso discernere facit,

Vitium occultum non est occulta impotentia Arist.

cit, ediſci poterit. Ea vero virtus, quæ illud quod re vera bonũ eſt, ab eo diſcriminat, quod ſpecie tantummodo tale eſt, veriſſima ſcientia appellari poterit: cùm ignorantiam propellat, quæ (vt modò dictũ eſt) errorum omnium origo eſt. Hic Petrus Bembus, neſcio (inquit) Octauiane, quomodò tibi Gaſparus concedat, flagitia ab ignoratione profluere, ſcienteſquè nos & prudentes non peccare, in vera fictaquè voluptate & dolore decipi. Incontinentes ſiquidem rectæ rationi indicant, nuſq; ignorant, aliò libidinem alio officium impellere, ſed ſummo impetu reluctantes, appetitum rationi opponunt. Vnde acerrimæ illæ voluptatum, dolorumquè cum iudicio contentiones exoriuntur, denique ratio auidiſſimis deſideriis quaſi vento & marinis tempeſtatibus concuſſa, relicto clauo atque anchora, fortunæ ſe & periculorum incertitudini committit. Incontinentes igitur ſuſpenſo & hæſitanti animo labuntur & (vt dici ſolet) vis trahit inuitos. Quod ita non eſſet, niſi certò cognoſcerent malum id eſſe quod agunt: ſpreta enim & cõtempta ratione, præcipites appetitui ſe traderẽt, iamq; non incontinentes, ſed (quod multo eſt deterius) intẽperantes eſſent. Incon-

tinentia

tinentia enim quaſi mancum eſt, & diminutum quoddam vitium, quoniam rationis aliquid admiſtum habet: Continentia verò virtus imperfecta, quoniam perturbatione aliqua tanquam procellis agitatur. Quocirca incontinentiæ errores (vti mihi videtur) ab ignoratione proficiſci dici non poſſunt, aut eos fallis & proinde minus peccare: cùm nihil certiùs ſciant, quàm ſeipſos grauiter delinquere. Tum Octauianus ſatis mehercule artificioſum (Bembe) argumentum, ſed vide ne ſpecie, quàm re ipſa melius. Nam incontinentes etſi in ſumma ambiguitate & ſollicitudine peccent, ratioquè in ys impotentiùs contra libidines digladietur, denique vitia omnia mala eſſe cognoſcant: ſcientia tamen illorum inuolucris quibuſdam obtegitur, nec ita (vt eſt neceſſe) exactè intelligunt, in iſquè leuis potius opinio, quàm certa cognitio videtur, quoties in illis ratio affectionibus turpitèr concidit. Hìc ſi vera ſcientia ineſſet, nihil ſceleris, nihil peccati foret: Nam quoties appetitus iudicium vincit, inſcitiæ ſemper miniſterio adiuuatur. Neque ſane cognitio perfecta, ab affectione (quæ corporis magis quàm animi eſt) ſuperari poteſt: quæſi rationem audiret, virtus

esset, sin repudiauerit, in vitiũ degenerat. Sed ea rationis semper vis est, vt sensus nostros mirificè penetrans, ferè obtemperantes faciat, nè ignorantia aliquãdo in suas possessiones irrepat: vt etiamsi spiritus, ossa, nerui rationem in se non habeant, in omni tamẽ animi permotione, in qua imaginatio seipsam erigit, & spiritibus quasi frænos quosdam remittit, omnia confestim membra in promptu sunt, pedes vt eant, manus vt apprehendãt, reliqua vniuersa vt faciant, quicquid mens præceperit. Hæc in illis manifestè perspiciuntur, qui nauseãtem aliquem cibum & fastidiosum comedunt ita delicatè conditum, vt gustui iucundissimus videatur: eundem cum qualis sit postea intelligant, non solùm cum dolore & fastidio ab eo abhorrent, sed animo cum corpore eucstigio conspirante, illum continuò euomunt & eyciũt: Hìc cum plura dicturus Octauianus videretur, interrupit illius orationem Iulianus, & ego te (inquit) Octauiane (nisi malè intellexerim) cõtinentiam virtutem quandam imperfectiorem dixisse memini, quoniam perturbationibus vndiquè septa, atque obsessa est. Quod si ita sit, si acerrimis in animis nostris iudicij cum

ppe-

appetitu concertatio ſit, virtus illa, quæ poſt tot pugnas, tantaſque tempeſtates rationi victoriam reportat iure optimo perfectior videtur, quam illa, cui nulla vis appetitus, nulli deſiderij auiditas, nulla libidinis flamma reſiſtit: Animus etiam ille in quo inhæret, non tam virtutis amore à vitijs abſtinet, quàm quia nullæ voluptatis illecebræ impellitur. Vtrum obſecro (inquit Octauianus) imperatorem magis ſtrenuum diceres, illumne qui ſe ſuaque omnia aperta pugna periclitatur, & hoſtem tamen ſuperat, an eum, qui virtute atque ſcientia ita paulatim omnes illius neruos præcidit, vt cum eo periculoſè confligere non poſſit? Laudabilior certè eſt (inquit Lælianus) quiſquis maiore ſecuritate vicerit, dum iſta victoria, ex aduerſariorum tarditate atque inertia non profluxerint. Placet herclè iudicium (inquit Octauianus): nam ea continentiæ ratio eſt, vt illi imperatori perſimilis ſit, qui cum inimicis viriliter dimicat, eoſdem quantumcũque validos & inſtructos profligat, tamen non ſine aliqua nota atque periculo. Temperantia verò ab omni moleſtia immunis atque libera, cum eo conferenda eſt, qui ſine ſudore atque ſan-

Continentiæ temperantiæ comparatio.

guine triumphat. Omnes enim libidinis igniculos in ſuo regno non ſolùm mitigauit, ſed penitus etiam extinxit: vt princeps vſu rerum ſapiens, cùm bellum ciuile increbuerit, omne malum inteſtinum diſſipat, atque diſſoluit, ſceptrumquè rationis imperio committit. Ita virtus iſtæc mentem ſubitò non diſtrahit, ſed tempeſtiuè placabili quadam ſuaſione ad honeſtatem allicit, quietam & ſecuram reddit ex omni parte, aquabilem & tẽperatam: nullum in ea diſſidium, nulla contentio, nihil impatiens, omnia libera, pacata, tranquilla, omnia rationis monitui obſequentia, vt agni teneerrimi, qui matrem ad latus quoquò eat inſequuntur. Hæc itaque virtus omnium longè perfectiſsima, plus quàm cæteræ omnes principem exornat, cùm ex aliis pluribus enaſcatur. Neſcio profecto (inquit Cæſar) num principibus conueniant virtutes illæ, quæ ab iſta temperantia profluunt, cùm affectionibus animum liberent, ſed Monacho aut Heremita quopiam non indignas putarẽ. Gubernatores enim cùm animoſi, liberales, magnifici fuerint, ſi iram, odium, beneuolentiam, indignitatem non oſtendant, non video qua authoritate, apud plebẽ, militeſq; exiſtant.

Non

Non dico temperantiam (inquit Octauianus) omnes funditùs ex animo affectiones, radicitusquè euellere (neque enim hoc vtile esset, cùm aliquid in eis boni insit) sed tumultuantes tantummodo turpesquè perturbationes rationi subijcere. Quodsi vt omnem animo molestiam exueremus, omnes etiam affectiones abijceremus, perinde esset, ac si publico edicto vinum interdiceretur, ne forte in violentiam & ebrietatem incidamus, neuè aliquando curramus, quoniam aliquando currentes corruimus. Equorum domitores intuemini, num illi equum à cursu atque saltu deterreant, an id potius tempestiuè ad Equisonis arbitrium fieri velint. Affectiones itaque temperantia limatæ virtuti suffragantur. Nam & ira fortitudinis coticula est, & odium improborum, iustitiæ desiderium est, idemquè in reliquis contingit: ita si omnes è medio tollerentur, imbecillem & vacillantem rationem relinquerent: tanquam nautam qui ventis destitutus, summa tranquillitate nauigare non potest. Noli itaque mirari (Cæsar) si è temperantia nonnullas virtutes enatas dixerim. Nam cùm istum vndiquè concentum pluſquàm musicum animus habeat, veram

facilè ſortituàinem induit, quæ illum & omnibus periculis liberat, & ſupra iſtam mortalitatem intrepidum, & animi paſſionibus inconcuſſum facit. Accedit eodem iuſtitia tanquàm virgo incorrupta, eademq; modeſtia amica, bonitatis mater, virtutum regina, qua omnia agenda præcipit, fugienda declinat, omnium reliquarum actiones, quaſi ſua fabrica perficit. Eam quicunque habet, non ſibi ſolum, ſed etiam vniuerſis prodeſt, verum vt videatur, antiquum illud, ipſum Iouem ſine illa regnare non potuiſſe. Accedit etiam magnanimitas, quæ omnia reliquis in rebus mediocria, maiora efficit: verum ipſe per ſe nuſquàm ſolet conſiſtere, cum qui alias virtutes nõ habeat, verè magnanimus eſſe nõ poſſit. Huius moderatrix prudentia eſt, quæ in boni electione conſiſtit. In iſta tam fælici atque aurea cathena, liberalitas magnificentia, veri honoris cupiditas, manſuetudo, comitas, affabilitas, multæq; aliæ (quarum nunc non eſt narrandi locus) ſuauiſſimè coniunguntur. Verùm ſi illis veſtigijs Curialis noſter inſiſtet, quæ nos illi iam antea propoſuimus, iſtas facilè omnes in principis ſui animo defixas atque inhærentes reperiet, quæ illos flores, fructuſq;

fructuſque proferent, vt nullis hortis, nullis viridarijs ſimiles inueniantur: ipſe verò ſibi-ipſi magnoperè in hoc vno ſatiſfaciat, cum ſe meminerit, non huiuſmodi fortunæ ludibria dediſſe, qualia alij homines leuiſſimi dare ſolent, non aurea atque argentea vaſa, non veſtes, non monilia, non eius generis alia (quibus & ille indiget, qui dedit, & ille abũdat qui accepit) ſed illam virtutem, qua nihil hominum generi diuinius contigit: nimirum rectam gubernandi, imperandiq; rationem quæ & ſola homines beare poteſt, & aureum illud denuo ſæculum reducere, quod olim (ferunt) regnante Saturno in terris fuiſſe.

Hic cum paulum Octauianus quaſi reſpiraturus conſiſteret, quam obſecro (inquit Gaſparus) fœliciſſimam gubernandi rationem exiſtimas? quænam illa eſt, quæ ad auream illam (quam dicis) ætatem facillimè conduceret? regnum ne, an verò forma Reipubl. aliqua? Ego ſanè (inquit Octauianus) boni ſemper principis imperium reliquis omnibus anteponerem, quoniam naturæ videtur conuenientius, & (ſi parua magnis licet conferre) ipſi Deo ſimilius, qui vnus ſoluſque gubernat omnia. Sed vt illud tam

Vnius imperij præſtantiſsimũ.

altũ omittamus, in ys omnibus, quæ humana prudentia atque industria conficiuntur (vt exercitus, naues, ædificia) vnius arbitrio, omnia commissa videmus. In corporibus verò nostris omnia membra sic reguntur, quemadmodum vni cordi videtur. Deinde perquè mihi consentaneum videri solet, homines vnius imperio perinde teneri, atque cætera animalia: quorum pleraquè naturæ instinctu, vni alicui obsequuntur. Ceruos intuemini, grues, aliaquè volatilia infinita, si principem semper aliquem non proponant, quem solertissimè insequantur. Apes verò quasi rationum momentis adductæ, tanta reuerentia, atque sedulitate regem obseruant, vt cum obsequentissimis totius mundi nationibus, conferendæ videantur. Quæ quidem vniuersa istuc innuunt, principis vnius imperium magis esse secundùm naturam quàm Rempub. Hic Bembus: at contra (inquit) mihi videri solet. Nam cùm omnes homines natura liberos procreauerit, æquum non est tantum illius beneficium nobis iniuriosiùs extorqueri, & vni alicui plusquàm cæteris omnibus conferri: quod in monarchia contingit, quum in ea populus seruituti ferè sit obnoxius,

noxius, & contra in omni Repub. bene constituta, præcipua libertatis cura habeatur. In iudicijs verò, atque deliberationibus facilius vnius quàm multorum opinio fallitur, vel amore, vel odio, vel ira, vel libidine, quæ in vno aliquo facilè incenduntur, in multos verò dissentientes citiùs langueſcunt. Illa vero volucrum, & ferarum exempla, nullo pendere nituntur. Nam nec Cerui nec Grues, vnum eundemque sibi semper præficiunt, ſed alterna quadam vicissitudine, iam hunc, iam illum insequuntur: quod non tam regni, quàm Reipub. ſpeciem in ſe habet. Nam illa demùm vera libertas eſt, cùm certis vicibus parent homines, atque imperant. Illud etiam quod de ejus rege dixeras parui momenti videtur: quoniam non ſui, ſed alterius cuiuſdam generis illorum rex eſt. Itaque qui dignum aliquem reliquis præficere velint, ex altero genere & nobiliore natura aliquem delibare oportet. Pecudes enim atque armenta, pecudi aut bruto non obtemperant, ſed paſtoris aut bubulco, qui præſtantiori indole atque ingenio eſt. Iſtius ego rationibus adductus, Rempublicam regno magis expetendam dijudicare ſolco. Ego huic opinioni

tua (inquit Octauianus) vnico tantum argumento occurram. Tres tantummodo sunt hominum regendorum rationes, prima monarchia siue regium imperium est, secunda aristocratia, id est, optimatum potestas, tertia, democratia, ceu popularis administratio. Ea verò rerumpub. labes, illa vitia, ea corruptelæ, illæ pestes, quibus istæ sunt obnoxiæ (cum sint omninò contrariæ) istis nominibus designantur: Monarchia degenerat in tyrannidem, Aristocratia, in oligarchiam, id est, paucorum diuitumque potentiam, democratia, in confusam quandam & tumultuantem totius plebis sine ordine administrationem. Harum trium tyrannis est omnium infestissima, atque deterrima, quod infinitis rationibus licet ostendere: & proinde consentaneum est Monarchiam esse optimam, quoniam pessimæ est opposita. Nam contrariorum (vt scitis) contrarij sunt effectus. Illi verò quod de libertate obieceris id respondeo, eam non esse veram libertatem, viuere vt velis: sed pro legum syncerissimarum præscripto, atque norma spiritum ducere. Neque verò obtemperare minus naturæ congruum, vtile, aut necessarium est, quam imperare:

Rempub. species.

Imme

Immo ab ipsa natura quibusdam ista conditio imposita est, vt pareant, alys vero vt imperent. Certum hercle est, duo esse gubernãai genera, alterum herile est, & violentum, vt domini in seruos, animi in corpus: alterum mite & placidum, vt boni principis in ciues legum ministerio, rationis etiam in appetitum. Vtrumquè certè vtile, quoniam & corpus animo, & appetitus rationi vt obtemperent, ab ipsa natura informata videntur. Permulti sane homines sunt, quorum omnes actiones, operationesquè ad corpus tantum spectant, hi à bonis studiosisquè hominibus tãtum differunt, quantum corpus ab animo, & quanquam rationis capaces sint, eam tamen facie tantummodo, atque effigie cognoscunt, cum illam nec possideant nec fruantur. Isti naturaliter serui, atque mancipia sunt, quos si penitùs intrò spexeris, seruitutem illis, quam imperium vtiliorem iudicaueris. Quomodo igitur illis imperandum est (inquit Gasparus) quos natura seruili ingenio non instituit, sed liberali, & ad virtutem propenso? Ciuili nimirum illo, placabili, atque regio imperio respondet Octauianus: quibus non iniquum fuerit illos magistratus delegare,

ad

ad quos natura eosdem aptos effinxerit, vt hominibus aliquando minoris prudentiæ imperent : ita tamen vt merum præcipuumquè imperium, soli principi inuiolatum reseruetur. Tu vero cùm vnius mentem, sensumquè facilius quàm multorum iudicium corrumpi diceres, illud etiam meminisse debueras, vnum facilius probum sapientemquè virum reperiri, quàm multos. Neque sanè desperandum est, principem illum vnum, bonum virum & prudentem fore : nam cùm nobili familia sit, quid in sua natura ad virtutem proclivius sit, & eximia maiorum memoria allectus, & honestis studijs à teneris annis educatus? & quanquàm hominis naturam non reuincat (quod tu apum exemplo vis fieri) tamen si liberalitèr instructus, si optimis præceptis imbutus, si illo artificio suffultus fuerit, quo isti nobiles Curialem exornarunt, scilicet prudentia, fortitudine temperantia, iustitia, liberalitate, denique si maiestate, pietate, misericordia, non minus hominibus charus fuerit q̃ ipsi Deo, (cuius beneficio istas tam heroicas virtutes cumulatè consecutus est) nõ est dubium, quin & naturæ communis limites superare, & istã mortalitatẽ excedere, &

inter

inter mortales, ſemideus eſſe videatur. Deus ſane illis principibus minimè delectatur, qui eum magnitudine & potentia imitari ſtudet, quique ab hominibus adorari volunt (ſunt illi quidem ſuperis ridiculi) ſed ijs potiùs, qui in ſumma rerum omnium poteſtate & licentia, pietati ac ſapientiæ ſtudent: quarum ope, cùm & ſatis bene ſciãt, & ſatis bene velint, tãquam miniſtri fideliſſimi, ad reliquorum vſum atque commodum, ſuas dotes atque beneficia elargiãtur, quæ paulo antea ab illo ſolo acceperũt. Quemadmodum itaque in illo cæleſti globo, ſol, luna, reliquaquè ſydera, tãquam in ſpeculo aliquo Dei ſimilitudinem mũdo commõſtrãt: ita in terris multò magis expreſſam illius effigiem, principes illi habẽt, quicunque illum ſyncerè venerãtur atque amãt, quique clariſſimum illud illius iuſtitiæ lumẽ populo exhibẽt, nõ ſine vmbra quadã ſupremæ illius rationis & cæleſtis intellectus. Cum iſtis Deus diuinum aliquid cummunicare nõ dedignatur, iuſtitiam infundit, integritatem, aquitatem, aliaq; ita ſublimia, vt à me nominari non poſſint: cùm illius mirificam deitatem illuſtriùs nobis repreſentant, quàm

Princeps bonus Dei effigies.

vt

illud admirabile ſolis lumen, vel illa perpetua cœli circumgyratio vel multiplex ille ſtellarum curſus & incredibilis operatio. Illius itaque ſolius nutu, populus principis cuſtodiæ committitur, quo maior illius cura atque animaduerſio eſſe debet, cum vicariam Deo operam impendat, eique ratio exquiſita reddenda fuerit: imo vero in omnem rem, atque actionem ita diligenter excubare debet, ita plebem ſollicitè diligere, vt illius emolumenta atque incommoda ſua exiſtimet, illius incolumitatem, vitæque conditionem propriis ſemper commodis anteponat. Principem itaque nõ ſolùm ipſum probum eſſe oportet, ſed reliquos etiam probos efficere, vt Architecti norma, quæ nõ tantùm ipſa recta eſt & æqua, ſed cætera etiam omnia rectiora, atque planiora facit. Illud enim vel maximum boni prĩcipis argumẽtum eſt, cum plebs virtuti, atque bonitati incumbit. Illius enim vitæ ciuium regula atque lex eſt, ad cuius ſe mores & ingenium componũt vniuerſi. Illud interim malè cohæret, vt vel is qui in ſumma inſcitia & ignorãtia eſt, alios doceat, vel qui nullo modo aut ordine cõtineatur, alios in officio cõtineat, aut qui ipſe in pra-

ceps ſæpius ruat, alios teneat, & ſuſtentet. Quiſquis itaque iſtæc munera ſyncerè exequi deſiderat, ſapientiæ omni induſtria inuigilet, deinde omni in re rationis leges diligentiſſimè teneat, easquè non chartis inſcriptas, non ære inſculptas, ſed animo defixas habeat, tãquam familiares quaſdam atque intimas ſuiipſius partes, vt illam dies nocteſquè omni tempore, omni etiam loco illarum perturbationum turbulentiſſimarum admoneant, quibus mentes intemperatæ exagitantur: quæ nunc quaſi alto ignorationis ſomno conſopitæ, nunc cæcis libidinibus diſtractæ, eas turbas patiuntur, quas nonnulli ſolent extimeſcere, dum per inſomnium, prodigioſa quædam, & horrenda terriculamenta perſentiunt: quorum quo maiores deſideriorum faces ſunt, eo ſemper truculentiores moleſtiarum flammæ apparent. Nam principi cum quicquid libuerit liceat, periculum eſt, ne id ſemper velit, quod non debeat. Præclarum itaque Biantis illud eſt, Magiſtratus virum indicat. Nam vt in vaſculis rima aliqua ſit, dum vacua ſunt, haud facilè deprehẽditur, cum plena ſunt ſtatum effluunt, vitiumq; indicant: ita malus animus ægritudinem vix vſq; expl-

Malus animus fœlicitatem ferre non poteſt.

rat.

rat, niſi cùm in ſumma dignitate conſtitutus fuerit. Oneroſam enim imperij vim ſuſtinere non poterit, cùm ſeipſum, id eſt rationẽ deſerat, cùm vndique ſuperbia, ira, faſtidio, tyrannide, ambitione turgeat, cùm probos, ſapientesq; deſpiciat, & iniquiſſimum quenq; efferat, cùm nullas amicitias, nullos congreſſus, nullum conſilium ferre poſſit, cùm neminem æſtimet niſi exploratores, homicidas, delatores, vt hominibus & metum, terroremq; incutiant, & debiliores faciant, dum inter eos factiones contentioneſq; enutriant. Vnde incõmoda incredibilia, vaſtitates, ruinæ, interitus cõſequũtur, nonnunquàm etiam tyrãnis ipſis timor quidã perpetuus. Nihil enim principes boni ſibi ipſis ſolent metuere: ſed ne quid malj ciuibus cõtingat, Tyranni etiam eos præcipuè verentur, quibus imperãt. Et proinde quanto maior ciuium numerus eſt, quoquo illi potentiores ſunt, eo timent vehementius, eo plures habẽt inimicos. Quanta quaſo animi anxietate, quãta timore Clearchus ille tyrannus Ponticus in foro, theatro, in cõtionibus, locisque publicis interfuit, cùm in cista obſeratus (vti memoriæ proditum eſt) ſemper ferè dormiuerit? Quid de Ariſtodemo

Clearchus tyrannus.

Ariſtodemus.

demo Argiuo dicam, qui lectulo tanquàm carcere & vinculis vsus erat? Namintra palatium, minutißimum quoddam latibulum construxit, ab omni domus parte disiunctum, & in aëre adeo altè suspensum, vt eo sine scala ascendere non posset: ibi cum meretricula pernoctabat, cuius mater vnoquoquè vespere scalam auferebat, eandemquè summo mane reduxit. Huic omninò contraria boni principis vita debet esse, libera, secura, non minùs ciuibus, quàm sibi ipsi chara, & politicis actionibus, & contemplatiuis studys tantum dedita, quantum multitudinis vtilitati videbitur conducere. Tum Gasparus: quam obsecro vitam (Octauiane) principi conuenientiorem existimas, moralemne & practicam, an speculatiuam & intelligentem? Subridens hic Octauianus, tu fortasse adeo me mihi placere existimas, vt me Curialem nostrum putem, qui adeo multis scientys ornatus, harum vnaquaquè exactißimè vti cognouerim. Reminiscere quaeso multas illi virtutes ab istis dominis attributas esse, quas ego in me nunquam agnoui. Primùm itaque in eo inuestigando demus operam: nam & in ista quaestione, & in reliquis omnibus princi-

pem bonum ſpectantibus, ego illi libentiſsime conceſſerim. Credo equidem (inquit Gaſparus) aut parum tibi deeſſe eorum, quæ Curiali noſtro ſunt attributa: aut ſi quid abſit, muſicam id potius eſſe & ſaltationem, reliquaquè nullius ponderis ludicra, quàm vel principis inſtituendi rationem, vel veræ curialitatis formam. Non ſunt herclè parui momenti (inquit Octauianus) quæcunque ad principis beneuolentiam atque gratiã conciliandam valent: eadẽ (vti iam antea diximus) cognita atque perſpecta eſſe debent, priuſquàm illius animo virtutem inſerere conemur, quæ gradibus quibuſdam ediſcenda eſt, tantumq; ſemper prodeſt, quantum obeſt ignorantia, quæ & vitiorum mater eſt, & ſui ipſius amorem ingenerat. Satis itaque iam pridem dixiſſe mihi videor, & plus etiam fortaſſè, quàm vobis promiſeram. Tanto tibi nos deuinctiores efficies (inquit Ducissa) quanto tu plus quam pollicitus es, præſtiteris. Quocirca ne pigeat Gaſparo hac in re ſatisfacere: & principem tuum amabò vlteriùs inſtituas, ſi aliis præceptis indigere putes, finge te illi iam nunc eſſe chariſsimum, libereq; licere, quicquid libuerit, perſuadere. Aſſiſtit hîc Octauia-

nus,

nus, & si ego (inquit) principis cuiusdam mihi satis iam cogniti fauorem conciliassem, non dubito, quin eundem, liberè loquendo quàm citissimè amitterem, & prius quam ille docẽdus erat, necesse esset me aliquid edisce re. Sed quoniam vestræ amplitudini ita placet, vt in ista quoque re Gaspare respondeam, id dico, principibus vtramque vitam esse necessariam: magis tamen contemplatiuam, quoniam illa in duas partes distribuitur: quarum altera rectè cognoscit & dijudicat, altera benè & cùm ratione illi imperat, qui loco & tempore officiosè obtemperare debet. Atque id quidem est quod dux Fredericus solitus est dicere, Illi semper morem geri, qui nouit imperare. Illud vero imperare præcipuum semper regis munus est, & nonnunquam tamen dum res agãtur, necesse est eos ipsos interesse, & oculus (vt aiunt) præsentibus negotia perlustrare, eadem per se ipsos nonnunquam exequi, quæ πρᾶξις & actionis pars est. Verum actiua vitæ finis atque terminus speculatiua esse debet, vt belli, pax, laborum quies atque tranquillitas. Probi itaq; gubernatoris officium est, illis legibus atque decretis ciues instituere, vt in otio sine peri-

Oculus Regis iustitiæ custos.

culo, & in pace cum dignitate posſint viuere. Multi enim principes, multæ Reſpub: fuerunt, quæ bello, & contentione cùm eſſent florentiſſimæ, ſublatis belli incendijs, omnem ſubitò potentiam, ſplendoremquè amiſerunt: non ſecus ac ferrum, quod ſine vſu & exercitio rubigine plerunque conſumitur: cuius nulla alia ratio eſt, niſi quod recta pacis inſtituta non habeant, otyquè beneficio frui non poſſint. Neque ſanè natura videtur permiſſum, ſemper vt bella geramus, niſi pace (tãquam fine) propoſita. Etſi quorundam principum iſte animus eſt, vt nullos ſe fore arbitrentur, niſi finitimos quoſquè ſubditos ſibi habeant, populumq; bellica quadam feritate enutriant, vt alios ſpolient, alios depeculentur, nonnullos interimant, iſtiquè immanitati tanquàm virtuti cuipiam mercedem conſtituunt. Vnde apud Scythas conſuetudo inualuit, vt qui hoſtem aliquem non occidiſſet, ſolennibus epulis cratêra quadam vna cum ſocijs bibere prohiberetur. Alys vero regionibus mortuorum ſepulchris tot lapides quadratos pyramidis in morem (quos Obeliſcos vocant) ſolebant erigere, quot ij qui ſepulti erant, aduerſarios occidiſſent. Et hæc omnia in

eum

eum finem, vt homines ſtrenui & bellicoſi cùm fierent, alij alijs imperarent: quod infinitum in ſe aliquid habet, cùm ſemper aliquid reſtet, niſi totus terrarum orbis (quod fieri non poteſt) ſub iugum mittatur. Neque vero naturæ legibus valde conſentaneum videtur, quæ id nobis in alijs placere non vult, quod in nobis ipſis minimè approbamus. Populum itaque princeps bellicis rebus inſtituet, non propter dominandi libidinem, ſed vt ſe melius defendat ab ijs, qui vel ſeruitutem vel iniuriam minitantur, vel vt tyrannos exterminet, vel vt eos liberos reddat, qui ſunt iniurioſius tractati, vel vt eos in ſeruitutem redigat, qui ſunt natura ſerui, quos ſumma humanitate, pace, atque otio gubernabit. Huc totius imperij iura, huc iuſtitia ſpectare debet, vt viri flagitioſi pœna plectantur, non odio aliquo, ſed ne mali amplius exiſtant, neuè bonis hominibus ſua turpitudine infeſtiores fiant. Iniquè enim comparatum eſſet, vt in bello, (quod ipſum per ſe malum eſt) magnifici & ſapientes habeamur: in pace vero (qua nihil melius) craſſi, ſuppini, eſcitantes, adeoquè inſulſiſimus, vt tanto bono frui non poſſemus. Quemadmodum igitur

in bello vtilibus, ac neceſſarijs incumbendum eſt, vt fine, id eſt pace potiamur: ita in pace (cuius finis eſt ſecuritas) honeſtati ſtudẽdum, quæ vtilitatis finis videtur. Ita & ciues boni erunt, & princeps plures habebit, quos præmijs atque laude, quàm quos pœnis afficiat, & regnum vtraquè ex parte fœlix erit, dum non imperioſa gubernatio ſit, vt domini in ſeruos, ſed lenis & pacata, vt patris in liberos. Hîc Gaſparus, intelligerem (inquit) idque perlubenter, quænam illæ virtutes ſunt, quæ foris vtiles & neceſſariæ, domi verò honeſtæ videantur. Omnes meherculè (inquit Octauianus) bonæ ſunt, omnes percõmodæ, quoniam bonum finem ſpectant. Verùm in rebus bellicis primas partes fortitudo habet, quæ paſſionum imbecillitate, animum ſic exonerat, vt periculum non modo non extimeſcere, ſed contemnere etiam putetur. Eam patientia comitatur conſtanti quadam aduerſus fortunæ procellas, caſuſquè humanos tolerantia circumſepta. Illæ etiam virtutes, quæcunquè honeſtatem propoſitam habent, vt iuſtitia, continentia, temperantia, bellicis temporibus valdè conueniunt: ſed pacitamẽ & otio magis neceſſariæ. Nam ſic ſunt hominum

Pacis quam belli non minor cura.

num mores, vt cùm fortuna fœliciùs afflauerit, cùm in ſumma rerum ſecuritate verſetur, facilè iniuſti, & temerati fiant, facilequè ſe voluptatibus diffluere patiantur. Quorumcunquè igitur ea conditio eſt, iſſdem iſtarum virtutum maximus vſus eſt. Humanus ſiquidem animus otio langueſcens, facillimè corrumpitur: vnde antiquum eſt illud ſermone prouerbium, Ocium ſeruis non conceditur: adeo vt Pyramides illæ Ægiptiæ, in nullum alium finem extructæ putentur, niſi vt plebi negotium faceſſerent. Vnicuiquè enim noſtrum nihil vtilius, quàm tolerandis laboribus ſe aſſuefacere. Reſtant nonnullæ virtutes aliæ cum primis vtiles: ſed iſtæ hoc tẽpore ſufficere mihi videntur. Nam ego ſi iſta ratione meum principem educare atque inſtituere poſſem, probi Curialis officium atque finem abundè mihi viderer expreſſiſſe. Tum Gaſparus, quoniam recta (inquit) educatio à te tantoperè laudatur Octauiane, quoniam eam credis viros probos & fœlices efficere, illud valdè cognoſcerem, num Curialis noſter vſus, & quotidianis actionibus, principem ſic inſtituet, vt nihil cogitanti conſuetudo vitæ optimæ enaſcatur: an potius col-

loquio & rationibus boni maliquè naturas patefaciet, priusquam quid expetendum, quid fugiendum oſtendat: denique num in illius animo virtutes perſuadendo, præcipiendoque, an aſſuefaciendo diſſeminandæ ſint? Tu me (inquit Octauianus) in infinitum diſcurrere vis: tamen ne lentiùs & inuitiùs ſatisfacere tibi videar, illud non grauabor adijcere. Nos quidem vtiex duabus partibus conſtitimus, animaſcilicet & corpore: ita ipſa quoque anima diſtributa eſt in rationem, & appetitum. Et quemadmodum in vniuſcuiuſquè noſtrum generatione, corpus anima prius eſt, ita quoque irrationalis animæ facultas, rationali eſt anterior: quod licet in infantibus cernere, qui ſtatim vt nati ſunt, iram quandam, vehementemque appetitum oſtendunt, progrediente deinde tempore ratio eluceſcit. Corporis itaque prius cura, quàm animæ habenda eſt, appetitus antea quam rationis, & corporis, tamen propter animum, & appetitus propter intellectum. Nam vt virtus contemplatiua eruditione, & doctrina: ita moralis, vſu & conſuetudine perficitur. Cuius fundamenta exercitatione primùm iacenda ſunt, quæ paulùm deſiderijs obſiſtat,

Corpus anima in generatione prius.

ſtat, non dum ad rationem accommodatus: eadem poſtea leuiter ad bonitatem adducat, in qua cùm aliquantulum acquieuerint, intelligentia confirmanda ſunt, qua etiam ſi lumen ſuum nouiſſimè oſtendat, perfectiſſimum tamen virtutis moralis vſum (quod omnium primum eſt) præſcribere videtur. Priuſquam vlteriùs progrediare (inquit Goſſauius) narra obſecro, quo pacto corpus noſtrum curãdum eſt, quoniam illius ante animum, curam habendam eſſe aſſimaſti. Subridens Octauianus, ab iſtis (inquit) ſciſcitare, qui bene alti & nutriti, cuticulam ſic curant, vt obeſi & rotundi appareant: ego verò vix bene curatus, gracilis & macilentus ſum. Quanquàm de eo etiam permulta dici poſſunt: nam de tempore nuptijs opportuno, de exercitijs, de educatione, ſimulatquè in lucem fuerint editi, de totius ætatis curſu diligenter conſiderandum eſt, ſi liberos bene diſpoſitos, viuidos, atque animoſos eſſe velimus. Nihil hercle (inquit Gaſſarus) mulieril us magis placeret in liberis informãdis, ernandiſq, quàm illam communitatem inducere, quam Plato in ſua Republica deſiderat. De eo nondum eſt conuentum (inquit Æmilia)

Platonicæ Reipub. cõmuniter.

Æmilia) vt tu de integro mulieribus male dicas. Ego me illas (inquit Gasparus) valdè laudasse credideram, dum eas dicerem illius consuetudinis desiderio teneri quæ à philosopho tam diuino approbatur. Arridens hic Cæsar, videamus (inquit) num in omnibus præceptis ab Octauiano traditis (si saltem omnia tradiderit) hoc vnum reponi possit, deinde num istam legem principi promulgandam, necne decernat. Pauca equidem commemorauí (inquit Octauianus) sed (vt nunc sunt gubernatores) satis multa quæ probum principem efficiant: quamquàm artiùs & subtiliùs in ista inquirenti, permulta dicenda restant. Tum Ducissa: quoniam verborum tantummodo dispendium erit, dicito sedès quæcunquè tibi præcipienda vlteriùs occurrunt. Multa me herculè (inquit Octauianus) præterea instituerem, si eadem ipse cognoscerem, primumque admonerem vt statum nobilium numerum seligeret, qui essent omnium sapientissimi: omnia rerum grauissimarum momenta cùm illis communicaret, liberè cùm eo colloquendi persuadendiquè veniam concederet, facilè vt intelligerent, & quàm grata illi veritas, & quàm exosa

Principis Consiliarij quales.

exosa vanitas esset. Deinde plebeios aliquot in consilium etiam ascisceret, qui de ciuitatis statu cum nobilibus, & de communibus & de priuatis rebus conferrent. Ita ex principe tanquàm omnium capite, & nobilibus plebeijsquè tanquàm membris, vnum corpus constitueretur: cuius præcipua gubernatio ad principem spectaret, nec omnis tamen authoritas reliquis adempta esset: denique ex tribus illis optimis imperandi formulis, id est, Monarchia, optimatum potestate, atque populari, ista Respublica composita videretur. Istis benè positis initijs, suaderem illi inter omnia principum negotia, præcipuam iustitiæ curam habendam, quàm vt vndiquè inuiolatam conseruaret, viris prudentibus, & omnium longè spectatissimis magistratus mandandos esse, quorum sapientia cum probitate semper coniuncta esset, ne non tam sapientia, quàm versutia videretur. Quotiescũque enim ista abest integritas, nihil aliud leguleij & causidici moliuntur, nisi (vt veteratores) subtili quadam astutia, legum & iudiciorum vim infringant: quorum omnium errores, atque crimina illius ceruicibus immineẽt, à quo primũ sunt delegati. In ista siquidẽ

in-

iuſtitia omnis in Deum pietas eſt implicita: quæ cum vniuerſis hominibus vehemẽter excolenda ſit, principi cum primis videtur neceſſaria, qui eam pluſquàm omnia amplecti debet, & omnes ſuas actiones ad eandem dirigere. Deus ſiquidem (vt eſt apud Xenophontem) cùm ſemper diligendus ſit, tum vel maximè cùm proſpero fortunæ flatu vtimur: quia cùm reflauerit, multò ex eo confidentius illius opem implorare poſſe videmur. Fieri enim non poteſt, vt vel ſe, vel alios ſine Dei auxilio quiſquam contineat ac gubernet, qui res aliquando ſecundas, tanquam ſuæ voluntatis miniſtras dat, vt nos calamitatibus liberẽt, nonnunquam verò aduerſas, ne proſperitatis quieti altè indormientes, vel illum ipſum obliuiſcamur, vel humanam prudentiam diuinitùs ab eo conceſſam negligamus: quæ res noſtras (ſi quid erratum ſit) ſic corrigit, vt illi ſolent qui peritè teſſeris ludunt, ſi malè iacta ſit alea. Hic illud obliuiſci non poſſum, ne princeps religionis integumẽtis vel ſuperſticioſus, vel præſtigioſus, vel vaticinijs (omnium rerum vaniſſimis) intẽtus ſit. Nam ſi veram pietatem cum humana ſapientia coniunxerit, non ſolum propitiam

Vaticinia rerũ omnium vaniſſima.

pitiam ſemper præter ſpem fortunam habebit, ſed Deum etiam pace belloquè propugnatorem. Dicerem etiam de illius in patriam atque populum amore: vt nec eos nimia ſeruitute opprimeret, ne in odium, coniurationes factioneſquè inciderent: nec nimia licentia indulgeret, ne vita libidinoſa, rapinæ, furta, homicidia, legum contemptus, ciuitatis ruina, Reipublicæ euerſio conſequerentur. Deinde qua charitate propinquos gradatim complecteretur, quomodo inter eos nunc æquabilitate vteretur, vt iuſtitia, magnificentia, nunc inæqualitate quadam prudẽti, vt in præmijs & remunerationibus, cùm vnicuique pro dignitate atque meritis tribuendum eſſet. Quæ ſi diligenter obſeruaret, nõ ſolùm amore illum omnes, ſed veneratione quadam afficerent: nec corporis ſui cuſtodiam extraneis opus eſſet committere, cùm illum omnes in rem ſuam proprijs corporibus defenderent. Omnes enim legum authoritati religioſiſſimè obtemperarent, cùm eum ipſum legum maieſtatem venerari, earundemque cuſtodem & defenſorem intuerentur, omnes tantum in eo fiduciæ reponerent, vt ſi aliqua forte in re eorum expectationem non exple-

expleret, bono tamen concilio factum putaret, non minus illius voluntatem, quàm leges reueriti. Vnde ita temperati ciuium animi essent, vt nec boni plus appeterent, quàm est necesse: nec mali in summa rerum penuria fuditùs deperirent. Magna siquidem rerum externarum affluentia, magnarum sæpenumerò calamitatum mater est: vt in Italia nostra quæ & hodiè est, & longo iam tempore fuit exterorum dentibus præda atque pabulo, dum eadem & malis institutis & rerum omnium abundantia, in luxuriam atque mollitiem degenerauerit. Maior itaque ciuium multitudo, nec in summa copia viuat, ne superbi & temerarij: nec in summa inopia, ne furaces & fraudulenti fiant. Quicunquè vitam in mediocritate quadam transigunt, nec alijs insidiantur, nec aliorum insidias reformidant: quoque numero maiores sunt, eò potentiores semper existunt. Vnde nec viri inopes miseriquè, nec diuites & superbi (etiamsi maxime velint) in regem aliosuè coniurare, aut seditiosos concitare possunt: cùm hoc malum, fortunarum semper mediocritate temperetur. Illud itaque diligentissimè princeps viderit, ne quid sit in quo

ciues

ciues nouis rebus ſtudere, aut Reipub. ſtatum labefactare & commutare deſiderent, quod illis plerunque vel lucro, vel ambitione, vel ſpe, vel diſpendio, vel repulſa, vel timore commoti faciunt: nonnũquam verò odio impelluntur, ſuperiorum iniurijs, cupiditate, faſtidio, crudelitate laceßiti: ſæpenumerò contemptu, & deſpicientia incitantur, quæ rectorum incuria & imprudentia ſunt attribuẽda. Iſtis erroribus, & amori quodam populari, & authoritatis maieſtate occurrendum eſt, quod facile fiet, ſi & bonos præmijs, ne remiſſiores, & malos pœnis afficiat, ne inſolentiores fiant: cùm id minoris negotij ſit prohibere ne eueniat, quàm cùm euenerit, radicitùs euellere. Hæc dum obnixè moliatur, ſedulò præuidendum, ne populus in mores & conſuetudines vitioſas prolabatur, eas preſertim, quæ occultè & pedetẽtim in hominum mentes ſolent irrepere. Illæ enim peſte teterrima ciuitates priùs inficiunt, quàm vel ſanari, vel deprehendi poßint. His ego rationibus principi perſuaderem, vt populi quieti & trãquilitati proſpiceret, cui primum animi bona, deinde corporis, poſtremò fortunæ (quoad poſſet) conferret: corporis tamen & fortuna

Prohibere malum facilius quam euellere.

tunæ istis conditionibus, vt melius animi bonis vterētur, quæ quò sunt maiora, eò semper vtiliora putātur, quod in reliquis non contingit. Populus itaque si bene institutus, & ad veram beatitudinem probè dispositus fuerit, ea princeps beatior & augustior erit. Nam illud tandem verum magnumque imperium est, in quo bonis hominibus benè iusteque imperatur. Hìc Gisparus: credo equidem (inquit) perpusillum regulum fore, cuius plebs bona est: perpauci enim vbiuis gentium boni reperiuntur. Quod si Circes aliqua (respondit Octauianus) Gallos omnes in feras commutaret, nonne Gallorum regem, principem despicatissimum diceres, etiamsi imperium in tot belluas haberet? deinde si omnia hæc armenta, quæ nostris mōtibus circumvagantur, in sapientes & equites strenuos per metamorphosin transferrentur, nōne pastores & bubulcos tāquam dominos potētissimos suspiceres? ita nō multitudo, sed ciuium virtus atque dignitas, principes magnos & fœlices efficit. Hìc Ducissa, & AEmilia, cæteriquè vniuersi, attētissimè subauscultare videbātur. Tādem quasi exantlato labore, cū paulùm respiraret,

dici

Dici ſanè non poteſt (inquit Cæſar) quin recta atque vtilia præcepta Octauiane tradideris: tamen ſi illis principem erudire, ego te probum potius pædagogum, quàm Curialem dicerem, eumque honeſtum potius gubernatorem, quàm regem magnificum appellarem. Quod tamen ita intelligi nollem, quaſi nulla iuſtitiæ beneque viuendi cura eſſet, ſed ad iſtas res ſatis eſt magiſtratus inferiores ſubſtituere, cùm illius munus & officium (meo iudicio) ſit multò ſuperius & preſtantius. Proinde ſi me illum Curialem egregium putarem, ſi tanta apud principem gratia, atque dignitate eſſem: ego ſanè illius animum ad vitia propenſiorem non redderem: ſed vt propoſitum Curiali eximio finem facilius pertingerem, ego omnes confeſtim rationes inueſtigarem, qua illius mentem ad magnitudinis cuiuſdam & potentiæ deſiderium impellerem. De ſplendore regali, de inuicto animo, de armorum gloria dicerem, nihil denique eorum prætermitterem, quæ illum reliquis omnibus vel amabilem, vel reuerendum facerent, quæque illius nominis celebritatem, per totum terrarum orbem propagare poſſent. Illud etiam admonerem, huic tanto ſplen-

dori, humanitatem adiungendam esse, suauitatem in sermone, affabilitatem in omnes tum suos, tum etiam extraneos, prout quisque optimè meritus esset: maiestatem interim sic retineret, vt dum omnibus copiam sui faceret, nec quicquam de illius authoritate diminutum appareret, nec nimia seueritate in odium suorum venisse videretur. Istis admiscenda nonnunquam liberalitas, sæpenumerò magnificentia, nullus elargiendi finis esse debet. Deus siquidem principibus magnificis thesaurum infinitum suppeditat. Epulas igitur magnificas faciant, ludos, spectacula, triumphos: equos alant ad bellum cataphractos, canes, accipitres, belluas ad voluptatem: vt nostra memoria Franciscus Gonzaga, Marchio Mantuanus, qui istis in rebus totius potiùs Italiæ Monarcha, quàm vnius ciuitatis dominus videbatur. Ego illi præterea animos adderem, vt ædificia ingentia strueret, monumenta sempiterna erigeret, quæ & viuenti honorem, & posteris æternitatem tribuerent: vt nuper in ista regia Dux Fredericus, hodiè pontifex Iulius in templo Sancti Petri, & in vico qui inter palatium, & domum Belvederensem interiacet, mul-

tisq;

eisquè aljs ædificijs. Quibus adiungi possunt antiquissimæ Romanorum reliquiæ, Roma, Neapoli, Pozzoli, in Baijs etiam Ciuitas vetustia, atque Porte, & extra Italiam nonnullis præterea locis diuinissima tantorum animorum trophæa. Magnus siquidem Alexander: cùm totum fere orbem sub iugum misisset, satis se diu gloriæ vixisse non putabat, nisi Alexandriam in Ægipto, Bucephaliam in India, aliasq; vrbes alijs regionibus ædificasset: quibus vix dum peractis montem Athum in viri formam reducere putauit, in cuius sinistra ciuitas amplissima sita esset, dextra verò cauerna ingens, circularu, in modum culignæ effoderetur, in quam omnes riuuli illac præterlabentes, se reciperent, deinde in mare decurrerent. Opus mehercule egregium, & Magno Alexandro non indignum. Hæc ego Octauiane studia, vero, nobiliq; principi conuenientia putarem, hæc illum pace, bellog; glorioſissimum redderet. Nequè vero illi aliquando res illas friuolas, minutissimasq; inculcarem: illos nimirum armis subigere, qui seruitute digni sũt, plebis vtilitati consulere, malè imperantibus imperium adimere. Quodsi Romani, si Alexãder,

Alexandri magnificentia.

si Hannibal, si alij innumerabiles, illis se limitibus cõtinuissent, nunquam certè ad illud gloriæ, atque dignitatis fastigium ascendissent. Ridens hic Octauianus, quicunquè (inquit) istis se limitibus circumscribi noluerũt, melius multo atque præclariùs fecissent, si essent circumscripti: quanquam si altiùs ista tecum euolueris, permultos istis rebus curam adhibuisse planè perspicies: antiquissimos præsertim vt Theseum, & Herculem. Quid enim dicemus fuisse Procustem Scyronem, Cacum, Diomedem, Anthauem, Gerionem, nisi tyrannos crudelissimos, quibuscum heroës isti perpetuo bella gesserunt? cùmque importunissimus istis monstris (sic enim tyranni appellandi videntur) humanum genus liberassent, multa Herculi templa, multa sacrificia, decreta atque consecrata sunt, quoniam tyrannos interficere, adeo omnibus vtile putabatur, vt præmio maiore remunerandum videretur, quàm humanæ naturæ angustia paterentur. Et quoniam in illius mentionem incidisti, nonne Alexandri victorias, victis saluti atque commodo fuisse existimas, cùm nationes immanitate barbaras, moribus adeo ciuilibus deliniuerit, vt è feris in homines

subinde

ſubinde commutauerit? Multas ille quidem vrbes multis prouincijs fundauit, moralem vitam inſtituit, Aſiam atq; Europam quadam quaſi amicitia, ſanctiſſimiſque legibus coniunxit. Ita maiora victus, quàm inuictis emolumenta propagata ſunt, cùm alijs matrimonium præſcripſerit, alijs agriculturam, alijs religionem in deum, nonnullis pietatem in parentes, qui eoſdem antea ſolebant occidere, quibuſdam pudicitiam, qui inceſtuoſe cùm matribus concubuerant, cum alia denique infinita edocuerit, è quibus licet perſpicere, illius victorias ad communem totius orbis vtilitatem redundaſſe. Sed vt iſta peruetera omittamus, quid obſecro magis egregium excogitari poſſet? quid glorioſius? quid Reipub: Chriſtianæ vtilius? quàm ſi omnes neruos, omnem vim atque induſtriam in AEthnicis & infidelibus ſuperandis, homines Chriſtiani conferrent? Nonne iſtuc bellum piè ſuſceptum, fœliciterquè confectum, tã victu, quàm victoribus commodiſſimum putares, cùm tot hominum Miriades à tenebricoſiſſima Mahometæ ſuperſtitione, in verum euangely noſtri lumen atque ſpiritum vindicaret? Themiſtocles olim cũ è patria exul magno fuit. Themiſtocli exilium ſaluti

no honore, magnisquè muneribus à Persarum rege acciperetur, exily socys ita locutus dicitur: O comites verè herclè cecidissemus, nisi nobis videremur cecidisse. Idem quoquè Turcæ omnes, Mauriquè iustissimis de causis possent dicere, cùm istuc eorum naufragium, maioris incolumitatis, & lætitiæ origo esset. Ista tandem aliquando fruemur (vti spero) beatitudine, si dei beneficio vixerimus, dum Engolismi regulus (quem superiori nocte Iulianus tantopere laudauit) diademate Gallico potiatur, dumquè Henricus VV allię princeps, rex Anglus fiat, qui nunc in omni virtutis genere sub illustrissimo patre, non secus quàm summæ spei surculus, sub arboris eximiæ vmbraculo crescit, quesi eandem vberiore fœcunditate (cùm tempus erit) renouaturus. Nam sic ex Anglia Castilio noster scribit, (nosquè cùm redierit certiores fœturum est) naturam in isto principe vim suam, ac peritiam mirificè ostendisse, cùm in vnum tot tantasquè virtutes contulerit, quæ infinitis prope hominibus sufficerent. Carolus etiam Hispaniarum princeps (inquit Bibiena) magna omnes spe tenet, qui decem vix aũ annos natus, illud ingenij, modestiæ, atq; animi lumẽ ostẽ-

Henrici octaui laus.

Carolus. v. imperator.

oſtendit, vt ſi illi Chriſtianitatis imperium (vt ſperatur) contigerit, credibile eſt, antiquiſſimorum imperatorum gloria tenebras offuſurum, præſtantiſſimorum vero famam facile æquaturum. Pergit deinde Octauianus, & credo (inquit) principes iſtos tam diuinos à Deo in terras immiſſos, ſimileſquè animis, indole, armis, membrorum compoſitione atq; forma ab eo conſtitutos, vt hac tanta & tam excellenti in cauſa vno animo ſint, eademquè voluntate. Quodſi aliqua forte inuidia, aut æmulatio obrepſerit, non dubito quin huc ſpectet, certatim vt contendant, quis in re tam pia, & incœpto tam honorifico, primas & potiores partes habeat. Sed iſtis intermiſſis, ad inſtitutum ſermonem redeamus. Tibi itaquè (Cæſar optime) id reſpondeo, res illas quas tu in principe tuo deſideras, magnas quidem illas eſſe & dignitatis plenas: Verùm niſi illam prudentiam admiſceat, quæ à me modo deſcripta eſt, niſi ſic animũ ad virtutis viam deflexerit, vix ſane, aut ne vix quidem magnanimus, liberalis, iuſtus, animoſus ſapiens euadet. Nec iſtam illi in alium finem attribuo, niſi vt veræ virtutis vſum intelligat. Nam vt omnes qui ædificant, archi-

tecti periti non sunt: ita qui elargiuntur non sunt omnes liberales. Nunquam virtus obesse potest: cùm interim multi vt alijs dent liberaliùs, alijs eripiunt iniurioſiùs, aliorumque fortunis imminent, vt suas augeant. Alij in eos propensiores sunt, quibus non oportuit, eosq; miseros & calamitosos relinquunt, quibus multum debuerunt. Alij adeo lenè & inuitè tribuunt, vt necessitate coactos videre liceat. Alij beneficia non modo non occultant, sed vel testes aduocant, vel aperti quasi praconijs agunt. Alij ipsos liberalitatis fontes, adeo subitò exhauriunt, vt ydem deinceps sicci perpetuo appareant. Hæc itaq; largiendi ratio (vt cæteris in rebus sit) prudentia quadam gubernanda est, tanq; omnium virtutum comite necessaria: qua quoniam vniuersæ in medio cõsistunt, duæ vero extremæ (quæ in vitio sunt) valdè sint vicinæ & obnoxiæ, in qua facile quisquè labitur, si nesciue, & imprudens fuerit. Nam vt in circulis ipsum centri punctum difficile est inuenire, cùm in medio sit: ita munitissimum illud virtutis punctũ, arduum est reperire inter duo vitia repositũ: quorũ alterum deficit, alterũ redũdat. Horũ nunc vni, nũc alteri pro-

Mediocritas tanquam punctum.

cliuiores

eliuiores ſumus, quod noſtri in nobis dolores ac voluptates facilè declarant. Nam & vnius appetentia id facimus, quod non debemus, & alterius defectu id infectum relinquimus, quod facere debueramus. Periculoſior tamen ſemper voluptas, quia iudicium ab ea noſtrum facilius occæcatur. Sed quoniam difficile eſt inteligere, quantum abſumus à mediocritatis centro, ab illo extremo gradatim nos recipere oportet, ad quod nos natura propenſiores effinxit, vt illi ſolent facere qui ligna diſterta, recta efficiunt. Hac vna ſiquidem induſtria proximè ad virtutem accedimus, quæ in ipſo (vti iam diximus) mediocritatis puncto collocatur. Vnde illud euenit, vt ab eo deſciſcere & declinare multis modis liceat, vna tantum ratione officio ſatisfacere: vt ſagittarij qui infinitis errant, vno tantum loco metam pertingunt. Nonnulli enim principes, vt humani & affabiles videantur, multa præter decorum agunt, adeoquè ſe demittunt, vt contemptiores fiant. Alij vt maieſtatem quandam præſeferant, crudeles & impertuniſſimi exiſtunt. Quidam vt eloquentes habeantur, tantis ambagibus, tamquè inaudito ſermone vtuntur vt dum ſe

nimium audire delectent, reliquos audiendi defessos, & fatiguos relinquant. Noli itaque Cæsar aliquid minutum aut exile appellare, quod principem quoquo modo meliorem possit efficere. Nequè verò quicquam meis præceptis detractum existimari velim, cùm probum me potius gubernatorem, quàm regem dicus instituere. Nihil enim principi laudabilius potest contingere, quàm illud probi gubernatoris nomen. Quocirca si mihi edocendus esset, non solum illi de istis præciperem (quæ à me iam antea recitata sunt) sed de rebus etiam multo inferioribus. Nihil enim eorum ignoraret (si fieri posset) quæ vel particulari aliqua ratione, ad vulgi commodum atq; incommodum spectarent, nihil vsquàm adeo cuiquam crederet, vt cùm laxas iustitiæ habenas intelligeret, liberius arbitrio priuato vti, aut abuti posset. Omnes siquidem homines ad omnia non sunt apti, & proclines: Et principes credendo, sæpius quàm diffidendo peccant. Timere siquidem & diffidere nõ modo non obest, sed valdè etiam sæpenumerò prodest: sed in eo iudicio præesse oportet. Absonũ enim à principis prudentia esset, recte nõ discernere, cui vel satis cõfidere, vel tutius diffidere

fidere posſit. Magiſtratuum proinde actionibus, & intereſſe ſæpius & aliquando præeſſe optarem, plebis controuerſias dirimere, lites arbitrio finire, affinitatibus eam conglutinare, communi ciuitatis amicitiæ prouidere, eandem tanquam priuatam domum diſponere, populi numerum Coloniis ordinare, inopiæ, quieti, artificibus, mercatoribus, vectigalibus conſulere, omnibus liberalem eſſe, extraneis & religioſis hoſpitalem, denique luxum, & ſuperuacanea ſumma induſtria præcidere. Quæ etiamſi parua videantur, maxim as tamen vrbes demolita ſunt. Rationi proinde cõſentaneum videtur, priuatis hominibus in ædificando, in cultu, in dotibus in mulierum monilibus, denique in victu cultuq; modum imponere, quem ſi forte præterierint, atque exceſſerint, ſummæ ſtultitiæ, & pene amentiæ argumentum eſt. Nam præter ambitionem, inuidiamque quæ ex iſtis enaſcuntur, ita etiam patrimonium fortunaſq; profundunt, ita ſæpè famina viros circumuenũt, vt non ſolũ res ſuas omnes, ſed koneſtatem etiam venalem proſtituant, ſi quæ tamen reperiãt, gemmis & monilibus licitantẽ Subrides hic Fibiena, tu mehercle (inquit) Oſtaniane, paulatim in Gaſpa-

Pericula luxuriosa.

Gaſpari, & Phriſij ſententiam ſublapſum videre. Arriſit quoque leuiter Octauianus, & tota illa iam pridem (inquit) ſublata eſt controuerſia: ego eandem non conabor refricare, nec quicquam de mulieribus adiciam, ſed ad principem meum reuertar. Immo illum quoque miſſum facito (inquit Phriſius) ſatis magna ſunt, quæ illi iam antea inſcripſeras: facilius certe Iuliani mulierem reperies, quã tuum principem: vereor ne Platonis Reipub: perſimilis ſit, neue illum vſquàm (niſi forſan in cœlo) videamus. Quæcunquè poßibilia ſunt (inquit Octauianus) etſi difficillima ſint, contingere tamen poſſunt: & proinde deſperandum non eſt, quin noſtris quoque temporibus, eundem in terris conſpiciamus. Nam cœli, etſi adeo ieiuni, parcique fuerint in bonis principibus efformandis, procreandiſquè, vix vt multis ſeculis vnum concedant: iſta tamen ætatis noſtræ poteſt eſſe fœlicitas. Ego quidem (inquit Ludouicus Comes) in magna ſpe ſum, iſtuc aliquando fore. Nam præter tres illos magnos à nobis modo commemoratos (de quibus ſumma omnia ſperari poterunt) ſunt etiam nonnulli Italicorum principum filij, qui etiamſi potentia atque opibus

opibus aliquantulum absint, virtute tamen, animique magnitudine quidvis præstabunt: quorum facilè primus Fredericus Gõzaga est Marchionis Mantuani hæres, idemquè Ducissæ nostræ nepos. Nam & in ista tenera ætate singulari indole, moribusquè humanissimis videtur, & admirabilia etiam de eo illius institutores prædicant: de ingenij acumine, de honoris cupiditate, de magnanimitate, liberalitate, clementia, de iustitiæ amore, propè incredibilia pollicentur: adeo vt de principijs tam faustis, nihil nisi finis fœlicissimus expectandus videatur. Hîc Phrisius: de istis (inquit) hactenus satis: Deus faxit, vt spei tuæ, & fiduciæ, omnia prosperè succedãt. Tum Octauianus in Ducissam ita conuersus, quasi nihil dicendum supereſſet: audisti (inquit) spectatissima Domina, illa quæ de proposito Curialis fine dicenda habui: & quanquàm omni ex parte vestræ expectationi non satisfecerim, sufficit tamen aliquid me attexuisse, quod ab istis nobilibus esset prætermissum. Neque tamen eos vel istuc, vel alia quæcunque credo omisisse, quia melius de his disserere non possent, sed quia tantum laboris versutius subterfugerent. Illis itaq;

per

per me procedere licebit, si quicquam vltrà adyciendum habuerint. Tum Ducissa quoniam sero iam est, nihil est cur alium sermonem orationi tuæ commiscere desideremus, in quare tantas, tam diuersas, tam præclaras cumulasti: vt de vero Curialitatis fine, non solùm perfectum illum te Curialem (quem expetimus) nominare liceat, sed adiuuante etiam fortuna, probum illum principem, de quo dixeris: quod patriæ profectò tuæ magno emolumento erit. Arridens istis Octauianus: quod si ego (inquit) ad illos dignitatis gradus ascenderem, ita fortasse mecum ageretur, quemadmodum etiam cum alijs, qui melius loqui, quàm facere solent. Hic cum inter omnes aliqua de re proposita altercatio esset, deinde laus aliqua orationi eius attributa, consensum est omni ex parte, nondum somni tempus instare. Tandem Iulianus: fraudi (inquit) atque dolo adeo sum ex professo hostis, vt non possem non aliquid in Octauianum dicere, qui quoniam nunc (quod ego semper dubitaui) tacitè cum Gaspare sentit, in geminum errorem incidit. Nam propter odium in mulieres inueteratum, dum suũ Curialem Aulicæ fœminæ multis gradibus anteferret

anteferret, ipſi etiam principi (quod eſt valdè abſonum) longè anteposuit. Deinde eum finem, illas metas illi præscripsit, quæ semper difficiles, nonnunquã impossibiles videntur: easque si aliquando pertigerit, Curialis viri nomen penitus amittit. Ego equidem non video (inquit Æmilia) vel quorsum ad istum finem perueniri non possit, vel quo modo eundem Octauianus principi prætulerit. Nihil est cur id concedas (inquit Octauianus) cùm à me commissum non sit: de fine vero perfectissimo nihil me cacutire aut delirare aussim dicere. Istuc negare non potes (inquit Iulianus) propter quod vnumquodque tale est, illud ipsum magis tale esse. Curialis itaque cùm suus præceptus principem adeo præstantem & absolutum faciat, necesse est eum ipsum multo esse præstantiorem: quod cùm ita sit, regula Lesbia præcipi videtur. Quod vero de fine attulisti, tum locum habet, cùm vterque pari ætate fuerit, quo nihil difficilius. Nam in ista annorũ æqualitate, nulla plerumq; cognitionis differentia est. Quod si princeps ætate maturior fuerit, necesse est senem principem Curiali iuuene peritiorem esse, etsi nõ semper, at certè sæpè: & quotiescunq; is fuerit,

Regulæ Lesbiæ præpostera ratus.

erit, actum est de fine. Sin verò princeps, iuuenilis fuerit, Curialis ætate prouectior, haud facilè illis virtutibus quas tu illi attribuisti, regis beneuolentiam conciliabit. Arma enim, cæteraquè iuuentutis exercitia, quæ illam ætatem cùm primis decent, in senili ætate valdè sunt indecora. Musica verò, saltatio, epulæ, ludicra, amor, omnia sunt in senibus ridicula, ijsquè vniuersis qui principum animos moresque effingunt, quos annis atque authoritate (vti mihi videri solet) graues esse oportet, vsu atque experientia confirmatos, philosophos etiam (si fieri posset) ducesque belli egregios, rerum denique propè omnium scientia valentes. Curialis itaque appellandus non est quisquis principem instituet, sed nomine magis honorifico insigniendus. Dubis itaque mihi veniam Octauiane, si istam calliditatem tuam denudauero, quod ego mihi necessariũ duco, si Aulicæ meæ dignitatem tueri velim, quàm cùm tu minoris momenti esse optes, quàm tuum Curialem, ego mehercule id pati non possum. Arrisit hic Octauianus: & multò (inquit) Iuliane, Aulicæ tuæ honorificẽtius erit, ita seipsam erigete, vt æquis passibus cũ Curiali incedat, quam eun-

eundem ſic deprimere, vt cùm Aulica tua æqualis habeatur. Neque verò fœmina tua indignum erit, dominam ſuam ſic inſtituere, vt ad illum Curialitatis finem tendant omnia, qui eſt à me vtcunquè deſcriptus. Verùm plus tu moliris Curialem vt vituperes, quàm vt Aulicam laudes: itaque me eſt æquum à viro Curiali aliquantulum ſtare. Sed vt tuis calumnijs reſpondeam, illud meminiſſe debes, me ſola Curialis præcepta ſufficere non dixiſſe ad regis animum quoquo vellit impellendum. Nam niſi natura ad virtutem propendeat, irrita omnis illius cohortatio, atque inanis eſt futura. Fruſtra meherculè agricola inſudauerit quiſquis in littoris arenis grana frumentaria diſſeminauerit, cùm naturalis eo loci ſterilitas inſit. Verùm quoties ſemini, ſolo fertili immiſſo, aëris primum, & cœli temperies, deinde humana induſtria acceſſerit, magna hîc ſegetis vbertas eſt: nec ſolùm tamen agricolam in cauſa eſſe dicendum eſt, etiamſi ſine illo reliqua parum proficerent. Multi itaque principes ſunt, qui ſatis probi eſſent, ſi eorum animi ſedulò excolerentur: de illis inſtituta eſt oratio noſtra, non de ijs, qui adeo ieiuni ſunt, & à boni-

tata natura adeo diſsiti & diſiuncti, vt nullis monitis, nullis præceptis eos in rectam honeſti viam deducere poßimus. Et quoniam agendo conſuetudines, moreſq; probos acquiri diximus, virtuſq; ipſa in actione conſiſtit, minimè mirum eſt, ſi Curialis principem virtute potiùs inſtituere, quàm ipſe ſecundum virtutem operari poſſit. Iuſtitiam enim, liberalitatem, magnificentiam, rex (cui ſatis ſppetit) quoties velit oſtentare poſſit, cum alter interim iſtarum rerum neruus careat: ita princeps Curialis miniſterio virtutibus aſſuetus, multò eodem præſtantior quàm citiſsimè efficietur. Coticula enim etſi ferrum acutum reddat, eodem tamen acutior non eſt dicenda: ita Curialis etiamſi principem, nunc cohortetur, nunc inſtituerit, excellentior tamen putandus non eſt. Quod verò iſtum curialitatis finem ſemper difficilem, ſæpè impoſsibilem dixeris, quod Curialem ſuo nomine quoties illum aſſequitur, ſpoliaueris: ego quidem de difficultate tibi aſſentior (cum non minus arduum ſit iſtum Curialem, quàm illum finem reperire) nec tamen in eo quod eſt à te allatum, rei impoſsibilitas conſiſtit. Nam ſi ætatula tam iuuenili Curialis fuerit, vt

Diui in & potentiæ virtutũ organa.

earum

earum rerum peritiam non habeat, quam habere debuerat, quid est quod de illo verba faciamus, cum idem non sit, quem nos iam inuestigamus? Neque enim fieri potest, vt paulo iuuenilior sit, quem tantarum rerum scientia valere oportet. Quod si fœliciter contigerit, vt ea prudentia, atque probitate princeps sit, vt aliorum neque consilijs, neque cohortationibus indigeat, (quod quàm sit in se difficile omnes intelligunt) satis est, eam esse Curialis indolem, ac præstantiam, vt regi (si opus esset) ad virtutem suffragari possit. Tum enim alteri illi officij sui parti incumbere poterit, dum principem falli non patiatur, dum veritatem omni in re significet, dum assentatores, maledicos, & honesti animi corruptelas ab eo secludat. Ita quod est in illius proposito fine præcipuum pertinget, cum totum assequi non poterit, quod illi vitio non erit, cum id iustissimis rationibus faciat. Medicus si fortè interfit, vbi omnes sani ac viribus valentes sunt, nihil profeciſsè dicendus non est, cùm nihil sit in quo proficeret. Eadem omninò ratio est viri Curialis, in principum vitijs corrigendis, quæ medicorum est in morbis curandis, quia vtrisquè

satis est, insita hæc & infixa retinere, cùm subiectæ materiæ absentia, nihil sit in quo exerentur. Verùm si ita ætate Curialis præfectus esset, vt musicis, æpulis, iocis, armis, aliisque corporis exercitijs vti non posset, eorum tamen ope, atque opportunitate non posse illum cum rege gratiam inire, concedendum non est. Nam ætas etsi eorum vsum sustulerit, non tamen intellectum eripuit. Et si iuuenis illis in rebus exercitatior fuit, iudicium illius diuturna experientia confirmatum, id efficiet, vt multò facilius principem in ijs erudire possit, quantumuis nihil horũ ipse per se exerceat. Illum si iam tum Curialem non appellauerit, mihi nulla ex eo fiet iniuria. Natura enim hominum dignitati tam angustas metas nõ præfixit, quin gradibus quibusdam ex alia in aliam ascendere liceat. Vnde gregalis miles post aliquot annos imperator: priuati, reges: sacerdotes, pontifices: discipuli postremo magistri fieri possunt, vnaq; cum dignitatibus nomina quoquè commutant. Ac proinde itaquè absurdè quicunque dixit principem instituere Curialis finem atquè officium esse: neq; è video quid sit cur istam perfecti Curialis appellationem quisquam recuset, qua

meo iudicio nõnihil laudis, atquè honoris promeretur. Homerus cùm duos viros egregios tanquam humanæ vitæ exemplaria depinxisset, alterumque agentem, id est, Achillem, alterum patientem, id est, Vlissem, efformasset: ita quoquè Curialem exactissimum (nimirum Phœnicem) describere volebat: qui cùm suos amores infinitos, aliaquè iuuenilia demonstrasset, ad Achillem à Peleo patre missus dicitur, vt eundem in dicendo, faciendoquè institueret, quæ vtraque nihil sunt aliud quàm præscriptus Curiali nostro finis. Nequè verò adducor, vt existimem Platonem, atquè Aristotelem Curialitatis nomen cum indignitate repudiasse, cùm alter apud Alexandrum magnum, alter apud reges Syculos, verum illius officium præstiterit. Quod quoniam in eo potissimum consistit, vt cognita principis natura, gratiam cum eo facilius ineat, ne vllus illi aditus in persuadendo intercluſus esset. Aristoteles adeo perlustratum Alexandri ingenium semper habuit, eiusq; voluntati ita se effinxit, vt eum plusquàm patrio amore, atquè honore prosecutus sit. Quod vt planiùs eluceſceret, Stagiram ciuitatem (vbi ille natus erat) paulò ante di-

Achilles. Vlisses. Phœnix.

reptam & exciſam reſtaurauerat. Ariſtoteles vero præterquàm quod eundem ad finem omnium longè glorioſiſsimum ſubornaret, ſcilicet vt totum terrarum orbem vnam quandam vniuerſalem omnium patriam efficeret, in qua omnes concordia, atque amicitia coniuncti, ſub vno gubernatore, vnaquè lege, tanquam vno communi ſole viuerent, ſcientijs etiam naturalibus, animiquè virtutibus inſtruxit, quæ illum ſapientiſsimum, magnanimum, continentiſsimum, & philoſophum verè moralem non verbis tantum, ſed re ipſa effecerunt. Nulla enim nobilior philoſophia eſt, quàm ferum illum, & immanem Bactriæ, Caucaſi, Indiæ, Scithiæq; populum ad vitam politicam & ciuilem traducere, matrimoniũ, agriculturam, parentum reuerentiam, à rapinis & cæde abſtinentiam edocere, tot vrbes præclariſsimas regionibus longinquis extruere, deniquè tot homines à feritate ad humanitatem reuocare. Harum rerum in Alexandro tam excellentium author & quaſi fundator Ariſtoteles erat, dum veri Curialis officio fungeretur: quod Caliſthenes facere non poterat, etſi methodum illi Ariſtoteles præſcriberet. Adeo enim ſeuerus philoſophus

Ariſtoteles verè curialis.

Caliſthenes reprehenſor intempeſtiuus.

erat

erat, adeo reprehensor intempestiuus, adeo inconditam suaui curialitate veritatem inculcauit, vt nihil profecerit, sed vita demum cũ summo Alexandri dedecore priuatus sit. Hac ipsa Curiali Philosophia, Plato Dionem Siracusanum informauit: cum vero postea idem in Dionisium tyrannum, tanquam librum lituris, & maculis ita plenum incideret, vt omnino delendus potius quàm corrigendus videretur: quoniam illam tyrannidis labem penitiùs inhærentem euellere non poterat, omnem curialitatis rationem inanem putauit. Quod nostro quoquè Aulico faciendum existimo, sicubi fortè principi tam deprauatæ naturæ inseruierit: in eoque id obseruet, quod medici solent in morbo inueterato, seruitutem nimirum excutiat, atquè deserat, ne vel regiæ turpitudinis ignominiam ferat, vel illos dolores sentiat, quibus omnes boni conficiuntur, dum malorum libidinibus parêre cogantur. Hic cùm paulum respiraret Octauianus, non credideram (inquit Gasparus) talem virum fuisse Curialem nostrum: nunc ve o cum Aristotelem, & Platonem comites habuerit, non est quod quenquam illius nominis pudeat: valde tamen dubitare mihi vi-

Aristotel-s, & Plato, musici ac saltatores.

deor, num Plato, atquè Aristoteles saltatores satis periti, aut musici vnquam fuerint. Vix hercle fas est credere (inquit Octauianus) diuinissima istorum hominum ingenia, vllius vnquam rei fuisse expertia: & propterea verisimile est, ys vniuersis fuisse deditos, quæ veram curialitatem illustrare putantur. Quoties enim ita res ferebat, vt de illis rebus scribendum esset, ita easdem ad viuum resecarunt, vt ipsi artifices, ex eorum scriptis facilè intelligerent, ipsas rerum illarum medullas, atquè radices eosdem tenuisse. Curialis itaquè seu principis institutor (licebit enim quo libet nomine appellare) qui bonum illum finem, quem modo descripsimus propositum habet, illa etiam omnia quæ Aulico nostro ab istis nobilibus attributa sunt habere potest, etsi fuerit grauitate philosophus, sanctitate Theologus. Nulla enim ætate, nullo loco, honestatem, prudentiam, scientias excludunt. Memini tamen pace tua (inquit Gasparus) istos homines cùm heserno vespere de Aulici viri officijs differerent, amorem illi permisisse: quod si cum istis, quæ à te hactenus dicta sunt coniunxeris, concludere licebit, Curialem qui & literarum scientia, & longo rerum vsu (quod soli senectu-

ti

ti conceditur) principi grauiſſimè conſulere debet, amatoriam etiam artem profiteri oportere: quod quidem qua ratione cohæreat non video, cùm amor (vti illi poſtridiè lepidè) cum ſenibus non conueniat. Illa enim iuuenilis agilitas, illæ deliciæ, illa humanitas tam curioſa, tam grata mulierculis, omnia ſunt in ſene inconcinna, eumq; proponunt fœminis miſerandum, aliis omnibus deridendum. Tuus itaquè Ariſtoteles ſenex Curialis, idemq; amator iuuenilis, ſi ſic amaret, quomodo nos pleroſquè meminimus: vereor ne principis erudiendi penitus obliuiſceretur, pueri fortaſſe abſentem eluderent, fœminæ præſentem conuitijs infectarentur. Tum Octauianus, cùm reliqua omnia Curialis officia, eidem etiam ſeneſcenti conueniant, iniquum mihi videtur, iſtam illi in amando fælicitatem adimere. Immo æquum eſt (inquit Gaſparus) & neſcio an diuinum beneficium dicam. Quicunquè enim ab amore immunis eſt, idem multis ærumnis liberatus, fælicior eſt. Hìc Bembus, an non meminiſti (inquit) Gaſpare, Octauianum cùm ſuperiori nocte ſuum iocandi genus excogitaret (etſi ipſe ea in re artifex non ſit) quoſdam ama-

tores dixisse, fastidia, iracundiam, inimicitias, cruciatus in amore suauissima putare? Deinde istius suauitatis causam à nobis edisscere voluisse? Curialis itaquè noster si illos amores degustauerit, qui nullam acerbitatem admistam habent, nihil mali, nihil infœlicitatis persentiet: idemquè si sapiens fuerit (quod illum esse volumus) nihil sibi dissentaneum putabit, quod iuuenibus consentaneum videtur: & quoties illi cum amore res erit, adeo omnia prudenter, & consultò aget, non modo vt nihil turpitudinis, sed multum ex eo honoris illi contingat: nulla hic indignitas, nullum fastidium occurret, quod in iuuenili amore perravò euitatur, nusquam à principij institutione excludetur, nusquam puerorum conuitijs eludetur. Tum Ducissa: gaudeo equidem Bembe non mediocriter nihil tibi laboris, aut molestiæ, istius noctis disputationem attulisse: possumus sanè eo confidentius differendi tibi iam onus imponere. Magnopere profectò de isto tam fœlici amandi genere audire desideramus, quod cùm nullam secum ignominiam, nullam notam, nullum malum adferat, vnum fortasse est ex omnibus Curiali nostro maximè necessarium. Tu itaquè ama-

bo

bo id quod ſcis hac in re, ne nos celaueris. Arriſit hîc Bembus, & nollem (inquit) dum ego amare ſenibus licere dicerem, iſtæ proinde me dominæ ſenem putarent: Quod ne eueniat, iſtuc obſecro munus alteri cuipiam delegato. Non eſt quod te doctrina ſenem diffiteare (inquit Duciſſa) licet annis aliquanto fueris iuuenilior. Perge itaque obſecro, nihil eſt quod nobis te excuſes. Quodſi mihi neceſſitas aliqua dicendi incubuerit (inquit Bembus) Lauinellus heremita prius mihi conſulendus eſt. Hic Æmilia quaſi ſubirata, nemo (inquit) omnium eſt Bembe quin te multo ſit in iſtis obſequentior: benè hercule Duciſſa fecerit ſi pœna aliqua plectare. Noli mihi (optima) ſuccenſere (inquit Bembus) ego quiduis potius dicam. Perge itaquè (inquit Æmilia.)

De veto ac ſenili amore.

Hic Bembus cùm aliquandiu ſiluiſſet, & quaſi de re grauiſſima dicturus, ſeipſum compoſuiſſet, ego (inquit) viri optimi de ſenili amore facilius vt dicam, eumquè non turpitudine ſolum & crimine vindicem, ſed iuuenili perſæpe fœliciorem eſſe oſtendam, longius fortaſſe oratione diſcurrere cogar & ambagibus quibuſdã explicare, quid ſit amor: deindẽ

qua

qua in re omnis omnium amantium beatitudo consistit. Oro itaque vt me attentè audiatis. Minimè enim dubitare mihi videor, quin facilè probari possit, nemini nostrum dissonum esse amorem, & minus conuenientem, etiamsi Morello nostro quindecem aut viginti annis prouectior esset. Hic cùm aliquandiu arrisum esset, procedit Bembus. Amor itaque (vti sapientibus antiquissimis videbatur) nihil est aliud, quàm formæ ac pulchritudinis potiundæ desiderium. Et quoniam appetitus nisi rem cognitam non desiderat, necesse est cognitionem semper præcedere desiderium: quod etsi natura fortasse rectum expetat, ex se tamen occæcatum idem non cognoscit. Et proinde instinctu quodam comparatum est, vt omni virtuti cognoscibili, virtus quædam appetitiua coniungatur. Et quoniam in animis nostris triplex cognoscendi modus inest, nimirum per sensum, per rationem, per intellectum: ex sensu nascitur appetitus, qui nobis cum brutis animalibus est communis, à ratione proficiscitur electio, quæ est hominis propria, ab intellectu (quem homines cum angelis communicant) voluntas exoritur. Quemadmodum igitur sensus tantum

Triplex cognoscendi modus.

tum ſenſibilia cognoſcit, ita appetitus eadem ſola deſiderat: & vt intellectus nihil niſi intelligibilia contemplatur, ita voluntas illa ſolis ſpiritualibus fouetur, ac ſuſtentatur. Homo itaquè naturæ inſtinctu ratione imbutus, tanquam horum medio inter duo illa extrema poſitus, electionis ope, vel ad ſenſum propendêre, vel ad intellectum ſe erigere poterit. His itaquè modis deſiderari pulchritudo poteſt, cuius nomen vniuerſale rebus omnibus ſiue naturalibus, ſiue artificialibus porrigitur, iuſta quadam proportione, & debito temperamento conſiſtentibus. Verùm cum de ea forma loquamur, quam nos nunc intelligimus (quæ in corporibus noſtris, & facie præcipuè humana conſiſtit, quæque ardentiſsimum ſui deſiderium nobis ingenerat) nihil aliud eſſe dicimus, niſi cœleſtem diuinæ bonitatis influentiam. Quæ etiamſi per reliqua omnia tanquam ſolus lumen propagetur, tamen cùm in vultum inciderit, apta compoſitione, iucunda colorum concordia, luminibus quibuſdam, & quaſi vmbraculis, ſpatijs, terminis, lineis affabrè conſtitutum: in eum confeſtim ſeipſam infundit, pulchritudinem admirabilem oſtendit, ſubiectum exornat, gratia, ſuauitate, ſplẽdore

qua in re omnis omnium amantium beatitudo consistit. Oro itaquè vt me attentè audiatis. Minimè enim dubitare mihi videor, quin facilè probari possit, nemini nostrum dissonum esse amorem, & minus conuenientem, etiamsi Morello nostro quindecem aut viginti annis prouectior esset. Hic cùm aliquandiu arrisum esset, procedit Bembus. Amor itaquè (vti sapientibus antiquissimis videbatur) nihil est aliud, quàm formæ ac pulchritudinis potiundæ desiderium. Et quoniam appetitus nisi rem cognitam non desiderat, necesse est cognitionem semper præcedere desiderium: quod etsi natura fortasse rectum expetat, ex se tamen occœcatum idem non cognoscit. Et proinde instinctu quodam comparatum est, vt omni virtuti cognoscibili, virtus quædam appetitiua coniungatur. Et quoniam in animis nostris triplex cognoscendi modus ineſt, nimirum per sensum, per rationem, per intellectum: ex sensu nascitur appetitus, qui nobis cum brutis animalibus est communis, à ratione proficiscitur electio, quæ est hominis propria, ab intellectu (quem homines cum angelis communicant) voluntas exoritur. Quemadmodum igitur sensus tantum

Triplex cognoscendi modus.

tum ſenſibilia cognoſcit, ita appetitus eadem ſola deſiderat: & vt intellectus nihil niſi intelligibilia contemplatur, ita voluntas illa ſolis ſpiritualibus fouetur, ac ſuſtentatur. Homo itaquè naturæ inſtinctu ratione imbutus, tanquam horum medio inter duo illa extrema poſitus, electionis ope, vel ad ſenſum propendêre, vel ad intellectum ſe erigere poterit. His itaquè modis deſiderari pulchritudo poteſt, cuius nomen vniuerſale rebus omnibus ſiue naturalibus, ſiue artificialibus porrigitur, iuſta quadam proportione, & debito temperamento conſiſtentibus. Verùm cum de ea forma loquamur, quam nos nunc intelligimus (quæ in corporibus noſtris, & facie præcipuè humana conſiſtit, quæque ardentiſsimum ſui deſiderium nobis ingenerat) nihil aliud eſſe dicimus, niſi cœleſtem diuinæ bonitatis influentiam. Quæ etiamſi per reliqua omnia tanquam ſolus lumen propagetur, tamen cùm in vultum inciderit, apta compoſitione, iucunda colorum concordia, luminibus quibuſdam, & quaſi vmbraculis, ſpatijs, terminis, lineis affabrè conſtitutum: in eum confeſtim ſeipſam infundit, pulchritudinem admirabilem oſtendit, ſubiectum exornat, gratia, ſuauitate, ſplẽdore

dore illustrat, non secus quàm radius solarii, cùm vas aureum, gemmis vndiquè distinctum feriat. Vnde summa cùm voluptate oculos ad se omnium allicit, quos cum subtiliter penetrauerit, in animam se imprimit, eamquè incredibili iucunditate commouens perfundit, cumque paulatim accenderit, summum sui desiderium in ea relinquit. Anima proinde cum formæ tanquam boni alicuius cupiditate deflagrauerit, si sensus iudicio nitatur, in errores grauissimos descendit. Nam cùm corpus aliquod tantæ pulchritudinis causam existimet: vt tanto bono fruatur, necessarium arbitratur, cum illo se corpore quàm fieri potest intimè vnire, quo nihil est à veritate disiunctius. Fallitur enim quisquis se formæ frui existimat, cùm solo corpore potiatur: nec vera cognitione aut rationis electione mouetur, sed falsa opinione, & sensus appetitu decipitur, ipsaquè adeo voluptas quæ subsequitur, fallax omninò est, & errorum plenissima. In alterum itaquè duorum vitiorum incurrunt vniuersi, qui amatæ mulierculis vtuntur, vt suam libidinem expleant. Quoties enim optatum desiderij finem pertingunt, non solum satietatem, & fastidium sentiunt, sed amatas

Non fruitur forma, qui solo corpore fruitur.

amatas etiam oderunt, quasi appetitum erroris sui pœniteret, planeque ipsi recognoscerent, quantum falso sensus iudicio decepti essent, cum illi credendo, malum pro bono amplecterentur. Aut si hoc tum primum non agnoscunt, eadem cupidine, atque auiditate, præcipites in maiora mala feruntur, quasi metam propositam non dum contigissent. Et quanquam opinionis cæcitate, tanquam ebrioſi hoc ipso temporis articulo voluptatẽ percipere videantur (vt homines agroti qui claro se fonte bibere aliquando somniant) tamen nec illic consistunt, nec in eo sibi satisfaciunt: cùm interim verè bonum à nobis diu multumq; desideratum, si aliquando possideamus, summa in eo tranquillitas inest, summeq; nobis satisfacimus. Quod illis itidem eueniret, nisi boni specie decepti, ad effrenem libidinem perpetuo redirent, isdemque molestijs, quas primum sunt perpessi, inignitam illam furiosamque sitim illius rei prolaberentur, cuius perfectam possessionem frustra delirantes aucupantur.

Isto amantium genere nihil est infœlicius, qui vel nunquam potiuntur, vel si quando potiantur aliud ex alio malum incurrunt, paruasquè miserias, magnas sæpe accumulant.

Nam

Amantium mores.

Nam istius amoris, neque principia, neque media, quicquam habent aliud, quàm molestias, dolores, cruciatus, defatigationes, adeo vt miserum, & squallidum esse, mœrore, gemitu, tristitia, sollicitudine perpetua torqueri, semper tacere, semper lamentari, semper mortem optare, deniquè in summa infœlicitate semper debacchari, certa amantium signa, certaquè actiones existant. Tantarum in hominum animis ærumnarum præcipua causa sensus est, qui ætate iuuenili facillimè propterea dominatur, quia iam tum carnis & sanguinis tanta vis est, omnino mentem vt à ratione detorqueat, facilequè ad appetitum adducat. Nam cùm se reperiat terreno huic carceri religatam, & quasi sepultam idquè muneris ei à natura delegatum sit, vt corpus gubernet, cœlesti iam contemplatione priuata, veritatem ex se perspicuè intueri non potest. Quocirca cum aliquid cognoscere desideret, à sensibus primum opem implorare cogitur, quibus cum se crediderit, ab ijs circumueniri se patitur, præsertim cum tanta illorum vis sit, vt iam non tam volentem ducant, quàm nolentem in errores, falsissimasquè opiniones trahant. Vnde plerũq; fit vt iuuenes sensuali isto

amore

amore implicentur, infestissimo rationis inimico, sequè ex illo indignos faciant ea gratia, ijsquè beneficijs, quæ amor solet in veros clientes suos conferre: nec vllas alias voluptates percipiunt, quàm bruta solent rationis expertia, sed maiores multo dolores, atque molestias. Hæc cùm ita sint (vt certè sunt) necesse est omnia istis contraria maturiori ætati contingere. Nam senes si pulchritudinis, & venustatis studio incendantur (cùm anima iam corpoream molem oppressa non delumbetur, & calor ille naturalis deferuescere occœperit) omnis eorum cupiditas cum ratione cõiungitur, nusquàm hallucinantur, nusquàm offendunt, sed perfectissimam formæ possessionem obtinent, è qua omnis bonitatis vis enascitur: quoniam forma ex se ipsa bona est, ipsius quoquè formæ amor purus, atque sincerus, nihil nisi castum, integrumque eorum animis ingenerat, qui sensus nequitiam, rationis frænis cohibent: quod senibus in promptu est, iuuenibus raro conceditur. Absurdum itaque non est amorem illis permittere, qui multò amant fœlicius, quàm iuuenes: non loquor de illis qui iam decrepiti, organa corporis adeo habent debilia, vt suas virtutes anima ex-

ercere non posſit: ſed de his, qui integris ſenſibus ingenio, atque ſapientia valent. Nec illud tamen tacere decreui, quod etiamſi in omni ætate ſenſualis ille amor reprehenſione dignus putetur, in iuuenibus tamen quodammodo excuſandus, fortaſſe etiam tolerandus aliquando videtur. Nam illis etiamſi dolores, pericula, moleſtias, miſerias adferat, multi tamen vt nobilis fœminæ cuiuſpiam amore non indigni exiſtimentur, multis virtutum actionibus incumbunt, quæ etiamſi ad finem bonum non tendant, ex ſe ipſis tamen bonæ ſunt. Ita ex multa acerbitate dulcedinem aliquã eliciunt, & poſt multas res aduerſas errorem agnoſcunt. Vti igitur illos adoleſcentes qui appetitum in amando rationi ſubiiciunt pios dicerem, ita eos quoque excuſarem, qui ſenſibus nimium amando indulgerent, cum eodem illos humana imbecillitas alliciat: dum tamen humanitatem, modeſtiam, magnanimitatem oſtenderent, dumq; inclinante iam adoleſcentia appetentem iſtam affectionem, tanquam infimum veri amoris gradum deſererent. Verum ſi ingraueſcente iam ætate appetitus flammas frigidiſſimis cordibus etiamnum retineant, dominamq; rationem

ſeruili

ſeruili ſenſui ſubyciant, vix dici poteſt, quàm grauiter ſunt reprehendendi. Nam tanquàm inſenſati, inter animalia rationis expertia enumerandi ſunt, cùm amor ille qui ab appetitu defluxerit, prouectæ ætati valde diſſentaneus videatur. Hic cùm paulum Bembus reſpiraret, ſummumq; vndiquè ſilentium eſſet, quodſi ſenum aliquis (inquit Morellus) multis iuuenibus viridior & valentior fuerit, cur illi iuuenilem amorem non concedes? Iuuenilis amor (inquit Duciſſa) ſi adeo infortunatus ſit, quid eſt Morelle quod iſtam ſenibus in amando infœlicitatem exoptes? Quod ſi tu re ipſa ſenex fuiſſes (quod iſti te eſſe affirmant) nunquàm iſtuc mali ſenio infligeres. Si quid mali ſit (inquit Morellus) id non à me, ſed à Bembo proficiſcitur, qui eis illum in amando modum præſcribit, quem ego planè non intelligo. Nam iſta ſine corpore forma poſſeſſio tantopere ab eo laudata, quid aliud eſt, quàm delirium & inſomnium? Tum Ludouicus Comes: Tune (inquit) Morelle formam tam ingens bonum exiſtimas, vti eſt à Bembo deſcriptum? Minime ſanè (inquit Morellus). Multas equidem mulieres formoſas depraua ti ingenij fuiſſe memini, cru-

Ratio dominij, ſeruus ſeruus.

deles, insidiosas: immo prepè fatale hoc malum est, vt cum forma superbia concurrat, ex superbia crudelitas enascatur. Tibi fortasse (inquit Ludouicus) crudeliores proinde videntur, quia votis tuis, & desiderijs non satisfaciant: sed effice obsecro vt id tibi Bembus explicet, qua ratione forma muliebris à fœminibus desideranda, quid ab amiculis expectare, quousquè contenti esse debeant: quibus nisi egressus fueris limitibus, facile senties, nec fastidiosas esse, nec inhumanas, sed tuis semper desiderijs obsequentes. Hic paulum commotus (vti videbatur) Morellus: ego (inquit) id scire non desidero, quod me nulla ratione tangit: sed tu effice vt nobis cõmonstret, quomodo iuuenes, minus sæpenumero viribus valentes, minusq; ad amorem dispositi quàm fœnes, istam quam dicis formam expetere debeant. Tum Fredericus, vt Morellum iam incalescentem mitigaret, istumquè sermonem aliò conterqueret, Ludouico responsum preripuit: & minimè mehercle (inquit) errasse mihi Morellus noster visus est, cùm formam semper bonam non esse affirmauerit. Pulchritudo siquidem muliebris, multarum sæpe calamitatum, odiorum, incẽdiorum, vastitatum, bello-

bellorum cauſa fuit, cuius flebile illud vrbis Troianæ excidium, teſtimonium eſſe poteſt longe ampliſsimum. Ipſæ vero mulieres formoſæ vel plerunq; ſuperbæ, vel crudeles, vel impudicæ ſunt. Sed extremum hoc fortaſſe vitiũ Morello non videtur. Multi præterea homines conſcelerati honeſta facie ſunt, itaquè à natura fabricati videntur, vt iſta aſpectus iucunditate, tanquàm hamo ſub eſca recondito facilius decipiant. Tum Bembus, nolite (inquit) aliquando exiſtimare, quin forma ſemper bona ſit. Ludouicus vt ad ſuperiorem quã primum orationem rediret, eundem ſtatim interpellauit, & quoniam (inquit) id Morellus intelligere non vult, quod illi adeo eſt neceſſarium: me obſecro in hoc fac erudias, quomodo iſtam in amando fœlicitatem, ſenes aſſequi poterunt. Nam id dum mihi proſit, ego nihil moror ſi omnes me ſenem exiſtiment. Arriſit leuiter Bembus, & ego (inquit) iſtum prius errorem nobilibus iſtis ex animo eiciam, tibi deinde ſatisfaciam.

Tum quaſi de integro exorſus, nollem equidem (inquit) ampliſsimi viri, cùm forma res adeo ſancta & cæleſtis fuerit, quenquam noſtrum, profano, impioquè de ea ſermone

diuinam maieſtatem inconſultiùs ladere.

Stesichorus poeta.

Morellum itaquè & Fredericum admonitos velim, ne (vt Steſichorus olim) oculis priuentur. Dignum ſane illis ſupplicium qui in formam temerè inuehuntur, quæ ab ipſo deo proficiſcitur, ſimiliſquè habetur circumferentiæ, cuius medium ipſa bonitas videtur. Proinde vti nullus circulus ſine centro conſiſtit, ita nec forma, ſine aliqua bonitate poteſt eſſe. Vnde in corpore bene conſtituto malus animus perraro habitat. Exterior itaque forma, interioris boni indicium eſt. In corporibus vero iſta venuſtatis effigies magis minuſue imprimitur, vt ex iſta effigie atque caractere, extrinſecùs anima cognoſcatur: vt in arboribus, quarum flores atque gemmula quo pulchriores ſunt, eo fructus meliores ſemper ſperantur. Idem in nobis plerunq; contingit, vt in Phiſiognomia licet animaduertere, qui ex vultu ſæpenumero mores noſtros, cogitationeſque intelligunt: & quod multo magis eſt, in ipſis belluis animos quoſdam & ſpiritus ineſſe ex aſpectu iudicamus, qui ſeſe ſemper in corpore quantum poſſunt explicant, atque oſtendunt. Ponite vobis ante oculos Leones, Equos, Aquilas, videte ſi in ipſo eorum aſſectu ira,

fero-

ferocia, ſuperbia, non emineat: in Agnis vero & Columbis ſimplex & aperta innocentia: in vulpibus atque lupis, ſubtilis quædam & verſipellis fallacia: quod ferè in reliquis animalibus licet obſeruare. *Informes itaquè vt plurimum mali ſunt, formoſi vero boni, ipſaquè adeo forma nihil aliud eſt, quàm facies quædam iucunda, hilaris, decora, tanquàm bonum aliquid appetenda: deformitas vero obſcura, moleſta, inſuauis, tanquam malum fugienda. Quod ſi omnia quæcunquè à primis rerum initijs conſtituta ſunt, animo euoluere placeat, planè perſpicietis, in ijs omnibus quæ bona atque vtilia ſunt, formam quandam, pulchritudinemquè ineſſe. Intuemini obſecro ingẽtem illam totius vniuerſitatis machinam, ad ſalutem & incolumitatem rerum omnium à deo fabricatam. Intuemini cœlum rotundum tot diuinis luminibus vndiquè diſtinctum. Intuemini in horum medio terram, elementis omni ex parte circumſcriptam, propriaquè grauitate mirificè ſuſtentatam. Intuemini ſolem, qui circumgyrando iſtæc illuſtrans vniuerſa, in hieme per ſigna inferiora fertur, deinde gradatim ad ſummum contendit. Intuemini Lunam*

Formæ & deformitatis deſcriptio.

quæ ſuam ab illo lucem mutuatur, clariorq; apparet quoties ad illum propè accedit, obſcurior vero quoties longiùs deſciuerit, denique reliquas illas quinque ſtellas intuemini, quæ vario & diuerſo motu eundem omnino curſum conficiunt. Hæc omnia tam pulchro ordine, tanta vi, tantaquè neceſſitate ſunt connexa, vt vel minutiſſima parte commutata, conſiſtere non poſſint ſine totius interitu: tanta præterea pulchritudine, tantaquè venuſtate ſunt, vt pulchrius aliquid mortale ingenium ne excogitare quidem poſſit. Veniamus tandem ad humanam formam, quæ parum mundus (nec iniuria) appellatur. Videte numnon omnes partes ea neceſſitate cohæreant, vt arte potiùs, quàm caſu conſtituta videantur: tota deinde compoſitio tam concinnam in ſe harmoniam habet, difficile vt ſit diſcernere, num oculi, naſus, os, aures, brachia, pectus, reliquaquè membra, maiorem vultui corporiquè vtilitatem an dignitatem adferant. Idem in reliquis perinde animalibus dici poteſt. Volucrum deinde pennas animaduertite, folia etiam, atq; ramos arborum, quæ quantumuis ad earum conſeruationem, neceſſitatemque à natura ſunt data, aſpectum tamen habent

habent longè iucundiſsimum. Sed naturam paululum omittamus, veniamus ad artem. Quid quæſo poteſt in nauibus tam eſſe neceſſarium, quàm prora, ratis, antennæ, malus, vela, clauus, remi, anchoræ, amplusſtra? iſtæc tamen vniuerſa ita oculis noſtris arrident, quaſi ad voluptatem peræquè atque vtilitatem eſſent fabricata. Columnæ etiam & trabes ingentiſsimæ quæ tecta noſtra atque palatia ſuſtinent, non minùs aſpicienti iucunda, quàm ædificijs neceſſaria videntur. Cum initio templa ac domos ædificare homines cœperunt, culmina in horum medio ſic erexerunt, non tam ad ornatum quàm vt aqua vtrinque velociùs diſcurreret: & tamen (neſcio quomodo) vtilitati ſtatim ea venuſtas acceſsit, vt ſi fanum aliquod ſub ea cœli parte extrueretur, vnde nec grando, nec pluuia decidit, ſi erectum in eum modum culmen non haberet, nihil neque pulchritudinis, neque dignitatis habere videretur. Inter omnes itaque omnium rerum laudes, nihil nobis familiarius aut vſitatius eſt, quàm pulchram rerum vniuerſitatem dicere, pulchrum cœlum, pulchram terram, pulchrum mare, pulchros riuulos, pulchras denique ſiluas, arbores,

hortos, vrbes, templa, domos, exercitus: nihil postremò est, cui sacra istæc & gratiosa pulchritudo increàibile quoddam ornamentum non attribuat. Neque sanè valdè absonum est, si formam, bonitatemquè vno communi nomine appellemus, in corporibus præsertim humanis, in quibus si insit venustas, proximam illius causam, animæ venustatem ego quidem existimo, quæ diuinæ formæ particeps, illud omne informat atque illustrat quod contigerit, corpus præsertim in quo habitat, nisi adeo turpis atque obscenæ materiæ fuerit, vt veram sui ipsius effigiem imprimere non possit. Formam proinde anima, tanquam verissimum victoriæ suæ trophæum relinquit, quãdo illa materialem naturam deuicerit, & tenebras corporeas diuinissima sua luce dissulerit. Neque vero dicendum est (etiamsi Morello ita videatur) formam mulieres superbas, aut crudeles efficere: Neque illarum calamitatum, bellorum, incendiorum, mulieres formosæ causa sunt, sed effrænes virorum cupiditates. Nunquàm sane negauerim, venustissimas quasdam impudicas esse, non tamen ratione venustatis (quæ illas semper dehortatur & ad virtutem sui similem impellit)

Vitio materiæ forma sæpè latet.

pellit) ſed vitioſa plerunquè educatione, amantium illecebris, inopia, ſpe, timore, fallacia, mille præterea artibus, quæ etiam ſinceriſſimarum fœminarum conſtantiam labefactarent, immo optimorum hominum ſenſum iudiciumq; præſtringerent. Hîc Cæſar: quod ſi (inquit) id verum ſit, quod herì à Gaſparo commemoratum eſt, dubium non eſt quin formoſæ magis pudicæ ſint, quàm informes. Et quid obſecro (inquit Gaſparus) à me eſt dictum? Tu (ſi rectè commeminerim inquit Cæſar) mulieres dixiſti orantibus nunquam ſatisfacere: illas verò quæ à nemine rogantur, alios ſemper exorare. Hoc ſi ita ſit, dubium non eſt, quin formoſæ ſæpiùs orentur, & tum ſi ſemper negent, quis dubitauerit, quin longè ſint caſtiores quàm deformes illæ, quæ alios rogare coguntur? Arriſit vehementer Bembus & huic (inquit) argumento reſponderi non poteſt, deinde ſic pergit. Illud ſæpenumerò fieri videmus, vt quemadmodum reliqui ſenſus, ita etiam viſus decipiatur, vultumquè minimè venuſtum, formoſum iudicet: & cum in ipſis oculis, totoquè aſpectu laſciuiam quandam & inhoneſtas blanditias depictas viderint, multi quibus ille obtuitus

tutus placet, quiq; petiundi ſpe trahuntur, venuſtatem appellant, cùm re ipſa nihil ſit aliud, quàm fucata quædam inuerecundia tam ſacro & honorifico nomine multò indigniſſima. Tacuit hìc Bembus, verum inſtabant vniuerſi, vt de iſto amore plura adijceret, deinde quomodo iſta forma verè frui liceret. Tandem ille, ſatis (inquit) herclè probaſſe mihi videor, ſenes multo facilius quàm iuuenes amare poſſe: quod cùm mihi in iſtius ſermonis initio propoſitum erat, non eſt quod vlteriùs progredi velim. Tum Ludouicus: multò certè lucidiùs adoleſcentum infœlicitatem, quàm ſenum beatitudinem aliquam expreſsiſti, cùm eos minimè inſtitueris quibus gradibus ad iſtum illorum amorem contendant. Solam illis magiſtram rationem conceſsiſti, cum communi omnium opinione, ſumma ſit rationis cum amore contentio. Voluit hìc Bembus nihilominus deſiſtere, ſed Ducisſa cùm illum ad dicendum reuocaſſet, ille quaſi denuò exorſus: nimis (inquit) infœlix natura humana eſſet, ſi anima noſtra, in qua vehementes iſti appetitus facillimè oriuntur, eoſdem hac vna parte foueret, quæ illi cum brutis eſt communis, nec vllum in eo ſubſi-

dium

dium haberet, quæ nobiliori vi consistens, propria est & sua. Quocirca cùm ita vobis visum fuerit, de re tam excellenti dicere, non recusabo. Et quoniam indignum me scio, qui de sanctissimis amoris mysterys dicam, illum oro qui cogitationem, linguamquè mouet, easdem vt ita dirigat, vt ego præstantissimo huic nostro Curiali amorem sincerum, non communem illum aut vulgarem ostendam. Et vt ego ab ineunte ætate totum vitæ anteactæ curriculum illi dicauerim, ita faxit vt & meo desiderio, & illius gloriæ, oratio mea respondeat. Cùm itaque natura nostra florente adhuc adolescentia, adeo violentèr à sensibus distrahatur, dabimus Curiali nostro, vt in illa ætate aliquid sensui concedat. Verum cùm illi annorum maturitas accesserit, si illius amoris cupiditate incendatur, omni cura atque diligentia caueat, ne in illas sponte miserias prolabatur, quæ in illo iuuenili impetu miserandæ, potius quàm reprehendendæ videntur: in senili vero impotentia, deridendæ potius, quàm quoquo modo tollerandæ. Quoties itaque in mulierem inciderit, quæ cum forma singulari, morum suauitatem coniunctam habet, cum ille in amore expertus, suam cum illius

illius natura Simpathiam animaduertat, cum oculos perſenſerit, formæ ad ſe imaginem cum auiditate quadam rapere, cùm eandem ad cordis penetralia deferri, ab anima magna voluptate perluſtrari intellexerit, cùm vim illam atque influentiam ſe interiùs commouentem paulatim incaleſcere viderit, cùm ſubtiles illos ſpiritus in oculis ſcintillantes, noua ſemper fomenta incendio ſubminiſtrare perceperit: initijs prudenter obſtare debet, rationem ſopitam excitare, illius præſidijs cordis propugnacula munire, omnes illius aditus appetitui ſic recludere, vt ad eandem neque vi aperta irruere, neque fraude, & inſidijs ſubintrare poſſit. Ita reſtinctis iuditio incendijs, omne quoquè periculum reſcindetur. Quod ſi flamma aliqua etiamnum reſtiterit, ſi caſu aut incuria excreuerit, tum Curialis, cùm ſe deprehenſum animaduertat, omnem vulgaris amoris turpitudinem abijciet: & ſic ratione duce, ſanctam quandam in amando pietatem ingredietur, vt corpus exiſtimet, in quo pulchritudo apparet, venuſtatis fontem non eſſe, ſed formam (cum res incorporea & cæleſtis radius fuerit) multum de ſua dignitate detrahere, cum vili huic & mortali

Obſtandum principiis.

tali ſubiecto ſe coniunxerit: cum quo quanto ſe minùs communicauerit, tanto eſt ſplendidior: cùm verò penitùs diſiuncta fuerit, tum quidem multo eſt omnium perfectiſſima. Et quemadmodum nec palato audire, nec auribus olfacere conceditur: ita nec pulchritudine tangendo frui, nec illius animi voluptatibus ſatisfacere poſſumus, niſi ſolo viuendi ſenſu, cuius proprium obiectum forma eſt. Alios itaque ſenſus in ea re cœcutientes declinet, eumquè tam admirabilem ſplendorem, gratiam, ſcintillas amabiles, riſus, geſtus ſuauiſſimos, catera deniquè formæ ornamenta, ſolis oculis percipiat: vocis ſuauitatem, verborum conſonantiam, muſicam etiam (ſi muſicæ incubuerit) audiat, vt iſto duorum ſimul ſenſuum tam dulci pabulo animum reficiat, qui cùm parum in ſe corporeæ molis habeant, rationi facilius inſeruiunt, nec deſiderio aliquo, niſi tantum honeſto, per corpus ad appetitum tranſeunt. Deinde amatam mulierem colat, reuereatur, veneretur, eidemquè omnibus officijs placeat, omnia illius commoda, ſuis præferat, vita deniquè propria chariorem habeat: ita tamen vt animi pulchritudinem, corporis anteponat. In qua excolenda

lendi ita euigilet, vt in errorem aliquem labi non ſinat: ſed inſeruiendo, hortandoque ad temperantiam, modeſtiam, honeſtatem impellat, omnem cogitationum impuritatem, omnem vitiorum turpitudinem ſtirpitus euellat. Ita dum virtutes in animi hortulo diſſeminauerit, & fructus pulcherrimos percipiet, & dulciſſimos deguſtabit, & veram tandem formam, verae formae imprimet, atque ingenerabit, qui veriſſimus amoris finis à quibuſdam exiſtimatur. Iſtis veſtigijs ſi Curialis noſter inſiſtat, & dominae ſuae gratiſſimus ſemper erit, & illa viciſſim in illius deſiderijs officioſa dulcis, affabilis, nec minus illi placere, quàm ab eodem diligi optabit: in vtroque vna eademque voluntas erit, vtrique ſumma fœlicitas continget. Hìc Morellus: vera (inquit) forma, tum demum formae optimè imprimitur, cùm in muliere formoſa, pulchra proles ingeneratur: hoc ego manifeſtius amoris argumentum putarem, quàm ſi me millies, iſta (quam dicis) verborum ſuauitate deliniret. Arriſit hìc Bembus: & minimè (inquit) oportuit Morelle limites quoſdam, iſto modo tranſire. Non eſt (mihi crede) exiguum amoris ſignum, cum

cum formam muliercula (rem tanti momenti) amatori concedat, cum per illos animæ meatus, id est videndi, audiendique organa, oculorum obtutum, vultus imaginem, vocem, verba (quæ omnia illius cordi infunduntur) tanquàm beneuolentiæ testimonia liberè illi permittat. Falsi mehercule testes (inquit Morellus) aspectus, atque verba, & sæpe sunt, & sæpius esse possunt. Quisquis igitur certiora amoris pignora non habet, is mihi stultè securus videtur. Expectabam sanè multo hanc tuam in Curialem nostrum humaniorem fore, quàm Iuliani fœminam: sed illis iudicibus persimiles vtriquè videmini, qui vt sapientes habeantur, contra suos sententiam ferunt. Ego sanè (inquit Bembus) meam Aulicam, Curiali meo minimè iuuenili affabiliorem esse volo, quàm suam Iulianus etiam iuueni vult esse: quod eò cum ratione melius conuenit, quia mens ille, nihil nisi honesta efflagitabit, quæ sine reprehensione concedi poterunt. Verùm Iuliani muliercula, cui de iuuenili modestia vix constat, honesta sola concedet, reliqua repudiabit. Multo itaquè mens iste fælicior, cui nihil denegatur, quàm ille, cui aliquid con-

ceditur, aliquid non permittitur. Et vt planiùs perſpiciatis, quantum ille amor qui ratione nititur, eo præſtantior eſt, qui à ſenſibus oritur, illud audeo confirmare, illi permulta concedenda eſſe, cum eadem ipſa huic poſteriori deneganda ſint: quoniam in altero turpia, in altero honeſta exiſtunt. Et proinde fœmina, vt ſyncerè amanti ſatisfaciat, non ſolum iucundiſſimè cum eo ridere poterit, familiariter & priuatè colloqui, iocari, ludere, manu ſuauiter apprehendere, ſed impunè etiam oſculari: quod in illo ſenſuali amore non licet, ſi Iuliani regulis credamus. Oſculum enim cum & corporis, & animæ coniunctio ſit, metuendum vehementer ne ille amator ſenſualis, corpori quàm anima ſit procliuior. Amator verò rationalis, etiamſi os corporis partem eſſe non ignoret, tamen cum verba (quæ animi ſunt interpretes) ex eo tanquàm illius veſtibulo exeant, cum ſpiritus etiam noſter (qui anima à multis appellatur) illac effluat, ſuum cum amatæ mulieris ore coniungit, non vt illam inhoneſto aliquo deſiderio incendat, ſed vt ex eo vinculo, animarum aditus vtrinquè patefaciat: quarum cum altera alterius ſtudio efferatur, alternatim

Oſculum quãpiam virtutis.

ſeſe

ſeſe in vtriuſquè corpus infundunt, atq; commiſcent: vt è duabus vna fiat, quæ duo corpora mirificè gubernet: ita oſculum animæ potius, quàm corporis eſt connexio. Nam & iſtã ad ſeſe ſubtiliter attrahit, & ab omni fece corporea quodammodo diſiungit. Vnde omnes pudicè amantes, oſculum tanquàm animarum cathenam aliquam expetunt. Plato igitur diuino quodam amore incenſus, quoties oſcularetur, animam ſummis ſe labris, tanquam è corpore euolaturam tenuiſſe affirmat. Et quoniam animam à rebus ſenſibilibus ſegregare, nihil eſt aliud, quàm eandem cum intelligentibus vnire, (quoniam iſta tam mirifica combinatio, nulla re aptiùs quam oſculo exprimitur) diuiniſſimo illo Solomonis Canticorum libro ſic ſcribitur, Ovtinam ore me exoſcularetur. Quod eſt ab eo dictum, facilius vt oſtenderet, quanto cæleſtis formæ deſiderio, anima illius quaſi in extaſin raperetur, quando (vt cum illa intimè coniungeretur) terrenum corpus exuere deſideraret. Stabant arrectis iam omnes auribus, & Bembum diuinitùs diſſerentem attentiſſimè audiebant: & quamuis paulùm iam ſtatim reſpiraret, omnes tamen quaſi illum

admirati, siluerunt. Tum ille quoniam vobis hortantibus (inquit) sermonem istum de felici amore Curialis minime iuuenilis sum ingressus, eundem longius aliquanto insequar, quoniam hic consistere periculosum esset, cum animus noster ad sensus ferè sit procliuior. Et quamuis ratio benè cum deliberatione eligat, formamquè cognoscat à corpore nunquam oriri, & proinde libidinibus frænum imponit, tamen cum semper illam in corpore defixam intueatur, cum solam contemplari per se vix possit, sensim labascit iudicium, & longiori spatio sæpenumero corrumpitur. Et si nullum aliud incommodum persentisceret, sola tamen amatæ absentia cruciatur, quoniam formæ vis illa cum præsens fuerit mirificè delectat, humores cordi suffusos calefacit, sopitas & quasi congelatas in anima facultates resoluit, atque excitat: quæ cum interiùs ebullientes, cordi se profuderint, tum spiritus illos subtilissimosq; vapores, id est purissimas sanguinis partes per oculos emittunt, quæ cum obuiam formæ atque pulchritudinis imaginem exceperint, eandem secum mille modis exornant, & effingunt. Quod dum obnixè & sollicitè faciunt, anima nunc incredibili delectatione,

ſtatione, nunc admiratione inaudita commouetur, ãumq; ſola apud ſe lætatur, ſtuporem ſimul cum voluptate communicat, cumq; illum timorem & reuerentiam perſenſerit, quæ rebus ſacris & cæleſtibus attribuitur, tum ſe tãquam in campis Eliſijs poſitam, multo beatiſſimam exiſtimat. Quiſquis itaque amantium, corporis tantummodo pulchritudini inhiat, illud citò tam fragile bonum, lubricamquè fœlicitatem amittit. Nam ſimulatque mulieris ſplendor ab oculis remouetur, animus tanta voluptate orbatus langueſcit: quoniam vis illa amoris, abſentes minùs, quàm præſentes vrit. Vnde omnes illi meatus appetitui deſeruientes, paulatìm exareſcunt. reſtat tamen aliqua venuſtatis memoria, quæ virtutes animæ nonnunquam ſic mouet, vt ſpiritus exerere ſæpenumerò contendat, qui cum omnes poros obſtipatos reperiant, exitum vndiquè aliquem exquirunt, dumquè ſeſe huc illuc fruſtra concitant, quaſi ſtimulis quibuſdam animam exagitant, illamquè doloris acerbitatem admouent, quem infantes ſentiunt, cum per gingiuas tenerrimas dentes enaſcuntur. Hinc lachryma, mærores, ſuſpiria, hinc omnia amantium tormenta. Anima enim malè ac mo-

leſtè ſe habet, vixq; apud ſe conſiſtere poteſt, donec optatam effigiem denuo præſentem videat: quod ſi caſu aliquo fiat, ſtatim acquieſcit, in eamq; vnam intenta, illius aſpectu, tanquam paſtu ſuauiſſimo nutritur, nec eo vnquam (ſi fieri poſſet) carere deinceps vellet. Ab iſtis moleſtijs vt liberior Curialis noſter exiſtat, vt veram formam ſine perturbationibus contempletur, rationis ſubſidia adiungenda ſunt, ipſaquè adeo forma ab omni corporis deſiderio ſeiuncta, ſimpliciter & per ſe conſideranda eſt: cumquè illam imaginatio ab omni materia abſtraxerit, animæ familiarem charamquè faciat, ſecum noctes, dieſque habeat, omni loco, omni tempore vnà gaudeat, nunquam amitti poſſe exiſtimet, ſemper deniquè meminerit corpus à forma alieniſſimum quiddam eſſe, cuius perfectioni non modo nihil prodeſt, ſed valdè etiam obeſt. Hac vna ratione Curialis iſte minimè iuuenilis ab illis malis immunis erit, quibus omnes plerunque iuuenes ſunt obnoxij: quos ſuſpitiones, indignitates, iræ, deſperationes, furores eo inſaniæ redigunt, non ſolùm vt amatis mulierculis vim inferant, ſed vitam etiam ſibi ipſis aliquando auferant. Ab iſtis tam craſſis erroribus,

Forma non eſt corporea.

bus, ille noſter tantum aberit, vt nec amatæ mulieris marito, nec patri, nec fratribus, nec conſanguineis vllam iniuriam faciat, nihil cõmittet, quod ad illius quam reueretur, ignominiam redundare poterit: linguam atque oculos ita vbiuis continebit, nunquam vt animi myſteria explorent: nunquam diſcedens in mœſtitiam, atque luctus incidet, quoniam illum tam diuinum theſaurum intimo corde repoſitum vnà ſecum ferat. Et quod multo magis eſt, conceptam iam antea formam, imaginationis virtute multo illuſtriorem reddet. Verum præter iſtas tantas, & tam expectatas commoditates, vnam multo omnibus excellentiorem amantes percipient, ſi iſtum amorem, tanquam gradum aliquem ad diuiniorem ſuperioremq; accommodent: Quod facilè quidem efficient, ſi altiùs ſecum agant, quanta illis vincula ſunt iniecta, dum vnius tantummodo formæ contemplationi ſunt addicti. Ex iſtis ſe anguſtijs tandem aliquando vt euoluant, infinita rerum diuerſarum ornamenta, cogitatione paulatìm complectentur: cumq; omnes ſimul formas generali quodam mentis conceptu comprehenderint, multitudinemq; immenſam ad illam vnitatẽ reduxerint, quæ per Abſtractio.

vniuersum genus humanum diffusa est, tum non individuam vnius mulieris pulchritudinem, sed vniuersalem illam quæ omnia simul corpora exornat, intuebuntur: istoquè tam claro lumine stupefacti, in obscurius aliquod aciem non intendent: sed flammis quibusdam sublimioribus incensi, inferiores illas nihili pẽdent, quibus antea deflagrabant. Iste amoris gradus etsi planè heroicus sit, eiusquè dignitatis, vt eò pauci perueniant, perfectus tamen dici non potest. Nam phantasia, cum potentia organica sit, ex ijsquè solis principijs cognitionem habeat, quæ à sensibus deferantur, à tenebris tamen materialibus omninò perpurgata non est. Proinde etiamsi formam vniuersalem per se abstractam intelligat, satis tamen perspicuè sine aliqua ambiguitate non discernit, propter eam quam habent phantasmata, cum corpore conuenientiam. Vnde amantes ãstiusmodi, auiculis illis persimiles mihi videri solent, quæ plumis vix dum satis vestitæ, etsi paulum se ad volatum attollant, à nido tamen discedere non audent, nec vento se, cæloquè aperto committere. Curialis itaque noster, cum huc tandem aspirauerit, etsi fœlix appellari poterit, si cum illis cõferatur, qui semi

suali

ſuali amore ſunt immerſi, hîc tamen illum nolumus conſiſtere, ſed ſemper progredi, illam viam, illam ducem inſequi, qui eum ad veram demum beatitudinem adducet. Ita non modo in amentiam aliquam non incidet (quod illi ferè faciunt qui corpoream tantummodo pulchritudinem adamant) ſed in ſe ſapienter recedens, illam formam aſpiciet, quæ ſolis animi oculis conſpici poterit: qui tum demum acuti atque perſpicaces eſſe incipiunt, cum corporis oculi hebetudinem quandam, atque caliginem contraxerint. Anima itaque à vitiorum impuritate aliena, philoſophiæ ſtudijs exculta, rebus ſpiritualibus inſiſtens, intelligendo exercitata, in ſui ipſius contemplationem conuerſa, tanquam ſomno altiſſimo excita, illos oculos aperit, quos omnes habent, pauci exercent. Cumquè in ſe illius luminis radium viderit, quem cum cœlitibus communem habet, cuius vel minimam vmbram cum corpore communicat: tum in rebus terrenis, cæca ſit, in cœleſtibus multò oculatiſſima. Cum verò virtutes corporis motiuæ, vel ſeria contemplatione abſtractæ, vel ſomno ſic ligatæ fuerint, nihil vt obſtare, aut impedire poſſit: occultum quendam angelicæ pul-

chritudinis odorem ſentit, illius lucis ſplendore rapitur, deinde paulatim inflammatur, cumque adeo auidè inſequitur, vt eodem nunc inebriata, nunc extaſi correpta videatur: dumque cum eo ſe vnire deſiderat, ipſius Dei veſtigia reperiſſe exiſtimat, in cuius contemplatione, tanquàm fine vltimo, atque beatiſſimo acquieſcere deſiderat. Iſta tam fœlici flamma, cum vndiquè incendatur, ad nobiliſſimam ſui partem, id eſt intellectum ſe erigit, & terrenis vmbraculis nuſquàm amplius occæcata, cœleſtem pulchritudinem apertiſſimè intuetur: eâdem tamen perfectè non fruitur, quoniam particulari tantum intellectu contemplatur, qui vniuerſalem complecti non poteſt. Amor itaque cum iſto beneficio ſibi non ſatisfaciat, maiorem animæ fœlicitatem attribuit. Nam vti è ſingulari aliqua forma, ad generalem illam omnium corporum perduxerat: ita ex infimo gradu intellectus particularis, ad vniuerſalis illius faſtigium euehit. Ita anima veri, diuiniquè amoris ſanctiſſimis ignibus accenſa, ad cœleſtem naturam aduolat, nec ſenſus tantummodo commercium repudiat, ſed rationis etiam momentis amplius non indiget, cum in angelum transfor-

transformata, omnia intelligat, cum omni velo, omniquè nube discussa, amplissimum illud pelagus diuinæ pulchritudinis videat: eamq; in se recipiens, ea fælicitate gaudet, quam sensus percipere non possunt. Quod si igitur illius formæ (quam oculis cæcutientibus indiès tanquàm insomnium aut vmbram conspicimus) tanta vis sit, vt magnas sui faces in nobis commoueat, vt nullam cum ea voluptatem conferendam arbitremur, quam ex vnico mulieris aspectu percipimus: quanta quæso & quàm fælix admiratio, quàm beatus stupor, illas animas occupat, quæ ad diuinæ formæ conspectum accedunt? quæ tam dulcis flamma, quod suauius incendium putandum est, quàm illud quod ex ipso fonte veræ & cœlestis pulchritudinis exoritur? cum omnis venustatis principium sit, quòd neque augeri, neque diminui poterit, cum semper pulchra, semper eadem, semper sui similis appareat, nihil alterius participans, nulla ex parte inæqualis, postremo, cum vndiquè suauis & formosa sit, cum cætera omnia, quod formam habeant, ab ista forma acceptam referant. Hæc illa pulchritudo est, quæ à summa bonitate seperari, atque diuelli non potest, qua sua luce omnia

ad

ad se attrahit, quæ & intellectum intelligentibus, & rationē rationalibus, & sensum sentientibus, & appetitum animantibus, & vitam, motum, instinctum (tanquàm sui vestigium) plantis, lapidibusq; infundit. Tanto itaq; amor iste reliquis præstantior est, quanto illius causa cæteris est excellentior. Et quemadmodum ignis omnes auri feces exurit, mirificèq; diuidit: ita sanctissimus iste animarum nostrarum ignis, illud omne quod in ijs impurum atque mortale est rescindit, cœlestem illius partem exornat atque excitat, quæ in illa iam antea sensus iniquitate obruta, atque sepulta erat. Hic est ille ignis, quo Hercules in Oeta montis vertice flagrasse à poëtis fingitur, cuius incendio diuinus & immortalis est effectus. Hic Mosis Rubus igneus, hic dissectæ linguæ ardentes, hic currus Eliæ inflammatus, qui gratiam, beatitudinemquè illorum animis ingeminat, qui illius aspectu dignantur, cum terreno carcere, & pedore soluti, ad antiquum domicilium, id est, cœlum, reuertūtur. Huic itaq; diuinissimæ luci omnes curas, cogitationesquè conferamus, quæ cælestem viā commonstrat, eiquè omnes affectus postponentes, quibus depressi fuimus, per illam scalam,

quæ

quæ infimo gradu amoris ſenſualis vmbrã habet, ſupremam illam ſtationem aſcẽdamus, vbi cæleſtis illa, amabilis, & veriſſima omniũ forma habitat, quæ in intimis Dei penetralibus ita reconditur, vt eã mortales oculi intueri non poſſint. Ibi veriſſimum deſideriorum noſtrorũ terminum, laborum requiem, miſeriarum perfugium, ægritudinum medicinam, deniquè tempeſtatum ac procellarum huius vitæ omnium portum tutiſſimum inueniemus. Quæ itaque vox (ô amor ſanctiſſime) quæ tandem mortalis lingua tuas laudes ſatis dignè iuſtequè cõmemorare poſſit? Tu omnis pulchritudinis, bonitatis, ſapientiæ theſaurus, à diuina pulchritudine, bonitate, ſapientia deriuatus, in eadem perſiſtis, & ab ea per eandem in circulum reuolueris. Tu dulciſſima mũdi cathena, tu medio inter cæleſtia ac terrena repoſitus, ſuauiſſimo quodam temperamento ſuperiorum virtutes, rebus inferioribus immittis, & animos mortales ad ſuum principium reducens, cum eodem mirificè coniungis. Tu concordia quadam elementa commiſces, tu naturam ad producendum excitas, rerumq; ſpecies ſucceſſione ſuſtentas. Tu res diſſitas, ac ſeperatas adunis, imperfectis perfectionem attribuis, diſſimi-

dissimillimis similitudinem, inimicissimis amicitiam, terris fructum, mari tranquillitatem, cœlo lumen vitale. Tu veræ voluptatis, gratiæ, pacis, mansuetudinis parens es, eadem rusticitatis, feritatis, ignauiæ hostis, omnis denique boni, & initium primum, & finis vltimus. Et quoniam te in ipso flore pulchrarum mentium atq; corporum habitare delectat, non dubito, quin hic apud nos versere, eorumq; oculis atque animis aliquando te commonstres, qui tuo aspectu non indigni putantur. Tu itaque (ô summe Deus) votis nostris attendere digneris, cordibus te nostris infunde, tuo splendore, tuo sanctissimo igne caliginem nostram dispelle, tanquam dux fidus in isto Labyrintho tenebricoso, veram viam ostende, falsos ac hallucinantes sensus corrige, & post istam tam inanem & deuiam peregrinationem, synceram, rectamq; lætitiam concede. Odores illos spirituales, qui intellectus virtutes viuificant, sentiamus: harmoniam illam cœlestem, concentumq; sic audiamus, nihil vt loci in nobis perturbationũ discordiæ relinquatur. Inexhausto illo quietis & tranquillitatis fonte, nos inebriato, qui semper delectat, nunquã satiat, qui omnibus ex ea tam limpida aqua potantibus,

vera

vera beatitudinis gustū ministrat. Lucis tuæ radijs adumbratam oculorum nostrorū ignorātiā ita discutias, vt mortalem posthac pulchritudinē contemnant, deinde intelligant res illas (quas primò vidisse se credunt) omnino nullas esse: eas vero quas nondum viderunt, esse verissimas. Accipe animas nostras sese tibi tanquam sacrificium humillimè offerentes: illis eas flammis adure, quæ omnē scoriam, & spurcitiē expurgant, vt à corpore disiunctæ, perpetuo dulcissimoq; vinculo cum cœlesti forma coniūgantur. Nos vero à nobis ipsis seperati, tanquā veri amatores in amatā commutemur, deinde à terra sublati, ad conuiuium illud angelicum admissi, ambrosia & nectare saturati, fœlicissimā illam, & semper viuentē mortē obeamus. Vt antiquissimi olim patres quorum animas Zelo ardentissimo contemplantes, tu è carcere corporeo eripuisti, & cū ipso deo collocasti. Cum hactenus Bembus tanta vehementia peroraſſet, quasi œstro aliquo diuino percitus fuisset, stabat tandem tacitus, & immobilis, & oculu in cælū eleuatu, in extasim sublapsus videbatur: cū tandem Aemilia quæ vna cū reliquis attentissimè auscultabat, illū toga vellicās, quid est (inquit) Bembe? caue ne tute etiam ista tam

defixa

defixa cogitatione animã quoquè à corpore diſiungas. Id ſi fieret (inquit Bembus) ne hoc quidé primũ in me amoris miraculũ eſſet. Inflabat iam valdè Duciſſa, cæteriquè promiſcuè omnes, vt in iſto ſermone lõgiùs progrederetur, nemo omniũ erat, quin diuini illius amoris ſcintillã ſe aliquã iam nũc perſentiſcere putaret, pluribuſq; vehementer inhiarent. At Bembus. Ego (inquit) hactenus viri optimi id vobis diſſerui quod mihi ſanctiſsimus amoris furor, nec præmeditanti, nec opinãti dictauit. Nunc verò cũ nihil amplius ille ſuggerat, neſcio, quid ego ad ijciã. Neq; verò ipſe fortaſſe amor, ſua vlterius myſteria proferri vult, nec Curialem illos limites præterire, quos ego illi demonſtraui: & proinde plura attexere fas fortaſſe non erit. Sanè vero (inquit Duciſſa) ſi Curialis noſter minimè iuuenilis, illius veſtigijs inſiſtere poſſit, quæ tu illi expreſſeris, nihil eſt quod tanta fœlicitate ſatisfactum ſibi nõ putet, nihil quod iuuenibus inuideat. Tum Cæſar: illa (inquit) via quæ ad iſtam beatitudinem adducit, adeo erecta, & difficilis eſt, vt verear ne eò perueniri non poſſit. Credo equidem (inquit Gaſparus) id viris difficile, mulieribus impoſſibile eſſe. Subridẽs hic Æmilia, ſi adeo ſæpe (inquit)

in

in nos deliqueris, nos tibi amplius, non ignoscemus. Nihil hercule deliqui (respondit Gasparus) si dixerim fœminarum animas, à passionibus adeo liberas non esse, vti hominum mentes sunt, nec adeo contemplationi deditas, quẽadmodum illis necesse est (vt Bembus confirmauit) qui cœlestem illum amorẽ degustare desiderant. Neq; vero hoc vnquam mulieribus contigisse legitur, sed viris nonnullis, vt Platoni, Socrati, Plotino, multisq; alijs: sanctissimis item patribus, vt Diuo Francisco, cui ardentissimus amoris spiritus, sacratissimum illud quinque vulnerum sigillum impressit. Neque sane alia virtus aliqua nisi amatoria sanctum Paulum ad illa mysteria rapere potuit, quæ reuelanda non sunt: nec sancto Stephano claustra cælorũ aperientia commonstrare. Hic Iulianus: ne ista quidem in re viri fœminis præstantiores sunt. Nam ipse Socrates omnia amorum arcana illi à muliere nimirum Diotima, explicata fuisse ostendit. Idem quoquè Angelus, qui sacram illam effigiem diuo Francisco impressit, multas nostra ætate fœminas, eodem caractere dignas effecit. Illud etiam meminisse debes Mariæ Magdalenæ multa peccata remissa esse, quoniam multũ amauit. Eadem fortasse nõ minus,

quàm ipse Paulus angelico amore in tertium cœlum est euecta. Aliæ præterea innumerabiles (vt heri commemineram) quæ Christi nominis amore, vitam despicientes, pœnarum atrocitatem, mortemq; omnibus terribilem nihili pẽdebant. Neque illæ sane vetulæ erant (quod in nostro Curiali Bembus requirit) sed molles teneræq; virgunculæ, in qua ætate (si illi credamus) amor ille sensualis tolerandus videtur. Hic Gasparus plura dicturus erat, sed illi Ducissa orationem præripuit: & istius (inquit) rei Bembus iudex esto, num cœlesti illi amori mulieres æquè atque viri non sunt aptæ, & idoneæ. Sed quoniã lus illa longior fortasse futura est, præstat in crastinũ differre. Immò hac nocte terminetur (inquit Cæsar). At hoc quomodo fiat, non video (inquit Ducissa.) Rectè sanè (inquit Cæsar) nam iamdudum dies est, lucemq; ostendebat, quæ iam tum per fenestrarum rimas penètrare cæperat. Attollunt sese confestim omnes, non sine summa admiratione quòd istas disputationes longiores nõ putassent: quod necesse fuisset, nisi & seriùs paulò, quàm solebant exorsi essent, & mira quadã suauitate, ita omniũ animos ista disceptatio demulcisset, vt horas sensim labentes, animaduertere nõ possent.

possent. Nemo sanè somni grauedinem aut stuporem aliquem persensit, quod illis solet euenire qui horam dormiendi consuetam præterierunt. Cùm igitur fenestræ omnes apertæ essent, quæ in illa palatij parte sunt, quæ ad montem Catrium vergit, rosea iam se aurora per orientem ostendit, omnesq; iam stellæ abierant, vna excepta Venere dulcissima cæli gubernatrice, quæ diei noctisque crepuscula custodiuit, à quibus aura suauissima perflare videbatur, quæ aërem tenui quadam frigiditate perfundens, aues ad cantellandum prouocabat, inter siluas murmurãtes, collesq; vicinos. Vnde omnes Ducissa serenissima summa reuerentia valedicentes, cubitum sine tædarum luce discedunt, cùm diei lumen sufficeret. Cumq; camera ingenti excederent, Præfectus in Ducissam conuersus, vt Gaspari (inquit) & Iuliani litem componamus, citiùs hac nocte quàm fieri solet corã Iudice conueniemus. Hac conditione id fiet (inquit Æmilia) vt si Gasparus mulieres (vti solet) falsò calumnietur, pignora aut fideiussorem det, rationis se iudicio sisti.

Nam ego illum inconstantem
fore & fugitiuum
suspicor.

¶ In Balthasaris Castilionis Aulicum à Bartholomæo Clercko Latinum ex Italico factum.

QValem Plato REMPVBLICAM,
Diuinus olim finxit, &
Qualem BEATVM prodidit
Regis magister maximi,
Et ille qualem RHETOREM
Descripsit omnium optimus
Rhetor Latinus Tullius:
Talem AVLICVM Castilio
Coloribus verißimis
Depinxit Hetruscis suis.
At illud ô factum malè,
Quòd non erat fas gentibus
Et cæteris cognoscere
Tam insigniter pictum AVLICVM.
Donec Quirinalem togam,
Hetrusco ablato pallio,
Insigni huic dat AVLICO
Clercus Britannus aulicus:
Clercus, Minerua cui fauet,
Cui lingua, cui pectus sapit,
Vulgare qui profert nihil.

Ergo

Ergo illud ô factum bene,
Quòd cæteris & gentibus
Nunc Clerce per te fas fiet
Illum AVLICVM cognoscere
Tam insigniter pictum AVLICVM.

T. Bingus.

Julij Borgarucij Doctoris medici. Carmen Hendecasyll:

ISTos Docte tuos labore summo
Præter Clerke animum omnium Virorum
Factos, & salibus libros refertos
Non mirabitur omnis hæc pigra Aetas?
Factos dixerit ipse noster author
Qui si viueret oculis Latinos
Ornatos melius, iocis repletos
Fixis, in medio sinu locaret
Oh nunc Ausonia ipsa quid fatetur
Priscè cùm videat tuos loquentes
Aulæos? Decus omne conferendo
Priscas Clerke tibi parat coronas.

Tvllius, Oſorius, Clerckus, flos, gloria, laurus,
Florens, grata, virens floret, abūdat, ouat.
Tullius Auſonij dicatur floſculus horti,
Oſorius patriæ gloria ſola ſuæ,
Clerckus & Angliaci memoretur germen agelli
Et merito patriæ, laurea lauta ſuæ.

Henricus Dethick
Oxonienſis.

LONDINI,
Ex officina Typographi-
ca Henrici Bynneman.
1577.

leth.) 1. Cor. xv. The first man Adam (saieth he) w
uyng Soule, and the last Adam was made a qu
rite. And it there followeth, That as we haue bor
of the earthie and naturall Man, so shall we bea
of the spirituall and heauenlie. From Adam w
offices and functions naturall, euen as bryte
accordyng to our outwarde senses and faculties.
liueth in the Spirit, and is flesshe and bloud, but
afore: all outwarde functions of bodily Senses
hym, he neither sleepeth nor watcheth, and yet
thinges and is in euery place. Suche also shall
is the first fruictes, the oblation and first borne (
saieth) of the life spirituall: that is, he is the first
the dead and tooke vnto him a spiritual life. The
doeth now liue accordyng to the Spirite, that is
still very perfect Man, but he hath a spiritual B
fore that whiche is here saied, is not so to bee ta
ally doe, whē we separate Flesshe and Spirite a
from the other: but that the Bodie and Flesshe
tuall, and that the Spirite is bothe in the Bodi
Bodie. For sainct Peters meanyng is not her
was raised by the holie Ghoste, but he vseth this
after a general maner: as if a man should saie, t
this or that. In whiche wordes, is not simplie
Ghoste, but rather that inwarde working, and
whiche worketh in vs by the operation of the ho

19 By the whiche he also went, and p
the spirites that are in prison.
20 Which were in tyme passed disobe

Balthasaris Castilionis Comitis De Curiali siue Aulico Libri quatuor, ex Italico *sermone in Latinum* conuersi.

Bartholomæo Clerke Anglo Cantabrigiensi Interprete.

Nouissimè Æditi.

LONDINI
apud Thomam Dawson Typographum.

Anno Domini.
1585.

C 47804

Illuſtriſsimæ ſerenisſimæq;

Anglorum Principi Elizabethæ, Dei gratia Angliæ, Franciæ, & *Hiberniæ Reginæ, fidei defenſo-*ri. &c. ſumma ſalus cum perpetua fœlicitate.

EGit mecum non ita pridem (illuſtriſsima Princeps) heros nobiliſsimus dominus Buckhurſtius, vt de Aula Regia tua, &, quod multò difficilius eſt, de tua maieſtate hiſtoriolam ſcriberem. Cui ego etſi tantum debeam quantum hominem homini fas eſt tribuere, tamen cùm incredibiles tuas tum animi, tum corporis virtutes perſpicerem, cùm diuinum illud ingenij lumen recordarer, cùm te ſupra hunc ſexum, ſupra iſtam mortalitatem ſapère meminiſſem: deniquè cùm nulla vox, nullum, vt audio, verbum, ita caſu tibi poſsit excidere, quin ſempiternis literis monumentiſquè decorandum videatur: timebam vehementer, ne, dum tuæ excellentiæ inſeruire, clariſsimo viro & de me optimè merito ſatisfacere deſiderarem, onus Aetna grauius temerè

& inconsultò subirem. Atque hîc (quod in proverbio est) lupum auribus tenebam. Nam, & nimium diffidere, insulsi timidique putabam esse: & plus æquo in tam magnis rebus audere, hominis parum considerati. Ista me tam seria deliberatio, cùm per aliquantum temporis spatium, anxium & sollicitum tenuisset, tandem mihi venit in mentem, Italum quendam Castilionem, persimili in re egregiam nauasse operam. Quæ si à me in Latinum sermonem non inconcinnè transferri posset, & stylo meo tanquam coticulam aliquam fore putaui, & ex ea, indicia atq; argumenta certissima posse desumi, num tantis conatibus quoquo modo possem satisfacere. Nam, si ego minùs Latinè quàm ille Italicè scripserim (quod valdè metuo ne fiat) inanis omnis noster labor, stultumquè studium est futurũ, cùm nec Anglorum Aula Vrbinatium vlla in re inferior fuerit, & tua serenitas omnibus Aemilijs & Gonzagis multis gradibus antecellat. Atque hîc vicissim in labyrinthum nescio quem incidi. E quo vt me honestiùs expediam, istuc qualecunque opusculũ, diuinæ indoli tuæ, acutissimoq; iudicio subieci, vt vel satis in me neruorum ad tantã hîstoriã nõ dubites, vel contrà (si libet) decernas. Quid enim cuiusque censuram vel magis metuam, vel magis expectem, quàm illius principis, qua ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas? Quid est, quod cuiusq; sententiam vel de mea ieiunitate, vel de tua præstantia certiorem quàm tuam existimẽ?

Nullum

Nullum meherculè firmius eſt quàm ipſius virtutis de ſe ipſa teſtimonium. Quocircà ſi tuæ maieſtati (quo es candore & clementia) facultas noſtra tantis inceptis non indigna videatur (quæ mihi quidem multò indignisſima videri ſolet) & ego me illis addicam laboribus qui omnium ſunt difficillimi, & tua amplitudo, vtcunquè res cecideriț, ſui ſemper ſimilima erit. Quæ cùm ab Apelle ſolo pingi debuerit, Zeuxim aut Protogenem, vel aliquem vtroquè longè inferiorem non dedignatur. Iſtæc ſanè qualiacunquè ſunt, ſi læta fronte aſpexeris, facilequè & in optimam partem interpreteris: non dubito quin languentes iam diu & elingues literulas noſtras, ipſo vultus tui ſplendore mirificè recreaueris. Quibus ne nimiùm diffidere videaris, illud auſim polliceri, multò pleniorem purioremq; orationem latinam deinceps fore, cum meam ipſe Mineruam verbis aptis & conuenientibus inſequar, quàm nunc, cùm alienis inuentis meas ſententias accommodem: iſtis præſertim in rebus, quæ nobis ferè inuſitatæ, Latinis temporibus prorſus ignotæ fuerunt: vt ſunt illæ in rebus amatorijs facetiæ & ſales, tripudia noua, ludicra inaudita, propoſitiones auriculares, circulares quæſtiunculæ & imperata: in re verò militari, iocoſæ Pugilum concertationes, ars inſultoria, equorum per incerta ſpatia excurſus, eorundem in gyrum reductio, ludus Arundineus, denique pompæ, ſpectacula, triumphi, & eius generis alia infinita, quæ in hoc

libro nuſquam non occurrũt. Ea antiquis ſcriptoribus inſueta aut potiùs peregrina, ſi à me aptè (aut ſaltem non ineptè) exprimantur, non dubito quin hæc celſitudo tua approbet: de reliquis bene, aut certè mediocriter confidat. Deus interim optimus maximus noſtram te nobis Phœnicem quàm diutiſſimè ſeruet incolumen.

Maieſtati tuæ humilimus
Bartholomæus Clerke.

Ampliſ-

Ampliſsimo viro D. Thomæ Sackuillo Equiti aurato, Domino *de Buckhurſt*.

Onuerti aliquando tandem (heros nobiliſſime) te hortante, quatuor illos Caſtilionis libros ex Italico ſermone in Latinum, & vt interpres, & vt Orator, ſententijs eiſdem, vocibus ad noſtram conſuetudinem accõmodatis. In quibus non verbum verbo reddidi, ſed genus verborum vimque reſeruaui. Hæc etſi Idibus Nouembris inceperam, tamen & ea legatione qua tu in Gallijs honorificẽtisſimè functus es, & parliamento noſtro (in quo Aſcriptitius eram) auocatus, iſtæc omnia intra ſex menſes, non tam voluntate mea quàm neceſsitate impulſus exegi. Quæ quò minori ſpatio ſunt concluſa, eò maiore mihi opus eſt vel authoritate tua, vel gratia, vel patrocinio. Multa enim hîc vel celeritate obortiua eſſe poſſũt, vel incuria prætermiſſa. Sed ita ſit necne, à multis hominibus (ſed ijſdem fortaſſe non prudentiſſimis) maledicti mihi conuitijque periculum imminet. Nàm etſi doctorum ſemper prudentiumquè iudicium candidum atque amicum ſit: Alij tamen moroſi & difficiles (vt aliquid ſcire videantur) hæc inquiunt olent Senecam, illa Cæſarem, iſta Liuiũ, cùm interim nec Senecam vnquam viderint, nec Cæſarem aut Liuium primis labris deguſtauerint: alij iuueniles & temerarij cum ſuis Nizolijs occurrent, & quicquid in illis non repererint, minimè Ciceronianum dicẽt, cùm ipſe Cicero ſi nunc viueret, & Caſtilionis libros transferendos ſu-

ciperet, nouam verborum ſententiarumque vim adhiberet, quod ipſe de ſe ingenuè confitetur, cùm Demoſthenis atque Æſchinis orationes conuerteret. Male igitur & perinique faciunt qui regula Lesbia Ciceronem Nizolij ſtatéris ſemper librant, cùm Ciceronis imitatio non tam in verborum aucupio, quàm iuſto quodam ſententiarum pondere atque numero conſiſtat. Nec ego illum Ciceronianum exiſtimo, qui ad Nizolium quotidiè tanquam indicem recurrat, ſed qui ſua Minerua eundem reficere poſſet, ſi illius liber omninò exuſtus eſſet. Neque tamen Nizolium non approbare videri me velim (nuſquàm enim reijcio quem nondú ſcio) ſed cùm illius librum ſuo melle multos fucos alere videam, non tam ipſi Nizolio (cuius induſtriam & memoriam reuereor) quàm Nizoliſtis inuideo. Ipſi interim Ciceroni (cui aliquid fortaſſe debere videor) tantum meo iudicio non attribuam, vt aut illum ſolum aut illum ſemper imitandum putem. Nam aut ita tragica narratio incidere aliquando poteſt, vt illius verbum languidius appareat, aut ita humili genere ludicra deſcribantur, vt illius oratio grauior, & voces grandiores videantur. In altero itaque (quod ille quoque præcipit) hiſtoricos conſector, in altero Comicos. Huius ſanè ſum ſententiæ: Cæſarem amo, Liuium admiror, pro Cicerone (ſi nunc ſpiritum duceret) emori poſſem: horum tamen nemini ita obligatus eſſe volo, vt aliquid Senecæ aliquando non attribuam. Conciſas illius ſcio & præfractiores ſententias eſſe, ſenſus tamen ineſt longè omnium acutiſſimus, qui ſi ab homine ſciente Ciceronis viribus & lacertis torqueatur, diuinum in ſe aliquid habere videbitur. Iniuriam itaque faciet, & penè mihi Lorarius erit, quiſquis me Ciceroni relegauerit, cùm ego relegatus eſſe nolim, ijs præcipuè in rebus, quæ perinde Ciceroni ac

mihi

mihi ſunt peregrinæ: quarum in iſtis libris permagna copia eſt. Vides (hic amplisſime vir) quàm multa de veterũ ſcriptorũ imitatione adiecerim, quod eò feci, faciliùs vt intelligeres, quàm in me inurioſi eſſẽt, qui nihil hic niſi Ciceronis verba expectarent. Qui ſi in me liberius maledictis & conuitijs inſultent, ego non honorificum ſolum patrocinium, ſed opem etiam ſubſidiariam à te efflagitabo. Quæ ſi mihi præſtiteris (quod vehementer ſpero cum ad iſtos me labores impuleris) & de me vt ſoles honorificè promereberis, & tute tibi nonnihil proderis, dum eas literas quas olim in Academiæ vmbraculis imbibiſti, commentando, ſcribẽdoque renouaueris. Vale, & Deus te omni in re fœlicem quàm diutiſſimè beatum eſſe velit. Londini ex ædibus tuis Sackuillenſibus. 12. Calend. Octobris. An. ſalutis. 1571.

Honori tuo deuinctiſsimus
Bartholomæus Clerke.

Tho-

¶ Thomas Sackuillus D. Buckhurſt, Bartholomeo Clerke.

NVlla cauſa eſt (optime Clerke) cur vel hominum difficiliũ inſcitiam, vel iuuenilium temeritatem vereare: quòd ſi te fortè conuitijs inſectentur, verba dum ſint, ſibi ipſis magis quàm tibi nocebunt. Sin verba ad rem peruenerint, oratione tua ſatis vapulabunt. Illis ſi meum iudicium (quod ſentio quàm nihil ſit) præiudiciũ eſſe poſſit, facilè intelligẽt, me non illa ſolùm admirari quæ tantillo tempore diuiniſſimè ſcripſeris, ſed omnibus etiam neruis pro tenui facultate mea defenſurum. Sed quid eſt quod tu vel meis ſubſidijs indigeas, vel aliorum impetus metuas? Tu ne literarios homunculos maledicere audere putas, cùm illuſtriſſima princeps, ſummo iudicio, ſumma literarum ſcientia, primum illum librũ quem ego eius Maieſtati, menſe Ianuario detuleram, tam apertis teſtimonijs approbauerit? hîc tu ſecurus eſto, nam & in illius patrocinio acquieſces, qua ſol nihil vnquam clarius, aut excellentius vidit: & tute æternam gloriam conſequere, qui opus tã egregium & facundum, principi tam auguſtæ & literatæ dicaueris. Vale, & me vt ſoles ama. E domo mea Lewiſenſi. 3. Calend. Octobris.

Tui amantiſſimus
Tho. Buckhurſtius.

Iohan-

¶ Iohannes Caius Bartholomeo Clerke.

Vm te sæpenumerò (optime Clerk) Cantabrigiæ nunc differentem philosophicè, nunc de iure ciuili disputantem, nunc legentem rhetoricè audirem, suaui pronuntiatione, actione decenti, dignitate propè singulari, venit mihi in mentem quod de Antonio dici solet, qui meliùs locutus quàm scripsisse putabatur. Non enim (quod memini) vel apud exteras nationes, vel apud nostros homines quenquam audiui, qui sine premeditatione vel tam solidè & neruosè diceret, vel alios differentes tam numerosa oratione ex tempore refutaret. Iam verò cùm Castilionis libros quatuor viderim, quos tu ex Italico sermone in Latinum transtulisti, vtrunquè, & eloquentiam, & stylum singularem, in te egregium & excellens esse obseruauerim. Ex qua re tanta admiratione cõmoueor, vt diuinum illud ingeniũ tuum, & incredibilẽ facultatem tam diù latuisse, & in cõmunem Reipub. lucẽ antea non prodijsse, vehementer doleã. Quod si apud exteras nationes natus fuisses, nos te suspiceremus, multis scriptoribus anteponeremus, conferremus cum optimis. Nunc verò quoniam nostras es, vel te negligimus, vel iusto præmio, iustaquè laude priuamus: verè vt dici possit, Nemo propheta in patria sua. Quanquam in eo doctorum apud nos hominum nonnulla est reprehensio, qui adeò rarè scribere solent, vt reliqui eisdem etiã optimẽ scribentibus præiudicio quodam obesse soleant. Vtrunque in vitio est, & illorum incuria, & horum temeritas. Ab vtraquè tu liber es,

& prop-

& propter gloriã iam pridem virtute partam apud nos, & quia Academiæ Pariſienſis viri primarij cùm in Gallijs eſſes, tuã (vt audio) eloquentiam valdè ſunt admirati. Ita famæ in Academia totius orbis concurſu celeberrima propagatæ nemo reclamare audebit, excluſus & hominum præſtantiſsimorum iudicio, & rei ipſius veritate : imò augebit potius. Quid enim difficilius quàm librũ aliquem ex aliena lingua pari vi & gratia transferre? quid laudabilius quàm illud ipſum ornatè & eleganter facere? quid verò amabilius, quàm hominem diſertiſſima lingua, id eſt Italica ſcribentẽ ſic interpretari, vt vita lumenquè nunc demum illi acceſſiſſe videatur? Caſtilio verò tuus (mihi crede) ſi viueret, ingentes tibi gratias ageret, qui etſi antea Italicis præclarè, nunc tamen Latinis ſuauiſſimè loquitur : quod ego herculè non facilè putarem fore, niſi factum iam vidiſſem. Etenim cùm in illius libro infinita ſint quæ Latinis hominibus inuſitata ſunt, eadem tamen non latinè ſolùm, ſed eloquentiſſimè expreſſa reperis. Qua de re & tibi gaudeo, & Angliæ noſtræ gratulor, in qua ille natus eſt, quem in ipſa Romana lingua & eloquentia paucisſimis Romanis ſcriptoribus non temerè poſtponerem. Vale.

Londini, pridiè Calend. Octobris. An. à Chriſto incarnato. 1571.

Edouar-

Edouardus Verus, Comes Oxoniæ, Vicecomes Bulbeck, Dominus de Scales & Badlismer,

D. Magnus Angliæ Camerarius:

Lectori S. D.

Astilionis Itali conuersionem, à Clerkomeo iampridem susceptam: ornarémne scriptis, & literis meis: an grato tantùm animi studio prosequerer: cùm sæpe diúque deliberassem, in ancipites cogitationes distrahebar. Alterũ enim facultatis, & artificij maioris videbatur: voluntatis alterum, & studij non minoris: vtrumque autem, cum exquisitæ industriæ, tum beneuolentiæ singularis. Feci tandem, & feci certè non inuitus: vt ad id studium, quo librum hunc complexus sum, laureolam hanc nostram qualemcunque adiungerem: ne aut voluntas nostra, quæ summa fuit, sine literis obscura fuisset: aut facultas illa, quæ exiguæ est, lucem oculosquè hominum formidare videretur. Ac in istam quidem Aulici descriptionem multiplices mihi desseminandæ laudes sunt. Nam & Authorem; & Interpretem; & tanti, ac potius tantã operis patronam, cuius nomine ipso augustum planè atq; honorificum opus apparet: vt summis maximísque laudibus exornem, dignum planè, ac propè etiam necessarium videtur. Quid enim primum difficilius quisquam, quid præclarius in se suscepit aliquando: quàm artifex ille Castilio: qui eam aulici formam effigiémque expressit; cui nihil addi possit; in quo nihil redundet, quem summũ hominem & perfectissimum iudicemus? Atque ita, vbi natura ipsa nihil omni ex parte perfectum expoliuit: hominum autem mores eam, quam tribuit natura, dignitatem peruertunt · & seipsum Castilio vicit, qui reliquos vincit: & naturam superauit, quæ à nemine vnquam superata est. Huc accedit, quàm accuratare sit, quemadmodum in tanta Aulæ magnificentia, tanto splendore hominum, tanto exterorum concursu, in ipsis etiam oculis vultúque principis viuendum sit, præcepta dare. Quibus plura etiam, atq; maiora Castilio expressit,

preſſit. Quis enim de principibus viris maiori grauitate? Quis de illuſtribus fœminis dignitate ampliori? Quis de re militari ornatius, de equorum concurſionibus aptius, de cõſerendis in precinctu manibus præclarius aut admirabilius? Non ſcribam, in ſummis perſonis, quanta cum concinnitate & præſtantia, virtutum ornamenta depinxerit: nec in ijs, qui Aulici eſſe non poſſunt, quemadmodum aut vitium aliquod inſigne, aut ridiculum ingenium, aut mores agreſtes & inurbanos, aut ſpeciem deformem delinearit. Quicquid eſt in ſermonibus hominum, in congreſſu & ſocietate ciuili, aut decorum, atque ingenuum: aut deforme, & turpe: id eo habitu illuſtrauit, vt etiam oculis cerni poſſe videatur.

Huic tantarum rerum Authori, oratori etiam non indiſerto, nouum lumen orationis acceſſit. Latinus enim iam Aulicus, tanquàm ex veteri illa vrbe Romana, in qua eloquentiæ ſtudia viguerunt; in curiam noſtram vultum retulit, egregio habitu, ſummo apparatu, admiranda dignitate. Idque factum eſt Clerki mei, cùm incredibili ingenio, tùm eloquentia ſingulari: poſtquam ſopitam illam ſuam excitaret dicendi ſuauitatem: & ornamenta ac lumina, quę ſepoſuit, ad res digniſſimas reuocaret. Ergo maiori laude afficiendus cumulandusquè eſt: qui rebus tantis, cùm eſſent magnæ: vt maiores eſſent, maxima lumina & ornamenta adiecit. Ecquis enim aut verborum vim plenius expreſſit? aut ſententiarum dignitatem illuſtrauit ornatius? aut rerum varietatem artificioſius ſubſequitur? Ecquis rẽ grauem, cùm in ſermonem incidit, verbis amplioribus & grauioribus explicat: ſi familiaris & facета, feſtiuis magis atque argutis? Cum igitur & verbis purè atque ornatè, & prudenter dilucidéq; ſententijs, & toto elocutionis genere cum dignitate ſcribat: egregiũ quoddam ex his opus profluat atq; promanet, neceſſe eſt. Mihi quidem tale videtur, vt, Aulicum hunc Latinũ cum lego, Craſſum, & Anthonium, atque Hortenſium audire videar ijſdem de rebus diſſerentes. Atque hæc tanta cùm ſint, fecit tamen homo non imprudens, vt conuerſionem ſuam vno omnium maximo ornamento illuſtraret. Quid enim potuit aut ad ſubſidium firmius, aut ad gloriam illuſtrius, aut ad fructum fieri vberius: quàm quòd Aulicum ſuum illuſtriſſimæ ampliſſimæque Principi dicauerit: in quam non modo Aulicæ omnes virtutes tranſfuſæ ſunt, ſed diuiniores quædam & planè cæleſtes infuſæ. Sed huius præſtantiam ſi oratione complecti me poſſe exiſtimarem, imprudens eſſem. Nulla eſt enim tanta ſcribendi vis, tan-

ráque copia, nullum tam apparatum orationis genus, quod illius virtutis non superet. Persapienter igitur interpres iste talem quæsiuit operis patronam, virtute præstantissimam, ingenio sapientissimam, religione optimam; doctrina vero cùm ipsam exultissimam, tùm in alijs etiam literarum studia exornantem. Quæ si sapientissimorum principum clarissima insignia, si florentis reip. certissima præsidia, si optimorum ciuium ornamenta maxima, & suo merito, & omnium iudicio, semper sunt habita: ea & autoritate tueri, & præmijs amplificare, & nominis sui titulo insignire: res profectò, cùm omni Principe digna, tùm nostra videtur Principe dignissima, cui omnis omnium Musarum laus, & literarum gloria tribuenda est.

Dat. ex Aula regia tertio Nonas Ianuarij. 1571.

Bartho-

BARTHOLOMÆVS CLERKE Lectori. S.D.

DAbis mihi veniam (erudite lector) si verbis vtar nũc planè fictitijs: idem tute faceres, si de istis scriberes: idem Marcus Cicero faciendum putaret, si nunc viueret. Nouis siquidem rebus noua nomina sunt imponenda. Quid enim appellem id quod Angli **Courtiership**, Itali *Cortegianiam* nominant? Aulicalitatem dicere non placet, & quia vox inaudita est, & absona. Curialitatẽ cogor appellare quod verbũ etsi minus purè latinũ sit, latinitati tamẽ propius accedit. Virũ etiam Aulicum sępius Curialẽ appello, & quia apud Ciceronẽ reperio eodẽ propè sensu, & quia vocis concinnitas auribus valdè placet, & quia in tertio istius opusculi libro, adeò frequẽs incidit viri Curialis atq; Aulicę fœminæ cõparatio, vt Aulicũ & Aulicã toties eisdẽ sententijs repetere, absurdæ cuiusdã *Kacophonias* esset. Idẽ de illis iocis dicendũ, quos Angli **merỵ ꝑanks**, Itali *Burlas* vocãt. Eos ego ludicra appello, & quia ludo quodã cõsistũt, & quia vocabulum aptius non occurrit. Quę cũ principibus viris latinę linguę, aut inusitata fuerũt, aut prorsus incognita, ignosci mihi spero, si eadẽ vtcunq; expressero, Doctorũ hominũ iudiciũ nihil metuo, scriptorũ pręsertim, qui satis sciunt Interpretes in quãtas angustias sępenumerò detrudãtur. Noli itaq; illam tibi ipsi iniuriam facere (lector optime) aut id aliquando cõmittere, vt Zoili nomine à quoquã designeris. Latinè scribere perfacile esse scio, & id si tu non diceres, ego tamẽ concederẽ. Verùm ea concinnè literis mãdare quæ optimis latinę linguę authoribus peregrina viderentur, difficilius est quàm facilè credideris. Sic est natura nostra, vt infecta plærunque admiremur, facta pro nihilo putemus: & cùm ipsi inuenire fortasse non possemus, inuentis statim alienis tanquàm tritis & vulgaribus acquiescimus. Quodsi nullius momenti iste labor videatur, sepositis nostris, quid in eo tute possis, periculum facito, & si probè quicquam aptequè feceris (quod tamen cuiusuis non est) planè persenties, orationem puram non esse Delphicum gladium, meliusquè cum alieno sensu cohærere. Quod cùm ita sit, ego te amicum, tu me amicissimum reperies. Vale.

De Curiali siue Aulico

Liber primus.

NAncipitem cogitandi curam, iam pridem incidi (Alfõse chariſſime) è duobus vtrum eſſet difficilius: aut tibi negare quod à me vehementer contendiſti, aut id quod nollem tandem aliquando ſuſcipere. Nam honeſta in re tibi quicquam non concedere, cui tantum deberem, & á quo me plurimi fieri ſemper intellexi, durum plane videbatur: & id tamen inconſultius aggredi, quod exequi, & ad extremum perficere non poſſem, indecorum putaui: illi præſertim, qui iuſtæ reprehenſiones quanti momenti eſſent non ignoraret. Hæc poſteaquam apud me vltró citroq; diu egiſſum: omninó decreui pertentare, quantum adiumenti hoc tam graue alijs ſatisfaciendi deſiderium, diligentiæ meæ poſſit adijcere. Feré enim alijs in rebus labores hominum atq; ſtudia non mediocriter excitare ſolet. Tu igitur á me valdé contendis vt ſcribam quæ ſit hominum Curialium in Aulis Regijs agentium præcipua viuendi ratio atq; forma, qua freti & Regibus poſſint tanquam ex preſcripto ritu inſeruire, & aliorum omnium beneuolentiam, laudes, atq; amicitias facilius conciliare: denique qui vir ſiet, quem ita abſoluté Curialem appellari volumus, nihil vt deſit illi ad tantum nominis titulum, tantamq; verbi dignitatem. Huic tam arduæ petitioni tuæ hoc vnum dico: niſi mihi grauius videretur, á te frigidæ cuiuſdam & propè languentis amicitiæ inſimulari, quam ab alijs mediocris aut potiús exilis ſcientiæ, excuſareretur iam pridem è manibus meis iſte labor, & anceps ſtudium, ne temeritatis cuiuſdam me reum faciant omnes,

qui quàm lubricũ & difficile ſit ſatis ſciunt, inter tam varias Aularum Chriſtianarum conſuetudines, perfectiſſimam viam atq; methodum, & tanquam florem quendam Curialitatis elicere atque exprimere. Ea enim conſuetudinis vis eſt, vt eaſdem res nobis nunc iucundas, nunc exoſas faciat: adeò vt mores hominum, ritus, veſtimenta, habitus, quæ paulo antea magni pretij fuerunt, non ita multò poſt abiecta & contempta iaceant: quæ verò nullius ponderis videbantur, ea contra magnas amoris ſui faces animis noſtris repente commoueant. Luce itaq; clarius exiſtit, vſum quã rationem maioris eſſe momenti, vel ad res nouas aggrediendas, vel ad veteres antiquandas: cuius ſi quis exquiſitam & perfectam rationem indagare velit, facilé profectò fuerit, labi, errare, decipi. Quæ cùm mihi valdé difficilia circà rem propoſitam vndique occurrere videam, excuſatione quadam vti cogor, & iſtum apertè errorem (ſi tamen error dici debeat) vtriſque nobis communem profiteri: vt ſi ego culpæ alicuius nota atq; labe reſperſus videar, tute ab eadem minime liber aut immunis videare. Non enim minori tibi vitio vertetur, quód onere grauiore amicum depreſſeris, quàm mihi quód viribus meis rem plané imparem & iniquam ſuſceperim. Veniamus igitur aliquando tandem ad propoſitam metam, & adeò expreſſam Curialis viri effigiem formemus, vt Princeps, quicunq; dignus fuerit, cui iſte noſter inſeruiat, licet alioqui non ita magni nominis ſit, huius tamen gratia magnificus atq; illuſtris habeatur. Neq; tamen in his libris, certis quibuſdam & deſtinatis præceptis curioſè innitemur, quæ plerumque in huiuſmodi re inſtituenda obſeruari ſolent: ſed ſenum more, grata quadam recordatione vtemur earum rerum, quæ ab hominibus tali in re peritis, vltró, citroq; agitatæ ſunt. Quibus etſi tum non interfuerum (forté fortuna profectus in Angliam) eadem tamen ſumma fide, ſummaq; veritate, familiaris mihi meus recitauit. Ea ego viciſſim omnia (quantum mea memoria patietur) referam, facilius vt intelligatur, quid magnæ authoritatis & iudicij homines hac ipſa de re ſtatu erint. Neque illud à propoſito alienum erit (ſic enim quo omnia tendant apertiús videbimus) ſi cauſas diſceptationé inſequen-

Magna vis conſuetudinis in vtramque partem.

inſequentium primùm expoſuerimus.

Vrbinatium parua ciuitas (vt omnes feré norûnt) in Apennini latere tanquam in medio Italiæ, verſus mare Adriaticum ſita eſt. Quæ, etſi montium vicinitate minùs amœna videri poſſit, ſi cum alijs conferatur, adeò tamen propitia cœlum atq; elementa ſemper habuit, vt prẽter admirandam aeris temperiem, fertiliores agros, et fructus humanis vſibus magis neceſſarios, vix vſquam reperias. Ea vt in iſtis rebus fœlix, ſic, nulla in re fœlicior, quám quòd Principes iam diu optimos habuerit; niſi tum fortaſſe ijſdem orbata fuerit, cúm tota Italia communi quadam bellorum calamitate deflagraret. Huius rei teſtimonia ne longiùs petãtur nobiliſſimi Ducis Frederici recentiſſima memoria ſufficiet, cuius ſapientiæ, humanitatis, iuſticiæ, liberalitatis deniq; ſtratagematum, & rerum egregiè geſtarum etiamnum trophæa luce clariora exiſtunt. Quarum rerum argumento eſſe poſſunt, variæ illius in locis propè inexpugnabilibus victoriæ, expedita in prelijs ineundis induſtria, in conficiendis audacia: Ipſe ſemper pauciſſimis vincere aſſuetus, nunq̃ à multis vinci, aut ſuperari potuit: adeò vt inter primos antiquorum temporum heroes iure optimo reponi, & dinumerari poſſit. Inter reliqua nonnulla ab eo præclarè acta, vnum illud ſingularis fuit induſtriæ, an ſcientiæ, dicam neſcio, quod in arduo & præcipiti Vrbini ſitu, palatium adeò magnificum ædificauerit, vt vrbis potiùs ampliſſimæ ſpeciem, quàm Regiæ præ ſe ferre videretur. Non ſolum enim argenteus atque aureus omnis intùs foriſq; apparatus fuit, tapetes ſerici, ſtragula textilia, marmorea torreumata, picturæ & imagines eximiæ, verumetiam omnis generis inſtrumenta muſica, libri Græci, Latini, Hebraici, quæ illa præcipua totius ſupellectilis ornamenta putauit. Vnam illi immortalitatem negaſſe deos crederes. Nam cùm quintum & ſexageſimum annum ætatis honorificè egiſſet, ſumma cum laude aut potiùs gloria, extremum diem clauſit, vnicum poſt ſe ſine matre filium decem annorum, nomine Guidubaldum relinquens. Is non tam hæreditati aut patrimonio, quàm paternis virtutibus ſuccedens, tantam omnibus quàm citiſſimè ingenij & indolis ſpem atque opini-

Vrbini deſcriptio.

Friderici Ducis laus.

Guidubaldus

onem attulit, quantam humanæ naturæ angustiæ haud ferè capiunt : nunquam vt facinus magis egregium facere Dux Fredericus visus fuerit, quàm tum,cùm prolem adeò omni ex parte nobilem procreauerit.Verùm Fortuna (quæ magnis in rebus inuidiam plerunq; suam perfūdit)tam augustis principijs tanta virulentia restitit, vt Guidubaldus, cùm vicesimum ætatis annum vix iam attigisset,in podagrā adeò vehementem inciderit,vt membris morbi crudelitate vndiq; rigescentibus,neque manus, neque pedes satis officium suum facerent. Ita eximia forma, & præclaro ingenio iuuenis,virente adhuc ætate, in extremum discrimē, aut summas potiùs miserias adductus. Neq; hic tamen fortunæ acerbitatis suæ virus euomere destitit. Nam in eo etsi sapientissima consilia, inuictusq; animus esset, si quid tamē in rebus vel bellicis vel domesticis suscepisset,ea semper terrimè ceciderunt,quæ erant cogitata & acta diligentissimè.Quod etsi exitus calamitosus rerum ab eo gestarum nimiùm verè ostenderit,tanta tamen animi magnitudine perpessus est omnia,vt virtus in eo nusquam fortunæ concesserit : ea siquidem fortitudine omnes difficultates exorbuit, vt summa cum dignitate totius vitæ curriculum transegerit: in summa inualetudine tanquàm omninò sanus, minimequè valetudinarius,in aduersis rebus, tanquam vnus ex fortunatis hominibus,minimequè concussus.Non enim illi tāto impedimento corpus malè affectum esse potuit, quin sub Alfonso,& Ferdinando,nobilissimis Neapolitanorum regibus,honorificentissime meruerit: & posteà sub Alexandro Papa illius nominis sexto,cum nonnullis alijs regulis Venetianis & Florentinis.Cùm verò Iulius secundus pontifex inauguratus esset,imperator totius Ecclesiæ summus & primarius designatus est. Quod cùm munus sollicitè obiret, Aulam tamen suam nobilibus viris,strenuisquè refertissimā habebat:quibus ille non minore voluptate fretus est, quàm illi eodem vsi sunt iucundissimè. Nam vtraq; lingua peritissimus,tanta humanitate,tanto præterea sale & lepōre conditus, tam infinitam diuersarum rerum scientiam cum incredibili animi magnitudine coniunxit, vt cùm per inualetudinem nihil ipse per se nunc denique præstare poterat,in alijs

Guidubaldus podagra laborauit.

alijs tamen,nunc aſpiciendo,nunc cohortando, nunc corrigendo,facilè declarauit, quanto artificio,quantaque virtute fuerit. In omni verò armorum exercitio, & haſtis equo conſerendis(de Muſicis iociſque ſuauiſſimis,vt taceam) obnixè vnuſquiſq; contendebat,vt & tanti viri laudibus,& illo hominum commercio non indignus videretur. Diſtributis itaque dies in laudabilia tum animi tum corporis oblectamenta.Sed morbo iam indies ingraueſcente , & duce idcirco exacta ſtatim cœna quieſcente,vnuſquiſque ad nobiliſſimam Duciſſam ELIZABETHAM Gonzagam,hora aſſueta tanquã ex compromiſſo ſe cõtulit.Cum eavnà aderat ſelectiſſima fœmina Æmilia Pia,quæ cùm ſingulari ingenij acumine reliquis prẽſtaret omnibus, reliquorum omnium in iſtis dulciſſimis exercitijs magiſtra,aut potiùs princeps non immeritò videbatur. Hac duce & his militibus ad placidiſſimum iſtud militię genus omni ex parte cõpoſitis & inſtructis,amœniſſimos vndiq; ſermones,ſales,& facetias non vulgares aut inſulſas audires : denique in vniuſcuiuſque vultu, & oculorum obtutu, hilaritas ipſa atq; adeò ſuauitas ſpontanea reſidebat,nihil vt verius appellari poſſet tam benè ornatum domicilium, quàm lętitiæ & iucunditatis cuiuſdam inauditæ diuerſorium.Neque vſquam aliàs credo plenè pertentatum & cognitum,quanta & quam vera eſſet delectatio ſocietatis & communionis ſeſe adeò inuicem ſine fuco & fraude amantis. Nam prẽterquam quòd vnuſquiſque noſtrũm,in tanti ducis familia atq; clientela verſari,ſummo ſibi ornamento putauit,in ipſo nobiliſſimæ Duciſſę aſpectu, tanquam omnium honeſtarum voluptatum portu acquieuit.Quæ vtraque perindè quaſi catena aliqua,omnium mẽtes atq; voluntates fraterno quodam amore firmiſſimè deuinxerunt. Non multùm huic abſimilis per omnium mulierum animos benęuolentiæ coniunctio peruaſit, quibus cum (vt cuique libuit)liberè conferre,ſedere, iocari licuit : is tamẽ honos clariſſimę Gonzagæ ſemper eſt habitus, vt idem plerunque libertati noſtræ quantumcunque liberę, frænos inijceret. In hanc vnã ita ſemper propẽſæ omniũ volũtates erant,vt eidem placere,magno emolumento, diſplicere verò ſummo diſpendio haberetur. Vndè multæ honeſtiſſimæ conſuc-

Duciſſa Elizabetha Gõzaga. Æmilia Pia.

Curialiũ vrbinatium amor.

consuetudines, cum summa licentia connexæ, multa exercitia non mediocri modestia temperata, multi sales & facetiæ tanta grauitate permista (de vocis gestuq; admirando concentu vt sileam) vt nonnulli, qui Duciſſam ne de facie quidem priùs cognouissent, dominam continuò omnium longè magnificentissimam iudicarent. Cuius præsentia diuturna, astantium ad se animos ita allexit, vt vnusquisque ad eius nutum & exemplar semetipsum prorsus effingeret & componeret. Verùm incredibilium virtutum (quæ in ea admirandæ semper extiterunt) non est hic narrandi locus, neque opus est si possem, neque si possem, velim, cùm vbiuis gentium ipsæ per se luce clariores existant. Et si quid in illa fuerit, quod casu aliquo celari potuerat, id fortuna (quasi quę tanta & tam inaudita admiraretur) aduersis ictibus & procellis consultò propalauit: in promptu vt sit, tantum venustatis sapientiæ, fortitudinis, in vna aliquando muliercula delituisse, quantum in hominibus ipsis perrarò, aut certè non sępè deprehenditur.

Sed istis paulùm omissis, ad generosam virorum cohortem, in illa Aula degentium redeamus: quibus in more positum fuerat, exacta cœna, confestim coràm Duciſſa tanquã Iudice conuenire. Vbi inter musicæ tripudia, reliquasq; animi relaxationes, subtiles nonnũquam quęstiones, & alia ingenij certamina proposita erant: quorum prætextu, alij alijs (vt cuique videbatur) occultas persępè cogitationes, & rationis suę consilia clanculùm (ne dicam callidè) communicabant. Non ita multò post, in serias disputationes sublapsi, mox ad apophthegmata, & non inciuile iocandi genus redeunt. Nec hic consistunt, quin statim Laconicas propositiones aurium insusurrent: quæ eò maiore omnes voluptate offuderunt, quia acutissimis ingenijs totum vndiquè palatium refertissimum fuerat. Inter quos (vti nosti) primi fuerant Octauianus Fregosus: & eius frater Fredericus, Iulianus de Medices, Cęsar Gonzaga, Ludouicus Canossa, Gasparus Pallauicinus, Ludouicus Pius, Morellus Ortonẽsis, Petrus Neapolitanus, & Robertus Barrensis, quibus multos alios Regulos & equites (nisi longum esset) liceret adijcere. Nonnulli prętera etsi ibi non habitarent, maximum tamẽ anni

Nomina eorum qui disputationi interfuerunt.

anni ſpacium eo loci conficiebant: quorum primi fuerunt, Bernardus Bibiena, Vnicus Aretinus, Ioannes Chriſtophorus Romanus, Petrus Montanus, Therpander, Nicholaus Phriſius: quibus acceſſerunt Poetæ, Muſici, & totius Italię in vnaquaque arte & ſcientia peritiſſimi & primarij viri.

Cùm verò Iulius Papa illius nominis ſecundus, Gallorũ ope Boloniam ad Apoſtolicæ ſedis imperium reduxiſſet, anno ſalutis M. D. vi. cùm Romam reuerteretur, per Vrbinũ iter arripuit: vbi tam ingenti rerum omnium apparatu, hoſpitio exceptus eſt, vt cæteras Italiæ ciuitates, vix tãtę magnificentiæ ſufficere putares. In quo quidem non ipſi ſolùm pontifici, & Cardinalibus, reliquiſquè eorum ſatellitibus abundè ſatisfactum erat, verumetiam quibuſdam tanta ſubitò inceſſit admiratio, vt totum quod ſuperfuit ætatis curriculum, eò loci conficerent, vbi & vſitatis iam anteà voluptatibus fruebãtur, & aliquid etiam incrementi eiſdem vtendo fruendoquè adiecerunt. Quod dum noctes dieſquè facerent, illud diligenter obſeruatum eſt, vt tota in circulum & procinctum multitudine redacta, fœminis viri ſingulis ſinguli commiſcerentur, niſi fortè virorum (quod ſępè contigerat) maior numerus exſtitiſſet. Horum omnium conatibus, & ingenioſiſſimis inuentis, Duciſſa ſemper pro arbitrio moderari conſueuit, niſi ſicubi Æmiliæ ſegaciſſimæ illud muneris delegaret. *Iulius pontifex.*

Cùm igitur Papa Iulius Vrbino diſceſſiſſet, omnibus in locum aſſuetum coactis, imperauit Æmilię Gonzaga, vt illius noctis iocis & delicijs, non grauatè principium daret. Quod illa cùm aliquandiu recuſaſſet, tandem, cùm tibi (inquit) ſelectiſſima Princeps in votis fuerit, vt ego his noſtris iucundiſſimis ſtudijs, quaſi claſſicum canam: quoniam tibi mos gerendus eſt, illud equidem libentiſſimè propoſitum & excogitatum velim, quod hactenus inauditum: parum in ſe reprehenſionis, minus laboris habeat: tu itaq; Gaſpare Pallauicine (qui noſti optimè) iſtuc in te negocij ſuſcipito. Quibus ille: tibi (inquit) primùm incumbit, vt tute hoc te onere expedias. Illa, iam pridem hoc ab ea factitatum affirmãs, Duciſſam exorat, vt ſuas imperandi partes interponeret. Quod quia facilè facere non ſolebat, ſubridens, Æmiliam ſibi *Aemilia illius noctis iocis præficitur.*

bi ſubſtituit,& ius ſuum in illam vniuerſum tranſtulit. Magna mehercule res (inquit Pallauicinus) aut magnum potius priuilegium, mulieribus in eo conceſſum, quod adeò ſemper à laboribus immunes ſunt: & iſtius rei quæ tandem ratio eſt? Sed ego ne & exemplo peccem, & non obtemperando, illud aggrediar quod nunc in manibus eſt. Animus certè humanus (vt ego conijcere ſolco) vti in reliquis rebus, ita etiam in amore varius eſt & multiplex: adeò vt quod vni gratum & iucundum, id alteri inuiſum & exoſum ſit: in eo tamen ſumma conſentio eſt, quod vnuſquiſque id quod amat, charum & longè acceptiſſimum habeat. Vnde vehementiores amantium affectus, tantas nebulas eorum mentibus ſolent offundere, vt quoſcunq; beneuolentia atque amore complectantur, in illis omnes virtutes conſpiraſſe, nihil vitij, nihil deformitatis ineſſe exiſtiment. Sed cùm hanc tam perfectam fabricam humana natura non admittat, nemoq; omnium ſit in quo aliquid aut non deſit, aut non redundet: fieri non poteſt, quin amantium animi, tanquam cæcutientium oculi conniueant & decipiantur. In eo igitur, ſi me audiatis, iſtius noctis deliciæ & feſtiuitates erunt poſitæ, vt eas quiſq; animi dotes recenſeat, quas in eo eſſe deſiderat, quem valdè & ante alios amat. Et quoniam nemo homo eſt, cui aliqua turpitudinis nota, aut manifeſtius non imprimatur, aut occultè non inſideat, illud etiam diſputetur, quod tandem vitium (quoniam ita eſt propè fatale & neceſſariũ) omnium maxime ferendum & tollerabile vel admittat, vel in eo grauiter non inculet. Hæc vbi primùm Gaſparus prefatus eſſet, Æmilia Cõſtantię Fregoſę (cuius vices proximæ erant) pro imperio, præfandi ſignum dedit. Quod cùm illa vicißim exequi inſtituiſſet, præripuit orationis curſum Ducilla, & quoniam (inquit) Æmilia nihil ioci, aut facetiæ (cùm optimè poſſit) excogitare voluerit, ſed omnem hanc induſtriam abiecerit, cur non cæteræ etiam Dominæ iſtius quoque commodi participes ſint, tot præſertim aſtantibus ingenioſiſſimis viris, quibus nullum iocandi genus, niſi de induſtria refugientibus, deeſſe poteſt? Placet herclè ſententia (inquit Æmilia) & tibi Conſtanciæ, iſto tempore ſilentium imperamus, tibi vero Ceſar, qui proximus es, vt quid-

Prima diſputatio tocoſæ à Gaſparo excogitata.

quid

quid velis liberè eloquare. Tum ille, Actiones (inquit) humanas si quis diligenti trutina librabit, nihil non mancum & imperfectum reperiet: illis enim non minus, aut multò etiam magis quàm in cæteris rebus, discors & varia naturæ vis est: vni enim vna in re lumen ipsum rationis & perspicientiæ attribuit, alij verò in altera: vndè perpetè fit, vt cùm sciat quispiam quod alius nesciat, id tamen ignoret quod alius probè teneat, alterius è vestigio errorem non suum deprehendat: & id quod omnium deterrimum est, in eo nos sapere aliquando putamus, in quo fortasse gnauiter desipimus. Huius rei testes sunt parietes isti, intra quos nonnullos ipsi vidimus, qui primo congressu videbantur aliqui, non ita multò post, sese prodiderunt, quàm essent nulli. Sed harum rerum diligentia nostra præcipua indagatrix esse solet, & quemadmodum in Pulia si quem Tarrantula momorderit, fidibus & vario Musicæ sono, morbi atq; adeo humoris harmoniam & quasi sympathiam exquirunt, nec omnino desistunt, donec agitatio & frequens motus agretudinem dispulerit: ita cùm aliquod insipientiæ vestigium in aliquo suspicamur, adeò argutè & subtiliter omnes illius venas tenemus, vt quò tendat facilè conijciamus: postquàm verò humorem ipsum cognitum & perspectum habeamus, eundem nunquam commouere languentẽ desistimus, donec ex stulto prorsus insanum faciamus. Quæ tam latè patet insciti, vt in carminibus, in musicis, in tripudijs, in mimicis, in amore, in equitando, in re gladiatoria, denique; in vnoquoque nostrûm (vt est animo in rem aliquam maximè propenso) manifestissimè se explicet: adeo vt nobis risum iocumque (vt nostis) valde nonnunquam commoueat: & (vt semel dicã) in vnoquoque nostrum stultitiæ seminarium aliquod existimo, quod, si aliquando excitetur, in infinitum facilè excrescit. Optarem itaque eam esse istius noctis, non seriam, sed iucundam disceptationem, liberum cuique vt sit de me sententiam ferre (quoniam libet insanire) qua potissimum in re ipse desipere & delirare soleam: & ipsas insaniæ nostræ flammas ex quotidianis eiusdem scintillis dijudicet. Idem etiam in reliquis obseruari vellem: ita tamen, vt certa argumenta & signa vnusquisque ostendat coniecturæ atque opi-

Cæsaris inuentum.

In nostris talpæ in alienis linces sumus.

Tarrantula muscæ genus

Varia stultitiæ genera.

pinionis ſuæ: vnde ex iocoſa contentione, ſerió quiuis hoc capiet commodi, vt quo criminis genere potiſſimùm deliret,& tanquam faſcinetur,minimo negocio intelligat: deindè ſi volet,faciliùs hoc ipſum caueat & declinet. Quod ſi in illum ſtultitię riuulum fortè inciderimus,cuius fontes exhaurire difficile videatur,quantum in nobis erit,feremus opem, &(vt Marrianus frater ſolitus eſt dicere) animam Deo lucrifaciemus,qui quęſtus omniũ eſt multò vberrimus. Hic arriſum eſt vehementer, neque quiſquam diutiùs continere poterat, quin ſe diceret,vel affectando,vel oculorum obtutu vel amando,vel alia in re aliqua ineptias ſuas quotidiè expreſſiſſe.

Seraphini fratris inuentum.

Tum frater Seraphinus,more ſuo ſubridẽs nimis(inquit) prolixum hoc eſſet: quin potius (quoniam facetum & elegans eſt)liceat omnibus nobis ominari:quid tandem cauſæ ſit,cur omnes mulieres vt plurimũ ſorices deteſtantur, ſerpentes verò plurimi faciant, Quod dum promiſcuè fecerimus,planè perſpicietis,neminem ad viuum rem ipſam reſecare poſſe,præter me vnum, qui iſtuc miſterij mirifica quadam ratione intellexi.Plura in hanc futilem de lana caprina quęſtionem dicturus erat, niſi illi verborum flumen Æmilia pręcidiſſet,& vnicum Aretinum ad dicendum inuitaſſet.Ego (inquit ille)Iudicem me & magiſtratum eſſe optarem, vt exquiſito aliquo ſupplicij genere ingratæ mulieris fallacias extorquerem,aut potius plecterem, quę oculis inſtar Deæ ſubmiſſis, & viperino tamen corde nunquam id loquitur,quod tacitè apud ſe cogitat:ſed adumbrata quadã miſericordia nihil tam ſollicitè molitur,quàm vt cordis humani conuulſione,miſeras eiuſdem Anatomias faciat: neq; verò in tota Libia Vipera adeò virulenta reperiri poteſt, humani cruoris tam valdè ſitiẽs, quam iſtud fallax & aſtutum animal:cuius non tantum vocis ſuauitas, & verborum lenocinia, ſed frons etiam,oculi, vultus geſtuſque tanquam Sirenes mouent & alliciunt. Proinde etſi mihi non liceat (vt vellem)catenas, funes & flammas inijcere, quibus iſta quę cupio intelligam: optarem tamen vt iſtius noctis ludus iocuſq; hęc nobis commentando exprimant.Pulchrum huius rei principium dabitur,ſi omnes ſeorſum excutiant,quid

Aretini iocus.

ſibi

ſibi velit iſtud ſtigma atque effigies literæ,S, quod in duciſſę nobiliſſimæ fronte imprimitur.Nam etſi humaniorem fortaſſe interpretationem recipere poſſit, faciliùs vt decipiat, longè tamen alius idemque occultus & nondum in lucem prolatus ſenſus eſſe poteſt.Quis enim noſtrûm eſt qui certo ſciat,num fortuna humanæ infœlicitatis tandem miſerta,hanc exiguam illi notam inuſſit,quò (velit nolit) in publicum proferat inteſtinum animi deſiderium : nimirum, quàm vehementer cupiat,,eos aut occidere,aut viuos calamitatibus ſepelire,qui eam omnibus honoribus proſequuntur ? Arriſit verecundè Gonzaga,& cum excuſatione aliqua tam ſeueræ interpretationis vti vellet, quin tacendum clariſſima(inquit Aretinus)nõ dum tibi hoc negocij incumbit.

Tum Æmilia ad Vnicum conuerſa, in hæc verba effata dicitur. Nemo certè quidem eſt noſtrûm Aretine, qui tibi omni in re non cedat, præſertim in affectionibus illuſtriſſimæ Gonzagæ diſcernendis:Quam quidem vt tu diuino fretus ingenio præter cæteros nouiſti optimè, ita plus cæteris (niſi fallor) eandem amas intimè. Reliquorum igitur oculi tanquàm volucrum aduerſo ſole cæcutiunt, tuum vnius iudicium iſtuc expedire & poteſt optimè,& ſufficiet.

Ille poſtquam paululum reſpiraſſet, inſtabant omnes, vt quid illius literę character ſignificaret explicare non abnueret:tandem metrum quoddam amatorium ad rem preſentem appoſitè accommodatum protulit,aut potiùs recitauit. Multi extemporè inuentum, & excogitatum putabant, ſed quia argutiùs atque elegantiùs fuerat, quam illæ temporis anguſtię patiebantur,plurimis iam antea premeditatum videbatur.Vtcunq; fuit,omnes in eo omnia ſummis laudibus efferebant: quod vbi promiſcuè feciſſent,Octauianus Fregoſus qui proximus erat,ſubridens,in hunc modum eſt exorſus: Si ego nie amatorium Cupidinis telum vnquam ſenſiſſe negem(viri nobiliſſimi) Gonzaga atque Æmilia etſi non crederent,credidiſſe tamen(ſat ſcio)ſimularent,huiuſq; rei hanc cauſam dicerent,quod ego ſcilicet modeſtus ille & verecundus,omnino diffiderem, fœminam me poſſe aliquam ad amandum allicere,& perſuadere. Cuius equidem adhuc nõ ita ſeriò periculum feci,vt deſperandum mihi exiſtimẽ, ſi fortè

Octauiani in uẽtum.

si fortè pertentarem. Neque sanè id non feci, quia tanti me facio, nullam vt putem mulierem dignam esse, cui ego amãdo inseruiam: sed consultò potiùs abstineo, perpetuis amantium lamentis squallore, & lethali facie attonitus: in quorum oculis ipsius miseriæ effigies depingitur. Quod si aliquando colloquantur (quod rarò euenit) nihil nisi de lachrimis & luctibus fabulantur, totq; suspirijs & mœroribus permista sunt omnia, vt mortem, quam nunquam non exoptãt, in limine & foribus esse putares. Propterea vbi primùm vel minutissima amoris scintilla animus incalescere occeperit, ego eandem omni vi restinguere & suffocare soleo: nõ quòd mulieres odi (quod istæ Dominæ suspicantur) sed quia mihi charissima salus mea esse debeat. Huic hominum generi (de quo modò diximus,) aliud est omninò contrarium & repugnans. Quidam enim non tantùm aspectu miti & affabili, dulcissimis vocibus, gestu suaui earum quas amant sese satisfaciunt, valdeque in eo se venditant: sed omnem iracundiæ, & doloris etiam iusti acerbitatem, in iucunditatem voluptatemque conuertunt. Isti mihi plusquam fœlices videri solent, nam cùm illi in amoris indignitate, & contemptu, tantum dulcedinis percipiant (quod alijs morte acerbius videtur) in vero amore qui sine fuco est, ea credo fœlicitate fruerentur, quæ nescio an cuiquam mortalium in hac vita contigerit. Optarem itaque istius noctis iucundissimas contentiones hanc nobis controuersiam dirimire: quænam istius fastidij & indignitatis causa sit: quoniam id ferè fit, vt nos aspernétur illæ præcipuè mulieres, quas nos multò plus quam cæteras omnes diligimus. Nã si quis iam adsit, qui istas tam dulces muliercularum contumelias degustârit, rationem credo tantæ suauitatis etiam atque etiam desiderat. Quæ si ostendi possit, ego fortasse longiores in amando pgressus faciam, vt tantum mellis inueniam, quantum alij fellis repererunt: ne ferreum in amando & pectus inconcussũ, istæ posthac Dominæ mihi obijciant. Arrisit omnibus facetum hoc inuentum, & huc vnusquisq; animum aduertit, cùm in hunc modum Petrus Bembus præfari cœperat: Ludus iocusquè nobis ab Octauiano propositus, animum mihi varijs iudicijs labãtem in contrarias partes trahit: nã con-

Miſera amãtium vita.

temptus

temptus,& faſtidia, quæ in amore ſunt, & ſi propè infinita ſint, mihi tamen ſemper amariſſima ſunt vila,neque vllo condimento dulceſſere poſſe auguror: minùs tamé magiſuè acerba exiſtimo,pro modo & proportione illius cauſæ vndè initio orta ſunt. Memini enim probè,cùm illa in quam commo tus ſum ſubiraſci mihi cepiſſet (vel quia fides mea in dubium illi veniret,vel quia leues ſunt in amore ſuſpitiones) permagnos me doloris aculeos perſenſiſſe:qui eò maiores videbantur, quoniam non tam meo merito, quam illius remiſſa & propè nulla in me beneuolentia atq; amore hæc omnia contigerant.Cum verò per inſcitiam, aut incuriam meam, iuſtas eidem irarum faces admouiſſem, anteriores dolorum cruciatus præ illis poſterioribus, parui aut prorſus nihili faciebam. Quid enim, non dico iniucundiús, ſed omninò funeſtiús eſſe poteſt, quam illis ſtomachum atque bilem commouere, quos malis quam omnia benè in te affectos & placatos eſſe? Hoc itaqué (ſi me audiatis) iſtius noctis ſtudium,hæc animorum exercitatio erit, quiuis vt diſputet,num faſtidia (quoniam ita ſunt in amore communia)à ſeipſo ne oriri velit,an ab ea,à qua ſe amari deſiderat. Vnde facilè perſpicietur, inhumaniuſné ſit amatas contemnere,an ab ijſdem contemni & faſtidiri.

Bembi inuentum.

Hæc cùm dixiſſet,expectabãt omnes quid iſtis Æmilia attexeret. At illa Bembi orationi ſuperſedens, Friderico Fregoſo annuit :qui iſto modo exorſus eſt. Vellem hercle nobiliſſima Domina,ſi mihi liceret(quod ſæpè fieri ſolet) in aliorum ſententijs acquieſcere: ſatis mihi placent, ſatiſquè auditu digna ſunt, quæ iam pridem dicta ſunt. Ego tamen ne receptam conſuetudinem meæ voluntati poſtpoſuiſſe videar,iſtuc pronunciare non dubito, operæ pretium facturũ,quiſquis fuerit,qui Aulæ iſtius noſtræ iuſtiſſimas laudes deſcripſerit:vt nihil interim de ſereniſſimæ Gonzagæ virtutibus adijciat,cuius diuinũ animi lumẽ obtuſi craſſiquè hominis ingeniũ,ſupra ipſũ cœlũ leuare atq; efferre poſſet.Nã ſepoſita omni aſsentandi ſuſpitione,vix adducor vt credam, adeo multos in tota Italia nobiles viros inueniri poſſe, qui præter militaris ſcientiæ laudẽ (quæ ſumma eſt) in reliquis facultatibus & exercitijs tantum præſtent & emineant.

Quocir-

Quocircà ſi vſquàm gentium homines verè Curiales exiſ-
tant, veriſimile mihi videtur, hic demũ eoſdem eſſe. Proinde
Frederici inuentum. vt quibuſdã inſulſis frẹnos injciamus, qui ſola audacia Cu-
rialitatis nomen aucupantur (cùm tamen ſint ridiculi) optа-
rem vnum è nobis aliquem, hominem verè Curialem ver-
bis adeò aptis & conuenientibus depingere, nihil vt deſit il-
li, qui tam magnificam appellationem ſuo quaſi iure vendi-
care poſſet. Sin verò aliquid inciderit quod huic minùs ne-
ceſſario attributum appareat, liceat vnicuique (tanquam in
ſcholis Philoſophorum) totis viribus contradicere.

Plura in hanc cauſam dicturus erat Fredericus, niſi obſti-
tiſſet Æmilia, quę in ſententiam pedibus ibat, ſi itidem Du-
ciſſæ lectiſſimæ videretur. Illa huic negocio aſſenſa eſt libẽ-
tiſſimè, idem reliqui omnes factitabant vel tacitis ſuſurris,
vel apertis ſuffragijs, Æmiliam obnixè orantes, vt huic ope-
ri quempiam quàm citiſſimè prẹficeret. Quę in Gonzagam
cõuerſa, tu (inquit) clariſſima Duciſſa pro imperio iube atq;
impera: meæ conditionis aut modeſtię non erit, dũ quenquã
huic labori addicã, eundẽ meo iudicio cęteris omnibus pe-
ritiorẽ ſtatuere. Immò verò (inquit Gonzaga) penès te iſtęc
erit electio, tute videris, ne non obtemperando pernicioſum
reliquis exemplum relinquas. Æmilia ne tempus ſe veloci-
Ludouice Co- ùs ſubduceret, tu (inquit) Ludouice Canoſſa, iſtuc in te o-
miti impera- neris primùm ſuſcipies, quod Fredericus propoſuit: nõ quod
tur, vt is pri- ipſe ita exactè Aulicus ſis, vt omnia illius officia atq; mune-
mum de Curi- nera perfectiſſimè teneas, quia illa præpoſterè & craſſa Mi-
ali diſſerat. nerua recenſendo, tu nos faciliùs delectabis, nos tibi melius
reſpondebimus. Qua in re, ſi artifex fortaſſe aliquis ſe inter-
poneret, nihil contra opponi poſſet tam vera dicenti, noſ-
tra interim diſputatio omni ex parte frigeſceret. Ad hæc Co
mes ex improuiſo reſpondit: Nunquam dubitaui fore, vt ve-
ra loquẽti non contradiceretur, dum tu hìc adeſſes. Arriſum
eſt vehementer. Deinde Ludouicus pergit dicere. Vellem
profectò hoc me labore expedire, quod viribus meis quam
ſit impar non ignoro, neq; verò illud à veritate alienum eſt
quod tu in me iocoſè dixeras, nihil me ſcilicet eorum ſapere
quæ ſunt hominis verè Curialis propria. Facilè fides fit, vbi
quicquam tam apertum eſt: nam cùm nihil eorum facere ſo-

leam,

leam, probabile eſt, me nihil intelligere: quod ego minore reprehenſione dignum exiſtimo. Peius enim illud eſt, nō feciſſe bene, quàm quomodo facias non intelligere. Cùm tamen vobis ita placuerit, me tam grauem perſonam ſuſtinere, neque poſſum, neq; libet recuſare, ne veſtris iudicijs obſiſtam, quæ meo longè ſoleo anteponere. His Cęſar ſe interpoſuit, & quoniam (ait) in multā noctem ſermonem protraximus, & alia hic nos oblectamenta præſtolantur, oportuniùs fortaſſe fuerit, in craſtinum differre: vt commentandi, ruminandiq; idoneum tempus Comes habeat. Nam in re tam ſeria, ſine præmeditatione dicere, difficile mehercule atque operoſum eſt. Tum Ludouicus, nollem (inquit) magna de me expectari, quemadmodū de eo, qui cùm omnibus ſe veſtimentis exuiſſet, minus ſaltando profecit, quam cum eſſet indutus: immo benè cecidiſſe videtur, quod temporis anguſtiæ breuitatem efflagitent: vt etiamſi quicquid in buccam venerit repentè effutiam, iuſta excuſatione carere non poſſim. Sed ne iſto officij onere diutius premi videar, hoc auſim vobis confirmare, adeo varium & multiplex eſſe hominū iudiciū, difficile aut potius impoſſibile vt ſit, perfectam alicuius rei rationē inueſtigando pertingere. Nonnulli enim ſunt, qui eum admirantur, qui inani verborum ſonitu, & linguæ volubilitate vtitur, eumq; facetum & elegantē non dubitant appellare: alij modeſta quadam taciturnitate delectantur: quidam agiles & factioſos deſiderant: plurimi quietos, & omni in re conſideratos: deniq; laudem & vituperium vnuſquiſque ex animi affectionibus metiri ſolet, vitia omnia virtutum proximarum nominibus deſignat, virtutes verò vitiorum coloribus inficit. Nam & impudentes, audaces: & verecundos ieiunos: & inſulſos, honeſtos: & pręcipites, prudentes nominamus. Neque tamen iſtius ſententię ſum, vt omni in re perfecti aliquid ineſſe non exiſtimē, quod ab hominibus in illo genere peritis, ratiocinando, diſputandoq; erui & demonſtrari non poſſit. Veritatis verò natura, cùm eiuſmodi ſit, vt ſæpius lateat, neque mihi in hoc tempore familiaris ſit, eos tantummodo viros Aulicos & Curiales vobis proponere poſſum, qui mihi præ cæteris hactenus maximè placuerunt. Cui ego vos opinioni (niſi vobis pariter

Recondita veritatis natura.

ter videbitur) addictos atque religatos esse non optarem. Neque sanè ipse meæ consecratus ero sententiæ· non enim vobiscum tantùm, sed mecum fortasse, ipse nonnunquam dissidere potero.

Familiæ splẽdor in Curiali primum.

Curialem itaq; hunc nostrum, nobili aut saltem honesto loco natum volumus. Multó enim minoris notæ est, in terræ filio, quàm in generoso, de vitutis actionibus atque officijs descisсere. Hic enim sicubi maiorum dissimilis fuerit, familiæ labes, atque dedecus fit: nec tantum eorum partæ iampridem gloriæ quicquam non adijcit, sed multum etiam eidem detrahit. Verè igitur quicunque dixit generis nobilitatem tanquam lumen & speculum esse aliquod, tum boni, tum etiam mali, quæ ad virtutis studia solet incitare, cum vituperij & dedecoris metu, tũ honoris quoq; spe atque desiderio. Iste nobilitatis splendor, cum in ignobili stemmate nunquam eluceat, nec ad virtutem valdè instigantur, nec à turpitudine magnoporè deterrentur: satis superque existimant, si in obscuris parentum vestigijs insistant: cùm nobilibus nihil prius aut potius sit, quàm maiorum laudes superare, aut saltẽ rebus præclarè gestis exæquare. Vnde illud plærunq; cuenit, vt & rebus bellicis, & alijs quibuscunque siue corporis, siue animi contentionibus, generosi reliquorum facilè principes existant. Insciit enim rebus omnibus occultam natura potentiam, & quasi seminarium aliquod: cuius ea vis est, vt omnia ab eo prouenientia principijs suis efficiat quam similima. Id non tantùm in equis, reliquisque brutis animalibus licet videre, sed etiam in plantis & arboribus, quarum surculi semper truncorum similes fiunt, nisi cultoris incuria aut ignorantia peccetur. Idem in hominibus iudicare licet, qui si bene nutriti atq; educati fuerint, eorum mores imitantur, qui eos procrearunt, aut sæpè etiam meliores: sin minus, feroces vt plurimũ & præcipites, nunquam maturi aut sapientes euadunt. Illud sane sæpenumerò animaduerti (quod vtrum cœli & astrorum clementia fiat ignoro) quosdam omnibus bonis adeo cumulatos esse, vt non tam nati, quam ab aliquo Deo efficti videantur· alios verò ita ineptos, hebetes, & incomposito, vt natura indignante ad ludum iocumquè factos iurato fas sit dicere. Quos

Natura alijs mater, alijs nouerca.

vti

vti ſolertiſſima diligentia nunquam poteris meliores effingere, ſic illi alteri minimo negocio, aut potius labore nullo, ſumma omnia conſequuntur. Proponite vobis ante oculos Hippolitum Eſtenſim, Cardinalem Ferraræ, qui adeò fœlici ſydere natus eſt, vt corporis habitudine, vultus ſuauitate, verborum concentu, geſtus moderatione, cum admiranda ingenij maturitate conſpirantibus, grauiſſimis eccleſiæ patribus (cùm tamen iuuenis ſit) videatur conferendus. Eodem accedit, cum omni virorum & fœminarum genere dulcis quidam in omni ſermone lepos, nunquam vt illum non amet, quiſquis cum illo aliquando congreſſus fuerit.

Hippolitus Eſtenſis Cardinalis.

Sed vt eò reuertamur vndé digreſſi ſumus, illud affirmare non dubito, inter illam tam excellentem fabricam, & iſtã naturalem impotentiam, & (vt ita dicam) inceptitudinem, medium aliquid inueniri, & quos Minerua minus vndiquę ornauerit, diligentia atq; induſtria perfectiores reddunt, vt ſi natura tales non ſint, ſedulitate eſſe cogantur. Aulicum itaque & Curialem noſtrum, præter familiæ & ſtirpis honorem, non ſolùm acuto ingenio, & apta membrorum compoſitione, reliquis præſtare volumus: ſed ea etiam oris figura atq; dignitate, vt quicunq; in eum oculos coniecerint, bene erga ſe affectos (non dicam amantes) dimittat. Hoc tam ſingulari ornamento omnes ſuas actiones illuſtrabit, vt ex ipſa fronte (quæ animi index eſt) maximorum hominum ſocietate, & fauore, non indignus exiſtimetur.

Honeſta facies Curiali neceſſaria.

Hìc illi orationis ſeriem amputauit Gaſparus Pallauicinus, & præſcriptam illius iocoſæ diſceptationis formam religioſè obſeruans: ne (inquit) authoritatem in contradicendo conceſſam nihili pendere videamur, ſic tibi in hoc occurrere liceat. Minimé mihi neceſſarium videtur Curiali noſtro generis nobilitatem tam curioſè attribuere. Id ſi ego cuiquam veſtrum, nouum aut inauditum putarem, nonnullos recenſendo enumerare poſſem, qui clariſſimis orti familijs, in omnium vitiorum cœno volutarunt: multi verò ex paruis & ignobilibus initijs, ad ſummũ dignitatis faſtigium euecti, laudis & gloriæ titulum hæreditarium poſteris reliquerunt. Quod ſi verum ſit illud quod à te poſitum eſt, nimirum in omni rerum ſemine primario eam virtutẽ ineſſe, omnium herclè noſtrũm, vnus idemque ſtatus fuiſſe: nam

ijſdem orti principijs, qui tandem alius alio præſtantior & excellentior eſt? Sed in hac tanta humanæ conditionis varietate, infinita ferè alia conſideranda ſunt, vtpote fortuna, quæ noſtrarum actionum omnium princeps atque Domina non immeritò appellatur: quippe quæ (perinde quaſi ad ludibrium iſtius vitæ) & eos erigit, in quibus nihil dignum apparet, & eos peſſundat, qui omnibus honoribus digniſſimi videbantur. De illis hominibus qui ab ipſis incunabulis omnibus tum animi tum corporis dotibus excellunt, iuxta tecum ſentio (ſunt illi quidem cum primis fortunati) ſed hæc perinde in obſcura, ac in clara familia eueniunt: de iſtis non nouit natura tam ſubtili ratione diſtinguere, immo infima nonnunquam ſtirpe, ſumma naturæ dona & præcipua liberalitatis indicia perſpiciuntur. Quandoquidem igitur ſplendor iſte natalitius, neque ingenio, neque vi, neque arte acquiritur, nec tam noſtra, quàm maiorum in eo laus ſit, iniquè mihi videtur comparatum, vt in Curiali noſtro, parentum ignobilitas, illius virtutibus tenebras & caliginem offundat, adeo vt neque indoles eximia, neq; honeſta facies, neque corporis habitudo ſingularis, neque cætera quæcunque à te modò recitata, illi ad iſtam quam quærimus perfectionem ſuffragari poſſint. His Ludouicus ſic contra nititur. Negare ſanè non poſſum, quin in humillimæ ſortis viro, eædem pleræque virtutes eſſe poſſint, quæ generoſis inſunt: ſed ne illa viciſſim omnia cum faſtidio repetantur, quę à te allata ſunt, quæque ad nobilitatis encomium adduci poterunt (quæ proinde præcipuè laudari ſolet, quia bona bonis pregnata ſunt) quoniam huiuſmodi virum deſcribere conſtituerim, cui nihil vlla ex parte deſit, generoſam illi propaginem detrahere non potui, & propter rationes ſuperius enumeratas, & propter communem omnium opinionem, quæ fere eſt ad nobilitatem propenſior. Quod ſi duo fortè adoleſcentuli in vna aliqua familia per annos aliquot commorati fuerint, qui nullius adhuc neque boni neq; mali ſpecimen præbuerunt, vbi primùm de vnius generoſa proſapia, de alterius ignobilitate conſtiterit, multo hic minoris erit quàm ille. Magno enim interuallo poſteriori huic opus erit, priuſquam in hominum animos poſſit influere: quod alteri facillimum erit hoc vno nomine quod generoſus

Fortuna humanæ vitæ domina.

sus. existat. Quæ quidem opinio, aut potiùs mentis impressio, quanti momenti sit, quiuis expereundo facilè iudicabit. Et vt propiùs ad nos veniamus, in hoc ipso quo nunc consistimus loco, nonnullos ipsi vidimus, qui etiamsi hebetes & insulsi essent, per omnem tamen Italiam Curiales atque Aulici insignes habebantur. Quos etsi dies (quod aiunt) detexit, diu tamen delituerunt, & eam in animis nostris opinionem confirmarunt, quam primo congressu impressam repererunt, nullo tamen freti artificio aut versutia. Alios verò animaduertimus, qui cùm initio nullo numero apud nos essent, tandem effecerunt, vt aliquo loco haberentur. Huius erroris causæ sunt propè innumerabiles, sed imprimis peruersus, & deprauatus Principum animus: qui vt altum sapere videantur, & illis sæpenumerò fauent, quos potiùs odisse debent, & ipsi se plerunq; credendo decipiunt. Qui quoniam multos alunt parasitos, vbiuis gentium eorũ fama peruagatur, quos illi magni faciunt, adeò vt in illos populare iudicium sit procliuius. Tamen si deinde in ijs aliquid reperiatur communi opinioni contrarium, hærent, timentque ne circumueniantur: nunquam non occultum aliquid expectantes, quia censuram tam vulgarem veritate aliqua & ratione niti arbitrantur. Sunt sanè mentes nostræ ad amorem atq; odium mirificè procliues, vt in Monomachia, reliquisq; spectaculis & contentionibus facilè deprehenditur. Nam erga vnum è duobus sine aliqua iusta causa benè nos animatos persentiscimus, huic victoriam, illi verò repulsam serió exoptantes. Eadem est in moribus hominum dijudicandis opinionis nostræ ratio. Nam quæcunque primum siue boni siue mali fama ad aures nostras percrebruit, ad eandem ita nos componimus, vt aut cum odio, aut cum amore prorsus decernamus. Videtis igitur quanti momenti sit, quicquid mentes nostras primum perculerit: quantique illius interest primæ existimationis suæ fundamenta bene posita esse apud Principum animos, quicunque verè se Aulicum præstare desiderat.

Principes quam facillime fallantur.

Prima opinio quanti momenti.

Verùm (vt ad particularia tandem aliquando descendamus) primæ & præcipuæ Curialitatis partes (vt ego existimo) in armis & rebus præclarè gestis consistunt, & in summa erga Principem fide, in quibus talem se virum ostendat,

Arma in Curiali præcipua sunt.

oſtendat, vt omnes illius fortitudinem, omni in loco, atque omni etiam tempore admirentur. Nam cedere aliquando aut labaſcere, ſine magna ignominia non poteſt. Quemadmodum enim in mulieribus ſi ſemel verecundiæ limites adeò tranſilierint, vt labe aliqua notentur, ad anteriorē exiſtimationem nulla reditio eſt: ita ſi quando Aulicus opprobrium aut repulſam patiatur, aut id cōmiſerit, vt in timiditatis ſuſpitionē veniat, priſtinā virtutis opinionē haud facilé recuperabit. Quanto igitur in iſtis rebus excellētior, tāto meo iudicio fuerit laudabilior. Quod tamē ita non loquor, quaſi cum ſummis belli ducibus equatum vellem (nimis hoc curioſum eſſet) ſatis erit, ſi integritatem, fidem, inuictum animum, vbicunq; feret occaſio, viriliter præſtiterit. Magnus ſiquidē animus in paruis ſæpè rebus faciliùs, quàm in magnis deprehenditur. Nam in procinctu, corona, & ſpectaculis, in quibus multorum defixi ſunt oculi, etiamſi graue periculum ſit, ignaui, & vecordes, vel infamiæ metu, vel circumſtantium fiducia, præcipites cæciq; proruunt: in alijs verò rebus, ſi doloris aculeos ſentiant, ſeſeque è medio ſine manifeſta nota clanculum poſſunt ſubducere, remittunt ſpiritus, ſeſe comprimunt, & ſibi loco cauent. At vbi neque videri ſe quiſquam, neque cognoſci, neque notari putat, & fortis viri nihilo ſecius munus & officium exequitur, nihilque prætermittit, quod ipſi laborem & negotium faceſſere poſſit, eam habet magnanimitatem quam ego in Curiali noſtro vehementer requiro. Eam tamen cum Thraſonico verborum ſtrepitu coniunctam non deſidero, vt in illo qui arma in vxorem ſe duxiſſe gloriari ſolet, & ad vocis inanem oſtentationem, vultus etiam auſteritatem, & minaces oculorum obtutus adiunxit, vt Bertus ille noſter familiaris. Iſtis certè hominibus id concinnè poteſt dici, quod à nobili quadam fœmina cuidam glorioſo militi (quem prudens prætereo) reſponſum fertur. Qui cùm ab ea perhumaniter ad ſaltationem, & choream, inuitatus eſſet, ille trepudia renuere, muſicam aſpernari, cætera humanitatis officia nihili pendere, denique, ludicra hæc non eſſe indolis aut facultatis ſuæ affirmat. Rogatus igitur quid tandem (ſi Dijs placet) profiteretur? proteruo vultu, pugnare (inquit) & hoſtem ferire. Tum illa, quoniam

Magnis viris non occulta petuntur.

niam (inquit) nunc nemo classicum eccinit, nec pugnandi occasiò datur, tergi te atque vngi cum armis reliquisque bellicis instrumentis optarem, deinde in repositorium aliquod suspendi donec ministerio tuo opus sit, ne te etiam rubigo inficiat. Ille continuò cum magna audientium irrisione secessit. Noster idcirco Curialis, vbi cũ hoste congrediendum est, cum primis ferox & acerbus erit, vbiuis præterea mitis, modestus, sagax, inanem sui ipsius laudem & ostẽtationem tanquam pestem teterrimam fugiens : quæ adeò plerunque insuauis est, vt etiam eos qui nos amant, odisse faciant. Ad hæc Gasparus: perpaucos equidem (inquit) in re aliqua eximios & præstãtes cognoui, quin ista philautia laborarent. Et hoc meo iudicio in illis tolerabile: nam cùm aliquis in arte aliqua excellens ab inscijs & imperitis artificium suum ignorari videt, non mirum si ægrè ferat latére suam & quasi sepeliri scientiam, quam cum tanta caligine vindicare conatur, aliqua saltem ratione in publicum proferat necesse est, ne iustissimam virtuti mercedem detrahere videatur. Proinde apud antiquissimos scriptores, qui reliquorum omnium facile princeps est, perrarò se continet, quin se ipse laudet: sin verò eiusmodi quispiam fuerit, qui cùm parum in se ingenij, minus virtutis habeat, & profusè tamen de se prædicet: omninò mihi non ferendus videtur : sed istiusmodi virum Curialem nostrum minimè constituimus. Minimè sanè (inquit Comes) & si me probè intellexeris, eos ridiculos asserui, & reprehensione dignos, qui nullo merito, nulla ratione freti, impudenter gloriari consueuerunt. Humanius enim & in optimam partem interpretari debemus, si prudens aliquis moderatè se laudet: certius enim suum est de se ipso, quàm alterius testimonium. Facilè equidem assentior non delirare aut desipere eum, qui ingenuè se laudando, nec in errorem incidit, nec audientibus fastidiosus fit: quod quia arduum est & difficile, præter eam quam ipse sibi attribuit, aliorum etiam commendationem promeretur. Hic Gasparus: à te (inquit) de eo planiùs instruendi sumus. Tum Comes: Inter veteres scriptores non defuerunt qui de istis præcepta traderent. Sed istuc omne meo iudicio in hoc potissimùm consistit, nimirum si eo modo obiter res agatur, vt ad alium

Gloriosо militi argute responsum.

finem tota tendat oratio,quaſi de laudibus omnino ſilenti-
um eſſet,ſi aliter veritas cerni & oſtendi poſſet. Non vt illi
homines grandiloqui,quibus in more poſitum eſt, quicquid
in buccam venerit temerè,ſine cura,ſine ſenſu effutire: vti ex
noſtris vnus non ita pridem,cui cum telo femur Piſæ traie-
ctum eſſet,muſcæ alicuius morſum ſe ſenſiſſe dicebat. Alius
verò non multùm huic abſimilis, ſpeculum ſe intueri non
auſum eſſe affirmabat,ne horrendo ac terribili aſpectu, ipſe
ſibi terrori eſſet.Ridebant promiſcuè omnes dum Cæſar ſic
præfari cæpiſſet: Quid eſt quod ridetur? An non accepiſtis
magnum Alexandrum ingentem lachrimarum vim profu-
diſſe,cùm illi Philoſophus quidam infinitos eſſe mundos af-
Magnifica vox Alexandri. maret? roganti cur id faceret,reſpondiſſe fertur, quia ne v-
nus quidem adhuc mihi ſubditus eſt, quaſi omnes ſubigere
in animum induxiſſet: nonne hoc muſcarum morſu glo-
rioſius atque maius? Et Alexander (inquit Comes) illo
Thraſone maior.Sed homines in quacunque re præſtantes
excuſandi ſunt, cum magna ſuſcipiant, audaci enim &
confidenti opus eſt animo, non timido, non imbecillo,
verbis etiam pauciſſimis, quaſi minus quam res eſt, moli-
antur: ita tamen vt conatus egregius in temeritatem non
recidat.

Cùm paulum Comes reſpiraret, facetè Bernardus Bi-
biena, memini (inquit) in Curiali noſtro egregiam te
formam & aptam membrorum compoſitionem, cum geſtu
quodam & actione ſingulari deſideraſſe:formæ quidem dig-
nitatem in me eſſe non diffido (quid enim cauſæ rear quod
tot me mulieres amant?) de corporis verò habitudine dubi-
tare mihi videor, nam de tibijs male perſuaſum eſt. Quo-
circa ad particularem magis iſtarum rerum demonſtratio-
nem deſcende, vt ego nihil poſthac hæſitans, mihi de me
ipſo abunde ſatisfaciam. Poſtquam arriſum eſſet: ſanè qui-
dem (inquit Comes)iniuriam faciemus,niſi tibi vultus dig-
nitatem concedamus, & commodè me hercle ſe obtulit ad
iſtius de quo agitur explicationem. Nam etſi iucundus gra-
tuſque aſpectus tuus ſit, partes tamen ſeorſim conſideratæ,
adeo delicatam in ſe fabricam non habent: virilis tamen
obtutus & ſatis approbata harmonia eſt.Quod vti in multis
animaduerti poteſt, ita prorſus Curiali noſtro ineſſe volu-
mus,

mus,non vt in quibuſdã, qui non ſolum molliter & effœminatè, comis criſpatis, compoſitis ſupercilijs, leuiſſimarum mulierc ularum delicias ſuperant, verùm etiam ſtantes, incedentes,accubãtes,geſtu adeò meretricio vtuntur,vt diſſolutos articulos,& membrorum compagines putares: in verbis etiã ita curioſi, aut potiùs ita lugubres & tragici ſunt,vt iam iam extremum halitum atque diem adeſſe dubitares: & quo maiores hi ſunt,quibuſcum illisres eſt, eo in iſtis ineptijs frequentiores & magis ridiculi ſunt.Iſti homunciones quandoquidem (quod illi vehementur expetunt) in fœminas degenerare natura non poſſunt,ne honeſtarum quidem mulierum loco æſtimandi ſunt: ſed tanquam Meretrices impuræ, non tantùm ex aulis principum,ſed ex omni generoſorum hominum commercio exterminandi.Verùm vt ad illius de quo agitur membrorum compoſitionem redeamus bene cum illo agi exiſtimo, ſi neque in imo gradu humilis, neque in ſummo procêrus ſit:horum enim vtrunq; cum contemptu omnes tanquam portentum admirari ſolent. Quod ſi in alterutro peccare ſit neceſſe, minus in exiguo quam in magno malum eſt. Nã præterquã quòd vaſtis corporibus obtuſum plerunq; ingenium ineſt, in nullo prorſus exercitio prompta atque agilia ſunt: quod noſtro Aulico vitium nuſquam permittimus.In eo enim & illa corporis habitudo atq; forma erit, quæ ad fortia & robuſtiſſima certamina valeat,& quæ celeris, agilis, prompta, atq; viuida appareat:quibus accedere debet exacta quædam eorum omnium notitia,quæ in milite ſtrenuo & bellicoſo viro requiruntur. Quarum rerum hoc meo iudicio primum ac præcipuum eſt,ſi omnibus armamentis vti aptè & artificioſè poterit,quæ equiti Pedetiq; neceſſaria ducũtur: ijs præſertim quę generoſis hominibus indies in manibus atq; vſu ſunt. Nam præterquã quod in prælijs iuuare poterunt(in quibus tamen minimum eſt artificiũ) opus præterea tum fortè ijs erit,cum domeſticæ contentiones inciderint, è quibus Monomachia oriri poſſit,quod etiamſi non contigerit,proderit tamẽ in ijs armis nõ eſſe imperitos:quæ quotidiè geſtamus. Neq;illius ſum iudicij,omnem nobis peritiam gladiatoriam tũ ex animo excuti, cũ ad pugnam peruentum fuerit: nam quiſquis tum præ ſtupore inſcius ſit,omnem prius fortitudi-

Humiles proceris tollerabiliores.

Vaſtis corporibus obtuſũ ingenium.

nem neceſſe eſt exuiſſe. Huic etiam accedit luctandi & ſupplantandi notitia, quia cùm armis pedeſtribus ferè ſemper concurrit: & quod omnium longè maximum eſt: diligens cautio & ſibi & ſuis adhibenda eſt, ne aut inanes controuerſias ſuſcipiat, aut hoſtes eius conſilia præripiant, denique & ſe fortem virum præbeat & ſapientem. Neque verò temerè manus cum aliquo conſerat, niſi aut incolumitas illi, aut honos in diſcrimen vocetur. Nam præterquam quòd pugnæ exitus, & fortuna ſemper anceps & incerta eſt, magnopere reprehendendus videtur, qui præceps & inconſideratus ad pugnã irruit, etiamſi inſanis conatibus cæca & inſana fortuna aliquando faueat. Si tamen eò progreſſum ſit, vt receptui canere ſine ſumma ignominia non poſſit, & ante contentionem, & in ipſo actu eum ſe præſtet virum, vt ſpiritus non minus præſentes, quã altos gerere videatur. Non vt illi qui verbis & altercationibus tranſigunt: quibus cùm armorũ electio proponitur, ea ſortiuntur, quibus neque cuſpis neque acies eſt, ipſi interim omnibus non minus armati quàm ſi pila plumbea, æneo tormento emiſſa ferenda eſſet. Quibus hominibus cùm non eſſe victos, inſtar victoriæ ſit: vel ſe tantum defendunt, vel turpiter cedunt. Ex quo & ſuam timiditatem produnt, & ipſis pueris ludibrio nonnunquam fiunt. Vt illi duo qui nuper in Ancona propè Perugiam eò vſq; ignauiter depugnarunt, dum omnibus riſum vehementer commouerent. Qui iſti obſecro fuerunt (inquit Gaſparus?) Duos fuiſſe conſobrinos reſpondit Cæſar. Immo vero duo fratres in illa pugna videbantur, ait Comes. Verùm ad rem redeamus. Armorum etiam in pace aliquis vſus eſt, vtpote in pompis, triumphis, & ludis, ſpectante populo, fœminis illuſtribus, & ipſo etiam nonnunquam principe. Omnium itaque horarum hominem, Curialem noſtrum oportet eſſe, adeò vt non ſolùm in armis, equis, & quibuſcunque eodem ſpectãtibus exquiſitam quandam ſcientiam præ ſe ferat, ſed in reliquis præterea rebus plus vulgo ſapere atque intelligire videatur. Qua in re Alcibiadẽ illũ imitabitur, qui quaſcunque regiones peragrauit (vt eſt memorię proditum) vnicuique in ſua facultate longè præluxit. Sic ille noſter vbicunque ſpiritum duxerit, vnoquoq; in ſuo artificio præſtantior & excellẽtior erit. Et quoniam Italorum hæc

Alcibiades in omni re peritia.

hæc ferè propria & peculiaris laus eſt, haſtis ad circulum decurrere, eaſdem conſerere, equos ferociores manſuefacere, peritè equitare, inter primos Italiæ duces annumeretur: & quia lanceis & gladiis equo concurrere, ſtadia artificiosè tenere, ceſtibus & ferro comminùs contundere, Gallorum ferè proprium eſt, inter Galliæ principes reponatur. In ludo vero arundineo ſeu ioco de Canna, in tauro ſpiculis vel enſibus tranſigendo, in telis tragulisque eminùs iaciendis inter primos Hiſpanos erit. Quæ quidem vniuerſa tam conueniente motu, & actione decente exequetur, & perficiet, vt omnium oculos atque beneuolentiam alliciat. Nonnulla præterea ſunt oblectamenta, quæ etiamſi cum armis vt plurimum nihil commercij habeant, magnoperè tamen cum viro forti atque ſtrenuo conueniunt: quorum primas partes venandi conſuetudo & feras inſectandi iure ſuo vendicare poteſt: quæ vt aliquam cum bello ſimilitudinem habet, ita magnis clariſque viris non indigna mihi videri ſolet: antiquitati certè vix dici poteſt quàm valdè placuerit. Huc accedat natandi, proſiliendi, currendi, ſaxi etiam proijciendi, facilitas, quæ & in rebus bellicis perſæpe proſunt, & in ſumma tranquilitate popularem applauſum habent: cui nos ſæpenumero oportet accommodare. Neque verò pila palmaria ſcitè ludere indecorum eſt homini in aulis principum agenti, in eo enim & mira membrorum agilitas exercetur & totius corporis diſpoſitio non minus in eo quàm in cæteris quibuſcunque exercitiis perſpicitur. De arte verò in equum inſultoria, idem exiſtimare licebit, quæ etſi operoſa & difficilis fuerit, leuiores tamen plerunq; nos & agiliores reddit, quàm cæterę omnes: cui ſi actio non indecora acceſſerit, præter vtilitatem admirandam, voluptatem etiam in ſpectãdo affert ſingularem. In iſtis igitur exercitijs ſi Curialis iſte noſter pluſquam mediocriter inſtructus fuerit, volutandi, & per funes decurrendi ludicra, & his ſimilia (quæ præſtigiantis & circulatoris artem ſapiunt) prorſus abijciet, & exterminabit. Sed quoniam tam arduis & laborioſis rebus omnibus horis ſupereſſe non poſſumus, & omnium præterea rerum ſatietas eſt (quæ admirationem imminuere ſolet) optimum ſanè erit pro rerum diuerſitate, vitæ quoque noſtræ ſtudia variare, & ad faciliora nonnũquã deſcendere

Italorum laus.

Gallorum laus.

Hiſpanorum laus.

Venatio belli ſimilima.

Populares venæ ſæpius tenendæ.

Inuidia declinanda.

cendere. Nam ad inuidię tela declinanda plurimum valet, ſi omni hominum generi & conſuetudini facetè & iucundè ſe accommodet: dum tamen rationis & modeſtię fines non tranſeat, ne cùm facetus eſſe velit, ridiculus appareat. Riſum itaque ludum, iocumque illi permittimus iſtis conditionibus, vt in verbis acutus, & ingenioſus, in rebus aptus & decorus habeatur. Tum Cæſar. Iſtius orationis curſus etſi interpellatione aliqua impediendus non erat, tamen nec tacere libet, propter conceſſam loquendi poteſtatem, & loqui iuuat, quia ſummo vnius rei pernoſcendæ deſiderio teneor. In quo, ſi interrogare aliquid iniuriosè videar, cùm obijcere debuerim, eam mihi veniam concedi optarem, quę Bernardo Bibienæ modo conceſſa eſt. Qui cùm nimium contenderet vt formoſus haberetur, in noſtras leges vehementer deliquit, quæſtionibus potius quàm argumentis vſus. Videte (inquit Duciſſa) aliud ex alio malum: vno incõueniente dato multa ſequntur. Quiſquis igitur vt Bibiena noſter deliquerit, & erroris & (quod maius eſt) exempli nomine puniendus erit. Tum Cæſar: proinde (inquit) Bernardus & ſuæ culpæ, & meæ quoq; pœnas luet, mihi verò nihil ferendum ſupplicij. Immò verò (inquit Gonzaga) vtrique geminum malum imminet: illi, & quia ipſe peccauit, & tibi peccandi anſam dedit: tibi viciſſim, & quia tute deliqueris, & quia tam citò delinquendi occaſiones arripueris. Salua adhuc res eſt (inquit Cæſar) nihil dum à me commiſſum criminis, quod ne deinceps fiat, & vt ſolus Bibiena plectatur, ego prorſus ſilebo: His Æmilia ingenuè occurrés, dicito (inquit) quoad voles: nam (pace clariſſimæ Duciſſæ quod fiat) ego huic ignoſco errori, reliquiſque omnibus ſi qui iſtius generis poſthac fuerint. Caue (ait Gonzaga) ne tute te decipias, plus laudis miſerecordiæ quã iuſtitiæ attribuendo: nam ſontibus nimis ignoſcendo, inſontibus fit iniuria. Neque tamen ſeueritatem in accuſando meam tuę clementiæ tantùm detrahere velim, vt Cæſar prorſus non audiatur, nec de eius quæſtiuncula quicquam dijudicetur. Vbi primum igitur Duciſſę cum Æmilia conueniſſet, Cæſari vtrinque ſignum præfandi datur. Tum ille, ſæpius Ludouice (niſi malè memini) illud à te nobis inculcatum eſt, omnes viri Curialis mores, omnes geſtus, omnes

Periculoſa miſericordia.

nes denique motus, nutuſque, ea actionis dignitate fingi & componi, vt ſine ea reliqua omnia tanquam ſine iuſto cõdimento atq; ſale nullius momenti aut ponderis exiſtant. Facilis meherculè ad perſuadendum oratio: nam ea vis & *energeia* verbi eſt, vt qui dignitatẽ habeat, is omni in re dignus & decorus videatur. Cum tamen eam fœlicitatem aliàs naturæ, aliàs cœli beneficio dicas contingere, ſtudioque & induſtria noſtra excoli & abſolui, ſicubi inchoata fuerit: mihi quidem fruſtra alios magiſtros atque auxiliaria videtur implorare, quiſquis tanto & tam inſperato bono fati aſtrorumq; ope fruitur, quæ (velit nolit) eundem faciunt omnibus gratum & acceptum, nonnullis verò admirabilem. De iſto nihil nunc dicam (quoniam poteſtatis aut voluntatis noſtræ illius fortuna non eſt) de illis loquor, quibus cùm tantulum natura dedit, vt prorſus inepti aut indociles non ſint, id quæro, quibus tandem rationibus, quo artificio, quaue diligentia hanc tam optatam beatitudinem conſequi poterunt, non tantùm in corporis exercitijs, verùm etiã in ijs omnibus, quæ aut faciunt, aut loquuntur? In hac tantopere collaudanda, cùm tantam ſitim, tantumq; cognoſcendi deſiderium, Æmiliæ iuſſu, nobis omnibus attuleris, in eodem ſedando & reſtinguendo, neceſſe eſt aliquid operæ & laboris impendas. Immo verò minimè neceſſarium (inquit Comes) me eam vobis præſtantiam dicendo exprimere: ſatis erit ſi qualis iſte Curialis eſſe debet, vtcunque expoſuero. Neque exactam quandam cuiuſque rei demonſtrationem à me expectabitis: nam in eo cùm luctandi artem & in equum inſultandi requiſierim, quomodo ego vos in eo erudiam, cum (vt omnes ſcitis) ipſe non didicerim? Militem (niſi fallor) bonum dicimus qui fabro armario animi ſenſum probè poſſit exponere, qua forma, quo etiam temperamento arma deſideret, licet operam, & malleos non addat: ſic ego de Curiali abſoluto diſſerere fortaſſe poſſum, & tamen quo pacto tales ſitis docere non poſſum. Nihilominus vt vobis quoad potero, ſatisfaciam, etſi tritum ferè ſit ſermone prouerbium, dignitatem doceri non poſſe, id tamen confirmare auſim, citò illi & maturè, boniſque præceptoribus ediſcenda eſſe principia ſua, quiſquis ea in re præſtare deſiderat, niſi fortè inuita (quod aiunt) Minerua

Apta Ciceronis imitatio.

Actionis formæque dignitas doceri non poteſt.

ua insudauerit. Quæ res quanti momenti sit, Philippus Macedonum rex argumento esse potest: qui filium Alexandrũ prima literarum elementa ab Aristotele maximo omnium Philosopho doceri atque institui curauit. Et vt ad recentioris memoriæ viros deueniamus, ponite vobis ante oculos Galeatium Sanseuerinum Gallici Regis equorum magistrum: videte quàm eum deceant, quæ facit omnia: Cuius rei nulla alia ratio est, nisi quod ad eximiam corporis constitutionem, huc semper animum aduortit, vt ex hominibus peritissimis quasi flores quosdam in vnaquaque scientia optimos seligeret, & excerperet. Nam vt in palæstra, in arte insultoria, in gladiatoria Petrum Montanum nostrum peritum in omni artificio magistrum habuit: ita in equitando, in hastis conserendis, & id genus contentionibus, totius Europæ viri primarij semper illi ante oculos versabantur. Quisquis igitur discipuli probi officio fungi velit, is non solùm omnes suas cogitationes huc referre debet, vt præceptoris similis fiat: verumetiam vt in eundem (si fieri possit) penitus transmutetur. Cùm verò aliquos progressus fecerit, permagni intererit, nonnullos eiusdem facultatis sciolos, & pragmaticos intueri: è quibus duce ratione & iudicio quod in vnoquoque optimum & præstantissimum est, assumere atq; deliberare poterit: non secus ac apes solertissimæ, quæ cùm per omnia prata agrosque peruolitarint, selectissimos flosculos deligunt & exquirunt. Nõ vt familiaris quidam noster (qui nemini vestrum est ignotus) qui cùm Ferdinando minori Aragoniæ Regi similis esse vellet, nulla re alia imitatus est, nisi quòd capite altius prominente, os sibi aliquantulum distorqueret, in quam Rex inuitè consuetudinem inualetudine aliqua sublapsus dicitur. Huius generis alij nonnulli sunt, qui viros magnos quacunq; in re imitari operæpreciũ existimant: id tamen plerunq; arripiunt quod in illis teterrimum putabatur. Ego verò sæpius apud me agens, planèq; disputans, vnde hæc tanta dignitas acquiri ac deriuari possit (de ea non loquor quæ virgula quasi diuina tribuitur) huius hanc vnam rationem ac normam reperio, nimirum vt tanquã saxa & scopulos curiosam affectationẽ diligenter euitemus: vtpote si nouum fortè vocabulum aliquod se nobis offerat, negligenter & (vt vulgo dicitur) dissolutè

Philippus Aristole Alexandro præfecit in ipsis elementis literarum.

Galeatius equorum magister.

Petri Montani laus.

Ridicula vitiorum imitatio.

lutè proferatur: denique in omni tum dicto, tum facto artè (quoad fieri poterit) occultare, nihil vt sollicitè, nihil præmeditatè facere videamur. Ex ista tam diligenti animaduersione, conuenientem hanc actionem & (vt aiunt) dexteritatem profluere existimo. Nam difficillimis in rebus fœlix & facilis effectus, admirationem (nec iniuria) commouere solet: & contrà, vim adhibere, & tanquam capillis violenter quicquam pertrahere, vniuscuiusq; rei (quantulacunq; sit) maiestatem violat & imminuit. Illud itaq; artis præcipuum est, dissimulare artificium: & nescio an in re quauis occultanda, diligentia maior ponenda sit, quàm in ea, quæ si pateat, nonnihil existimationis & laudis amittit. Memini equidem de summis me oratoribus legisse, qui in eo multum operæ solebant imponere, populo vt persuaderent, nihil sese literarum degustasse, orationes suas simplice veritate niti, nihil artis, nihil scientiæ inesse: tantum habere, quantum natura & suus cuique genius præstare possit. Quod nisi fecissent sapienter, plebs (vt est in summa inscitia suspitiosa) circumueniri se & decipi credidisset. Vnde illud existit, profusam artificij ostentationem, & contentionem intensã, multum nostræ præstantiæ detrahere. Quis vestrum est qui risum contineat, cùm Petropaulus noster suo more tripudiat, nunc saltibus plusquam mimicis, nunc summis pedibus, nunc erecto supra modum capite, denique quasi totus ligneus, ita nimium ad eã rem attentus est, vt motus omnes & gressus enumerando, in digitos distribuere videatur? Quis adeo occæcatus esse potest, vt istæ curiosæ ineptiæ quantam dedeceant non animaduertat? in alijs verò qui hic intersunt hominibus quàm concinnum & decorum sit, istam agilitatis & artificiosi motus venustatem dissimulare, vel interloquendo, vel subridendo, vel gestu aliquo alio, minimè vt facere putentur quod solertissimè faciunt, opinionem astantibus vt afferant, perperàm se facere non posse? Hîc se Bibiena immiscuit: & benè (inquit) res cessit quòd Robertus noster, saltem aliquem reperit, qui suam in saltando consuetudinem approbet, eum reliqui tamen omnes nihili pendant, nam si lentitudini, & negligentiæ, tantum tribuatur, paucos ille æquales habet, superiorem vero neminem. Quod vt in eo quisque perspiciat, vestes sæpenumero

Artis est artem dissimulare.

de

de humeris decidunt, nonnunquam ſandalia de pedibus: progreditur tamen, nihil iſtorum recipiens,& (ſi libet credere)de iſtis nihil cogitans.Tum Comes. Quoniam de hiſce perorare me vultis,de vitijs etiam noſtris pauca adijciã. Nempè quod tu in Roberto noſtro negligentiam appellas, valdè curioſum eſt.Nam cùm ille vehementer ſe componat vt nolle videatur,magnoporè velle putandus eſt: & quoniam mediocritatis limitibus egreditur, illius incuria rectiùs Curioſitas nominari poteſt: nam dum inſipienter artis præcepta inuolucris obtegit,inertiam ſuam apertè prodit. Verùm vt iſta ſint per ſe laudabilia, & affectare quantum decet,& cum mediocritate negligere:tamen ſi vel ita craſſa ſit negligentia,vt veſtimentis nos exui non intelligamus: vel ita curioſa affectatio, vel elato capite,crinibus pluſquã muliebriter compoſitis incedamus,vel in imo Bereti ſpeculum, vel in manica pectinem circumferamus, vel mancipijs præcipiamus, vt ſpongijs,verriculo,& terſorijs, nobis ſemper á tergo ſint: vtrumque mehercule in extremo eſt,& illi dignitati contrarium,quæ ſine fuco eſt,quæque adeò iucunde in animos noſtros ſolet influere. Reuocate in memorias veſtras, quàm malè Equitem deceat, qui conſultò erectius quàm par eſt,equo ſedere ſolet,præſertim, ſi cum eo conferatur,qui tale nihil cogitans,ea facilitate ſellæ inſidet, qua pedibus iter faceret.Eadem planè inter armatos milites differentia eſt, multo enim plus in eo voluptatis perſpicitur, qui modeſtus eſt,minimèque ſe venditat,quàm in eo,qui cũ pugnas narrat,& cicatrices ſuas oſtentat, dijs hominibusq; minitari videtur.Iſtuc quid aliud eſt,quàm affectare vt ſicarius glorioſus habeatur? Idem in reliquis rebus ferè omnibus contingit,quæ aut dici aut fieri ſolent. Ad hæc Magnificus in Muſicis(inquit) eadem ratio eſt, in quibus duos immediatè concentus combinare,& vitium eſt non mediocre, & ſenſus noſtros minus ſuauiter afficit, qui ſecundo aut ſeptimo tono magis delectantur, etſi in ijs (ex ſe ipſis) ſumma diſſonantia ſit.Cuius iſta ratio eſſe poteſt,quòd cùm alia ex alia crebriùs conſentio repetatur , faſtidium nobis ingenerat, & harmoniam nimis exquiſitam & delicatam ſignificat,cui ſi tonus imperfectior inſertus eſſet, arractis auribus auidi & ſuſpenſi conſiſteremus , dum ad perfectiora perucn-

Affectata incuria curioſitas videtur.

peruentum esset: imperfectis tamen veluti minus elaboratis suam delectationis vicissitudinem concedentes. Pulchrè mehercule dictum & sapienter (inquit Comes.) Nam ista in re, non minus quàm cęteris mirum in modum affectando peccatur: antiquitùs enim in prouerbio fuisse dicitur, nimiam diligentiam in vitio esse. Vnde Apelles Protogeni crimini vertebat, quòd manum de tabula continere non posset. Tum Cæsar: eadem inquit in fratre Seraphino culpa est, qui (dum est quod commedat) manũ de mensa nunquã leuare solet. Hic cùm Comes paulũ arrisisset, pergit dicere.

Apelles Protoginis curiositatem reprehendit.

Apelles cùm protoginem taxaret, illud innuere videbatur, quòd cùm bene res esset, desistere non posset. In quo nimis accuratam illius sedulitatem reprehendit. Incuria itaq; illa (quæ affectationi contraria, nunc primum virtutis nomine honestanda est) non solùm omnis dignitatis fons & origo est sed alijs etiam ornamentis actiones nostras illustrat: quantulumcunque enim est quod facimus (etiamsi exiguũ sit) tamen & maiora sperari facit, & id quod fit, multo pluris æstimari. Nam ea vestigia in animis intuctium relinquit, facilè vt existiment, qui difficillima quęq; tam nullo labore agit, eundem multò grauiora posse facere, si eadem aliquãdo accesserit industria. Nã vt eijsdẽ exẽplis etiam atq; etiã vtamur, intuemini illos, qui aptè & decorè, quasi naturæ potius instinctu, quàm cõsilio aliquo sese cõponunt in gladijs vibrandis, in telis alijsque armis manu contrectandis: qui etsi nihil aliud agant, omnibus tamen opinionem confestim afferunt, in illis se exercitijs esse quàm peritissimos. In saltatione itidem & tripudijs, qui vel vnicum tantũ numerum aut motũ decorè expresserit, totam in eo facultatem inesse demonstrat. In musicis, si vnam solummodò vocem suauiter quis decantarit, ita vt in tremulum & duplicatum tonum desinat, idque casu aliquo potiùs quàm de industria fiat, vnusquisque maiorem ei quàm re ipsa inest peritiam suo iudicio ascribit: In picturis, vna linea minimè elaborata, eam nobis admirationem excitat, vt pictoris manum sine arte, sine studio, propositam metam pertingere existimemus: adeo vt ex illis minutijs illius præstantiam censuris nostris confirmemus. Similis profecto & eadem ratio est, reliquorum omnium. Curialem itaque

Incuria nunc primum virtus.

Ex vnguibus leonem.

itaque noſtrum cæterorum facilè principem exiſtimari volumus, cuius hæc prima lex erit, dignitatem omni in re conſeruare, affectandi vitium religioſè propellere, præſertim in ſermone & colloquijs, in quibus non rarò offenditur: præſertim verò à Longobardis, qui poſtquam vnum aut alterum annum peregrinati fuerint, nunc Romana lingua, nunc Gallica, nunc Hiſpanica garrire occipiunt, dum nimium ſapere videri volunt, quo nihil tetrius, nihil odioſius eſſe poteſt. Quod ſi ego in hoc tempore antiquas, & obſoletas Hetruſcorum voces huic ſermoni interſererem, & magnum mihi negotium faceſſerem, & vobis riſum commouerem.

Vocum antiquarum vſus

Tum Fredericus. In hoc tibi aſſentior (inquit) diſſonum, & planè ineptum eſſe, ſi in loquendo iſtuc facias, nam vt dicis tibi iniucũdæ nobis vel odioſæ vel non intellectæ eſſent: ſin verò in ſcribendo eas prætermiſeris, errorem non leuem exiſtimo: quoniam authoritatem orationi & maieſtatẽ multò grauiorem afferunt. Ad hæc Comes: ego mehercule non video, quid ſcriptis noſtris illa verba dignitatis poſſunt attribuere, quæ non tantum in hoc quo nunc vtimur ſermone vitanda ſunt (quod tute fateris) ſed in alio etiam quocunq; dicendi genere. Quod ſi viro cuiquam ſapienti, in Senatu Florentino, tanquam ipſo Hetruriæ capite habenda eſſet oratio, aut ſi priuatim de rebus ſerijs cum magiſtratu aliquo cõtrahat, aut cum amico iucundè colloquatur, aut cum fœminis de amore, de facetijs, de ludis, epulis, & horum ſimilibus diſſerat, accuratè (ſat ſcio) verba Hetruſcorum inueterata declinaret. Mirum proinde eſſet, ſi illis vocibus tanquã bonis vteremur & approbatis, quas in omni orationis genere quaſi vitioſas repudiamus, & q; in omni ſermone abſurdũ eſt, id in ſcribendo congruum & aptum ſtatuere; cùm tamẽ (ſententia noſtra) ſcriptum nihil aliud ſit, quàm quædam ſermonis ſpecies, quæ etiam tum remanet, cùm nos loqui deſiſtimus. tanquam expreſſa effigies & veriſſima verborum noſtrorum vita. Et quoniam emiſſa ſemel voce, ſonus confeſtim euaneſcit, multa in ſermone tolerabilia eſſet poſſunt, in ſcriptis non item. Hæc enim tanquam in repoſitorio aliquo vocabula noſtra ſeueriſſimis hominũ iudicijs ſubijciũt, & omnem poſteritatem ſubtiliùs diſcutienda reſeruant: & propterea maiorem in illis perpoliendis induſtriam collocari

Scriptum ſermonis vita.

cari rationi valdè consentaneum videtur,non ita tamen, vt scripta sermoni vsitato sint lõgè dissimilia·sed vt in his maximè apposita & approbata vocabula vsurpentur. Quòdsi in scribendo id liceret, quod in loquendo non conceditur,malè profecto comparatum videretur, vt in quo maxima diligentia requiritur,in eo licentia summa vteremur, ex quo illud sequeretur,maiori damno, quàm emolumento , studia nostra pensitari.Certum itaque illud est,in sermone,hoc totum licere,quod in scribendo decorum est,eoque meliorem esse orationem pronunciatam,quo propriùs ad scriptam accesserit.Immo verò planior & apertior meo iudicio in scribendo verborum contextus, & significatio requiritur: quia scriptores semper ferè absunt,loquentes & perorantes propius & ante oculos consistunt.Hunc itaque virum spectatu dignum arbitror,qui omissis Hetruriæ obsoletis vocibus,vsitatis illius & hodiernis verbis vtatur:in quibus pronunciandis suus splendor & maiestas inest: alias si quis sibi leges imposuerit,haud facilè illius affectationis reprehensionem vitauerit, quam paulò ante tantopere vitandam duximus. Tum Fredericus : Negare sanè non possum orationem scriptam, formam quandam illius pronunciatæ esse : id tamen interesse video, vt inter loquendum si verbum fortè obscurius emanarit , mentem sensumq; audientis minimè feriat,quin potius in nihilum recidat: idem in scribendo non opinor contingere : nam si voces aliquid tum in se habeant (non dico difficile) sed subtile & reconditum, authoritatem præ se ferunt non mediocrem: lectorem verò ipsum respirare faciunt,& grauioris iudicij trutina librare vniuersa.Quod cùm fecerit diligenter, post aliquantum laboris voluptatem percipit multo vberiorem : planèq; illud intelligit,Difficilia quæ pulchra. Quodsi ea fuerit legentis ignorantia,vt abstrusam subtilitatem eruere non possit,propterea neq; authoris culpa aliqua est,neq; ea lingua minus approbata,quia minus est cuiuis obuia. Ego itaq; istius me esse sententiæ facilè patior, antiquum Hætruscorũ idioma, in scribendo & solum esse,& maximè necessarium: non tantùm quod idem vsus iam pridem confirmauerit,verùm etiam,quia illam in se maiestatem & pondus habeat,quæ temporis diuturnitas, non verbis solùm, sed ædificijs, imagini-

Oratio pronunciata eo melior quo scriptæ similior.

Magna vetustatis maiestas.

bus,picturis & alijs rebus infinitis ſolet attribuere. Tanto enim ſplendore ſententias alioquì ieiunas plerunq; illuſtrat, vt res ſubiecta etiamſi exigua ſit,hac tamen elegantia perpolita,non indigna videatur,quæ in publicum prodeat. Illa verò lex aut potius conſuetudo à te modò recitata,& iniqua eſt,& periculo vacare non poteſt. Nam ſi in dicendo vitium fortaſſe aliquod imperitorum hominum inſcitia lõgiùs propagetur,abſurdum planè eſſet,eidem tanquam normæ aut regulæ nimium religioſè adhæreſcere. Ad hæc,infinitæ hominum conſuetudines ſunt,neq; vrbem aliquam in Italia claram exiſtimo,quæ loquendi formulam non habeat propriam & ſuã.Quãobrem niſi illud etiam decernas, quæ omnium optima fuerit,non minus in Bargamaſcum quàm Florẽtinum incidere poſſumus, & (ſi tibi credamus) parũ in eo erroris eſſet.Mihi quidem certè, illis qui hærere aut ambigere nolunt neceſſariũ videtur,certis quibuſdam initiatos & deuotos eſſe,qui omnium cõcenſu approbatæ authoritatis ſunt:quos cùm duces ſẽper inſequãtur,ijſdẽ tanquã clypeo, contra omnes Zoilos,vti poterunt. Horum facilè Principes in lingua vſitatiſſima Petrarcham & Boccacium exiſtimo,à quibus ſi latum vnguẽ diſcedamus,tãquam caligine obſitos, neceſſe eſt toto cœlo errare. Sed ei nunc demum audaciæ peruentum eſt,vt imitationẽ,quę magni ponderis iam olim fuit,nos nihili prorſus æſtimemus,cùm tamen ſine illa,oratio ſcripta ſine ſucco & ſanguine inanem verborum volubilitatem in ſe contineat. Teſtis hac in re Virgilio nemo locupletior eſt,qui etiamſi diuino ingenio id effecerit, vt eius incredibile iudicium poſteri laudare magis quàm imitari poſſint,eundem tamen Homeri æmulum fuiſſe luce clarius exiſtit. Tum Gaſparus: non indigna mehercule de ſcribendi artificio diſputatio, tamen ad propoſitam metam aptiùs mihi videtur, ſi quo pacto aptè & eleganter loqui poſſit Curialem noſtrum inſtitueris : eo enim ſæpius frui poterit.Hìc Iulianus: dubitari non poteſt (inquit) quin Aulico tam egregio & exquiſito vtraque expediant, quæ ſi abfuerint, reliquæ fortaſſe illius facultates obſcuriores erunt. Proindè ſi honeſtè Comes iſto ſe munere exonerare velit, non loqui ſolùm, ſed etiam ſcribere Curialem inſtituet. Dabitis mihi veniam (inquit Comes) non enim in

Petrarcha & Boccacius de lingua vſitata optimè meritis.

Virgilius Homeri imitator.

me ſuſcipiam id docere, quod ipſe nunquam didici. In quo ſi fortè aliquis eſſem, non video quomodo iſtas ferat verborum anguſtias, quod poſt tantas lucubrationes hominibus eruditis vix conceditur: quorum libris ego noſtrum nũc Aulicum religarem, ſi mihi neceſſitate aliqua inſtituendus eſſet, quomodo loquendum ſcribendumq; foret. Tum Cæſar de vulgari oratione ſenſiſſe Iulianum opinor, non autem de Latina, & proinde magnorum virorum authoritate non erit opus. Tu tamen ſi quantum ipſe intelligis nobis explicueris, de reliquis excuſatione iuſta vteris. Iamdudum id actum eſt (inquit Comes) quãquam de Tuſcana lingua diſſerentibus Iuliani imprimis ſententia expectanda erat. Hic Iulianus: huic contradicere neque poſſum neque debeo, qui linguam Hetruſcam reliquis omnibus multo clariorem exiſtimat: & verum tamen eſt, multas eſſe voces obſoletas apud Petrarcham & Boccacium, quas mihi nec ſcribenti, nedum peroranti vſu venire velim: quippe quæ, illis ipſis (ſi nunc viuerent) valdè fortaſſe familiares non eſſent. His Fridericus ſic occurrit. Non dubito quin illi ſi viuerent, etiamnum libentiſſimè vterentur. Vnde mirari magnoperè ſoleo, cur vos Hetruſcorum Reguli, veſtram linguam cum primis inſignem, ſenſim deficere & corrumpi ſinatis, verè vt liceat dicere, minus iam cognitionis Florentiæ quàm in reliqua Italia eſſe. Iſtis Bibiena ſe interpoſuit: & inueterata (inquit) Florentinorum vocabula inter ruſticos & agreſtiores adhuc perſiſtunt, & tanquam temporis longinquitate antiquata ab hominibus illuſtrioribus repudiantur. Iſtos non tulit excurſus clariſſima Duciſſa: quin tu (inquit) Ludouice Curialem noſtrum & in dicendo & in ſcribendo inſtitue, ſiue Hetruſco more, ſiue alio quocunque, modò ſcitè & ingenuè fiat. Tum Comes: Ego (lectiſſima Gonzaga) quicquid poteram iam pridem expoſui, & de vtriſque eadem præcepta ſufficere opinor: ſed tu quoniam imperas, ego non abnuo. Frederico tamen, quod primùm probabilitate aliqua animum meum perculerit, reſpondẽdo cum alieno prorſus ſim ab eo iudicio. Obſcurius fortaſſe id à me fiet, quoniã ex improuiſò dicendum eſt. Sed ſatis erit quicquid fuerit, aut ſi minus ſit, id erit quod ego præſtare poſſũ. Primum itaq; id dico, linguam hanc noſtram quam vulga-

Bærbærorum in Italiã incursus latinã linguam in Italicam mutauit.

rem appellamus, etsi vsu iampridem confirmata sit, nouam tamen esse & quasi pullulantem. Cùm enim Italia tota Barbarorum non tantùm spolijs & rapinis expositа fuerit, sed ijsdem quasi patria & commorandi iam pridem locus, pura latinorum phrasis illorum hominum commercio, in corruptum & impurum sermonem indiès degenerauit: ex eaque communi impuritate & corruptela, aliæ atque aliæ linguæ quasi nouitiæ exortæ sunt. Et quemadmodum flumen quod Apennini vertice descendit, hàc atque illac in varias pelagi partes distribuitur, ita linguarum nostrarum alia, latino idiomate paulum intermista, per alias regiones peragrauit: quæ verò Barbarie quadam præ cæteris inficitur, ea certam in Italia sedem retinuit: Eadem iam diu apud nos varia & incomposita restitit, quia eandem nemo, neque verborum lumine, neque alio quocunque splendore illustrauit. In Hetruria verò eidem paulatim reficiendæ, magis quàm in cæteris Italiæ partibus diligentia est adhibita: proinde in ea regione illius florem ex illis temporibus remansisse verisimile est: nam & vocum accentus suauior, & grammatices obseruatio multo diligentior. Quæ quidem vtraque trium authorum singulari industria, & in phrasis suauitate, & in verborum apta & genuina dispositione, magnum incrementum habuerunt: quorum facilè primum (in rebus præsertim amatorijs) Petrarcham existimare soleo. Progrediente deinde tempore, cùm iam non in Hetruria solùm, sed totius Italiæ finibus, nobiles promiscuè & plebei elegantioris orationis studio incenderentur, restincta iam tandem nuperrimæ calamitatis flãma, pro rerum humanarum varietate, voces quoque & in Florentia & in reliqua Italia immutatæ: quam ego fatalem vicissitudinem non nostræ linguæ propriam, sed cæteris omnibus communem existimo. Quod si ad nostrã vsq; memoriam antiquissimorũ scriptorum monumenta restitissent, planè perspiceremus, alio modo Turnum & Euandrum, & illius ætatis latinos loqui solitos, alio verò vltimos Reges primosq; Consules. Videmus enim Saliorum versiculos, à posteris vix aut ne vix quidem fuisse intellectos. Sed quoniam primis ita videbatur authoribus, is honos religioni est habitus, nihil prorsus vt sit innouatum aut imminutum. De Poetis & Oratoribus

Saliorum versus.

toribus idem affirmari poterit, qui multas voces antiquarunt à maioribus vſitatas: nam Anthonius Craſſus, Hortenſius, Cicero, multa Catonis verba repudiarunt, & idem de Ennio Virgilius factitauit. Antiquitatem ſiquidem etiamſi plurimi facerent, eidem tamen ita ſe conſtrictos eſſe noluerunt, quomodo tu nos eſſe deſideras. Immo verò in eandem nonnunquam acerbiùs inuehi conſueuerunt, vt Horatius qui & Plautum ſine iuſta aliqua ratione à maioribus laudatum aſſerit, & nobis etiam nouarum vocum effingendarum poteſtatem ſuo iudicio attribuit. Idem in Cicerone varijs in locis animaduerti poteſt, qui cùm Galbam ſeueriùs reprehendere molitur, inueteratam illius antiquitate orationem eſſe dicit, & Ennium quoque ea in re à maioribus deſciſcere conſueuiſſe: proinde ſi vetuſtati nimium conſecrati fuerimus, iſtos omninò non imitabimur viros præſtãtiſſimos. Virgilium verò illum, quem Homeri fuiſſe imitatorem fingis, illius in lingua eſſe æmulum nõ concedo. Quocirca antiquatas iſtas voces quoad poſſem euitarem, niſi fortè lectiſſimis quibuſdam in locis, idque perrarò aut certè non ſæpè. Nam ijſdem nimis ſollicitè addici, non minus in ſe erroris habet, quàm ſi quis (vt antiquorum ſimilis videretur) in magna frumenti copia, glandibus veſci deſideret. Cùm verò verborum vetuſtatem, rei ſubiectæ, pondus atque maieſtatem dicas attribuere: ego non antiqua ſolùm & inueterata, ſed alia etiã quantumcũq; appoſita & approbata tã nihili facio, vt ſine ſententiarum ſucco & ſenſu quodam ſolido, inutilem verborum ſonitum exiſtimem. Sententias enim à verbis diuidere, nihil aliud eſt quàm animum à corpore ſeiungere: quorum quidem neutrum ſine totius interitu poteſt fieri. Illud itaque quod Aulico noſtro, & ad loquendum, & ad ſcribendum maximum momentum habet, cognitio & ſcientia eſt. Nam qui ijſdem vacauerit, nec in ſe habet, quod intellectu dignum dijudicetur: mirum non erit, ſi hic nec dicere poterit, nec literarum beneficio vti. Sin verò ſapiat, primúm iuſto aptoque ordine ſcitè collocanda ſunt omnia, deinde verbis ad rem appoſitis exprimenda, quæ (niſi fallor) ſelecta, aperta, conuenienterq; diſpoſita eſſe debent: & (quod omnium maximum eſt) populo nota atque familiaria. Nam in eo ſplendor & maieſtas orationis

Sententiarũ non minor quam verborum apparatus eſſe debet

potiſſimùm conſiſtunt, ſi is qui eadem vtitur, tantum iudicio valeat, vt vocem vnamquamq; iuxta propriam & genuinã ſignificationem diſponere, & tãquam ceram quoquo volet, effingere poſſit, idq; ita argutè & perſpicuè, vt vbi primum circumſtantiũ aures perculerint, non minus ex illis ſplẽdorẽ & apparatum ſermonis omnes percipere poſſint, quàm in tabulis pictis expreſſas ſubtiliter imagines, cùm in lucem clariſſimam deferantur. Idem in ſcribendo dici poteſt: ſed & in loquendo permulta præterea neceſſaria, vtpote vocis moderatio nec nimium mollis & effœminata, nec nimium horrida aut ruſtica, ſed dulcis, ſonora, clara, pronunciatione facili temperata, geſtu actioneq; decenti. Quæ vniuerſi corporis non curioſo motu, ſed apto & accommodato perficitur: cui accedant vultus, oculi, ſupercilia, ea conuenientia, atque modo diſpoſita, vt ipſa actio ſi fieri poſſit loquentis affectionem exprimat. Verùm nullius hæc omnia ponderis erunt, niſi ſententiæ ex iſtis verbis compoſitæ, pulchræ, elegantes, argutæ, & (ſi ita res ferat) graues & ſeueræ ſunt. Hic Morellus non dubito (inquit) quin noſter Curialis, ſi adeò grandis, ponderoſus, & exquiſitus fuerit, minimè à nobis intellectus aliquando diſcedat. Immò facilis intellectus erit (reſpondit Comes) nam facilitatem nuſquam impediet aut excludet elegantia: neque iſtam illi ſemper tam grauẽ perſonam imponimus: ſale enim & lepõre ſæpenumero (ſi tempus patietur) conditus erit, acutè tamẽ & cum aliqua vrbanitatis varietate expeditè, non pueriliter, non inſulsè. Cùm verò in rem aliquam obſcuram & reconditam caſu incederit: verbis, ſententijs, punctis, interuallis reſpirationibus, tam lucidè ad viuum reſecabit omnia, vt nihil dubij, nihil moleſti ſit, omnia aperta, clara, perſpicua fiant. Sicubi verò cum dignitate & vehementia dicendum fuerit, ſi affectus noſtri commouendi ſint, ſi excitandi adeoque inflammandi fuerint animi: tanto candore, tantaque orationis dulcedine demulcere oportet, vt ſuas ipſa natura partes agere, & mentes noſtras ſuauitate quadam inebriare videatur: tanta nihilo ſecius facilitate, vt qui audiat, idem ſe poſſe putet dicendo conſequi, cùm verò pertentauerit, multis ſe gradibus ab eo abeſſe intelligat. Hic Aulici noſtri ſcribendi loquendiq; modus eſto, non ſolùm vt verborũ ſonan-

Grauis.
Facetus.
Florens.

tium

tium & ſplendidorum, per omnem Italiam delectũ habeat, ſed Gallicas etiam & Hiſpanicas rerum appellationes amplectatur, ſi quas patria noſtra vſu & conſuetudine approbauerit, ita tamen ſemper vt perſpicuè intelligantur. Quod ſi aliquando vſu veniat, vt extra ſuum & proprium ſenſũ, quicquam ſumendum ſit, quàm fieri poteſt aptiſſimè ad præſentem cauſam accommodetur, & tanquam ſarmentum fœliciori arbori interſertũ, pulchriùs ſemper & vberiùs res agatur, vt audientes videnteſque non oculis ſolùm intuerì, ſed manibus etiam contrectare videantur. Neq; verò nouis effingendis non aliquam nauabit operam, nouiſq; eaſdẽ figuris ornabit, & eo iure eaſdem à latinis hominibus mutuabitur, quo illi à Græcis antiquiſſimis. Quodſi homines literati & ingenioſi (qui indies apud nos frequentiſſimi ſunt) ad iſtam ſcribendi formulam curas ſuas cogitationeſq; cõuerterent, adeo copioſam & florentem linguam haberemus, vt cum alia quacunque iure comparari poſſet: & licet omni ex parte cum antiquiſſima Thuſcana eadem non eſſet, Italica tamen eſſet, communis, varia, peruagata, & tanquam hortulus delicioſus, florum & fructuum vbertate refertiſſimus. Neq; verò nouum iſtuc aut inauditum eſt, nam è quadruplici idiomate, Græci vnam linguam efformarunt, quam communem appellabãt: & non ita multo poſt vniuerſas quæ numero quinq; fuerint Græci ſermonis appellatione complectabantur: & quanquam reliquarum omnium Athenienſis maximè pura & facunda fuerat: tamen ſcriptores approbati, qui alijs regionibus nati erant, Atticam ita vehementer non affectabant, quin ex ipſo ſtylo præſagire & ſubodorari poſſes, quibus oriundi eſſent: neq; id illis vitio datum eſt, ſed alijs potius qui nimium Attici eſſe voluerunt. Inter latinos permagni precij erant nonnulli Hiſtorici, qui Romani ciues non fuerant, nec purè loquerentur: quod illis perrarò contingit qui aliunde prognati ſunt. Neque verò Titus Liuius apud ſeculum prius proinde minoris fuerat, quia eundem merè Patauinum quidam aſſeruit, nec Vergilius quia totus in ſermone Romanus non videbatur: Immo multi oratione rudes, natione Barbari Romæ legebantur. Nos verò multo ſcilicet quàm illi ſeueriores, inauditas nobis ipſis leges imponimus, & verũ tramitem ante oculos poſitum habentes,

Nouas voces licebit effingere.

Communis Græcorum lingua e quadruplicij Idiomate.

Liuio Patauinitas attributa.

habentes, diuorticula & angiportus quærimus: Nam cùm noſtræ linguæ plus quam cæterarum omnium munus & officium ſit, animi ſenſum lucidè clareque exprimere, obſcuritate neſcio qua delectamur, eamq; linguam vulgarem appellamus, quæ nec vulgo hominum, nec ipſis literatis & nobilibus, ſatis cognita & perſpecta eſt: omnino immemores à grauiſſimis quibúſque authoribus, obſoletas voces iam olim repudiatas, & exploſas eſſe. In quo tu mihi valde hallucinari & ipſe tecum diſſentire videris: nam & conſuetudinem imperitorum inſcitia initam & confirmatam, nullius ponderis exiſtimas, & ſæpius tamen pro Capitolio *Campidolio*, pro Hieronimo *Girolamo*, pro Patrono *Padrone*, vtendum affirmaſti, quia nunc in Hetruria ille loquendi mos eſt, cùm certo certius ſit, ab ignorante aliquo & inſipiente Hetruſco ita corruptè & inſcienter chartis mandata eſſe. Optimam itaque loquendi formulam ab hominibus ingenioſis, quique vſu & literis inſtructiſſimi ſunt, propagari exiſtimo: quorum iudicio & conſenſu (perinde quaſi inſtinctu quodam naturali) ſelectiſſima vocabula excernuntur, non regula aliqua, aut artificio. An neſcis dictionis figuras, quæ ſermoni tantum ornatum ſolent adferre, nihil eſſe aliud quàm grammatices abuſum, vſu tamen confirmatas eſſe, quia aliam earum rationem nemo reddere poſſit, niſi quod auribus noſtris voluptate & delectatione quadam circumſonare ſolent? Et iſtam ego quidem conſuetudinem omnium maximè laudabilem cenſeo, cuius Romani, Neapolitani, Longobardi non minus capaces ſunt, quàm ipſi Hetruſci. In omni ſanè lingua quædam ſunt omnium iudicio valdè approbata, nimirum facilitas, apta elocutio, ſententiæ numeroſæ, iuſta diſpoſitio: affectatio verò & his contraria in vitio ſunt. Verborũ itidem quædam ſunt, quæ per aliquantum temporis ſpacium, pulchra, atque vſitata ſunt, non ita multò poſt deformia, & inueterata fiunt, quædam verò paulatim in vſum veniunt, quæ nullius antea precij fuerunt. Et quemadmodum annus in diuerſas partes diſtributus, nunc fructibus & floſculis terram vbiuis ſpoliat, nunc nouis eandem viciſſim exornat: ita tempus rerum omnium edax, iam voces vſitatas antiquare ſolet, iam alias recentiores earum loco ſufficere & ſubſtituere, donec eaſ-

Verba ſuam etatem habent & iuuentutem.

dem

dem viciſſim tempus corruperit, iuxta illud Poëtæ, Indies morimur nos, noſtraque morti debentur omnia. Intuemini linguam Oſcam, cuius nullum hodie veſtigium exiſtit. Prouincialem etiam, quæ etiamſi clariſſimorum virorum teſtimonio recentiſſimè & quaſi poſtridiè, celebretur: ab incolis tamen iam nunc minimè intelligitur. Vnde illud mihi cum primis probabile videtur, quod à Iuliano dictum eſt, Petrarcham & Boccacium ſi nunc ſpiritum ducerent, permultis verbis non vſuros, quæ illorum ſcriptis commendantur, & proinde in illis infœlix eſt & ridicula eorum imitatio. Qui verò laudabilia ſuis ſtudijs inſectantur, laude dignos eſſe aſſentior: & tamen in hac noſtra lingua, ſine aliqua imitatione, vel ipſam conſuetudinem ſufficere exiſtimo: quod de latino ſermone dictum nolim. Hic Fredericus, cur (inquit) maioris momenti in vulgari oratione conſuetudo eſt, quàm in latina, aut quid hic paradoxi latet? Immo conſuetudinem (inquit Comes) in vtraque magiſtram eſſe volo, ſed quoniam in rerum natura illi homines non exiſtunt, quibus peræque familiaris latinus ſermo fuit, atque noſter nobis eſt, id nos ex illorũ ſcriptis imitando haurire oportet, quod illi vſu atque exercitatione didicerunt: neque verò oratio antiqua aliud quicquam ſignificat, niſi antiquam loquendi conſuetudinem: quam quidem curioſè appetere, potius vt illorum hominum more loquaris, quàm eorum qui nunc viuunt, omninò futile & inane videtur. Tum Fredericus. Num igitur antiqui illi antiquiores non ſunt imitati? Multos credo imitatos (inquit Comes ſed non omni in re. Nam ſi Virgilius Heſiodum ijſdem paſſibus nimium religioſè inſecutus eſſet, aut Cicero Craſſum, aut Ennius ſuos maiores, ijſdem nunquam præſtitiſſent. Homerum animaduertite, qui heroicorum poetarum & tempore & excellentia primus putatur: quem tandem illum imitatum fuiſſe creditis? Alium quempiam (inquit Fredericus) eo priorem, cuius fama propter nimiam vetuſtatem, ad aures noſtras non percrebruit. Quos igitur Petrarcham & Boccacium imitatos opinaris (inquit Comes) qui quaſi ſolo triduo à nobis abfuiſſe videntur? Exactè non ſcio (ait Fredericus) ſed vereſimile eſt aliquibus addictos & deuotos fuiſſe, etſi eos digito demonſtrare non poſſimus. Tum Comes, ſi par eſt (inquit) credere

primæuos illos authores, ſuis æmulis & ſequacibus fuiſſe meliores: mirum certè eſt, adeo citò eorum gloriam penitus deletam & extinctam fuiſſe. Sed ego ingenij potius acumen horum magiſtrum reor extitiſſe, & naturę inſtinctu atque beneficio tam ſingulare iudicium eiſdem eſſe conceſſũ. Quod eo minùs admirari debemus, quoniam ad illud omne quod in ſuo genere perfectum & excellens eſt, liberalis & benefica natura, multas eaſdemque non difficiles vias rationeſque fundauit. Præterea, nihil ferè eſt, quod in ſe non habeat permultas res, genere eaſdem, ſpecie diuerſas, omnes tamen vnam eandemque laudis mercedem promerentur. In Muſicis (vti videtis) multiplex harmonia eſt: nam alia grauis & tarda, alia concitata & velox, vtraque tamen delectat propter diuerſam omnino rationem. Bidonem noſtrum ſi quis cantantem audierit, eum adeo artificioſum, promptum, vehementem, celerem, & varium in cantu percipiet, vt omnino illi ſpiritus atque animos non modo commouere & incendere crediderit, ſed ad cœlum etiam efferre. Neque minus voluptatis in illa cantandi forma ineſt, qua vtitur Marchetus Cara, licet multo facilioris ſoni ſit: nam mitiori quodam modo & quaſi lugubri ſuauitate mentes noſtras penetrando, iucundiſſimas nobis affectiones excitat. Diuerſæ præterea res oculis noſtris ex æquo placere ſolent difficile vt ſit decernere, qua potiſſimùm delecteris. In pingendi artificio Leonardus Vincius, Mantegna, Raphael, Michael Angelo, Georgius Caſtelfrancus, omnes peræque excellentes ſunt, non ſine aliquo in operando diſcrimine: ita tamen vt horum nemini quicquam deeſſe putes, cùm vnuſquiſque perfectiſſimus habeatur. In arte Poetica permulti tum Græci tum Latini præſtantes ſunt, quorum etſi in ſcribendo magna diſſimilitudo erat, eadem tamen laus eſt attributa vniuerſis. Oratorum etiam tam diuerſa ſemper fuit in perorando flamma, atque facultas, vt vnaquæque ferè ætas ſuos proprios & peculiares habuerit: non ſolùm vt maioribus poſteriores, ſed ipſi etiam inter ſe contemporanei & æquales diſſiderent: id quod apud Græcos de Iſocrate, Liſia, Eſchine, ſcribitur, multiſq; alijs, qui ſui tantùm ſimiles fuerunt, præterea nullius. Eadẽ latinorum ratio fuit, nam Carbo, Lælius, Scipio Affricanus, Galba,

Bidonis Muſica vehemens.

Marcheti Carę Muſica lenior.

Ciceronem imitatur.

Galba,Sulpitius,Cotta,Grachus, Marcus Antonius, Craſſus,& innumerabiles alij, omnes gloria pares, facultate diuerſi:adeo vt qui omnes in arte oratoria excellentes à primis rerum initijs enumerare poſſet, totidem orationis genera quot oratores egregios reperiret. Illud (niſi male memini)apud Ciceronem Antonius Sulpitio obiicit, pleroſq; eſſe qui cùm nullius ſequaces eſſent, tamen ad magnæ cuiuſdam excellentiæ faſtigium euecti fuerunt: quoſdam verò nouam quandam dicendi formulam, & à nemine in illo ſeculo vſitatam adinueniſſe :quo in genere nullum niſi ſuam indolem ducem ſequebãtur:& proinde præceptoris probi officium eſſe, diſcipulorum ingenium plenè pertentare, vt quò natura vnum quemq; vocat, eò omne ſuum ſtudium & induſtriam conferat.Propter hanc ego rationem(mi Frederice)exiſtimo,perperam illum & iniquè facere, qui adoleſcentem aliquem ad cuiuſquam authoris imitationem adigat,niſi ita natura comparatus ſit, vt eo propendere videatur.Inſtinctus enim in eo naturalis impeditur,& quaſi ſuffocatur,cum violenter ex ſuo curſu detrudatur: in quo ſi perſtitiſſet,nonnihil (vt par eſt credere) proficare potuiſſet.

Quocirca videre nequeo,quomodo ex eo lingua noſtra locuples fiat,quomodoue maieſtatis quicquam & ornamenti habeat:quin illud potiùs planè perſpicio,inopem,exilé, humilem,obſcuram fore,ſi illis nos anguſtijs circumſcribamus vt ſolis Petrarchæ & Boccacio nos ipſos addicamus omnéque fidem & autoritatam Laurentio de Medicis, Franciſco Diaceto,& alijs nonnullis detrahamus, qui Tuſcani etiam ſunt,illis fortaſſe hominibus nulla in re inferiores.Miſerum herculè foret in primis ſcriptorum initijs ſemper conſiſtere, planèq; ſine argumento aliquo diffidere, inter præclariſſima multorum ingenia,vnam tantummodo loquẽdi formulam inueniri poſſe,in ea etiam lingua, quæ eorum propria & naturalis eſt. Verùm hodie nonnulli ſunt, qui quaſi religione quadam & Tuſcanæ linguæ myſterijs hominũ mẽtes ſic imbuũt,ex eoq; tantũ illis terroré inferũt,vt etiã diſerti & homines periti effari vix audeant,ridiculè cõcedentes,in eo ſe eſſe ſermone imperitos, quem à cunabilis & nutricibus didicerũt.Sed hac de re plus ſatis dixiſſe mihi videor,

Tuſcanæ linguę abuſus.

ad

ad Curialem commodè reuertamur. Tum Fredericus · hoc primùm vnicum liciat adijcere: nunquam hercule negaui varia eſſe hominum ingenia & diſſidentes inter ſeſe opiniones,neq; vnquã decorũ putaui,vt qui natura preceps & cõcitatus eſt,res graues & ſeueras tractet, neque qui auſterus & tardus eſſe ſolet,in ſubtiles & acutas facetias incidat.Nã in eo neceſſe eſt genium quiſque ſuum (quantum poteſt) obnixè inſequatur:atque id quidem eſt quod innuere nobis Marcus Cicero videbatur, cùm magiſtris præciperet vt diſcipulorum naturam cognitam & perluſtratam haberent,ne tanquam agricolæ imperiti, illi ſolo fruges committerent, quod inſerẽdis vineis tantũmodo aptum & ferax eſſet.Neque mihi facilè perſuaderi poteſt, eam linguam quæ vnius regionis propria eſt, quæque ita latè patẽre non ſolet, vti hiſtoriæ,ſales,facetiæ,& alia eius generis nonnulla,ſed certis potiùs limitibus & terminis circumſcribitur, optimam imitandi formulam,magis quàm fortuitam in loquendo rationem non admittere. Et vt apud Latinos Virgilium & Ciceronem vſitatius quàm Silium, & Cornelium Tacitum imitari ſolemus, ita in ſermone vulgari cur Petrarcham & Boccacium inprimis ſequi non liceat, omnino non video: quorum adiumenta, cum ſuis quiſque inuentis adhibuerit, tum quocunque propria Minerua incitauerit(vt ait Cicero) eodem animo atque induſtria propendeat:eoque modo diſcrepãtia inter oratores à te modo conſtituta,non in verbis ſed in ſenſu apparebit.Tum Comes:etſi verear(inquit)ne in immenſum aliquod verborum flumen & tanquam pelagus prolabamur, & inſtitutam de viro Curiali orationem prorſus relinquamus,id tamen à te ſcire nimium vellem,qua potiſſimum in re iſtius linguæ preſtantia conſiſtit. In illis diligenter obſeruandis(inquit Fredericus)quæ illius ſunt maxime propria: nam nec latum vnguem de ſtylo vſitato diſcedere debemus, nec aliam quampiam verborum ſignificationem effingere & extorquere, quàm quicunque in eadem ſcripſerũt exactiſſimè.Id igitur ſciſcitare libet (ait Comes) nũ ſtilus ille iuſtuſq; numerus ex verbis an è ſentẽtijs oriatur?ex verbis reſpõdit Fredericus.Nũ igitur(inquit Comes) Silij & Cornelij Taciti vocabula cùm Virgilij & Ciceronis eadẽ nõ eſſe exiſtimas? prorſus eadem (ait Fredericus)ſed quædam

Silius & Tacitus in quoà Virgilio & Cicerone differant.

quædã malè obſeruata,quædam futiliſſimè expoſita .Tum Comes:q; ſi quis ex Cornelij & Silij libris omnia curioſè vocabula ſeligeret,& extricaret,quæ alio modo quàm à Virgilio & Cicerone vſurpantur (quorum exilis numerus eſt) tu ne Cornelium cum Cicerone, Silium cum Virgilio conferendam putares? Hic Æmilia, Iſtius (inquit) diſputationis ſeriem nimis mihi protraxiſſe videmini : ſatis hec cum noſtro faſtidio ſaxum iam voluiſtis : in aliud tempus iſta differantur.Pluribus Fredericus reſponſurus erat, niſi ei orationis curriculum iterum atque iterum Æmilia amputaſſet. Tandem Comes,Multi(inquit)de ſtylo,de numero,de imitatione fabulantur,ſed in quo iſta præcipuè conſiſtant,nunquam ex illis ediſcere potui : nec quamobrem illa quæ ex Homero, aut quouis alio deſumpta & delibata ſunt,adeò ſcitè & artificioſè apud Virgilium ſunt diſpoſita, vt ille augere potius & illuſtrare quàm eadem imitari videatur: cuius rationem ego ipſe fortaſſe cognitam & perſpectam non habeo.Sed quoniam illud maximo cuique iudicio & argumento eſt,nos tum demùm quicquam probè intelligere,cũ docere hoc ipſum & alijs demonſtrare poſſimus: vereor ne ipſi qui iſta inculcant,omninò non intelligant: ſed propteria Virgilium & Ciceronẽ laudẽt,quia ab alijs laudatos animaduertũt, nõ quia aliquid inter eos cæteroſq; diſcriminis poſſunt ſtatuere : quod in vno atque altero verbo non conſiſtit,ne in decem quidem vocabilis, alio modo in his, alio verò apud illos vſitatis.In Saluſtio,Cæſare,Varrone,& alijs probatiſſimis authoribus,phraſes aliquot fortaſſe ſunt, alia ratione apud Ciceronem applicatæ & diſpoſitæ,& bene tamen cum vniuerſis conueniunt.Proinde in re tam friuola & inani,pura atque elegans oratio nõ coſiſtit: vti Eſchini ingenuè reſpondit Demoſthenes. Qui cum voces quaſdã nimis antiquas proferret, reprehendit eum Eſchines,quẽnã iſthæc monſtra & portenta eſſent ſciſcitatus : cui ille non ſine riſu reſpondit,non eſſe in eo poſitas Græciæ fortunas. Ita Ego Tuſcanum aliquem vobis deridendum proponerẽ, qui me ideo reprehẽderet,quòd pro ſatisfacio *ſodisfacio*,pro honoreuole *horreuole*,pro cauſa *cagione*,pro propulo *popolo*,& horum ſimilibus vterer. Inſurgit hic animosè Fredericus, omnesq; valde precatur,vt eum non grauatè audiant, dum

Multi aliorum iudicio freti laudant atque vituperant.

pauca

pauca adijciat. Verũ ſubridens Æmilia de hoc negocio, vltra quicquam diſſerere non huic ſolum ſed omnibus etiã interdixit: hortando vt in aliam noctem differrent. Et tu (inquit) Comes de tuo Curiali perge quoad voles dicere, memoriæ tuæ periculun faciemus. Nam vbi poſtremò interrupiſti, ſi telam poſſis retexere virum te præſtiteris. Præfractum vt ais (inquit Comes) orationis filum eſt: tamẽ niſi fallor affectationis turpitudinem, malè cũ dignitate coherere nouiſſimè dixeram: incuriam verò ſimplicem illam, & minimè ſpontaneam, homini libero & ingenuo dignam & cõuenientem eſſe. De quibus vtriſq; etſi multo plura dici poſſunt, vnum tantùm adiiciam.

uriosius mulierum ornatus.

Mulieribus promiſcuè omnibus, hoc intimè in votis eſt, formoſæ vt ſint: aut ſi reipſa nõ fuerint, videantur tamen eſſe: & ſi qua parte natura defuerit, artis ſuppetias & auxilium adiungunt. Vnde, illæ tam crebræ faciei vnctiones, tantum frontis depingendæ ſtudium, nonnunquam fortaſſe dolor & cruciatus, tanta in capillis & ſupercilijs ordinandis ſollicitudo, denique tot vnguenta, pharmaca, pigmenta, vt cum illis graue faſtidium ſemper adſit, horum tamen omnium notitiam & ſuſpicionem ab hominibus longè abeſſe ſperant. Ariſit hîc Conſtantia Fregoſa, & humaniter (inquit) Ludouice feceris, ſi inſtitutam de viro Curiali eiuſque dignitate diſputationem diligentiùs inſequaris? nec à propoſita meta temerè excurras, dum mulierculorum errores nimiùm curiosè patefacias. Immò ad præſentem cauſam (inquit Comes) commodè veſtra ſeſe vitia offerunt: nam iſtam vobis venuſtatem omninò præripiunt & imminuunt: nã dum nimium accuratam formę datis operam, vnicuiq; palam facitis, quàm præter modum formoſas vos eſſe deſideretis. An non planè animaduertitis, quàm deceat fœminam ita modeſtè ornatam eſſe, vt ornetur, nec ne, facilè nõ intelligatur? alij viciſſim qùã indecorũ ſit, tot vnguentis oleis, & emplaſtris oblitã eſſe vt teguméto aliquo facié obuelatã putares? quæ ridere non audet, ne ſulcus in vultu appareat, mutare colorem nõ poteſt, niſi ipſa noua mulier videri velit, mouere dubitat quia ſtatuæ ſimilis eſt, diem vt glis odit, noctem & tedarum lucem (vt adulterini mercatorum panni) quàm omnia mauult. Quanto quæſo magis ijs delectamur, quæ cùm non ſint deformes, nulla re tamen faciem

obli-

oblinire ſolent? ipſæ interim nec valde rubicundæ nec albę, ſed naturali colore aliquantum pallidæ, verecundia accedente ingenuo quodam rubore nonnunquam perfuſæ: capillis negligenter incompoſitis, ſimplice & naturali geſtu, nunquam cultui nunquam formæ deſeruientes. Hæc eſt illa pura & ſyncera incuria quæ oculis atque animis hominum maximè placet: qui ſemper timere ſolent, ne ſubtili aliqua fallacia circumueniantur. Dentium (vti noſtis) albedo fœminas magnopere decet, quia cùm illi oculis noſtris minus quàm facies obijciantur, vereſimile eſt, minus in illis perpoliendis, quàm in facie laborari: quiſquis tamen idcirco vehementius rideret, vt eoſdẽ oſtẽderet, & occultatũ artificium propalaret, & omnium iudicio indecorè vultuoſus eſſet, vt Egnatius ille Catullianus. Idem de manibus dici poteſt, quæ cũ pulchræ & delicatæ ſint, ſi oblata occaſione, nõ cõſulto, demonſtrentur, magnum ſui deſiderium in nobis relinquunt, etiam tum cùm Chirothecis coopertæ fuerint. Dũ enim verecundè occultantur, illud apparet, nec de induſtria oſtentatas eſſe, & natura potius tales, quã artificio aliquo fuiſſe. Quod ſi fœminæ cuiquã contigerit, tantũ veſtimenti ſui eleuare, vt pedũ, aut tibiarum pars aliqua fortè conſpiciatur, dum vel templum, vel alium quemcunque locum adierit, vel ludis iociſq; ſe immiſcuerit: ſi (inquam) fortuitò id fecerit, nõne pulchrum valdeque decorum putatis? Eoque magis ſi ad muliebrem modeſtiam & mundiciem ſingularẽ, calceamentorum & caligarum ornatus acceſcerit? mihi quidem certè valde arridet, & vobis credo omnibus. Eam ſiquidem tam exquiſitam venuſtatem in loco tam recõdito & ab omnium oculis remoto. Vnuſquiſque naturalem potius quàm elaboratam exiſtimat: nimirum ex qua nihil laudis ſperari poterit. Iſta omnino ratione affectatio vitanda eſt, quæ facilè perſpicitur quàntum diſtat, quantumque detrahit, tum corporis tum etiam animi dignitati: de qua etiamſi adhuc pauca dixerim, omittenda tamen non eſt: nam vt corpore mens noſtra multis gradibus excellentior eſt, ita cumulatiùs ornata & perfecta eſſe debet. Quod in Curiali noſtro quomodo fiat (vt de Philoſophis taceam qui de virtutibus animi præcepta tradunt, ſubtiliterque diſſerunt) pauciſſimis abſoluam. Satis enim eſt (quod vulgo dicitur) honeſtum virum & omni in re bene affectum eſſe: in iſtis

Fucatus mulierum color ſuffectus & exoſus.

Catullianus vultuoſus.

istis enim prudentia, integritas, fortitudo, temperantia, & reliqua tam honorato conuenientia comprehenduntur. Morali sanè Philosopho sufficere existimo bene velle: neque alijs preter Voluntatem præceptis opus est. Præclarè itaq; Socrates, qui se multum erudiendo profeciſſe putabat si cuiusquam voluntatem ad virtutis cognitionem impellere potuisset. Nam qui eo cupiditatis & desiderij perducuntur, nihil vt malint quàm se esse bonos, eorum omnium quæ eò deducunt scientiam facillimè consequuntur. Et de eo propterea nihil vltrà adijciemus. Proximum honestati in vnoquoque locum meo iudicio habent literæ: tametsi armorum splendor apud Gallos tanti æstimetur, non modò vt literis nihil tetrius existimèt, sed literatorum etiam nomen inuisum & exorsum sit. Verè tu quidem prædicas (inquit Iulianus) per omnes Galliæ oras iste iam pridem error peruasit: verùm si Regulus Engolismi (vti omnes sperant) fœliciter in regno succesſerit, non erit armorum maior, quàm literarum gloria. Cùm enim non ita pridem in Gallia peregrinatus, istum in aula principem viderem, præter eximiam vultus corporisque habitudinem, tanta in eo magnificentia eminuit, vt Gallicum imperium vix tantæ spei atque expectationi sufficere putarem. Ex alijs deinde tum Gallis, tum Italis, de illius nobili ingenio, de magnanimitate, liberalitate, certior factus sum, & (quod omnium primum est) de summo illius in bonas literas omnesq; literatos candore & clementia: quibus tantum inter cæteros eminuit, vt ipsos Gallos sæpenumero increparet, quòd tam alieno essent animo à Musis & scientijs, cùm adeo propinquam haberent Parisiorum Academiam, omnium gentium concursu nobilissimam. Mira narras (inquit Comes) in tam tenera & iuuenili ætate, solius naturæ beneficio, contra communem illius regionis consuetudinem tam præclaram exortam esse indolem. Et quoniam principis exemplo populus plerunque in vtramque partem flexilis est, fieri potest, vt literis Galli tantum breui tribuant, quantum eisdem iure optimo debetur. Quod quidem in promptu erit, si illis persuaderi possit, homini libero nihil esse cognitione melius, nihil vtilius. Quod si quisque non agnoscat implicita me hercule cum imprudentia, inscitia erit. De eo si mihi cum illis conuenire

Socrates præter voluntatem nihil pene desiderabat.

Mon ſigneur de Angulesme, id est Franciscus primus.

& col-

& colloqui liceret, aut cum alio quouis qui alterius sententiæ est, darem operam, ex me vt intelligerent, literæ quàm essent humanæ vitæ necessariæ, quas à Dijs immortalibus hominum generi tributas esse æquum est existimare. Neq; mihi peruetera clarissimorum imperatorum exempla deessent, qui ad bellicam virtutem literarum etiam subsidia adiunxerunt. Nã apud Alexandrum tanta semper Homeri veneratio fuit, vt dormientis capiti illius perpetuò Illiades subiacerent: philosophiæ verò tãto studio idem incendebatur, vt Aristotilé acutissimũ aliquando legentem, nonnunquam disputãtem audierit. Alcibiades etiam aliarum virtutum opinionem & literarum incremento, & Socratis præceptis adauxit. Cæsar verò quanto earundé desiderio exarserit, vel ex eo colligitur, quòd ea quæ interdiu gessit, noctu diuinissimè scripserat. Scipio deniq; Aphricanus illos Xenophontis libros semper in manibus habuisse dicitur, in quibus Cyri appellatione atque nomine perfectissimum Regis munus & officium describit. Possem equidem Lucullum, Syllam, Pompeium, Brutum, multosq; alios Romanos, & Græcos vobis commemorare; verùm vno Hannibale erimus contenti. Qui etsi truci animo, labili fide, natura feroci, perfido Dijs hominibusq; ingenio esset, tamé vt dux belli egregius fieret literarum Græcæq; linguæ imperitus esse noluit: adeo vt librum (nisi fallor) sua manu Græcis characteribus conscriptum, post se moriens reliquerit. Verũ in re minimè dubia testibus vtor nõ necessarijs. Nemo enim vestrũ opinor est qui non intelligat, quàm valde in eo Galli cœcutiant, si literarũ cognitionem armorum nobilitati obesse putent. In rebus magnis & scientia militari verum virtutis calcar & stimulus (vt probè nostis) gloria solet existere. Nã qui lucri cupiditate aut cuiusuis prætereà rei prætextu, ad easdem impellitur: is nec quicquam laude dignum efficiet nec eum virum fortem & strenuum, sed mercatorem subturpem dicere solemus. Quod quàm sit verum illi præcipuè diiudicare possunt, qui in literarum cognitione, tanquam in summo rerũ omnium thesauro acquiescunt, à quo illi sunt alieniſſimi, qui infœliciter nati, in summis insciti æ vmbraculis educati, tam incredibilem iucunditatem nunquam degustarũt. Quis animus adeò demissus, humilis, abiectus, vt cũ Alexan

Cæsaris scripta egregia.

Scipioni, Xenophontis libri familiares.

Hannibal græce scripsit

dri Cæſaris,Scipionis,Hannibalis res geſtas legerit, eorum ſimiles fore vehemẽtiſſimè non deſideret,eamq; immortalitatem huic vitę(quæ toto fortaſſe triduo vix permanebit) longè nõ anteponat,præſertim cum nec morte deleri poſſit,& multo poſt interritum clarior exiſtat? Verum qui admirabilem literarum,voluptatem nunquam perſenſit, laudis & gloriæ magnitudinem,quæ illarũ ope atq; miniſterio conſeruatur,cognoſcere non poteſt. Illã ſiquidẽ vnius atq; alterius hominis ætate metiri ſolet, quia hebetem atq; obtuſam mẽtis acié vlteriùs intẽdere nõ poteſt.Neq; proinde momẽtaneo iſto & adumbrato encomio tantũ delectabitur quãtũ iuſtiſſimo illo delectaretur,ſi tãta caligine ingeniũ illi nõ eſſet offuſum: neq; illis ſe periculis inſciens obijciet,quæ ſciens,prudenſq; aliquis nihili æſtimat.Nollem equidẽ propoſiti defenſorem quempiã in hoc mihi occurrere,qui contrariã ſententiã quò probabiliùs defenderet, nimis verum Italorum exemplum proferat,qui per aliquantulum iam tẽporis,ſepoſitis armorum negotijs,literarum otio vehementer incubuerũt. Paucorum ſanè hic potiùs error quàm omnium fuit,qui reliquos non minori damno quàm ignominia affecerunt.Nam eorum deſidia, ſpreta & neglecta virtus in animis noſtris aut prorſus interijt,aut propè exceſſit. Verũ id publicè confiteri maiori nobis dedecori futurum eſt, quã Gallicis hominibus literas neſcire:proinde tacere magis iuuat quàm cum dolore eloqui. Iſtis itaq;intermiſſis in quæ inuitus incidi, ad Curialem noſtrum reuertamur, quẽ plus quam mediocriter literis inſtructum eſſe volumus:in illis ſaltem ſcientiis quas humaniores appellamus,non latinè ſolũ, ſed etiam græcè, propter illarum rerum excellentiam quæ in vtriſq; illis præclariſſimè ſcripta reperiuntur . Oratores legat,poetas euoluat,hiſtoricos percurrat, deniq; carminibus & oratione proſa(præſertim in lingua vulgari)multum ſe exerceat. Nam præterquã quodipſe ſibi mirum in modũ ſatisfaciet,cum mulieribus etiam (quæ iſtarum rerũ voluptate capiuntur)iucũdiſſimè verſabitur.Quod ſi vel ita magnis negotijs implicatus fuerit, vel ita parum ſtudendo profecerit,vt perfectam quandã & abſolutam in ſcribendo rationem aſſequi non poſſit, prudentiã ſaltem in ſcriptis occultãdis adhibeat,ne eiſdẽ propalãdis,alijs ludibrio fiat.Soli amico

Itali tantum literis dediti, vt armorum ſint obliti.

Literæ Curiali neceſſariæ

mico tali in re credendũ eſt, eiq; cum primis fideli: ex quo hoc capiet cõmodi, vt de rebus alienis exactius dijudicare poſſit. Rarò .n. euenire ſolet (etiãſi probè literatus quis fuerit) vt ſine ſumma ſcribendi exercitatione, vel ſcriptorũ labores & lucubrationes cognoſcat, vel ſtyli ſuauitatem perſentiat, vel ſubtiliſſimas antiquorũ obſeruationes diſcernat. Hæc enim illa ſunt, quæ copioſum & luculentum faciunt, & (vt Tyranno Ariſtippus reſpondebat) de quouis themate, cũ quocunq; aduerſario, in diſputando prõptum & audacem. Vnum tamẽ hoc præceptũ Curiali noſtro altè mente repoſtum eſſe optamus: omni in re diligenter vt caueat, ne id q̃ neſcit ſcire videatur: in eo enim timere præſtat quã confidere: quoniã natura laudis auidiores ſumus quàm par eſt, & in illis aures noſtræ pluſquã muſico cõcentu delectantur: facilè vt ſit, earum lenocinijs immergi, niſi contra eas, tanquã contra Sirenum voces, aures vndique obturatas habuerimus. Quod cum antiquis ſcriptoribus obſcurum & incognitum non eſſet, libris quibuſdam ea de re cõpoſitis inſtituerunt, quomodo ab aſſentatore verus amicus diſcerni poſſet. Verum quid illi iſta profuerint? cum tam multi immo infiniti ſint, qui cũ auribus eorum aliquid dari manifeſtè intelligant, tamen & eos amant qui craſsè adulãtur, & eos oderũt qui ſimplicis veritatis cultores ſunt, & eos parcè prædicare putant, qui illos moderatè laudant, & aliorum laudibus tanta nõnũquã de ſe accumulant, vt impudentiſſimum pariſitum ſuę in aſſentando parſimonię ſæpenumero pœniteat? Occœcatos iſtos ſtupidoſq; cũ ſuis tenebricoſiſſimis, erroribus omittamus, eoq; iudicio & perſpicientia Curialẽ noſtrum confirmemus, vt nec pro rebus albis nigra aliquando intelligat, nec quicquam certo affirmet, quod exploratum non habeat: illis præſertim in rebus quæ modo à Cæſare (ſi forte memineritis) in ſuo inuento argutè & ſubtiliter recitatæ ſunt: quibus vſque ad inſaniam quorundam ſtultitia abuti ſolemus.

Suauis laudũ noſtrarum ſonus.

O ſingularem philautiæ deſcriptionẽ.

Ab iſto erroris genere, faciliùs liber & immunis vt ſit, vel iuſtiſſimis laudibus apertè non cõſentiat, nec eas nõ cõtradicẽdo agnoſcat, quin potius moderatione quadã adhibita prorſus inficietur. Arma verò vbicũq; fuerit pluſquã omnia profiteatur, reliqua tanquã horũ ornamẽta excolat, præ-

ſertim inter milites vtroſq; ſtrenuos : nec eorũ ſimilis eſſe velit,qui inter literatos bellicoſi,inter bellicoſos literati eſſe volunt. Iſtarum rerum ſi diligenté rationé curãq; adhibuerit,& affectationem illam curioſam ſumma induſtria declinauerit:quæ in eo mediocria exiſtunt,videbuntur eſſe maxima.Hic Petrus Bembus,non video(inquit) Ludouice,quomodo Curialis tuus literis cæteriſq; virtutibus ita inſtructus ſit,vt arma potius literis ornamento non ſint, quàm armis literæ:quæ ſine aliarum rerum ope atq; adminiculo tantam armis præſtant,quantum mens corpori:huius enim ſunt arma,illius verò ſcientię. Immò verò(ait Comes) arma tum ad corpus tum etiam ad animum ſpectant:ſed ego te Bembe iudicẽ hac in cauſa non admitto,nam in alterutram partem iniquè ſat ſcio propenderes:& quoniã apud viros ſapientes agitata iam pridem hæc quæſtio eſt, eadem nobis de integro repetenda nõ erit. Verùm pro armis ſtare meliores affirmare non dubito, eiuſq; ſententiæ noſtrum Aulicum (quoniã arbitrio noſtro fingendus eſt) omnino volumus exiſtere.Quod ſi tu diuerſo iudicio fueris, illam expectato diſceptationé in qua armis arma æquè defendere liceat, atq; in ſcientiarũ cõtrouerſijs literas literis propugnare erit licitum.Hem,non ita pridem eſt(inquit Bembus)ex quo Gallis valde vitio verteris,quod bonas literas tam nihili facerent eaſque verum gloriæ lumen,verum immortalitatis trophæum nominaueris:& adeo nunc ſubitò immutatæ voluntatis argumenta oſtendis? Nonne illud Petrarchę tibi venit in mentem?

Cum prope relliquias immitis ſtaret Achillis
Magnus Alexander,ſuſpirans talia fatur
Fœlix ô tanto fœlix celebrate Poeta.

Quod ſi Alexãder non tã virtutis nomine Achilli intideret,quã etiã fortunę,quę Homerũ illi luculentiſſimum rerũ ab eo geſtarũ cõmentatorem præſtitiſſet:in promptu illud eſt, pluris illũ Homeri literas, quàm Achillis arma æſtimaſſe. Quem quæſo aliũ iudicem, quãue aliã ſententiam expectatis præter illã,quę a ſummo omniũ imperatore, de vtriſq;& armis & literis aquabiliter lata eſt : Reſpondit Comes.Tantũ abſum ab eo,vt Gallos vehementer non reprehendam,

hendam, q; ſcientias virtuti militari inimicas exiſtiment, vt nulli hominum magis putẽ neceſſarias quam militi: quę vtraq; quoniã vnita meliora ſũt, curiali noſtro ſimul ineſſe deſideramus. Neq; propterea de ſẽtẽtia diſcedere videri velim (nã de earũ cõparatione, & preſtãtia diſputare nõ inſtitui) ſatis eſt, quod docti & eruditi homines nunquã non egregios viros, & fortia eorum facta, ſuis monumentis decorandos exiſtiment, quæ ſua quiſq; vi laude eſſe digniſſima confitetur. Hæc niſi ita eſſent, nec tãta foret ſcriptorum gloria, nec tam perpetua hiſtoriarum ſeries, nec tanta cum voluptate atq; deſiderio legerẽtur: quippe quæ nihil ſolidi in ſe haberent, nullo fundamento, nulla ſubiecta materia atq; ponderẽ niterentur. Quod ſi æmulatione aliqua proindè cõmotus eſt Alexander, quòd ab illo potiſſimum homine laudatus eſt Achilles, proindè nõ ſequetur bellicam virtutem literis eundem poſtpoſuiſſe. In quo ſi ille tantum ab Achille abfuiſſet, quãtum reliqui omnes ab Homero qui de eo ſcripturi erãt: non dubito quin ipſe præclarè facere maluiſſet, quàm alios benè loqui. Verùm in eo ſui ipſius tacita laus inerat, & occultum eius rei deſiderium quã ipſe nõ videtur habuiſſe, (nimirum admirandæ in ſcribendo excellentiæ) non autem illius qua ſe iam pridẽ abundè præditum perſenſit (id eſt virtutis militaris) in qua Achilli nuſquam ſe putauit imparem aut inæqualem. Fœlicem itaq; appellauit, quod cùm antea ſubobſcura illius gloria fuiſſet, diuino poetæ ingenio, multò clariſſima eſt effecta. In quo non tantum ſuis meritis, quantum fortunæ bonitati tribuiſſe videtur: quæ illius famæ tam ſonoram tubam inſperatò adinueniſſet. Fieri etiam poteſt, vt præclariſſima hominum ingenia ad ſcribendum in eo excitare conatus fuerit, clanculum illis verbis ſignificans, quã omnino gratum & acceptum eſſet (pro ſuo in bonas literas candore) ſi quis rerum à ſe geſtarum hiſtoriam ſempiternæ memoriæ cõmendaret. Verũ de iſtis ſatis: imo ſatis ſuperq; (inquit Ludouicus Pius) nam in toto terrarũ orbe vas aliquod tantæ magnitudinis non eſſe auguror, vt omnia in tuo Curiali poſita atque inhærentia capiat & contineat. Expecta paululum ait Comes: nam etiam adhuc alia nonnulla reſtant. Hoc ſi ita ſit (inquit Petrus Neopolitanus) tũ Craſſus de medicis de Petro Bembo valde triumphare poterit:

Musica Curiali necessaria.

Arrisum est non mediocriter, dum Comes quasi de integro repetitis altiùs initijs, audite (inquit) audite viri optimi Curialem nostrum perplacere mihi non posse, nisi etiam musicus fuerit, & præter literatam musices artem, fidibus etiam alijsque instrumentis sciat. Nam nec vlla molestiarum & perturbati animi relaxatio melior, aut honestior: nec vlla in aulis Principum exercitatio magis necessaria.

Nam præterquàm quod vulneratæ & exulceratæ mentis refrigerium & fastidiorum medicina est: mulieribus generosis mirum in modum satisfacit: quarum molles & tenerrimæ affectiones, vel harmoniæ impetu hùc illùc impelluntur, vel eius suauitate iucundissimè saturantur. Quo minus admiror, & hodiè, & apud seculum prius tantam illius scientiæ venerationem fuisse, cùm planè videam animorum nostrorum tanquam pabulum aliquod & fomentum esse. Hic Gasparus, credo (inquit) per deos, Musicam cum alijs inanissimis exercitijs mulierculis congruã esse & conuenientẽ, alijsque nonnullis qui facie tantùm non re ipsa viri sunt: qui istis delicijs animos nimium effœminatos ita emollire & eneruare non debent, vt ex ijs mortem aliquando extimescant. Caue dicas respondit Comes, nam mihi in istius artis laudes ampliſsimas, tanquam in Oceanum aliquem descendendum est, si quomodo antiquitùs, tanq̃ sacrum & diuinũ aliquid celebratum fuerit, fusiùs cõmemorem. Ipsi sanè Philosophi, seueriſsimi rerũ æstimatores, totius mundi fabricã musica proportione putant consistere, cœlorum motus concentũ efficere, animã nostram harmoniam esse, & proinde sese erigere & vim suam recognoscere, quoties musicã tanquam naturã sui similem persenserit. Et proinde memoriæ proditũ est Alexandrũ istius scientię vehementia perculsum & quasi œstris percitum, è medijs epulis ad arma nonnunquam prorupisse. non ita multo post, molliori sono, & mitiori citharæ ictu delinitum, ab armis ad epulas reuertisse. Socratem etiam cùm in summa seueritate consenescere, lyræ ediscendæ nauasse operam. Ab Aristotele & Platone (vti memini) præcipitur, vt vnusquisque liberaliter educatus Musicã ab ipsa pueritia addiscat: cui sententię infinitas propè rationes adiungunt. Nã præter momentaneam quam ex ea percipiunt voluptatẽ, habitus etiam eorũ animis sensim ad

Alexander & musicæ incensus & placatus.

virtutes

virtutes & fœlicitatem tendentes inſeruntur: non multò ſecus quàm in corporis exercitijs fit: quæ non modò ciuilibus actionibus rebuſque bellicis non officiunt, ſed multò nos in ijs meliores & paratiores reddunt. Licurgus inter multa ab eo ſeueriſſimè decreta & ſancita, Muſices vſum approbauit. Lacedæmonij & Cretenſes viri cum primis bellicoſi, citharas atque alia inſtrumenta mitioris ſoni ſuis pugnis immiſcuerunt. Idem factitarunt nonnulli imperatores clariſſimi, vt Epaminondas, multique alij: qui verò fidibus vti neſciebãt (vt Themiſtocles) indoctiores & multò minoris momenti videbantur. An non illud de Chirone ſenc legiſtis, qui Achillem cùm erudiendum in tenera ætate accepiſſet, muſicis eum ante omnia inſtruendum curauit? Voluit magiſter diſertus, eas manus quæ Troiano ſanguine multoties imbuendæ erant, citharas pulſando, nonnunquam detineri. Num igitur miles quiſpiam eſt (de reliquis belli ducibus illuſtriſſimis vt taceam) quem Achillem imitari pigeat. Nolite igitur ea Curialem noſtrum arte & peritia ſpoliare, quæ non ſolùm homines, ſed feriſſimas etiam belluas ſolet mãſuefacere. Huius qui nullum habet ſenſum, aut guſtum eundem vel inſenſatum eſſe, vel ſpiritus diſcordes & inuicem repugnantes habere licebit affirmare. O incredibilem Muſicæ ſuauitatem, quæ piſcem natura ferum, ſenſu ſtupidum, & propè ſurdum eò pellexit, vt hominem ſibi tanquam equo inſidentem, per mare turbulentum euexerit. In templis præterea & delubris dijs honorem illius concentu tribuimus, quod & illis gratum eſſe, & nobis ad laborum ſolatium concedi, non iniquum eſt exiſtimare. Nam (vt ad minora accedamus) agricolæ rudes & calloſi, eſtiuo ſole intollerabiles alioqui labores agreſtiſſimis cantibus tranſigunt: & anus ruſtica (quæ antelucanis temporibus nere, & lanas terere non deſinit) omnia cantillando iucundiora efficit. Hæc poſt imbres & turbulentiſſimas tempeſtates, miſerrimis nautis tanquam portus eſt, peregrinantibus & laſſatis quaſi viarum finis atque meta, vinctis & carceribus incluſis inſtar cuiuſdam libertatis. Verùm quanta & quàm incredibilis Muſicæ etiam minus artificioſæ delectatio ſit, vel ex eo colligi poteſt, quod illius vſum in pueris educandis ipſa natura nutricibus infuderit. Quæ (quoties

Muſica Lycurgi legibus approbata.

Epaminõdas muſicam adamauit

Chiro Achilli muſicam permiſit

Muſices vſus omnibus iucundus.

in vagitum & clamorem infantes inciderint) ſilentium eis dem atq; ſomnum cantando (tanquam Caduceo Mercurius) inducunt: eiſq; lachrymis finem imponunt, quæ nobis in illa ætate tanquam ad certum totius vitæ præſagium à natura tribuũtur. Reſpirauit hic paulum Comes. Tum Iulianus non ſum (inquit) eàdem cum Gaſparo ſententia, quin potius iuxta tecum ſentio, Muſicamq; credo cuiuis Aulico non ſolum ornamento, ſed etiam adiumento eſſe, quo tamen modo, qua ratione, quo etiam tẽpore, & illa & alijs virtutibus vti debeat libenter ex te audirem: multa enim quæ per ſe laudabilia ſunt, cùm intempeſtiua ſint, iure vituperantur. Quæ verò nullius momenti ducimus, ſi appoſitè & ſapienter vtamur, permagni pretij nonnunquam videri poſſunt.

Priuſquam iſtuc ingrediamur (inquit Comes) de alio quodam pauca adijciemus: quod quoniam alicuius ponderis eſt, Curiali noſtro minimè deeſſe volumus: idque (ne diutius expectes) Pingendi artificium eſt. Neque tibi valdè mirum videri debet, me eam illi artem attribuere, quæ hodiè inter Mechanicas & obſcuriores enumeratur. Memini enim iam pridem legiſſe me, apud maiores noſtros, Græcos præſertim, adoleſcentes nobiliores eandem accuratè didiciſſe, tanquam rem honeſtam & imprimis neceſſariam. Quæ vt ali quanto illuſtrior eſſet, in primum liberalium artium gradum cooptata eſt, non ita multò poſt ſeruis & mancipijs interdicta. Apud Romanos etiam ſumma illius veneratio fuit: cuius præſtantia antiquiſſimæ Fabiorum familiæ cognomentum addidit: primus enim Fabius pictor appellatus eſt, Cuius ea in pingendo peritia fuit, vt cum Salutis templum artificioſè depinxiſſet, nomen ſuum propria manu inſcripſit: & quanquam tam clara proſapia prognatus eſſet, tot Conſulatus titulis, tot triumphis, & honoribus decorata, ipſe etiam adeò doctus prudensq; vt nunc Orator, nunc Iureconſultus haberetur: omnia tamen clariora fore putauit, ſi iſtis facultatibus tam exquiſitum picturæ trophæum acceſſiſſet. Nonnullæ præterea familiæ fuerunt, in iſta arte præſtantiſſimæ: quæ præter inſcitam quandam excellentiam, incredibilem habet in rebus bellicis vtilitatem. Nam regionum ſitus, flumina, pon-

Pictura Curiali neceſſaria.

Fabius cognomento pictor.

tes

res,rupes,planiciem, arces,etsi quis memoria tenere possit (quod est difficile) alteri tamẽ sine hac quasi ad oculum demonstrare non potest. Et vt multum in pauca conferam, quisquis istius scientiæ amicus non est, à ratione valdè alienus est. Quid enim aliud totius mundi & vniuersitatis huius machina est? quid cœlum tot stellis atque syderibus rutilãs? quid in horum medio terra,mari vndiq; circumsepta, mirificèque in partes distributa,montibus,fluuijs,vallibus,arboribus,herbis,floribus,ornata ? quid (inquam) hæc alia sunt, quàm immensa aliqua & nobilis pictura, vel naturæ, vel Dei alicuius manu efformata ? Ad quam quò quisque propius imitando accedit, eò mihi laude dignior videri solet :propè verò accedere non potest, sine summa aliarum rerum cognitione : vti illi norunt optimè, qui ea in re periculum aliquando fecerunt. Atque id reor esse causæ,quod tanti iam olim & artem & artifices æstimarint, vti ad summum dignitatis fastigium tandem peruenerint. Huic rei argumento esse possunt statuæ marmoreæ, & æneа toreumata in hunc vsque diem conspicienda. Et quamuis Sculptura, id est fingendi celandique artificium, aliquantulum à pingendo differat,tamen ex eodem fonte vtrunque profluit,nimirum ex apta quadam descriptione. Et quẽadmodum ipsæ ant. quæ statuæ diuinum in se aliquid habere videntur, ita procul dubio Pictura diuina est, eoque magis id verum est,quo illa est magis artificiosa. Hic Æmilia in Ioannem Christophorum Romanum conuersa, qui vná cum cæteris assidebat, quid tibi(inquit) ista videtur sententia?tunc pingendi maius quàm celandi sculpendiq; artificium arbitraris?Tum Romanus:quin potius in arte statuaria plus laboris, plus scientiæ, plus dignitatis quàm in pictura, ego quidem existimare soleo. His Comes : quoniam (inquit) statuæ permanentiores sunt,maioris fortasse precij videri possunt.Cùm enim ad memoriæ diuturnitatem vtræque fiant, in eo finem propositum statuaria magis pertingit. Verùm præter æternitatem cùm ad ornatum etiam fiant, picturæ, statuis multò sunt in eo superiores : & quantum temporis diuturnitate cedunt,tantum splendore & pulchritudine excellunt. Tum Romanus,aliud credo tibi in oratione ista, aliud in animo esse : & hæc omnia in gratiam Raphaelis tui,

Statuariam picturæ sit excellentior.

Raphael pictor eximius.

cuius eam fortaſſe præſtantiam eſſe putas, vt marmoream Sculpturam nullo modo cum ea ſentias conferendam. Verum meminiſſe debes, iſtam non artis illius, ſed artificis potius eſſe laudem: mihi quidem certè vtraque artificioſa naturæ imitatio videtur. Neque verò ſatis perſpicere poſſum, qua ratione id dicas, naturæ proprium verumque opificium, marmorea aut ænea materia minus exprimi (in qua membrorum rotunditas, longitudo, craſſities, exilitas, omnes denique dimenſiones ſunt) quàm tabula picta, in qua tantummodò ſuperficies, lineamenta, & ſubtilis colorum fucus atque fallacia ineſt: niſi fortè id dicas, apparere, quàm eſſe, propiùs ad ipſam veritatem accedere. Deindè ſtatuariam multò eſſe difficiliorem quiuis propterea iudicare ſolet, quoniam in ea ſi fortè erratum ſit, reuocari aut corrigi non poteſt: reſarciri enim & conglutinari haud facilè inſculpta conſueuerunt, ſed omnia de integro reficienda ſũt. Quod in picturis non contingit, quæ plus millies addendo, detrahendo, illinendo, tingendo, innouari, & in melius commutari poſſunt. Subridens hîc Comes, in gratiam (inquit) Raphaelis mei non loquor, neque me tam inſcium & ignarum exiſtimare debes: vt Michaelis Angeli, vt ipſius tui, vt aliorum in fingendo, cælandoque præſtantiam non norim: verùm de arte, non autem de artifice loquor: & in eo tu quidem probè, cùm vtranque naturæ æmulam & imitatricem dixeris: id tamen omnino non concedo, ſcilicet eſſe ſtatuariam, videri Picturam. Nam ſtatuæ etiamſi rei viuentis effigiem, in hoc præ ſe ferant, quòd rotundiores ſint, Picturæ verò tantùm ſuperficiariæ appareant: in illis tamen permulta deſunt, quæ in iſtis inſunt. Nam lumen, vmbras, ſerenum, ſpiſſum, rarum, denſumque Pictor magis minusque (prout res feret) naturaliter exprimit: quod ſtatuario non conceditur. Et quanquam rotundæ figuræ Pictura capax non ſit, muſculos tamen atque membra adeò curioſè circunducit, vt cum reliquis partibus quas non videmus mirum in modum conſentiant, pictorem in illis rebus valdè peritum iudicare liceat. Et vt maiore artificio membra vel magis conciſa, vel iuſta proportione aliquantò longiora, cùm velit efficiat, alia quadam, eaque grauiore ſcientia opus erit, nimirum Proſpectiua: quæ lineis, menſuris, luminibus, vmbraculis,

Michael Angelus ſtatuariæ egregius.

Proſpectiua picturæ peculiaris.

umbraculis,vel erectiſſimi muri planam ſuperficiem,diſtantiam, altitudinem, veriſſimè oſtendit. Num parui negotij putas colorem viuidum,carnem,pannum, veſtem, cęteraq; omnia colorata ad viuum exprimere,& diſtinguere? Id ſtatuarius facere non poteſt:neque enim aſpectum gratioſum, nec oculos nigros nec cœruleos cum amabili quodam ſplẽdore, & radijs ſcintillantibus poterit effingere: non flauos rubeoſue capillos, non armorum nitorem, non obſcuram noctem, non tempeſtatem marinam,non lampades aereas, aut cœleſtes ſagittas, non ciuitatis incendium, non roſeam aut purpuream auroræ lucem, non denique cœlum, mare, tellurem,montes,ſyluas, flumina, hortos, prata, domos tuguria: quæ omnia cùm Pictori videantur facillima, illius ego ſcienciam nobiliorem eſſe,& plura ſuo ambitu comprehendere exiſtimo.Cuius ſententiæ antiquos fuiſſe credo,idque ex reliquijs quibuſdam ſubterraneis Romæ deprehendi poteſt, præcipuè verò veterum authorum ſcriptis & annalibus, in quibus tam frequens, tamq; honorifica & artis & artificum mentio incidit,vt quanti apud omnes gentes momenti fuerint,latiſſimè cuique pateat.Vnde illud memoriæ proditum eſt, apud Alexandrum magnum, Apellem Epheſium tanto in honore fuiſſe, vt cùm mulierculæ cuiuſdam vehementer ab eo amatę effigiem depinxiſſet,ipſeq; Pictor eandem non ita multo poſt, perditè amare occiperet, poſtquam eum Alexander deperire vidiſſet, eandem illi liberaliſſimè conceſſit. Digna mehercle tanto viro munificentia: qui non ſolùm diuitias & dignitates, ſed ſuum etiam Suauium & capitulum lepidiſſimum alij donauerit.In quo quanta charitate beneuolentiaque Apellem complexus fuerit, liquidò ſanè conſtat cùm illi magis placere deſiderauerit, quàm dilectæ iam diu fœminæ, quæ Regis delicias cum Pictoris ſquallore (procul dubio) nunquã commutaſſet.Nonnulla præterea illius in Apellem amoris certiſſima indicia recenſere poſſem, verùm hoc vnum ſatis erit, quod publico edicto vetuerit,ne illius effigiem quiſquam niſi Apelles pingẽdo exprimeret.Liceret etiã inſignes Pictorũ contẽtiones repetere, quas totus ferè terrarũ orbis in hodiernũ vſq; diẽ ſumma admiratione ſummiſq; laudibus proſequitur. Quibus multorũ imperatorũ triumphos adijcere poſſumus, picturis vndique

Alexander Apelli amicam conceſſit.

Picturares inestimabilis

vndique propterea refertissimos, vt ex illis & solenniores essent, & multo etiam magnificentiores. Quid, quod nonnullorum Pictorum ea fuerit animi magnitudo, vt perinde opificium suum gratis semper donare consueuerint, quasi nullas pecunias, nullum præmium, tantæ excellentiæ sufficere putarent? Protogenis tabula tanti precij fuisse dicitur vt cùm Rhodum Demetrius obsideret, eamque iam iam in potestatem redacturus videretur, si ferrum flammamque eo loci admouisset, vbi posita hæc tabula fuerat: vincendæ potius ciuitatis occasionem amittebat, quàm opus tam egregium inuitus incenderet. Metrodorus Philosophus, idemq; Pictor eximius, ab Athenienſibus Lucio Paulo ad filios illius erudiendos & triumphos exornandos magnificè fertur emissus: & vt multum paucis perstringam, omnes omnium libri istius artis laudibus pleniſſimi sunt. Sed hæc hactenus. Satis est Curialem nostrum proinde ad pingendum animũ adijcere, quoniam illis temporibus permagni ars ista fuerat, cùm multo maioris virtutis (quam nunc sunt) homines fuerunt. Cuius si nulla alia vtilitas atque voluptas esset, tamen de imaginibus antiquis & hodiernis, de vasis, de ædificiis, de nummorum vetustate, de cælatis, & huiusmodi rebus infinitis, iudicijs nostris opitulatur: & (quod multo maius est) de corporibus viuis & spirantibus, de vultus venustate, de membrorum compositione, tam in hominibus ipsis quam reliquis animantibus, melius cum ratione facit decernere. Cumulus hic mehercule voluptatum est: quod illi norunt optimè, quos eousq; fœminæ cuiuspiam formam contemplari iuuat, vt pari cum Dijs fœlicitate se frui credant. Qui si id quod tam serio atque auidè intuentur pingendo quoque efformare possent, geminata voluptas esset. Faciliùs enim perspicerent, quid illud tandem esset, quod tantas eorum animis flammas atque faces inferret. Arrisit hic Cæsar: & quamuis pingere (inquit) non possim fœminam tamen in quam commotus sum, tanta delectatione nonnunquam conspicio, quanta ipse (sat scio) non posset peritissimus Apelles, si nunc spiritum duceret. Voluptas hæc tua (inquit Comes) non tam ex forma fortasse mulieris, quam ex tua in mulierem affectione profluit: etsi vera fateri libeat, cùm primùm in eam oculos cõiecceras, vix vllam (ausim

Protogenis tabulæ Demetrius pepercit.

Metrodorus L. Paulo missus.

(ausim dicere)illius iucunditatis partem ſenſiſti, quàm poſtea recognita, & perſpecta fide, percœpiſti. Vnde in tuo ipſius animo plus voluptatis ineſſe, quàm illius venuſtate, facillimè licet colligere. Illud equidem non nego (reſpondit Cæſar) verùm quemadmodum ex affectionibus voluptas oritur,ita prorſus ex forma affectio: vnde ipſum fontem primamque cauſam ſoli formæ æquum eſt aſcribere. Tum Comes: Multa præterea ſunt,etiamſi pulchritudo abſit,quę mirum in modum animos ad ſe noſtros ſolent allicere, morum nimirum probitas, in geſtu moderatio,in congreſſu verecundia, in ſermone prudentia,& alia nonnulla (quæ quodammodo forſan cum venuſtate coincidunt) & quod omnium maximum eſt, ſi nos amari perſuaſum habeamus:nam ſine forma nonnunquam vehementer amare contingit. Illi tamen amores, qui ex pulchritudine quadam & quaſi delicata vultus ſuperficie oriuntur, multo maiore ſine dubio voluptate eos afficere ſolent,qui exactiore iudicio decernunt, quàm eos, qui cùm minus artificioſi ſint, faciliùs delirant & cæcutiunt. Quam quidem ob cauſam Apellem credo multo maiore cum voluptate Campaſpē intueri ſolitum, quàm Alexandrum. Vtriuſque credo amorem à forma dimanaſſe: Alexandrum tamen Pictori (ſuo quaſi merito) propterea eandē conceſſiſſe, quod illam melius atq; exactius &(quod aiunt) intus & in cute, ille cognoſcere videbatur. Nonne de quinque illis Crotonis filiabus legiſtis, quas cum vna omnes imagine Zeuxes pingendas delegiſſet, adeo cuiuis formoſæ videbantur, vt à poetis & alijs egregijs formarum ſpectatoribus omni æternitate dignæ dijudicatæ ſint? Hîc Cæſar, quaſi ſibi abundè ſatis factum non eſſet, negauit cuiquā mortalium eam poſſe voluptatem contingere, quam ille mulierculæ cuiuſdam aſpectu ſolebat perſentiſcere: atq; in hanc ſententiam refutantis more plura dicturus videbatur: cùm ecce, ſubitò multarum vocum atque pedum ſtrepitus totam compleret domum. Vnde omnes retrò in oſtium atque limen conuerſi, ingentem tedarum lucem conſpiciunt, cui Præfectus à pontifice maximo cum magna hominum multitudine reuerſus, ſucceſſit. Qui cùm humaniter quid ageret Duciſſa nobiliſſima percontaretur: omnia illius noctis oblectamenta repetita ſunt, præcipuè verò, quomodo Ludo-

Amor ſæpe ſine forma.

Præfectus ingreditur.

Ludouico Comiti imperatum erat, vt hominis aulici, atquè ipsius adeò curialitatis formam atque effigiem exprimeret. Huius rei ille confestim tanto desiderio exarsit, vt properāti illi omnis mora longa videretur. Cum primum igitur Ducissam salutasset, ipse cum primarijs Comitatus sui viris, reliquisque qui paulò antè sese in pedes erexerunt, in procinctu consedit. Inter eos erant Marchio Phœbus, & illius frater Girardinus Ceua, Hector Romanus, Vincentius Calmeta, Horatius Floridus, & alij nonnulli, qui cùm aliquandiu conticuissent, Præfectus in hunc modum præfari cœpit. Magnũ mehercule malum pulcherrimę huic societati aduentu meo attulisse mihi videbor (viri nobilissimi) si illi sermoni qui modo vobis interceſſit', impedimento essem. Quare nolite & mihi, & vobis eam facere iniuriam, vt quod ego vehementer desidero, eo nos promiscuè omnes careamus. Credo equidem, inquit Comes (illustrissime vir) tacere quàm loqui, multò vniuersis acceptius atque optabilius fore. Nam cùm mihi id muneris hac nocte casu delegatũ sit, ego sanè loquẽdo mihi molestus fui, illi audiendo sunt defessi. Cùm enim oratio nostra nec isto hominum consortio, nec ipsius rei dignitati respondeat, cæteris me non satisfeciſſe valde dubito: mihi quidem minimè satisfeci. Tibi proinde bene res cesſit, quòd exacta re redieris, aut si quid restat, optimè feceris, si tanto oneri alium quempiam substitueris, qui multò meliùs quod reliquũ est pertexet, quã ego, qui exantlatis vix laboribus fessus & fatigatus, iam pridẽ anhelo. Nõ ita me patiar (inquit Iulianus) promissis tuis circumueniri, neq; dubito, quin Præfecto clarissimo, incœpta controuersia satis placuerit. Quænam istæc si dijs placet, promissa sunt (inquit Comes?) Pollicitus tu quidẽ es (ait Iulianus) Curilẽ nostrũ perfectè instituere, quibus potissimùm modis ijs virtutibus & scientijs vti debeat, quib. est à te modò cumulatè instructus. Prefectus, etsi ætate iuuenis esset, sapere tamen non mediocriter videbatur, & in omni illius actione ingenij acumen cũ incredibili animi magnitudine coniunctum, tanquã verissimum virtutis & honoris argumentũ ostendit. Quocirca in hæc verba irrupit. Quòd si ista adhuc dicẽda superſint, satis mihi citò veniſſe videor: nam si illud intelligam, qua ratione aulico viro virtutis officia exercenda sunt, quænam illæ virtutes

tutes sint, facillimè assequar: ita illud omne quod iam anteà dictum erat, cogitatione comprehendam. Quocirca noli (honorate Comes) quod reliquum est æris alieni grauatè præstare, cùm tantum iamdudum humanissimè præstiteris. Tantum profectò oberratus non essem (inquit Comes) si ex æquo negotium istud distributum esset: verum iste error Dominæ cuiusdam est, quæ in me Iudex iniqua fuit. Hæc cùm diceret, subridens, oculos in Æmiliam contorsit. Illa continuò: Nihil est (inquit) cur me iniquam appelles: sed quoniam nulla ratione fretus, id facis iste honos, quem tu onus appellas, in alterum aliquem transferetur. Tu itaque Frederice Fregose, quoniam istam de viro Curiali facetam disceptationem primus proposuisti, personam in ea aliquam te sustinere consentaneum videtur: quod optime tu quidem feceris, si Iuliani quæstiunculis satisfacies: nimirum si qua ratione, quoue tempore officium suum Curialis præstare debeat, nos edocueris. Tum Fredericus. Si tempus, locum, occasiones, modum, ab illius virtutibus actionibusq; seiũgas, id conaris distrahere quod diuelli non poterit: hæc enim sunt quæ suum nomẽ atq; essentiam virtuti tribuũt. Proinde cũ tanta tam bene iampridem Comes disseruerit, de circumstantijs etiam aliquantum adiecerit, & ad reliqua mentem composuerit, æquum est eundem ad extremum absoluere, quod est ingressus liberè & ingenuè. Ad hæc Æmilia, Finge (inquit) te esse Comitem, & quęcunq; voles, tanquã Comes dicere. Nos multum tibi debebimus, tu nobis satisfacies. Tũ Calmeta, quoniam (inquit) viri optimi, in multam noctem sermonem protraxistis, metuendum est, ne ea excusationis oportunitate Fredericus vtatur. Rectius itaq; meo iudicio fuerit, sine omni ambage, quod reliquũ est temporis, alij cui quã ludo impartire. Huic sentẽtiæ, cùm à neminẽ reclamatum esset, Margaretam & Constantiam Fregosam dominas lectissimas ad musicam saltationem Duciſſa hortabatur. Quo facto, Barletta quidã, egregius musicus, idemq; saltator peritus (qui omnium in illa Regia iamdiũ animos delectauerat) instrumenta musica suauiter pulsare cœpit: multique iunctis simul manibus decenti numero passuque non sine magna astantium voluptate, saltabãt. Quod cùm soléniter exegissent, quia iam intempesta nox erat, erexit se Duciſſa, cui

Frederico de circumstantiis dicendũ.

Calmeta.

Barletta musicus.

cui cùm omnes honorificè, vale dixiſſent, quieti ſeſe ſine mora dederunt.

De Curiali ſiue Aulico,

Liber ſecundus.

NON ſine ſumma admiratione altius apud me agere ſolco, vnde hæc tam craſſa Senum hallucinatio: quæ quoniam per omnium animos ingraueſcente iam ætate propagatur: propria & illorum hominum fere naturalis videri poteſt. Nam cùm illis vbi primum ſermonem inieris, elapſa iam olim tempora ſummis laudibus proſequũtur, præſentia verò omnibus diris deuouent. Nihil noſtrarum actionum aut morum, nihil quod ipſi inuenes non egerint, alicuius momenti æſtimant: denique omnes omnium conſuetudines, omnes viuendi rationes, nunc demum inclinare, & in deterius vergere. Res mehercule non indigna admiratione, prouectam iam atatem, quæ reliquis in rebus vſu atque experientia animi iudicium confirmare ſolet, hac vna in re adeò ſibi ludificari, planè vt non perſpiciat, in peius homines quotidiè necne labantur. Quod ſi ea nunc eſſet rerum conditio, ſi patres filijs meliores ſęper extitiſſent, adeo in extremo iam tandẽ res ſcita eſset, vt deterius ne cogitari quidẽ poſſet. Verum hoc quaſi peculiare quoddam in ſenio vitiũ, non noſtra ſolum ætas, ſed antiquiſſimi etiam autores apud ſæculum prius deprehenderunt: Comici præſertim illi, qui humanam vitam cæteris omnibus aptius & acutius expreſſerunt. Iſtius igitur tam inanis ſententiæ, hanc ego cauſam exiſtimo. Annos nimirum ſenſim, & peditentim labentes, vitales ſecum ſpiritus, & naturalem ſanguinis calorem veriſimile eſt ſubducere: quod cum vniuerſum corporis conſtitutionem paulatim immutauerit, arteriæ, nerui, reliquaq; animi organa, atque inſtrumenta, fatali hoc morbo languẽt atque debilitantur. Vnde in illis demum temporibus, ſuauiſſimi

Senum errores de præteritis temporibus.

Experientia iudicij mater

simi delitiarum nostrarum flosculi haud aliter quàm aboribus autumno folia decidunt:& dulcissimarum cogitationum vice, frontis rugæ, ac nubeculæ, mentis tristitia, ac mœtores,vitæ calamitates,& miseriæ subeunt: adeo vt nõ corpus solum,verum etiam animus(qui ferè sequitur dispositionem corporis)malè ac molestè se habeat:nec quicquam præteritarũ voluptatũ retinet,preter vnam,eamq; tenacem iuuentutis memoriã.Quæ quàm diu superfuit,cœlestia terrenaq; omnia iuuenilibus oculis arridere videbantur,iucundissimæ quæque affectiones ex animis nostris, tanquam ex hortulo amæniſſimo vere iam tum existente indies excreuerunt. Quocirca cùm vitæ nostræ sol atq; lumen versus occasum voluere occœperit, operæprecium fortasse fuerit, nihil eorum quæ præterita sunt, reminisci: quin potius (vt inquit Themistocles) obliuionis artem edisce re. Ita enim sensus nostri fallaces sunt,vt animi quoq; iudicium nonnunquam fallant. Senes itaque illis hominibus persimiles mihi videri solent, qui cùm è portu in altum soluerint, retro in terram oculos contorquent: quam dum seriò intuentur, littus illis secedere, nauis verò consistere videtur: cum re ipsa, nec portus,nec terra, nedum anteriores nostræ voluptates aut deliciæ moueantur,sed nos huic mortalitatis puppi insidentes, alij alios per mare turbulentum eousque insequimur, dum vel scopulis ijsdem illisi naufragium patiamur, vel vndarum gurgitibus oppressi, ad portum denuo redire frustra & incassum contendamus.Animus proinde senilis,cum nulla subiecti proportione, nulla apta harmonia voluptates haurire ac percipere possit, febricitantium similis fit,quibus cum palatum, gustandiq; organa,crassissimis vaporibus obstipentur: suauissima quæq; acerba, atq; insipida existimare solent.Ita hominibus senio confectis,cùm voluptatum desiderio aliquo teneantur, ad easdem tamen male dispositi & penitus inepti sint, omnes iucunditates superiorum temporũ delicijs peiores multo & frigidiores putant: cùm istæ tamen eædem sint,ipsi verò à seipsis longè alieniſſimi.Quibus oblectamentis, cùm iam sese orbatos intelligant: præsentia tempora tanquã omnium iniquissima detestantur,nullã in seipsis rerum vicissitudinem agnoscentes.Cùm verò preteritas iam pridem voluptates in memoriam reuocent, illius

Themistoclis ars.

Similitudo aptissima.

quoq;ætatis meminerunt, in qua illæ contigerant: eamque propterea ſummis laudibus afficiunt, quia illarũ delectationum quaſi quendam odorem illius recordatio vnà adferre ſolet. Denique ſic ſunt affectiones noſtræ, vt illa omnia quæ dolores noſtros comitantur, cum odio quodam repetamus: quæ verò ſimul cum voluptatibus noſtris communicata ſunt, eadem ſumma benevolentia complectamur. Vnde illud euenire ſolet vt amantium oculis feneſtra ſæpenumero aliqua (etiamſi occluſa fuerit) mirum in modum grata ſit, quoniam in illa amatam mulierculã iam antea conſpexerint. Nonnunquam etiam annulum, epiſtolam, hortos, cæteroſque locos, tanquam amœniſſimarum delectationum conſcios amplexamur. Contra verò cubiculum omnibus ornamentis refertiſſimum, exoſum ſemper eſſe ſolet, ſicubi in eo vel vincti & religati fuerimus, vel cuiuſuis præterea doloris acerbitatem perpeſſi. Noſtra certè memoria, nonnullos ipſi vidimus, qui non ſolùm ab ijs ſcyphis, ſed eorum etiam ſimilibus abhorrebant, in quibus ægroti medicamentũ imbiberant. Quemadmodum enim ſuperioribus illis feneſtra, annulus, atque literæ, grata quadam recordatione in voluptatis parte habebantur: ita omnino iſtis poſterioribus cubiculum altera cuſtodia, cyathus verò nouus morbus videbatur. Idem eſt in hominibus ætate prouectis, dum elapſa vel laudant, vel inſtantia vituperant. Et quemadmodum de reliquis ferè rebus, ita etiam de Principum Aulis fabulantur. Quaſcunque enim illi meminiſſe poterunt, eas, hodiernis, multis gradibus anteponunt, & propter loci amplitudinem, & propter hominum in ijs agentium ſingularem in omni re præſtantiam. In eo ſermone ſi forte longiùs expatientur, ducis Philippi aut Borſi Regias (pluſquam credibile eſt) efferunt. Nicholai Piccini apophthegmata, & argutè dicta commemorant: eam illorum temporum virtutem fuiſſe venditant, vt nec aperta pugna, nec occultum homicidium, non dolus, non inſidiæ, ſed apud omnes ſumma fides, ſumma æquitas, ſumma benevolentia, vbiuis extiterint: deniq; eam fuiſſe vniuerſorum integritatem, vt Curiales ſinguli, tanquam viri religioſi haberentur: neminem alteri ſine ſummo diſcrimine detrahere, nulli mulieri vocem inhoneſtam, nulli impuræ libinis ſignum dare, auſum aliquando fuiſſe,

Senes ægrotantium ſimiles.

Philippi & Borſi Regiæ.

Nicholai Piccini apophthegmata.

ſſe. Noſtris contra temporibus, omnia ſic eſſe conuerſa, nõ ſolùm vt amor ille fraternus funditus deperierit, omneſque bene viuendi conſuetudines: ſed eorum loco inuidiam, diſſimulationem, ſcommata, ſcurrilitatem, libidinoſam vitam, vitia prope incredibilia ſucceſſiſſe: poſtremo fœminas audacia inuerecundas, viros turpitudine effœminatos. De veſtibus quoque omnino non ſilent, quas nouitias, inhoneſtas, molles, meretricias appellant: & vt vno verbo dicam, in nobis infinita reprehendunt, quæ re ipſa reprehenſione digniſſima videntur. Negari enim non poteſt quin homines inter nos ſcelerati & flagitioſi exiſtant, quin ætas noſtra multo plures vitiorum ſentinas habeat, quàm ea, quam illi tantopere admirantur. Iniquè tamen & futiliter iſtius diſſimilitudinis rationem rimantur & exquirunt: in eoq; grauiter delirant, quod nihil mali in toto terrarum orbe (quod fieri non poteſt) extitiſſe fateantur. Cùm enim bonum malo ex aduerſo repugnet, neceſſum eſt ex iſta oppoſitione, & cõtrarietatis ſtatera atq; libraméto, alterum alteri quodãmodo adſit atq; ſuffragetur, vt vno vel deficiente, vel exuperante, alterum continuò iuſta proportione deficiat aut redundet, iuxta illud Dialecticorum axioma, Poſito vno contrariorum, ponitur & alterũ. Quis ab omni ratione adeo eſt alienus, vt illud non intelligat, iuſtitiam eſſe nõ poſſe, niſi etiam eſſet iniuria? quæ verò fortitudo niſi foret ignauia & timiditas? quę continentia niſi plurimi incontinentes & intemperati? quæ ſalus ſine ægritudine? quæ veritas, ſine vanitate? quæ denique fœlicitas ſine infortunio & miſerijs? Socrates itaq; apud Platonẽ (nec iniuria) videtur admirari Æſopum fabulam non finxiſſe aliquam in qua Deus ſiue natura (quoniam vnire & commiſcere non potuit) contrarietates extremis ſaltem punctis atque terminis non colligarit: ex qua illud manifeſtè oſtendiſſet, vnius corruptionem, generationem eſſe alterius. Vix enim voluptas aliqua noſtris ſenſibus iucunda videri ſolet, niſi dolor aut ægritudo aliqua præceſſerit. Cui enim noſtrum quies grata eſt, niſi tædium & defatigationem iam antea ſenſerit? Quis eſculentis, poculentis, aut ſomno delectaretur, niſi inediam, ſitim atq; vigilias perpeſſus eſſet? Credo equidẽ animi paſſiones & impotẽtias hominũ generi à natura tributas, nõ in eũ finẽ vt ijs omnino

Veſtitum ſenes hodierni reprehendunt.

Vnius contrarii corruptio alterius generatio.

tanquam furijs excruciaretur (iniquè enim comparatum eſſet vt omnis bonitatis parens, in hoc vno nouerca eſſet) quin potius, cum illius beneficio ſanitas, valetudo, voluptas, cæteraque bona omnia concedantur, ægritudines, morbi, calamitates, videntur quoque permiſſa, vt ijs quandoque interuenientibus, alia illa clariora exiſterent. Cum itaque virtutes omnes naturæ liberalitate atque beneficentia contingant, ſicubi eadem minus benefica fuerit, neceſſe eſt continuò vitia tanquam catena aliqua connexa ſuccedant. Ita alterum alterius ſiue incrementum ſiue diminutionem fataliter inſequitur. Quoties itaque ſenes ſuperiorum temporum Aulas proinde laudant, quod in illis homines adeo improbi & flagitioſi non fuerint, vti noſtro ſæculo ſunt: illud interim obliuiſcuntur, viros adeo probos & in omni re præſtantes iam tum non fuiſſe, vti nunc ſunt. Nihil enim tam in extremo malum eſt, quàm id quod ex corrupto atq; putreſcente bonitatis ſemine exoritur. Quocirca cùm ingenia multò hodie quam olim acutiora natura procreauerit: & illi qui dulciſſimos virtutum fontes inſectantur, vberius eoſdem imbibunt, & illi, qui ſeſe vitijs tradunt, in illorum voraginem procliuius irruunt. Neque verò propterea laudem aliquam promerentur maiores noſtri, quod malum non fecerint cùm id neſcirent: nam etſi minus egerent fortaſſe quàm nos, id tamen commiſerunt quod illis teterrimum videbatur. Eorum verò ingenia noſtrorum hominum acumine longè inferiora fuiſſe, ex literis, picturis, ſtatuis, ædificijs reliquiſq; eorum monumentis facillimè perſpicitur Multa præterea in nobis ſenes reprehendunt, quæ in ſeipſis nec bona ſunt nec mala, nulla alia ratione freti, niſi quòd illi eadem ipſa in more non habuerint. Iuuenis (inquiunt illi) per vrbem non equitato: mulos in plateis non aſcendito, pellibus non induitor, togis talaribus longiſue in hyeme non vtitor, pileum ceu galerum (donec annum viceſimum octauum attigerit) capite non geſtato. Denique alias leges innumeras iſtis non diſſimiles nobis imponunt, in quibus valde profecto hallucinantur. Nam præterquam quod iſti ritus atq; habitus magnam in ſe vtilitatem habeant, conſuetudine etiam, & communi quadam delectione confirmãtur. Nõ ſecus ac in illis temporibus more approbatum fuit, cum

Senum regula.

iter facerent, tunicis conciſis & manicatis, cùm domi eſſent, crepidis patulis & fibulis coriaceis vti: & (vt magis delicati viderentur) Niſum compreſſo pugno nulli vſui deſeruientem indies geſtare. Quoties verò vnà cum fœminis ſaltarent, earum manus contingere piaculum putabant. Quę quidem omnia vti noſtris temporibus inueterata atque abſurda, ita in illa ætate præclara videbantur. Nobis itaque pari ratione noſtræ memoriæ conſuetudines ſequi liceat, eorumque hominum calumnias prorſus contemnamus, qui dum ſe laudare moliuntur, ad viceſimum vſque ætatis annum cum matre & ſororibus ſe concubuiſſe venditant, nec multis poſt annis fœminarum vſum & congreſſus muliebres pertentatos habuiſſe. Nunc verò pueros ab ouo vix dum emerſos, plus ſceleris & flagitij cognoſcere, quàm olim confirmatæ ætatis viros. Quod dum illi incautè confitentur, illud non meminerunt, plus eos noſtris infantibus ingenij, quàm illorum ſenibus attribuere. Deſinant igitur aliquando tandem in noſtra tempora ita acerbè inuehi, tanquam vitiorum omnium fece & colluuie contaminata, quæ ſi è medio ſuſtulerint (quod fieri non poteſt) virtutum etiam riuulos neceſſe eſt exhaurire. Meminerint etiam inter antiquos illos Heroes (quorum virtutes atque ingenia pluſquam humana fuerunt) infandos quoſdam & ſceleratiſſimos homuncione s fuiſſe. Qui ſi etiamnum viuere potuiſſent, tantum iſtius ætatis homines impuriſſimos flagitijs anteuerterent, quantum illi alij bonos huius ſæculi viros probitate præſtarent: quod omnium ferè hiſtoricorum teſtimonio probari exiſtimo. Verũ hominibus ſenio confectis ſatis ſuperque reſponſum opinor. Huic itaq; ſermoni finem imponam, qui etſi longior videri poſſit, à propoſito tamen alienus non eſt. Nam cùm aulas hodiè noſtras non minore gloria atque eſtimatione dignas, quã antiquas illas oſtenderim, & aptè ad propoſitam de viro Curiali diſputationem reuertemur, & qualis vrbinatium aula fuerit, facilè colligetur: & quã eximia princeps illa extiterit, quæ tot indies præclariſſimis ingenijs circumſtipata erat: poſtremò quàm vere fœlix fauſtumque illorum hominum commercium & ſocietas appellari poſſet.

Cum igitur viri fœminæq; nobiliores inſequente die conueniſſent

ueniſſent, permulta de ſuperioris noctis diſputatione vltrò citroque agitata ſunt. Iſtas commentandi & quaſi ruminandi occaſiones Præfectus dabat: qui dum auidè ab omnibus ſciſcitaretur, eidem ſumma varietate (vti tali in re fieri ſolet) reſponſum erat. Nam homines (vt ſunt multiplici ingenio) alij alia magnoperè laudabant, iamque eo ratiocinando peruentum erat, vt quid ipſe Comes ſentiret, valde dubitaretur. Alios intellectus, alios memoria fefellit: totus itaq; in eo ferè dies conſumptus eſt. Cùm verò adueſperaſceret, Præfectus generoſis comitatus, ociùs adferri, & menſæ imponi dapes iuſſit: exacta cœna, ne tẽpus intercideret, Duciſſam adijt, quæ cùm tantam cohortem citiùs quàm fieri ſolet, adueniſſe videret: magnum (inquit) onus, vt mihi videtur (Frederice) humeris tuis impendit, grauis tibi aduerſaria cõſtituta eſt ſcilicet expectatio. Hic ſubitò Aretinus: Quodnam (inquit) iſtud onus eſt? An quenquam exiſtimas adeò hebetem & inſulſum eſſe, vt cùm optime poſſit, differre id malit, quàm oportunè & maturè facere? Tum Fredericus in Aretinum conuerſus: Numnon iniquo me pondere grauatum exiſtimas, cùm mihi modus, ratio, tempus Curiali noſtro præſcribenda ſint, quibus omnia iam anteà eidem attributa quodammodo condire atq; temperare debeat? Hęccine parua ſunt? Non ſunt hercule magna (inquit Aretinus:) nam ad iſta vniuerſa (vt heri Comes ingenuè) ſatis eſt rationis & iudicij ſtatêram adhibuiſſe: quod ſi tempeſtiuè & decorè fecerit, alijs præceptis non erit opus. Quis enim tam mentis expers eſt, vt cum alij muſicis incubuerint, arma ferrumque capiat? Aut per plateas (etiamſi optimè ſciat) ſaltare delectet? aut matri cuipiam filiorum funera & exequias flebeliter obeunti, argutijs & ridiculis obſtrepat? Hic Fredericus nimis (inquit) Aretine in extremis verſaris: nam, nec ſemper ad decorũ æquabilter diſpoſiti ſumus, nec quid ſit planè perſpicimus, nec omnia pecata paria exiſtimo. Fieri ſane poteſt, vt qui communes errores declinauerit (vt eſt illud in foro mimicè ſaltare) vix tamen ſe cõtineat, quin ineptè ſe laudet, & ridiculũ aliquod tam imprudenter aſſutiat, vt cùm minus oportunum ſit, frigere videatur. Iſta quaſi velo aliquo peritè cooperta eſſe debent, nuſquam vt homines obliuiſcantur, quis iſtorum

rum author fuerit: & quanquam permulta ſint, quæ oculis noſtris tenebras offundunt, præcipuè tamen ambitionis caligine occœcantur. Nam quod quiſque noſtrum profiteri ſolet, in eo ſe putat eſſe peritiſſimum: ſed verè nec ne, id cogitet, nihil eredit intereſſe. Probè itaque in iſtis rebus verſari (vti mihi videtur) in electionis iudicio conſiſtit, id eſt, ſi quid magis minuſuè deceat, quid tem pori, locoque cõgruum ſit animaduertat. Quæ quidem prudentia, etſi Curiali noſtro abundè inſit, in rerum differentijs inueſtigandis melius tamen hoc fiet, ſi deſtinatis præceptis quibuſdam & quaſi fundatis principijs innitatur, quàm ſi generalibus & incertis metis collimauerit. Cùm itaque ſuperiori nocte Comes tam luculentam & copioſam de Curialitate orationem habuerit, magnoperè vereor, ne ego huic nobiliſſimæ ſocietati, in eo quod mihi impoſitum eſt, peræque non ſatisfaciam. Tamen vt illius mecum aliqua ex parte laudes cõmunicentur, & vt errori nihil loci relinquatur, nuſquam illi occurram aut contradicam. Nam quod ad generis nobilitatem attinet, ad corporis conſtitutionem, ad indolem eximiam, ad honeſtam faciam, omnino mihi cum illo cõuenit: illud etiam adijcio, eo modo vitam atque actiones omnes componere Curialem oportere, vt ſiue alij inſeruiat, ab eo non immeritò diligatur, ſiue cum ſuis viuat, odium atque inuidiam virtute anteuertat. Quod quidem, quàm in ſe difficile ſit, quiuis colligere poteſt, ſi quàm pauci eò peruenerint cõſiderauerit: quia natura ſic propenſi ſumus, potius vt reprehendamus ſi quid erratum ſit, quàm laudemus ſi quid bene factum videatur. Quorundam verò ea nequitia atq; inuidia eſt, vt etiamſi cùm probè quid fiat ignorare non poſſint, id tamen ſollicitè agunt, vt in nobis vel reprehendant, vitioſa, vel aliquid vitiorum ſimile effingant. Diligens itaq; cautio Curiali noſtro adhibenda eſt in omni tum dicto, tum facto, non ſolum, vt parte aliqua excellat, verùm etiam vt totius vitæ curriculum huic parti reſpondeat, ne quando ipſe ſibi diſſidere videatur, ſed vna eademq; quaſi fabrica, omnium illius conſuetudinum ſit, omneſq; illius actiones (quod Stoici in ſapiente requirunt) ab omnium ſimul virtutũ fontibus deriuentur. In quibus etſi vna fortaſſe aliqua reliquis præſtet & emineat: ita tamen cõnexæ & vnitæ ſunt, vt ad vnum

Quiſquis ſibi placet in eo quod ſcit.

Qui vnam habet virtutem is omnes habet.

num omnino finem tendant & inſeruiant. Quocirca in eo diligenter elaborandũ eſt, vt iſtas corporis animique dotes diſertè cum ratione oſtendat, nunc comparatione adhibita, nunc contrariorum adiunctione, id quod à pictoribus peritis fieri ſolet, qui rerum ſublimium vertices lucidiores faciunt, vt valles obſcuriores appareant, & ima quæque loca vmbris ſpiſſioribus obducunt, vt altiora magis eluceant: denique & colores contrarios confundunt, & figuras diuerſiſſimas ex aduerſo collocãt, vt quod ſæpius variare deſiderant facilius ex animi ſententia conficiant. Hinc in hominibus ſtrenuis & bellicoſis manſuetudinem admirari ſolemus: & in illis vti fortitudo cum morum ſuauitate coniuncta, illuſtrior ſolet exiſtere: ita modeſtia fortitudinis acceſſu atque ſplendore mirificè augetur. Proinde pauca demiſſè loqui, multa magnificè agere nuſquam de ſe prædicare, diſſimulare prudenter, quod ſuo iure vendicare quis poſſit, omnes animi virtutes, omnes corporis actiones illuſtrat. Noſter itaq; Curialis regulis quibuſdã vniuerſalibus addictus eſto, quæ ſi à me breuiter pertractentur, huic muneri ſatisfeciſſe mihi videbor. Harũ prima eſt (vti præclarè Comes heſterno die) vt omni in re curioſam affectationem tanquam ſaxa & ſcopulos effugiat. Deinde accuratè viderit, quid ſit quod vel dicere vel facere moliatur, quo loco, quo tempore, quibus aſtantibus, quæ cauſa, cuius ætatis ipſe fuerit, quid profiteatur, quo propendeat, quis finis erit, quæ media, quæ diſtinata. Quod cùm attentè fecerit, ſuo hæc omnia ordine, cum vel dicere, vel facere quid velit, obſeruet. Hic cum paulum Fredericus conſiſteret, parum (inquit Morellus Hortanenſis) iſtis tuis regulis profeciſſe mihi videor, tãtũdẽ iam ſapere me ſentio quantum antea quàm vocem aliquam emiſeras: eaſdem tamen ſæpius mihi à fratribus religioſis inter confitendum inculcatas memini, quas, niſi fallor circumſtantias appellant. Arriſit hic Fredericus, & ſi bene (inquit) memineris, iſtã legem ſuperiori veſpere Curiali noſtro Comes impoſuit, vt ſummam armorum curam haberet. De quibus quoniam eſt ab eo ampliſſimè dictum, nihil eſt cur ego iſtis valde immorer. Hoc vnum tamen non tam diſerti præceptoris quàm monitoris non improbi præceptum teneat, vt ſicubi vel leui certamine, vel aperto prælio cum hoſte congrediendum ſit, pru-

In viro forti manſuetudinem admiramur.

prudenter ſibi proſpiciat,vt & loco à multitudine diſiuncto, & quàm minimo ſtipatus comitatu,vel coram ipſo principe vel ſpectãtibus totius exercitus præcipuis & primarijs ducibus,res magnas aggrediatur.Iniquum enim eſſet egregia facinora non propalari,& quaſi in lucem clariſſimam non deferri.Nam & leues auras, & inanes rumuſculos conſectari futiliſſimum eſt: & veram tamen gloriam, tanquam iuſtiſſimam virtutis mercedem renuere, longè eſt iniquiſſimum. Illud ſanè ſæpius animaduerti quoſdã cùm fortes robuſtiq; eſſent,a deo quandoque deliraſſe, vt maioribus ſe periculis obijcerent,dum prædẽ pecuariam abigerent,quàm cùm vrbis nobiliſſimę muros conſcenderent.Quod noſter Aulicus nuſquam faciet,ſi propoſitum bellorum finem ante oculos retineat, nimirum victoriam & immortalitatem.Præterea ſi publicis ſpectaculis ſe immiſcuerit,dum vel haſtis concurritur,vel gladiis decertetur,vel ludus arũdineus exerceatur: meminerit vbinam gentium ſit,quibus ſpectatoribus res agatur,vt eorum oculos armorum ſplendore, equorum phalaris, ephipijs diuerſicoloribus, ſymbolis vocalibus, tanquẽ adamas ferrum ad ſe alliceat.Neque verò cùm iſtæc aggredienda ſunt,inter vltimos in publicum prodierit. Sic enim vulgus,ptæcipuè mulieres affectę ſunt: vt primis multo magis quàm poſtremis moueantur.Nam natura hominis nouitatis auida,in rerum initijs,vel minima quæque notare, atque altius animo infigere ſolet, cùm verò paulò diutiùs in vna re aliqua immorati fuerint, non ſatietate ſolũ,ſed etiã tædio afficiuntur. Vnde egregius apud Romanos iam olim hiſtrio fuit:qui illud curioſè obſeruabat,vt primis ſemper in ſcenam atque theatrum ſe proriperet.Quod ſi igitur noſter Aulicus de armis fortẽ diſſeruerit,eorum vitæ morumq; rationem habebit,quibuſcum agit, vt alio modo cum viris,alio cum fœminis colloquatur: & ſi propriæ laudes caſu aliquo ſibi ſe offerant,diſſimulet prudenter,quod valde deſiderat,& quaſi forte fortuna,& per tranſitũ in eum ſermonẽ inciderit)illam cautionem & ſapientiam adhibeat,quæ à Ludouico Comite heri ingenuè deſcripta eſt. Tunè nunc noſtras leges atque normas(optime Morelle)nihil proficere exiſtimas? Num non familiarem illum noſtrum de quo poſtridiè ſermonem habuimus,oblitum prorſus cõfitebere,

Symbola vocalia ſunt ſententiæ inſcriptæ.

quocum

quocum illi res eſſet, & quorſum illa tenderet oratio? Qui vbi cum fœmina quadam ignota gratiam inire vellet, in ipſo congreſſus exordio, & quaſi veſtibulo, pugnas narrauit, quot homines ſua manus occidiſſet, recitat, quàm ſemper impauidus atque audax fuiſſet, fulminat: nec hîc deſiſtit, quin eam Romphęis ludere, ſecuribus armatam atque inermem ſe defendere, pugionum ictus declinare (ſi Dijs placet) edocere vellet. Quibus cum eam obtunderet, ita obſtupefacta eſt, vt ſe libentiſſimè ab eo ſubduceret, ne eã quoq; ſicuti ſuperiores illos trucidaret. In iſtos omnino errores facilè illi incident, qui eas circumſtantias diligenter non animaduertũt, quas tu te ab hominibus religioſis audiſſe confiteris. In corporis igitur exercitijs, quædam ad publica tantummodo ſpectacula pertinent, vt haſtis concurrere, gladijs ludere, arũdinibus iocari, reliqua omnia armorum propria ſunt: quę ſicubi inciderint, adeò equis, armamẽtis, reliquiſq; vtẽſilibus inſtructum eſſe oportet, nihil vt illi deeſſe, nihil incongruum videatur. Sin verò aliquid in eo inchoatum, aut minus egregium appareat, prorſus deſiſtere præſtat, quàm ſe turpiter interponere. Nam ſi minus ſtrenuè quid fecerit, excuſari non poteſt, cùm hoc illius ſcientiæ atq; artis fuerit, bene inſtructum eſſe, & res præclaras gerere. Huic proxima deliberatio eſt accuratè vt viderit: non modo in quo procinctu & corona res mãgnas ſuſpiciat, ſed etiã cum quo hominũ genere contendat. Minimè enim conuenit, vt qui generoſo animo eſſe debeat, ruſticis certaminibus, aduerſarijs agreſtibus, ſocijs ſquallidis & pannoſis ſe committat. Tum Gaſparus Pallauicinus, in noſtra (inquit) Longobardorum patria nulla eſt iſtarum rerum cura. Nam adoleſcentes ferè generoſiores profeſtis diebus rapidiſſimo ſole cum ruſticis, vel ſaltando, vel currendo, vel luctando, vel peſſulis & vectibus proijciendis gnauiter contendunt: & in eo quidem minimè mihi reprehendendi videntur. Nam in illis nulla eſt de nobilitate controuerſia, ſed fortitudinis cuiuſdã & quaſi dexteritatis, in quibus nonnũquã vulgaris quiſpiam nobiliſſimis viris nuſquam eſt inferior. Atq; hæc quidem popularis conſuetudo & affabilitas, ingenuam in ſe quandã & amabilem liberalitatem continet. Iſthæc in ſumma æſta-

Nihil in Curiali diſſonum.

te ſaltatio (inquit Fredericus) minimè mihi arridet, neque ſatis perſpicere poſſum, quid in ſe vtilitatis aut emolumenti habeat. Qui verò cum ruſticis ſaltare, concurrere, luctari volet, ea omnino aget, potius vt ſui ipſius periculum faciat, &(vt dici ſolet)humanitatis magis impulſu, quàm contentionis deſiderio. Inter quos niſi certam habeat quaſi in manu victoriam, nunquã ſe caſus incertitudini committat. Turpe enim valdeque indecorum eſt, hominem liberè natum, à terræ filio(neſcio quo) præſertim luctando ſuperari. Præſtat itaque (mea ſententia) nihil cum illis contendere, circumfuſa præſertim multitudine: nam & parui momenti lucrum eſt ſi vicerit (quod eſt incertum) & magnæ infœlicitatis diſpendium, ſi victus fuerit, quod eſt fortuitum. Et quoniam pila palmaria ſpectante populo plerunque ludi-
Curiali cum terræ filijs nõ eſt certandũ.
tur, in ea(vti cæteris omnibus)Curialem noſtrum ſcitè & decorè ſuas partes agere volumus: non ita tamen quaſi eam profiteretur, aut quicquam ex ea laudis aucupetur. Nam arma ſolummodo tanquam facultatis ſuæ propriæ, eidem permittimus. Eorum itaque ſimilis non erit, qui ita muſicæ ſtudio trahuntur, vt ſicubi cum aliquo colloquantur, ſi paulùm reſpirauerint, ſtatim cantillare incipiunt. Alij cùm in templis, atque plateis ſint, nunquam ſaltare deſiſtunt. Nonnulli ſi amicis in foro aut vbiuis præterea obuiam dederint, vel ludum gladiatorium ſimulant, vel paleſtram imitantur, vel aliud quippiam apertè oſtentant, in quo illi inſigniter debacchantur. Tum Cæſar. Multò meherculè melius Cardinalis quidam noſter Romæ facere ſolitus eſt, qui cum valdè iuuenis ſit, ſequè viribus & corpore valere ſentiat, ſi qui ad eum interdiu acceſſerint, etiamſi antea nunquam eos viderit, in hortum tamen ſecretiorem deducere ſolet, & ſeriò eiſdem perſuadere, vt exutis veſtibus vnà cum eo proſiliẽdo decertent. Riſit hîc Fredericus. Deinde progreditur. Alia quædam exercitia ſunt, quibus & publicè & priuatè vti licebit, vt tripudia & choreæ, in quibus Curiali noſtro magna animaduerſio adhibenda eſt. Nam ſi aſpiciente populo ſaltandum fuerit, dignitatem conſeruare meminerit, motu decoro, geſtuſque ſuauitate temperatam. Et quanquam membrorum agilitate præſtiterit,
Saltatio curioſa Curiali non decet.
tamen in illam pedum velocitatem, numerumque geminatum

natum non incurrat, qui Barlettam noſtrum etſi deceat, generoſo tamen minimè conueniet, niſi fortè in cubiculo priuatim (vt nos iam ſumus) id fecerit, in quo Tlymelicos, mimicos & moriſcos ſaltando imitari licet: in locis publicis nō item, niſi perſonatus fuerit. Tum enim haud magni intererit, etſi omnes, quis ille fuerit, coniecturis conſequentur. Neque enim vlla eſt honeſtior ratio, qua ſe oſtendat qui vir ſiet, ſiue armatus, ſiue inermis ſit. Illud ipſum enim perſonatum eſſe, mirificam quandam licentiam vnà ſecum adferre ſolet: qua adeò liberè iam tum vti quis poterit, vt eam ipſam perſonam, quàm affectat maximè, facillimè poſſit induere: reliqua verò quæ minoris momenti ſunt, cum contemptu reijcere. Quæ actionis varietas, actus noſtros non mediocriter illuſtrat. Nam & adoleſcentem ſenili veſtitu ita ornari, vt illius agilitati nihil obſtet, & militem ſtrenuum, agreſti paſtoris habitu ſic veſtiri vt equo tamen eximio inſideat, neſcio quid habet in ſe reconditum & excellens. Nam vbi primum aſpicientium in eos oculi conijciuntur, illud animo concipiunt, quod ſenſus primum detulit: cum verò maiora prętari vident, quam veſtitus pollicebantur, vix dici poteſt, quàm cumulatam voluptatam perſentiant. In iſtis itaque oblectamentis, in quibus noua oris figura effingitur, Laruatus vnuſquiſque à ſeipſo diſſentiat. Principi etenim conſentaneum non eſt, principis perſonam induere. Nam & ſpectatores qui nouitatis ea in re auidiſſimi ſunt, nihil noui percipient, & qui tum ſeriò, tum ſimulatè, princeps eſſe intelligitur, earum rerum gerendarum libertatem amittit, quæ Principi minus conuenientes videbantur. In quibus exercitijs, ſi fortè armorum exercitatio inciderit, opinionem afferret populo, magis id ab eo fieri, vt aliorum vires effugiat, quàm vt regium ſe virum prętet: & regalem maieſtatem ſępiùs ioco ementitus, vix eandem retinebit, cùm ſeriò res illud ipſum efflagitet. Verùm ſi ita vſu venerit, vt regia dignitate ſepoſita, inferioribus ſui copiam faciat, ita ſe ad tempus tantillo honore exuat, vt maior illi ab vnoquoque ſuo merito attribuatur, planeque perſpiciatur, eundem non tam authoritate, quàm virtute principem eſſe. Eadem omninò Curiali noſtro in publicis armorum exercitijs diligenter obſeruanda ſunt: ita tamen vt ſuæ conditi-

Sua perſona, Laruato non eſt tenenda.

conditionis atque ſortis prudenter ſemper meminerit. Verum in luctatione, in arte inſultoria, in curſu, in proſiliendo, vel plebis aſpectum effugiat, vel eidem ſe rariſſimè obijciat. Nihil enim in rerum natura adeò egregium & excellens eſt, quo vulgus ineers citiſſimè non ſatietur: eoque minus æſtimet, quò ſæpius videat. In muſicis idem præceptum teneatur, in quibus noſtrum Curialem nolumus eorum eſſe ſimilem, qui vbicunque fuerint (etiam clariſſimis viris præſentibus quos antea nunquam conſpexerint) nec ab alijs exorati, nec ipſi valdè periti, quicquid ſciunt) aut multo etiam magis) inuerecundè profundunt. Vnde & conſultò videntur acceſſiſſe vt id faciant, & nihil præterea profiteri exiſtimantur. Ad muſicam itaque tanquam inuitus & coactus accedat, magisque vt tempus fallere, quàm peritiam ſuam oſtentare videatur: nec aſtantibus primarijs viris, nec multitudine circumfuſa. Et quanquàm ſummum in ea illius artificium ſit, ſtudium tamen & induſtriam diſſimulet: ita illud ipſum, quod in ſe nihili pendere videtur, in alijs efficiet egregium atque admirabile. Tum Gaſparus Pallauicinus, quoniam muſicæ (inquit) multa ſunt genera (aliud enim viua voce, aliud inſtrumentis exprimitur) illud libenter intelligerem, & quod iſtorum præſtantiſſimum ſit, & quæ tempora huic tanquam maximè opportuna inſeruiant. Præclarum muſicæ genus (inquit Fredericus) mihi videtur, cùm iuxta proportionem notarum libris inſcriptarum ſcitè & eleganter canimus: ſed illud meo iudicio longè præſtantiſſimum eſt, flexiones molliores & falſas voculas vnà cum violarum ictu exprimere. Nam & tota ſuauitatis ratio, in vno aliquo conſiſtit, & ſenſus nulla diuerſarum partium varietate diſtracti, vberius voluptatem percipiunt, errores etiam leuiſſimi faciliùs & percipiuntur, & nonnunquam etiam euitantur. Verùm omnium multò ſuauiſſimum illud eſt, rithmo aliquo fidibus ſuccinere, illam ſiquidem vim atque emphaſim harmoniæ proportione vnumquodque verbum ſortitur, vt mirificas nobis paſſiones nonnunquam admirationem excitet. Nonnulla præterea Muſicæ genera ſunt, quæ ſuam delectationem atque ſuauitatem habent. Nam & illa inſtrumenta, quæ neruis fibuliſque tanquam repagulis diſtincta ſunt, perfectam in ſe conſonantiam elicere

Muſicæ varietas.

elicere ſolent, & multiplici facilique dulcedine audientium animos afficiunt. Et ille quadruplex violarum concentus, vix dici poteſt, quàm iucundam artificioſamque harmoniam in ſe contineat. Iſtis omnibus humana vox non adiumento ſolùm, ſed etiam ornamento eſt. Quo in genere Curiali noſtro ſatis erit mediocriter inſtructum eſſe, quo tamen peritior erit, eo meliori numero apud omnes fuerit: dum illis tamẽ inſtrumentis nimium ſe non immiſceat, quæ quoniam à Minerua & Alcibiade repudiata ſunt, faſtidioſa & indigna homine libero videri debent. Verùm ad iſtarum relaxationum tempus maximè idoneum veniamus. Quod meo iudicio tum ſemper peroportunum eſt, cùm nec quicquam aliud occurrat, quod agi debeat, & domeſtici noſtri atque familiares vndique circumfuſi ſunt, aſſidente præſertim muliercularum corona, quarum aſpectu, aſtantium affectiones facilius excitantur, & muſicæ voluptate ſuauius deliniuntur, & ipſi etiam actores, viuidi magis atque animoſi fiunt. Multitudini tamen (ignobilium ſaltem virorum) tanquam monſtro aliquo aut piaculo abſtinendum eſt. In quo quemadmodum in reliquis, ratio atque iudicium actionum omnium gubernaculum atque clauum tenere debent. Nam de rebus ſingulis dari præcepta non poſſunt. Æquum itaque iudicem in ſe ipſum Curialem noſtrum oportet eſſe: quod ſi ſapienter præſtiterit, & tempori ſagaciter inſeruiet, & in quam partem aſtantium animi propendeant, nullo negocio perſentiet. Inprimis verò ætatis ſuæ rationem habebit. Indecorum enim (ne dicam ridiculum) eſſet, hominem videre ætate confectum, capillis niueis, dentibus aut putridis, aut omnino nullis, plenum rugis & ſulcis, citharam in magna fœminarum frequentia pulſare, fidibus occinere, cantare vſque ad lachrymas, ſaltare ad inſaniam. Immo ne tum quidem iſta decerent, ſi hæc mediocriter facere poſſet. Nam iſta cantandi conſuetudo, neſcio quid in ſe amabile habet cum amor in illa ætate planè ridiculus exiſtat. Nonnunquã tamen præpoſtero illi deo operæprecium eſſe ſolet, tanquam ad odium & ludibrium ſenilis ætatis, inueteratos animos, & corda ſenum prorſus congelata, ſuis flammis ſerò tepefacere. Tum Iulianus. Noli (inquit) miſeros ſenes iſta voluptate priuare. Nam mea memo-

Quadruplex violarum concentus.

Vox humana

Saltatio & Muſica ſenẽ non decent.

Id eſt Cupidini.

ria

tià nonnullos confirmata iam ætate, vocem magis ſonoram & digitos agiliores, quám multos iuuenes habuiſſe recordor. Nolo (inquit Fredericus) ſenibus interdicere, ſed tibi iſtisque mulierculis interdicendum cenſeo, ne iſtas illorum ineptias derideatis. Sin verò ſenex quiſpiam fuerit, qui vel fidicinis deſiderio, vel cantandi voluptate capiatur, id cautè faciat & occultè, tum cum grauibus moleſtijs, ſerijsque rebus ſatisfecerit, quibus vita noſtra, animique omnium ſunt expoſiti: in quo eam muſicæ ſuauitatem deguſtabit, quam Socrates, atque Pythagoras iam olim perſenſerunt. Verùm etiamſi nihil illi in ea ætate cum muſica commercij concedamus, tamen cum illius animo habitus vſu iam antea confirmatus inſideat, vberiorem multo plenioremque voluptatem percipiet, quam illi, in quibus nihil cognitionis aut artis ineſt. Quemadmodum enim faber ferrarius alioqui debilis & inualidus, lacertis tamen robuſto homine fortior eſt, quoniã in illis eſt exercitatior: ita muſicorum aures, citiùs atque iucundius vel minima ſentiunt, quàm hominum imperitorum, qui in illa ſcientia parum ſunt verſati. Nam nec ſubtilis ſoni varietas, eorum animos penetrat, nec veſtigium aliquod poſt ſe relinquit: ſed præſentem tantummodò voluptatem hauriunt: quod illis cum brutis quibuſdam animantibus commune eſt, Hæc itaque illa ſenum animi relaxatio ſit, quàm illi ætati, non tam ad actionem, quàm potius ad contemplationem permittimus. Idem de chorea dicendum opinor. Iſta enim priùs nobis exuenda ſunt oblectamenta, quàm id nobis ætas, & neceſſitas imponat. Hic pene commotus iracundia Morellus, quin potiùs (inquit) ſenes omnes ex Aulico commercio exterminandos eſſe, & ſolos iuuenes Curiales inſtituendos dicendum erat. Tũ ridens Fredericus, vide inquit obſecro diligẽter, num nõ illi, qui iſtis rebus profuſius delectãtur, iuuenes ſemper videri velint, num capillos adulterino colore nõ inficiãt, num quouis triduo barbas inueniliter non effingant. In quo quid aliud innuunt, quàm id quod illis tacitè natura ſuadet, iſtam nimirum vultus viuendiq; rationem, ſolis adoleſcentibus eſſe conuenientem? Ridebant hîc liberè mulieres vniuerſæ, quoniam iſthæc mordere clanculum Morellum putabant, qui iſtis paulùm dicterijs ſubiraſci videbatur,

tur. Verum nihil loci relinquens iracundiæ Fredericus, aliæ (inquit) ſunt nonnullæ, ſenum cum fœminis delectationes, illi ætati multo conuenientiores. Et quæ iſtæ ſunt, (ſi Dijs placet) inquit Morellus? Num commenticia dicere? Num fabulas aniles fingere? Id ipſum etiam placet (inquit Fredericus.) Verùm vnaquæque ætas (vt ſcitis) ſuas habet propriæs & peculiares animi cogitationes, ſuas virtutes, ſua etiam vitia. Et ſenes vti ſunt ferè iuuenibus magis prudentes, temperati, & ſagaces (quod illis dies dedit) ita quoque ſunt magis loquaces, auari, difficiles, morоſi, timidi, intra tecta ſemper rixoſi, extra ſuſpicioſi, liberis duri, conſanguineis auſteri, nemini permittentes, quod ipſi aut non amant, aut non agunt. Adoleſcentes contrà animoſi ſunt, liberales ingenui, exorabiles, ad diſcordiam fortaſſe præcipites, in amore flexiles, volubiles, inconſtantes, eodem ſpiritu & amant & oderunt, libidinibus profuſi, luxuria defluentes, benè monentibus aſperi, amicis inimiciſſimi. Reliquarum verò ætatum omnium, ſtatus virilis, id eſt, conſtans & media ætas perfectiſſima eſt: quippè quæ & iuuenili furori præteruecta eſt, & ſeniles impotentias non dum contigit. Quæ vtraque cum in extremo ſita ſint, neceſſe ſane eſt huc curas cogitationeſq; conferre, vt eos errores diligétia reuocemus, quos natura vnicuique liberaliùs profudit. Senes itaque omnium diligentiſſimè excubent, ne quando in ſuas laudes incidant, aut aliud quodcunque illius ætatis vitium: tantumque prudentiæ & cognitioni tribuant, vt eos quicunq; conſulent, oracula audire ſe putent, tanta verborum ſententiarumq; grauitate temperata, tam apta cum propoſito cohærentia, vt nec maieſtas humanitatem, nec vultus vociſque ſeueritas vrbanam feſtiuitatem excludat. Quod ſi accuratè fecerint, Curiales probi habebuntur, viris grati, fœminis iucundi, nuſquam intempeſtiui, ſemper acceptiores, quam ſi vel ſaltent mimicè, vel cantent ridiculè. Illorum enim virtus in rebus magni momenti non in ludicris oſtentanda eſt. In iuuenili equidem ætate iudicij rationem deſidero, non vt ſenum ritus & conſuetudines infœliciter imitentur (adeò enim iſta malè cohærent vt vulgo reprehendi ſolet nimia adoleſcentiæ ſeueritas) ſed vt naturalibus illorum annorum impotentijs gnauiter obſiſtant. Vndè perplacere mihi ſolet

Q.

Senum cum adoleſcentibus comparatio.

Virilis ætas. id eſt ſtatus, longè optima

iuuenis

iuuenis ille (militaris præsertim vir) qui moderatam quandam cum taciturnitate grauitatem retinet, qui nec gestus illos glorioſos, nec actionem illam turbulentam, & fastidioſam habet, quam illa ætas ſolet affectare. Maius enim aliquid (neſcio quo modo) & diuinius reliquis adoleſcentibus ſpirare mihi videri ſolet. Iſta prætereà modeſtia occultam quandam & heroicam in ſe magnanimitatem habet, quæ nõ ira elicitur ſed iudicio, nec appetitum aliquando ſed rationem admittit. Quod vt cuique fortiſſimo viro proprium eſt, ita in brutis animantibus illis, qui reliquis natura nobiliores ſunt, perſpici poteſt, vt in leone atque aquila. Neque ſanè á ratione alienum videri debet. Impetus enim repentinus ille qui ſine vocis aut alterius cuiuſcunque paſſionis argumento, ſubitò tanquam tonitrus aut tormenti ictus erumpit, multò violentior illo eſt, qui ſensìm & quaſi gradibus quibuſdam incaleſcit. Hi igitur qui cùm aliquid moliantur, adeò multis verbis vtuntur, adeò ſeorſum deorſum ſaltant, ac reſultant, vt nec conſiſtere poſſint, & in extaſim quandam incidiſſe videantur (vt præclarè Petrus Montanus noſter ſolitus eſt dicere) puerorum ſimiles ſunt, qui dum noctu circũtuagantur præ timore vociferare & cantare ſolent, vt vel illo cantus animos addat, vel alij eoſdem animoſos eſſe credant. Quemadmodum itaque modeſta atque matura iuuentutis ratio, in iuuene laudatur, quoniam in ea morum leuitas & ferocia (peculiaria illius ætatis vitia) conſtantia temperantur & corriguntur: ita in ſene vegetiores & virentes adhuc artus, permagni æſtimare ſolemus: quoniam illa vis virtuſquè animi videtur, vt frigeſcenti iam nunc natura corpori, vegetantem quendam & admirabilem vigorem attribuat, in eaque mediocritate vitam conſeruet, quæ ab vtrisque extremis diſiuncta, omnium longè optima & præſtãtiſſima iudicatur. Verùm nihil hæc Curiali noſtro ad magnatum, generoſorum, fœminarumque nobilium beneuolentiam conciliandam proficient, niſi dulcis illius natura, & amicabiles, humanæque omnes vitæ conſuetudines fuerint. Harum rerum definitas aliquas regulas præſcribere operoſum eſſet: cum & inter ſe diuerſæ & numero infinitæ ſint. Vix enim in toto terrarum orbe, duos reperire poteris qui omni in re ſimiliter ſint affecti. Quocirca qui cum tanta hominum varietate vi-

tam acturus est (& quod magis est) qui se vniuscuiusque moribus accommodare solet, singulari & exquisito iudicio esse debet, omnium differentias studiosè exquiret, suas indies actiones pro illorum affectionibus quibuscum versatur, mutabit. De quibus alia de me præcepta non expectabitis, quàm quæ iam pridem tradita sunt: quæque iam olim à puero Morellus noster (dum religiosè confessus esset) didicisse se dicit. Subridens hic Æmilia, Siccine (inquit) Frederice, putas euadere? Siccine istos iucundissimos labores effugere speraſti? Non fiet, mihi crede: tibi siquidem eousque dicendum est, dum somnus oculos nostros, nos ipsos lectulus habeat. Itane verò (inquit Fredericus?) quid si nihil habuero, quod dicam? quid tum demum fiet? Ingenij certè tui (inquit Æmilia) periculum faciemus. Audiui hercule viros adeò ingeniosos fuisse quosdam & eloquentes, iustum volumen de muſca vt scriberēt, de febris quartanæ encomio, de laude caluitiei, & tibi nihil restat quo vnam noctem de Curialitate dicendo conteras? Iamdudū (inquit Fredericus) tantum à me dictum est, quantum duobus voluminibus opinor sufficere. Sed quoniam excusatione vti non licet, eousq; disſeram dum tu me iudices, si non officium præstitisse, at saltem quantū possum, absoluisse. Illa itaq; viuendi ratio atq; communio, cui se potissimùm accommodare debet Curialis noster ad animos omnium conciliandos, eadē ipsa est, quam illi cum suo principe intercedere oportet: quæ quidem communionis appellatio, etsi illam vitæ æqualitatem præ se ferat, quæ Domino cum seruis vix potest contingere: ita tamen in hoc tempore nominare liceat. Curialis itaq; cùm illud fortis magniq; animi specimen omnibus horis præbuerit (quod in eo iam antea necessariò desiderauimus) huc curas denique cogitationesq; omnes conuertat, vt principem non minus amore, quàm honore prosequatur: eiusquè voluntati, moribus, desiderijs, vniuersam industriam omnesq; spiritus deuoueat. Hic Petrus Neapolitanus ex improuiso inquit: Istorum hodiè Curialium (vt nouum neminē fingas) satis magna copia est. Egregium enim parasitum verbis quàm pauciſſimis expressisse mihi videre. Vide ne tute te decipias (inquit Fredericus:) assētatores enim nec dominos amant, nec amicos: id quod ego Curiali nostro præcipuè tribuendum

Curialis cum principe cōmunio.

buendum putaui. Placere ſiquidem principi, eidem obtemperare, omnes illius actiones ſedulò obſeruare, fieri quidem omnia ſine aſſentatione poſſunt. Illam enim in eo voluntatem, illas actiones intelligo, quæ cum honeſtate rationeq; cõueniunt, aut ſaltem quæ in ſe nec bona ſunt, nec mala: cuius generis ſunt illa exercitia atq; oblectamenta, quibus magis quàm ceteris princeps delectari ſolet. Iis Curialis noſter (etſi natura propenſus non ſit) ſæpè tamen ſe componet & effinget ſic, vt quoties in eum oculos princeps coniecerit, de grata re aliqua atq; vtili, ſermonẽ cũ eo habiturus videatur: Quod facilè quidẽ fiet, primùm ſi ea ſagacitate ſit, vt ſubolere & præſagire poſſit, quo princeps animo propendeat: deinde ſi eo iudicio, vt ipſe eodẽ ſe accõmodet & inſinuet, deniq; ſi ea induſtria atq; ſollicitudine, vt ſi quid iniucundius fortè intercideri, illud ipſum arte atq; diligẽtia iucundum poſſit efficere. Iſtis principijs mediocriter fundatis, videat ne præſente principe, ſubtriſtis aliquãdo, multò minus proteruus aut melãcholicus appareat: ne eorũ ſimilis ſit, qui eas fronti nubeculas inducunt, vt iurgia rixasq; (quod valdè odioſum eſt) cum dominis exercere videantur. Neminẽ linguæ virulẽtia, aut verborum aculeis configet, in magnates præſertim nusq; cõtumelioſus erit. Illud enim in aulis regum, perpetuum & propè fatale malum eſt, vt quicunq; ſummis beneficijs affectus, ex humillima cõditione, ad ſummum dignitatis faſtigium euectus fuerit, idem ſemper querelis & cõuitijs pleniſſimus ſit. Indecora iſtæc, & exoſa ſeruilis natura eſt, etiã in illis, qui aliquantò iniurioſiùs ſunt tractati. Nõ erit igitur Curialis noſter, inuerecundè audax, inanes rumuſculos in vulgus non effundet, nõ id incõſultiùs effutiet, quod animos audientium exulcerare poſſit, cum eoſdem delinire & placare putauerat: non erit in geſtu procax, non in verbis contentioſus, vt illi homines turbulenti, quibus nihil magis cordi eſt, quàm apum & aſtrorum more, verborum aculeis quoſcunque exagitare. Nec multa loqui deſideret: nec mentiri aliquando ſine ſcelere ſe poſſe putabit: non erit oſtentator impudens, non aſſentator ineptus, ſed modeſtus, tẽperatus, rationis limitibus ſemper circũſcriptus, nec priuatè nec publicè illius officij atq; humanitatis immemor quæ maioribus iure optimo debetur, ne illis hominibus propè

Maledicus non erit Curialis.

accidere videatur, qui ſi principi fortè aut magnati cuipiam dent obuiam (quicum vix ſemel iam antea ſermonẽ habuerint) ridiculè illis obganniunt, tanquam cum æqualibus aut potius inferioribus congreſſuri. Rariſſimè verò aliquid à principe rogare aut emendicare meminerit, ne ille iuſtiſſimis de cauſis aut prorſus neget, aut (quod eſt multo deterius) cum indignitate & odio concedat. Quod ſi ipſe pro alijs interceſſerit, diligentiſſimam ſemper temporis rationẽ habebit: tum vt id quod petitur ſit honeſtum. Si verò aliquid in eo ſit in quo offendi poſſit, idem ea prudentia anteuertet, vt princeps nunquam non conſentiat, aut ſi non conſenſerit, minimè irritatus aut commotus videatur. Hoc enim viris illuſtribus ſæpenumero in more poſitum eſt, vt eum qui contentiosè & ſeriò petierit (ſi repulſam patiatur) valde offenſum & exacerbatum diſcedere ſuſpicentur. Vnde ipſi quoq; in odium paulatim ſublapſi, nec aliquando illi in poſterum fauent, nec æquis eundem oculis aſpiciunt. In locum itaq; ſolitarium quempiam, in quem ſeſe princeps ſolus recipere conſueuit, nuſquam ſe ingerat, etiamſi magnæ authoritatis fuerit: magnis ſiquidẽ viris cùm ſeorſim priuati eſſe velint, libertas quædã in dictis factiſq; placere ſolet: & proinde iam tum nec audiri ſe, nec videri libẽter volunt, ab his præſertim quorum leue iudicium, & inanes opiniones extimeſcunt. Valdè idcirco errare mihi videntur, qui clariſſimis hominibus id vitio vertunt, qui ſecretiori cubiculo eos tantummodo viros ſolent aſciſcere, in quibus præter vnum miniſterium nihil ineſt. Cur enim eadem illis animi relaxatio, quæ nobis non conceditur? Sin verò Curialis ille, qui de grauibus ſerijsque rebus cum principe ſemper ferè conuenire ſolet, ſolus iam tandem cum eo in conclaui interiore fuerit, in quam ille animi cauſa ſecedere conſueuit: perſonam è veſtigio cõmutet, ſerias diſceptationes in alium diem differat, ſales & facetias eas excogitet, quibus libentiſſimè princeps auſcultet, ne & illum oblectationis curſum interpellat, & eidem faſtidioſus fiat. Quod ſi beneficium aut honores expectet, eadem potius cum oblata ſint, nõ reſpuat, quàm ſollicitè aucupetur: nec illos imitetur qui adeò auidè ambitioni inhiant, vt nõ obtinere, ipſa morte acerbius videatur. Hi cùm ſe vel remiſſiùs præteritos videant, vel alios ſibi prælatos perſenſerint,

Solicita ambitio eſt, ingnis Socrates

perſenſerint, in eos animi dolores incidunt, vt inuidiam tumidi diſſimulare non poſſint: ex quo & ipſi cum omnium irriſione ſe produnt, & magnates eò nonnunquam impellunt, vt alios non ita magni momenti humunculos ad eorum ludibrium permagni faciant. Iidem ſi fortè fortuna in gratiam deinde cum principe redierint, perindè quaſi temulenti ſic geſtiunt, vt quid faciant, quid cogitent, ipſi prorſus ignorent: ita neque manus neque pedes ſuum officium faciunt, vt parum abſit, quin omnes ad ſe ſpectandos alliciant: denique iſtis rebus minus aſſueti, ſibi ipſis admirandi, alijs ridiculi videntur. In iſtam inſaniam Curialem noſtrum incidere nolumus, gratiæ quidem atque honoris exiſtimationem illi permittimus, non vt illa ita perditè amet, vt ſine eiſdem deperire credatur. Quæ ſi quando conſecutus fuerit, nec ſibi ipſi alienus, nec alijs nouus videatur: ſi inexpectatò eueniant, immoderatè non admiretur: ſi ab alijs oblata ſint, inſulsè non reſpuat: quod illi facere ſolent, qui cùm ruſticè talia repudiauerint, facilè cuiq; perſuadent, & eſſe ſe, & videri ſibi ipſis indigniſſimos. Præſtat tamen in humanioré partem peccare, nec oblatis dignitatibus nimia facilitate conſentire: ſed ea vultus modeſtia renuere, vt & ſatis magni facere videatur, & eidem ſemel atque iterum, maiore cum cõtentione & gloria deferantur. Nam qui iſto modo cum prudentia recuſat, & maiorem principi de ſe opinionem affert, & beneficium eò excellentius efficit, quòd & propter magnitudinem antea renuere, & nunc cum illius honore accipere videatur. Hæc eſt illa vera dignitatis & gratiæ formula, quæ quoniam contentioſè non emendicantur, vnuſquiſque à virtute profectas arbitratur, eoque magis, quoniam cum modeſtia ſunt coniunctæ. Hìc Cæſar, ex ſacris (inquit) literis iſtuc conſilium mutuatus aut ſuffuratus potiùs videris: in quibus præcipitur: vt ad nuptias inuitatus, infimum capeſſas locum. Quod ſi facies, cùm ille venerit, qui te inuitauerat, orabit vt altiùs aſcendas, quod omnes qui adſunt cõuiuę, magno tibi honori eſſe putabunt. Arriſit hìc vehementer Fredericus: Et magnum (inquit) ſacrilegium eſſet ex Euãgelio ſacro quicquã ſubducere: verùm tu in verbo diuino multo hercule es quã ſuſpicabar peritior. Sed ad nos quàm primum vt redeamus, videte obſecro in quàm multa peri-

Honores non repudiandi.

cula prolabuntur,qui minimè deſiderati; cum magnis viris vel ſermonem ineunt, vel inconſultiùs ratiocinantur. Nam magnates illi aut auerſo vultu omninò tacebunt, ad eorum opprobrium,aut cum indignitate reſpondebunt, ad eorum reprehenſionẽ. Quiſquis igitur nobilium virorum beneuolentiam aucupetur,ad eandem nulla ratione faciliùs accedet,quàm benè meritis rebuſq; præclare geſtis. Etſi in quẽpiam principis animum aliquanto propenſiorem deprehenderit,non erit neceſſe in eundem quoque ita animatum eſſe, etiamſi eiſdem veſtigijs alterum illum inſequatur. Omnia enim (vt dici ſolet) omnibus non conueniunt. Alios enim videmus ad facetias & lepôrẽ ita procliues eſſe,vt quoties loqui velint,toties riſum commoueant:ferè vt liceat dicere ad iocum & ſales,à natura in lucem fuiſſe æditos.Quos ſi alius quiſpiam grauitate naturali imbutus, imitari conetur,etiamſi magno ingenio ſit, frigeſcet illius ſine ſucco & ſanguine vrbanitas, audientibus faſtidioſa erit, denique ipſe Aſino ſimillimus fiet, qui vt Canem imitari videretur, obduris calcibus in herum inſultabat. Illud itaque ſapientiæ primum eſt, quod præcepit Apollo Pithius, te ipſum noſcere: quæ conuenientia ſunt, omni ſtudio conſectari,cõtraria verò declinare. Priuſquam longiùs expatiare (inquit Vincentius Calmeta)niſi me fefellerit memoria, illud modò à te poſitum eſt,optimam ſcilicet gratiæ atque beneuolentiæ inundæ rationem eſſe, benè mereri: beneficia verò & honores,non emendicanda eſſe audaciùs, ſed dum offerantur,expectanda. Vereor equidem ne inane hoc præceptum manifeſta nimis experientia excludatur. Pauci enim hodie principibus grati aut familiares ſunt, niſi ijdem in ſumma audacia inuerecundi fuerint. Teipſum teſtem appello,ſi multos non cognoueris, qui cùm vel minimi momenti apud proceres fuerint, ſola impudentia, per multos honorum gradus conſcenderint. Neminem verò comminiſci poſſum cui aliquando ſuffragata eſt verecundia: nec tute (credo) aliquem recenſere poteris, etiamſi tibi permagnum commentandi ſpacium tribuerem. Ponito ante oculos Aulam Gallicam totius Chriſtianæ reipub. propè florentiſſimam: vide num primarij in ea viri longè non abſint à modeſtia: non ſolùm tum cùm ſecum vnà verſantur(quod

Non omnia poſſumus omnes.

eſſet

eſſet tolerabiliùs) ſed cum ipſo etiam rege. Caue dicas, inquit Fredericus. Nam in Gallijs modeſti & humani generoſi ſunt: nec inficior tamen, quin libera quadam familiaritate ſine ceremonijs vtantur: quæ cùm eorum hominum propria fuerit, inuerecundia dici non debet. Nam etſi cùm illis liberè iocari, ridere, colludere ſolent, qui reliquis paulo audaciores ſunt, eos tamen maioris faciunt, in quibus coniuncta eſt cum virtute modeſtia. Tum Calmeta, Hiſpanos etiam intuere, qui veræ Curialitatis magiſtri videri volunt. Quotuſquiſque ex illis, cum viris fœminiſque nobilibus, audaciùs, non verſatur? In quo Gallis eò peiores ſunt, quòd aſpectu primo admirabilem præ ſe ferunt ſeueritatem. Ne illi tamen in eo ſapiunt, quoniam huius ætatis Dynaſtæ eos ſolos amplectuntur, qui iſta natura atque ingenio ſunt. Tum Fredericus: Ægrè hercule (Vincenti) patior, vt noſtri ſæculi nobilibus iſtã turpitudinis notam inuras. Quoniam etiamnum permulti ſunt, qui ingenua quadã modeſtia delectantur: quam tamen non concedo iſtam ex ſeipſa vim habere, quenquam vt gratum & acceptum faciat: verùm alijs comitata virtutibus, mirificum quendam ſplendorem pulchritudinemque afferre ſolet. Nam illa etiamſi conticuerit, ægregiæ tamen animi dotes apertiſſimè loquuntur, multoque maiorem admirationem ſui excitant, quàm ſi cũ inuerecundia coniunctæ eſſent. Negare ſane non poſſum Hiſpanos nonnullos, aliquanto quàm par eſt, audaciores eſſe: eos tamen plurimi fieri ſat ſcio, qui plurimùm habent verecundiæ.

Galli minime ceremoniales.

Alij contrà ſunt adeo frigidi ſteriliſque ingenij, vt humanam ſocietatem, plus æquo fugiant: ex quo vel nimis timidi, vel nimis ſuperbi videri ſolent. Ne id quidem laudare licet: non enim adeò ieiuna atque arida modeſtia eſſe debet, vt cum ruſticitate coincidat. Sit itaque Curialis noſter, cum ita res ferat, facundus atque luculentus, in rerum publicarum momentis, in diuerſarum nationum ritibus cum primis peritus: deniq; vbicunq; ſpiritum duxerit, omne illi ſolum patria exiſtat. In illis verò rebus, quæ minoris ponderis ſunt, facetus ſit & florens, probabiliter de omni re in omnes partes differat, ita tamen vt honeſtum propoſitum bonus finis conſequatur. Inuidiam tanquam anguſti animi labẽ declinet;

clinet: cuiquam maledicere minùs honorificum putet, nihil verſutè ambiat, nihil iniquis rationibus aggrediatur. Tum Calmeta: O difficilem lubricamq́; Curialitatis rationem! cæteræ omnes longè faciliores ſunt, vnica illa à te laudata ardua & ſcopuloſa eſt: quoniam (vt ante diximus) illi ſoli nobilibus grati ſunt, quos tu modò repudiare videbaris. Noli id dicere (inquit Fredericus:) id enim argumento eſſet omnes noſtræ memoriæ viros primarios vitioſos eſſe: quod eſt à veritate abſonum. Abſit enim quin aliqui boni viri ſint. Verùm ſi ita res ceciderit, vt flagitioſo cuipiam Curialis iſte noſter inſeruiat, illam quàm citiſſimè ſeruitutem excutiat, ne illis pœnis excrucietur, quas quiſq; probus ſolet perſentiſcere, dum iniquis obtemperet. Immo Deus exorandus eſt (inquit Calmeta) vt bonos nobis principes non grauatè concedat: qui ſi non fuerint, vtcunque ſunt, nobis tolerandi ſunt, adeò vt magis ſeruire pœniteat, quàm liceat deſiſtere. Tota enim iſtius infortunij ratio in ipſis principijs poſita eſt. Sunt enim iſtiuſmodi Curiales infœliciſſimis illis auibus nõ abſimiles, quæ in vallibus parum fauſtis, & aucupio ſemper obnoxijs procreatæ ſunt. At mihi quidem videtur, inquit Fredericus) boni viri officium (quoſcunq; caſus fortuna inuexerit) maximi momenti eſſe debere: & proinde ſi nec Dominos ad iuſtum bellum profecturos, nec reflante fortuna eoſdem quis deſerat, nulliſue in eo ambitionis, aut vtilitatis illecebris pelliceatur: quid ni illud ſeruitutis iugum exuat, quod bonorum hominum ſententia, plus in ſe dedecoris & ignominiæ, quàm laudis aut commoditatis habeat? Sic enim vulgò exiſtimari ſolet, bonos plerunque bonis, malos malis inſeruire. Vellem hercle (inquit Ludouicus Pius) hunc vnum mihi ex animo ſcrupulum eijcias, num ſcilicet generoſus iſte principi inhoneſta & turpia imperanti obtemperare debeat? In rebus inhoneſtis (reſpondit Fredericus) nemini deuincti aut obligati ſumus. Quid igitur faciam (inquit Ludouicus) ſi illi Regi inſeruiam, cui adeò iam diu charus fuerim, nihil vt illi denegandum putet? Si idem me hominem occidere iuſſerit, aut quiduis eius generis: num inficias ibo? num fas erit renuere? In honeſtis & licitis (inquit Fredericus) dominis obtemperandum, non in illis, quæ cum eorum diſpendio & turpitudine fiunt. Quod ſi tibi præ-

cipiant

ſipiant vt congreſſus, tacitos & coniurationes flagitioſas ineas, non modo non aſſentiendum, ſed totis viribus contra reluctandum, ne & tute ſcelere te obſtringas, & alienæ libidinis miniſter exiſtas. Multa profectò ſunt, quæ primo aſpectu boni ſpeciem præ ſe ferunt, cum tamen mala ſint: & contra. Poſſunt itaquè tempora incidere, cum domino præcipiente, non vnum tantummodo virum, ſed decem mille licet interficere, & alia nonnulla his ſimilia facere. Quæ niſi iuſta ſtatèra examinentur, mala non ſunt, cùm eſſe videantur. Tum Gaſparus Palauicinus: Planius obſecro nos hac in re fac erudias: nimirum quomodo ea quæ re ipſa ſunt bona, ab his ſecernamus, quæ facie tantum atquè effigie talia ſunt. Dabis mihi veniam (inquit Fridericus) ſi in eam diſputationem non incidero, quæ nimis latè patet, eadem prudentiæ veſtræ penitùs relinquenda eſt. At vnum hoc ſaltem (inquit Gaſparus) ne graueris explicare. Si determinatis quibuſdam & certis mandatis, fidei meæ princeps quicquam commiſerit, quod ego multo fœliciore ratione me poſſe putem conficere: num præſcriptis ab eo limitibus excedere licebit? num mandati fines relinquere? Hac equidem in re (inquit Fredericus) ſeueriſſimum illud Manlij Torquati exemplum tibi obijcerem, qui tali in cau-

Num mandati finibus liceat excedere.

ſa (nimia ſcilicet pietate vſus) filium occidit, ſi eum (id quod ego nunquam ſenſi) magnoperè laudandum putarem. Eundem tamen vix audeo reprehendere: ne confirmatæ tot annorum opinioni reclamare viderer. Periculoſum enim eſt, præſcriptas à magiſtratibus formulas relinquere, maioremque in noſtris actionibus fiduciam habere, quam eorum inuentis, quibus eſt diuino humanoque iure obtemperandum. Nam ſi mandatarium opinio fefellerit, ſi conſilium (quod ferè ex euentu ponderamus) malè ſucceſſerit, nec excuſatio iuſta erit, nec expectatio miſericordiæ: ſin ex voto atque ſententia res cedat, ſoli fortunæ referenda gratia, nihil ſperandum vlterius. Eò ſiquidem alioqui res tandem rediet, vt ſuperiorum præcepta nullius momenti haberentur. Illius enim exemplo, qui negotium gnauiter confecit, qui rationis atque fortunæ ſubſidijs ſuffultus erat, nonnulli alij non minus imprudentes, quàm temerarij & præcipites, res magnas & periculoſas confidentiùs

tiùs aggrediuntur, & mandati fines prætergreſſi, vt ſapientia & authoritate inſignes videantur, mille pertentant rerum diſcrimina, varias difficultates exorbent, denique alium ex alio errorem accumulant. Iſtis profectò hominibus, deliberandum potiùs fuit, & quaſi diligenti trutina conſiderandum, commoda atquè incommoda omnia cuiuſmodi ſint, quid futurum eſſet, ſi res teterrimè cecideriț: & ſi mali euentus maiora momenta fuerint quàm fœlicis & ſucceſſus boni: præſcriptam mandati formulam religioſiſſimè obſeruent. Et contra, ſi rebus ex animi noſtri ſententia compoſitis, vberiorem Reſpub. vtilitatem perſentiat, quàm detrimentum, ſi conſtitutæ à Magiſtratibus rationi inſiſteremus, non dubito quin reclamanti iudicio parêre liceat, & ſtricti iuris frænos paululum relaxare: vt mercatores illi ſagaces, qui parum pereclitantur, vt multum lucrentur, nunquàm liberè profundunt, vt exiguus quæſtus oriatur. Illud equidem non inficior, ſingularem quandam illius naturæ atque indolis rationem habendam, cui quiſq; inſeruit. Huic enim totum ſe effingat & componat. Qui ſi paulò ſeuerior ſit (vt ſunt nonnulli) amicis (ſi me conſulerent) perſuaderem, ne latum vnguem ab expreſſo mandato diſcederent, ne id illis vſu veniret, quod Athenis cuidam machinarum fabro cõtigerat. Cum enim Craſſus Mutianus vrbem in Aſia quandam oppugnaret, nuntios quoſdam ad iſtum fabrum miſit, qui iuberent, vt è duobus malis nauicularibus, quos ille Athenis habebat, maiorem Mutiano mitteret, vt arietem ex eo ad muros deijciendos conficeret. Ille ſatis peritus artifex qui minorem & illis vſibus melius deſeruire, & facilius vehi poſſe cognouerat, eundem Mutiano præmittit. Quod cum is intelligeret, fabrum continuò miſerum accerſit, rogat cur illi morem non geſſerit, denique nec rationes aliquas audit, nec excuſationibus commouetur: ſed hominem infœlicem, veſtibus miſerè ſpoliatum, virgis eouſque cædit, dum cruciatus acerbitates mortem inferrent. Hoc ille tulit inſcitiæ præmium, dum conſilium potius dare, quam obtemperare maluerit. Ex eo tamen hoc commodi licet capere, vt cum hominibus tam ſeueri & atrocis ingenij, quàm cautè agenda ſint omnia, non ignoremus. Verum iſtuc paulum omittamus cum ſuperioribus commercium: ad eam-

Craſſi Mutiani ſæuitia.

que

que ſocietatẽ accedamus,quæ nobis cũ æqualibus,aut inferioribus intercedit: quoniã illius in cõmuni omniũ vita vſus eſt frequentior. Multorum ſanè adeò mobile eſt ingenium, vt etiamſi cum amicis intimis vnà verſentur, ſi quiſquã fortè veſtitu ſplendidiore occurrat, eidem protinus adhæreſcunt: ſi alius, deindè etiam alius elegantiore cultu appareat,in eundem quoque præcipites ruunt. Sin ipſe princeps per forum,per aliquod templum,aut locum quemcunq; publicum præterierit,quemuis obtrudunt, cuique ſe anteponunt,imprudentèrq; ingerunt, donec vel ei ad latus ſint, vel illius calcibus inſiſtant: & quãuis nihil dignum ſit,quod dicant,alloquuntur tamen, & dum eundem futiliſſimis vocibus detinent,ineptè rident,manus collidunt, capite geſtiunt,ſpectatores vt credant rem eſſe ſeriam, & Getam aut Dauum aliquem Agememnoni in cõſilijs capiendis tanquã Neſtorem eſſe.Sed iſti homunciones, quoniam niſi cum regibus non loquuntur, de illis itidem nihil hic loqui operæpreciũ eſt.Tum Iulianus:Quoniam inquit,de eorum contubernio métio iam incidit,qui veſtibus adeò lauti ſunt,& delicati,narra obſecro,quis habitus,quoduè genus veſtimenti Curialem noſtrum inprimis deceat.Immenſam ſiquidem in eo varietatem cernimus.Alios enim Gallicè,alios Hiſpanicè,alios Teutonicè,ornatos videmus,deniq́ue ſic trahit ſua quéq; voluptas vt aliquos barbatos,aliquos imberbes, Turcarum ritu delectet incedere.Quocirca in tam diuerſis iſtis tantarum gentium conſuetudinibus exquiſitam quandam, & perfectiſſimã formulã excogitare præclarũ meherculè foret,& tua prudentia nõ indignum.De veſtibus equidem(inquit Fredericus) normas aliquas curioſas,& præcepta alia tradere non poſſum,niſi vt maiori hominũ multitudini non diſſentiunt. Et quoniam (vtì dicis) adeò variæ & multiplices ſunt, quoniam Italos ipſos omnium hominum æmulos videmus : quod cuiq́; ea in re libuerit,id per me licebit. Italia enim(neſcio quo fato)illam veſtitus formam penitus amiſit, qua ſemper inter cęteras nationes inſignis iam antea,ſatiſq́ue cognita eminuit.

Quod genus veſtitus curialem deceat.

Iſtæ nouitię,etiamſi antiquas illas quaſi craſſiores apparêre faciãt,illæ tamẽ libertatis fortaſſe trophęa extiterunt, iſtę ſunt ſeruitutis indicia,Quæ quã nimìs vera diuinatio fu

erit

erit,plus ſatis iam pridem videmur experti. Darius Perſarũ rex vno aut altero anno priusquàm cum Alexandro conſligeret, gladium(quem indies geſtabat) Perſicum,in Macedonici enſis formam commutauit: quod cum ad augures relatum eſſet,illi eos Perſiæ rectores fore dicebant, quorum mores Darius in gladio imitatus eſſet. Eâdem omninò ratione,cùm antiquiſſimos Italiæ ritus in exterarum nationum conſuetudines tranſtulerimus: ab his omnibus, quorũ mores imitati ſumus, peſtis belli, & commune malum aliquod portendi videtur. Quod quàm certum ſit augurium, omnes propè totius orbis nationes teſtantur, quorum iam pridem ſpolijs expoſiti fuimus: & quãuis nihil ferè ſuperſit, quod eis prædæ eſſe poſſit,depopulari tamen non deſiſtunt. Verum in hanc funeſtam & luctuoſam orationem non deſcẽdemus.Curiali quidem noſtro(quod ad veſtes cultumq; attinet)ſatis erit, ſi nec obſoleta ſint, nec illius conditioni diſſidentia,& ipſe ſibi in illis ſatisfaciat. Mihi quidem certè, nihil in illis extremum affectare, magnoperè placet. Nam & Galli diſtentis & copioſioribus vtuntur: Teutones ſtrigoſis & exilibus: ab Italis mediocritate quadam vtrumq; temperatur. Quod ſi grauitatis potius ſpeciem, quàm leuitatis præ ſe ferant,maiores etiam in eo laudes promereri videntur.Vnde nigros ego quidem colores maximi facere ſoleo, aut ſaltem fuſcos & ſubobſcuros. Sed iſta de quotidianis & vſitatis veſtibus dicta ſint.Armatum enim non dubium eſt, quin illuſtriores deceãt colores: cùm veſtis aut ad voluptatem conſciſſa eſt,aut ad oſtentationem ornata: vt in triumphis, ludis,ſpectaculis,in quibus ex preſſa quædam alacritas iſtorum exercitiorum quaſi vita quædam & lumen aliquod eſt. In reliquis verò rebus, eam velim grauitatis ſpeciem oſtendant,quæ ferè eſt Hiſpanorum propria. Ita enim fit vt rerum externarum comparatione, interiores nonnunquam affectus haud abſurdè dijudicemus.Tum Cæſar,In hoc (inquit)magnoperè tibi non diſſentio. Dum enim de viri generoſi virtute conſtiterit,veſtitus exiſtimationi nec proſunt multum,nec Valdè obſunt. Verè tu quidem (inquit Fredericus),quis tamen noſtrum, ſi quenquam viderit tunicis diuerſicoloribus, fibulis varijs colligatum, ſerico multiplici contextum, eundem aut ſtultum, aut ſcurram non iudicet?

Dærii omen.

Colorum ſplẽdor triumphis aptior.

Nec

Nec morionem (inquit Bembus) nec ganeonem existimarent, qui in longobardia pauliſper vixiſſent. Ibi .n. id in more poſitum eſt vniuerſis. Suauiter hic ſubridens Duciſſa, ſi omnium (inquit) ea conſuetudo eſt, non magis id illis vitio erit, quàm Venetianis longas amplasquè habere manicas, aut Florentinis Capucijs ſuis vti. De longabardis (inquit Fredericus) magis quàm alijs quibuſcunq; hominibus nō loquor. Nam vnaquæq; regio ſuos & ſtultos alit, & ſapientes. Sed vt de Curialis noſtri veſtitu planè dicam quod ſentio: politum eundem & concinnè ornatum eſſe volo, curioſitatē illi modeſtam permitto, non leuem tamen aut effœminatam. In vna re aliqua immoderatè exquiſitus nō ſit, in alijs craſſus & ſupinus, vt multi, qui capillis pluſquam muliebrem dant operam: cætera omnia præter modum negligunt. Alij dentibus fricandis inſudāt, alij barbas molliter diſponunt, quoſdam cothurni ſollicitos tenent, aliōs galeri, nonnullos faſcia ceu peplum nocturnum. In quibus dum ſeſe nimis exquiſitos oſtendant, facilè fides fit aliunde mutuata eſſe: reliqua omnia (quæ viliora ſunt) ſua eſſe atque propria. Iſtas tam abſonas & diſcordes in victu cultuque conſuetudines Curialis effugiat, & quicunque vir aliis videri volet, ita veſtiendo ſe comparet, vt talis videatur, etiam illis hominibus, qui eundem nec loquentem audierint, nec quicquam iam antea factitantem conſpexerint. Tum pallauicinus. Nec honeſtum decet, nec ſolet quiſquam ingenium cuiuſquam ex veſte iudicare, non verbis factiſque diſcernere. Facilè enim eſſet labi & errare, vt illud eſt tritum ſermone prouerbium. Cucullus non facit monachum. Non ſum equidem iſtius ſententiæ (inquit Fredericus) exactum aliquod & determinatum iudicium in veſtitu eſſe, aut potiùs multo certius ex rebus geſtis, & cuiuſquè viri oratione non colligi: id dico, nō minimum vniuſcuiusquè animi argumentum ex veſtibus deprehendi, quantumuis aliquando leuiùs conijciendo circumleniamur. Nec in hijs ſolum coniectura veriſimilis eſt, verum etiam in geſtu, in obtutu, in moribus, & alijs præterea nonnullis. Et quæ tandem ſunt illa (inquit Gaſparus) ſi nec dicta ſint nec facta? In Sophiſtam me video incidiſſe (inquit Fredericus) verum ne minus intelligere videaris, reuocato in memoriam, operationes quaſdam eſſe, quæ exacto

Veſtis virum indicat.

acto opere etiamnum perſiſtunt, vt ædificia, ſcripta, & illius generis infinita: alia cum ipſo ſtatim actu intereunt, cuiuſmodi ſunt illa de quibus iam loquimur. Nequè enim greſſum, inceſſum, riſum, aſpectum operationes appello, & tamen cum exteriùs emineant, illius quod intrà nos eſt, nonnũquàm ſunt indicia. Num tu familiarem illum noſtrum (quo de hodie collocuti ſumus) leuitatis & ineptiarum tacitè non inſimulaſti, cùm eundem videres caput contorquere, corpus ſtultiùs demittere, quaſi omnes ad ſe ſalutandum, & pilios exuendos inuitaret? Cùm alios videris intentis oculis tanquam ſtupidos & inſentatos circumſpectare, cùm eoſdem etiam profuſius ridere, tanquàm Montanos Bergamaſcos (vt nihil dicant præterea aut faciant): nonne ſtultos & ridiculos putabis? Facillimè itaquè perſpici poteſt, habitus illos, mores, actus, conſuetudines, (quæ ego in hoc tempore operationes non appellarem) permagni intereſſe, ad cuiuſquè naturam & ingenium cognoſcendum. Sed & aliud quiddam eſt quod Aulici noſtri exiſtimationem, vel magnopere augere, vel multum minuere poſſet: electio nimirum amicorum quibuſcum intimè familiaritèrque verſatur. Id enim rationis leges efflagitant, vt qui firmiſſimis amicitiæ vinculis indiuidua vitæ conſuetudine deuinciuntur, eiuſdem animi, ingenij, iudicij, denique voluntatis & ſpiritus exiſtãt. Adeo vt qui cum iniquis & improbis viuat, eũdem malum & ignorantem exiſtimemus: & contrà qui cum bonis viris & ſapientibus verſetur, talis ipſe quoquè habeatur. Ita enim natura comparatum eſt, vt pares cum paribus facillimè congregentur. Diligens itaquè cautio in ipſis amicitiarum initijs adhibendenda eſt. Quiſquis enim alterũ amicorum cognouerit, alterum continuò ex eodem dijudicat. Tum Petrus Bembus: Exquiſita meherculè ratio vt dicis in amicitijs cõglutinandis habenda eſt: non ſolum quoniam in eo famæ atque exiſtimationis vis magna poſita eſt, ſed quoniam perpauci hodie verè amici nominandi ſunt. Nequè enim plures Pylades & oreſtes, Theſeos & Peritheos, Scipiones & Lælios puto ſupereſſe. Sed neſcio quo malo fato, etiam illi homines, qui per multos annos amicitiam beneuolentiamque inter ſe ſanctiſſimè coluerunt, tandem aut æmulatione, aut cupiditate, aut leuitate permoti, ad fraudem ſeſe & inſi-

Aulicorum electio Aulico conſideranda.

dias recipiunt, & quisque id socio imponit, in quo vterque fortassis, reus existit. Mihi verò cùm id semel atque iterum infœliciter contingerit, vt ab eo circumuenirer quem vnicè diligebam, & à quo me plurimi fieri putabam, in eam sepenumerò cogitationem incidi, nunquam me totum cuiquam sic tradere, aut omnia mea consilia in cuiusquam sinum sic prorsus effundere, vt illi prædæ loco expositus esse possem. Quoniam in animis nostris adeo multi sunt recessus & Meandri, impossibile vt sit, latentes & occultas dissimulationes perspicere. Et proinde vnumquemque credo eo maiore beneuolentia afficiendum, quo maiora illius in nos benemerita existunt. Ex quo illud sequetur amicitiæ specie, ita nos circumscribi non posse, serò vt pæniteat. Certe quidem (inquit Fredericus) multo plus in eo dispendij, quàm lucri esset, si summus illæ perfectę amicitiæ gradus è medio tolleretur, quæ omnes totius humanæ vitæ cõmoditates mea sententia adferre solet. Ea si abfuerit, sol mihi è mundo videtur cecidisse, & humanum genus reliquis omnibus animãtibus multo infœlicius existere. Et quanquam sacro illo amicitiæ nomine nonnulli homines nefarij abutantur, tamen ex animis nostris radicitùs eruenda non est illius opinio, nec sceleratorum impietati tantum tribuẽdũ, vt ea fœlicitate viri quoquè boni priuentur. Nequè verò dubitare mihi videor, quin etiam hic apud nos plura sint amicorum paria, quorum sine fuco & fraude voluntates adeò certis amoris vinculis colligantur, vt sola morte distrahi aut diuelli possint: nec minori animorum consentione viuant, quàm illi antiquissimæ memoriæ amici, à te modò recitati. Quod tũ semper euenit, cum præter cœlestem illam superiorum corporum inclinationem, similitudo quoque morum amicitias coniungat. De bonis & studiosis hominibus loquor: quoniam iniquorum nulla sancta societas aut fides est. Nec bonis tamen viris, ita laxas eiusdem habenas concedimus, vt plures, aliquando quàm duos in istuc tam religiosum fœdus adsciscant. In musicis enim duo faciliùs, quàm tres aut plures consentiunt. Curialem itaq; nostrum in diligendis amicis cautum & accuratum esse volumus, nullos nisi fideles & sinceros admittat, (& si fieri possit) omnino tales habeat, quales à nobis modò sunt descripti. Reliquos omnes vt quisque

Ciceronem imitatur.

Vis cœlestis amicitias conglutinat.

que optimè meritus fuerit, amore atque adeo honore prosequatur. Cum optimis semper versetur, ita tamen vt suam cum infimo hominum genere dignitatem conseruet. Quod facilè quidem fiet, si humanus, liberalis, affabilis, cum æqualibus, suauis & incundus, cum superioribus gratus atque officiosus fuerit, si presentis absentisq; amici vtilitati non defuerit, si illius erroribus, quos natura dedit, humaniter ignoscat, si proprijs vitijs nõ indulgeat, si nec cæteris se ambitiosè prętulerit, nec eos homines vultus vociſq; acerbitate imitetur, qui istam quasi vitam exosi, in aliorum mores tanta virulétia inuehũtur, vt minimis in rebus, cõtentiosi, in verbis semper intempestiui, in amicitia querelis atq; odio pleniſſimi videantur.

Hic cũ paulum respiraret Fredericus, vellem herculè (inquit Gaſparus) particularem magis istius societatis rationem à te nobis demonstrari. Nimium tu quidem generalibus insistis: & dum obitèr multa percurris, nos vix te intelligimus. Num obitèr & concisè, tibi videor dicere, inquit Fredericus? Num ipsa me eorum verba recitare vis? Num minus sufficere putas quæ iamdudum dixerim? Assentior equidem sufficere (inquit Gaſparus): vehementer tamen cupio ad propiora te, & minus vniuersalia descendere: nimirum qua quisque humanitate excipiendus, quomodo cum viris fœminisque ineunda familiaritas. Cum enim in Aulis principum omnes ferè diei partes in ea consumantur, si vniusmodi semper esset hominum excipiendorũ ratio, non dubito quin breui spacio, satietas illius aut potius fastidium foret. Ad hæc Fred. Curiali inquit (nisi fallor) tantam diuersarum rerum varietatem iam antea attribuimus, vt pro hominum ingenijs, & studijs, ipse quoque se quàm citissime effingat, nisi iudicium illi (quod nolumus) defuerit. Nunc enim grauibus serijsquè rebus satisfaciet, nunc vicissim ludis iocisquè incumbet. Quos quæso illi ludos permittis, inquit Gaſparus? A fratre Seraphino (inquit Fred.) id scisciteмur, qui nouitios indies excogitat. At serió inquit Gaſpar. dicito, Num in Curiali nostro Tesseris, & Chartis pictis ludere vitiosum non existimas? Non existimo (inquit Fred.) nisi fortè illis tantum temporis atque operæ impendat, vt maiora negligat, aut sordidum ex illis quæstum speret, aut

contu-

cõtubernales dolo malo fallat, aut ita pecunias profundat, vt os iracundia distorqueat, & execrationibus peiurijsq; omnia diris deuoueat. Ex quo facillimè colligitur, eum non tam societate delinitum ludere, quàm auaritia occœcatum, furere & insanire. Quid igitur tibi de Schacchio ludo videtur (inquit Gasparus)? Honesta meherculè (inquit Fredericus) & ingenioſa ludendi ratio est. In qua hoc vnum fugiendum est, ne nimium in ea scire videamur. Quisquis enim in illa reliquis præstare studet, tantum in eadem studij atquè temporis necesse est imponere, quantum scientiæ cuiquam eximiæ sufficeret: & cùm omnia curiosè cognouerit, ludere tantummodò didicit. In eo itaquè id vsu venit, quod rarissimè perspicitur: nimirum mediocriter scire melius esse, quã valdè præstare. Tum Gasparus. Permulti certè Hispani sunt & in isto, & in alijs ludis peritissimi: multũ tamen in ijs operæ non imponunt, nec grauiora negotia prætermittunt. Noli putare (inquit Fredericus) multum illos temporis istis rebus non tribuere. Peritè enim id faciunt artificiosè dissimulantes. Alios verò ludos, quos cõmemoras prẹter Schacchium non video, quem in finem accuratè insectemur (nisi forte vt plebi admirationem commoueamus) cum ijs nulla neq; alia laus, neque præmiũ aliud debetur, quàm quod ab Alexandro Magno cuidã tributũ est, qui procul consistens, minutissima pisa acu filoq; transfixit. Verũ fortuna humanæ vitæ domina, vt in reliquis rebus, ita quoquè in opinionibus nostris, permagni momenti est. Hominem siquidem liberum & ingenuum sæpenumero videmus, omnibus tum animi tum corporis ornamentis perpolitum: principi tamẽ aut domino nunquam gratum, nunquam acceptum esse: nec vllam tamen istius rei vel probabilem causam reddi posse. Quod si igitur nunc primum in principis aspectũ Curialis prodeat, nec cuiquam nobilium se prius insinuauerit etsi ingenio acuto, actione decenti, moribus suauissimis fuerit, deniq; etsi omnia in eo laudabilia sint, princeps tamen vel eundem parui pendet, vel cum indignitate intuebitur. Ex quo alij nonnulli, vt principem imitari videantur, eundem contemnendum putabũt, facetias illius, & sales insulsas dicent, dicterijs eundem configent, ipsi deniquè assecla & scutigeruli in eundem intollerabili petulantia ita consultabunt

Quibus ludis vti liceat.

Mediocritas optima.

Apud nobiles insinuatio.

tabunt,vt homini cuique optimo & humaniſſimo pudorem, & penè mentem diſcutiant.Contra verò ſi aliqua animi permotione princeps in alium propendeat,qui in ſumma ignorantia inuerecundus eſt, qui nihil neq; facere neque dicere poteſt, cuius omnes vitæ conſuetudines aut ridendæ, aut miſerandæ ſunt,eaſdem tamen ſumma omnes laude proſequuntur,in hunc ſolum omnium oculi ſunt coniecti, hunc ſuſpiciunt,hunc admirantur vnum. Si loquatur profuſiùs, pulchrè dictum aiunt,& ſi illis iocis vtatur, quæ currum potiùs quàm curiam decent, quæque vomitum citiùs quàm riſum moueant, ſummus tamen omnium conſenſus & applauſus erit. Ita ſemper nobilium iudicium,reliquis præiudicium eſſe ſolet. Curialis itaque noſter ſuas virtutes (quantum poterit) arte atque ingenio iuuabit: Et ſicubi in locis ignotis peregrinandum fuerit, famam atquè opinionẽ aliquam, tanquam nuntios præmittat, quanti apud viros fœminaſque nobiliores alibi fiat,artificioſè ſignificet.Ea ſiquidem gloria,quæ multorum iudicio nititur,certam quandam,iuſtamque exiſtimationem indicat. Quæ etiamſi in animis hominum iam anteà reſederit, facilè tamen confirmatur atque augetur.Illis enim moleſtijs immunis erit,quibus ego nonnunquam impedior, cùm me obtundant,atquè enecent rogando qui ſim, vnde veniam,quo nomine appeller. Non video herculè (inquit Bernardus Bibiena) quid iſtuc proderit.Mihi ſiquidem(& multis credo alijs) id ſæpè vſu venit,vt cum alijs referentibus de eo quod ipſe nunquã videram,magnum aliquod animo concipiſſem,poſteaquam fortè fortuna in illud ipſum incidiſſem, multũ certè de ipſius magnitudine diminutum putarem: meque ipſum mente & cogitatione iam diú lapſum arbitrarer. Cuius nullam aliam rationem effingere poteram, niſi quod famæ nimium credidiſſem: quæ cùm tantas animo faces admouiſſet, res ipſa etſi grandiſſima fuerat, parua tamen proindè eſt viſa, quia multo maxima fuerat illius iam pridem opinio. Quod ne noſtro Curiali contingat,valdè extimeſco. Quo circa nõ video quid tandem profuerit, tantam in animis hominum expectationem commouere, tantamq; famam premittere, præſertim cum eo plærunq; ingenio ſimus, vt res nobis rumoribus oblatas,ſic cogitatione efformemus, vt caſdẽ adæquare

Quanti intereſt prima opinio.

quare fit planè impoſſibile: vnde plus ſæpenumerò diſpendij quã lucri proficiſcitur. Tum Fred. Res illæ (inquit) quę & tibi & alijs nonnullis, opinione mineres videntur, huiuſmodi ferè ſunt,, quæ oculorum iudicio ſubijciuntur. Vtpotè ſi Romę aut Neapoli nunquã fueris, cũ de eiſdem homines inter ſe diſputantes audieris, maior fortaſſe vtriuſq; maieſtas animo primùm occurret quàm oculis poſtea diſcerni poſſit. Verum in hominum ingenijs diſcriminandis idé non interueniet. Minimum enim in vnoquoq; eſt, quod aſpectui obijcitur. Vnde cùm generoſum fortè aliquem de re aliqua differentem audieris, etſi primo fortaſſe congreſſu conceptæ iamdudũ opinioni vix ſatisfaciat, eundem tamen è veſtigio ſic non reijcies, quemadmodum illa, in quibus oculi iudicium iam primum ſufficiet. Verum indies potiùs expectandum putabis, dum latens aliqua virtus ſe proripiat, impreſſamq; iam antea tot hominum vocibus opinionẽ mordicùs retinebis. Quam ille cum ea prudentia ſit, qua noſtrũ Curialem eſſe volumus, ſic confirmabit, de rumuſculis etiã leuiſſimis, non modò vt non dubites, verum maiora ſemper in eo aut ſperes aut certè ſuſpicêre. Negari herculè non poteſt, illud permagni momenti eſſe quod mentes noſtras affectione aliqua primum perculerit: in eoque cautio diligens adhibenda erit. Huius rei quanta vis ſit faciliùs vt intelligatis, illud vobis confirmare audeo, nobilem me quendã cognouiſſe, qui etiãſi aſpectu dulci, & modeſto ingenio eſſet, armis & ſcientia militari valeret: in iſtis tamen haud ita præſtitit, multos vt pares non haberet, aut potiùs ſuperiores. Huius ita fortuna ferebat, vt eundẽ fœmina quędã illuſtris veheméter deperiret, eaq; cùm altiùs quotidie affectio in mulierculæ animo radices ageret (quoniã quibuſdam quaſi mutui conſenſus inditijs à viro fouebatur) nihil magis in votis habuit, quã cum eodem colloqui, & conuenire. Cui deſiderio cùm omnes aditus intercluſos videret, perturbationis magnitudine occæcata, iſtum tam grauem animi morbum & cruciatũ, in alterius fœminæ ſinũ effudit. aliquã ex eo opem ſperans, aut ſaltem opportunitatem. Hæc neq; nobilitate alteri, neè forma inferior, cum & illam orationis vehementiam de iuuene ignota audiret, eũq; à Domina (quam ſapienti & ſingulari iudicio cognouerat) tam

vehementer amari intelligeret: eundem protinùs omnium pulcherrimum, ſagaciſſimũ, ornatiſſimũ, deniq; omni amore digniſſimum putauit. Neque hîc reſtitit, quin eundem quem non dum viderat, amare occiperet, omneſque rationes iniret, quibus eo frui aut potiri poſſet: non tam amicæ gratia cuius erat oblita, quàm ſui ipſius cauſa, cuius nimis meminerat. Minimè ſanè difficile negotium ſuſcepit: quippe quæ digna potiùs exoratu videbatur, quàm quæ alij exorando operam daret. Sed rem feſtiuam & dignam animaduertite. Non ita multo poſt vſu venit, vt poſterior iſthæc muliercula, cùm literas amoris & ſuauitatis pleniſſimas adoleſcenti illi conſcriberet, in tertiæ cuiuſdam Dominæ manus literæ inciderent: quæ vtì venuſtate, ingenio, prudentia, cũ reliquis comparari poſſet, ita in eo verè mulier, quod in aliorum omnium (præſertim fœminarum) ſecretis & conſilijs inueſtigandis nimium curioſa erat. Literas enim aperuit, quas cum ſedulò perlegeret, animaduertit ſinceriſſimum amoris affectum, ſuauiſſima verborũ lenocinia, incredibiles amoris flammas, mirificis animi paſſionibus coniunctas. Quæ cùm omnia diligenter euolueret, primum miſerrimæ fœminæ cœpit commiſereri, deindè ſecum etiam atquè etiam cogitans, qualem neceſſè virum eſſe oporteat, qui tam egregiam mulierem ad amandum allicere poterat, ipſa quoque ſubitò illius amore exarſit: adeo vt maiores illi, hęc ipſa litera faces admouere videretur, quam ſi conſultò ad eandem conſcripta eſſet. Et vt venenum cibis inſidioſè immiſtum in eum finem, vt magnos viros è medio tollat, eum, qui primo deguſtarit plerunque enecat: ita infœlix mulierecula, alienarum rerum auida, dum philtrum alij inſtructum appetentiùs hauriret, neſcia & inconſulta deperijt. Quid plura adijciam? vſque adeò breui cognita & peruagata res eſt, vt aliæ nonnullæ mulieres, vel tanquàm iſtarum riuales, vel tanquàm iſtarum imitatrices, omnem hùc induſtriam contulerint, vt iſto iuuene potiri poſſent, non ſecùs quàm pueri, dum cerafis ludunt aperto ore certatim inhiantes. Atque hæc quidem omnia ex prima illa opinione, quæ illius fœminæ animo inſedit, quæ illum ab alia tam vehementer laudari audiuerat. Subridens hìc Gaſparus, tu (inquit) vt ſententiam nobis tuã ratione confirmes, mulierum

Muliebris in amando facilitas.

actiones

actiones & exempla adducis,quæ ab omni ratione ſunt longè alieniſſima: & ſi vera fateri velles, hunc iuuenem à tam multis amatũ mulieribus, ſtultum aliquem & ineptum credo fuiſſe,vel quia earum ingenia ad deteriores ſunt propenſa: vel quia pecudum more aliæ alias in omni re ſine ſenſu inſequũtur,vel quia adeo ſunt natura inuidioſæ,vt altera alteri benevolentiam, amorem, atque conſilium,præripere deſideraret,etiamſi valdè monſtroſus homo fuiſſet. Hic omnes ferè qui adfuerunt in Gaſparũ inuehi cœperũt: verum vniuerſis Duciſſa ſilentium impoſuit, & ſubridens in hæc verba fatur: Si iſtuc tuum in mulieres conuitium non eſſet adeò à veritate alienum, vt tibi potius ipſi, quàm fœminis obeſſe videretur,facilè tibi reſponderi paterer: nunc verò iſta maledicendi conſuetudo tua,non rationibus, ſed mala audientium opinione plectetur. Tum Fredericus:Noli Gaſpare grauiùs de mulieribus ſtatuere, quòd aliorum in amando iudicio magis nonnunquam moueãtur,quàm ſuo. Hoc idem magnis ſæpenumero viris ſapientibus contigit, &(ſi verè liceat dicere)tute & nos qui adſumus omnes aliorum magis iudicijs quàm noſtris inſiſtimus. Non ita pridẽ hoc ipſo in loco carmina quædam prolata ſunt, Sanazari nomine, eaque tam diu præſtantiſſima ſunt habita, quàm Illius eſſe putabantur. Poſtea verò quàm ab alio compoſita eſſe perſpectum eſt, nullius omnino momenti habebantur. Ad hæc coram Duciſſa ſeueriſſima Rithmus quidam nuperrimè decantatus eſt,qui nemini nunquam placuerat,donec à Ioquino Priſio cõpoſitus dicebatur. A deò ne citò oblitus es cùm ipſe vnũ idemquè vini genus ſæpius ebiberes, & tamen aliàs laudares,aliàs inſipidum diceres: quoniam fuco tibi perſuaſum eſt,duas vini ſpecies fuiſſe, vnam Genuenſem,alteram noſtratem? Quam adeo mordicùs ſententiam ex alienis verbis tenebas,vt eandẽ ne cõperto quidẽ errore poſtea deſereres.Curialis itaquè noſter in hoc potiſſimũ incũbat,vt prima exiſtimationis ſuæ fundamẽta benè prudẽtèrq; ſint poſita,valdèque animaduertat, quantum in contrario diſcriminis atque incommodi exiſtat. Iſtis præcipuè periculis illi ſunt obnoxij, qui ſe facetos homines, lepidoſquè profitentur: quiquè ſuis facetijs & lepôre id ſunt aſſecuti,vt liberè ſine præmeditatione quicquid occurrit, effu-

Opinio quanti momenti.

tire ſe poſſe arbitrentur. Facilè enim nonnullis in rebus eo prolabuntur, vt incautè illaqueati, cum honeſtè ſe expedire non poſſint, rem omnem riſu conficere putent: quod adeo indecorè nonnunquam faciunt, vt ſummo audientium faſtidio excluſi, ipſi interim in tota cauſa frigeſcere videantur. Alij dũ ſe acutos & florentes eſſe velint, in magna nobilium fœminarum corona, voces adeò turpes & inhoneſtas emittunt, quales earum verecundia non poteſt audire, quãtoque illis magis offundunt pudorem verborum obſcœnitate, tanto ſe Curiales meliores eſſe exiſtimant: nec hìc deſiſtunt quin profusè rideant, valdequè ſe venditent, tanquam perfectum moralis cuiuſquam virtutis habitum conſecuti: eaque omnia huc demum referunt, vt facundi comites & feſtiui habeantur. Vnicum hoc nomen illi nepotes laudi dignum arbitrantur: quod vt quoquo modo obtineant à teterrimis conuitijs & vocibus iinpuriſſimis nuſquam deſiſtunt. Nunc alius alium de gradu præcipitat, nunc lignis & lapidibus ſe inuicèm feriunt, nunc puluercs oculis prætereuntium inijciunt, nunc equos homineſquè vel collibus detrudunt, vel in foueas immittunt. Cũ verò menſæ diſcubuerint, ius, condimenta, dapes, cæteraquè omnia alter in alterius faciem conijcit, iſtaſquè ineptias profuſo riſu perinde proſequũtur, quaſi optimus ille demum Curialis ſit, & maximè glorioſus, qui iſta petulantia inuerecundiùs vtatur. Quod ſi quem fortè nacti fuerint, qui in iſtam illorum inſaniam pariter incidere noluerit, eundem protinus ſapientis nomine & conſiliarij ludificantur. Iſtis tamen aliud hominum genus eſt multò tetrius & dementius. Nonnulli enim ſunt, qui de pretio decertare ſolent, quis eorum magis impuris & fœtidis rebus veſcatur & ab humana natura adeò abhorrentibus, vt ſine ſummo faſtidio, atquè nauſea recenſere non liceat. Quæ obſecro ſunt illa inquit Ludouicus Pius? Reſpondeat Marchio Phœbus (inquit Fredericus.) Ille hæc omnia in Gallijs ſæpenumerò vidit, fortaſſe etiam perſenſit. Nunquam equidem (inquit Phœbus) id in Gallijs fieri perſpexi, quod etiam in Italia non fiat. Immò verò quæcunque apud Italos laudabilia ſunt, ſiue in veſtitu ſiue epulis, ſiue armis, ſiue alijs quibuſcunquè rebus ad Aulicum virum ſpectantibus, eadẽ a Gallicis hominibus mutuati

Scurrarum mores.

ſunt

sunt omnia. Non nego(inquit Fredericus)humanos modestosq; viros apud Gallos reperiri(ipse certè omni laude dignissimos comperi)multi tamen sunt parum ciuiles,& vt planè dicam quod sentio,Italorum credo mores & ingenia,magis cum Hispanis quàm cùm Gallis conuenire.Naturalis enim illa grauitas quæ ferè Hispanis propria est, nobiscum melius coincidere,quàm viuida illa & prompta agilitas,quam in omni corporis motu gestuque ostendunt Galli.Neque id tamen in illis dissonum aut indecorum est. Suam enim dignitatem habet: quippè quæ & natura ipsa adiuuatur, & sine affectatione quacunque vbiuis ostenditur.Istam illorum consuetudinem, permulti Itali inuita Minerua imitantur. Nam cùm loquuntur, caput ineptissimè agitant, & concutiunt: cùm genu demittere conantur, tibiam malè contorquent:cùm in publicum prodeunt, adeò gressu veloces sunt,vt ab ipsis cursoribus anteuerti nõ possint. Hac tamen infœlici imitatione,peritos se Gallos existimant, eamquè libertatem assecutos, quæ rarò cuiquam solet contingere,nisi homini ab ipsis primis vagitibus in Gallijs educato.Eadẽ omninò ratio est, in diuersarum linguarum cognitione,in quibus si Curialis noster fortè excellat, laude dignum arbitramur:in Hispanica præsertim atque Gallica, & propter frequentissimum illarum nationum cum Italis cõmercium,& quia summa earum cum nostro idiomate consentio est,& quia vtriusq; gentis principes pace belloq; potentissimi,aulas semper habent fortissimis viris pleniissimas. Qui cùm per vniuersum terrarum orbem longè lateq; peruagentur, necesse est cum illis sæpenumerò conuenire & colloqui.Non erit opus hoc in loco ad minora, & particularia præcepta descẽdere.Quid enim attinet edẽdi,illi,bibendiquè voluptatem immodicam,tanquàm Helluoni interdicere? quid turpes & impudicas libidines? quid rusticas & agrestes consuetudines,quæ currum & aratrum olẽt?In quas si quis inciderit,non modò Aulicũ egregium aliquando fore desperandum est,sed dignus etiam videtur, qui pecudibus armentisq; præficiatur.Verùm vt multum in pauca conferã, Curialem oportet in illis omnibus, quæ talem virum decẽt, perfectam quandam scientiam retinere:vt & illi facilia videantur, quæ cæteris videntur difficillima, & illum omnes

Hispani Italis quàm Galli similiores.

valdè ſuſpiciant,ille neminem admiretur. Quod ita tamen intelligi volumus,vt in eo inhumana quædam ſuperbia non inſideat: quæ eorum propria eſt, qui alios admirari non ſolent,quia melius ipſi ſe putant rem omnem conficere potuiſſe:ſummoq; ſilentio aliorum acta inuoluunt, geſtuq; faſtidioſo id innuunt, non modo eorum equalem quemq̃ omniũ non eſſe,ſed nec ſuæ cognitionis miſteria quoquo modo intelligi poſſe.Odioſas iſtas in vita conſuetudines tanquã ſcopulos Curialis noſter effugiat, aliorum res geſtas ſumma humanitate efferat,& quanq̃ reliquis omnibus multò ſuperior fuerit, ita tamen eundé de ſeipſo iudicare nemo deprehẽdat.Sed quoniã in rebus humanis vix aut ne vix quidé tã perfecta ratio eſt,nõ debet proindè cui aliquid abeſt, de reliquis diffidere aut deſperare de medijs, qui longè deſciſſit à ſupremis.Nam in omni arte, laudabilia ſunt ea quæ ſunt optimis proxima:& ad ſummum quiſquis contenderit,haud ferè fit quin medium præterierit.Curialis itaquè noſter,præter illam armorum virtutem, ſi alijs quoq; in rebus præſtet & excellat,in his laudi atq; gloriæ modeſtè inſeruiat, tanta moderatione tantoquè iudicio, facilè vt ad ſe omnium aures atque oculos alliceat in his agendis, in quibus ſe putat excellere:neque illa tamen conſultó ad oſtentationem, ſed aut fortuitò aut oratus facere videatur. Quoties verò aliquid dicendum agendumue meminerit, præmeditatione aliqua (ſi fieri poſſit)vtatur:ita tamen vt ex tempore dictum factumq; appareat.Quod ſi res aliqua occurrat, in qua vix mediocritèr inſtructus fuerit: in ea diutiùs non inſiſtat, ſed ita quaſi per tranſitum per eandem diſcurrat, vt multo plus ſcire,quàm eloqui videatur: vti Poetæ nonnulli, qui Philoſophiæ miſteria ſubtiliter nonnunquam explicaturi putantur,cùm interim nihil fortaſſe illorum intelligant. Deniquè ſi quicquam fuerit in quo parum verſatus ſit,in eo nihil profiteatur,nihil laudis aut exiſtimationis ſperet: verùm ſi ita res ferat,inſcitiã ſuam liberè & ingenuè recognoſcat. Tum Calmeta:iſtuc Nicholettus egregius Philoſophus nunquam feciſſet: cui cùm magiſtratus Patauinus, publicam iuris ciuilis lectionem obtuliſſet, etſi leges interpretari magis quàm velare nõ poterat,nunquam tamen illi ab Academicis hominibus perſuaderi potuit, vel cedendum eſſe cuiq̃, vel

Contendendum ad ſumma cum tamen mediocria ſunt laudabilia.

Nicholetti philautia.

vel magiſtratus de ſe opinionem quoquo modo imminuendam: immo tantum aberrat à Socratis ſententia, vt homini Philoſopho indecorum putaret, quicquam ſe neſcire confiteri. Non ſum equidem eo animo (inquit Fred.) vt Curialem velim nemine impellente, ſua ſponte edicere, ſe aliquid neſcire, niſi hoc ab illo tanquàm ſciente & profeſſo requiratur. Satis enim ineptum eſſet, vt ſe quiſquam vel accuſet, vel (quod tetrius eſt) cõdemnet: Vnde non ſine riſu illos recordari ſoleo, qui illas res vltro commemorare ſolent, quæ etiamſi abſq; illorum vitio euenerint, tamen ignominiã quaſi vmbram quandam vnà adferunt: vt eques quidam nemini veſtrum incognitus, qui quoties in rerum contra regem Carolum Parmæ geſtarum, mentionem incidiſſet: ita è veſtigio ſollicitè quomodo ipſe profligatus eſſet oſtendit, vt illius itineris nihil aliud recordari crederetur. Deinde cum de viris quibuſdam egregijs meminerat, qui non ita pridem haſtis honorificè concurrerunt, illud ſemper inculcabat, quomodo ipſe de equo deiectus erat: nec hîc deſtitit, quin curio ſe demonſtraret, quoties vna nocte baculo vapulauit, dum mulierculam quandam conuenire feſtinaret. Futiles iſtas & inanes ſine ratione orationes, Curialem noſtrum aucupari nolumus. Si detur occaſio de re ignota differendi, eandem prudentia declinet. Si neceſſitas aliqua ad dicendum vrgeat, fateatur potius verecũdè imperitiam, quàm incurrat temeritatis periculum atque notam. Vnde ab illis malis immunis erit, quibus hodiè multi ſunt obnoxij, qui inſania neſcio qua exagitati, id ſemper in ſe ſuſcipiunt ſcire, quod neſciunt: ea verò poſtponunt, in quibus aliquo numero putãtur eſſe. De Muſico quodã perito iam nunc mihi venit in mentem, qui omiſſis muſicis, totum ſe carminibus componendis dicauit, in eoque adeo mirificè ſibi placuit, vt dum omnibus ludibrio fieret, muſicæ quoque penitus obliuiſceretur. Idem de pictore eximio fertur, qui illa tam egregia arte ſpreta & depoſita, infœlicem philoſophiæ nauauit operam: in qua adeò ſibi nouas & monſtroſas concluſiones effinxit, vt eas toto pingendi artificio exprimere non potuerit. Iſtius generis alij ſunt infiniti. Quidã tamen cùm in vno aliquo ſe præſtare animaduertant, aliud planè profitẽtur: in quo fortaſſe ſunt etiã aliqui: & cũ ita res ceciderit, vt id oſtẽdant, in quo

Socratis modeſtia.

maximè excellunt, id adeo exactè & gnauiter faciunt, vt a-ſtãtes cum eos viderint tã perfectè id agere, quod nuſquàm profitentur, minimè dubitant, quin in eo, quod ex profeſſo ſuſcipiunt, ſint longè perfectiſſimi. Iſtuc hercle artificium, ſi cum recto iudicio ſit coniunctum, Sapienti diſplicere non poteſt. Tum Gaſparus Pallauicinus. Iſta mihi non ars, ſed verſutia potius videtur, neque hominis probi exiſtimo aliquando diſſimulare. Immo verò (inquit Fredericus) non tam fraus iſtæc, quam illius quod agitur ornamentum aliquod putãdum eſt. Et ſi fallacia eſſet, minimè tamen in hoc genere vituperanda. Niſi fortè eam fallaciam reprehenſione dignam dixeris, cum quis in arte gladiatoria peritiùs ludens, aduerſarium ſæpiùs feriendo circumueniat: quod artis potiùs quam fraudis eſt. Quod ſi gemmam quis habeat, quæ priuſquam annulo infixa ſit, perpulchra exiſtimetur: eadem ipſa, cùm poſtea aurificis opera pulchrior appareat, num non oculis fallacias ſtruxiſſe gemmarium dices? Et eundem tamen laudandum putabis, quia recta ratione fretus, nunc ebori, nunc argento, nunc etiam lapidibus, ſplendorem atque ornamentum addit, dum eiſdem aurum artificiosè circunducit. Iſtam itaq; artem aut etiam (ſi ita vultis) fallaciam minimè reprehendendam ducimus. Non erit itaque à ratione alienum, ſi is qui ſe in re aliqua præſtare cognouit, iuſtas occaſiones inueſtiget, quibus eandem explicet, & oſtendat, cæteraquè omnia honeſtè occultet, ſi quæ minus laudanda exiſtimentur. Reuocate in memoriam peracutum illud Regis Ferdinandi, qui cùm ſibi conſcius eſſet, quàm pulchram corporis fabricam, natura illi tribuiſſet, non tam ſollicitè rationes iniuit, quàm occaſiones potiùs arripuit, togæ aut tunicæ ſæpenumerò exuendæ, chirothecis verò nuſquã propterea carere voluit, quia manus parum formoſas habuit. Quam illius tam diligentem cautionem pauci animaduerterunt. Illud etiam (niſi male memini) iam pridem legi, Iulium illũ Cæſarẽ laurea de induſtria capite redimitũ fuiſſe, faciliùs caluitiem vt occultaret. Verum iſtis in rebus prudenter verſari oportet, ne quando rationis limitibus egrediamur. Ita enim nonnunquam fieri ſolet, vt dum vnum errorem vitare conemur, in alium incidamus: & dum laudi ſtudioſius, ſeruire putemus, in ignominiam cæci prolabamur.

Ferdinandi prudentia.

labamur. Quocirca ea demum maximè ſecura viuendi ratio eſt omni in re mediocritatem conſeruare, in qua firmiſſimum ineſt præſidium contra inuidiam, quam ſapientiſſimus quiſque quantum poterit, declinabit. Quod cùm ita ſit, diligenter noſter aulicus animaduertat, ne mendacis aut hominis vani nomine deſignetur: quod etiam illis aliquando contigit, qui tale nihil ſunt commeriti. In ſermone igitur & congreſſu accuratè viderit, ne probabilitatis viſtigia relinquat. Immo illi nonnunquàm veritati conſultò parcat, quæ aliquam vanitatis effigiem habet: nec eorum imprudentiam imitetur, qui ſemper mira narrant, atque prodigioſa: tantamque ſibi ipſis authoritatem vendicant, vt omnia etiam incredibilia affirmantes, continuò credi velint. Alij in ipſius amicitiæ initio, & quaſi veſtibulo, nouitio amiculo iuramentis confirmat, neminem ſe omnium chariorem habere, vitam ſeſe fortunaſque omnes illius cauſa paratos profundere, multaq; præter fidem alia. Cùm verò ab eodem receſſuri ſint, lachrymas fingunt, & mœrorem metiuntur ſic, quaſi vocem emittere non poſſent. Hi dum nimium amantes eſſe volunt, mendaces atque aſſentatores fiunt. Nimis eſſet longum, ea omnia commemorare, quæ in vitæ noſtræ conſuetudine vitioſa exiſtunt. Curiali itaque noſtro ſatis erit, ſi præter ea quæ iam dicta ſunt, illam orationis ſupellectilem habeat, nunquam vt illi deſit quod dicat, quodque ſit eorum quibuſcum verſatur, auribus accommodatum, quos nunc facetiarum ſuauitate, nunc ſententiarum ſubtilitate adeo deliniet, vt & riſum moueat ſine ſcurrilitate, & eoſdem delectet ſine ſatietate. Iam tandem Æmiliam lectiſſimam ſperò mihi veniam daturam, ſi hic orationi finem impoſuero, quam ſi mihi fortè denegauerit, ego meis me verbis turpiter planè dabo, non illum me eſſe Curialem, de quo ſermonem inſtituerim: non tantùm enim exculta oratio (quam in me nec eſſe, nec vnquã fuiſſe agnoſco) ſed iſtæc etiam qualiſcunque eſt, hoc ipſo temporis articulo deficit. Interpoſuit hìc ſe Præfectus: Et non patiar (inquit) iſtum errorem cuiuſquam animo altiùs inſidere, ſcilicet non eſſe te egregium Curialem. Nam vt verè dicam quod ſentio, iſtuc tantum ſilendi deſiderium, non ab aliqua ſermonis inopia, ſed exiguo potiùs laboris faſtidio profluxit.

Ficta cum vanitate amicitia.

profluxit. In tanto igitur nobilium virorum atque fœminarum concurſu, & in cauſa tam excellenti, ne quicquam defuiſſe videatur, noli iſtuc tam gratum opus ſubterfugere, quin nos obſecro inſtituas, quomodo ijs facetijs vti oporteat, quarum non ita pridem commemineris. Illa ſiquidem ars, quæ iſtam vrbanitatem ſuo ambitu complectitur, magnum habere momentum in omni Aulico videtur. Facetiæ profectò atque apophthegmata (vir illuſtriſſime) naturæ potius quam artis, videri mihi ſolent, ad eaque ipſa, aliæ gétes ſunt alijs longè propenſiores: vtpote Hetruſci, quorum ingenij acies eſt longè ſubtiliſſima. Idem de Hiſpanis licebit affirmare. Verùm & in iſta, & in alijs nonnullis regionibus permulti reperiuntur, qui dum nimium loquaces eſſe contendunt, mediocritatem deſerunt, prorſuſque inepti & inſulſi fiunt: nec enim hominum, nec temporum, nec locorum, nec grauitatis, nec modeſtiæ, deniq́ue nec ſui ipſius rationem habent. Tum Præfectus: In ſale & lepôre artem eſſe vllam negas, & tamen cùm eos reprehendas, qui nullius neque grauitatis, neque modeſtiæ, neque temporis, neque perſonæ decorum obſeruant, tantundem mihi videris concedere, ac ſi diſciplinam aliquam eiſdem attribuiſſes. Adeò herclè ſunt iſta vniuerſalia & peruagata (inquit Fredericus) vt de quacunque præterea re affirmari poſſunt. Verùm facetiarum proinde artem non eſſe confirmaui, quia duobus generibus continentur omnes: vnum genus in oratione continua poſitum eſt. Nonnulli enim tanta dignitate, tantaque voluptate rem explicant, ea geſtus & vocis conſonantia, vt non ſolùm ante oculos poſitam videre, ſed manibus etiam contrectare videamur: quod feſtiuitatem aut vrbanitatem licet appellare. Alterum genus breue & conciſum in verborum tantummodo acumine, & ſubtilitate conſiſtit: cuius vſus apud nos frequentiſſimus eſt: in quo nihil dignitatis apparet, niſi verbi aculeus, & (vt ita dicam) morſus aliquis accedat. Hæc apud antiquos dicta, hodiè argutiæ, aut ſcommota occultiora nominantur. In ſuperiori itaque iocandi genere, quod in iucunda quadam & feſtiua narratione conſiſtit, nihil opus eſt arte quoniam ipſa natura orationis ſuauitatem hominibus ingenerat, vultus præterea geſtus, voces, & vocabula ſic conuenientia indidit, vt quicquid velint,

Hetruſci & Hiſpani facetiſſimi.

Cicero dicta Eraſmus diſteria appellat.

nullo

nullo negotio effingere poſſint. In altero verò argutiarum genere, quid profuerit artem aliquam adhibere, cum verbi aculeo antea configendus ſit aduerſarius, quàm tale aliquid cogitaſſe videamur? Quod niſi fiat, frigidè & inconcinnè nobis cecidiſſe putabitur. Et proinde totum illud naturæ atque ingenio ſoleo attribuere. Interpoſuit hic ſe Petrus Bébus. Et non negat (inquit) Præfectus quod dicis, primas eſſe in eo naturæ atque ingenij partes, præſertim in re aliqua excogitanda & inuenienda. Verum in vniuſcuiuſq; animo quantumcunque perſpicax & acutus fuerit, multa ſimul occurrunt, quæ & bona ſunt, & mala, in alijs plura, in alijs pauciora: eadem rectè diſponere, limare, corrigere, iudicij atque artis eſt, quæ meliora ſeligere, deteriora verò refutare conſueuerunt. Illis itaque intermiſſis, quæ ingenij ſunt atque acuminis, id tantùm quod in arte conſiſtit explicato, earum ſcilicet facetiarũ, quæ riſum commouere, quæq; homini Curiali atque libero non indigna exiſtimantur. Iiſdem etiam quo tempore, qua ratione vti liceat: illud enim eſt quod Præfectus videtur efflagitare. Subridens hîc Fredericus, Nemo (inquit) veſtrum eſt, cui ego omni in re facillimè non conceſſerim: præſertim in iſto iocandi genere, niſi fortè ineptiæ (quæ riſum magis nonnunquam mouent, quam argutiæ) pro facetijs ſumantur. Deinde in Ludouicum Comitem, & Bernardum Bibienam conuerſus: iſti (inquit) iſtius facultatis magiſtri ſunt: in ea ſi mihi quicquam dicendum fuerit, ab illis priùs ediſcendum erit. Tum Comes, Eam profectò artem exercere mihi videris, in qua adeò te rudem & imperitum diſſimulas: dum me & Bibienam iſtis omnibus deridendos proponas, cum illi non neſciant, id in te cumulatum eſſe, quod tu in nobis per ludibrium laudaſti. Quocirca ſi iſtius negotij pertæſum fuerit, præſtat ſereniſſimam Duciſſam apertè exorare, vt te iſto dicendi onere in craſtinum ſubleuet, quàm tectè & ſimulatè munus impoſitum ſubterfugere. Cœpit reſpondere Fredericus: verùm illi orationem interrupit Æmilia. Et fas non eſt (inquit) in veſtris laudibus, id quod reſtat temporis inſumi, ſatis iam pridem peruagata eſt fama veſtra. Sed quoniam id mihi heſterna nocte te ipſum Ludouice obieciſſe memini, non eſſe ex æquo diſtributos labores iſtos, non iniquum fuerit, iſtam

de facetijs differendi prouinciam Bernardo Bibienæ delegare. Quem in isto continuo dicendi genere, non solùm florentem & luculentum cognouimus, sed de eodẽ etiam scripturum se aliquando promisisse meminimus. In eo nobis faciliùs satisfaciet, quoniam idem diu multumq; animo euoluerit. Cùm verò de sale & facetijs abundè dictum cuique videbitur, Fredericus ea vicissim omnia prosequetur, quę de viro Curiali dicenda restiterint. Tum Fred. Nescio equidem lectissima quid reliquum esse possit: Et proindè peregrinantium more fessus & fatigatus, media luce in Bernardi sermone, ipsoque adeo verborum illius sonitu conquiescã tanquã sub arboris alicuius vmbraculo, fontis cuiuspiam amœnitate & leui murmure delectatus. Postea verò cùm me recollegero, aliud fortasse quippiam mihi in mentem venire poterit. Ridens hic Bernardus, si tibi (inquit) arboris nostræ tam exilis, supremas partes ostendero, facile senties, ex aridis illius folijs, quam nihil vmbræ sperari poterit. Quod verò de fonticuli pręterlabentis suauitate tibi polliceris id fortasse tibi iuxta mecum poterit contingere. Non enim ita pridem est, ex quo in fontem præcipitatus sum, non ab aliquo deorum de quibus fabulatur antiquitas, sed à fratre Marriano cuius tanta vis erat, vt ex eo tempore, aquę copia nusquam mihi defuerit. Ridebant promiscuè omnes quoniam festiua res istæc Romæ gesta, nemini horum incognita, pręsentia Galeotti Cardinalis, Sancti Petri ad vincula multo celebrior est effecta. Postquam satis esset arrisum, noli (inquit Æmilia) falsè iocando risum nobis ampliùs commouere, quin potius nos institue, quo pacto id fieri debeat, vnde ducantur facetiæ, deniq́ue ea omnia nobis ante oculos proponito, quæ tali in causa præcipienda putaueris. Et ne tempus se velociùs subducat iam nunc incipito. Vereor mehercule (inquit Bibiena) ne serò incipiam: neue de rebus iucundissimis instituta oratio, proinde fiat iniucunda, quoniam sera est, pręstat fortasse in alium diem differre. Respondebant confertim multi, non dum instare illam horam, quæ istiusmodi disputationibus finem imponere consueuit.

Tum Bibiena in Duciſſam Æmiliamque conuersus: non recusabo (inquit) istuc quicquid est laboris, etsi eorum persæpe audaciam admirari soleam, qui astante Iacobo

Sanse-

Sanſe tundo fidibus canere non reformidant. Horum exemplo id à me committendum non erat, vt dum viri doctiores adeſſent, ego de toto iocandi artificio diſſerere confidentiùs in me ſuſciperem. Tamen ne quiſquam iſtorum nobilium, à me videatur didiciſſe onus poſthac impoſitum renuere, dicam quàm potero breuiſſimè, quicquid occurrerit de illis rebus, quæ riſum commouere ſolent, qui adeo nobis proprius & naturalis videtur, vt cùm hominem deſcribendo velimus exprimere, animal confeſtìm riſibile nuncupemus. Riſus enim ſolius hominis eſt, qui quotieſcunque nobis eruperit, voluptatis cuiuſdam reconditæ, animiq; tranquilli & quieti argumentum eſt. Cui ne quando diutiùs iuſta relaxatio deeſſet, ludi, ſpectacula, & alia eius generis infinita antiquitùs excogitata videntur. Et quoniam eos permagni ſolemus facere, qui iſtis voluptatibus animos noſtros deliniunt, antiquiſſimi Romanorum atque Athenienſium reges, multique alij faciliùs vt populi beneuolentiam conciliarent, theatra ingentia, aliaque ædificia publica extruxerunt, in quibus nunc equis concurrebant, nunc curribus dimicabant, nunc pedibus congrediebantur, nunc belluas inuſitatas oſtentabant, nunc comœdias tragœdiaſque egerunt, denique nec choreis mimicis: nec vlli præterea voluptati pepercerunt, vt eorum oculos, menteſque delectatione aliqua afficerent. Neque verò adeo fuerunt moroſi, & difficiles, grauiſſimi illius ætatis philoſophi, vt iſtas voluptates refugerent, quin iſtis potius epulis & ſpectaculis religatos ſuauiſſima contemplatione animos paululum relaxarent. Eadem in omni hominum conditione voluntas ineſt. Non tantum enim agricolæ atque nautæ reliquiq́ue qui duris aſperisq; exercitijs ſunt deuoti, ſed homines etiam religioſi, captiui, & cuſtodia incluſi, qui mortem nunquam non expectant, ſolatium tamen aliquod tanquàm malorum omnium medicinam exoptãt. Quocirca illud omne quod riſum mouet, animum etiam recreat, nec illarũ calamitatum meminiſſe patitur, quibus vita noſtra omni ex parte eſt refertiſſima. Riſus igitur (vtì videtis) vnicuiq; gratiſſimus eſt, quẽ vt quiſq; rectiſſima ratione atq; tempore concitare poteſt, ita eundem laude digniſſimum arbitramur. Quid verò riſus ſit, quo loco conſiſtat, qua ratione venas, oculos, os, latera occupet,

Ciceronis imitatio.

occupet, vnde tanta illius vis, vt ventriculum potius diuidere, & perfringere, quàm contineri posse videatur. Democrito alicui discutiendum relinquam, qui si id polliceri velit, minimè tamen fortasse præstiterit. Locus autem & quasi fons ipse ridiculi in turpitudine & deformitate quadam positus videtur. Ea enim ridentur vel sola vel maximè, quæ turpitudinem aliquam designant, non turpiter: alia ratione haud facilè erit exprimere. Verùm si altiùs tecum egeris, facillimè deprehendes in eo quod ridetur, esse semper aliquid quod benè non conueniat, nec valdè tamen dissonum aut absurdum esse. Quis itaque modus in risu concitando Curiali nostro adhibendus erit, & quatenus id illi liceat, quantum exilis scientia nostra patietur, ostendam. Semper enim ridicula non decent: præsertim si temulentorum, debacchantium Ganeonum, & scurrarum more detur occasio. Et quanquàm istis homunculis carere aula non possit, non sunt perinde tamen Aulici: suum quemque nomen, sua existimatio, suum præmium manet. In illis verò iocis, in quibus aculeus aliquis inest, diligens etiam cautio adhibenda est, nimirum qui sit quem taxare volumus. Nam nec viri calamitosi miseria deridenda est, nec impuri hominis flagitium, ridiculis satis pensitatur, sed alio quodam supplicij genere plectendum videtur. Miseros verò verborum acerbitate vulnerari humanus animus non patitur, nisi in summa infœlicitate procaces & superbi fuerint. Parcendum est etiam illis, qui vel charitate aliqua, vel gratia, vel potentia ciuium præstant: quos si temerè perculeris, periculum est, ne immortales inimicitiæ consequantur. Cum illis itaquè hominibus iocari cõuenit, qui nec adeo infortunati sunt, vt miserandi videantur, nec adeo scelerati, vt hac luce indigni existimentur, nec adeo potentes & gratiosi, vt ex parua frontis nubecula, tempestas aliquando maxima oriatur. Neque verò est adeò ieiunum istud iocandi genus, vt ex ijsdem locis grauiores sententiæ in laudem & vituperium non deducantur, ijsdem etiam sepenumerò verbis. Cum enim virum liberalem, qui suas cum alijs facultates communicet significamus, eum nihil habere proprium, aut suum dicimus. Idem de eo cum conuitio dici potest, qui nihil habet, nisi id quod rapinis & iniurijs congesserit. Mulierem etiam

Potentibus charis, miserisque in iocando parcendum.

non

non parui pretij dicimus eam, quam virtutis & ſapientię nomine laudamus: idem in illam contumeliosè retorquemus, quæ niſi magnis ſumptibus ali non poteſt. Sed in iſtis ferè fit, vt ijdem loci ſæpius nobis, quam eadem vocabula inſeruiant. Id quòd nuper forte fortunà tribus nobilibus, ac vni dominæ, dum officio diuino intereſſe vſu venit. Horum vnus cùm eam valdè amaret, & proinde adeo non eſſet rei diuinæ intentus, quin ſæpius in eandem oculos conijceret, inopem quendam caſu animaduertit eleemoſynam ab eadem ſeriò emendicantem, & dum multis ſuſpirijs, lamentis precibuſque obſtreperet, illa nec quicquã dat, nec prorſus negat, ne dum capite innuit vt diſcederet, ſed quaſi aliud moliretur, in ſerrima cogitatione defixa eſt. Quod cùm ille perſpiceret, qui illius amore deflagrauit, videte (inquit) quid mihi de iſtac muliercula ſperandum ſit, cuius ea immanitas eſt, vt nec miſerum inædia propè enectum iuuare velit, nec eidem abeundi veniam concedere: adeò illa aliorum miſerijs delectatur, præſertìm illorum, qui eam fruſtra rogant atque implorant. Reſpondebat è duobus alter: non eſt herclè immanitas, ſed in eo tacitè tibi videtur ſignificare, neminem illi placere poſſe, qui cum contentione rogauerit. Immo verò (inquit tertius) ſatis hoc argumẽti eſt, orari illam velle, etiamſi exorari nolit. Videte obſecro quomodo ex iſta tam exigua cauſa (ſcilicet quia mendicum nec ſubleuauit nec repulit) primo conuitium, deinde modeſtiæ laus, poſtremò argutè dictum, aut potiùs ſalis acerbitas emerſerit. Redeamus igitur aliquando tandem, ad eas facetias, quas pertractandas ſuſcepimus, quæ mea ſententia tribus generibus continentur: etſi à Frederico in duo tantummodò ſunt diſtributæ. Prima eſt vrbana quædam & feſtiua narratio, quæ in vnius rei effectu poſita eſt. Secunda ſubitum eſt, & argutum aliquod inuentum, aut reſponſum in vna tantùm voce conſiſtens. Tertia (nam eam libet apponere) eſt iocoſa quædam demonſtratio, in qua ambages nonnunquam longæ, dicta breuia & conciſa, nonnullæ etiam deſcriptiones & actiones interueniunt. Ea quam narrationem feſtiuam & continuatam appellaui, fabulæ mihi perſimilis videri ſolet, vt eſt illud Anthonij Agnelli Mantuani: qui cùm Romæ eſſet moriente Pontifice Alexandro

Tria iocandi genera.

lexandro ſexto, & Pio tertio in eius locum inaugurato, in eum ſermonem incidit vnà cum familiaribus, vt de alterius morte multa, de alterius in Papatum electione nonnihil diceret. In quibus cùm aliquantulum verſatus eſſet, audite (inquit ſubito) viri optimi: Incipiebant Catulli temporibus, portæ abſque linguis eloqui, & ſine auribus audire, eaquè ratione adulteria omnia prodiderunt. Et quanquàm homines, multo nunc ſunt obſcuriores, quàm illa ferebat ætas, portæ tamen fortaſſis (præſertim in hac noſtra Roma) antiquiſſimis marmoribus extructæ, priſtinam illam virtutem retinent: neque dubito, quin omnem nobis ſcrupulum (ſi fortè ſciſcitemur) ex animo eijciant. Anxij omnes & ſolliciti conſtiterunt, non ſine aliqua admiratione, quorſum iſta tenderet oratio. Antonius interim ſurſum deorſum obambulans, ex improuiſo oculos, in vnius portæ faſtigium eleuat, cumque paululum reſpiraſſet, digito ſocijs commonſtrat, nomen Alexandri inſcriptum, iuxtaque literas V, & I, quoniam (vt noſtis) illius nominis ſextus fuerat. Quod cùm illi etiam intuerentur, ô rem admirandam (inquit) porta iſtæc affirmat Alexandrum, Papam vi factum: quaſi vi magis profuerit, quàm iure aut ratione. Videamus obſecro num de nouo iſto Pontifice quicquam intelligere poſſimus, ſubitoque in alteram portam conuerſus, notauit iſtas litteras N. P. P. V. id eſt, Nicholaus Papa quintus. Quod ille aliter interpretatus, ô Dij boni (inquit) videte omen triſte. Iſtæc porta dicit, nihil Papa valet. Animaduertite quæſo iſtuc iocandi genus, quàm facetum ſit & elegans, quamque Aulico viro aptum & conueniens, ſiue verum ſit quod narret, ſiue fictitium. Cuique enim in iſtis facetijs licebit, quoad volet fingere, ipſamque veritatem nonnunquã mendaciunculis aſpergere, vt id quod agitur oratione melius illuſtretur. Ipſius verò rei ſplendor atque dignitas in hoc potiſſimùm conſiſtit, non ſolùm in verbis facilitatem ſine contentione adhibere, ſed geſtum etiam adeo conuenientem, vt qui audiant, rem non iam narrari, ſed fieri putent. In eaque ipſa actione tanta nonnunquam vis eſt, vt rem alioqui minimè feſtiuam aut ſuauem, longè faciat iucundiſſimam. Et quanquam in iſtis narratiunculis, viua vox, geſtuſque moderatio, vt plurimum requitur, ſcriptis

tis tamen nonnunquam haud inconcinnè exprimuntur. Quis noſtrum non arriſerit quoties Iohannem Boccacium legerit, octaua GIORNATA centum fabularum facetè deſcribẽtem, quomodo ſacerdos ille Varlonganus omnes neruos intendebat, vt KIRIE, SANCTVSQVE curioſè cantaret, cùm Suauium Bellocoloratam in templo conſpexiſſet. Illæ etiam illius de Calandrino hiſtoriolæ facetiſſimæ ſunt, & alię innumerabiles. Quibus illa non ſunt valdè diſſimilia, cùm vt riſum moueamus, mores alicuius, atque conſuetudines imitemur, quo in genere, neminem vnquàm vidi, qui cũ Roberto Barrenſi noſtro conferri poſſet. Non parui momenti laus iſtęc eſſet (inquit Barrenſis) ſi vera eſſet: optimos enim mihi proponerem imitandos, quibus ſi proximè poſſẽ accedere, næ ego me fœlicem exiſtimarem. Sed vereor meherculè ne ſola ridicula imitari poſſim, quę tute modo in vitio eſſe poſita confirmaſti. In vitio certè fateor (inquit Bibiena) minimè tamen vitioſè. Neque vero iſta de qua loquimur imitatio, ſine ingenio & acumine poteſt eſſe. Nã præter vocis geſtuſq; cõſonantiã poſitaſq; ante oculos audientium actiones, vultus, moreſq; illius de quo agitur, prudentia etiã ſingularis accedere debet, nihil vt loco, nihil tempori, nihil hominibus incongruũ effutiat. In quæ vitia cũ ſcurriles iſtos homunculos ſemper incurrere videam, te verò prudenter & religioſè eadẽ declinare, adducor facilè vt credã, in reliquis etiam te eſſe pertiſſimum. Nam nec generoſum, virumque nobilem, riſu, lachrymiſque imitandis vultuoſum eſſe decet, nec voces ſonoſque inanes emittere, ſecumque luctari & contendere, quod facit Bertus, aut veſtes ruſticas inducere, vt Straſcinus, aliaque nonnulla, quæ illos fortaſſe decent, quoniam eadem profitentur. Nobis verò ſi quando iſtęc occurrant, clanculùm, & quaſi furtìm attingenda ſunt, dignitas ſemper retinenda, non obſcœnitas verborum, non actionum turpitudo, non vultus diſtortus, non geſtus indecorus, quoquo modo affectandus: vt quiſquis nos audiat, aut intuetur, multo plura mente atque animo concipiat, quàm id quod à nobis exprimitur, ex eoque cum voluptate riſum communicet. In iſta tam decora imitatione videndũ diligenter ne ſcurrilis nimium iocus exeat, preſertim in vultus aut corporis aliqua deformitate reprehendenda. Nam

Vultuoſus aut hiſtrio erit Ciuilis

etsi latissimè pateant ridicula, quæ à corporis orisque prauitate desumuntur, in eadem tamen acerbius inuehi, non scurrarum tantummodo, aut mimorum videtur, sed inimici etiam infestissimi. Obseruandum itaque diligenter (etiamsi difficile videatur) quod à nostro Barrensi solet fieri: qui etiamsi omnes imitetur, omnesque ea in re vrat, in qua illi peccare solent, nec quisquã tamen illi succenseat, nec quamobrem succenseat, facilè inueniri potest. Exemplis hac in re pluribus vti non est opus, cùm plurima in illo quotidiè perspiciamus. Risus præterea non indecorè commouetur (id quod festiuæ quoque narrationis est) cùm vel aliorum vitia commemorentur, nec omnino infanda, nec maiori supplicio digna: vel ineptiæ, ceu omninò simplices, ceu aliquantulum acerbæ, vel curiosum aliquid & affectatum, vel ingenuè fictum & monstrosum mendacium. Cuius generis est illud à Cæsare nostro, non ita pridem commemoratum: qui cum vnà nuper cum istius vrbis Præfecto fuisset, venit fortè ad eum rusticus quidam, & postquàm sæpius ingemuisset, Asinam sibi furto ablatam ait, quod etsi eius inopiæ videbatur importunum, multò tamen ideo intollerabilius, quod adeò formosus & pulcher Asellus esset vt sarcina onustus, ipsum Tullium præ se ferre videretur. Quidam etiam è nostris homuncio cum Caprarum gregi iret obuiam, & ante reliquas Caprum magnitudine insignem conspiceret, subitò constitit, & quasi rei nouitate perculsus, eccùm hunc Caprum (inquit) diuo Paulo quàm simillimum. De alio quoquè istis non longè absimili Gasparus meminisse solet, qui cum Herculi Ferrariæ Duci iam diù inseruisset, duos eidem filios obtulit, vt illius Asellæ essent: ita tamen res cecidit, vt horum vterque ante moreretur, quàm in illius familiam venirent. Cuius rei cùm Ducem pater certiorem faceret, eorum orbitatem vna cùm eo amicè defleuit, eoquè magis, quoniam illi (cùm eos semel vidisset) ingenui & formosi viderentur. Immo (inquit pater,) nihil vidit amplitudo vestra, multo nuper pulchriores sunt effecti, cumquè simul essent, tanquam bini accipitres cantabant. Vix aliquot dies elapsi sunt, ex quo doctorum nostrorum vnus, miserum quendam flagellis in foro cæsum conspiciens, misereri illius cæpit, quòd adeò ille multas & sanguinarias plagas acciperet, &

Locus ipsa stultitia ridiculus.

tamen

tamen ita tardè lentéque incederet, quaſi voluptatis cauſa deambulaſſet. Quocirca hortatus eſt, vt eò magis feſtinaret, quò citiùs tantis cruciatibus liberaretur. Ad hæc reſpirans paulùm miſellus iſte conſtitit, & cùm pauliſper quaſi attonitus conticuiſſet, ſubitò in hæc verba reſpondit: tu cùm itidem per plateas virgis cædaris, vade vt voles: ego nunc vt mihi videbitur ibo. Non dum vobis (audeo dicere) è memoria excidit craſſum illud Abbatis cuiuſdam Duci Frederico reſponſum. Qui cùm inſignis cuiuſdam palatij fundamenta locaret, valdè ſollicitus videbatur de rudere reliquiſque eiectitijs quid fieret, cui Abbas in promptu eſſe dixit quid ageret: puteum (inquit) magnum effodias, & in illum hæc omnia inijcias. Subridens leuiter Fredericus, quid igitur (inquit) de eo fiet, quod è puteo ejcitur? Adeo magnus fiat (inquit Abbas) vt vtrunque contineat. Et quamuis ſæpiùs dux inculcaret, maiorem fore terræ molem, quò maior cauerna eſſet vnde erueretur, perſuadere tamen illi non potuit, quin tantæ magnitudinis eſſe poſſet, vt vtrumque contineret, adeo ille fruſtra ſagaci, aut potiùs ſurdo Abbati canebat. Tum Petrus Bembus, Et quorſum obſecro, de illo imperatore veſtro Florentino tantum ſilentium? Qui cum intra Caſtellinam à Calabriæ ducæ obſideretur, & ſpicula quędam venenata è campo in vrbem emiſſa reperiſſet, ſumma cum indignitate duci ſcripſit, ne tanta crudelitate bellum gereret: quod ſi faceret, ſe quoque plumbeas tormentorum pilas velle inficere, & tum deniquè videret, cui res deteriùs cederet. Arriſit leuiter Bibiena, & niſi taceas (inquit) apertè pronunciabo, quid ipſe oculatus, & auritus teſtis de Venetianis veſtris cognouerim: nec parua (mihi crede) dicam, quoniam illi magni viri ſunt præſertim quoties equites periti velint fieri. Noli dicere (inquit Bembus:) nam ego duas alias hiſtoriolas, quas de Florentinis audiui in tuam gratiã celabo. Inimo verò de Senẽſibus (inquit Bibiena) narrantur iſta: nam in eo ſenatu, cùm literæ non ita pridem legerentur, ne vnum idemquè nomen ſæpiùs iteraretur, pro viri cuiuſdam nomine, PRÆLIBATO, id eſt, prædictus recitabatur: quod cùm vnus ex Senatoribus audiuiſſet, reſpirate quæſo (inquit) & in iſto mihi ſatisfacite, PRÆLIBATO ille, num eſt amicus Reipublicę? Subriſit paulum

Prædictus Italice Prælibato.

lum hic Bembus, & ego (inquit) de Florentinis, non de Senensibus loquor. Immo vero liberè in eo perſiſte (inquit Æmilia) nec vereare viciſſim dicere. Tum Bembus, Florentini cùm nuper bellum cum Piſanis gererent, omneſque illorum opes prope exhauſtas animaduerterent, diù multumquè deliberarunt, qua ratione huic malo occurrerent: tandem vnus reliquis ætate prouectior, excogitaui (inquit) geminum huic malo remedium. Nulla (vt ſcitis) adeo ſunt nobis in promptu vectigalia, quam ea quæ apud iſtius ciuitatis portas penſitantur, quas cùm tantum nunc vndecim habeamus, totidem præterea alias quam citiſſimè ædificemus: ita nobis theſaurus duplò augebitur. Deinde in PISTOIA, & PRATO æraria faciamus, in quibus dies noctesque nummi fiant, atq; ij omnino ducati aurei. Hanc ego rationē maximè expeditam exiſtimo. Ridebant omnes grandæui ciuis tam ſubtile conſilium. Deinde Æmilia, Tune (inquit) Bibiena Florentinos tuos adeo à Bembo illudi ſine vindicta pateris? Arriſit Bembus, Et illi (inquit) vnam hanc noxam dimitto: nam etſi mihi ſtomachum commouerit, cùm Florentinis iſtam notam inureret, tamen in eo valdè mihi placuit, quòd tuæ voluntati ſit obſecutus. Quod ego quoque facerem, ſi ita neceſſe eſſet. Tum Cæſar, Rem non minus lepidam, ſed ſatis tamen craſſam & leuidéſem à Breſciano quodam audiui: qui cum venetijs in Aſcentionis celebritate eſſet, ſodalibus quibuſdā ſuis me præſente oſtēdit, quanta illic & quam inſignia conſpexiſſet, quos illic mercatores, quę aromata, quātū pāni, quid ſerici aurei, atq; argentei, tum quanto apparatu Senatum in Triremi vidiſſet, ſponſalia cum Mari contrahentem, tanta hominum nobilium corona, tanta fœminarū multitudine, tam inaudita muſicæ ſuauitate, vt iam illa non ciuitas ſed cœlū videretur. Rogatus igitur quo muſices genere potiſſimum delectaretur, omnes (inquit) valdè placebant, præcipuè verò tuba quædam noua & inuſitata, qua dum Buccinator luderet, adeò ſæpè eandem in imam gulam detruſit, vt nihil magis admirer, quàm eum non eſſe ſuffocatum. Ridebant omnes vehementer delirantis inſcitiam, qui eam tubæ partem quæ in ſeipſā interiùs replicata eſt, in gulam perflantis detruſam putauit. Pergit deinde Bibiena. Affectationes etiam illæ, quæ me-

Signioriā in Barentoro Iacali appellāt.

diocritatem

diocritatem non excedunt, faſtidium nobis quoddam ingenerant: cùm verò in extremo curioſæ ſint, valdè ridentur. Vt in hominib. illis, qui de ſua virtute, de antiquiſſima familia, de nobilitate loquuntur: in mulieribus etiam quibuſdam quæ formam propriam, ingenium, vitam deniq; delicatam laudant. Sedebat non ita pridem fœmina quædam nobilis inter epulas, vultu adò triſti, ac demiſſo, vt omnes illius triſtitiam admirarentur. Rogata cur id faceret, reſpondit, veniſſe illi in animum rem tanti momenti, vt quoties (inquit) illius meminerim, non poſſum non ſæpius ingemiſcere. Nimirum cùm omnia corpora mortalia coram tribunale ſummi iudicijs nuda in extremo die peruentura ſint, vix poſſum dicere, quàm mihi doleat, meum quoque corpuſculum, nudum iam tum futurum. Huiuſmodi affectationes, cùm nullum in ſe modum habeant: ridiculę potius quam faſtidioſæ fiunt. Illa verò iocoſa mendacia quæ à re propoſita minimè aliena ſunt, quiuis intelligit, quàm facilè riſum concitent. Et ille noſter familiaris, qui iſtis nos fabulis nunquam carere patitur, vix poteſt dici, quam mihi lepidũ & facetum intra paucos hos dies commemorauerit. Quantumcunquè lepidum & feſtiuum fuerit (inquit Iulianus) nec acutius nec excellentius eſſe poteſt, quàm quod Hetruſcus quidam noſtras idemque mercator Lucanus mihi quoque nuper recitauit. Id tu nobis (inquit Duciſſa,) viciſſim recitato. Tum Iulianus. Mercator iſte cùm in Polonia ageret, pelles quaſdam Zibellinas emere conſtituit, vt ex ijs vberior illi in Italia nundinatio eſſet: Et quoniam in Moſcouiam vbi illæ venales erant, liberè tranſire non poſſet (quoniam iam inter regem Polonienſem, & ducem Moſcouitam, bellum infeſtiſſimis animis gerebatur) ita egit cum quibuſdam vtriuſque regionis ciuibus, vt mercatores Moſcouitæ ſuas pelliculas ad Poloniæ limites adducerent, tutiùs vtriúque vt illic contraherent. Lucanus igitur Polonienſibus quibuſdam comitatus, cum eo verſum contenderet, tandem ad Boriſthenis fluuij ripam peruenit, cumque frigore adeo gelatum reperit, vt marmore duriorem putaret.

In altera fluminis parte Moſcouitas conſpexit, qui exulceratos Polinienſiũ animos ſuſpicati, propiùs accedere non audebãt. Deinde cum ex inditijs quibuſdam vtrinq; cogni- *Facetum Lucani mercatoris.*

ti essent, cœperunt primum eloqui, & quantum poterant voce contendere Moscouitæ, quanti pelles venderent indicãtes. Verum tanta & tam incredibilis frigiditatis vis erat, vt intelligi non possent: quoniam verba priusquam ad alteram ripam penetrarent, vbi Lucanus cum interprete stabat, in medio quasi cursu concreta erant. Polonienses quibus satis perspecta res ista fuerat, ingentem in medio flumine ignem construunt (nam in eo ipso limite atque termino consistere voces videbantur) & non ita multo postea, verba quæ per vnius horæ spatium in aëre congelata fuerant, resoluta & liquefacta descenderũt eumquè propè sonum ædiderunt, quem niues solent, cum mense Maio summis montibus decidunt. Ea cùm omninò degelassent, facillimè intellecta erant, etiamsi illi iam antea discessissent, qui eadem emiserũt. Sed quoniam nimium pro pellibus efflagitare videbantur, noluit paciſci mercator, sed re infecta domum redijt. Ridebant promiscuè omnes. Deinde Bibiena, nõ tam subtile (inquit) & acutum, sed non minus fortasse iucundum, atque elegans vobis proponam. Vix aliquot dies elapsi sunt, ex quo de regione quadã à Lusitanis mercatoribus nuperrimè inuenta, de mirificis quibusdam animalibus, alijsque rebus infinitis, familiaris quidam noster permulta commẽtatus est. Idem inter cætera egregia, vnum illud admiratione longè dignissimum retulit: nimirum Simiam se vidisse inusitatæ formæ, quæ Scacchium ludum peritissimè callebat. Cum ea fortè coram Rege Lusitano, ludebat generosus quidam, qui eandem eo perduxerat: quem cùm illa semel atq; iterum subtilissimè ludendo fefellisset, tandem omninò superauit. Quod ille indignè ferens (ut solent omnes qui eo ludo delectantur) Scacchium regem apprehẽdit, qui apud Lusitanos satis magnus est, & cum eo Simiam capite percussit. Illa continuò tanquam iniuriam perpessa, in regem Lusitanum insultat, & supplici gestu ab eo iustitiam implorare videbatur. Non ita multo post, idem generosus, cùm illius ira deferbuisset, eandem rursus ad ludendum prouocat. Quod illa etsi aliquandiu signis quibusdam recusaret tandem nihilominus assensa est: & quemadmodum superiori tempore ita nunc quoque ludendo superior euasit. Cumque eo peruentum esset, vt aduersarium prorsus euincere posset, excogitauit

Simia Scacchio ludo perita.

gitauit quomodo id ſine periculo faceret: tandem dextra manu furtim puluinar ſericum apprehendit, cui generoſus innixus erat, cumquè idem capiti ſuo obduxiſſet, eodē momento ſiniſtra generoſo commonſtrat, quo ille loco delirans ludum amiſſiſſet: denique coram rege ſurſum deorſum ſaltat, quaſi victoriam ſibi ipſi ſine diſcrimine gratulata. Nōne iſtam Simiam ſagacem, prouidam, prudentem dixeris? Neceſſum herculè eſt, (inquit Cæſar) hanc ipſam inter reliquas doctorem, & permagnæ authoritatis fuiſſe. Et (niſi me animus fallit) Indiana Simiarum Reſpublica, hanc vnā in Luſitaniam emiſit, vt apud exteras Nationes, magnā nominis gloriam conſequeretur, Ridebant profusè hīc omnes non ſolum mendacij cauſa quod erat facetum, quàm etiam epilogi, quod erat facetiſſimum. Pergit deinde Bibiena: Et quoniam (inquit) de facecijs diximus, quæ affectu quodam, & continua oratione ſunt poſitæ, reſtat, vt de illis pauca adijciamus, quæ vel vnius ſententiæ breuitate, vel vnius verbi acumine conſiſtunt. Et quemadmodum in ſuperioribus illis animaduerſio diligens adhibenda eſt, ne quicquam Scurrarum aut Ganeonum more faciamus, aut eorum qui ſtultitia riſum ſolent commouere: ita in iſto conciſo genere Curiali noſtro cauendum erit, ne inuidus aut virulentus appareat: neue dum ingenioſè loqui debeat, vim atque acerbitatem adhibeat. Tales enim dum ſola lingua peccant, toto nonnunquam corpore plectuntur. Earum itaq; facetiarum quæ in dictorum breuitate conſiſtunt, illę ſunt acutiſſimæ, quæ ambiguitate quadam continentur, etſi riſum ſemper non commoueant: quippe quæ ſubtilitatis potius & acumis nomine quam feſtiuitatis laudantur. Vt eſt illud Hannibalis Paleotti noſtri. Cui cùm familiaris quidam pædagogum adduceret, vt illius filios in Grammatica erudiret, eiuſque doctrinam ſingulari quadam laude efferret, pro ſtipendio rogauit, vt præter pecunias annuas cubiculum ſatis inſtructum, & lectum etiam concederet, quoniam nihil iſtorum habebat. Cui ſubitò reſpondit Hannibal: & quomodo quæſo adeò (vt dicis) doctus eſſe poteſt, niſi multa lecta, atque adeò intellecta habeat. Videtis lecti vocabulum vario vtriuſque intellectui quàm benè deſeruierit. Sed quoniā iſtę voces ambiguæ, acutum in ſe aliquid habent, cùm eas præ-

ter

præter communem opinionem atque ſenſum interpretemur, admirationem magis, quàm riſum mouent, niſi quando cum alia quadam vrbanitate coniunguntur. Eorum itaque apophthegmatum, quæ ridiculum continent, tum deniquè præcipua vis eſt cùm aliud reſpondeatur, aliud expectetur. In quo ſi dubium etiam aliquid inſit, implicitum cum voluptate acumen videtur. Earum verò rerum quæ ambiguæ ſunt, multa ſunt genera: & proinde in eiſdem deligendis ſumma deliberatio erit, & vt aptis, artificioſiſque vtamur, & ea declinemus, quæ ineptæ, & quaſi vi quadam contorta videantur. Vt illud familiaris cuiuſdam noſtri, qui cum a monoculo quodam vnà cum alijs ad prandium inuitatus eſſet, cæterique eam humanitatem recuſaſſent, ego (inquit) propterea manebo, quia vni alicui ſedem rectam video, locum digito commonſtrans, in quo alter oculus extiterat. Quid iſto ſale potuit eſſe acerbius aut inhumanius, cùm ſine cauſa minimè laceſſitus dixerit, nec grauiùs eundem configere poterat, ſi omnino cæcus eſſet? Iſta cùm adeo generalia ſint, vt in quéuis retorqueri poſſint, minimè ſanè delectant, quoniam præmeditata putantur.

Quæ vnoctoce conſiſtunt ingenioſa magis quam facetæ eſt.

Eiuſdem omninò generis fuit illud, quod homini cuidam cui naſus præciſus erat, dicebatur. Vbi obſecro perſpicilla vitrea figes? aut qua tandem parte roſas olfacies? Verum inter reliqua argutè dicta, nihil eſt, quòd maiorem in ſermone venuſtatem obtinet, quàm eodem ſenſu, atque eiſdem vocibus reſeruatis, eoſdem aculeos in aduerſarium retorquere, quos ille in nos ridiculè contorſit. Vt leguleius quidam cùm ab aduerſario (iudice pro tribunale ſedente) interrogaretur, quorſum latraret, quoniam (inquit) furem video. Huic non omninò diſſimile fuit illud Galeotti Narnienſis, qui cùm per Sienam iter faceret, rogauit vbi commodè diuerſari poſſet. Senenſis quidam cum eum obeſum & prominentiore ventre conſpiceret, alij (inquit) à tergo ſarcinas portare ſolent, hic à frontè, & ante oculos habet. Neceſſe eſt (inquit Galeottus) quoties inter latrones perigrinamur. Eſt & aliud non inciuile iocandi genus ab Italis Biſchizzi nominatum, quod in parua quadam litteræ vel ſillabæ immutatione conſiſtit: vt in eo quicunquè dixit neceſſarium eſſe te in Latrina lingua, quàm in

Latrina pro 'erina.

Græca

Græca peritiorem esse oportere. Et tibi quoque Æmiliæ Piæ literas isto modo inscriptas meminimus AMPLISSIMAE DOMINAE ÆMILIAE IMPIAE. Carmina etiam sæpenumerò & adagia non inscitè coniunguntur, aut in alium sensum distrahuntur, nonnunquam verò sensu eodem etiam remanente, sed inuerso paulùm vocabulo. Vt ille qui proteruam & supercilioſam vxorem habebat, rogatus cuiusmodi esset, Virgiliano illi allusit. FVRIARVM MAXIMA IVXTA ME CVBAT. Hieronymus etiam Donatus cum quadragesimali ieiunio Romanas stationes cum alijs generosis inuiseret, in magnam nobilium fœminarum turmam fortè incidit, quarum venustate, cum vnus præter exteros delectaretur, è vestigio exclamat. QVOT CŒLVM STELLAS TOT HABET TVA ROMA PVELLAS. Neque hic restitit, quin statim adderet. PASCVA QVOTQVE HAEDOS, TOT HABET TVA ROMA CYNAEDOS. Magnam scilicet iuuenum cohortem comstrans quæ ex altera parte consisteret. Marci quoque Antonij Episcopo Patauino persimile responsum videbatur. Cùm enim Patauij monacharum cœnobium esset, præfectus est eo loci religioſus quidam, doctrinæ vitæque præstantia insignis. Neque tamen ea fuerat illius integritas, vt quicquam humani ab eo alienum esset. Nam cum eisdem partìm confitendo, partìm instituendo familiarissimè vteretur, cùm tantùm decem numero essent, earum quinquè impregnauit. Quod cùm fama (vt est velox & loquax dea) multorum auribus infudisset, cœpit religioſus de fuga cogitare. Episcopus contra manus iniecit, & post multas quæstiunculas, atque minas eò redegit, vt rem omnem confiteretur: adeò vt iam seuerus Episcopus, nihil nisi de supplicio & carcere cogitaret. Verum reus iste, quoniam homo doctus & perurbanus erat, multos habebat patronos & interceſſores, & inter reliquos Marcum Antonium. Verùm Episcopi, tanta seueritas erat, vt non animum solum auersum, sed aures etiam obturatas habere videretur. Illi nihilominus instabant, orantes vt meminerit, quid locus, quid oportunitas, quid imbecillitas humana, denique quid amor muliebris valeret. Tum Episcopus: at quid obsecro dicturus sum, cum coram summo Rege consistens,

conſiſtens, is mihi dicat: *Redde rationem villicationis tuæ*, Id nimirum reſpondebis (inquit Marcus Antonius) quod docet Euangelium. *Domine quinque talenta tradidiſti mihi, ecce alia quinque Superlucratus ſum.* Non potuit in ſumma auſteritate riſum continere Epiſcopus: immò multum, & de illius iracundia, & de rei pœna iſta vrbanitate diminutum eſt. Facetum quoque & elegans illud eſt, cùm nominibus verbiſque alluſio aliqua ingenioſa accedit, fictione etiam quandoque adhibita. Quod tùm quidē vſu venerat, cùm Protus Lucanus, homo (vtì noſtis) facetus, Epiſcopatum de Calio, petiiſſet: qui cùm paulò vehementior eſſet, reſpondit Papa, Satis tu quidem ſcis Caleo Hiſpanicè, idem eſſe quòd taceo, & tu tamen non modò non taces, ſed etiam loquax es. Abſurdum herclè atque abſonum eſſet, Epiſcoporum aliquem eſſe, & tamen epiſcopatus ſui titulum non agnoſcere. Poſthàc ergo diſce quid ſit CALIO, id eſt, tacere. Interpoſuit hiſce Protus reſponſum, quod etſi omninò huius generis non eſſet, erat tamen non minus ridiculum. Ille ſiquidem, cùm nullius momenti ſuas petitiones eſſe videret, niſi alia ratione pontificis animum pertentaret: Reuerende pater (inquit) ſi mihi epiſcopatum iſtum concefferis, ſenties in rem tuam fore. Relinquam enim ex eo duo tibi officia. Et quæ tandem officia (inquit Papa?) Vnum (inquit Protus) principale, alterum Beatæ Mariæ. Non poterat hìc pontifex riſui frœnum inijcere, etſi grauiſſimus pater eſſet. Illud quoquè Patauienſis cuiuſdam (etſi perexiguum ſit) obliuiſci non poſſum, qui Calfurnium ex eo appellatum dixit, quia fornaces calidas reddere conſueuit. Ego verò cùm nuper à Phedra quæreré, quo pacto illud eueniret, vt cùm die veneris (qui Chriſti paſſioni ſanctus eſt) eccleſia mater pro Chriſtianis omnibus pro Ethnicis etiam, & Iudeis orare nō dedignetur, pro Cardinalibus quoq; quemadmodum pro Epiſcopis, reliquiſque non oraret: ille mihi continuò reſpondit, Cardinales omnes in illa oratiuncula contineri, ſcilicet, *Oremus pro ſciſmaticis & hæreticis.* Ludouicus quoque noſter, illud meum ridiculum commemorare ſolet: me nimirum fœminam nobilē reprehendere ſolitum, quòd latice atque oleo adeò ſplendeſcente vultum oblineret, vt eam quoties aſpexiſſem, faciem in eo meam conſpicerem: quod ego ferre non poſſem,

Taceo Hiſpanicè Caleo.

cùm

cùm adeò informis eſſem. Huius ferè generis, erat illud Camilli Paleotti, Anthonio Porcaro: cuius cùm familiaris quidam ſacerdoti confiteretur, ieiunia ſe, reliquaque diuina officia ex animo exequi ſolere, tu (inquit) dum te accuſare debebas, profusè laudas. Immò verò (inquit Camillus) hæc propterea confitetur, quia eadem flagitioſa exiſtimat. Nõne illud præfecti nobiliſſimi argutè dictum meminiſtis? cùm poſtridiè Galeottus illum admiratus eſſet, qui ducentos aureos pro equo poſtularet, cumq; adderet nihil eundem valere, quia armorum neque ſplendorem, neque ſtrepitum ferre poterat: ſi ea ſit illius natura (inquit Præfectus) mirum ni ille mille aureos petat. Quis enim nocebit equitanti? Iiſdem etiam aliquando verbis non inconcinnè vtimur, ſed in alium propè finem quàm vſus communis feret. Vt cùm duci cuidam per fluuium rapidiſſimum tranſeũdum eſſet, buccinatori præcepit, vt ille præiret: cui ille nudato capite non ſine ſumma reuerentia reſpondit, Immò verò non decet, honoris veſtri eſt reliquas omnes præcedere. Illa quoque iocãdi formula non iniucunda eſt, cum proferentis voces non reijcimus, alieno tamen ſenſu interprete mur: vt illud Philippi Beroaldi noſtri, cui cum Teuthonicus quidam illius diſcipulus obuiam daret, Domine (inquit) Deus det tibi bonum ſerò. Ille viciſſim reſpondit, Et tibi malum citò, Idem Beroaldus cùm diceret, ſe Boloniam profecturum, ab eodẽ quæſiuit Sadoletus, quomodo adduci poſſet, vt Romam relinqueret, vbi tot, tantæque voluptates eſſent, & eo proficiſceretur, vbi nihil niſi faſtidium, & defatigationem reperiret. Eundum eſt certè (inquit Beroaldus) *Per tre Conti*: id eſt, propter tres cauſas, easq; ſtatim cœpit in digitos diſtribuere: ſed interpellauit eum Sadoletus: & ſatis (inquit) ſcio, de quibus ſentias, nimirum, *de Conte Ludouico de Sancto Bonifacio, de Conte Hercole Ragonenſi, & Conte de Pepoli.* Ridebant iam ſatis vniuerſi, quia tres iſtos nobiles & iuueniles Comites Beroaldi auditores Boloniæ ſtuduiſſe cognouerant. Faceta iſtæc & perurbana iocandi ratio eſt, quia cùm aliud expectemus, aliud ſemper reſpondetur: noſtrique nos errores in re tam parui ponderis, & valdè delectant, & ad ridendum ſæpenumerò impellunt. Ipſa verò loquendi ratio, ijdem loci atque figuræ quæ grauibus, ſerijsq; rebus

Anthonius Porcarus.

Camillus Galeottus.

Bononiam.

rebus inſeruire ſolent, eundem in facetijs vſum, eandemque dignitatem obtinent. Et quemadmodum clauſulæ atque vocabula, contraria contrarijs applicata, multum in ſermone venuſtatis habent: ita quoq; ſit, ſicubi, eædem ſententiæ, cum eiſdem digladiẽtur. Vt in illo Genuenſi qui cùm profuſior eſſet quam illius opes ferebant, reprehendit eum fœnerator inſignis, rogans quando tandem ceſſaret facultates ſuas exhaurire & profundere. Quando tu (inquit alter) ceſſabis furari aliena. *Acute reſponſum.* Et quoniam ex eiſdem locis ridicula, & grauiores etiam ſententiæ deſumuntur, in neutro genere quicquam feſtiuiùs & ornatiùs fieri poteſt, quàm ea omnia, quæ prolata ſunt, quodammodo confirmare, & eadem tamẽ ipſa, præter opinionem proferentis interpretari. Vt cùm diuino nuper officio ruſticus quidam ſacerdos intereſſet, & ad generalem confeſſionem gradatim peruenisſet, vnus omnium nomine cœpit effari peccaſſe ſe, cogitando, loquẽdo, faciendo: denique nullum eſſe tam infandum aut mortale crimen, quo ille non eſſet contaminatus. Quod cùm illius quędam amicula, & popularis audiret, aſtantes rogat, vt iſtius rei teſtes eſſent: nam ego (inquit) illum apud epiſcopum reum faciam. Eadem vrbanitate vſus eſt Salezza de Pedræda, qui, cùm mulierem nobilem vehemẽter laudaret, tam propter virtutes, quàm etiam formæ venuſtatem cõporiſq; habitudinem, illa modeſtè reſpondit, indignam ſe iſtis laudibus eſſe, cùm adeò ætate proiecta eſſet. Tum ille, cùm te ſenio confectam profiteare, quid hoc aliud eſt, quam angelis te ſimilem dicere, qui primi omnium ſunt, atq; antiquiſſimi? Nõ minus igitur argutè dicta, ad riſum iocumq; conferunt, quã grauiores ſententiæ ad laudem & encomiũ præſertim ſi metaphoris conſiſtant aptis & conuenientibus, iſq; qui reſpondet, in eadem verborum tranſlatione perſiſtat. Vt Coſmus de Medicis nõ ita pridem argutiſſimè, cui cùm Palla Strozzius è Florentia exul internuncium miſiſſet, & Coſmo his verbis interminatus eſſet, nimirum iam iam Gallinam parere: Reſpondit è veſtigio Coſmus, Tu Pallæ meo nomine viciſſim dicito, malè Gallinas parere, cùm è nido ſint extermi natæ. *Coſmo de Medici. Palla Strozzius.* Illud etiã Camilli Porcari egregium fuit: qui cùm oratione quadã nõnullos Italię Heroes, & inter cęteros Marcantonium Colonnam ſummis laudibus exornaſſet: Marcantonius

tantonius ingẽtes gratias retulit, nihi horum agnouit: quin tu (inquit) Camille, id amicis tuis facis, quod ſolent mercatores verſuti, cùm adulterinum fortè nummum habeant, quo vt ſe honeſtiùs expediant, eundem ſolent optimis quibuſcunque pecunijs interponere. Idem tu mihi facere videre, qui dum me viris iſtis nobiliſſimis adiungis, fieri caſu poteſt, vt ego quoque eorum ſimilis videar. Tum Camillus, illi certè qui nummos adulterare ſolent, eoſdem auro ita ſæpè oblinunt, vt multò ſplendidiores appareãt, quàm illi, quibus nihil fucatum ineſt. Quod ſi igitur aliqui hominum Alcumiſtæ eſſent, vt ſunt nummorum, ego quoque te fictitium & adulterinum ſuſpicarer, cùm multo reliquis pulchrior & lucidior appareas. Videtis itaquè vtrique iocãdi formulæ iſtum locum eſſe communem, multoſque alios, quorum infinita ſunt exempla, præſertim in ſententiarum grauitate atque pondere. Vt illud egregij cuiuſdam belli ducis, qui cùm menſæ, cum tanta hominum caterua diſcumberet, nihil vt loci relinqueretur, duoſque Italos aſtantes vidiſſet, qui eidem egregiè in prælio inſeruiſſét, ſurgite (inquit) obſecro, & paulum cedite, ſinite eos aliquantiſper edere, quorum virtute affectum eſt, vt nos iam nunc edamus. Idem Diego Garziæ monenti, vt è loco periculoſo ſecederet, quo tormentorum ictus faciliùs declinaret, fertur ſic reſpondiſſe: Cùm tibi nihil terroris Deus iniecerit, tu mihi ne inijcias. Ludouico quoque Gallorum regi, cùm primùm diademate inſignitus eſſet, ſuggeſſit quidã nunc eſſe, cùm poſſet eas vlciſci iniurias, quas tum perpeſſus erat, cùm Aureliæ dux eſſet: cui ille magnificè, reſpondit, nihil eſſe cur Gallorum rex, Aurelianẽſis iniurias vlciſceretur. Lepôris quoque acerbitas, nonnunquam in verborum, tantummodo grauitate, ſine aliqua riſus incitatione cõſiſtit. Vt Ottomannus magni Turcæ frater, cũ in Roma captiuus eſſet, Italoſque haſtis equo concurrentes videret, nugas pueriles, dicebat eſſe. Cùmque eidem relatum eſſet, Regem Ferdinandum iuniorem cum primis agilem, curredo, ſaltando, inſultandoque præſtitiſſe, reſpondit iſthæc in ſua patria ſeruorum atq; mancipiorum fuiſſe: nobilium vero filios liberalitatẽ, magnificentiã reliquaſque virtutes à primis annis didiciſſe. Huius ferè generis (niſi fortè aliquanto facetius

Camillus Marcãtonio Colonna.

Magnifica Ludouici vox.

tiùs videatur) fuit illud Archiepiſcopi Florentini, Alexandro Cardinali reſponſum. Qui cùm nihil habere homines diceret præter fortunas, corpus, atq; animum, immo (inquit antiſtes) omninò nihil habent. Nam de fortunis diſponunt rapaces iuriſperiti, de corpore hallucinantes medici, de animo theologi inconſtantes. Huic certè illud poteſt adiungi, quod ſolet Nicolettus dicere, nempè iuriſconſultos, perrarò in iure contendere, medicos rariùs medicè viuere, Theologos vere Chriſtianos eſſe rariſſimè. Subriſit hic Bibiena, deindè ſuſceptum iam antea ſermonem inſequitur. Infinita ſunt iſtius rei exempla, eaque ipſa, à magnis & primarijs viris delibata. Verùm nihil eſt, quod magis ridetur, quam apta, & faceta comparatio, vt Piſtoia noſter, quum Seraphino reſcriberet. Manticam inquit, tibi remitto, quæ tui ipſius eſt multò ſimillima: neque ſanè diſſimilis erat, ſi probè Seraphinum memineritis. Nonnulli ſanè ſunt quibus illud permagnæ voluptati ſolet eſſe, viros fœminasq; canibus, equis, auibus, ciſtulis, ſcabellis, curriculis, lucernis aſſimulare: quæ omnia ſuam aliquando dignitatem habent, nonnunquam verò frigent. Ita in illis omnibus, loci, temporis, perſonæ, reliquarumque rerum iuſta conſideratio eſt. Tum Gaſparus Pallauicinus: cum non ita pridem Iohannes Gonzaga Alexandrum filium, cum magno Alexandro conferret, iucunda mihi videbatur illa comparatio. At illam nos ignoramus inquit Bibiena. Iohannes Gonzaga (inquit Gaſparus) cùm teſſeris luderet (vt ferè ſolet) magnamque pecuniæ vim profudiſſet, aſtitit fortè Alexander filius, qui etiamſi tenera ætate ſit, verè tamen in eo patrizat, quod teſſeras amet. Is cùm patris infortunium diu cõteplatus eſſet, quaſi tantas impenſas doleret, grauiter ſuſpirauit. Quòd cum Comes Paniella deprehenderet, vide (inquit) Gonzaga, pius filius profuſi patris iacturas deplorat, valdequè inhiat vt fauente aliquando tibi fortuna, ipſe aliquid lucri reportet: iſto illum dolore ſubleuato, & priuſquam omnes aureos ludendo profuderis, vnicum illi ſaltem tribuito, vt ille quoque cum ſuis amiculis colludat. Tum Iohannes Gonzaga. Falleris meherculè, ſi ſic ſentias: res tam parui momenti non curat Alexander. Verùm non ſecus quã ille Magnus, cùm patrem Philippum audiſſet ingentem exercitum profligaſſe,

Omnia noſtra penes alios eſſe.

Ioannes Gũzaga Alexandro filio.

Comes Paniella.

profligaſſe, regnumque ampliſſimum iam propè deuiciſſe, quantùuis iam puer eſſet, in acerbiſſimos luctus incidit: cũq; ab eo quæreretur, cur tantam lachrymarum vim profunderet, reſpondit vereri ſe ne ita multas gentes nationeſq; pater ſub iugum mitteret, vt illi nihil reſtaret, quod ſuperare poſſet. Ita meus quoque Alexander, in meis proindè iacturis ſubtriſtior eſt, ne ego forſitan adeò multum exhauriam, nihil vt illi relinquam quod poſſit perdere. Hìc cùm paulùm eſſet arriſum, ſuperiorem ſic orationem proſequitur Bibiena. Videndum præterea diligenter ne impia ſit iocandi ratio, neuè dum nouo modò ingenioſi videri velimus, diuinam maieſtatem conuitijs lædamus. Iniquè ſanè comparatum eſſet, nos ea in re laudem atque gloriam conſectari, cuius nomine non tantum vituperium, ſed ſupplicium etiam commeremur. Quiſquis igitur ingenij ſui acumine adeò oœcæcatus eſt, vt ſuæ in deum pietatis obliuiſcatur, dignus ſanè videtur, qui ex ingenua illa & liberali nobilium ſocietate exulat. His affines ſunt illi, qui in omni ſermone turpes, & obſcœni ſunt, nullaque in re magis delectantur, quàm verborum turpitudine, fœminis pudorem, atque verecundiam commouere: quod vt liberiùs faciant, impuris argutiſque vocibus inueſtigandis mirificam nauant operam. Id quod nuper Ferrariæ inter epulas multis audientibus contigit. Vbi cùm Florentinus, & Senenſis fortè conueniſſent (qui ferè vt ſcitis inimici ſolent eſſe) Senenſis vt Florentinum vreret, Sienam (inquit) imperatori in vxorem conceſſimus, & Florentiam eidem in dotem dedimus. Sic enim iam tum fama erat, permagnam pecuniæ vim, à Senẽſibus imperatori conceſſam, vt eorum in ſe patrocinium ſuſciperet. Quibus commotus Florentinus ſubitò reſpondit, ſi dos ſit Florentia, ſi vxor Siena, Sienam tamen primò obequitabit imperator (Gallico more locutus, ſed verbo vſus Italico) poſteà de dote cùm primùm vacauerit, litigabimus. Videtis ſatis acutè iocatum eſſe, ſed quoniam fœminis præſentibus, turpiter & inuerecundè. Tum Gaſparus Pallauicinus, tunc iſta voluptate mulieres priuabis, cùm nihil magis quàm illiberalem huiuſmodi orationem deſiderent? nunquàm equidem reminiſci poſſum, toties me virilis ſermonis puduiſſe, quoties muliebris impudentiæ. Ego verò (inquit

Impia iocandi ratio.

Bibiena)de iſtis tuis mulierculis nõ loquor, ſed de illis quarum ea virtus eſt, vt eas generoſus vnuſquiſque ſuſpiciat atque admiretur. Æquum herclè eſſet (inquit Gaſparus) ſignum aliquod,& quaſi regulas nobis tradi, quibus eas liceat faciliùs internoſcere. Quoniam ita plerunque fit, vt quæ aſpectu primo videantur optimæ, eas ſi intus & in cute cognoueris, putabis eſſe peſſimas. Subridens hic Bibiena, niſi (inquit) Iulianus adeſſet fœminarum omnium patronus atque propugnator, ego tibi reſponderem. Verùm illi tam gratum officium nuſquàm intercipiam. Arriſit leuiter Æmilia, & mulieribus (inquit) nullo defenſore opus eſt,contra aduerſarium tam paruæ, aut tam nullius potius authoritatis. Gaſparum itaque in ſua tam præpoſtera ſententia conſeneſcere patiamur, quam ille propterea mordicùs tenere ſolet, non quia in fœminis mancum & imperfectum aliquid ſit,ſed quia inter innumerabiles, vix aliquam reperiri poſſit, quæ illius aſpectu delectetur. De facetijs igitur quod reliquum eſt audiamus. Permultos equidem locos inquit Bibiena iam pridem mihi videor commemoraſſe, è quibus ſales & argutiæ ſunt eruendæ, quarum omnium dignitas, & excellentia in narrationis iucunditate conſiſtit. Alios etiam fortaſſe aliquos liceret adijcere: vtpote cùm vt aliquid iucũdiùs explicemus,incredibile quippiam affingamus, cuius generis fuit illud Marij Volaterrani, qui ſacerdotem ſe quendam cognouiſſe aiebat,qui ſe adeò procerum putauit,vt quoties diui Petri templum ingrederetur,ſe conſultò demitteret, ne trabes, quæ in faſtigio erat, caput illi comminueret. Iulianus etiam noſter Golpinum ſeruum adeò macilentum, atque aridum fuiſſe dixit, vt cùm manè faſciculis ignem ſubijceret,nauiterque perflaret, vſque ad camini verticem à ſumo eleuatus eſt, vbi niſi caſu tranſuerſè hæſiſſet, periculum erat, ne in aërem euanuiſſet. Auguſtinus quoquè Bezzauanus multa facetè de auaro quodam narrare ſolebat,qui cùm in ſumma annonæ caritate frumẽtum vendere recuſaſſet, idemquè non ita multò poſt dimidio minoris eſſet,deſperatione exanimatus laqueo ſe clãculùm in cubiculo ſuſpendit, cumq; doloris magnitudo, ſingultus aliquos ſonoſquè eliceret, acceſſit ſumma celeritate ſeruus, & licet rei nouitate attonitus eſſet,funem nihilominus

Marius Volaterranus.

Golpinus.

nus ociùs præcidit,mortemque iam in limine atque foribus aduentantem antecuertit.Auarus tanto diſcrimine liberatus cùm ſe recolligeret, fremere cœpit,& indignari, conciſſum eſſe laqueum tam nouitium,& quaſi diſpendij pœniteret,de pretio cum famulo ſeriò expoſtulabat.Iſtis non multum diſſimile eſt,illud Laurentij de medicis,qui cùm Mimum quẽdam frigidè iocantem videret,non riderem (inquit)etiamſi me titillares.Deindè cùm alter quoque inſulſus homunculus,eundem in lecto valdè ſerò reperiſſet, eiquè vitio verteret, quod ille ſomniaret,dum ipſe nouum vetuſquè forũ obiret,dum Sancti Galli portam peteret, dum ciuitatis muros circuiret,dum infinita negotia conficeret, reſpondit Laurẽtius,vnicum meum in otio inſomnium, omnibus tuis negotijs antecellit.Illud quoq; non minus ingenioſum eſt, cùm id reprehẽdamus, quod non erat credibile nos aliquãdo reprehenſuros:vt Marchio Frederic. Mantuanus Duciſſæ noſtræ pater,qui cùm menſæ vnâ cum alijs nobilibus diſcumberet,vnus ex his cùm ius appoſitũ exorbuiſſet, pace veſtra (inquit)nobiliſſime Marchio,rurſumq; deglutire cœpit:Cui Marchio,quin tu(malum inquit) porcorũ pace dicito, mihi nulla fit iniuria.Nicholaus etiam Leonicus,cum tyrãno cuidam liberalitatem iniuſtè attributã audiret, videte (inquit) per deos quàm egregiè liberalis ſit,qui non ſua ſolùm,ſed aliena etiã largiatur.Illa quoq; non inciuilis iocandi ratio eſt, cùm aliud dicimus, aliud diſſimulantes cogitamus. De his rebus nõ loquor quæ in extremo contraria ſunt,vt cùm homunculum gygantem, deformem formoſum, nigrum deniq; album appellamus,(hæc enim apertiora ſunt,& riſum tamen aliquando non inconcinnè mouent) ſed cum ſeueris grauibuſq; ſententijs,illud lepidè exprimamus, quod tacitè apud nos vix vno verbo dignum ducimus. Vt erat illud Auguſtini Foliettæ: cui cùm generoſus quidam inſigniter mẽtitus eſſet, valdeque deſideraret,vt ſibi crederetur: ſupercilioſo vultu reſpondit Folietta: Si vnquam mihi gratum acceptumque facturus es (vir optime) ne ægrè feras, ſi tibi non crediderim.Cùm verò inſtaret alter,multiſque iuramẽtis mendacium confirmaſſet, quoniam ita vis (inquit Folietta) credam in tuam gratiam. Nam (vt ingenuè fatear) multò difficilius tua cauſa facturus eſſem. Eodem ferè modò

Auari exemplum.

Marchio Fredericus Duciſſæ pater.

Bibiena)de iſtis tuis mulierculis nõ loquor, ſed de illis quarum ea virtus eſt, vt eas generoſus vnuſquiſque ſuſpiciat atque admiretur. Æquum herclè eſſet (inquit Gaſparus) ſignum aliquod,& quaſi regulas nobis tradi, quibus eas liceat faciliùs internoſcere. Quoniam ita plerunque fit, vt quæ aſpectu primo videantur optimæ, eas ſi intus & in cute cognoueris, putabis eſſe peſſimas. Subridens hic Bibiena, niſi (inquit) Iulianus adeſſet fœminarum omnium patronus atque propugnator, ego tibi reſponderem. Verùm illi tam gratum officium nuſquàm intercipiam. Arriſit leuiter Æmilia, & mulieribus (inquit) nullo defenſore opus eſt, contra aduerſarium tam paruæ, aut tam nullius potius authoritatis. Gaſparum itaque in ſua tam præpoſtera ſententia conſeneſcere patiamur, quam ille propterea mordicùs tenere ſolet, non quia in fœminis mancum & imperfectum aliquid ſit, ſed quia inter innumerabiles, vix aliquam reperiri poſſit, quæ illius aſpectu delectetur. De facetijs igitur quod reliquum eſt audiamus. Permultos equidem locos inquit Bibiena iam pridem mihi videor commemoraſſe, è quibus ſales & argutiæ ſunt eruendæ, quarum omnium dignitas, & excellentia in narrationis iucunditate conſiſtit. Alios etiam fortaſſe aliquos liceret adijcere: vtpote cùm vt aliquid iucũdiùs explicemus, incredibile quippiam affingamus, cuius generis fuit illud Marij Volaterrani, qui ſacerdotem ſe quendam cognouiſſe aiebat, qui ſe adeò procerum putauit, vt quoties diui Petri templum ingrederetur, ſe conſultò demitteret, ne trabes, quæ in faſtigio erat, caput illi comminueret. Iulianus etiam noſter Golpinum ſeruum adeò macilentum, atque aridum fuiſſe dixit, vt cùm manè faſciculis ignem ſubijceret, nauiterque perflaret, vſque ad camini verticem à ſumo eleuatus eſt, vbi niſi caſu tranſuerſè hæſiſſet, periculum erat, ne in aërem euanuiſſet. Auguſtinus quoquè Bezzauanus multa facetè de auaro quodam narrare ſolebat, qui cùm in ſumma annonæ caritate frumẽtum vendere recuſaſſet, idemquè non ita multò poſt dimidio minoris eſſet, deſperatione exanimatus laqueo ſe clãculùm in cubiculo ſuſpendit, cumq; doloris magnitudo, ſingultus aliquos ſonoſquè eliceret, acceſſit ſumma celeritate ſeruus, & licet rei nouitate attonitus eſſet, funem nihilominus

Marius Volaterranus.

Golpinus.

nus ociùs præcidit,mortemque iam in limine atque foribus aduentantem anteuertit.Auarus tanto diſcrimine liberatus cùm ſe recolligeret, fremere cœpit,& indignari, conciſſum eſſe laqueum tam nouitium,& quaſi diſpendij pœniteret,de pretio cum famulo ſeriò expoſtulabat.Iſtis non multum diſſimile eſt,illud Laurentij de medicis,qui cùm Mimum quẽdam frigidè iocantem videret,non riderem (inquit)etiamſi me titillares.Deindè cùm alter quoque inſulſus homunculus,eundem in lecto valdè ſerò reperiſſet, eiquè vitio verteret, quod ille ſomniaret,dum ipſe nouum vetuſquè forũ obiret,dum Sancti Galli portam peteret, dum ciuitatis muros circuiret,dum infinita negotia conficeret, reſpondit Laurẽtius,vnicum meum in otio inſomnium, omnibus tuis negotijs antecellit.Illud quoq; non minus ingenioſum eſt, cùm id reprehẽdamus, quod non erat credibile nos aliquãdo reprehenſuros:vt Marchio Frederic. Mantuanus Duciſſæ noſtræ pater,qui cùm menſæ vnâ cum alijs nobilibus diſcumberet,vnus ex his cùm ius appoſitũ exorbuiſſet, pace veſtra (inquit)nobiliſſime Marchio,rurſumq; deglutire cœpit:Cui Marchio,quin tu(malum inquit) porcorũ pace dicito, mihi nulla fit iniuria.Nicholaus etiam Leonicus,cum tyrãno cuidam liberalitatem iniuſtè attributã audiret, videte (inquit) per deos quàm egregiè liberalis ſit,qui non ſua ſolùm,ſed aliena etiã largiatur.Illa quoq; non inciuilis iocandi ratio eſt, cùm aliud dicimus, aliud diſſimulantes cogitamus. De his rebus nõ loquor quæ in extremo contraria ſunt,vt cùm homunculum gygantem, deformem formoſum, nigrum deniq; album appellamus,(hæc enim apertiora ſunt,& riſum tamen aliquando non inconcinnè mouent) ſed cum ſeueris grauibuſq; ſententijs,illud lepidè exprimamus, quod tacitè apud nos vix vno verbo dignum ducimus. Vt erat illud Auguſtini Foliettæ: cui cùm generoſus quidam inſigniter mẽritus eſſet, valdeque deſideraret,vt ſibi crederetur: ſuperciliоſo vultu reſpondit Folietta: Si vnquam mihi gratum acceptumque facturus es (vir optime) ne ægrè feras, ſi tibi non crediderim.Cùm verò inſtaret alter,multiſque iuramẽtis mendacium confirmaſſet, quoniam ita vis (inquit Folietta) credam in tuam gratiam. Nam (vt ingenuè fatear) multò difficilius tua cauſa facturus eſſem. Eodem ferè modò

Auari exemplum.

Marchio Fredericus Duciſſæ pater.

modò Iohannes Cardonenſis in ciuem quendam iocatus dicitur, qui Roma diſceſſurus erat. Nam malè illi perſuaſum dixit, vt eam vrbem relinqueret, cùm illius vita, adeò omni ſcelerum genere contaminata eſſet, vt Cardinalis tandem aliquando fieri poſſet. Huius quoque generis fuit illud Alphonſi de ſancta Croce, qui cùm multas iniurias à Cardinali Pauienſi illatas perpeſſus eſſet, obambulans fortè propè Boloniam in loco cruciatibus deſtinato, miſerum conſpexit ſuſpendio recentiſſimè ſuffocatum, in quem conuerſus alta voce clamans, ô te fœlicem (inquit) cui nihil eſt commercij Cardinali Pauienſi. Illæ verò facetiæ, quæ aliquantulũ ſunt ironicæ, magnis hominibus ſunt accommodatæ. Nam & graues ſunt & ſalſæ, ſerijsq; rebus inſeruiunt, & feſtiuis: & proindè antiquis, ijſdemq; ſummis viris vſitatiſſimæ, vt Catoni, Scipioni Affricano minori. Verum inter omnes longè præſtantiſſimus eſt habitus Socrates Philoſophus, & noſtris temporibus Alphonſus primus rex Aragoniæ. Ille cùm aliquãdo manus lauaret annulos magni pretij de digitis exuit, eoſdemq; ei cuſtodiendos dedit, qui proximus aſtitit, quaſi nihil cogitans cui commiſiſſet. Seruus interim, regem minimè obſeruaſſe exiſtimans, apud quem depoſuiſſet, & quia multi aderant, & quia grauiora cogitabat, tanquam opimam prædam lucratus, valdè triumphauit: eoquè magis, quia rex nec repetiturus, nec meminiſſe videbatur. Cùm ita; dies aliquot, menſeſquè elapſi eſſent, & de illa re verbum nullum, omnia tuta atque integra putabat, adeò vt exacto iam ferè illius anni curriculo, cùm iterum rex annulos detraheret, ille ſe audacter ingerit, manumq; porrigit recepturus. Quod cùm Alphonſus animaduerteret, tacitè illi in aurem hæc verba inſuſurrat. *Satis tibi fuerit ſuperiores annulos habuiſſe, iſti alij cuipiam percommodi erunt.* Argutè mehercule dictum & ſapienter, & Alexandro aliquo non indignè. Huic Ironiæ perſimilis eſt illa iocandi formula, cùm verbis honeſtis & concinnis, rem turpem & vitioſam circumſcribimus. Cuiuſmodi erat illud ducis cuiuſdam egregij, qui cum bellum Cirignolæ maximum ſtrenuè confeciſſet, omniaquè iam ſecura ac pacata eſſent, venit fortè illi obuiam iuuenis, qui ſub eo meruerat, tanto armorum ſplendore, tanto apparatu, quaſi prælium iã primum ineundum eſſet, quem cùm ille ſeriò intueretur,

Bononiam.

Ironici ſales.

retur,in Hugonem Cardonenſem conuerſus, Maris poſthac (inquit)tempeſtatem nc vereare,Sanctus Hermes apparuit.Hic ille honeſto vſus vocabulo, alterius ſegnitiem tacitè notauit.Sanctus enim Hermes (vt Nautę fabulantur) poſt ſummam maris intẽperiem ſolet apparere, & ſummæ tranquilitatis ſignum dare:Ita iſte quoq; miles egregius cõfectũ iam bellum, & omnia tranſacta portendebat. Octauianus quoque Vbaldinus cùm Florentiæ vnà cum nonnullis illius vrbis primarijs ciuibus eſſet,ſermonemq; de præſtantiſſimis illius ætatis militibus haberet,ſciſcitabatur ex illis vnus, nũ Antonellum Forlium(qui paulò anteà Florentia aufugerat) cognouiſſet:reſpondit Octauianus magnoperè ſe illum non ſcire,ſed virum manu promptum atque expeditum eſſe habitum.Probè meherculè expeditum dixeris (inquit Florentinus:)nam adeò erat in diſcedendo præceps & expeditus, vt nemini noſtrùm(vale) diceret. Illæ quoque argutiæ non iniucundæ ſunt, cum alterius orationem ita præpoſterè inuertimus, vt contra illius voluntatem ſenſumque omninò ſignificet: vt erat illud ducis noſtri, cum Præfecto, cuidam reſponderet, qui ſanctum Leonem bello amiſerat. Ea ciuitas cùm à Papa Alexandro capta eſſet, & duci Valentino conceſſa , dux ipſe Venetijs fortefortunà fuerat : cui cùm multi, multa de Reipublicæ ſtatu ſecretiſſimè referrent, venit tandem Præfectus iſte & cùm aduerſam fortunam multis verbis incuſaſſet,dixit ſe non dubitare, quin rationem excogitare atque inire poſſet,qua ſanctum Leonem facilè recuperarent. Cui dux facetè ne te torqueas(inquit) in ea cauſa : Iamdudum id à te dictum eſt : nam tu niſi perdidiſſes, nulla nobis recuperandæ occaſio eſſe poſſet. Alia iſtius generis dicta laudantur , cùm homines ingenioſi & peracuti,ineptum aliquod craſſumque de induſtria loquuntur: vt Camillus Paleottus de quodam qui repentè vita functus eſt. Stultum meherculè hominem(inquit) & inſulſum, qui ſimul atque diteſcere occeperat, mortuus eſt. Salſa etiam & perurbana eſt illa diſſimulatio, cùm viri prudentes & ſagaces id ſe fingunt non intelligere, quod ſatis intelligunt: vt erat illud Frederici Marchionis Mantuani, quem cùm homo loquax,(& valdè tamen inſulſus) querelis obtũderet,quòd illius vicini columbas pedicis,& tendiculis è columbario

Hugo Cardonenſis.

Vbaldinus.

Iocoſa diſſimulatio.

lumbario furtim ſurriperet,tacuit diù Fredericus quaſi hæſitans,quid in tantis rebus reſpondendũ eſſet: inſtat interea calumniator, ne tantam iniuriam inultam pateretur,& vt vehementiùs perſuaderet,columbam oſtendit pedibus illaqueatam.Reſpõdit Marchio, tantis ſe malis velle breui proſpicere. Non deſtitit tamen ille garrulus, quin etiam atque etiam Columbam oſtentaret, cumque Marchionem ſatis incitatum putaret, quid obſecro (inquit) tali in re faciendum putas? Profectò (inquit Fridericus) columba iſtæc inter eccleſiæ limites ſepelienda non eſt: nam cum ſe ſuſpenderit,credibile eſt, deſperatione debilitatam mortẽ ſibi cõſciui ſſe.Eiuſdẽ propè generis fuit illud Scipionis Naſicæ. Is cùm Ennij domum adijſſet,vt eundẽ conueniret, eumq; pro foribus aſtans nomine compellaret, reſpondit ancilla eum non eſſe intus, quoniam ita præcepit herus: quod etiamſi planè audiret Scipio,tacitus tamen diſcedit. Non ita multò poſt,cùm Ennius Scipionem domi ſuæ quæreret,eumq; pariter in platea conſiſtens euocaret, reſpondit Scipio: Non ſum domi.Tum Ennius,Quid?an ego vocem tuam non agnoſco?Deinde Scipio,ô hominẽ planè inhumanũ, ego puellæ tuæ de te poſtridiẽ credidi,tu mihi de me non credis? Illud quoq; cum primis argutũ videtur,cùm ijſdẽ aculeis quiſquàm configitur,quos in alium vibrauit:cuiuſmodi fuit illud Alonſi Carilli,qui cùm in aula Hiſpanica ageret, adeò fortè iuueniliter in rebus quibuſdam non ita magni ponderis verſatus eſt, vt regio iuſſu carceri committeretur. In quo cũ per totam noctem reſtitiſſet,ſequenti die liberatus,in aulam redijt viris fœminiſq; nobilibus refertiſſimam: vbi cùm omnes de illius cuſtodia multa hilariter loquerentur, tandem Boadilla: Verebar equidem(inquit) Alonſe, idque non mediocriter,ne ſuſpendium patereris. Ego quoque id dubitabã (inquit Alonſus) ſed hæc vna me ſpes recreauit,te in maritum me fuiſſe emendi caturam. Quid iſto ſale potuit eſſe acerbiùs? cùm in Hiſpania (quemadmodum etiam alibi) ille mos fuerit,vt cùm crucis ſupplicio quiſquam deſtinatus ſit, ſi meretrix aliqua triuialis & proſtituta, eidem nubere velit, vitæ diſpendium minimè patietur. Eadem ferè ratione,Raphael homo facetus,idemq; pictor eximius, duobus Cardinalibus(qui eo ſunt vſi familiariter)reſpondit. Illi vt eundem

Cic. de Orat. lib.2.

Alonſi in Boadillam ſalis acerbitas.

eundem in liberiorem quendam ſermonem perducerent, tabulam illius quandam, in qua ille D. Petrum Paulumq; de pinxiſſet, conſultò vituperabant, eoſque nimium rubicundè depictos affirmabant. Quibus ille, Nolite viri amplissimi iſtuc admirari ſciens prudenſq; feci: Ego Petrum, Paulumque in cœlo præ pudore non minus rubicundos quàm hîc ſunt, exiſtimo, quum eorum Eccleſiam à talibus viris, quales vos eſtis, regi gubernarique videant. In illis itaq; argutijs nonnihil ſalis ineſt, in quibus ſubobſcura ridendi occaſio continetur. Cuius generis illud erat, quod homini cuidam luctuoſo reſponſũ fertur: qui cùm miſerè lachrymis & ſqualore confectus eſſet, quòd illius vxor de ficu ſe ipſam ſuſpẽdiſſet, venit ad eum familiaris, & quaſi eſſet, quod cum eo ſeriò communicaret, obſecro (inquit) ſi me tibi deuinctum velis, vt ex iſta arbore habeam quos ſeram ſurculos. Aliæ nonnullæ ſunt haud iſtis longè diſſimiles, quæ lenitatem in ſe quandam, & temperatam grauitatem habent, vt illud quod de Catone ſcribitur, cui cum baiulus arca quam humeris ferebat inuitè offeciſſet, poſteaque (cum integrum non eſſet) caue tibi exclamaret, quid (inquit Cato) an aliquid aliud habes, quo mihi noceas? Ridetur quoq; (nec iniuria) cùm in errorem loquentes incidimus, eumque ineptiore aliqua ratione conſultò corrigimus, nec omninò à propoſito deflexi, nec verecundia (quod ferè fit) præpediti. In concilio Florentino non ita pridẽ duo conſederunt aduerſarij, quorum alter Altouitius erat, alter Alamannius. Altouitius à crapula fortaſſe recens in ſomnum incidit. Quod cùm ille ſatis perſpiceret, qui proximus ſedit, eundem ſubitò excitauit rogans num audiret, quid aduerſarius diceret, patres illius iam diu reſponſum expectaſſe. Ille ſe confeſtim ſomniculoſus erigit, & minimè deliberandũ ratus: Ego (inquit) viri grauiſſimi ea omnia nego, quæ dixit vobis Alamannius. Ille contra, cum ſe nihil dixiſſe obteſtaretur, nego igitur (inquit Altouitius) quæcunq; dicturus es. Huius generis fuit illud Seraphini veſtri medici Vrbinatis: à quo cùm homo ruſticus oculorũ medicinam imploraret, cum oculus illi iam antea prorſus excuſſus eſſet, Seraphinus etſi malum inſanabile cognoſceret, ſperabat tamen aliquas illi non minus arte pecunias elicere, quàm oculus iã

Cic. de Orat.

Altouitij & Alamannij diſſentio.

antea vi eſſet eliſus. Quocirca multa promittit vt aliquid reciperet, & ruſticum minimè dubitare iubet, quin intra ſex dies, rurſus conualeſceret. Ille tam inſperata audiens & valde lętatur,& dat quod habet liberè. Verum cùm ſtatus ſanitati dies exceſſiſſet, & nihilo ſanior eſſet, medicum incuſare cœpit. Seraphinus nihil iam illi nummorum ſupereſſe perſpiciens,hortatur,ne ægrè ferat oculum ſanari non poſſe, cùm oculum non haberet, quin deum potius exoraret, ne altero quoque oculo priuaretur. Quæ cùm ruſticus audiret in ſummos luctus atque mœrores incidit, medicoq; minitari cœpit, duci ſe quam primum ſignificare velle quomodo pecunijs ſpoliatus, atque expilatus eſſet. Tum Seraphinus ira commotus, vt ſe facilius purgaret, abi malùm (inquit) impuriſſime nebulo, tunc duos oculos habiturus es, cùm homines honeſti, ijdemque ciues egregij plures non habeant? Hæc ille tanta vocis vultuſque acerbitate fulminauit, vt miſer ille tacitus & exanimatus diſcederet, nonnihil veritus ne potius feciſſe iniuriam,quàm tuliſſe putaretur. Verum in toto iocandi artificio, nihil laudabilius eſt quàm (vtcunque res ceciderit) feſtiua eiuſdem interpretatione vti. Venit non ita pridem in aulam Hiſpaniarum equęs aſpectu horridus, & informis,& cum eo vnà illius vxor, fœmina longè venuſtiſſima, vterque eo ſerici genere amictus,quem Hiſpanicè Damaſcum appellant: quos cùm regina curiosè intueretur, Alfonſum rogauit de vtriſque quid illi videretur. Mihi quidem (inquit) optimè videntur cum veſtibus conuenire. Nam & illa dama formoſa eſt, & ille Aſcus videtur, id eſt deformis, turpiculus, monſtroſus. Raphael etiam Pazzenſis cum literas videret à Priore Meſſinæ, amiculæ cuidam ſuæ iſto modo inſcriptas, *iſtæ literæ dentur illi, quiſquis cauſa eſt doloris mei*, Procul dubio (inquit) iſtæ literæ Paulo Tholoſſenſi tradendæ ſunt: quod cum primum dixiſſet, ridebant qui aderant vniuerſi, quia Paulum cognouerant decem mille aureos Priori præſtitiſſe: qui quoniam profuſior aliquanto fuit, iam tum ſoluendo non erat. Huic affine eſt illud,cum prætextur conſilij familiariter quempiam admonemus,nihil minus interim cogitãtes. Quod à Coſmo de Medicis ſępenumero factitatum audiuimus. Is cum amicum haberet magis fortunatum quàm ſapientem,

Seraphini medici reſponſum.

Damaſcus.

entem,qui illius ope publicum munus extra Florentiam obtinuiſſet,Coſmum rogauit,vt illi indicaret quomodo honeſtè tanto muncre defungeretur.Cui Coſmus veſtes(inquit) graues induito,demiſſe & ſeuerè aſpicito,deniq; multum ſileto. Eadem ferè vox Ludouici comitis fuit, à quo cum homo curioſus percontaretur, qua potiſſimum ratione per locos quoſdam periculoſos permeare poſſet,& quomodo perſonatus latronum excurſus effugeret: Doctoris (inquit) alicuius aut Senatoris veſtibus vtere. Ianottus etiam Pazzéſis cuidã qui ſuccinctoriũ diuerſiſſimis coloribus interſerere parabat, aſſumito inquit omnia facta dictaq; Cardinalis Pauienſis. Ridetur etiam ſæpenumero quoties ea, quæ valdè inter ſe diſſident, tanquã neceſſariò coniuncta proferuntur: vt illud Antonij Rizzi de Forliuenſi quodam. Quid eſt, (inquit) cur eum ſtultum dubitetis cùm Bartholomæus nominetur? facetè etiam quicunq; dixit,tu equitem quæris cùm equum non habeas, & iſte noſter nihil niſi fortunis & equis caret.Ea etiam interdũ riſum commouent,quæ valde ſunt conſentanea,vt cũ de familiari quodam noſtro non ita pridẽ dubitaretur, num falſam eccleſiæ aduocationẽ effinxiſſet,& alter fortè ſacerdos, eodem ferè momento in grauem morbum incidiſſet.Antonius Torellus in hęc verba ſubitò erupit. Quid(inquit)ceſſas? cur tabellionẽ illum tuum non accerſis,vt iſto quoq; ſacerdotio fruare.Verùm frequẽtiùs ea ridemus,quæ non ſunt conſentanea. Vt nuper cùm Papa Iohannẽ Lucam de Ponte tremulo,& Dominicũ Della Porta (vtrunq; vt ſcitis humeris incuruum) accerſiuiſſet, eoſque Rotæ iudices conſultò admiſiſſet,dixit ſe conuexam iſtam Rotam breui ſpatio directam facturum. Quod cùm Latinus Iuuenalis audiret,fallitur(inquit)Sanctiſſimus Pater, ſi cum hominibus diſtortis Rotam aliquando directam ſe poſſe putet efficere. Riſus etiam nõ inconcinnè mouetur, cùm ea omnia, quæ recitantur & plura etiam (ſi opus ſiet) conceſſeris, ſed alia tamen ratione conſultò intelligas. Vt Peralta egregius belli dux,cùm in procinctũ veniret vt Monomachia cũ Aldana concertaret,Molartus Aldanæ patronus Peraltam iurare iubet,num præſtigium aliquod,aut incantamentũ occultè geſtaret, quo tutior à vulneribus eſſet. Iurauit è vaſtigio Peralta, nec veneficium ſe,neque characterem,

Diſſentanea.

Conſentanea.

Rota locus eccleſiaſtici iudicij Romæ.

cterem,nec reliquias, nec religioſum præterea quicquàm habere, in quo confideret. Tum Molartus vt eundem vreret quaſi omnino *Marranum, Quid multis inquit vtare,nõ eſt opus iuramento, ego te vix ipſi Chriſto puto confidere. Huic facetiarum formulæ non indecorè metaphoras aliquando connectimus, vt Marcantonius noſter,cum à Bottono quodam Ceſenneſi verborum multitudine obrueretur, age (inquit) per deos Bottone, verè tu quidem breui Bottonus, (id eſt tunicæ retinaculum) eris, capiſtrum verò aliquod illius retinaculi foramen erit. Idem Marcantonius cùm comœdiam valdè prolixam ſcriberet, in qua permulti actus eſſent, ab eodem Bottono, ſic per ludibrium taxatur. Quid paras? quid moliris? vt tuam agas Comœdiam totius Sclauoniæ lignis opus eſt. Cui Marcantonius (at tu inquit, vt tuam perficias tragœdiam, tribus tantummodò arboribus indiges. In verbis item quandoque occulta ſignificatio eſt, à communi omnium ſenſu longè alieniſſima. Cuius generis fuit illud præfecti noſtri clariſſimi, cui cùm nuper quidam multa de infœlici quodam belli duci narraret, qui poſt multas clades, etſi vnica tandem victoria potitus eſſet,tamẽ de illius triumpho,de magnifico apparatu nonnihil addidit, ne illud quidem omiſit, quod cum in vrbem ingrederetur,vel luto punico amictus eſſet.Quod cùm præfectus audiret,egregiè meherculè factum(inquit)ſed ſagum illud punicum neceſſe eſt eſſe valdè nouitium. Ridiculum quoque illud eſt, cùm ei reſpondemus, quod dictum non eſt, aut id factum eſſe fingimus quod eſt infectum fieri tamen oportuit.Vt erat illud Andreæ Coſiæ, qui cùm nobilem quendam viſeret, qui ſpretis humanitatis officijs, eundẽ diu pedibus ſtare ſineret, cùm ipſe interîm ſederet, gratiam (inquit Coſia) habeo, quoniam ita vis morem geram,deinde ipſe vnà conſedit.Ridendi quoque nonnũquam occaſio datur, cùm ſe quiſquam erroris cuiuſquam inſimulet: Vt cùm ego non ita pridẽ ducis Capellano dicerem,me alterum cognouiſſe Sacerdotẽ,qui multò quàm ille expeditius miſſam celebraret,fieri non poteſt, inquit ille, nam ego ne tertiam quidẽ Secretorum partem ſoleo recitare.Biaginus quoq; Criuellus præsbyterum quendam Mediolani occiſum audiens,illius à duce Sacerdotium emer.dicauit. Negauit

* *id eſt, infidelem.*

Botton fibula ceu retinaculum.

gauit dux,qnoniam in alterum aliquem iſtuc beneficij conferre decreuerat.Biaginus cùm alia ratione perſuadere non poſſet,quid,inquit,obſecro ſi ego illius interemẽdi cauſa fuerim,an non eſt æquum me illius frui ſacerdotio,quod alioqui non vacaret?Illud etiam non paruam habet in oratione venuſtatem cùm ea optemus, quæ obtenere non poſſumus. Cuius generis erat illud generoſi cuiuſdam noſtratis, qui cũ multos gladiatores vnà de victoria decertantes aſpiceret,& ipſe interim in lecto molliter diſcumberet,ô egregiam(inquit)voluptatem: vtinam iſtuc viri fortis atq; militis ſtrenui munus eſſet. Salſa etiam & peracuta iocandi ratio eſt,cum hi quos propter autoritatẽ, grauitatemque ſuſpicimus,cõtra quam expectamus reſpondeant,idq; lentè,quaſi ſuſpenſi, & hæſitantes. Alphonſus primus Aragoniæ Rex, famulo cuidam arma,equos atque veſtimenta dedit,quoniam ſe diceret ſomniaſſe,hæc illi omnia ab eo tributa. Non ita multò poſt, cum idem ſeruus multos etiam aureos, à rege ſibi donatos per inſomnium vidiſſe affirmaret, præclare Alphonſus,noli(inquit)in ſomnijs nimiũ credere, quæ falſa plerunque,atq; inania ſunt.Pontificis quoq; Romani,Epiſcopo Ceruienſi perſimile reſponſum erat: qui vt illius animum faciliùs pertentaret,Sanctiſſime pater,(inquit) per totam Romam,immo in ipſo Palatio fama percrebuit,me à veſtra celſitudine præfectum eſſe deſignatum. Tum Papa homines(inquit) impuri quicquid velint effutiant, tu ſecurus eſto: ego tibi meã aſtringo fidem, iſtos rumuſculos eſſe falſiſſimos.Poſſum hic fortaſſe alios nonnullos facetiarũ locos enumerare:vt ſunt illa quæ per timorẽ,per admirationẽ per minas,deniq; per iracũdiã proferuntur.His accedunt illa, quæ propterea ſæpenumero ridẽtur, quia nouitatẽ in ſe quandã habent: eadẽ aliquãdo ſilentij vis eſt, cùm ſtupore quodã cõiuncti: nõnunquã verò ipſe riſus ſalis in ſe aliquid habet,preſertìm ſi nulla oblata occaſione excitetur. Vèrum de illo ioeãdi genere,q; in verbis poſitũ eſt,ſatis mihi iãdudũ dixiſſe videor.Ferè, n.his terminis cõtinetur, qui à nobis vt cunq; ſunt præſcripti. Illa verò vrbanitas, quæ operatione quadã actioneq; conſiſtit,etſi partes habeat infinitas,certis tamẽ principijs circũſcribi poſsũt:verũ in vtroq; illud preçipuũ eſt, audiẽtis ſemper opinionẽ fallere atq; anteuertere, idque

Alponſi reſpõſum.

Ioci in actione poſiti.

idque ferè reſpondere, quod ille minimè expectat. Quod eo maiorem plerunq; in ſe venuſtatem habet, ſi vel fraude aliqua, vel diſſimulatione, vel ſcommate, vel reprehẽſione, vel comparatione exornentur. Et quanquam omnium facetiarum ea vis eſt, vt riſum moueant, idem tamen effectus non eſt in omnibus. Aliæ enim in ſe puram iucundamque modeſtiam habent: aliæ nunc occultam, nunc apertã acerbitatem: in quibuſdam laſciuia quædam apparet: in multis permagna ad riſum, eademque repentina incitatio: in nonnullis, quo magis tecum euoluęris, eo profuſius riſeris. In multis pudor ineſt, in pleriſque iracundia. Verum in omni ſermone etiam atque etiam præuidendum, quo aſtantium animi propendeãt. Ærumnoſis ſiquidem hominibus, iocus atque ludicra, ærumnarum incrementa ſunt. Quorundã enim ægritudinum ea natura eſt, vt quò plura ijs medicaméta adhibeantur, eò deteriores fiant. Curialis itaque quoties in vrbanitatẽ inciderit, vt Comes & facetus habeatur, meminerit quid tempori, quid loco, quid illis qui adſunt, quid ſui ipſius dignitati conueniat: in ea ſemper non inſiſtat, ne ſcurrilis dicacitas habeatur, nedùm frequentius, quã par eſt, affectet, ne faſtidioſus fiat: virus atque acerbitatem euitet, ne aut occultè inuidere, aut apertè odiſſe putetur. Denique nec gratioſos potenteſque impetat, quod eſſet ſtultitiæ nec afflictos miſeroſque, quod eſſet crudelitatis: nec flagitioſa cõmemoret, quod vanitatis, nec in eos inuehatur quos vrgere non debet, quod eſſet imprudentiæ. Quorũdam. n. ea eſt inſcitia, vt ſe putent toties dicere atq; mordere debuiſſe, quoties id quoquo modo poſſunt facere. Quo in genere ſunt illi, qui vt ingeniosè loqui videãtur, nobiliſſimę cuiuſq; mulieris famæ parcendum non putant: quod & flagitioſũ eſt, & grauiſſimo ſupplicio dignum. Fœminarum ſiquidem hac in re, ea ratio eſt, vt miſerẽdæ potiùs, quàm irridẽdæ videantur, cùm arma non habeant, quibus ipſe ſe defendant. Verum in iſtam tam diligentem cautionẽ, illud adiungi debet, vt is qui ſe facetum eſſe velit, aptam quandam à natura fabricam ad omnẽ vrbanitatem habeat, vt talis ipſo vultu, frontè, geſtuque, appareat: qui quo conſtantior, atque moderatior eſt, ea omnia argutiora & iucundiora putantur. Verùm ad te (Frederice) reuertor, qui cum in hoc tam ari-

Non iocandũ cũ ærũnoſis.

Faceti natura.

de

do meo arbuſculo,rationibuſq; ieiunis, aquieſcere ſperaſti, adèo te illius iam diu credo pœnituit, vt in illud vile diuerſorium Montefiorenſe intraſſe videare. Probè itaque meo iudicio feceris,id quod eſt viatoris experti, ſi ex iſto te tam ignobili hoſpitio quam primùm expediueris,pauloquè ante horam conſuetã ſurrexeris, quo meliùs incepto iam itineri conſulas.Immo verò(inquit Fredericus)in hoſpitium adeò commodum & peropportunum delatus mihi videor,vt diutius hic quàm conſtitueram perſiſtendum exiſtimem. Acquieſcam equidem donec iſta tam grata oratio,expectatum finem pertigerit. Reſtat adhuc aliquid, de quo in initio cõmemineras,nimirum de illis iocis dicere,qui facetia quadam actione, ſeu operatione conſiſtunt : quos in iſta latini ſermonis inopia ludicra liceat appellare. Quibus ſi nos priuatos eſſe patieris,iniuriam facies vniuerſis. Verùm cùm multa nobis egregia de facetijs retuleris,in ijſque nos principũ, imperatorum,pontificum exemplo confirmaueris, non dubito,quin etiam in ludicris tantum nobis animis atque audaciæ addideris, vt eandem in te ipſum contorquere non pertimeſcamus. Subridens hoc loco Bibiena,ne tu quidem (inquit)in eo primus eris, ſed nec aliquid fortaſſe proficies: adeò enim ſæpè ijſdem iam antea ludificatus ſum,vt valdè mihi cauere ſoleam , non ſecus quàm canes, qui vbi aquas calidas perſenſerunt,frigidas etiam exhorreſcunt. Sed quoniam de iſtis pariter me aliquid vis dicere,pauciſſimis mihi videor iſtuc negocij poſſe abſoluere. Ludicrum ſiquidem (mea ſententia)nihil aliud eſt,quàm facilis quædam,&amica fallacia,quæ aut omnino diſplicere non poteſt,aut certè perexiguè. Et quemadmodum in facetijs ridetur ſi præter ſpem reſpondeatur, ita quoque in ludicris,ſi quicquã preter opinionem agatur. Quiſquis enim illa ſine diligenti quadã ratione aggreditur, eundem ſæpenumerò offenſæ,aliquando rixæ,nonnunquam inimicitiæ,conſequuntur. Ex eiſdem ferè locis,illa deriuantur, quibus ſales & facetiæ: qui ne ſæpiùs repetantur, hoc vnum dico, ludicri duo eſſe genera, quorum vtrumque in plures deinceps ſpecies diſtribuere licebit.Horum vnum tum demũ perſpicitur,cũ iucunda quadam ſubtili arte quiſquam decipitur.Alterũ cũ poſitis quaſi tendiculis homines ſic ineſcamus, vt vltro ipſi ſeſe circumueniant,

Ciceronis imitatio.

Ioci in actione conſiſtentes ludicra appellantur.

ueniant. Primùm illud eius omnino generis eſt, cuius illud fuit, quo Caſtilio quidam Hiſpanus vſus eſt, vt duabus fœminis illuſtribus (quas nominare non libet) fucum faceret. Et quorſum obſecro (inquit Duciſſa) non libet nominare. Nollem equidem (inquit Bibiena) grauiter eas & iniquo animo ferre,quæ dicam.Tum arridens ſuauiter Duciſſa, non eſt Herculè(inquit)vt reor inciuile, etiam apud magnos viros ludicrè verſari. Sæpè id duci Frederico, Alphonſo Aragoniæ Regi, Iſabellæ Hiſpaniarũ Reginæ factitatum audiui,& tamen non modò non egrè,eos tuliſſe,ſed ſummis etiã beneficijs eoſdem affeciſſe,qui id facerent. Hìc Bibiena, ne iſta quidem ſpe adducor, vt eas nominem. Perge igitur vt voles(inquit Duciſſa.)Tum ille,nõ ita multi dies elapſi ſunt ex quo in eã Aulã (de qua nunc agitur) Bergamaſcus quidam peruenit,vt nobili cuidam Aulico inſeruiret,ita cõcinnè omni ex parte veſtitus, vt quanquam per omne tempus ætatis,armentis,pecudibuſque excubaſſet: tamen quàmdiu taceret,equitem ſtrenuum iudicares. Fœminis interim hiſce nobilibus ſeriò relatum eſt, Hiſpanum quendam Cardinalis Borgię famulum,nomine Caſtilionem hominem peracutum,muſicum,ſaltatorem egregium eo loci peruenìſſe, quem cùm propter nominis celebritatem vehementer conuenire deſiderarent, emiſerunt qui eundem inueſtigarent: cùmque illum honorificentiſſimè excepiſſent,ſedere iubent imperare quid velit, deniquè cautè eundem & curioſè alloquuntur, cùm pauci interim qui interfuerunt,bubulcũ eſſe Bergamaſcum ſatis cognoſcerent. Quem cum ab iſtis mulieribus tanti,fieri vidiſſent,rident homuncionis ruſticitatẽ, eoque magis,quia ille ſemper natiuo,id eſt horrido,inculto-que ſermone vtebatur. Verùm iſthæc proindè omnia iucũdiora fuerunt,quia nobilium quorundam aſtu fœminis hiſce perſuaſum erat,fuiſſe hunc veteratorem callidiſſimum,omneſq; linguas percaluiſſe, præſertim verò Mediolanenſem. Vndè illum omnia conſultò ementitum putabant, & ſæpius ſe inuicèm cum admiratione intuentes,dij boni (inquiunt) iſte homo barbaram illam & rudem linguam,quàm præclarè imitatur. In iſto errore, cùm aliquantulum perſtitiſſent, lateribus omnes ridendo doluerunt,deniq; & ille quàm nobili loco natus eſſet,ſatis certis indicijs oſtendit, & fœminæ tan-

Bergamaſcus Bubulcus.

tandem aliquando nõ ſine magna moleſtia qui vir ſiet planè perſentiunt. Iſtius generis ludicra indiès videre licet, ſed ea omninò ſunt longè iucundiſſima, quæ primum terrorem nobis aliquem inijciunt, deinde tutos & ſecuros reddũt. Ridemus enim profusè, cum ita nos deceptos intelligimus, vt cùm nihil timendum eſſet, valdè tamen timeremus. Cùm in Paglia aliquando peregrinarer, ita caſus ferebat, vt eodẽ tempore tres facundi Comites eo ipſo in loco vna eſſent, quorum duo Piſtoienſes, tertius Pratenſis erat: hi cum primum cœnaſſent (vtì plerunque fit) teſſeris chartiſque pictis ludunt, in eoquè ludo ita profuſè diuquè reſtiterunt, vt vni Piſtoienſiũ nihil omninò pecuniæ reſtaret, adeò vt poſt innumerabiles execrationes & periuria cùm ſe cæteraq; omnia diris Stigibuſque deuouiſſet, lecto ſe, ſomnoq; committit. Alij cum aliquandiù luſiſſent, in eum qui dormitum iuiſſet, ludicro aliquo vti conſtituunt, eumq; cùm altè dormire perſpicerent, candelas omnes ignemq; extinguunt, ſtrepitum deinde magnũ edunt, eaſq; voces ſeriò emittunt, quas illi ſolent, qui chartis auidiſſimè contendunt. Quibus ille paulum experrectus, cùm eos colloquentes, ludéteſquè audiret, oculos ſenſim aperit, cumque nihil luminis perſentiſceret. Quid malum (inquit) ſic tota nocte vociferatis? quod vbi primum dixiſſet, quieti rurſum ſe dedit. Illi nihil reſpondent, ſed in eo quod ſunt exorſi ſolicitè eouſque perſiſtunt, dũ ille magis experrectus mirari cœpit, & planè obſtupeſcere: cumquè nihil aut lucis, aut ignis perciperet, quomodo obſecro, inquit chartulas veſtras ſine lumine videtis? Tũ ex his alter, credo herclè (inquit) oculos tibi pariter cùm nummis eſſe exhauſtos. An non binas hic lucernas vides? Ille qui lecto attonitus decumbebat, cubito ſe erigit, & quaſi ira permotus, aut ego (inquit) cæcus aut temulentus ſum, aut tu mentitus es. Illi ſtatìm ſe erigunt, eiq; perſuadent iocari ſe, eiſq; prorſus illudere. At ille, me herclè (inquit) nihil video. Illi contra admirari incipiunt, & alter alteri ſuſurrando, vereor profecto (inquit) ne nimis verum ſit, quod dicit. Lucernam mihi obſecro porrigito, ne aliquid fortè mali in oculis lateat. Nunc deniquè miſerrimus iſte ſe caſſum luminibus certiſſimè putauit, & in luctus acerbiſſimos incidens, ô me infælicẽ (inquit) qui ita ſubitò occæcatus ſũ: diuãq; virginẽ de

Ludicrum facetum.

de Loretto precari cœpit, vt nuperrimis illius execrationibus & infandis iuramentis ignoſceret. Non deſtiterunt duo comites, illum quoquo modo conſolari: affirmantes fieri non poſſe, quin eos videret, iſtamque fortem tantummodo imaginationem & phantaſma eſſe. At ille ô dij boni (inquit) non eſt iſtæc hallucinatio, nihilo melius video, quàm ſi omnino nullos haberem oculos. Verum ipſe viſus (inquiunt illi) ſatis clarus eſt, deinde alter alteri, vide quæſo quàm facilè oculos apperiat, eoſdem quàm leuitèr replicet, quanquam aſpectu primo ſani pulchrique videantur. Tum ille perditus mœrorem lachrymaſque ingeminat, & à Deo vindice miſericordiam implorauit. Illi contra hortantur vt ſanctam peregrinationem nudis tibijs pedibuſquè Diuæ Virgini de Loretto ſolenniter deuoueat: ſequè interim pollicentur Aquapendentem, aliaſquè villas adituros, vt medicorũ ope atque miniſterio vterentur. Hìc ille homo lugubrio inflexis miſerè genibus, nõ ſine magna lachrymarũ vi, ſummaque pœnitentia, ſanctiſſimè vouet, nudum ſe & humilem Sanctam Mariam de Loretto viſurum, oblaturum porro eidem binos oculos argenteos, nihil carnis diebus Mercurij, ouorum die veneris velle comedere, denique in honorem beatæ Virginis diebus quibuſquè Sabbathi, pane & aqua ſolenne ieiunium per totam ætatem velle obſeruare, modo illa viſum eidem non dedignetur retribuere. Duo interim illi comites in alterum cubiculum ingreſſi candelam accendunt, & ad iſtum denuò miſerum non ſine ſummo riſu redeunt, qui etſi illos ſtatim dolores (quibus credibile eſt fuiſſe confectum) exuere poſſet, anteriore tamen terrore ita perculſus eſt, vt non modo non ridere, ſed ne eloqui quidem poſſet. Illi interim eundem quaſi in extaſin, delapſum agitare & conuellere non deſtiterunt, iubentque meminiſſe omnia illi vota proinde præſtanda, quia imploratam tam ſyncerè gratiam, atque opem obtinuiſſet. De altero illo ludicri genere, id eſt cùm ſe ipſum quis decipit, aliud vobis exemplum non proponam quàm id, quod mihi ipſi nuper contigit. In nouiſſimis enim Luperçalibus ſeu carniſprimio Cardinalis Sancti Petri ad vincula (qui ſatis nouit quàm amem cùm religioſis hominibus iocari quoties perſonatus fuerim) Aragonenſi alijſque Cardinalibus comitatus (vti

Votum diuæ Virgini de Loretto.

Romæ

Romæ mos est) ad vici mercatorij feneſtras accedit, vt laruatos prætereuntes videat. Cumquè rem omnem ex animi ſententia diſpoſuiſſet, ego quoquè illàc perſonatus prætereens, Franciſcanum quaſi animo valdè ſuſpenſum, atque hæſitantem conſpexi. Prædã meherculè opimam nactus videbar, ad eamque non ſecus quàm miluus rapax aduolo. Primùm illius nomen ſciſcitor, & hominem ſatis agnoſcere ſimulo, deinde illi perſuadeo, Cenſorem iam ciuitatem obire, eumquè querelis inſtigatum ſurſum deorſum quærere, nihil vt reliquum ſit, niſi vt mecum Cancellariam adeat, in qua tutus deliteſcat. Ille tremulus & examinatus, neſcit quid faciat, idque vnum dubitare viſus eſt, ne ſi procul à Celſi fano ſecederet, manus illi inijcerentur. Ego illum valdè conſolor & adeo ſe ſibi reſtituo, vt mihi à tergo equum aſcenderet, tũ demum gnauitèr rem geſtam putabam. Equum continuò per vicum mercatorium præcipitem ago, nunc fremitu inſultantem, nunc expatiantem calcibus. Vos interim apud vos perpendite, quàm operæ pretium fuerit Franciſcanum videre, equo vnà cum perſonato inſidentem, nunc veſtibus diſplosis, nunc capite vacilante ſemper, quaſi in terram occaſurus. Iſtuc adeò vniuerſos ſpectaculum commouebat, vt è feneſtris oua putidiuſcula proijcere quiſque occiperet, tãta multitudine, vt grandinem vix credam è nubibus crebriùs cenſiuſquè decidere. Ea etiamſi me omnia contaminarent, nihil tamẽ faciebam, quia perſonatus eram, omnemq; hunc riſum & chachinnum non in me, ſed in illum concitatum putabam, adeò vt ſæpius per plateam obequitarem, illo malo genio mihi à dorſo & quaſi humeris inhærente. Et quanquam ille me obnixè rogaret, vt ei diſcedere per me liceret, ne illius habitui tam grauem notam inurerem, furtim tamen ab aſſeclis quibuſdam oua mutuatus eſt, & me quaſi vehementer complexus ne caderet, eadem mihi nunc in ſinum, nunc in collum, nonnunquam in frontem compreſſit: deniquè cũ omnes, & me impetendo, & deridendo defeſſi eſſent, deſilijt iſte nepos, & capite nudato magnam oſtentat comam. Et quod multo deterrimum erat, quid agitur (inquit) domine Bibiena? me ne ignoras, qui in Equili S. Petri, aduincula equiſo ſum, idemque qui mulæ tuæ cuſtodiendæ inſeruio? Hic ego grauiore ne dolore, an iracundia, an pu-

Vicus mercatorius. I. Banclius.

dore commouerer, non intelligebam. Vtcunq; res erat, domum demisse fugi: nec insequente die in publicum prodire audebam. Nam non solùm in id tempus, sed in hodiernũ ferè diem, ille risus protrahebatur, quem cùm iam iterum istis repetendis renouassent, pergit in hunc modum Bibiena. Est illa etiam non iniucunda iudicri ratio (quemadmodum in facetijs) cùm aliquem credimus id velle facere, quod re ipsa non est facturus. Ego cùm vespere quodam in fani Leonis ponte vnà cùm Cæsare Boccadello essem, quoniam neminem adesse videbamus, quasi ad palæstram accingeremur, alter lacertis alterum comprehendimus: id dum ioco facimus, prætereunt forte fortunà duo Galli, nosque seriò contendentes suspicati, pugnam conantur dirimere, & quæ res sit sollicitè expostulare. Tũ ego ferte (inquã) obsecro opem, infœlix iste homo, certis quibusdã temporibus lunaticus est, iamque mirificè obnititur, vt se de ponte in flumen præcipitet. Illi continuò accurrunt, mecumque comprehendunt fortitèr. Ille me sæpiùs stultum & demẽtem appellans, valdè contendit è manibus se nostris proripere. Quoquè id faciat seriùs, hoc illi eum constringunt durius. Populus interìm (vt est auidus contentionum spectator) vndiquè se circumfudit, & vt quisq; robustior erat, ita Cæsari manum velocissimè inijcit. Ille cùm iam ira efferbuisset, pugnis, pedibusq; proximos quosque obtrudit, & quãto maiori impetu hoc facit, tantò certiora illius insaniæ argumenta colligunt: adeoque fortiter comprimunt, ne in flumen feratur, vt distractum, contortum, iracundia pallidum furentem, pileo, vestibusque spoliatum, ad diuersorium per vim deportarent: ita nihil profecit contradicendo, & quia Galli minimè intelligebant, & quia ego, qui illos adiuuabã, semper hominis stulti, miserique insaniam deplorabam.

Boccadellus.

Nouellis. & fabulis.

Ludicra igitur (vtì iamdudum diximus) latissimè patent, eosdem tamen locos habent, quos facetiæ. Infinita etiam eorundem quotidiè exempla videmus, sed ea sunt omnium iucundissima quæ à Boccatio in suis Nouellis recitantur: vt ea quibus Bruno & Buffalmacco in Calandrinum, & Simonem sunt vsi. Aliæ sunt etiam fœminarum fabulæ, quæ & facetæ sunt, & peracutæ. Multos equidem noui in isto genere præstantes viros, sed vnum inter cæteros egregios,

PON-

PONTIVM SICILIENSEM, qui patauij iam diù ſtuduit. Is cùm ruſticum quendam vidiſſet, qui capos duos altiles venales habebat, eoſdem emere ſimulauit, cùmque de pretio conſenſum eſſet, eundem orat, vt cum eo vnà ad cubiculum eoſdem deferret, quod ſi faceret, præter conſtitutas pecunias, aliquid quod ederet daturum. Annuit ruſticus: Pontius deinde illum ad Pyramidem deducit campanariam, circularem, rotundam, ab eccleſia omni ex parte diuiſam, propè quam Angiportus erat. Vbi cùm paulum conſtitiſſent, ego (inquit Pontius) iſtos capos cum ſocio quodam meo depoſui, iſtius Pyramidis circuitum non eſſe quadraginta pedum, & vt hoc priùs experiar, quàm domũ venerimus, craſſius iſtuc filum comparaui. Quod cũ è manica depromeret, vnum ipſius finem ruſtico dat, eumq; iubet conſiſtere, ipſe reliquum tenet, quo cùm pyramidem dimetiri conaretur: Ex oppoſita parte vbi diuerticulum erat, filum clauiculo parieti affigit, ipſe interim cum capis per angiportum diſcurrit. Ruſticus cum aliquandiu ſtetiſſet, méſuræ exitum præſtolatus, quid (inquit) agis? quid tantiſper moraris? Quod cum crebriùs iteraſſet, quid rei erat videre cõſtituit: cùmque eo peruenisſet, vidit filũ non à Pontio, ſed à clauo teneri. Exiguum meherculè duorum caporum pretium. Multa iſtius generis alia, de Pontio cõmemorantur, & apud maiores noſtros de Gonella Meliolo, alijſque nonnullis. Hodiè verò Seraphinus, & Marrianus, & alij quos cognoſcitis innumerabiles, cũ primis celebres exiſtunt. Iſta meherculè iocandi ratio, in his laudatur, qui nihil aliud profitentur. Verùm Curialis noſtri ludicra immoderata quadam & illiberali licentia vacare debent. Cauere ſanè oportet, ne dum iocoſus eſſe velit, furacem aliquando putent. Vt multi circulatores & circumforanei, qui vulpina quadam aſtutia freti, nuſquàm non excurrunt, variamque perſonam induunt, vt quiduis ſordidè lucrentur. Nihil itaque acerbè, nihil violenter faciat: mulierum in iocando, quemadmodum reliquis in rebus, præcipuam quandam rationem habeat, præſertìm ſi quid ſit, quod earum honeſtati, pudicitiæque poſſit officere. Tum Gaſparus: nimium ſanè propenſo in mulieres animo es. Cur obſecro virorum in Fœminas Maior, quàm Fœminarum in viros reſpe-

Pontius Patauienſis.

ctus,cautioq; adhibetur?Nonnè tãti nobis honos noſter eſſe debet,quanti illarum illis eſſe ſolet?Num mulieribus liberum erit homines dictis, ſententijſq; configere, illi verò vel prorſus obmuteſcant,vel gratias agent? Non negarem equidem(inquit Bibiena) eiſdem legibus teneri mulieres ioco ludicriſque quibus viri addicuntur: maiore tamen libertate homines illæ notare poſſunt,ſi quid in vita erratum ſit, quàm illas viri. Quoniam ipſi nos quaſi iure quodam ſtabilitũ eſſe volumus, ne nobis fraudi ſit,aut ignominiæ, liberiùs aliquanto viuere. In fœminis verò tanti momenti eſt infamia,vt ſiue vera,ſiue falſa, haud facilè deleri poterit. De illarum itaque pudicitia,quoniam adeo anceps,atque periculoſus ſermo eſt,alijs in rebus vrgeantur, illam nefas ſit cõtingere. Cùm enim ridiculi ea vis ſit, tam grauiter vt vrat ijs limitibus egreditur, qui generoſo iam antea ſunt præſcripti. Hîc cùm paulùm reſpiraret Bibiena, huic libertatis noſtræ ſcrupulo(inquit Fregoſus) ſic poteſt Gaſparus ſatisfacere: nimirum fœminis (quoniam viris imperfectiores indignioreſque ſunt,nulliuſq; ex ſe ipſis virtutis participes) frænos quoſdam eſſe inijciendos, vt quod ſua ſponte non facerent, ignominiæ & turpitudinis metu aggrederentur. Continentia verò in illis maximè neceſſaria putatur,vt certiùs nobis de liberis noſtris conſtet. Neceſſitas itaq; hominibus videtur impoſuiſſe,vt omni artificio atque induſtria mulieres ad eandem impellant:in reliquis vero rebus,quàm laxiſſimas habenas concedunt, nihilquè exiſtimare ſolent, illæ quantumcunque infœliciter & præpoſterè faciant. Cùm itaque mulierculis directæ rationis curſu atque tramite in cæteris omnibus recedere liceat, ſi illis in rebus eas mordere conemur,quas iudicio noſtro eis conceſſimus,illæ minimè commotæ,nos minimè faceti videbimur. Riſus enim (vt à te præclare dictum eſt) rebus commouetur inter ſe diſſidentibus.Tum Duciſſa, Siccinnè Fregoſe de mulieribus diſputas,& quereris tamen quod te non ament?Nõ queror herclè(inquit Fregoſus)quin grates potiùs ago. Nam me cùm minimè diligant, nec ego viciſſim deuinctus ſum, vt illas amem. Neque ego meam nunc ſententiam interpono(tantum eas rationes oſtendo,quas Gaſparus iam anteà proferre potuiſſet.) Operæprecium certè

In iocãdo mulierum pudicitiæ parcendum.

mulieres

mulieres facerét (inquit Bibiena) ſi te & Gaſparũ tã graues inimicos reconciliare poſsét. Non ſum equidé inimicus (inquit Gaſparus:) ſed tute videas, ne cum viris inimicitias exercere videare. Nam ſi mulierum verecundiam vſque adeò intactam eſſe velis, iſtam illis quoq; legem impoſuiſſes, ne ea in re viros aliquando taxarent, quæ nobis nõ minus chara eſt, quàm ſua fœminis pudicitia. Cur enim Alonſo Carillo non æque licuit dicere? *Sperabam te me in mæritum velle emendicare*, quàm Boadillæ: *Putabant omnes fore te laqueo ſuſpẽſum.* Cur Richardo Minutolo minus licebat Philippelli vxorem ad illas Baias pellicere, quàm Beatrici fas erat, Eganũ maritum de lecto euocare, vt idem ab Anichino vapularet, cum quo paulò antea concubuiſſet? Quid de altera illa, quæ cùm filum digito alligaſſet, maritum dubitare, coëgit num apud ſe eſſet? Iſtæc tu mulierum ludicra apud Boccatium dicis eſſe facetiſſima. Subridens hic Bibiena, cùm (inquit) mihi id ſolum oneris impoſueritis (viri optimi) de iocis vt diſſeram, ego conſtitutos mihi fines non prætereo. Iuſtas equidem mihi videor iam pridem rationes adhibuiſſe, cur mulierum verecundiæ parceretur, eiſq; itidem interdixi, ne viros aliquando exulcerarent. Verùm illa ludicra quę à te Gaſpare recitata ſunt, etſi aliquã in ſe notam habeãt, omnino tamen mihi non diſplicent: præſertìm illud Alonſi, quoniam vel ita longè petitum eſt, vel ita ingenuè reconditum, rectè vt poſſit affirmari, in alium omninò finé protuliſſe. Aliud illius in eãdem audiui multo mea ſententia acerbiùs & inhumaniùs. Cùm enim regina per Boadillæ domum præterueĉta eſſet, animaduertit caſu Alõſus per parietes omnes atq; portas huiuſmodi, turpia, & infanda animalcula, qualia in diuerſorijs obſcurioribus depingi ſolent: quocirca ad Comitiſſam Caſtagnetenſem accedens, vide quæſo (inquit) immanium ferarum capita, quas Boadilla inſectando venandoq; enecat. Hæc etſi apta & peracuta metaphora eſſet, & à venatoribus deriuata, qui laudi ſibi gloriæq; ducunt, multarũ belluarum capita foribus affigere, inhoneſta tamen iocandi ratio eſt, eoq; inuiſior, & infeſtior, quia nemini reſpondebatur. Maiorem ſiquidem veniam reſpõſum habet, & quia prouocati, & quia ex improuiſo dicimus. Verùm vt ad mulierum ludicra redeamus, ego equidem illas non hortor ma-

Superius eſt iſtuc reſponſum.

ctus,cautioq; adhibetur?Nonnè tãti nobis honos noſter eſſe debet,quanti illarum illis eſſe ſolet?Num mulieribus liberum erit homines dictis, ſententijſq; configere, illi verò vel prorſus obmuteſcant,vel gratias agent? Non negarem equidem(inquit Bibiena) eiſdem legibus teneri mulieres ioco ludicriſque quibus viri addicuntur: maiore tamen libertate homines illæ notare poſſunt,ſi quid in vita erratum ſit, quàm illas viri. Quoniam ipſi nos quaſi iure quodam ſtabilitũ eſſe volumus, ne nobis fraudi ſit,aut ignominiæ, liberiùs aliquanto viuere. In fœminis verò tanti momenti eſt infamia,vt ſiue vera,ſiue falſa, haud facilè deleri poterit. De illarum itaque pudicitia,quoniam adeo anceps,atque periculoſus ſermo eſt,alijs in rebus vrgeantur, illam nefas ſit cõtingere. Cùm enim ridiculi ea vis ſit, tam grauiter vt vrat ijs limitibus egreditur, qui generoſo iam antea ſunt præſcripti. Hîc cùm paulùm reſpiraret Bibiena, huic libertatis noſtræ ſcrupulo(inquit Fregoſus) ſic poteſt Gaſparus ſatisfacere: nimirum fœminis (quoniam viris imperfectiores indignioreſque ſunt,nulliuſq; ex ſe ipſis virtutis participes) frænos quoſdam eſſe inijciendos, vt quod ſua ſponte non facerent, ignominiæ & turpitudinis metu aggrederentur. Continentia verò in illis maximè neceſſaria putatur,vt certiùs nobis de liberis noſtris conſtet. Neceſſitas itaq; hominibus videtur impoſuiſſe,vt omni artificio atque induſtria mulieres ad eandem impellant:in reliquis vero rebus,quàm laxiſſimas habenas concedunt, nihilquè exiſtimare ſolent, illæ quantumcunque infœliciter & præpoſterè faciant. Cùm itaque mulierculis directæ rationis curſu atque tramite in cæteris omnibus recedere liceat, ſi illis in rebus eas mordere conemur,quas iudicio noſtro eis conceſſimus,illæ minimè commotæ,nos minimè faceti videbimur. Riſus enim (vt à te præclare dictum eſt) rebus commouetur inter ſe diſſidentibus.Tum Duciſſa, Siccinnè Fregoſe de mulieribus diſputas,& quereris tamen quod te non ament?Nõ queror herclè(inquit Fregoſus)quin grates potiùs ago. Nam me cùm minimè diligant, nec ego viciſſim deuinctus ſum, vt illas amem. Neque ego meam nunc ſententiam interpono(tantum eas rationes oſtendo,quas Gaſparus iam anteà proferre potuiſſet.) Operæprecium certè

In iocãdo mulierum pudicitiæ parcendum.

mulieres

mulieres facerét (inquit Bibiena) ſi te & Gaſparũ tã graues inimicos reconciliare poſsét. Non ſum equidé inimicus (inquit Gaſparus:) ſed tute videas, ne cum viris inimicitias exercere videare. Nam ſi mulierum verecundiam vſque adeò intactam eſſe velis, iſtam illis quoq; legem impoſuiſſes, ne ea in re viros aliquando taxarent, quæ nobis nõ minus chara eſt, quàm ſua fœminis pudicitia. Cur enim Alonſo Carillo non æque licuit dicere? *Sperabam te me in mæritum velle emendicare*, quàm Boadillæ: *Putabant omnes fore te laqueo ſuſpẽſum.* Cur Richardo Minutolo minus licebat Philippelli vxorem ad illas Baias pellicere, quàm Beatrici fas erat, Eganũ maritum de lecto euocare, vt idem ab Anichino vapularet, cum quo paulò antea concubuiſſet? Quid de altera illa, quæ cùm filum digito alligaſſet, maritum dubitare, coëgit num apud ſe eſſet? Iſtæc tu mulierum ludicra apud Boccatium dicis eſſe facetiſſima. Subridens hic Bibiena, cùm (inquit) mihi id ſolum oneris impoſueritis (viri optimi) de iocis vt diſſeram, ego conſtitutos mihi fines non prætereo. Iuſtas equidem mihi videor iam pridem rationes adhibuiſſe, cur mulierum verecundiæ parceretur, eiſq; itidem interdixi, ne viros aliquando exulcerarent. Verùm illa ludicra quę à te Gaſpare recitata ſunt, etſi aliquã in ſe notam habeãt, omnino tamen mihi non diſplicent: præſertim illud Alonſi, quoniam vel ita longè petitum eſt, vel ita ingenuè reconditum, rectè vt poſſit affirmari, in alium omninò finé protuliſſe. Aliud illius in eãdem audiui multo mea ſententia acerbiùs & inhumaniùs. Cùm enim regina per Boadillæ domum præterueĉta eſſet, animaduertit caſu Alõſus per parietes omnes atq; portas huiuſmodi, turpia, & infanda animalcula, qualia in diuerſorijs obſcurioribus depingi ſolent: quocirca ad Comitiſſam Caſtagnetenſem accedens, vide quæſo (inquit) immanium ferarum capita, quas Boadilla inſectando venandoq; enecat. Hæc etſi apta & peracuta metaphora eſſet, & à venatoribus deriuata, qui laudi ſibi gloriæq; ducunt, multarũ belluarum capita foribus affigere, inhoneſta tamen iocandi ratio eſt, eoq; inuiſior, & infeſtior, quia nemini reſpondebatur. Maiorem ſiquidem veniam reſpõſum habet, & quia prouocati, & quia ex improuiſo dicimus. Verùm vt ad mulierum ludicra redeamus, ego equidem illas non hortor ma-

Superius eſt iſtuc reſponſum.

ritos vt fallant: quaſdam tamen earum fallacias à Boccatio deſcriptas, à teque ipſo modo commemoratas, ſatis concinnas puto & ingenioſas. Illud tamen Richardi Minutoli, multo acerbius eſt quàm illud Beatricis: minuſque illa Egano marito, quàm ille Philippelli vxori incommodauit. Ille enim aſtu eam pellexit vt id faceret quod nollet, illa maritum non fefellit, niſi vt id faceret, quod vellet. Tum Gaſparus nulla Beatricis iuſta excuſatio eſt niſi amoris, quàm viris in fœminiſq; ex æquo cõcedi puto. Amoris ſanè affectiones (inquit Bibiena) magnam in ſe habent cuiuſque erroris excuſationem: id tamen cuique amantium religioſè obſeruandum puto, vt quemadmodum cæteris in rebus, ita quoque in amore ſimplice veritate ſine fuco vtatur. Nam ſi adeo horrenda ſit, etiam in hoſtem proditio, quid erit in eos quos intimè amamus? Ego equidem amatores ſinceros, eas pœnas, vigilias, pericula lachrymas, moleſtias puto perpeti, omnes illas placendi rationes inire, omnes impetrandi illecebras excogitare, non vt amatæ mulierculæ corpuſculo libidinoſè fruatur, ſed vt menti puriſſimæ dominetur, eamque glaciem pluſquam Adamantinam reſoluant, quæ tenerrimis fœminarum pectoribus ſæpenumerò delitеſcit. Hanc ego ſolidam voluptatem, ſinceram affectionem, finem deniquè illum opinor, quò animus verè generoſus, omnes ſuas actiones dirigit. Quod ſi ego mulieris cuiuſquam amore deflagrarẽ, maiori mihi emolumento atque voluptati putarem, ſi eam me ex animo amare cognoſcerem, quàm ſi eádem inuita ad ſatietatem vſque frueren dominum ſiquidẽ me tum putarem ſpirantis mortuæ. Quicunque igitur iſtis ludicris (quæ veriùs fortaſſe inſidiæ nominari poſſint) id quod volunt conſequuntur, cæteris iniuriam inferunt, nec eam tamen ſuauitatem percipiunt, quæ amori debetur, cùm ſolo corpore ſine voluntate potiantur. Idem de illis ſtatuendum exiſtimo, qui carminibus, philtris, ſuſurris ſomniferis, vi etiam aperta quandoque in amore vtuntur. Munera etiam atque dona amantium voluptatibus nonnihil detrahunt: cùm iure dubitari poſſit, ſuorum ne ipſorum, an munerum gratia diligantur. Fœminarum itaque illuſtrium amores permagni æſtimantur, quoniam ex alia cauſa, quàm ſinceriſſimo quodam affectu dimanare non

Amori venia danda.

Corporis ſine animæ nulla poſſeſſio.

non possunt. Ferè enim non fit vt se inferioribus insinuent, nisi valde diligerent. Non nego (inquit Gasparus) omnem amantium industriam, lucubrationes, molestias, animi potius victoriam, quàm corporis spectare debere: id dico, istas fallacias (quas tu in viris insidias, in fœminis ludicra appellas) optima esse media, atque destinata quibus ad finem perueniatur. Quisquis enim corporis dominus est, idem quoquè animum possidere videtur. Nam Phillippelli vxor (si probe memineris) etsi illam Minutoli fraudem multis lachrymis prosecuta esset tamen cùm paulo postea in memoriam reuocasset, amantis oscula, mariti sui quàm multo suauiora essent, omnem istam acerbitatem in amorem conuertit, & Minutoli, ex eo semper summo desiderio tenebatur. Vides igitur quod diuturna consuetudine, infinitis muneribus, multisquè precibus, obtineri non potuit, id hilari vnius noctis insania effectum esse. Adeo istuc siue ludicrum, siue insidiæ ad animi istius tam inexpugnabilem arcem obtinendam valuerunt. Falsa meherclè conclusio (inquit Bibiena) animos semper muliebres ab eis possideri, à quibus corpora. Tum enim omnes ex æquo fœminæ maritos diligerent, quod falsum esse cognoscimus. Verùm Boccacius ille (cui tu tantum tribuis) mulieribus absque ratione (quemadmodum tute videris) ex professo hostis fuit.

Non sum certè hostis (inquit Gasparus) illud tamen verè ausum affirmare, perpaucos viros quorum spectata virtus est, fœminas vel tantuli æstimare, etsi id nonnunquam simulent, cum ita ferat occasio, vsus, atquè necessitas. Tum Bibiena, istæc (inquit) oratio non mulierculis solùm iniuriosa est, sed illis etiam hominibus, qui easdem suspiciunt, & reuerentur. Sed ego de ludicris pergam dicere, nec vnquàm tam difficilem mulierum defensionem contrà aduersarium tam grauem suscipiam. Huic itaque sermoni finem imponam, qui longior fortasse videtur quàm par erat, aliquanto etiam iniucũdior, quã expectabatur. Et quoniam istas ego dominas adeò modestè video consistere, omnesq; iniurias ita æquo animo sustinere, non dubitabo post hac in Octauiani sententia acquiescere: nimirũ dum earũ pudicitiã verbis non violemus, reliquis in rebus ignominiosam dicacitatem eas nihili pendere. Magna hic mulierum pars in

pedes ſeſe erigunt:& quoniam Duciſſa ſignum dedit,in Gaſparum continuò ridentes feruntur: & vt Orpheum quondam debacchantes illæ, ita quoque Gaſparum iſtæ conuellere ſimulantes, nunc (inquiunt) videris, num noſtra nobis fama parui momenti fuerit. Ita inſurgendo, ridendoquè, ſomnus, qui omnium iam ferè oculos oppreſſerat, omnino excuſſus videbatur. Tum Gaſparus, videte obſecro (inquit) quàm egregia rationum momenta habeant, quæ rationum vice, vim atque minas adhibent, quod quoniam ita eſt, relinquamus verba, & cum verberibus liceat diſcedere. Non licebit (inquit Æmilia) nam tu cùm Bibienam longa oratione anhelantem, atque feſſum videris, in mulieres ignauitèr inuehi cœpiſti, neminem putans ſupereſſe aduerſarium. Verùm in aciem iſtam, militem recentem, eumque ſtrenuum mittemus, qui tecum in iſta quam ſperas impunitate, digladiabitur. Deinde in Iulianum conuerſa qui hactenus ferè conticuit: Tu (inquit) honoris muliebris vbiuis gentium patronus exiſtimaris. Nunc eſt cùm illo te nomine dignum oſtendas, & quanquam vix ſatis prænij iam antea tuleris, id tamen nunc cogita, cùm inimicum tam infeſtum profligaueris, omnes tibi mulieres deuincies: quæ ſi quando parem tibi gratiam non retulerint, in omnem tamen æternitatem, iſtius beneficij obligatio propagabitur. Tum Iulianus multum certè honoris inimico videris tribuere, amico parum: cùm in mulieres à Gaſparo nihil dictum ſit, quod à Bibiena non ſit abundè refutatum. Iſtius profectò rei vnuſquiſque credo noſtrum ſatis ſibi conſcius eſt, hominem vere Curialem, quàm probè deceat, mulieres pleraſque reuereri. Vix enim humanum vel prudentem iudicamus, qui earum vitæ, atque moribus notam aliquam inurat, ſiue ſeriò id fiat, ſiue ſimulatè. De rebus itaque tam apertis & peruagatis diſputare, nihil eſſet aliud, quàm de manifeſtis dubitare. Octauianum equidem rationis metas præterijſſe puto, cùm mulieres diceret natura eſſe imperfectas, nec virtutis cuiuſquam ex ſe capaces, nec alicuius momenti, ſi cum hominibus conferantur. Et quoniam quorundam authoritati tantum tribuimus vt eiſdem credamus, ſiue minus verè, ſiue minus ſeriò loquantur: adducor herclè vt credam Gaſparum in Octauiani verbis facilè nimium acqui

Viris ſapientibus fœminæ gratæ ſunt.

quieuiſſe, cùm viros ſapientes diceret, fœminas nihili facere, quod eſt à veritate alieniſſimum. Vix enim egregium virum reminiſci poſſum, qui mulieres permagni non æſtimauerit: quarum ego virtutes, atque dignitatem, hominum rebus geſtis nuſquam poſtponerem. Tamẽ ſi in controuerſiam atque dubium iſta mulierum cauſa veniret, vereor ne eo apud nos minus valeret, quia Curialis adeo omni ex parte abſolutus à nobis deſcriptus eſt, vt quiſquis diuinum illius ingenium virtutemque contempletur, mirum ni mulierum actiones ab eo longè abeſſe exiſtimet. Verùm ſi æqua lance librari iſta velimus, homines non minus acuti, atque eloquentes (quàm Ludouicus comes atq; Fredericus) optandi eſſent, qui fœminam perinde aulicam omnibus tum animi, tum corporis dotibus ornatam nobis proponerent, vtì ille noſter Curialis, ab illis hominibus eſt honorificentiſſimè expoſitus. Quod ſi fieri poſſet, non dubito (veritate præſertim ſuffragante) quin illud planè perſpiciatur, non eſſe minores mulierum, quàm hominum virtutes. Immo verò multo maiores (inquit Æmilia) idque vel ex eo licet iudicare, quod virtutes omnes fœmini generis ſunt, errores verò vitioſi, maſculini. Arriſit hic Gaſparus, & in Nicholaum Phriſium conuerſus, quid tibi (inquit) Phriſi de iſtis videtur? Doleo equidem (inquit Phriſius) Iulianum cùm ſapiens ſit, Æmiliæ blanditijs adeo delinitum, & euictum eſſe, vt id proferre non dubitet, cuius me illius gratia vehementer pudet. Subridens hic Æmilia immo tua te ipſius cauſa pudebit (inquit) cùm Gaſparum videris rationum momentis ſuperatum, & tuum, & ſui ipſius errorem confiteri, eamque veniam efflagitare, quam illi nos non concedemus. Tum Duciſſa, quoniam (inquit) ſerò iam eſt, illud totum in craſtinum differemus: & Iuliani conſilijs adducti, priuſquam ad diſputandum progrediamur, fœminam Aulicam vnà adducemus omni virtutum genere non minus inſtructam, quàm Curialis ille, qui ab iſtis nobilibus adeo curioſè inſtitutus eſt. Faxit deus (inquit Æmilia) vt nemini hoc negotium demus, qui cum Gaſparo tacitè ſentiat, ne pro muliere illuſtriſſima, culinariam nobis aliquam, aut operariam proponat. Certè quidem (inquit Phriſius) hæc ſunt mulierum officia, niſi nimium fortè vobis ipſis placueritis. Tum Duciſſa

Aulica fœmina fabricanda eſt.

ciſſa: magna meherculè mihi in Iuliano repoſita ſpes eſt, qui non dubito (quo eſt acumine atque iudicio) quin illud omne quod in muliere perfectum, atq; exquiſitum eſſe poteſt, luculentiſſimis verbis exprimet ita penum inſtructam habebimus, quo falſas Gaſpari accuſationes refellamus. Neſcio equidem ſereniſſima (inquit Iulianus) an conſilium in ea re tuum approbem, quod iſtam mihi tam lubricam & ſcopuloſam prouinciam impoſueris. Nam (vt ingenuè fatear) ſatis ſentio, quàm imparem tantæ rei facultatem habeam. Neque verò Comiti, aut Frederico vlla ex parte conferendus ſum, quia inaudita quadam facundia eum nobis Curialem efformarunt, qualis hactenus nemo fuit, neque (vt credo) vnquam erit. Tamen ſi ita veſtrę ſerenitati videbitur, iſtud onus ſuſcipiam, ijs conditionibus, quibus ſuperiores illi: nimirum cuiq; vt liceat quoad velet obijcere: quod ego non contradicendi ſtudium, ſed diſſerendi adiumentum putabo. Quo cùm errores quoſdam interdum reuocauero, abſolutam illam (quam quærimus) Aulicam, tandem fortaſſe aliquando reperiemus. Spero ſanè (inquit Duciſſa) adeo ſolidam tibi orationem fore, & accuratam, parum vt contra adferri poſſit. Huc itaque animum aduorte, in eoquè cogitationes omnes altiùs defige, iſtamque fœminam ſic effinge, vt noſtros aduerſarios pudeat affirmare, eam non eſſe cum viro Curiali comparandam. Fredericus interìm ſileat, nimis ille quidem accuratè ſuum virum exornauit, cum eidem fœmina noſtra conferenda ſit parum aut potius nihil reſtat (inquit Fredericus) quod vltrà adijciam: & ſi quicquã animo iam antea conceperam, eadem omnia Bibienæ facetiæ, atq; ludicra excuſſerunt. Si ita res eſt vt ais (inquit Duciſſa) iſtùc rurſum craſtino mane reuerſi, vtrumque laborem abſoluemus. Quod vbi primum dixiſſet, omnes continuò erecti, & ſumma cum reuerentia Duciſſæ (Vale) dicentes, cubiculis ſeſe ſuis committunt.

De

De Curiali siue Aulico

Liber tertius.

PYthagoras ille egregius iam olim philosophus(vti memoriæ proditum est) subtili quadam & exquisita indagatione Herculei corporis mensuram solertissimè inuestigauit. Spatium siquidem illud, in quo vnoquoq; lustro Olympiades in Achaia propè Elidé corã Iouis Olympici templo celebrabãtur,ab ipso Hercule emẽsum cognouerat. Cuius cùm stadiũ sexcentorũ & viginti quinq; pedũ esset,& illis tamen stadijs aliquantò spatiosius,quæ à posteris illius in nonnullis Græciæ partibus cõstituta erant(cùm totidé tamen pedes cõtineret)facilè Pythagoras ex illa proportione animaduertit, quãto Hercules reliquis hominibus pede lõgior esset:cùmq; corporis magnitudinẽ ex pede collegi set, eundem reliquis tanto proceriorem dijudicauit,quanto illius stadiũ, cæteris omnibus longius,& spatiosius extiterat.Tu itaq; mi Alphõse eadé omninò ratione ex ista tam exili totius parte,coniectura facilè consequi poteris.Vrbinatium aula quanto cæteris omnibus Italiæ Regijs augustior fuerit, atq; excellentior.In qua si ludi omnes,iociq; (quibus ad animi tantummodò relaxationem vtimur)reliquarum ciuitatum oblectamẽtis superiores fuerunt, quid de virtutum exercitijs atque operationibus dicendum erit, quibus omnium illic animi deuoti,atq; consecrati videbantur? De istis sanè rebus(nescio quomodo)sed confidentèr tamen prædicare libet. Neq; herclè valdè extimesco,num mea fides in dubium cuiquam veniat: cùm eas antiquitates non coner attingere,in quibus quicquid libuerit,liceret effingere:sed eos tantùm homines oratione illustrare quorum res gestæ, vitæquè consuetudines,recenti, eademquè fideli viuentium memoria confirmantur.Ego verò si quid in me ingenij, atque industriæ sit, omnes neruos intendam, vt hanc tam incredibilem illius Aulæ celebritatem, ab obliuionis inuidia vindicem: eosque homines

Pythagoræ exemplum aptissimum.

homines posterorum nostrorum animis ita prorsus quasi viuentes spirantesq; relinquam, vt huius ætatis fœlicitati nõnulli forsitan deinceps inuideant. Nemo siquidem omnium est, qui cùm de rebus antiquissimis legerit, maiorẽ animo earũ opinionẽ non concipiat q̃ scriptorum quisquã licet exactissimorum, exprimere poterat. Nostrum quoq; istuc qualecunq; opusculum, vbicunq; in hominum manus ceciderit (nisi fortè virorum fœminarumq; nobilium aspectu indignum videatur) non dubito quin facilè effecerit, vt Vrbinatium Aulam longe illustriorem existiment, quàm quæ à nobis crasso & leuidensi filo depingitur. Quòd si tanta in me eloquentia esset, quanta illorum hominum virtutem gloriamq; exæquaret, alio suasu atque testimonio illis non esset opus, qui ista nunquam conspexerunt.

Cùm igitur omnes insequenti die in locum sese consuetũ recipissent, summoq; silentio vsi consedissent, in Fredericum atq; Iulianum oculos vniuersi conijciunt, & quis eorum huic tam optatæ disputationi fælix principium daret, vehementer expectant. Tandem Duciſſa cùm aliquandiù conticuisset: valdè (inquit) Iuliane desideramus vniuersi, istam tuam tam præclaram mulierculam intueri: quam si adeò vndique nobis ornatam non proposueris, vt omnis illius venustas atque pulchritudo perspiciatur, nos te fortasse suspicionosum & zelotypum suspicabimur. Ego illam Sereniſſima (inquit Iulianus) si formosam iudicarem, alio ornatu minimè perpolirem, quàm quo tres illæ Deæ vtebantur, cùm à Paride conspicerentur. Verùm in eadẽ vtcunq; exornanda, nisi istæ dominæ mihi subsidiariam opem præstiterint, (cùm optimè id possint) vereor ne non Gasparus solùm, & Phrisius, sed reliqui etiam istius societatis viri nobilissimi eandem aspernentur. Et quoniã eadem adhuc satis venusta existimatur, melius fortasse fuerit, eandem paululum celare, & Fredericum potius audire quid sit quod de Curiali dicendum restat: quẽ ista mea fœmina necesse est multò fore præstantiorem. Mihi quidem (inquit Fridericus) si quid in animo etiamnum restiterit, non est adeò necessarium, quin idem sine dispendio omitti possit. Immò fortasse omninò diuersum atque alienum est ab eo, quod à me iam antea dictum est. Et quid illud obsecro est (inquit Duciſſa?) Constitueram equidẽ (inquit

Pallas, Iuno, Venus.

quit Fredericus) de ordinibus quibuſdam Equeſtribus dicere, inſignium varietate celeberrimus. Vt eſt illud de Sanct. Michaele apud Gallos, de aurea Periſcellide nomine S. Georgij, apud Anglos, de aureo Vellere apud Burgundios. Iſtuc etiã putabã adijcere, quibus modis iſtæ dignitates cõferuntur, quibus etiam malè meritis auferũtur, quibus initijs ſunt ortæ, qui illarum authores fuerint, deniq; in quẽ finem ſunt inſtitutæ, quoniam eos homines in omnibus aulis illuſtrioribus permagni fieri videmus. Ne id quidem omittere decreueram (niſi fortè temporis anguſtijs excluſus eſſem) de diuerſiſſimis Aularum Chriſtianarum ritibus & conſuetudinibus, de principum famulitijs, de conuiuijs, de ſpectaculis dicere. Quod dum facerem, commodè mehercule magnus ille Turcarum imperator, & Perſarum Sophus ſeſe mihi obtuliſſent. Nam cùm ex nonnullis illarum Regionum mercatoribus audiuiſſem, nobiles illarum gentium homines, magnam virtutem atque humanitatem in dictis factiſque præſtare, dum vel ſecum vnà, vel cum mulieribus commercium haberent: in armorum verò exercitijs, & iocoſis quibuſque concertationibus, magnificos eſſe, aut potiùs admirabiles: vehementèr ſanè intelligere deſiderabam, quibus demùm modis ea conficerent, quæ maximo pretio apud eos habebantur: qua potiſſimùm in re illorum magnificentia, & veſtimentorum ſplendor conſiſteret: quomodò à noſtris diſcreparent, quouſque conuenirent: qua humanitate viri à mulieribus exciperentur: poſtremò, qua modeſtia illis fauere ſolent fœminæ, qui eiſdem amando inſeruirent. Verùm (vt ingenuè fatear) non eſt nunc narrandi locus, cùm alia dicenda fuerint, noſtro etiam propoſito multò magis conuenientia. Immò verò (inquit Gaſparus) & hæc & alia iſtius generis nonnulla, cum re propoſita meliùs cohærent, quàm Aulica iſtæc muliercula: cum ex regulæ quæ de viro Curiali præſcribuntur, fœminis etiã optimè conſentiant, quæ & loci, & temporis, & reliquorum etiam præceptorum (quantùm ſexus imbecillitas patietur) rationem habere debent, non minus diligentem. Quocirca meo iudicio præſtiterit formulam quandam & quaſi præcepta tradere, vel quomodo principi optimè inſeruiat, vel quomodo corporis exercitijs vtì deceat, id eſt, equitare

Periſcellidem auream Lelandus appellat.

Turcæ & Sophi Aulæ celebres.

tare, luctari, arma tractare: quorum difficultates cognitas, perſpectaſque habere operæpretium erit. Arriſit hîc leuiter Duciſſa, Et principes (inquit) viros adeò egregios in ſua familia vix vſquàm habent. Corporis verò exercitia Petro Montano noſtro relinquemus, Iuliano vnicam iſtam fœminam exornandam tradimus: quam tute iamdudum extimeſcere mihi videre, cùm ex iſto nos ſermone in alium cõſultò auoces. Abſonum certè (inquit Phriſius) aut ſaltem minimè neceſſum eſt, de muliere fabulari, cum aliquid ſuperſit de viro Curiali dicendum: neque ſanè conuenit, res adeò natura diſiunctas ſimul commiſcere. In magnum errorem incidiſſe mihi videris (inquit Cæſar) nam vt Aula quantumuis illuſtris, & eximia, ſplendorem, pulchritudinemque videtur amiſiſſe, niſi in ea mulieres frequentiſſimè ſint, ita nec Aulicus res magnas & magnoperè expetendas aggreditur, nedum ſermonem, artificioſa illa conuitate, atque vrbanitate temperatum inire poterit, niſi cum fœminis commercium atque conſuetudinem habeat, quarum aſpectu, præſentia, atque applauſis omnia clariora atque perfectiora fiunt. Arriſit hic Octauianus, Et ô fallacem (inquit) eſcam, qua ſi homines aliquando capiantur confeſtim decipiunt atque delirant. Tunc Iulianus in Duciſſam conuerſus: quoniam tibi (inquit) ſpectatiſſima ita viſum eſt, non dubitabo quicquid primùm occurrit dicere: valdè tamen hærens, atque dubius, ne dicendo vobis non poſſim ſatisfacere. Minori certè mihi moleſtiæ eſſet, mulierem aliquam ſic effingere, vt meritò totius orbis regina videatur, quàm Aulicam fœminam omni ex parte abſolutam. Huius enim omninò nulla ſunt, illius permulta reſtant exempla, adeò vt ſi eam coner deſcribere, ſatis erit dominæ cuiuſdam mihi iam pridem cognitæ diuiniſſimas animi virtutes mente cogitationeq; cõplecti, easq; dotes verbis exprimere, quas oculis indiès perſpicimus: & ſi alia ratione huic muneri ſatisfacere non poſſem, tamen vel ipſo illius nomine cõmemorando abundè ſatisfacerem. Hic Duciſſa, Noli (inquit) fines tibi conſtitutos præterire, quin impoſitis iam pridem legibus animum aduorte, fœminamq; aulicam ſic exornato, vt eadem non indigna videatur, cui optimus quiſque inſeruiat. Tum Iulianus: Ne authoritate apud me (ampliſi-

Mulieres aulæ ornamẽta.

(ampliſſima princeps) minus quàm æquum eſt, valuiſſe videare, etiam illis in rebus quas ego vix, aut ne vix quidem præſtare poſſim: ego iſtam Aulicam pro mea voluntate atque arbitrio efformabo: deindè ſi aliam neminem obtinere poſſim, ego illam Pigmalionis exemplo tãquàm meam amplexabor. Neq; verò eâdem ſum cum Gaſparo ſententia, qui eadem præcepta, & viro Curiali, & Aulicæ mulieri conuenire exiſtimat. Quædam enim etſi vtriſq; ſint communia, alia tamen ſunt ſolis hominibus propria, nonnulla muliebri conditioni tantummodò neceſſaria. Idem de corporis exercitijs dici poteſt. Verùm (vtî mihi videri ſolet) mores, conſuetudines, voces, geſtus, tota denique fœminarum actio, virorum diſſimillima eſſe debet. Nam vt iſtos conſtans quædam, ſolida, ac virilis habitudo decet, ita illas tenera, mollis, delicata, & effœminata ſuauitas: inceſſus, ſtatus, motus, oratio, nihil in ſe virile, nihil turbulentum vt habeant. Hæc itaque principia, ſi illis præceptis adiunxerit, quæ ab iſtis hominibus Curiali tradita ſunt, non dubium eſt, vt Gaſparus modò noſter, quin ſæpiùs eiſdem fœmina vti fruique poterit. Nonnullæ ſiquidem virtutes perindè fœminis ac viris ſunt neceſſariæ, vt proſapia nobili eſſe affectationem curioſam effugere, decorum in rebus omnibus conſeruare, humaniter apud quoſque viuere, futuris prudenter proſpicere, nulla ſuperbia, nulla inuidia tabeſcere, nemini detrahere nuſquam contendere, dominæ (cuicunq; inſeruit) beneuolentiam conciliare, eandem perpetuo retinere, deniq; ſumma cum venuſtate, eadem omnia exequi, & perficere, quæ illum ſexum, atque conditionem decent. Forma verò in illa multo magis quàm in Curiali neceſſaria eſt. Nam vt planè dicam quod ſentio, multum illi mulierculæ abeſt, cui forma deeſt. Famæ verò atque hominum opinioni, multo accuratiùs, quàm virorum quiſquam cõſulere debet: nõ ſolum vt ipſo crimine, ſed omni etiam criminis ſuſpicione vacet. Difficilius ſiquidẽ ignominiæ labem mulieres effugient quàm viri, dùm pauciores à natura deféſiones habeant. Sed quoniã primas viri Curialis partes, in rebus bellicis poſitas eſſe Ludouicus affirmauerit, illud quoq; mihi neceſſũ videtur, de præcipuis Aulicę fœminę officijs, meã quoq; ſententiã dicere: quod cum fecero, ego maximo impoſiti muneris momento

Pigmalionis ſtatus.

Forma fœminis conuenientior.

mento ſatisfeciſſe mihi videbor. Intermiſſis itaque patulum animi virtutibus (quas illi cum noſtro Curiali communes eſſe oportet) ſcilicet prudentia, magnanimitate, continentia, reliquiſquè nonnullis, quæ omnibus ex æquo fœminis conueniunt, vt ſunt illa, ſyncera modeſtamque eſſe, mariti facultates, familiam, liberos ſolicite curare: illud præterea in Aulica requitur, vt iucunda quadam affabilitate in omni ſermone, cum omni hominum genere vtatur, tanta loci, temporis, perſonæ, reliquarumque rerum conſideratione, nihil vt exactiùs, tanta morum, actioniſque modeſtia, nihil vt ſuauiùs, tanto acumine ac facilitate, nihil vt concinniùs, appareat cumque ſe in omni tum dicto, tum facto pudicam, prudentem, dulcem, iucundam, argutam oſtenderit, tum difficilem & ſcopuloſam, ſed tamen verè auream mediocritatem conſeruet, quam vtriſque contrarijs ſeptam, & quaſi obſeſſam, ſine ſcelere præterire non poteſt. Nunquam igitur (vt honeſtior videatur) moroſa, & difficilis, & ab humano cœtu, atque congreſſu auerſa videatur, etiamſi quicquam in ſermone petulantiùs exciderit, ne dum ſe velociùs atque inhumaniùs ſubducat, vereri videatur, ne diutiùs manendo, occultum in ſe aliquid & reconditum prodidiſſet. Inciuilis iſte auſteritas, aut potius odioſa ruſticitas appelletur. Neque tamen vt comes, & faceta habeatur, verborum obſcœnitatem addat, nec familiaritate intemperata & effreni vtatur: ne illud forte videatur, quod re ipſa non eſt. Sin eam aliquando neceſſitas eo detruſerit, vt huiuſmodi colloquijs turpioribus neceſſariò interſit, aſtet quaſi inuitè, audiat, ſed tamen leuiter, vtrumque muliebri verecundia perfundens. Illum verò errorem, qui multis communis eſt, religioſè declinare meminerit: nimirum nec ipſa mulieri culpiam virulentiùs detrahat, quod eſt anguſti animi, nec alij detrahenti libentiùs auſcultet, quod eſt naturæ deprauatæ. Nam quæcunque aliarum mulierum vitia, vel inuitè vel cum indignitate, vel cum admiratione audit, facilè cuiq; perſuadet, immunem ſe ab illis malis eſſe, cùm vel illis ſuccenſeat, vel minimè vera eſſe credat. Verùm illæ mulieres futiliſſimæ, quæ in aliarum amores curioſè inquirunt, eaſdemq; protinus articulatim cum hilaritate quadam effutiunt, & alijs mulierculis inuidere videntur, & viros tacitè efflagitare, ne conſimilem

Aurea mediocritas fœminis tenenda.

Quæ aliarũ erroribus delectantur eiſdem inficiuntur.

milem in eis errorẽ exiſtiment:dumq; in riſus geſtusquè affectatos quoſdam incidunt,facile fides fit, tali quoque in re, non mediocrem ſe voluptatem percepturas. Vndè euenit vt homines etiamſi inaniſſimis earum rumuſculis diligẽter attendere videantur,earum tamen ſemper in poſterum mores deteriores putent.Immò iſtam illarum in re turpi voluptatẽ tanquam iuſtas ſibi illecebras,atque occaſiones arripiunt,de earum pudicitia periculum vt faciant. Qua in re cùm ſeſe longiùs diſcurrere patiantur, eò ſubitò ignominiæ , atque turpitudinis prolabuntur,vt earum congreſſus, atque commercia,homines non modò non deſiderent,ſed etiam deteſtentur: cùm interim nemo omnium ea impudentia,atq; ſuperbia ſit, quin caſtas,honeſtaſque mulieres (velit nolit)reuereatur:Illa ſiquidem illarum grauitas cùm integritate,atque prudentia temperata,tanquam clypeus, atque propugnaculum hominum improborum temeritati reſiſtit : ex eoq; fit, vt vnica illarum vox, riſus, geſtusque minutiſſimus (ſi beneuolentiam in ſe tacitam habeant) magis cuique chara & accepta ſunt, quam mulierculæ alterius , amoris indicia quantumcunq; aperta. Ea enim etſi fortaſſe re ipſa impura, atq; libidinoſa nõ ſit,facillimè tamẽ putatur eſſe, dum ſe faſtidioſiùs cõtrahit,dum liberiùs rideat, dum profuſiùs, ſcurriliterq; loquatur.Et quoniã illa ferè verba, quæ certis quibuſdam momentis non nituntur,irrita, atque puerilia ſunt, fœminam Aulicam diligenter oportet excubare,non ſolùm quis ſit, quicum vnà loquitur , ſed vt illam habeat diuerſarum rerum ſcientiam, vt nec deſit,quod appoſitè,& concinnè dicat,& illud etiam in omni re iudicium, vt cùm placere dicendo putarat , ſtomachum non commoueat: nec illius aures proprijs laudibus obtundat,nec nimio ſermone laſſum & fatigatum detineat,nec ſeueris in rebus ridiculis ſcateat, nec grauia ludicris miſceat,nec id ſciat,quod neſcit,nec laudem ex eo quærat,quod omninò ignorat, denique affectata omnia tanquam Scyllam & Charybdim euitet. Iſtis animi dotibus,cùm ſe decore inſtruxerit, tũ corporis exercitijs illi ſexui conueniẽtibus vtatur:ea tamen venuſtate,vt in omnibus tum dictis, tum factis dubitetur,prudentia ne maior illi, an iucunditas inſit : ita illam omnes, non tantum amore, ſed veneratione quadam & honore proſequentur, fortaſſe

Laus proprio ſordet in ore.

etiam non indignam exiſtimabunt,quæ cum iſto tam magnifico Curiali noſtro conferatur. Conticuit hic Iulianus, & paululum ita reſtitit, quaſi orationi finem impoſuiſſet. Tum Gaſparus egregiè meherculè fœminam nobis iſtam exornaſti,magnamque illi præſtantiam attribuiſti, ſatis tamen conciſè & generaliter.Res ſanè adeò multas atque magnas eidem accumulaſti, vt verear ne eas nominare pudeat, iſtasq; potiùs optes fore,quàm fieri putes: eorum more, qui cùm nihil ſperent, voluntatē tamen in impoſſibilibus defixam habent.Iſtæc ego exactiùs paulò atque luculentiùs exprimi deſidero,quæ ſint illa corporis oblectamenta Aulicæ fœminæ conuenientia, quis virorum humaniter excipiendorum modus,quæ res illæ ſint,quarum illa cognitionē habere debet: num prudentia,num animi magnitudo, nū continentia? Cæteræ quoq; illæ virtutes, inuolucris quibuſdam à te recitatæ,in quem finem intēdant,nū ad familiam(quod tamen illam profiteri non vis) an ad humanitatis officia, & corporis relaxationem? Quod ſi ſentias,tu pol videris, ne iſtas tantas dotes, tam turpi miniſterio religaueris, vt eas prorſus tui, ſuique pudeat. Ridens hic Iulianus, non potes (inquit) te continere Gaſpare, quin acerbitatis tuæ virus ſemper in mulieres euomas.Mihi quidem de iſta re abundè ſatis dixiſſe videbar,iſtis præſertim audientibus,quorum nemo (audeo dicere) ita communis ſenſus hoſtis eſt, vt fœminis armorum,equorum,paleſtræ,pilæ,reliquarumque rērum vſum attribuat, quæ ſolis hominibus conceduntur.Antiquitati meherculè (inquit Aretinus)ſatis placuit fœminas videre nudas cum viris colluctantes: ſed illa apud nos, cum alijs nōnullis cōſuetudo inueterauit.Ego etiam mea memoria (inquit Cæſar) fœminas vidi, pilis, armiſque ludentes, venantes, equitantes, & alijs quibuſque virorum exercitijs contendentes. Ad hæc Iulianus, ſed quoniam (inquit) arbitrio meo domina iſta efformanda eſt, non modò robuſtis iſtis, & aſperis virorum exercitijs non vtetur, ſed ea etiam, quæ mulierum propria ſunt, illa facilitate, atque cura conficiet, quæ à nobis paulò antè deſcripta eſt. In ſaltatione igitur nec celeri, nec violento motu vtatur, nec in muſicis frequenti illa,& difficili tonorum diuiſione,quę plus in ſe ſcientiæ,quàm ſuauitatis habet.Inſtrumenta verò muſica

Excipiendi ſunt hominū animi. Cic.de orat. lib.1.

Fœminæ olim armis vſæ.

fica illius conditioni consentiant. Informe enim turpeq; esset fœminam videre timpanistam buccinatricem, aut fistulatoriam : istorum enim ea vis & asperitas est, vt lenem illam, dulcem, & decoram fœminarum mansuetudinem distrahat. Quoties igitur saltandum fuerit, aliquantulum prius exoretur id vt faciat, in eoq; timiditatem quandam, atq; verecundiam adhibeat, quæ temeritati, atque impudentiæ sunt contraria. Eodem accedat ea vestitus consideratio, vt nec nimis dissoluta sit, quod est rusticitatis, nec nimiũ mollis, quod est inconstantiæ, & leuitatis. Sed quoniam mulieribus à natura conceditur maiorem in forma operam collocare, quàm viris, quoniam ipsius quoque formæ diuersa ratio est, summo iudicio perpendendum erit, quæ vestimenti formula cum primis deceat: quod facilè fiet, si pro exercitiorũ varietate vestes, quoquè componantur. Quod si ad hilaritatem natura propensior sit, id obnixè contendet, vt vultus, voces, vestitus eidem vno quasi concentu suffragentur. Sin paulò seuerior sit, atque remissior, cætera quoque naturalem grauitatem aptè comitentur: si obœsa sit, si gracilis, si pallida, si fusca, naturam semper artificiosa solertia adiuuet: tectè tamen & sapienter, vt quantumcunque delicata & polita sit nihil studere, nihil affectare videatur. Et quoniam Gasparus illud sciscitatur, quarum rerum notitiam amplecti debeat, quo officio, qua humanitate viros, fœminasque accipiet, & num in istum omninò finem illius virtutes spectabunt, illud vobis confirmare non dubito, eadem illi cognoscenda esse, quæ viro Curiali ab istis viris eloquentissimis sunt attributa. In illis verò oblectamentis, quæ ei non cõueniunt, satis est tantum habere iudicij, quãtum viris solet attribui in illis rebus, quarum exercitatio eisdem non conceditur, quod meo iudicio satis est, si viros sciant, pro cuiusque benemeritis magis minùsque laudare. Et vt ea breuiter repetam quę paulo iam antea commemorata sunt, ego meam istam Aulicam in musicis, in literis, in pictura, in tripudijs, in iocis, & facetijs peritam esse volo, tanta tamen modestia, atque pudore, vt nec opinionem in animis hominum penitùs insitam euellat, nec illis præceptis careat, quibus modò Curialis noster est institutus. Ita in omni congressu, in risu, in iocis, in lepore, denique in omnibus

Vestitus corporis & ingenij fabricã sequitur.

humanitatis officijs grata erunt quæ faciet omnia. Et quanquam continentiam, magnanimitatem, temperantiam, prudentiam ad iſtæc quæ diximus humanitatis officia pertinere nemo arbitretur, iſtis tamen omnibus imbutam eſſe volo, non ſolùm vt omnes hominum conditiones humaniter tractet, ſed vt omnium vndiq; virtutum ſplẽdore emineat: quibuſcum omnes actiones ſuas cõditas habeat, tum eam omnes tanquam mortalem deam intueantur. Subridẽs hic Gaſparus, mirum hercle (inquit) cum literas, continentiam, magnanimitatem fœminis conceſſeris, ni ciuitatum, & rerum publicarum etiã gubernacula concedas. Liceat igitur (ſi dijs placet) leges promulgare, liceat exercitus conſcribere, liceat imperare: homines verò penſum filumq́; & culinaria ediſcant. Arriſit viciſſim Iulianus, & iſta fortaſſe (inquit) non adeò eſſent abſurda. Nonnè Platonem meminiſti (qui mulierum vix vsq̃ amicus erat) ciuitatum, reiq; bellicæ adminiſtrationem mulieribus credidiſſe? Num non multas exiſtimas reperiri poſſe, quæ illa nõ minus quàm viri, egregiè faciant? ſed ego illis iſta publica munera non attribui, quoniã fœminam Aulicam nõ Reginam formare decreui. Satis herculè video heſternam te illam Octauiani calumniam clanculùm velle renouare, id eſt, imperfectas eſſe natura mulieres, virtutum expertes, nullius pretij, ſi cum hominibus cõferãtur. Magnus iſte vtriuſq; veſtrum error eſſet, ſi ita ſeriò exiſtimaretis. Non repetã (inquit Gaſparus) quæ iãdudum dicta ſunt, ſed tu mihi aliquid libenter extorqueres, quod iſtas mihi dominas offenſas reddat, cùm tute interim aſſẽtatione aliqua eaſdem amiciſſimas habeas. Verùm ego illas adeò prudẽtes, & perſpicaces eſſe noui, vt ſimplicem veritatẽ (etſi verè ſua minus fuerit) magis quam adumbratã gloriæ ſpeciẽ amplectentur: neq; ſanè indignè ferẽt, ſi homines digniores appellemus: immò ipſæ ſibi cõſciæ ſunt, quàm admiranda prædicaueris, quàm impoſſibiles Aulicæ fœminæ cõditiones preſcripſeris, quàm innumerabiles virtutes excogitaueris, multis iam vt gradibus Socrates, & Cato inferiores videantur. Et vt (liberè dicam quod ſentio) miror verecundia te nõ eſſe præpeditum, quo minus rationis metas tam apertè deſereres. Nonnè ſatis fuerat iſtam mulierculã, pulchrã, prudentem, honeſtam, affabilem, effingere, in humanitatis

Plato fœminis Rerũ publicarum adminiſtrationem cõceſſit.

manitatis officijs ſine ſuſpitione ſapientem, in Choreis ſine ruſticitate grauem, in ſale & facetijs ſine leuitate temperatam, niſi tam incredibilem ei, rerum omnium ſcientiam attribuiſſes, easque virtutes addidiſſes, quas nec iſta vnquam ætas, nec ſuperiora credo tempora, in aliquo vnquam homine deprehenderunt? Quod verò ad imperfectam mulierum indolem, ad virtutum ineptitudinem, ad indignitatem attinet, nihil ego quidem affirmare velim: cum iſtarum, quæ adſunt dominarum virtutes, orationem meam confutarent. Id tamen non dubitabo dicere (cum tantorum virorum ſcriptis monumentisque commendetur) naturam ſemper ad optima niti, & contendere, & propterea viros ſemper, (ſi fieri poſſet) procreare velle, adeò vt fœminæ quotieſcunque generentur, occultus aliquis in naturæ opificio error eſt, propoſitoq; fine fruſtratur: vt in hominibus cæcis, & claudis, in arboribus quarum fruges ad maturitatem nũquam perueniunt: ita quoque mulieres caſu aliquo, & fortuitò æditæ videntur, quod faciliùs perſpicimus, ſi earum actiones cum hominibus comparemus. Iſta tamen quoniam naturæ vitia atq; defecta ſunt, non eſt æquum mulieres odiſſe, nec minoris quam par eſt æſtimare, pluris tamẽ facere, quàm illius ſexus anguſtiæ patientur, id mihi videtur inſaniæ proximum. Plura in hanc ſententiam Gaſparum dicturũ eſſe Iulianus putauit: ſed cum acquieſcere eundem videret, frigidè mehercule (inquit) de imperfecto mulierum ingenio deſeruiſſe mihi videre, & licet iſtas tam ſubtiles rationes, non ingrederer, tamen iuxta hominum prudentiſſimorum authoritatem, ipſamque adeò rei veritatem reſpondeo, ſubſtantiam cuiuſque rei eſſentiamque nec intentionẽ recipere, nec remiſſionem: Nam vt lapis in eo quod lapis eſt, altero lapide perfectior non eſt, ita nec homo homine, nec mas, proinde fœmina, quod ad formalem eſſentiam, attinet. Vterque enim ſub hominis ſpecie continetur, & ſi qua in re differant, accidentiarium eſt, non ſubſtantiale. Quod ſi verum dixeris, etſi non eſſentia, accidentibus tamen præſtãtiorem eſſe, ſic viciſſim occurro: aut in corpore ſunt iſta accidentia, aut in animo, ſi in corpore, quoniam viri plerunquè robuſtiores, agiliores, leuiores, laborum patientiores ſunt, cur illi obſecro maximi non fiunt, qui iſtis rebus maxi-

Natura contendit ad optima.

Subſtãtia nõ ſuſcipit magis & minus

mè excellunt? In bellis verò (in quibus virium atquè roboris vſus ſummus eſt) cur validiſſimus quiſque maximo pretio non eſſet? Sin autem in animo iſta excellentia ſit, vtrique profectò ſexui communis erit. Quæcunque enim ſub intellectum virilem cadunt, eorundem etiam fœminæ ſunt capaces: neque vnius ingenium rerum ſubtilitate, faciliùs penetratur, quàm alterius, aut ſi differentia aliqua ſit, potiores partes habent mulieres. Nonnè illud tibi Philoſophorum axioma iampridem eſt cognitum, molles carne, aptos mente eſſe? Quod ſi ita ſit, minimè dubitandum eſt, quin fœminæ cum molliores ſint, aptiores quoque exiſtant, ad rerum ſublimium cognitionem, contemplationemque propenſiores. *Ariſtotelis problemata.* Sed vtiſta paulum omittamus, quoniam ex illarum actionibus argumenta, iudiciumque peti deſideras, illud dico, naturam mulieres non fortuitò, ſed certa quadam ſtabiliq; ratione procreare. Quas etiamſi corporibus, non ita validis, ſtrenuiſque, mentibus etiam placabilioribus fabricauit, multiſque alijs qualitatibus virili ingenio contrarijs, omnia tamen ad vnum eundemque finem, vnamque communem vtilitatem pertinent. Nam vt illa muliebris imbecillitas minus animoſa eſt, ita etiam plerunque magis cauta & attenta eſt. Et proindè matres primùm liberos enutriunt, patres deinceps inſtituunt, & fortitudine quadam id foris acquirunt, quod fœminæ magna ſedulitate domi conſeruant, quod ego non minori laude dignum exiſtimo. Quod ſi hiſtorias ant quiſſimas, recenteſque euoluere placeat (etſi viri ſemper de fœminarum encomijs parciſſimè ſcribant) virtutem in mulieribus ſemper non minorem fuiſſe, quàm viris perſpicies, multas bella geſſiſſe, obtinuiſſe victorias, regna, Reſpublicas ſumma prudentia, ſumma iuſtitia gubernaſſe, ea denique omnia feciſſe, quæ homines ſibi gloriæ ducunt. *Mulierum laudes.* Quid dicam de literarum Scientia atque cognitione? Nonne tibi venit in mentem quot mulieres in philoſophia, quot in arte poetica, quot in iure ciuili excelluerint? quàm multæ cum grauitate accuſarint? aliæ quanta eloquentia coram iudicibus defenderint? Quid adijciam de artibus mechanicis? quas ſi omnes percurram, prolixior paulo futura eſt oratio: verùm in re minimè dubia, teſtibus vtor non neceſſarijs. Quòd ſi igitur nec eſſentia viri, nec accidentibus perfectiores

tiores sint (quod non tam ratione docti, quàm quod magis est, experti videmus) vbi demum ista perfectio est, aut quo loco consistit? At naturæ (inquis) intentio est, semper quod optimum est producere & proinde hominẽ semper generaret (si fieri posset): quoties verò mulier procreatur, naturæ segnities atque vitium est. Ista sanè omnia perneganda mihi, & reijcienda videntur. Neque herculè video cur fœminam natura procreare non conetur, sine qua humanum genus non posset consistere: cum illa plus, quam reliqua omnia genera rerum, & species conseruare desideret. Ista si quidem maris & fœminæ coniunctione procreantur liberi, qui parentibus senio confectis accepta iuuentute beneficia rependunt, dum & eosdem decrepitos fouent, & alijs rursum filijs procreandis reuouant, à quibus mutuum vicissim officium expectant: ita natura quasi in circulum conuersa, æternitatis seriem complet, & (quod est admirabiliùs) rebus mortalibus immortalitatem tribuit. Cui cùm muliebris sexus non minus necessarius sit, quàm virilis, non video cur alterum casu, alterum certa lege natum dicam. Certum id quidem est, naturam semper ad optima contendere, sed vnumquodquè tamen in sua specie: & nõ mari potius quam fœminæ intentam esse. Quod si masculum semper produceret, summa hîc imperfectio esset. Nam vtì ex corpore atque anima illud fit, quod vtraq; seorsim parte nobilius est, id est, homo: ita ex mare atq; fœmina, cõseruatio totius speciei exoritur: sine qua partes ipsæ interirent. Itaq; istæc vtraq; natura sic cõiũguntur, vt diuelli aut diuidi nõ possint: nã nec masculus dicendus est, cui non est fœmina (secundũ vtriusq; definitionẽ) nec fœmina nominanda est, cui masculus non est. Et quoniã vnius per se sexus tam inchoata & imperfecta ratio est, antiquissimi olim Theologi vtrumq; Deo attribuerunt. Vnde Iouem Orpheus marẽ fœminamq; dicebat esse, In sacris etiam literis illud legitur, Deum hominẽ, id est, virum mulieremq; ad suam similitudinem effinxisse. Poetæ verò quoties de dijs fabulantur, sexum confundũt. Hîc Gasparus, nollem (inquit) nos in ista misteria sublapsos esse: istæ siquidẽ dominę nequaquã intelligent, & ego rationes quantũuis firmissimas adduxero, illæ tamen aut me credent deteriores partes in me sumpsisse, aut certè simulabũt,

Genera & species sine mulieribus interirent.

Antiquũ Deo vtrunque sexum attribuerunt.

& inquiam iamiam ſententiam pro arbitrio ferent. Tamen quoniam huc vſque ſumus ingreſſi, hoc vnum dicam, ſapientiſſimi cuiuſque iudicio, virum formę, fœminam materiæ comparari. Quanto igitur forma materiæ præſtat, à qua ſuam exiſtentiam habet, tanto quoque viri mulieribus ſunt præſtantiores. Audiui equidem à magno quodam philoſopho, hoc in ſuis problematibus quæri, quæ ratio ſit cur illum fœmina ſemper amet, à quo primum vitiata ſit, viri è contra cur illas odio proſequantur, quibuſcum primo libidinosè congreſſi fuerint. Iſtis ab eodem Philoſopho ſic reſpõdetur: mulierem in illo actu tum primum ſuam perfectionem aſſequi, & propterea amare, virũ imperfectiorem reddi, & propterea odiſſe. Cuius rei illud apertiſſimo argumento eſſe poteſt, quod omnes plerunque mulieres, ſe viros eſſe exoptant dum eas occulta quædam naturæ vis, ad rei perfectioris deſiderium impellat. Hic ſubitò Iulianus, iſtæ (inquit) miſeræ, viros ſe eſſe non deſiderant, vt perfectiores fiant, ſed vt paulo liberiùs viuant eoſquè ſeruitutis frænos diſcutiant, quos ſua authoritate homines eiſdem iniecerunt. Illa verò de materia & forma comparatio tua, omni ex parte non conuenit. Nam nec fœmina adeo ſit perfecta, ratione viri, quã materia interuẽtu formę, à qua exiſtentiã mutuatur: & formæ quo plus materię habent, eo minus perfectæ ſunt: cum verò ſolæ & per ſe ſint, ſunt longè perfectiſſimæ. At fœmina nequè ſuam habet à viro eſſentiam: & illa vt ab homine, ita quoque ab ea, homo fit perfectior. Ab vtroque enim promiſcuè procreantur liberi, ab altero ſeorſim generari nõ poſſunt. Amoris verò muliebris, aut virilis odij in eas quas primum compelexi ſunt, ego Philoſophi tui cauſam inanem, aut potius nullam puto.

Ariſtotelis problemata.

Ego equidem id muliebri conſtantiæ, aut humanæ potius leuitati tribuendum exiſtimo. Nam maſculus cùm natura calidior ſit, eſt etiam leuior, nobilior, inconſtantior: fœmina cùm frigidiorem corporis conſtitutionem habeat, firmior, ſincerior, ſtabilior, exiſtit. Hic Æmilia in Iulianum cõuerſa, ego (inquit) te per deos oro, vt iſtam aliquando de materijs, & formis, de maſculis, & fœminis diſputationem relinquas, nos vt te faciliùs intelligamus. Satis Octauiani, & Gaſpari calumnias pereenſuimus, ſed tu quomodo nos defendas

Calor leuitatis frigiditas grauitatis cauſa.

defendas planè non perſpicimus. Veremur itaque ne nunc præter cauſam atque propoſitum dicantur omnia, neuè iſta tam iniqua inimicorum noſtrorum opinio, altiùs in hominum animis refideat. Noli (inquit Gaſparus) nobis hoc nomen tribuere, multò meherculè meliùs Iuliano conuenit, qui dũ falſas laudes mulieribus aſcribit, facilè declarat, nullas eſſe veras, quas eiſdem attribuat. Tum Iulian. Ne vereare (lectiſſima) ne ego minus reſpondeam vniuerſis. Non libet in viros ita contumelioſe inuehi, quemadmodum illi modò in fœminas: tamẽ ſi iſthæc noſtra fortè diſceptatio literis mandaretur, nollem certè (vbi iſtæ materiæ, atque formæ intelligerẽtur) Gaſpari rationibus minus reſponſum videri. Non video equidem (inquit Gaſparus) quo pacto nobis in iſto ſatisfacias: Virum dicis natura calidiorem eſſe, mulierem frigidam: calorem, tamen frigiditate multo nobiliorẽ eſſe negare nõ potes: cùm in cætera actiuus ſit, & ex ſe (vt ita dicam) productiuus. Deinde vim illam cœleſtem rebus inferioribus caliditatem immittere nemo dubitat, nunquam autem frigiditatẽ: quæ concretis, & impuris corporibus religata, naturę opera penetrare non poteſt. Quocirca cùm mulieres frigidiorem corporis temperationem habeãt, tantæ earũ timiditatis, & ignauiæ cauſam exiſtimo. Itane ſemper in ſubtiles iſtas argutias irrues (inquit Iuliã.) Vide quomodo in aliud ex alio malum incidis. Negare certè non poſſum, caliditatem ex ſe frigiditate perfectiorem eſſe: in compoſitis tamen & mixtis corporibus non eſt ita. Nam illa tum eſſent perfectiora, quæcunque ſunt reliquis calidiora. Quod nullo modo concedendum eſt, cùm ea ſint omnium longè perfectiſſima, quæcunque ſunt mediocriter temperata. Fœminam equidam viro frigidiorem eſſe fateor, cùm ille nimio calore mediocritatem excedat, at illa iuſta quadam & ęquabili temperatura conſiſtit, cùm eam habeat humiditatis proportionem, quæ nimia caloris intemperie, in hominibus citiùs exiccatur. Illa quoque frigiditatis tantum habet, quantum & caliditatis vehementiæ poteſt reſiſtere, & calorem naturalem reſiſtendo augere: ex qua contrariorum æqualitate, optima temperies naſcitur: cùm interim in hominibus iſte frigiditatis defectus, et naturalem calorem ad extremum diſcurrere patitur, & humiditate

Calor nobilior. Ariſt. Meteo. 1.

tate deficiente, ſe ipſum conſumere & reſoluere. Vnde homines cùm in generatione mulieribus citiùs deſiccantur, breuioris etiam vitæ plerunque exiſtunt, in eoquè ipſo eiſdem quoquè imperfectiores ſunt, cùm illæ diutiùs viuẽdo, naturæ miniſterio atque intentioni faciliùs ſatisfaciant. De illa virtutis cœleſtis infuſo calore nihil iam loquimur, quoniam diuerſus ab illo eſt, de quo nunc agitur: qui quoniam omnia promiſcuè ſub lunæ globo tum calida, tum etiam frigida conſeruat, frigiditati muliebri contrarius eſſe nõ poteſt. Timiditas verò muliebris, etſi aliquid in ſe imperfecti habeat, ex cauſa tamen oritur minimè vituperãda. Vitales enim ſpiritus adeò celeres, & ſubtiles in eis ſunt, vt cùm rerum formas intellectui quàm citiſſimè deferant, ab omni ſpecie extrinſeca, facillimè perturbentur. Viros contrà pleroſquè libet cernere, qui nec morbi, nec vllius præterea rei periculum exhorreſcunt: neque fortes tamen appellandi ſunt, quia ita obtuſo, craſſoque ſpiritu ſunt, vt præcipites & inſenſati quo fata ferant, inſequantur: nihil neq; incommodi, neque diſcriminis proſpicientes, homines itaque ſtupidi, ſtultique, magnanimi appellari non poſſunt, cùm magnus animus deliberatione iuſta, atque determinata quadam voluntate nitatur, pluriſque officium dignitatemque æſtimet, quàm ea omnia, que humana vita periculociſſima putat. Et quamuis mortis acerbitas præſto eſſe videatur, adeò tamen inconcuſſus erit, ſenſibus adeò integris & quietis, quaſi nihil durum, aut infeſtum contingere poſſet. Iſto animo nonnullos iam olim viros fuiſſe à maioribus noſtris accepimus, nõnullas etiam fœminas, quæ magnanimitate, conſilijs, rebuſque præclarè gerendis, ipſis hominibus nulla in re inferiores habebantur. Tum Phriſius, res iſtæ (inquit) tam præclaræ, tum primum fieri cœperunt, cùm prima omnium muliercula, non ſolum ipſa in Deum grauiter peccaret, ſed alios etiam in errorem eundem adduceret, omnes nobis dolores omnes calamitates, omnem denique mortalitatem ita hæreditariam relinquens, vt ſimul cum lacte nutricis miſerias ſuxiſſe videamur. Quoniam ſacras literas (inquit Iulianus) tibi tanquam ſubſidiarias adiungis, nonne illud quoque meminiſti, eoſdẽ errores à fœmine reuocatos deletoſq; fuiſſe? quod noſtræ vtilitati adeo redundauit, vt vnius factũ

Euam ſentit eum pomum ederet.

De Maria Chriſti matre inuit.

tot tantisque benemeritis pensitatum, fœlix culpa appelletur. Verùm hîc ego non instituí fusiùs ostendere, Diua virgo quàm multis gradibus vniuerso hominum generi antecellat, ne seria atq; sacra ludicris nostris, prophanisque rationibus immisceam. Nihil dicam de mulierum incredibili constantia, quæ Christi nominis causa, acerbissimam mortem à tyrannis crudelissimis illatam, non recusarunt: nihil de earum scientia & ingenio, quæ infinitas Idololatrorum superstitiones subtilissimis rationibus confutarunt: quæ si miracula esse, & summi numinis dona obijcias, ego nullam virtutem laudabiliorem esse respondeo, quàm eam, quæ diuino testimonio comprobatur. Multæ præterea mulieres sunt de quibus etiamsi iniuriosè sileatur, tamen si Sancti Hieronimi scripta intueri velimus, adeo mirificas illius ætatis mulierum laudes inueniemus, vt viros quosque sanctissimos adęquare videantur. Quod cùm ita sit, vos per vos considerate, quàm sint aliæ innumerabiles, de quibus nulla omninò mentio fiat. Illæ siquidem miseræ vndiquè inclusæ, atque religatæ, inanem illam integritatis ostentationem non aucupantur; Vt multi hodiè hypocritæ impurissimi, qui aut prorsus obliti, aut penitus nihili facientes diuinum illud præceptum, scilicet (*Cum ieiunaueris inunge faciem ne ieiunasse videare, quotiescunq; oraueris aut eleemosinam des, aut aliud quodcunque pium feceris, ne forum aut Sinagogas intres, sed occultum aliquem locum, ne conscia manus sinistra sit quod dextera egerit*) astutè predicant nullum esse tam ingentem thesaurum, quã apertè agendo, reliquis exemplũ benefactorum relinquere, deinde capite demisso, oculis humi defixis, rumusculos vndiq; disseminãt, fœminas se nec intueri, nec alloqui audere, nihil nisi crudas & fumosas herbas edere, vestibus tantũ talaribus, & pannosis vti: cùm interim & simplices fallant, & testamẽta subuertant, & maritos cũ vxoribus dissidere faciant, & venena poculis, nonnunquã philtra, carmina etiam & id genus obscœna immisceant, illi suę sentẽtiæ sẽper consecrati *Si non caste tamẽ caute*. Quam & vlceris cuiusq; medicinã clamãt, & deũ omnia flagitia facilè remissurũ affirmant, si adeo fiant occultè nihil vt inde erroris aut exempli mali consequatur. Isto sanctitatis velo, aut potius scelerum vmbraculo freti, huc omnes curas, cogitationesq; conuertũt, vt dominæ

Virgines martyres.

De religiosis hominibus loquitur.

dominæ cuiuſpiam caſtæ atq; integræ mentem impuritate aliqua inficiant, vt germanos diſcordijs implicent, vt Reſpublicas capeſſant, vt alios efferant, alios pro eorum libidine deprimant, nonnullos capite puniant, quoſdam cuſtodijs teneant, aliquos proſcribant, denique vt omnium ſcelerum miniſtri fiant, omnium rapinarum, ſpoliorumque regiorum cuſtodes, & quaſi depoſitarij habeantur. Horum alij in ſumma inuerecundia molles, & delicati eſſe volunt, nunc vertice nitidiùs raſo, nunc veſtibus accuratè compoſitis, quas aut eliuant, vt ingreſſu caligarum molliciem denudent, aut genu curioſè demittunt, vt pulchram coporis habitudinem oſtentent. Alij dum rem diuinam faciant, oculorum aſpectus, corporiſquè geſtus nouos effingunt, hoc in illis valde decorum, & admirabile exiſtimantes. Impuri profecto homines & ſcelerati, non ſolùm ab omni religione, ſed honeſtæ vitæ conſuetudine alieniſſimi: quorum ſi quando flagitia eiſdem obijciantur, in ludum, iocumq; conuertunt, cumq; deridendum reliquis propinant, qui eadem aliquando commemorat, vitia poſtremò omnia laudi ſibi gloriæque ducunt. Hic Æmilia, tanta te (inquit) de religioſis maledicendi voluptas cœpit, vt in ſermonem incideris à propoſito noſtro longè alienuſſimum. Grauis iſte error eſt, in abſentes religioſos adeò acerbè murmurare: vide ne fine iuſta aliqua occaſione conſcientiæ tuæ vim inferas: illi niſi Deum perpetuis precibus delinirent, grauioribus certè plagis, atque vulneribus nos excruciaret. Arriſit leuiter Iulianus, & quomodo (inquit) ſagaciſſima ſubolet tibi me de religioſis ſenſiſſe, cùm ego neminem nominauerim? minimè ſanè obmurmurare mihi videbar, ſed planè eloqui, atque inuehi. Neque ſanè de bonis viris, ſed de malis ſenſi, quorum flagitia cùm mihi ſatis cognita ſint, ne milleſimam quidem eorum partem attigiſſe videor. De religioſis noli amplius dicere (inquit Æmilia) ego certè audire nefas exiſtimo. Quod ne diutius faciam diſcedere conſtituo. Placet certè (inquit Iulianus) de iſtis nihil vlterius adijcere: & vt ad laudes mulierum iuſtiſſimas reuertar, illud audeo confirmare, neminem tantæ virtutis hominem à Gaſparo commemorari poſſe, qui vel vxorem, vel filiam, vel ſororem, aut æqualem, aut ſuperiorem non habuerit. Multis hoc mulie-

ribus

nibus contigit, vt viros vel ſummis beneficijs afficerent, vel ab erroribus craſſimis reuocarent. Quocirca, cùm ad virtutes natura non minus propenſæ ſint quàm viri, cùm id non auribus ſolùm hauſimus, ſed oculis vidimus, cùm inſtituti, cùm experti didicimus, non video quorſum Gaſparo monſtroſa & portenta prædicare videar: quum & ea illis attribuam, quæ fieri deinceps poſſunt, iamque antea contigerunt: & etiamnum mulieres ſpiritum ducant, quæ adeo propè Aulicæ fœminę à me conſtitutæ accedunt, quàm hominum quiſquam ad Curialem ab iſtis modo deſcriptum accedere poteſt. Tum Gaſparus: illæ rationes quæ nulla nituntur experientia, omninò futiles & inanes ſunt. Ego ſi abs te quęrerem, quæ iſtæ tam illuſtres dominæ eſſent, quæ minores laudes merentur, quam illi, cuius vxores, filiæ, aut ſorores erant, quæ tantis viros bonis affecerunt, quæ tot eorum errores reuocarunt, faceſſerem tibi credo negotium, vereor ne planè obtunderem. Sola me herculè fœminarum multitudo (inquit Iulianus) moleſta mihi in recenſendo eſſet. Nam temporis niſi anguſtias ſubuererer, de Octauia dicerem Marci Antonij vxore, eademque ſorore Auguſti, de Portia Catonis filia Brutique vxore, de Caia Cecilia nupta Tarquino Priſco, de Cornelia Scipionis filia, & alijs etiam infinitis non noſtris ſolùm, ſed etiam Barbaris: ninirum de Alexandra illa Alexandri Iudaici vxore, quæ cùm maritum ſupremum diem obijſſe videret, & populum vndiquè tumultuantem, & planè in perniciem duorum liberorum deuotum, vt patris iniurias & tyrannidem in filijs vlciſcerentur, illa vnico ferè momento exulceratos ſeruitute, inflammatos iracundia animos ſedauit, eoſque liberis confeſtim amicos prudentia reddidit, quos multis annis pater inimicos crudelitate feciſſet. Dicito ſaltèm obſecro (inquit Æmilia) quibus iſta rationibus atque adminiculis fecerit. Tum Iulianus, Illa cùm præſentem liberorum perniciem animaduertiſſet, Alexandri corpus in medium forum proijci curauit, circumfuſa deinde ciuium multitudine, noui (inquit) veſtros omnium animos iuſtiſſimis irarum facibus incenſos eſſe, quibus ſi mariti defuncti iniurias truculentiſſimas minores dicerem, multum ſanè, indignéquè diſſimularem. Verùm vt illum iam antea ſpirantem, de tanta immanitate quoquo modo

Romanę mulieres.

Alexandræ Iudaicæ oratio.

modo dehortata ſum, ita eundem vita ſpirituque ſpoliatum, veſtro arbitrio, vel canibus dilaniandum, vel alijs cruciatibus excarnificandum ſubijcio. Liberis tamen (quorum adhuc ſumma innocentia eſt) parcatis oro, eoque magis, quoniam nec paterni ſceleris participes, nec conſcij eſſe potuerunt. Iſtius orationis tanta vis erat, vt furores omnium animis altiùs defixi, non ſolùm deferbuerint, ſed in ſummam etiam pietatem degenerarint: nam & filios in principes rectoreſque Reipublicæ cooptarunt, & corpus etiam funereum, exequijs honorificis terræ commiſerunt. Conſtitit hic paulùm Iulianus, deinde nonne ſatis noſtis (inquit) Mithridatis vxorem, ſororeſque multo minùs in ſummis periculis extimuiſſe, quàm ipſum Mithridatem? Nonne idem de Aſdrubalis vxore affirmare licebit? Nonne illud memoria proditum eſt Armoniam Hieronis Siracuſani filiam, in ipſis patriæ ſuæ incendijs interire voluiſſe? Hic Phriſius, vbicunquè (inquit) animi procacitas atque pertinacitas oſtendenda eſt, dubium non eſt, quin propoſiti tenaces ſunt: vt illa, quæ cùm maritum diutius pediculoſo conuitio vrgere non poſſet, peruerſæ voluntatis ſignum digitis commonſtrabat. Subridens hic Iulianus, illa (inquit) pertinacia quę virtutem propoſitã habet, conſtantia veriùs nominanda erat: vt in Epicharia libertina Romana, quæ cũ coniurationis cuiuſdam in Neronem factæ conſcia eſſet, & ob eam ipſam cauſam atrociſſimis cruciatibus torqueretur, de nemine tamen coniuratorum confiteri voluit, cùm multi interim equites, & Senatores terrore perculſi, fratres, amicos, & chariſſimos quoſq; ignauiter accuſarint. Quid dicam de Leona illa in cuius memoriam & trophæum, in ipſa caſtri porta Leenam æneam Athenienſes conſtruxerunt, eamquè elinguẽ, tanquam ſummæ illius conſtantiæ, & taciturnitatis indicium. Nam illa quoq; cùm contra tyrannos coniuraſſet, etiamſi duos illius conſanguineos, eoſque egregios viros ante oculos dilaniatos videret, ipſaque non ita multò poſt crudeliſſimis tormentis ſubijceretur, nullum tamen clandeſtini illius conſilij participem prodiderat. Hic Margareta Gonzaga, nimium (inquit) breuiter & ſuccinctè mulierum res geſtas percurrere videris. Nam iſta etſi audiuerint ſæpius, legerintque aduerſarij noſtri, nec audi-

Mithrida. & Haſdrubalis vxores.

Leona Athenienſis.

uiſſe

niſſe tamen, nec legiſſe diſſimulant, nihilque deſiderant ſeriùs, quàm earum memoriam obliuione deleri. Verùm ſi tu eas nobis explicare non graueris, nos illas ſaltem honore aliquo proſequemur. Placet herclè ſententia (inquit Iulianus) ego tibi illam commemorabo, cuius ea extiterunt præclarè acta, vt ipſum Gaſparum confiteri non dubitem, eadem niſi ab hominibus pauciſſimis exæquari non poſſe. Perantiqua ſanè apud Maſſilienſes conſuetudo erat, eademque à Græcis hominibus deducta putabatur, vt venenum Cycuta permiſtum publicè conſeruaretur, idemquè ijs concedebatur, quos vitæ tædium, aut ſatietas cœpit, vel quia reflantem ſemper fortunam ſuſtinere, intollerabile, vel quia de ſummo fœlicitatis faſtigio, atque dignitate in miſerias recidere, morte acerbius putaretur. Quocirca præſente Sexto Pompeio, Hic Phriſius Iulianum non paſſus vlteriùs dicere, iſtuc (inquit) tam altè petitum principium, longam aliquam & prolixam fabulam videtur portendere. Tum Iulianus in Margaretam Gonzagam conuerſus, Vides ne (inquit) vt me Phriſius iniuriosè interpellauerit? dicturus equidem fueram de admirabili fœminæ cuiuſdam magnanimitate, quæ cùm Senatui aſtante Sexto Pompeio perſuaſiſſet, mortem ſibi iuſtiſſimis de cauſis expetendam, depoſito omni timore, aut cum ſumma potius alacritate venenum hauſit, tanta animi conſtantia, tanta fiducia, tam ſollicita prudentiq; ad ſuos oratione, vt cùm lethalé ſuccum per venas diſcurrere, mortemque omnibus propè terribilem adeo intrepidè ſuſtineri Pompeius, cæterique vidiſſent, tam prudentem, inuictumque mulieris animum non ſine lachrymas ſuſpiciebãt. Arridens iſtis Gaſparus: Ego contra (inquit) in oratiunculam me incediſſe memini, in qua maritus verè infœlix moriẽdi veniam à ſenatu impensè rogat, quoniam dies noctesq; ita miſerè rixis iurgijſq; vxorijs torqueretur, vt mortiferum illud poculũ millies potius imbibendum putaret, quã Stygiã vxoris vocẽ audiẽdã. Et quot obſecro mulieres (inquit Iuliã.) idem quaſi iure ſuo vẽdicare poſſet, nõ dico propter iniquas mariti voces, ſed propter facinora longè iniquiſſima? Ego equidem permultos noui, quæ eas pœnas patiuntur, quæ apud inferos eſſe dicuntur. Hoc ſi ita ſit (inquit

Maſſilienſium conſuetudo.

(inquit Gaſparus) nonne viros quoque innumerabiles exiſtimas, quos ita coniuges malè torquent & excruciant, vt earum conſuetudini mortem longè anteponant? Et quæ obſecro vis illa eſt (inquit Iulianus?) quod tantum fœminarum ſine remedio malum? Sic enim ferè virorum in vxores ſunt iniuriæ: quas illæ etſi non præ amore, præ timore tamen perpetiuntur. Certùm herclè eſt (inquit Gaſparus) exiguum iſtud quod faciunt boni mulieres, timoris impulſu profluere. Vix enim in toto terrarum orbe aliqua exiſtit, quæ in ipſis animi quaſi penetralibus virum non oderit. Immo contra (inquit Iulianus) teſtes certè omnes hiſtoriæ ſunt, viros magis ab vxoribus, quàm vxores ab eiſdem amari. Quotuſquiſque noſtrum eſt, qui illum viri cuiuſpiam amorẽ aut viderit, aut legerit quo Camma illa maritũ ſuum cõplexa dicitur? Neſcio (inquit Gaſparus) vt illa quæ mulier fuerit, vel quo amoris genere deflagrauerit. Eadem quoque mihi ſunt incognita (inquit Phriſius). Arrige itaque aures (ait Iulianus) & tu inprimis Margareta Gonzaga, alta mẽte quæ dicã reponito. Camma iſtæc tanta modeſtia, tantiſque animi dotibus reliquis omnibus præſtitit, diù multumque vt dubitares, maiore ne corporis venuſtate, an mentis virtute eſſet: in ea tamẽ nihil admirabilius, quàm quod Synatum virũ incredibili amore proſequeretur. Eandem forte Sinorix (maioris vir authoritatis quã Synatus, idemq; penè ciuitatis tyrannus) vehementer amabat: quicum cum multis rationibus, & fruſtra tamen, pellicere conaretur, vnam Synati vitam impedimento ſibi putauit. Quam cum illi vi miſerè ademiſſet, in eadem exoranda multò vehementiùs inſtabat. Illa in odium potiùs quam beneuolentiam procliuis, nec quicquam animi remittit, nec quicquam illius libidini concedit. Is magis facilem mulieris animum fore ratus, ſi eam (cuius obſcurior paulo conditio erat) vxorem duceret, de nuptijs ſollicitè agit, eiuſq; conſanguineos, vt opem in tam honeſta cauſa ferant, ſeriò precatur. Illi vel illius potentiam Veriti, vel illius pecunijs corrupti, mulieri perſuadent quantum vtilitatis in cõſentiendo eſſet, quantum in diſſentiendo periculi. Illa cùm aliquandiu obſtetiſſet, tandem eſt aſſenſa. Gaudebant non mediocriter conſanguinei, & nuntium tam lætum Sinorigi deferunt, qui in communi omnium

Camma Synati vxor.

Sinorix procus.

um lætia, nuptias quàm primum fieri curauit. Cùm igitur vterque in Dianæ Templum solemniter processisset, coram Deæ statua dulcissimi cuiusdam poculi (quod anteà furtim confecerat) dimidium sponso propinat. Ille (vt ibi mos erat) reliquum ebibit. Camma cùm istuc ex voto successisse videret, coram Diana lætissimè prouoluta, Tu (inquit) satis nosti sanctissima dea post interfectum Synatum, quàm ego mihi violentas manus inferre cupiebam, quàm ægrè mihi pepercerim, quanta dolorum acerbitate funestam hanc vitam protraxerim: in qua hoc vnum solamen erat, scilicet vindictæ spes, atque desiderium. Quod cùm iam videam contigisse, alacri sanè animo, summaque cùm voluptate illius vmbram atq; animam insectando exquiram, quem viuum morientemquè plus quàm meum spiritum diligebã. Tu verò omnium sceleratissime qui sponsus esse voluisti, pro thoro iugali, sepulchrum para. Ego te Synati cineribus sacrificium faciam. Istis exanimatus Sinorix, & venenum iã viscera infusum tumultuari persentiens, creberrimis vsus est remedijs, cùm nihil mederi, aut opitulari posset. Cammę verò adeo fortuna in extremis, fauere videbatur, vt Sinorigem ante interijsse audiret, quam illa moriretur. Quod illius auribus tanta voluptate circumsonuit, vt lectulo se statim committeret; & Synati nomine sæpius ingeminato, oculisq; in cœlum erectis, ô anime mi (inquit) quando nihil iam restat, quando vltimas has lachrymas, vindictamquè istam, tanquam extrema amoris mei pignora, morti tuæ persoluerim, exosam hanc lucem, & fastidiosum sine te spiritum libens relinquo: horum vtrumque mihi propter te vnum iam antea chariora videbantur. Huc igitur quam primum aduola (mi Synate) istamque animam non minus auidè complectere, quàm eadem ad te obnixè properat. Hæc cùm diceret, explicatis vlnis quasi eundem iam tum complexa, expirauit. Quid nunc Phrisi? quid tibi videtur de istac mulierecula? Mihi sane (inquit Phrisius) tu videris istis mulieribus lachrymas nimium extoquere velle: sed fingamus ista (quoniam ita vis) esse vera, ego ex illa, aliam in toto terrarum orbe non credo supereſſe. Immo permultas esse alias ex me disces. Mea quidem memoria Thomas quidam Pisanus fuit, familiam non memini, etsi patrem (quem ille

Venenatum poculum.

in intimis habebat) ſæpius commemorantem audiuerim. Is cùm è Piſa forte verſus Siciliam nauicula diſcederet, à Mauris quibuſdam nauiculatoribus ex improuiſo obſeſſus eſt. Quod etſi adeo repentinum malum erat, vt deliberari non poſſet, omnes tamen quàm poterant ſeſe gnauitèr defendunt. Sed cùm numero pauci eſſent, à Mauris facillimè ſuperati ſunt, occiſi aliquot, nonnulli capti: inter quos Piſanus iſte fuerat, qui dum fortitèr pugnaret, Maurorum ducis fratrem interêmit. Quod ille ægrè ferens (vt eſt credibile) eundem quotidiè crudeliſſimè excrucians, in Barbariam tandem captiuum abduxit? Reliqui non ita multo poſt libertate donati, domum redeunt, & iſtum tam horrendum, triſtemque caſum, Argentinæ illius vxori liberiſque ſignificabant. Illa in ſumma continuò ſollicitudine nihil prætermittit in quo illi opitulari poſſet: nihil intentatum reliquit, cùm nihil tamen ex voto ſuccederet. Cumquè ille iam deſperatione debilitatus, totam ætatem illis ærumnis dicaret, vnus ex illius filijs nomine Paulus, ſingulari in patrem pietate commotus, vel mortem ſibi oppetendam, vel parentem ærumnoſum liberandum decernit. Quod adeo fœliciter & expeditè effectum eſt, vt in Ligornum prius pater perueniret, quàm è Barbaria diſceſſiſſe cognoſceretur. Ibi cùm ſecurus eſſet, ad vxorem litteras mittit, liberatum ſe eſſe, incolumem, & poſtridiè vnà cùm ea futurum. Honeſtæ matronæ in animum tam ſubita, & inopinata lætitia inceſſit, (quòd & filium haberet non minus fortem, quàm prudentem, & quia maritum adeo charum & prope deſperatum reuiſura eſſet) vt lectis literis, oculiſque in cœlum erectis, maritum nomine ſæpius compellans, mortua in terram deciderit, nec vllis vnquam medicamentis vita reſtitui poterat. Funeſtum meherculè & crudele ſpectaculum, in quo homines illud diſcere poterint, ne nimia lætitia elati, in extaſin quandam prolabantur. Subridens hic Phriſius, Tune (inquit) ſatis noſti num illa præ dolore interiit, cùm maritum rediturum intellexerat? Certe quidem (inquit Iulianus): quoniam totius anteactæ vitæ curriculum, illi ſuſpicioni reclamare videbatur. Immo ego illius animam præ gaudio præſtolari non potuiſſe ſuſpicor, dum ille corporeis oculis aſpiciendus erat, ſed corpus nimio deſiderio reliquiſſe

Argentinæ Thomæ Piſani vxor.

quisse, vt eo citiùs penetraret, quo (dum literæ legerentur) illius cogitationes aduolauerant. Tum Gasparus: fieri certè potest, vt istæc muliercula nimis amando deliquerit. Sic enim mulierum ingenium est, vt omni in re extrema desiderent. Ista nimio amore vide quantum sibi, coniugi, liberis obfuerit, dum opatam, iucundamque libertatem, in luctum & mœrorem conuerteret. Hanc si inter eas connumeraueris, quæ viros beare solent, iniuriam facies vniuersis. Ego illam (inquit Iulianus) inter eas recenseo, quæ diuino quodam affectu maritos amplexantur. De illis verò quæ humanum genus singulari beneficio affecerunt, si velim dicere, infinitus certè numerus erit. Quarundam etiam adeo antiqua memoria est, vt verear ne pro fabulis habeantur: cùm illas veneranda antiquitas (quòd adeo multa humanis vsibus necessaria adinuenerint) pro Diuis celebrarint: vt Palladem, Cererem, Sybillas, à quibus oracula & futurorum euentus ipse deus peti, atque intelligi voluit: Aspasiam quoque & Diotimam, quæ & magnos viros erudierunt, & pestem teterrimam decem annis Athenis imminentem prohibuerunt. Possem hic de Nichostrata Euandri matre dicere, quæ Latinos primum literis instruxit: de illa quoque quæ Pindarum Liricum Poëtam instituit. Quid de Corinna dicam? quid de Sapho? quarum vtraque in arte poetica excelluit. Verùm in rebus ita longè remotis & disiunctis, nō insistam. Romam equidem ipsam, quæ ad tantam imperij maiestatem excreuit, non minùs à mulieribus, quàm viris adauctam existimo. Æquum est (inquit Gasparus id nobis à te demonstrari. Faciam herclè, idque perlubenter (inquit Iulianus.) Postquā vrbs Troiana euersa & excisa est, nōnulli, qui tantæ cladi, & victoriæ superfuerunt, alij aliò sparsi ac dissipati erant: è quibus aliqui cum turbulentissimas maris tempestates perpessi, Italiam (vbi Tybur mare illabitur) appulerunt, fame propè atque inopia confecti, in terram palantes prædatum exeunt. Fœminæ quæ in nauibus interim restiterunt, tantarum calamitatum pertesæ, omnes rationes ineunt, quibus & peregrinationibus finem imponerent, & pro amissa patria, nouam aliquam acquirerēt. Cum diu deliberatum esset, viris absentibus naues incendunt, & quæ huic facinori præfuit, Roma dicebatur. Non ita

Pallas, Ceres. Sibillæ.
Aspasia.
Diotima.
Nichostrata.
Corinna.
Sapho.

multo poſt virorum iam ſtatim redeuntium iracundiam ſubueritæ, ſumma cum humanitate eiſdem occurrunt, primumquè impetum (qui fere eſt acerrimus) maritos conſanguineoſque partim amplexando, partim oſculando mitigarunt. Pacatis deinde omnium animis, rationis ſuæ conſilia, & rei tam prudenter inceptæ cauſam explicant. Troiani, & quia eò neceſſitas impulit, & quia illius loci incolis grati acceptique videbantur, iſtud mulierum factum valde approbabant, eoque loci vbi nunc Roma eſt, cùm Latinis habitarunt. Inde antiqua apud Romanos conſuetudo inualuit, vt viri fœminæque quoties amicis obuiam procederent, oſculis ſe inuicem ſalutarent. Videtis igitur iſtæ mulieres, quam præclara Romanæ vrbis principia fundauerint. Neque ſane Sabinis mulierculis minùs debetur, quod eandem ita ægregie adauxerint, quàm Romanis, quod fœlix initium dederint. Nam cùm Romulus propter illam mulierum rapinam vicinis omnibus in odium veniſſet, bellum illi vndique acerrimum eſt indictum: quod ille tanta virtute confecit, vt apertam victoriam, cum opimis ſpolijs reportaret, vnico Sabinorum certamine excepto, quod diu ancipiti fortuna ſtetit: quia Titus Tatius eorum rex homo in ſumma fortitudine, ſapiens erat. Tandem poſt multas vtrinque clades, cùm nouo ſeſe eodemque infeſtiſſimo prælio committere putarent, accurrunt Sabinæ mulieres, veſtitu nigro, paſſis crinibus, ſummo ſquallore atque lachrymis, armaque iam nunc vulnera atque ſanguinem minitantia, nihil metuentes, inter viros patreſque mediæ conſiſtunt, impenſe orantes, ne ſocerorum generorumque cruore, manus inficerent. Quod ſi noua iſtæc affinitas adeo illis inuiſa, & exoſa eſſet, in eas potius quam in ſe ferrum conuerterent, quæ multo magis emori deſiderabant, quàm vel inſtar viduarum, vel ſine patre fratribuſque viuere, ſæpius funeſtum illud in memoriam reuocantes, aut liberos ex ijs prognatos eſſe qui patres occidiſſent, vel ſeipſas ab illis oras, qui maritos ſuos trucidaſſent. Earum nonnullæ infantes lacertis tenebant, quæ linguam iam explicare, & cùm auis colludere cœperunt, quibus lugubris iſta matrum oratio acceſſit: videte per deos veſtrum ſanguinem, videte effigiem, intuemini ſpiritum quem veſtris manibus in iſto pluſquam belluino furore

Sabinæ mulieres Romam auxerunt.

Sabinarum oratio.

rore effundere conamini. Quid multa? Affectionis vel potius prudentiæ muliebris tanta vis erat, non solùm vt reges inimicissimi fœdere certissimo sint coniuncti, sed vt Sabini etiam (quod est admirabilius) Romæ habitarent, vnamque promiscuè gentem è duabus facerent: ita muliebri virtute nouaquè concordia adeò magnum populo Romano incrementum accessit, vt eundem Romulus cùm postea in triginta Curias distribueret, in fœminarum tam illustrium memoriam, Sabinas appellauerit. Respirans hic aliquantulum Iulianus, cùm nihil obijcere Gasparum videret, nonne istas (inquit) mulieres hominibus profuisse, & Romanæ vrbis magnitudini multum adiecisse existimas? Fateor equidem (inquit Gasparus) eas nonihil in eo laudis promeruisse: verum nisi earum vitia nimium iniuriosè occultares, illud etiam dixisses, quomodo in istis cum Tito Tatio certaminibus, eadem Roma à muliercula quadam prodita est, quæ viam rationemque hostibus Capitolij capiendi adeò facilem commonstrauit, vt de tota penè republica actum videretur. Vnicam tu mihi malam commemoras (ait Iulianus) ego tibi probas innumerabiles recitaui. Infinitas præterea alias enumerare possem, sine quibus (quæ nunc aliqua est) Roma nulla esset. Cur enim Veneri armatæ? cur etiam Caluæ templum extructum est? cur ancillarum festa Iunoni consecrata, nisi quod illæ Romam ab hostium insidijs liberauerint? Sed vt ista relinquamus, coniuratio illa Catilinaria, quæ Marco Ciceroni sempiternam nominis gloriam attulit, nõne ab infimæ sortis muliere primùm in lucem delata est? Annon illa, totius Reipublicæ incolumitatis (de qua ille tantoperè gloriatur) causa & origo fuit? Hic ego etiam fortasse (nisi tempore excluderer) de illis hominum erroribus dicerem, quos illæ sedulitate atque ingenio correxerunt. sed vereor ne nimis iamdudum prolixus fuerim. Cùm itaque muneri ab istis fœminis illustribus mihi impositio vtcunq; satisfecerim, cedam horũ alicui, qui multò quam ego meliora recensere poterit. Tum Æmilia, Noli (inquit) iustas mulierũ laudes tacere. Nametsi Gasparus, fortasse etiam Octauianus te cum indignitate & defatigatione audiant, nos tamẽ reliquosq; Dominos summa voluptate afficit ista oratio. Voluit nihilominùs desistere

Triginta Curiæ Romanæ.

Iulianus, niſi eum omnis nobiliũ cœtus ad dicendum ſeriò reuocaſſet. Subridens igitur leuiter, ne Gaſparum (inquit) inimiciorem mihi reddam, de paucis tantummodo dicam, quæ primùm occurrant: de reliquis (quarum immenſa copia eſt) prorſus ſilebo. Cum Philippus Demetrij filius Chium ciuitatem obſideret, edicto publico decreuit, vt quiſquis ſeruorum ex vrbe aufugeret, libertate ſimul cum herili vxore donaretur. Quod cùm palàm eſſet, mulieres opidanæ in ſumma indignitate arma arripiunt, muroſque tanta animorum ferocia defendunt, vt Philippus, qui viris ante reſtitiſſet, nõ ſine graui diſpendio & dedecore repulſam pateretur. Eædem poſtea quoq; fœminæ, vbi cum parentibus & germanis exules eſſent, in Leuconiamq; peruenissent, facinus non minus illuſtre & egregium fecerunt. Erithrei ſiquidem, qui ibi cum belli ſocijs aderant, prælio aduerſus Chios tanta atrocitate decertabant, vt illi cùm impetum diutiùs ſuſtinere non poſſent, eò adacti ſunt, vt ſola deploide, & camiſia induti, pacti ſint ex vrbe diſcedere. Cùm fœminæ adeò turpiter & inhoneſtè viros aſſenſos intelligerent, magnopere infenſæ, ijſdem crimini vertunt, quod cùm arma haberent, inermes ſeſe inimicorum miſericordiæ ſubijcerent. Illi cùm reſponderent iamdudum id conuẽtum tranſactumq; eſſe, at clypeos (inquiunt mulieres) haſtaſq; vnà nudi educite, hoſtibus deindè perſuadete, alias vobis veſtes nequaquam ſupereſſe. Iſtis cùm eſſent aſſenſi, dedecus illud quod omninò euitare non poterant, parte ſaltem aliqua occultabant.

Philippus Demetrij filius.

Cyrus.

Cyrus quoq; cùm magnas Perſarum copias fudiſſet, illæ dũ fugerent, mulieribus fortè in fuga dant obuiam, quæ cùm ante portas gregatim conſiſterent, quid facitis (inquiunt) timidi? quò fugitis ignaui? num in noſtris vos vteris, vndè miſeri exceſſiſtis, recondituros putatis? Iſtis illi conuitijs irritati, cum ſe animi magnitudine fœminis inferiores perſpicerent, in aciem verecundi reuertuntur, amiſſamq; paulò ante victoriam recuperarunt. Hactenus cum Iulianus peroraſſet, reſpirauit aliquantulum, & in Duciſſam ſe replicans, nunc tandem (inquit) per te vt ſpero (ſereniſſima) tacere mihi licebit. Neceſſe eſt herclè (inquit Gaſparus) cùm nihil reſtiterit quod dicas. Subridens tũ Iulianus tu (inquit) cùm me prouocare nõ deſinas, periculũ ſanè eſt, ne te tota nocte

mulierum

mulierum laudibus detineam. Spartanæ certè mulierculæ, quoties earum liberi mortem honorificè oppetebant ſumma lætitia efferebantur: eoſdem quoties timidi inſulſiquè videbantur, vel prorſus repudiabant, vel ſuis manibus occiderunt. Fœminæ etiam Saguntinæ, cùm oppugnari, & propè iam deleri patriam viderent, ferrum contra milites Punicos fortiter arripuerunt. Cimbrę quoquè mulieres cùm earum viri à Mario deuicti eſſent, quoniam vt liberè Romæ viuerent obtinere non poterant, dum Veſtæ virginibus inſeruirent, omnes ſeſe cùm infantibus interemerunt. Mille præterea earum præclarè actis hiſtoricorum libri ſunt refertiſſimi. Sed heus tu (inquit Gaſparus) deus aliquis norit, qua iſtæc veritate nitantur: adeò antiquis iam diu temporum veſtigijs inſiſtis, vt mille commenta liceat effingere, quibus nemo reclamare poſſit. Tum Iulianus, quòd ſi cuiuſque ætatis viros fœminasque conferre placeat, facilè reperies, nec olim fuiſſe, nec hodiè eſſe hominibus impares. Nã vt totum antiquitatis iter omittamus, & ad illas temporum tempeſtates veniamus, in quibus Gothi per vniuerſam Italiam regnarunt, Amalaſuntam reginam ſumma prudentia longo ſpatio imperaſſe reperiemus: deindè Theodolindam Longobardorum Principem ſingulari virtute fuiſſe: Theodoram quoquè Greciæ imperatricem cùm primis nobilem: in Italia deniquè (vt alias complures taceam) vnà erat inter cæteras Comitiſſa Matilda, ſingularis cuiuſdam virtutis & ſpectatæ indolis, quam ego Ludouico Comiti laudandam relinquo, quoniam ex veteri illius proſapia fuit. Immò verò (inquit Comes) id potiùs ad te videtur ſpectare: meum non eſt liberè meorum quemquam laudare. Tum Iulianus, quot obſecro in nobiliſſima Montefeltrenſi familia? quot in Gonzagarum? quot in Eſtenſi? quot in Piorum ſtirpe claras atque celebres nominare licet? Quod ſi hodierna atque preſentia magis placeant, ecce intra iſtos parietes omnium longè illuſtriſſimas. Sed ego ab illis non petam ſubſidium, quæ indies nobis ante oculos obſeruantur, ne id mihi humanitatis cauſa cõceſſiſſe videamini, quod meo iure vendicare poſſem. Verum vt ex Italia aliquantulum expatiemur, reuocate in memorias veſtras Annam Gallorum Reginam, principem non minus virtutibus ornatam,

Spartanæ mulieres.

Saguntinæ.

Cimbræ.

Amalaſuntæ.

Theodolindæ

Theodoræ.

Matildæ.

Annæ Gallorum Reginæ.

natam,quàm maieſtate reuerendam. Eius ſi iuſtitiam, clemẽtiam,liberalitatem,vitæ,morumq; ſanctitatem cum Carolo & Ludouico regibus conferamus (quibus vtriſq; nupta fuit)nulla in re inferiorem putabitis.Margaretam intuemini Maximiliani imperatoris filiam, quanta æquitate,prudẽtiaq; rerum publicarum momenta hactenus ſemper geſſerit,hodieq; adminiſtret. Sed (vt nihil de reliquis adijciam) dicito per Deos Gaſpare, num principum quenquam noſtra ætate videris,num apud ſeculum priùs Regum aliquem, qui Iſabellam Hiſpaniarum reginam exæquare poſſit? Certè(inquit Gaſparus)Ferdinandum illius maritũ. Valdè meherculè (inquit Iulianus) iſtuc non negarem: nam cùm illum Regina dignum putauerit, qui eam duceret, cùm tantum amarit, cùm obſeruarit,dici nõ debet, quin cum ea cõferri poſſit. Verum illum honorem, qui illi prõpter has nuptias eſt habitus,non minorem fuiſſe dotem exiſtimo, quàm vniuerſum Caſtiliæ regnum. At ego contra (inquit Gaſparus)Iſabellam credo,multas laudes ex Ferdinandi rebus geſtis conſecutam. Tum Iulianus: niſi omnium ordinum Hiſpani, nobiles, priuati, viri, fœminæ, diuites, egeni, in vno illius laudis mendacio mirificè conſpirauerint, in toto terrarum orbe non vidit ætas noſtra, tam illuſtre veræ probitatis exemplum, non magnanimitatis, non prudentiæ,non religionis, non humanitatis, non liberalitatis, non vllius denique virtutis aut pietatis. Et quamuis apud exteras nationes, omneſquè propè gentes illius fama mirum in modum propagatur, peneque incredibilis exiſtat: omnes tamen qui illius actis interfuerunt, iſtam nominis gloriam à vera virtute, certiſſimiſquè meritis enatam affirmant.Eiuſdem erit ſententiæ, quiſquis illius vitam, facta, dictaque cum fama comparat.Omitto ea quæ & vera ſunt,& dici poſſunt ſi ita vellem. Neminem omnium latet, eandem cùm primum regnare cœpiſſet,Caſtiliam reperiſſe à magnis quibuſdam & popularibus viris occupatam, quam cum eorum faucibus iuſtiſſimè eripuiſſet, tãta illos modeſtia prudẽtiaq; tractauit, vt & eos pacatos, quietoſquè dimitteret,& illi de alienis poſſeſſionibus libentiſſimè diſcederent.Quid? an illud cuiquam obſcurum eſt,qua animi fortitudine, qua ſapientia,aduerſus inimicorum potentiſſimorum incurſus regnum

Margareta filia Maximiliani.

Iſabella Hiſpana.

num perpetuò defenderit? num non huic vni glorioſiſſimæ illa poſt hominum memoriam Granatæ victoria attribuenda, cùm in tam longo & ancipiti bellorum euentu, in quibus hoſtes ferociſſimi pro aris & focis, pro legibus humanis & (vt illi ſomniarunt) diuinis etiam concertarunt, tantum cõſilij, tantumquè virtutis præſens oſtenderet, vt huius ætatis principes, illius diuinæ indoli potiùs inuidere, quàm eandem imitari audeant? annon illam omnes in adminiſtrãda Repub. tam incredibili ingenio fuiſſe confitentur, vt ſola illius voluntas vnumquemque in officio continere videretur? nonne illius nutus omnibus notis cenſorijs tantum præſtitit, vt ne priuatè quidem intra domeſticos parietes quicquã ſceleris facere, aut cogitare quiſquam auderet? Huius tã admirandæ in gubernãdo fœlicitatis ſingulare quoddam iudicium in magiſtratibus deligendis cauſa erat. Ità enim quaſi æquis examinata m ponderibus iuſtitiæ ſeueritatem, cùm modeſtia, liberalitate, miſericordia temperauit, vt nec bonus quiſquam iuſto præmio, nec malus aliquis, iuſta pœna caruiſſe vnquam videretur. Vndè totius in illam populi, tanta animorum propenſio erat, tanta omnium ordinum reuerentia, ex amore conſtanti quodam, timorequè enata, facilè vt crederes iſtam eorum mentibus opinionem reſediſſe, eandem ſcilicet eorum mores quaſi de cœlo diuinitùs obſeruaſſe: adeoque illius nomine, atque inſtitutis eadum adhuc imperia, facilè gubernantur, vt etiamſi vita deſit, authoritas tamen adſit, vt in rotis fieri ſolet, quæ violenter in circulum actæ, eundem aliquandiu curſum tenent, etiamſi vis illa mouens ceſſauerit. Ponito quæſo ante oculos (Gaſpare) vniuerſos iſtius ſeculi Hiſpaniæ proceres, quorũ nemo aliqua in re clarus & excellens eſt, quin eandem ab Iſabella acceptam referat. Magnus certè ille imperator Gõſaluus Ferdinandus, huius vnius gratia celebrior eſt, quam victorijs omnibus, quibus pace belloquè floruit: & tamẽ (niſi fama de illo iniurioſiùs decernat) teſtes ſunt omnes prouinciæ, neminem noſtrorum temporum principem, illius res geſtas fortitudinem, ſcientiam adæquaſſe. Verùm ad Italiam reuertamur, in qua dominæ nunquã defuerunt, omnium illuſtriſſimæ. Harũ duæ Neapolitanæ erant, tertia Pãnoniẽſis, ſed Neapoli defuncta. Qua vtì ſol nunquã clarioré vidit

Granatæ victoria.

Gonſalus Ferdinãdus.

Isabella Aragonensis.

vidit,ità cùm illius viro Matheo Coruino iure optimo comparari potuit.Huc accedit Isabella Duciſſa Aragonenſis,eademq; Ferdinandi Neapolitani ſoror, quæ turbulentiſſimis fortunæ tempeſtatibus, non ſecùs quàm aurum igne,probata eſt. Altera quoq; Iſabella Marchioniſſa Mantuana cui ſũmam iniuriam faceré, ſi de illius laudibus adeò parcè & tenuiter dicerem,vti apud iſtos homines eſt neceſſe. Sed illud certè mihi vel maximè dolet,quod eius ſororem Beatricem Duciſſam Mediolanenſem non noueritis, tandem aliquando vt deſineretis muliebre ingenium admirari. Aleonora etiam Ferrariæ Duciſſa, harum vtriuſq; mater, talis habebatur,vt & propter virtutes,regia proles videretur, & digna etiam quæ multò meliori regno imperaret, quàm illud erat, quod ei à maioribus eſt relictum. Quot quæſo exiſtimatis eſſe(homines cùm ſimus)qui animo impauido & inconcuſſo,tot fortunæ ictus atq; procellas paterentur,quot Iſabella Neapolitana,quæ poſtquam regno ſpoliata, virumq; Ferdinandum exulem, eundemq; non ita multò poſt cũ duobus liberis trucidatum vidiſſet,cùm filium natu maximum, Calabriæ ducem carcere relegatum cognouerat,Reginæ tamẽ dignitatem,Maieſtatemq; ſemper retinuit, nec vllis ceſſit inopiæ calamitatibus, quibus noſter ſexus plerunquè frangitur: vt etiamſi fortunam commutaſſe, mentem tamen inuiolatam reſeruaſſe videatur. Prætereo alias infinitas, & magni nominis inferioris conditionis mulierculas: vt Piſanas illas, quæ dum patriam contra Florentinos propugnarent, illum mortis contemptum indicarunt, quem inuictiſſimus quiſque animus ſolet oſtendere. Id quod poetæ nonnulli ſempiternis monumentis commendandum putarunt. Poſſem hîc ego nonnullas recenſere in literis, in muſicis, in arte ſtatuaria peritiſſimas, ſed quid attinet ea indagare exempla, quæ veſtrùm cuiquè ſunt valdè familiaria? Satis erit ſi eas tantùm in memoriam reuocetis, quas ipſi optimè per vos cognoſcitis: quod dum facitis, facilè perſpicietis, eas parentibus, viris, fratribus omni in re non eſſe inæquales:Immò eoſdem ſæpenumerò vel bonis præceptis imbuiſſe,vel à malis erroribus reuocaſſe. Fateor equidem heroicas illas Reginas ſpiritum iam non ducere, quæ regiones longinquas expugnét,quæ ædificia ingẽtia, Pyramides, ciuitates

Isabella Mãtuana.

Beatrix Mediolanenſis.

Isabella Neapolitana.

uitates extruant .vt Thomiris Scithiæ,Regina, Artemeſia, Zenobia,Semiramis, Cleopatra:ſed ne illud quidem concedo,ſupereſſe plures Cæſares,Alexandros,Scipiones,Lucullos,reliquoſquè Romanos imperatores.Arridens tum Phriſius,noli(inquit)exiſtimare fœminas vnquã Cleopatræ,atque Semyramidi ſimiliores fuiſſe,quàm nunc ſunt.Nam etſi poſſeſſionibus,diuitijs,potentia,minores fuerint:in omni tamen voluptatis,atq; libidinis genere reperiuntur æquales. Nunquam ne verò te(inquit Iulianus)intra rationis limites continebit? Quod ſi multæ inter mulieres Cleopatræ ſint, multi quoque inter viros Sardanapali inuenientur,quod eſt multo deteriùs. Iniqua iſtæc comparatio eſt(inquit Gaſpanus.) Neque verò id cogitare te vælim, fœminis viros non eſſe continentiores: qui ſi non eſſent ,peior tamen illorum conditio non exiſteret. Incontinentiam ſiquidem muliebrẽ, multa ſequuntur incomoda,virilem non item.Et proinde(vtì heri ingenuè accepimus) præclare à maioribus conſtitutum eſt, vt reliquis in rebus omnibus curſu paulum eis deflectere liceat, vt in hanc vnam pudicitiæ virtutem neruulos omnes adhibeant:ſine qua & proles incerta eſt,& affinitates(quæ totius mundi compagines ſunt)laxæ,liberęquè, & amor in liberos vagus,& inconſtans. Et propterea viri,ſi quando voluptatibus diffluant(quoniã nouem menſibus nõ parturiunt)minus id in illis reprehẽditur. Præclara mehercule argumenta(inquit Iulianus)mirum ni iſta literis commendetis. Sed dicite obſecro, cur vita libidinoſa atque intemperãs,æquè in viris atq; fœminis nõ ſit odioſa. Nã cùm illi natura maioris prudentię atq; virtutis ſint, quid ni ſe faciliùs contineant?quod ſi facerent ,nulla eſſet liberorum incertitudo. Nam mulieres etſi in omnẽ laſciuiam atq; luxuriem precipites eſſent, niſi virorum pariter conſenſus accederet, liberis illæ ex ſe ipſis operam dare non poſſent. Sed (ſi vera fateri libet)ſatis ipſi intelligitis noſtra nobis autoritate libertatem nos iſtam,aut potius licentiã vendicare,vt ea in nobis pro nihilo putemus, nonnunquam etiam laudi ducamus,quæ in mulieribus,vel mortis crudelitate, vel ignominia ſempiterna afficimus.Quæ quoniam tam altis defixa radicibus in animis noſtris inſedit opinio, æquum eſt illos grauiſſimis pœnis affici , qui ſpoliandæ Dignitatis gratia

Hodiernæ fœminæ. Cleopatræ & Semiramidi ſimiles.

Fœmtnis pudicitia magis neceſſaria quam viris.

gratia,maledicè, contumeliosèque mulieribus detrahunt, Et nobilem quenque obligatum exiſtimo, veritatem, vt vi & armis defendat,præſertim ſi fœminam ſpectatæ virtutis iniuſtè accuſari videat. Ego vero(inquit Gaſparus) non ſolùm id quod dicis à generoſo quouis efflagito, verumetiam vt humanitatis ratione, multa earũ crimina penitùs defixa atque inhærentia,ſimulationis inuolucris obtegat. Ita me vides, quoties ratio ſuadet, à mulieribus magis quàm teipſum ſtare. Id equidem diſſimulare non poſſum, libertatem ſibi quandam viros aſciuiſſe, quoniã iſtuc communi omniũ opinione confirmatur, vitam intemperantèr actam,minùs in illis vitioſum eſſe,quàm fœminis,quæ ſexus imbecillitate facilius ab appetitu tanquam mancipia trahuntur: quæ ſi libidini aliquando pepercerint,pudore,non voluntate prohibentur,in eumquè omnino finẽ viri illis ignominiæ metum tanquam pudicitiæ frœnos iniecerunt,vt (velint, nolint) eam virtutem inſectentur,ſine qua nullius pretij,aut momẽti eſſent. Nulli ſiquidem rei inſeruiunt niſi liberis tantùm procreandis.Non eſt eadem virorum ratio,qui ciuitates gubernant, capeſſunt Reſpublicas exercitus ducunt, aliaquè permagni ponderis nonnulla: quæ quomodo mulieres faciant,non diſputabo,ſatis eſt nihil iſtorum facere. De virorum quoquè continentia ſi periculum faciendum erat, in ea non minus quàm reliquis virtutibus ſatis oſtenderent, quãto mulieribus ſuperiores eſſent. Ego tibi nec tantas hiſtorias,nec tot fabulas(quot tu nobis)commemorabo:tantum tibi ſummorum imperatorum par proponam, qui in ipſa victoria (quæ nos plerunquè ferociores reddit) ſeſe mirificè continuerunt. Nã & Alexander ſuperato Dario, formoſiſſimis illius mulierculis abſtinuit : Et Scipio vix dum xxiij. annorum cùm in Hiſpanijs vrbem expugnaſſet,nobilis, eademquè virgo longè venuſtiſſima, ad eundem eſt adducta: quam cùm illius nationis Regulo deſponſatam intelligeret, non ſolùm in eandem nihil libidinosè egit, ſed magnis cumulatam donis, intactam, inuiolatamquè iuueni remiſit. Illa quoque Xenocratis continentia penè incredibilis, cui cùm pulcherrima mulier nudo lecto ad latus tota nocte accumberet, multiſque illecebris atque lenocinijs(quo in genere peritiſſima fuit) vteretur, eundem tamen nunquàm

Alexandri continentia. Scipionis. Xenocratis.

quàm eo pellicere potuit,vt vel vnicum turpitudinis atque petulantiæ ſignum daret.Periclis verò ea fuit in continendo ſeueritas, vt cùm pueri cuiuſdam formam vehementiùs à quodam laudari audiuerat, eundem continuò acerrimè reprehenderet. Multos præterea alios licet recenſere, qui ſua ſponte pudiciſſimi, nullo impulſu, nullo metu, nullo pudore,ſunt adducti, cùm iſtæc interim,omnes plerunq; mulieres in officio continere ſoleant: quod ego tamen illis laudi potiùs,quàm vitio verterem :Immo eos grauiſſimis ſupplicijs afficiendos exiſtimo,qui earum pudicitię notam turpitudinis aliquam temerè & iniuriosè inurunt. Hic Cæſar poſtquam diuturno ſilentio vſus eſſet,videte (inquit) diligenter, quo tandem orationis genere Gaſparus noſter vtatur,quoties mulieres vituperet,cùm nunc eaſdem laudaſſe, videri velit. Verùm ſi mihi per Iulianum licebit, falſiſſimis quibuſdam illius calumnijs occurrere, vtrique fortaſsè noſtrum non erit incommodum. Nam & ille cùm ſe recolligerit, de Aulica fœmina meliùs & neruoſiùs dicet, & ego Athletæ incliti officio fungar, dum vnà cum illo veritatis patrocinium ſuſcepero. Ego verò(inquit Iulianus)magnoperè te oro,id vt facias, mihi quidem ſatis iamdudum dixiſſe videor: & ille qui mihi nouiſſimè ſermo propoſitus erat,vereor ne aliquantulum de re præſenti deflexerit. Tum Cæſar,illud vobis etiam atque etiam non libet inculcare, præter liberorum ſuauiſſimorum procreationem quantæ & quã immenſæ vtilitates per omnes totius mundi partes, mulierum ope atque miniſterio propagantur. Id vnum ſatis eſt, non ſolùm nos omnes ex illis habere quod ſumus, ſed quod benè ſumus. Verùm ad te Gaſpare, venio : tu cùm mulieres dicas appetitu & perturbationibus magis commoueri,quàm viros,& ab eiſdem magis tamen abſtinere (nam id quoque conceſſeras) maiori meherculè laude cumulandæ mihi videntur,quo minus ad reſiſtendũ ſexus imbecillitate valent. Quod ſi verecundia ductas hoc dicas facere,vide ne dum vnam virtutem imminuere velis,duas attribuas. Nam pudor in illis ſi appetitui præualeat, ſi à turpitudine reuocet, ego illum pudorem (qui nihil eſt aliud quàm infamię metus) præſtantiſſimam virtutem exiſtimo,eandemq; in hominibus ipſis rariſſimè inueniri. Ego hîc ſi abſque ſumma virorum

rum nota,oſtendere poſſem, quot illorum fœdiſſimo impudentię cœno obuoluti,aut potius immerſi ſunt, (quod vitiũ huic verecundiæ planè eſt contrarium)caſtiſſimas iſtas aures dicendi impunitate offenderem.Illud certè non tacebo, eos homines qui iſto errore præ cæteris inſignes, qui Dei ac naturæ hoſtes ſunt, ætate plerunque prouectos eſſe, vel religioni, vel philoſophiæ,vel ſacris literis legibuſque initiatos,eoſdem Reſpublicas pluſquàm Catoniana ſeueritate capeſſere,tanta vultus conſtantia, tanto integritatis prætextu,vt fœminarum ſemper libidines & incontinentiam apertè deteſtentur,cùm ipſi interìm nihil magis doleant,quã ſuam ea in re impotentiam,cuius deſiderium in eorum animis tenacius retinent,cùm ipſius corporis vires iam pridem receſſerint,ita & arte & veneficijs nonnũquam id ſupplent, quod natura & ætas denegauit. Sed quicquid hîc tetigero vlcus erit. Satis eſt, id mihi iam antea conceſſum eſſe, fœminas ab impudicitia, quàm viros alieniores eſſe. Neque verò id dici poteſt,illis eas frænis cohiberi, quos ſua voluntate ipſæ ſibi non iniecerunt. Nam quęcunque earum curioſius obſeruantur, vel coniugum verberibus, vel parentum minis coercitæ,illę multò impuriores ſunt,eæ,quàm quæ in ſumma libertate pro arbitrio viuunt. Ipſe ſiquidem virtutis amor,ipſa fama,mulierũ fræna ſunt,quę vel ipſius ſuauitate multas mea memoria poſt poſuiſſe cognoui. Et ſi vera mecum recognoſcere velitis, quot obſecro adoleſcentes meminimus,natu nobiles, prudentes ingenio, armis valentes, corpore & vultu formoſos,qui totam ferè ętatem miſerè amando contererent, nullam ſollicitudinem, nullas preces, nulla præmia, nullas lachrymas, nihil denique omittentes in quo aliquid præſidij putarent, cùm omnia tamen inania & pluſquam contemnenda erant. Mihi verò niſi iure poſſit obijci,nihil in me dignum eſſe quod ametur, ego mei ipſius familiariſſimo exemplo vti poſſem, qui incredibili quadam mulieris conſtantia atque honeſtate eo adactus ſum, nihil vt propriùs factum ſit,quàm vt ipſe mihi mortem conſciſcerem.Noli illud tantoperè admirari(inquit Gaſparus.)Nam mulieres cùm valdè orantur,eum ſeriò oderunt,qui orat.Ille verò quæ à nemine exorantur,ipſæ alios exorare ſolent. Nunquam equidé eum cogoui(inquit Cęſar) Qui à mulie-

Nonnulli venerem veneficiis augent.

Mulierem ingeniam.

re

re oratus esset: id verò aliquos venditasse accepi, cùm se frustrà contendisse animaduerterent. Ea enim est impudentium vindicta, vt eam se voluptatem percepisse glorientur, quam animo tantum conceperunt, nunquam nesummis quidem labris deguſtarunt. Rumoribus deinde ignominiosis pugnant, noua inuenta, nouas fabulas spargunt, ijsque omnibus honestissima cuiuspiam fœminæ dignitati detrahunt, in eoque Curiales se egregios existimant. Verùm illi spectatæ cuiusque mulieris famæ siue verè siue iniustè, derogant, grauissimis certè pœnis afficiendi videntur: ijque qui eos eisdem excruciant, immortalitate remunerandi sunt. Nam illi, si mentiantur, quid est crudelius, quàm illud miseræ adimere mulieri, quod vita charius putauit? si verum sit, quę tormenta, quod supplicium illi sufficiet, qui cum assentationibus, lachrimis, fraude, precibus, lamentis, periurijs, honestam eò pellexerit, vt se suaque omnia tum malo genio committeret, tanta demum ingratitudine, tanta immanitate eandem pensitet? Sed ad illam Alexandri & Scipionis continentiam veniamus, quam etsi singulari laude dignam non negauerim, tamen recentissimæ memoriæ tibi fœminam commemorabo (ne me peruetera atque ficta recensere dicas) cuius multo admirabilior pudicitia videbatur. Memini equidem non ita pridem mulierculam fuisse quandam honesta forma, teneraquè ætate (nomen libet apponere ne illi statim insultent, qui fœminas honestè amare non posse existimant) quæ cum ab adolescente nobili, ingenuoque plurimi fieret, in eum ipsa quoque nonnihil commota est. Cuius rei non solùm ipse auritus testis eram, cui illa tanquàm fratri, aut intimæ potius sororculæ omnia sua consilia credidit, sed multi etiam alij, qui istam affectionem, tanquam apertissima luce positam conspexerunt. Nec ita tamen in amore oscitans, aut supina fuerat, vt cùm toto biénio amasset, vllum vel minutissimum iuueni amoris signum daret: ea tantum exciderunt, quę nullo modo cœlari poterant. Nunquàm cum eo collocuta est, nullas literas, nullas beneuolentiæ arras, nulla pignora (quæ indies oblata erant) acceperat: ea tamen quàm vehementer desiderauerit, ipse mihi sum conscius, qui eam sæpius animaduerti, quoties occultè in rem illius aliquam

inciderit

incideret (cuius nemo teſtis erat) adeo eandem religiosè obſeruaſſe, quaſi vitam in ea fortunaſque omnes poſitas haberet. Nihil tamen apertè, nihil ſpontè videbatur facere, quod ille cuperet: id tantum illius deſiderio permiſit, vt in ſpectaculis, & congreſſibus, eundem aſpicere, & ab eodem viciſſim conſpici, nonnunquam cum eo vnà ſicut cum alijs, ſaltare non recuſaret. Tandem cùm tempus vtriuſquè animum paulatim explicuiſſet, cùm nullum ferè conditionis, aut ætatis diſcrimen viderent, fœlicem tantæ beneuolentiæ ſucceſſum, in matrimonio reponere atque terminare vtrinque deſiderabant. Vrbani omnes viri fœminęque idem optabant, durus tantummodo pater obſtitit, qui dum opibus vehementiùs inhiaret, maritum ditiorem parabat, cuius illa inſanis conatibus, ſolis lachrymis, & ſqualore reſiſtebat. Cùm itaque nouæ hæ nuptiæ, non ſine magna populi commiſeratione, & ſumma amantium deſperatione fierent, recens iſtæc fortunæ ſecuris, antiquas beneuolentiæ radices ita prorſus excidere nõ potuit, quin toto triennio tenaciùs inhæſerint: etſi eaſdé illa, & artificioſè recondiderit, & ſæpiùs amputare decreuerat, quas diutiùs ſine periculo fouere non poterat. Quid dicam de ſingulari illius in continendo perſeuerantia? quæ cũ planè perſpiceret, eo honeſtè ſe frui non poſſe, quem ſummè reuerita eſt, reſcindere potius illius conſuetudinem, aſpectum, literas, arras, monilia repudiare putauit, quam honeſtatis rationes periclitari. In hac tam inaudita integritatis opinione, ſenſim contabuit, & poſt miſeras totius triennij ærumnas moritur. Tanti apud illam honeſti exiſtimatio valuit, vt omnes potius voluptates, immò ipſam vitam deſerere, quàm illam exuere maluerit. Et quãuis neque conſilijs, neque ope, neque opportunitate caruerit, quibus omnia ſine ſuſpicione, atq; periculo conficeret, illi tamen rei per ſe reſtitit, quam ex animo tantoperè cupiebat, cùm ille petitor eſſet, quem vnum ex omnibus ſolùm diligeret: eaque interim omnia ad virtutis amorem, nõ ad periculi cuiuſquã metum referebat. Quid de altera quadam virgine dicendum putabis? quæ cùm totos ſex menſes in hortulo amœniſſimo cum eo pernoctaret, quem vnicè diligeret, tamẽ nec proprijs deſiderijs ceſſit, nec petitionibus, & lamentis illius, quem ſuo ſpiritu chariorem habuerat. Et

Virginum caſtiſſimarum exempla duo.

quamuis

quamuis illius lacertis tanquàm ſuauiſſimis catenis perpetuò teneretur, pudicitiam tamen religiosè intactam, inuiolatamquè ſeruauit. Num iſtam (Gaſpare) continentiam, cũ illa Alexandri conferri non poſſe exiſtimas? qui nõ tam Darij mulierculas, quàm gloriolam quandam affectabat, qua vt immortalitatem conſequeretur, cum omnes labores, omnia pericula, omnes vitæ iucunditates aſpernatus eſſet, quid eſt quod tantoperè admiremur, ſi ab eo abſtinuerit, quod nunquam valde deſiderauit? Nam cùm illas nunquam antea mulieres conſpexerit, fieri non poteſt, vt illas tam ſubitò amaret: quin potius Darij cauſa credibile eſt, eaſdem occultè odiſſe. Deniq; cùm iſta earum conditio fuerat, omnis illius actio libidinoſa, iniuriæ potius in illis, quàm amoris nomen obtinuiſſet. Mirũ proindè nõ videtur, ſi Magnus ille, qui totum terrarum orbem fortitudine inuictoque animo ſuperauerit, in mulierum miſerias iniurioſus eſſe noluerit. Scipionis etiam continentia valde illa quidem laudanda, ſed minimè tamen cum iſtis fœminis conferenda. Nam & ab illis abſtinuit, quas vehementur non cupiebat, & in medijs hoſtibus fuerant, qui eum (tanquam in ſpeculis) nouiter ingreſſum obſeruabant: & magnam poſt ſe Romæ expectationem reliquerat, & iudicibus domi ſeueriſſimis obnoxius erat, qui vt minimos ſæpenumerò errores grauiſſimè puniebant, ita illius quoque victoriæ tenebras offudiſſent (præſertim cùm nonnulli inimici eſſent) ſi virginem nobilem, eãdemq; viro illuſtri deſponſatam, iuueniliter violaſſet. Ille in tantis difficultatibus & anguſtijs poſitus, leui & periculoſo appetitui nihil conceſſit, ſed liberali quadam & ſyncera temperãtia, omnium ad ſe animos (vtì memoriæ proditum eſt) allexit. Ad alterum quoque exercitum ita virtus iſtæc peruagata eſt, vt quorum fortaſſe ferocia, armis expugnari non potuit, eorum mentes beneuolentia delinitæ ſint. Ita iſtud potius illius ſtratagema quàm continentia appelletur. Quanquã ne ipſa quidem fama ſatis in eo ſibi conſtet. Multi ſiquidem nõ parui momenti authores, iſtam fœminam Scipioni in delicijs diu fuiſſe ſcribunt: & ego ſic ſe rem habuiſſe ſine dubio vobis auſim confirmare. Tum Phriſius tu iſta fortaſsis in Euangelio reperiſti. Iſtis equidem oculis ſæpenumerò legi (inquit Cæſar) & propterea mihi de eo certiùs conſtat,

Alcibiades.

quàm aut vobis, aut alij cuipiam. Alcibiadem illum è Socratis lectulo alia mente non ſurrexiſſe,quàm filij ſolent de patrum cubilibus. Nam in iſtuc altiùs intuenti,& lectus inoportunus,& nox aliquantùm intempeſtiua erat illius pulchritudinis contemplationi,quàm adeo purè atque integrè ſine vllo inhoneſti deſiderio Socrates amaſſe dicitur. Et vt multa paucis contraham,cùm animi magis formam, quam corporis,amplexus fuerit Philoſophus,ſenilis potius iſte amor,quàm puerilis extitiſſet. Verùm ad virilis continentiæ confirmationem,locupletiorem teſtem non deſidero,quàm tuũ Xenocratẽ,qui ſtudio implicitus,labore deſatigatus,religatus Philoſophię, (quę in agendo nõ loquẽdo conſiſtit) annis & ſenio confectus,vitali ſpiritu & calore Goliatus,nec animo ad eam rem propenſus, nec corpore valens,denique totus languidus, & exhauſtus, à meretrice abſtinuit, à qua in eo ipſo quod communis erat, tanquam à publica ſentina abhorrere poterat. Ego illum tum continentẽ dicerẽ, ſi integris acerrimiſquè ſenſibus continentia vſus eſset, aut ſi in vino (quo magis ſenes, quàm venerijs certaminibus delectantur,) Abſtemius eſſet. Sed cùm illi multorum ſcriptis vinolentia attribuatur, quid poteſt à temperantia longiùs abeſſe? Et ſi rem veneream in illa annorũ pigritie & frigiditate cohibuiſſe, adeo laudabile viſum fuerit, quanto id in illa tam tenera duarum virginum ætate excellentius? Quarum altera, eam vniuerſis ſenſibus caliginem & ſtuporem offudit, vt nec oculis videre vellet quod maximè cupiebat, nec auribus audire, quod cordi atque animo ſuauiſſimo pabulo fuiſſet: altera cum illius brachijs implicata eſſet, quem toto orbe chariorem habuerat, & contra ſe pugnauit acriter, & contra eum quem ſeipſa magis amabat, eaſque affectiones tumultuantes euicit, à quibus ſapientiſſimi ſæpè viri ſunt deuicti. Tune Gaſpare, iuſtam eſſe cauſam non exiſtimas,cur Xenocratis ſcriptores pudeat? præſertìm ſi temperatum dixerint? Quod ſi tantis poſt ſæculis veritas elici poſſet, ego illum vino ſummoquè adeo lethaliter immerſum & ſepultum credo,vt etiamſi pellicis illectamentis ſollicitaretur,nihil horum perſenſerit, nedum oculos in ſequentis diei meridiem aperuerit. Ridebant hìc promiſcuè omnes: tandem Æmilia,ſi altiùs tecum (inquit) egeris (Gaſpare) non

Socrates.

Xenocratis vinolentia.

non dubito quin alterum continentiæ exẽplum huic quàm ſimillimum memineris. Tum Cæſar, annon iſtuc obſecro perſimile eſt, quod de Pericle adduxerat? mirum herculè eſt, quod illud argutè & continenter dictum non meminerit, ſcilicet, NON EMAM TANTI POENITERE, cùm propter vnius noctis inſaniam, magna pecuniæ vis à quodam efflagetaretur. Arriſum eſt vehemẽtiùs: deindè cũ Cæſar paulum reſpiraſſet, Ignoſes mihi (inquit) Gaſpare, ſi vera dicam, nam iſtæ profectò temperatæ viuorum actiones ſunt, quas illi de ſeipſis prædicant, dum mulierum impotentias incuſant, in quibus infinita quoticiè continentiæ indicia deprehenduntur: Nam ſi æqua lance veritatem librare velimus, facilè quidem perſpiciemus, nullam arcem adeò eſſe inexpugnabilem, quæ illis machinis & inſidijs oppugnata, quibus mulierum animi tentari ſolent, primo quoque tẽpore ſe non dedat. Cùm verò ſe ſuaque omnia viris ſubiecerint, cùm eoſdem ad magnos honores euexerint, cùm poſſeſſiones fortunaſque omnes alterius voluntati tradiderint, quot obſecro ſunt qui proditoris nomen nihili putantes eadem omnia alijs quibus non debent nefariè largiantur? Horum vtinam hodiè tanta inopia foret, difficiliùs vt eſſet eos inuenire, qui fecerint quod debebant, quàm eos nominare, qui id omiſerint. Quot obſecro terra, homines, latronum incurſu ſpoliantur? Quot mari Piratarum prædis exponũtur? Quot ſacerdotes ſacrilegi ſunt, dũ res diuinas venales proſtituunt? Quot iuriſperiti teſtamenta ſubuertunt? Quæ periuria ab illis emanant? Quot fictitias ſyngraphas ad quæſtum excogitãt? Quotuſquiſquè medicorum ægrotis venenum lucri gratia non ſubminiſtrat? Denique mortis metuſque impulſu, quàm nefanda & incredibilia homines vbiuis gentiũ agant? Quibus omnibus iuuenis ſæpè & imbecillis muliercula reſtitit, dum periculosè facere quam turpiter pati maluerit. Tum Gaſparus: vix herculè crediderim iſtiuſmodi in hoc ſeculo mulieres. Ego tibi (inquit Cæſar) antiqua non commemorabo, hodiè ſanè reperiri poſſunt, quæ mortem nihili faciant. Nondum nobis è memoria excidit tempus illud quo Capua à Gallis eſt direpta, In ea cũ nobilis eadéq; venuſtiſſima virgo à Vaſconibus capta eſſet, ne illi pudicitia eriperetur, finxit aliquid ſibi obtigiſſe circa cal-

ceos negotij, cumquè laxam ſe, atq; liberam è manibus adducentis perſpiceret, in medium ſe amnem qui Capuam alluit, iniecit. Quid de altera fœmina dicam, cuius obſcurior paulo conditio erat, quæ cùm nuper Gazuoli in agro Mãtuano frumentum vnà cum ſorore legeret, in domũ quandã dum ſe calor frangeret, ſe recepit: quam cùm paterfamilias homo iuuenis honeſta facie videret, eandem primò complexus verborum ſuauitate pellicere occœpit, cùm verba nihil proficerent, minis egit. Verùm cùm ne minis quidem concederet, verberibus & violentia, pro libidine res acta eſt. Illa deindè ſuſpirijs & lamentis ad ſororem in agrum reuerſa, nullam doloris rationem indicare voluit, ſed quaſi ægritudine aliqua correpta, domum properat: cumquè iam mitiori paulatìm animo videretur, (ne illius conatibus obſiſteret) negotij aliquid ſorori cõmittit. Poſtea cùm ad Oleum flumen propè Gazuolum peruenisſet, paulum ſeceſſit, ſeq; ſubitò in amnem immiſit. Soror quæ longè nondum aberat, mœrore & gemitu planè amentata, eo velociſſimè inſequitur, quo eandem vehebat flumen, & quoties per ſummam aquam appareret, funem quo frumenta ligauerat, eidem porrigit. Illa etiamſi apprehendere, firmiterque tenere poterat, ſponte tamen renuens, eandem manu abiecit: ita propoſiti tenax, emori per virtutem maluit, quàm per dedecus viuere. Cum interim neque generis nobilitate, neque mortis metu, neque infamiæ periculo, ſed vna pudicitiæ iactura torqueretur. Ex iſtis facilè licet colligere, quot alię fuerint egregiæ mulieres cũ (vt ita dicã) vno vix abhinc triduo, tantæ virtutis fœmina extiterit, de qua & ingens ſilentium eſt, nec illius (quod ſciã) nomẽ, ad aures noſtras percrebuit. Verùm niſi epiſcopus Mantuanus Duciſſæ noſtræ patruus, adeo cito vita functus eſſet, Olei ripa, vbi illa ſe immerſerat, magnifico ſepulchro exornata eſſet, in illius animulæ memoriam, quæ tanto honorificentior eſſe debuit, quo corporis ignobilior habitauerat. Reſtitit hic paulum Cæſar, deinde mea quoq; memoria (inquit) Romæ illuſtris quædam, eademque pulcherima virguncula, cùm à iuuene quodam vehementiſſimè ad amorem alliceretur, nullo modo ne aſpectu quidem, aut oculorum obtuitu eſt aſſenſa. Quod is cùm planè animaduerteret, ancillã illius, pecunijs corrupit: quæ

Virginum caſtiſſimarũ. par.

Romanæ virguncule cõtinentia.

quæ vt & illi gratũ faceret,& nummis sæpius potiretur, dominæ profesto die persuadet,vt fanum Sebastiani adiret: adolescentẽ interim cùm de tota re certiorẽ feciſſet, quidq; agendum putaret commonſtraſſet,heram in obſcuras quasdam cauernas perducit,quas illi ſolent ingredi,qui ſanctum Sebaſtianũ inuiſunt. In illis adoleſcens iſte furtim delituit, eumquè ſe ſolum cum ſola intelligeret, blandè primũ & comitèr allocutus,ſuadet vt illius tandem miſereat, & in exorabilem animi duritiem, in amorem conuerteret. Sed cùm iſtas nequicquam voces excidiſſe videret,confeſtim minas, deinde vim addidit, adeo iam illi certum fixumque animo erat,nefario voto quoquo modo potiri. In quo etiãſi flagitioſæ pediſſequæ ope atque miniſterio vteretur,nunquam tamen cum miſera virgine (cuius exiguæ vires erant) in tantum conualuit,vt vel verbo vel geſtu conſentiret.Ille indignitate perculſus, cũ nihil obtinere poterat, & metuens etiã ſibi, ne ſi illa viueret,amicis tam nefandos conatus indicaret,auxilio impuriſſimæ ancillæ,eandem ſuffocauit:ipſe deinde ſibi fuga proſpexit.Ancilla tanto ſcelere occœcata, fugere non potuit: ſed poſt aliquas ſuſpitiones deprehenſa,de tota re confitebatur,eaſquè pœnas, quæ tantis flagitijs debebantur,eſt perpeſſa. Corpus nobiliſſimæ virginis magna celebritate Romam deferebatur, caput laurea redimitum eſt,magnoq; virorũ & mulierum comitatu circumſtipatum: è quibus nemo adeo cordis adamantini erat,quin multas acerbiſſimaſq; lachrymas profuderit, multum vt dubitaretur maiore ne mœrore eã omnes,an honore proſequerentur. Verùm vt ad propiora aliquantum, & tibi ipſi notiora accedamus, nonne dominam Felicẽ Rouerenſem accepiſti cùm Saonam verſus nauigaret, veritam ne Alexandri pontificis nauiculis caperetur, in medium ſe pelagus potius præcipitare, quàm famam periclitari decreuiſſe? Hoc illius leuitati tribui non poteſt, cùm nemo ignoret, quanta ſemper ingenij acie, ſingularis illius forma condita erat. De noſtra equidem Duciſſa ſilere diutius non poſſum, quæ etiamſi vnã cum viro per totos quindecem annos ſolitariam inſtar viduę alicuius vitã ageret, tamẽ nec illi vnquã conſuetudini reclamare voluit, nec tantũ animi morbũ cuiquam mortalium indicare.Cùm ab amicis perſuaſum eſſet,vt iſtam vitæ

Domina Felix Rouerenſis.

acerbitatem exueret, exilium, inopiam, & omnes potius simul miseriias amplexa est, quàm eam vitæ consuetudinem iniret, in qua alij beatitudinem positam arbitrantur. In istis cùm iam vltra progressurus videretur quin aliud quæso aliquid attexe (inquit Ducissa) satis tibi alijs in rebus quod dicas superesse intelligo. Tum Cæsar, vos mihi istuc (Phrisi & Gaspare) sat scio non negabitis. Sit ita, quoniam ita vis (inquit Phrisius) sed illud meminisse debes, vnitatem nõ facere numerum. Certum est (inquit Cæsar istas tam raras & incredibiles animi virtutes in paucis deprehendi: omnes tamen quæ vehementissimis amorum flammis nihil concedunt, admirandæ mihi videntur: quæ verò aliquid eisdem largiũtur, sæpenumerò miserandæ. Tantæ enim sunt amantium illicebræ tanta lenocinia, tot fraudes, tot insidiæ, nihil vt admirabilius sit, quàm à tenera muliercula, eadem omnia cuitare posse. Quo obsecro die, qua hora, vel literis vel nummis, vel arrhis, vel alijs (quibus maxime delectare solent fœminæ) non sollicitantur? Quando illæ è fenestris prospicere possunt, vt amantes interim flebiliter obeuntes non videat, qui etsi verbis sileant, oculis tamen loquuntur. His accedunt vultus subtristis, color pallidus, gemebunda vox, ignita suspiria, lachrymæ propè innumerabiles. Quod si mulieri foris prodeundum est, si templum, aut locus alius adeundus, in omni ferè diuorticulo, istę se statim vmbrę offerunt, & coram facie consistunt, tanto squallore, tanta macie, vt illis iamiam moriendum putes. Hic ego prudens multa curiosè inuenta prætereo, multa symbola, epulas, choreas laruatas, hastarum gladiorumq; concertationes, quæ mulier omnia in suam gratiam excogitata esse cognoscit. Noctu verò si forte è somno excitetur, musicam audiet vndiq; circumsonantem, aut si nihil musicæ fuerit, adeò omnia singultu & lamentis implebuntur, lemures præ foribus obuolitare videantur. Si cum ancillis de istis fortè colloquatur, harum aliqua adulterinis nummis corrupta, vel nuntium aliquem habet, vel munus, vel literas, vel aliquod denique in promptu lenocinium: nec hic desistit, quin statim significet, quomodo ille homo infœlix amore ardeat, quomodo suam vitam, fortunasque omnes præ illius beneuolentia nihili faciat, cùm nihil interim

Amantium illicebræ.

præter

præter honeſtum moliatur, nihil deſideret, niſi vt vnà paulum colloquantur. Hæc ſi forte non illibentèr audiat, nulla difficultas eſſe poteſt, cuius non ſit præſens remedium: fiunt ſtatim claues fictitiæ, ſcalæ ex funibus, medicamenta ſomnifera, omnia tanquam facilia ad oculum depinguntur, exempla aliorũ multo peiora adducuntur, deniq; ſic omnia affabrè cõficiuntur nihil vt reliquũ ſit, niſi vt illa conſentire ſe dicat. Quod ſi illa paululũ etiamnũ ſe retrahat, ſuadent fortius, animos addunt argumentis, id deniq; inſtando conſternunt, quod reſiſtendo diutius ſtare non poterat. Audiui equidé nõnullos fuiſſe, qui cùm victoriam deſperarent, verborum ſuauitatem in terrorem conuerterent: nec minitari deſiſterent maritis indicare ſe velle, id eas eſſe, quod re ipſa non eſſent. Alij cum patribus, nonnũquam etiam cum viris audactèr paciſcuntur, filiaſque & vxores pretio proſtituere impellunt. Alij philtris, & mirifici carminum virtutibus, eam animis libertatem eripiunt, quam deus liberalitèr indidit. Mille vix anni ſufficient, ad omnes illas machinationes doloſquè commemorandos, quos viri (vt mulieres circumueniant) excogitare ſolent. Et ne priuata cuiuſquam induſtria minus valere videatur, non defuerunt, qui libris ingeniosè compoſitis, de fœminis decipiendis regulas & præcepta traderent. Vos interim vobiſcum perpendite, quomodo iſtæ ſimplicis veritatis cultrices, ex tantis & tam multis retibus explicare ſe poſſint. Quod cùm ita ſit, quid eſt quod tantopere admiremur, ſi tandem aliquando muliercula amori ceſſerit, cùm ſe ab adoleſcente fortaſſe nobili, eodemque viro probo, tot annis coli, diligique videat, cùm ille nullos labores, nulla diſcrimina refugiat, dum ei placere poſſit? Hæccine adeo ſunt admirabilia, quum ipſa marmora (quibus nihil durius) perpetuis vndarum guttulis penetrari videamus? Num ſi illæ in iſtas illecebras, ſexus (vt dicis) imbecillitate inciderint, eam veniam non promerentur, quam homicidis, latronibus, ſicarijs, proditoribus concedemus? Num tanta iſtius erroris vis eſt, vt ſi in illum, vna aliquando muliercula neſcia prolabatur, totum proindè genus muliebre incontinentiæ labe aſpergatur? nihilne illarum conſtantia, nihil inuictus animus proderit, quæ quaſi corde adamantino, ſic omnibus amãtium illectamen-

Veneficia deteſtanda.

tis ſolent occurrere, quemadmodum ſcopuli vndarum gurgitibus perpetuò reſiſtunt? Hic cùm paulum Cæſar taceret, cœpit Gaſparus illius orationi reſpondere: quod cùm Octauianus animaduerteret, quin tu per deos (inquit) Cæſari victoriam concedito, illè vſque adeo triumphauit, tu vt parum profeceris, & (niſi me animus fallit) non mulieres ſolum inimiciſſimas tibi facies, ſed pleroſquè etiam viros. Subridens tum Gaſparus, immo verò (inquit) eſt quod mihi valdè gratias agant omnes fœminæ. Nam ego niſi Iuliano & Cæſari contradixiſſem, illæ tantas earum laudes nunquam intellexiſſent. Tum Cæſar illæ (inquit) laudes, quas ego & Iulianus eiſdem attribuimus, ſatis iam pridem cognitæ atque peruagatæ erant, nunc tantùm ſuperuacaneæ videbantur. Quis illud ignorat, nullam in iſta vitæ communitate ſolidam, ſynceramque voluptatem ſine illis eſſe? quæ ſi non eſſent, & truces noſtræ cogitationes, & pluſquàm belluinæ omnes actiones eſſent. Quis non fatetur earum conuictu & commercio, omnem nobis ex animo metum, omnes dolorum faces, omnes miſerias exui? Quid dicam de rerum ſublimium, maximarumque intellectu, in quibus illæ non hebetem aut obtuſam ingenij noſtri aciem, ſed acutam & perſpicacem reddunt? Quid de rebus bellicis, in quibus illarum recordatio, omnem mortis terrorem è mentibus eijcit? Neque ſane fieri poteſt, vt in illo pectore (in quo amor ineſt) ignauiæ aut ſocordiæ ſedes eſſet. Quiſquis enim verè amauerit, adeo ſe amabilẽ præſtare deſiderat, nihil vt loci turpitudini relinquat: immo millies vno die mortis periculum incurrit, vt illo amore cui tantopere deuotus eſt, ſe non indignum oſtendat. Hic ego regum alicui perſuaderem, vt ex ſolis amatoribus aciem inſtitueret, qui coram amatis mulierculis depugnarent: quod ſi fieri poſſit, non dubito quin facilè totius orbis victor exiſteret, niſi fortè, cum alio aliquo exercitu confligendum eſſet, in quibus omnes pariter amantes eſſent. Quid? an vnam Troiam vniuerſæ Græciæ per totos decem annos reſiſtere potuiſſe exiſtimatis, niſi multi in ea heroes illuſtrium fœminarum amore exarſiſſent quibus ſpectantibus nunc arma induere, nunc cum hoſtibus confligere conſueuerunt? Horum auribus quoties heroinæ aliquid inſuſurrarent, quoties de mœnibus eoſdem conſpexerunt,

Exercitus amatorij quanta vis eſſet.

ſpexerunt, animos pluſquàm humanos addiderunt: & dum illi ſemper laudem tanquam virtutis mercedem ſperabant, omnia ſumma aggreſſi, nihil intentatum reliquerunt. Sunt meherculè nonnulli, qui Ferdinandum & Iſabellam Hiſpaniarum principes, de rege Granatæ, nunquam triumphaſſe putent, niſi mulierum ſubſidium acceſſiſſet. Nam exercitus Hiſpanicus, quoties inſtructo ordine in hoſtem proceſſerat, venit etiam cum muliebri turma Regina Iſabella, quarum pars magna, cùm ab hominibus Equeſtribus vehementer diligerentur, cum illis vnâ collocuti ſunt, donec in conſpectum hoſtium veniſſet, quibus præſentibus cùm bellicum canerent, & cùm hoſtibus congrediendum viderẽt, vix dici poteſt quantam fortitudinem, quàm inexpectatam audaciam, amor illis ſubminiſtrauerat. Vnde ſæpenumero effectum eſt, vt Hiſpani pauciſſimi, infinitas Maurorum copias, vel apertè fuderint, vel facilè occiderint. Quocirca ſatis mirari non poſſum (Gaſpare) quæ te præpoſtera, & depriuata ratio eò impulerit, vt ſexum muliebrem tantopere reprehendas. An non illud vides omnes corporis exercitationes, omnia oblectamenta, quibus omnes hominum ordines delectantur, ſolis mulieribus referri? Quis ſaltationibus & choreis inſudaret, niſi fœminarum gratia? Quis muſicæ tam diligentem nauaret operam, niſi quod eas illius ſuauitate demulcere ſperet? Quis tot carminum genera, natiua præſertim lingua componeret, niſi vt affectus animi inquietos mulieribus ſignificaret? Quam multa (quæſo) eademque poemata egregia intercidiſſent, niſi poëtis mulieres, in magno honore fuiſſent? Nam vt reliquos omittamus, nonne grauiſſimo nobis diſpendio videretur, ſi Franciſcus Petrarcha, qui adeo diuinitùs ſuos amores noſtro ſermone ſcripſerat, ſolis Latinis incubuiſſet? quod eſſet ab eo factum niſi Laura aliquando obſtetiſſet. Ego vobis præſtantiſſima iſtius ætatis ingenia non commemorabo, quæ quoſcunquè fructus ediderint, eorum ſtirpes, & radices a mulieribus mutuantur. Ponite vobis ante oculos Solomonem illum Sapientiſſimum, qui rerum diuinarum myſteria ſcripturus, meliore velo eadem adumbrare non poſſe putauit, quàm dialogo quopiam inter duos amantes ſuauitèr confecto. Nihil ille quidem ad cœleſtia propiùs accedere putauit,

Amor muliebris Granatã expugnauit.

Petrarcha.

Laura.

Solomonis in mulieres affectio.

uit, quàm ſyncerum illum amorem, qui à bonis omnibus mulieribus debetur: nihil in quo diuinam naturam (quam ille plus alijs mortalibus perſenſerat) reliquis hominibus faciliùs deriuaret. Hæc itaque (Gaſpare) nec tanta diſputatione, nec tanta verborum multitudine indigebant. Sed dum tu his apertè veritatem oppugnares, alijs rebus infinitis impedimento fuiſti, Aulicæ noſtræ mulierculæ valde neceſſarijs. Ego certè (inquit Gaſparus) plura adijci non poſſe exiſtimo: quodſi illam præclariſſimis dotibus à Iuliano non dum ſatis illuſtratram credideris, nulla meherculè illius culpa eſt, ſed eius potius, qui plures virtutes à primis rerum initijs non conſtituerit. Omnes enim quæ vſquam gentium ſunt, Aulicæ fœminæ iam pridem ſunt attributæ. Arridens tum leuiter Duciſſa, fieri (inquit) fortaſſe poteſt, vt etiam adhuc alias aliquas Iulianus inueſtigare poſſit. Satis equidem (illuſtriſſima) inquit Iulianus iamdudum dixiſſe mihi videor. Et (vt vera fatear) ſatis mea mihi placet mulierecula: quod ſi iſtis nobilibus eadem paritèr non arrideat, mihi illam (vtcunquè eſt) relinquant. Hic cùm vndiquè ſilentium eſſet, ego tibi (Iuliane) inquit Fredericus, vt aliud aliquid etiamnum extorqueam, vnum illud à te ſciſcitabor, quod & tibi, & mihi in omni Aulica primas & maximè neceſſarias partes habere videtur: idque in vno peculiari humanitatis officio conſiſtit.

Nam illæ etiamſi virtutes egregiæ, quas illi iam antea attribueris, iudicium, modeſtiam, denique ſingularem quandam in hominibus accipiendis, tractandiſque rationem contineant: id tamen (quod eſt in primis neceſſarium) magnoperè ſcire vellem, nimirum qua ratione, aut qua potius oratione de amore illi differẽdum ſit. Nam vti honeſtiſſimus quiſque præclaris illis exercitijs inſtitutiſq; ſe accommodat, quæ ante recenſuimus, faciliùs cum fœminis vt ineat gratiam: ita ſermonẽ ſæpenumero mẽtis teſtem, atq; indicem facit, nec tum ſolùm cũ affectione aliqua vehemẽtiùs incẽdatur, ſed etiam cũ nulla propè amoris ſcintilla ſit: faciliùs vt illa intelligat quãti illius formã venuſtatẽq; eſtimet, & quo honore dignã ducat, dũ eandẽ amare profiteatur. Iſtuc cũ non ſit parui momẽti negotium, libẽter intelligerẽ, quomodo æqua lãce in iſtis difficultibus ſuas actiones

fæmina

fœmina libraret: quomodo illi reſpondeat qui verè amat, quomodo illius verſutiæ occurrat, qui amare ſe fingit: num vel in tota cauſa diſſimulare, vel eandem aliquo modo agnoſcere, vel iſtos ſermones prorſus effugere debeat: denique quomodò ſe in tam ancipiti re gerat. Tum Iulianus, primum herclè inſtituenda eſt quomodo eos cognoſcat, qui amores fingunt: deindè illos, qui ſine fuco amant: amori verò nec ne conſentiat, ſuo potiùs arbitrio, quam alieno relinquendum puto. At ſaltem id doceas (inquit Fridericus) ex certis quibuſdam aut probabilibus indicijs fictitiam beneuolentiam à vera diſcernere. Arridens his Iulianus, nõ poſſum equidem (inquit) cùm ea ſit hodiè hominum aſtutia, vt lachrymas ſæpenumerò doloreſq; mentiãtur, cùm interim ſint ad riſum ludibriumq; propenſiores. In inſulam igitur cõſtantem aliquam relegentur, vt fideliter amantium fornicibus aliquandiu inſiſtant. Verùm Aulica iſtæc (quoniam mihi inſtituenda in meo patrocinio acquieſcet) in communem illum multarum errorem non incidet, id eſt, faciliùs ſe quàm par eſt amari non credet, nedum illarum ſimilis erit, quæ & omnium de amore ſermones licet inuolucris obtegantur, quã citiſſimè intelligere volunt, & omnes etiã profuſiſſimas laudes, primo quoque tempore agnoſcunt: aut ſi illas fortè repudient, id adeò molliter faciunt & inuitè, vt amorem potiùs allicere, quam renuere videantur. In omnibus itaquè humanitatis officijs, in omni amorum ſermone & colloquio, id ſemper Aulica fœmina diligenter animaduertat, ne quenquam proindè credat amare, quoniam illius oratio ſit in amore celeris atque volubilis: & quo ille minus modeſtię habet, qui cum ea colloquitur, (quod multorũ vitium eſt) eò planiùs id aget, vt minimè placere quæ dicit videantur. Sin eo iudicio atq; humanitate fuerit quibus Curialis noſter imbutus eſſe debet: ſi occultè artificioſèq; de amore diſſerat, ſimulabit noſtra Aulica ſe nihil horũ intelligere, & cùm in aliũ ſenſum illius verba retorſerit, ingenua quadã ſagacitate de propoſita cauſa deflectet. Verùm ſi ita res habeat, vt in re aperta diſſimulare non poſſit, iocis quibuſdam rem ſeriam eludet, & quaſi plus illius honori, quàm meritis tributum ſit, humaniter omnia interpretabitur: ita & illa ſapientior habebitur, & facilè falli non poterit.

Hominum verſutia.

Iſta

Iſta ferè ſunt quæ Aulicam fœminam, de amore commentantem decent. Tum Fredericus: de iſtis tu rebus Iuliane, perindè dicere mihi videris, quaſi neceſſium eſſet, cùm de amore loquimur, omnia dolis, mendacijſq; aſpergere: hoc ſi ita eſſet, ego tuis præceptis, tanquam longè præſtantiſſimis acquieſcerem. Verùm ſi ſyncerè quiſpiã amauerit, ijſq; affectionibus torqueatur, quæ hominum animos grauiùs exulcerare ſolent, nihil ne illius miſeriæ, nihil ægritudines proficient? nunquamuè illi, ne excarnificato quidé mulieres cõfident? nihil lachrymæ, nihil iuramenta, nihil tot ſuſpiria, tot pietatis argumenta commouebunt? Caue quæſo Iuliane, ne præter naturalem quandam fœminarum inhumanitatem, tu etiam artificioſam crudelitatem adijcias. Minimè ego quidem (inquit Iulianus) de eo qui amat verba feci, ſed de eo qui in amore fabulatur, cuius illa præcipuè cura eſt, ne verba aliquando deſint, cùm ille interim qui vero amore vritur, pectus inflammatum, ſed linguam frigidiorem, timidũ, & præfractum ſermonem habeat, verùm vt iſtuc fortaſſe axioma videatur: Quiſquis plurimum amat, idé parum loquitur: quanquàm certas de iſtis rebus regulas tradere nõ poſſumus, propter diuerſas indoles, multipliceſq; hominum naturas. Neſcio enim hîc vel quid taceam, vel quid præcipiam, niſi vt ſemper caueat fœmina, ſemperq; meminerit, homines liberiùs quàm mulieres amorem profiteri poſſe. Arridés hîc Gaſparus: quid tune (inquit) Iuliane, iſtam tuam dominam tam excellentem, mutuam beneuolentiam præſtare non vis, cùm certo ſeipſam amari intelligat, quandoquidem Curialis (qua eſt ſapiẽtia) cum id perſpexerit, confeſtim receptui canet? ita illa & eo honore, & eo miniſterio obſequioq; ſpoliabitur quæ amatæ mulierculæ virtutibus homines deuouere ſolent. In eo equidem (inquit Iulianus) conſilium dare vix audeo: ſed illum amorem, quem tu nunc intelligis, ſolis nondum nuptis conuenire exiſtimo. Nam quoties matrimonium finis illi propoſitus eſſe non poteſt, toties neceſſe eſt mulieris animum, tanquam rerum illicitarum ſtimulis exagitari, & famam quoq; (non parui momenti theſaurum) in diſcrimen vocari. Subridens tum Fredericus, auſtêra meherculè Iuliane, atq; aſpera (inquit) videtur iſta ſententia, & vereor ne illam, ab aliquo concionatore didiceris, qui mulierum

Tacet qui amat.

erum amores Laicis ſolét interdicere,vt illi faciliùs eiſdem fruantur.Nuptis quoquè mulierculis,ſeueras nimium leges indicis, quarum nonnullæ viris exoſæ & contemptæ ſunt, dum illi vel alienos thoros inſectentur,vel ſuos iniurioſè deteſtentur.Aliæ eò à patribus impelluntur,vt moroſis, aridis, & infirmis ſenibus nubant,totamque in ſummis miſerijs ætatem tranſigant. His ſi iſtiuſmodi viros repudiare liceret, ferendum fortaſſe non eſſet,vt alios diligerent.Verum ſi vel cœli,ſyderũq; inclementia,vel humorũ *antepathía*, vel malo aliquo genio,vel alio quocũq; fatali caſu,in lecto(qui omnis beneuolentiæ & pietatis nidus eſſe debet)inimicitiæ, ſuſpiciones,faſtidia,inciderunt(quæ miſeras iſtas catenis per totam ætatem colligatas,crudeliſſimis furijs exagitant) nonnè in tantis malis perfugium,in tantis incendijs refrigerium aliquod mulieri permittes?nonnè id illi, licebit alteri cõcedere,quod maritus non modo contemnit, ſed à quo etiam abhorret?æquum certè eſt quæ viros probos & conuenientes habent,à quibus plurimũ diliguntur, nihil in eos iniquũ vt moliantur. Verùm ſi illos amore proſequantur, qui eas nunquam redamant, ſibi ipſis iniuriam faciunt. Immò verò (inquit Iulianus)in ſeipſas iniurioſæ,cùm alios præter maritum aliquos amant. Sed quoniam amor noſtræ poteſtatis ſemper non eſt,ſicubi caſus ferat,vt vel mariti odio, vel alterius beneuolentia Aulica noſtra ad amorem propendeat,ſolum animũ amatori deſpondebit,nec certum aliquod argumentum vel verbo,vel geſtu, vel inſinuatione aliqua ſignificabit,qua ille ſe voti compotem ſine dubio fore ſperauerit. Subridens hîc Robertus Barrenſis: ego (inquit)Iuliane, ab iſtac tua ſententia tanquam iniqua appello: idem credo reliquos iſtos omnes facere.Sed quoniam nuptis mulieribus, iſtã tam duram addicis ruſticitaté(ita enim nominanda mihi videtur)num illam quoq; innuptis neceſſariam putas?nũ illæ etiam adeò erunt inhumanæ, nulla in re amatoribus vt ſatisfaciant? Aulica noſtra (inquit Iulianus) ſi nondum nupta,amare aliquem in animum induxerit, eum ſaltem amet, cum quo matrimonium contrahere poſſit : illi ſi aliqua amoris argumenta oſtenderit,nefas non putabimus. Id tamen religioſè obſeruet,(quod minimè eſt difficile)vt omnia beneuolentiæ indicia demonſtret,dum omné tamen illi

Amor non eſt in poteſtate noſtra.

ſpem

ſpem inhoneſtam præciderit. Hac in vna re cautio diligentiſſima adhibenda eſt, quoniam in eam partem peccant frequantiſſimè mulieres, dum formæ nimium curioſæ incumbunt. Et quoniam amantium multitudinem, pulchritudinis teſtimonium arbitrantur, id agunt, vt quamplurimos amatores habeant. In quo dum leuiùs occœcantur, facillimè ſe diſcurrere patiuntur, & relictis modeſtiæ limitibus (quæ illas adeò decet) in vultu, geſtu, verbis, laſciua quadam impudentia vtuntur: & ob eam cauſam à viris notari ſe, diligique exiſtimant, cùm interim toto cœlo errent. Nam ſi in eas procliuior cuiuſquàm voluntas fuerit, ea nõ tam ab honeſta aliqua opinione, quã potiundi ſpe atq; facilitate proficiſcitur. Nollem itaque fœminam Aulicam ea morum leuitate eſſe, vt omnibus ſui copiam facere videatur, omniumq; ad ſe oculos affectioneſque allicere: quin ea vitæ integritate ſit, ea virtute, ea in omni actione ſuauitate, vt quiſquis illam intueatur, in eam admirationem traducatur, quæ rebus verè laudabilibus tribuitur. Ita omnis inhoneſti ſpes, omne turpitudinis deſiderium funditùs euaneſcet. Quiſquis igitur à tali muliere amabitur, minimo quouis amoris ſigno contentus eſſe debet, pluriſque vel vnicum illius aſpectum æſtimare, quàm ea vniuerſa, quæ ab alijs vel ſperari, vel haberi poſſunt. Huic fœminæ adeò vndiquè abſolutæ, neſcio ſanè quid poſſit addi, niſi vt ab illo Curiali plurimum diligatur, qui ab iſtis hominibus egregiè eſt deſcriptus: quæ cùm illum viciſſim amauerit, ſumma vtrinq; perfectio erit. Hic cùm paulum taceret Iulianus, arriſit leuitèr Gaſparus, & nemo (inquit) opinor veſtrum eſt, qui quæri poſſit, dominam iſtam Aulicam à Iuliano exquiſitiſſimè formatam non eſſe, & perpolitam: Næ ego illam (ſi talis aliqua eſt) dignam confitebor, quæ æquis ceruicibus cum noſtro Curiali incedat. Tum Æmilia, ego tibi meam aſtringo fidem, me illam vobis ante oculos poſituram, vbicunque tu tuum Curialem inueneris. Negari certè non poteſt (inquit Barrenſis) Iuliani noſtri Aulicam multò eſſe exactiſſimam, tamen in hac vltima de amore ſcena, eandem paulò ſeueriùs videtur inſtituiſſe: præſertìm cùm voce, vultu, geſtu, adeò proterua eſſe debeat, vt amanti non ſolum ſpem omnẽ præcidere conetur, ſed illius etiã mentem deſperatione quadã occupare.

Amantium multitudinẽ pulchritudinis teſtimonium putant fœminæ.

occupare. Id enim satis ipsi cognoscimus in his rebus, quæ obtineri non possunt, desideria nostra nõ esse posita. Et quãquam aliquæ fuerint, aliquando mulieres, quę venustate atque forma nimium elatæ, in primo amoris congressu, nimiam verborum asperitatem adhibuerint, tamen cùm postea familiariorem vitæ consuetudinem tempus paulatim fecisset, cum ad iucunditatem, & delicias peruentum esset, multò sunt factæ mitiores, factorum humanitate verborum asperitatem tẽperantes. Verùm si tuæ istius, ea frontis nubecula sit, vt voce gestuq; omnem suauitatis fiduciam eripiat, Curialis credo noster (sapiens cùm sit) eãdem nihili faciet. Nollẽ equidem (inquit Iulianus) meam Aulicam rerum omnium, sed tãtummodò inhonestarum spẽ infringere, quam Curialis (cùm eo iudicio sit) non modo illi præclusam putabit, sed in eandem nusquam incidet. Si enim venustas, candor, probitas, ingenium, modestia, multæq; virtutes aliæ Curialẽ vestrum ad Aulicæ nostræ amorem impellãt, necesse est illius affectiones cum virtute esse coniunctas, deindè si prosapiæ nobilitas, si rerum bellicarum scientia, si literarũ, & musicæ cognitio, si humanitas, si in omni actione cum grauitate dignitas mulieris istius beneuolẽtiã acquirãt, necessum est propositum huic amori finem, eãdem natura cum medijs & destinatis esse. Sunt sanè diuersa hominum studia, pro formæ muliebris varietate: & proindè nõnulli, cum fœminã in sessu, motu, incessu, iocisq; grauẽ quandã venustatẽ tueri videãt, tanta illorum animos veneratio subit, vt amatorium obsequium efferre non audeant: ex quo in illas leuiores, & delicioſas mulierculas conuersi (in quarũ vultu, verbis, gestuquè languidæ imbellesq; passiones eminent) spẽ facilem verborum lenocinio sustẽtant. Alij vt à fraude & fallacia certissimè immunes sint, eas amore amplectuntur, quæ in ipso oculorum obtuitu, in omni oratione, actioneq; adeo profusæ & apertæ sunt, vt cùm id semper faciant, quod earum animos primùm perculerit, nullas ne intimas quidem cogitationes occultas habent. Alij auguſtiori quodam spiritu, dum omnia difficilia quæ pulchra existimant, dũ in eo vincere sperant, quod reliquis videtur inexpugnabile, eas aggrediuntur, in quibus subtristior quædã austeritas residet. Id.n. satis magnificũ putant, duros rebelles, ac obstinatos quosq; animos

Quidam faciles, alij difficiler affectant.

animos amoris dulcedine emollire. Ijdem dum ſibi ipſis nimis confidunt, dum ſeſe falli non poſſe credunt, illas ſponte mulieres adamãt, quæ ingenij ſagacitate ſub mediocri forma, mille ſimul aſtutias & inſidias recondunt: nonnunquam etiã illas, quæ aſpectum faſtidioſum, pauca verba, exiguum riſum, tanq̃ decus aliquod affectant, idq; agunt, vt & intuentem negligere, & obſequentem aſpernari videantur. Deniq; nonnulli ſunt homines curioſi, qui nullã fœminam ſuo amore dignãtur, niſi & egregia oris figura, & exquiſito ſermone, & actione decenti, & inaudita ſapientia fuerit, & (vt vno verbo dicam) niſi omnes ſimul virtutes, omnes in illa elegantiæ conſpirauerint, tanquã in vno aliquo flore ex omnibus totius mundi ſuauiſſimis floſculis compoſito. Aulica proindè noſtra ſi illorum penuria laborauerit, qui ſpe aliqua inhoneſta adducuntur, nunquam tamen deerint, qui illam ament, vel illius meritis, vel ſua virtute permoti: Heroicus ſiquidem animus facilè ſe dignum putabit, quæ ab illa Phœnice diligatur. Volebat iſtis libenter contradicere Barrẽſis, ſed illius orationem interrupit Duciſſa, eumque à deteriori parte ſtare dicebat, cùm Iuliani ſententia eſſet multò veriſſima: deindè nihil eſt herclè (inquit) cur Iulianũ incuſemus, nam Aulicam credo illius fœminam, cum viro Curiali conferri poſſe, fortaſſe etiam anteponi. Nam eandem in amore accuratè inſtituit, quod ab iſtis dominis de ſuo Curiali factũ non meminimus. Neceſſe ſanè eſt (inquit Aretinus) mulieres in amando erudire: nunquam enim aliquam in eo ſatis inſtructam vidi. Nam omnium plærunquè illarum forma, cum tanta crudelitate coniungitur, vt & eos oderint, qui eas fideliſſimè colunt, quorumque virtus & integritas meliorem meretedem promerentur: & eis turpiſſimè ſeſe dedunt, qui ſtupidi inſulſi, timidi, ad faſtidium, quàm amorem ſunt longè aptiores. Iſtum tam craſſum errorem facilius vt declinarent, melius fortaſſe fuiſſet, aliquid illis de illius electione præcipere, qui amore dignus videretur, deinde vt eundem ſine fuco & fraude amarent. Hæc in hominibus præcepta minimè ſunt neceſſaria, qui nimium iſta ex ſeipſis ſciunt. Teſtis hac in re nemo me locupletior, qui nunquam amare didicerim, niſi tum cũ diuina quadam dominæ cuiuſdã forma eò redactus ſum, vt illius amore nec ne flagarem,

non

non esset industriæ aut volũtatis meæ. ita mihi nec arte, nec præceptore opus erat. Idem credo vniuersis contingere, qui verè amant: adeò vt Curiali nostro magis necessarium sit ediscere, qua ratione amari possit, q̃ quomodo amet. Tum Æmilia, tu igitur (Aretine) de ista re quæso aliquantum dissere. Ego meherculè (inquit Aretinus) rationi consentaneum existimo, mulierum beneuolentias inseruiendo placendoquè acquiri. Verùm quæ illis ministeria & obsequia placeant, hoc ab ipsis mulieribus ediscendum opinor, quæ nõnunquam res adeò raras & monstrosas expetunt, vt eas homines cogitatione complecti non possint: immò verò vt ipsæ aliquando ignorent, quid ità diu desiderauerint. Æquum itaquè videtur, vt tute (lectissima) cui mulierum voluntates satis sunt exploratæ, istum laborem suscipias, tantoquè beneficio vniuersum genus humanum afficias. Quin tibi potiùs (inquit Æmilia) istuc faciendum, qui cum omnibus plerunque fœminis gratus fueris, credibile est, omnes te rationes cognoscere, quibus cum illis gratia ineatur. Amanti profectò (inquit Aretinus) meliora consilia dare non possũ, quàm vt rectè prouiderit, ne tu aliqua authoritate apud eam sis, cuius ille beneuolentiam aucupatur. Illæ siquidem omnes quæcunque in me vel fuerunt, vel fuisse existimantur virtutes, summum præterea obsequium, summa industria, tantùm mihi ad amorem proficere non potuerunt, quantum vnius tuæ suasio, ad odium & fastidium. Absit herclè (inquit Æmilia) vt ego tam exosum in te aliquid machiner. Nam prꝛterquam quod id facerem quod non deberem, exili etiam ingenio viderer, dum id molirer, quod efficere non possem. Sed quoniã me vultis de illis rebus dicere, quæ mulieribus placent, dicam certè: & si cui eæ fortè displicuerint, vobis ipsis crimini detur. Ego certè ijs omnibus qui se amari volunt, præciperem, & vt ament syncerè, & se modis omnibus amabiles exhibeant. Duo ista ad mulierum beneuolentiam conciliandam ex seipsis sufficiunt. Verùm vt ad illud accedam, quod tu mihi obijcis, fateor herclè & mihi & istis vniuersis valdè te videri amabilem: sed ita ne fideliter (vt dicis) in amore nec ne verseris, in eo posita est omninò controuersia. Nam cùm paulò fueris iam anteà amabilior, à multis quoquè mulierculis amatus fuisti: verùm

Vt ameris amabilis esto. ait Ouidius.

flumina quantumcunquè ingentia, ſi multis partibus diuiſa ſint in tenues riuulos deriuantur, ita quoquè amor multis locis ſparſus ac diſſipatus, multò fit tenuior ac imbecillior. Illæ verò quæremoniæ de mulierum, quibus inſeruieris duritie & ingratitudine (neſcio quid) in ſe inuolutum & ſubtile habent, veriſimiles ſanè non ſunt, ſi meritorum tuorum multitudinem reſpiciamus: ſed iſta facis, vt & conceptam in amore voluptatem celes & diſſimules, & vt fœminis (quæ tibi prædæ fuerunt) certiſſime conſtet, clauſa ſe ſua conſilia, & occultiſſima habituras. Quæ vt veros amores reconditos videant, non iniquè ferunt, vt fictam beneuolentiam alijs oſtentes. Quocirca ſi illæ mulieres, quas nuper amare occœpiſti, ea credulitate non ſint, qua tu eas eſſe deſideras, id meo vitio factum non eſt, ſed quia tuum in amando artificium iam tandem in vulgus emanauit. Non conabor (inquit Aretinus) iſtam orationem verbis confutare: nam id meo malo fato deberi video, vt nec mihi credatur, cùm vera loquar, & tibi fides habeatur, cùm falſa dicas. Quin bona fide (inquit Æmilia) fatere Aretine, te adeò vehementer non amaſſe, vti credi deſiderabas. Nam ſi tu verè amares, nihil priùs aut potius optares, quàm amatæ mulieri placere. Ea enim amoris lex eſt, idem velle, atque idem nolle. Sed tu de illa cùm toties quereris, vel aliquis in eo (vti dixi) dolus ineſt, aut tute id videris velle, quod illa non vult. Non eſt dubium (inquit Aretinus) quin ego cupiam quicquid illa deſiderat, quod ſatis argumenti eſt, quàm illam amem: ſed illud me malè habet, quod quæ ego expetam, illa non curet, quod (te iudice) planè oſtendit, quàm illa me parum aut nihil diligit. Quiſquis amandi in ſe onus ſuſcipit (inquit Æmilia) eundem primum placere oportet, deindè alterius ita ſe prorſus appetitui, & affectionibus componere & accommodare, vt & omnes ſenſus mancipia & ipſam animam amatæ pediſſequam faciat: nec vnquam ſibi adeò conſtare debet, quin iſtæc omnia, cum illa quoties opus eſt, quaſi per metamorphoſim commutare videatur. Iſta certè ſunt verè amantium officia. Hæc ipſa (inquit Aretinus) ego mihi ſummæ fælicitati putarem, ſi vna eademque voluntas vtrique animulæ imperaret, Id vt fiat (inquit ÆMILIA) in teipſo poſitum eſt. Sed hic il-

Amans amatæ mancipium.

lam

ſam interpellans Bibiena, certum eſt (inquit) homines verè amantes, omnes ſuas curas, cogitationesque ad amatæ mulieris arbitrium conferre. Sed quoniam iſta amoris obſequia ſatis aliquando cognita, atque perſpecta non ſunt, neceſſarium eſt illa nonnunquam adeò manifeſtè innuere, atque explicare, diſſimulare; fœmina vt non poſſit ſe non intelligere: ea tamen modeſtia, nihil vt de illius veneratione, atq; reuerentia diminutum appareat. Tu itaque (clariſſima Heroina) quę amatoris mentem pediſſequam amatę feciſti, iſtuc quoq; myſterium non minus neceſſarium, enunciato. Arridens iſtis Cæſar, quod ſi (inquit) adeò mollis & verecundus amator fuerit, vt iſta pudeat dicere, ſcribere ſaltem ne vereatur. Immò verò (inquit Æmilia) ſi eo iudicio fuerit, quo eſſe debet, priuſquam de iſtis cum muliere egerit, certiſſimum eſſe oportet, nihil in illis offenſionis fore. Omnes pol fœminæ (inquit Gaſparus) de amore aliquid orari petiquè deſiderant, etiamſi id quod petitur, anteà negare conſtituerint. Falleris certè (inquit Iulianus) nam ego iſtæc Curialem nunquam pertentare optarem, niſi certò cognoſceret, nullam ſe repulſam laturum. Quid igitur faciet inquit Gaſparus? Quod ſi vel ſcriptis vel ſermone (inquit Iulianus) mulieris animum pertentare libeat, id ita modeſtè cautequè faciendum eſt, vt ambiguitatem illi aliquam relinquas, & quaſi viam quandam ſtruas, qua illa ſi volet etiamnum diſſimulet, ſe nihil de amore actum intelligere. ita ſi aliquod ſubeſt periculum, facilè te recipere poſſis, quaſi in alium omninò finem id feceris: nimirum vt domeſtica illa conſuetudine, & iucunda comunitate fruare, quæ cuiquè cum amicis ſolet intercedere. Nec iſta tamen adeò religiosè affirmabis, quin poſteà viciſſim neges, ſi tanquam certa amore pignora atque argumenta concipiantur. Quicunque enim præcipites pauloquè inuerecundiores ſunt, omnia in primo impetu (nec iniuria) perdunt. Nam eximiæ cuiq; mulieri vehementer eorum inſcitia atque impudétia diſplicet, qui de amore prius audacter commentantur, quam eiſdem humaniter ac officioſè inſeruierint. Curiali itaq; veſtro id mihi congruum videtur, vt ſignis magis & argumétis, quàm verbis amorem conteſtetur. Vnus ſiquidem aliquando ſingultus, quaſi timore aliquo, aut alio reſpectu emiſſus, certiùs

affectionis indicium eſt, quam mille voces, etiam curioſiùs excogitatæ. Oculi deindè tanquam nuntij fideles accedant, qui cordis legationem ſynceriſſimè deferant. Illi ſiquidem intimas animi cogitationes plus literis omnibus, atque internuntijs exprimunt: nec explorant ſolum tum cùm nolles, ſed eis etiam quas amas, faces amoris quaſdam admouent. Spiritus ſiquidē ille, & radius viſualis, quoniam in locis cordi circumuicinis generatur, cùm oculos penetrauerit, in quos immittitur, nunq̃ conſiſtit, donec ipſum corculum tanquam metam pertigerit, in quo quando cum optatis alterius ſpiritibus cõquieſcit, ſubtili quadam ſanguinis vi, inſenſibiliquè natura (quam vnà ſecum aduexit) ſanguinē mulieris cordi ſuffuſũ paulatim inficit, qui cùm ſensim incaluerit, & egenti aſſimuletur, illatæ imaginis impreſſionem recepit, cumq; minutatim optatæ formæ ſcintillas, cordi oculisque huc illuc ferat referatq;, cupidinis & deſiderij flāmæ gradatim incēduntur, quæ nunquā vrere deſiſtunt, cùm ſpei ſemper fométa vnà adducāt, verè vt liceat dicere, oculos amoris duces & moderatores eſſe, præſertim ſi naturalem in ſe ſuauitatem, dignitatemq; retineant, ſi vel claram quandā dulcemq; nigretudinem habeant, vel cum alacri quadam hilaritate glauci & cerulei ſint, deniq; ſi ita gratioſo & penetranti obtutu fuerint, vt aſpicienti non per ipſos ſolùm oculos, ſed per imum etiam pectus perſpicere videantur. Oculi igitur tanquam milites periti, in inſidijs excubant, & ſi reliqua membrorum compoſitio apta & decora ſit, eos alliciunt qui procul intuentur, dum propiùs accedant, ſubitò deindè ſagittas emittunt, & quaſi veneficijs effaſcinant, tum vel maximè cum ſe vltrò citroquè directa acie amantes intuentur. In illo enim congreſſu iucūdiſſimo, alter alterius mores naturamquè participat: quemadmodum in lippis egriſq; oculis perſpicitur, qui dum ſanos aſpiciunt, eoſdem aſpiciendo contaminant. Et proindè iſta ratione magnam amoris atq; deſiderij partem Curialis noſter indicare poſſe mulieri videtur. Et tamē niſi arte quadā oculi gubernentur, amatorias perturbationes ijs maximè explorāt, quibus minimè vellemus. Nam per illos lucidiſſimè niſi caueamus, tranſparent, dumquè eas amata muliercula conamur patefacere, illis ſæpenumerò oſtendimus, quibus valdè optamus recluſas atq; obſcuras

Oculi amoris cauſa.

Oculi nigri & glauci.

obſcuras eſſe. Proindè qui rationis frænos nimium non remiſerit, tempus locumquè diligenter obſeruat, & quoties opus eſt, intentiores aſpectus cohibet, quantumuis ſuauiſſimum animi pabulum exiſtant. Difficile ſiquidem eſt cognitum perſpectumquè amorem celare & reprimere. Tum Ludouicus: omnia tamen aliquando planiùs & apertiùs agere, non videntur eſſe imprudentiæ. Sic enim ſpectatores iudicare ſolent, iſtas tam perſpicuas actiones, communem amorum finem non ſpectare, cum perſpiciantur nec ne, omninò nihil curetur: proindè nihil negando, omnia publicè profitendo, libertatem eam ſibi quis vendicat, vt ſtare, conuenire, colloqui ſine ſuſpitione poſſit. Quod in illis non cõtingit qui ſe quodammodo ſecretiores eſſe volunt. Nam & illi ſpe quadam ſuſtentari, & imminens aliquod præmium expectare videntur, dũ id ſollicitè agunt, quod omnes pręterea latet. Id ſanè quandoq; animaduerti, vt cum ne minima quidem initio amoris ſcintilla eſſet, magni tamen ignes cõſecuti ſint, vel ob hoc vnum, quod ita vulgò dicebatur, mulierem illum amaſſe. Huius hanc ego cauſam ſuſpicor. Communis iſtæc multorum cenſura, ita apud fœminæ animum conualuit, vt teſtimonium ſatis certum putaret, quàm ille homo amore dignus eſſet. Ipſa fama cùm orator eſſet, amatoris cauſam agere videbatur, maiori fide atque veritate, quàm vel ipſe per ſe, vel per literas agere potuiſſet: tantum itaq; abeſt vt iſti rumores obſint, valdè aliquando vt prodeſſe credantur. Amores ſanè (inquit Iulianus) rumoribus oblati, periculoſi proinde exiſtunt, quia digitis nos demonſtrari faciunt. Quocirca qui illis veſtigijs ſapientior vult inſiſtere, maiores interius flammas cõtinere debet, quã foris oſtentet, minimis quibuſque rebus contentum eſſe oportet: deſideria, ſuſpiciones, miſeræ, voluptates, omnia diſſimulanda ſunt, ore tenus ridendum eſt cum corde & inteſtinis ingemiſcat: liberaliter profundendum eſt, quod auidiſſimè retineret: quæ ita ancipitia atque difficilia ſunt, propè vt impoſſibilia videantur. Hæc illi edocenda ſunt (inquit Bibiena) quoniam haud parui momenti ſunt: nam præterquàm quod occultis quibuſdam indicijs, ſine aliquo aperto geſtu, in oculis & vultu ſæpenumerò, legitur, quod in corde occultiſſime deliteſcit: audiui equidem quorundam

Fama quandoque amoris cauſa.

eam fuiſſe artẽ, vt longã de amore orationem haberẽt, cùm nemo aſtantium quicquam intelligeret, aut tale aliquid agi putaret. Nam illi cùm ſummo iudicio atque diligenti animaduerſione vterentur, nuſquàm cõmiſerunt, vt audiri nolle viderentur, dumque nonnulla palam commentabantur, quoties ad ſeria ventum eſſet, in auribus ſuſurrabant, reliqua palam ea ambiguitate pronunciabant, vt ad ſenſus diuerſiſſimos retorqueri poſſent. Tum Fredericus: adeò minutatim de iſtis rebus differere, nihil eſt aliud, quàm retrò in infinitum recedere. Mallem itaque (id quod magis mihi neceſſarium videtur) præcepta quædam dari, quibus potiſſimum modis, amatores dominarum beneuolẽtiam, ſemper quaſi ad aliquam æternitatem conſeruare poſſint. Ea inquit Iulianus, quæ illi ad conciliandam profuerunt, ad retinendam quoq; ſufficient: quarũ vtraq; in obſequẽdo placẽdoq; ſunt poſita, nulla oblata offenſionis occaſione. Arduum itaq; opus videtur, aliquid præcipere, cùm illi qui perfecto iudicio, non nitantur, in mille errores incurrant: qui etſi alijs leuiores appareant, mulieris tamen animum vehementiùs exulcerant. Ijſdem illi præcipuè ſunt obnoxij, qui maioribus quàm alij paſſionibus diſtrahuntur, quæ quoties amãti occurrerint, in illos luctus & dolores incidant, reſque adeò lubricas & difficiles efflagitant, vt ipſa tandem importunitate odioſi fiant. Alij dum iniuſta quadam Zelotopia laborant, adeò acerbè ſtomachantur, ita ſeuerè in eos inuehuntur, quos ſuſpectos habent, (idq; ſæpiùs iniuria) vt nec eundem alloqui, nec aſpicere dominas velint: qua illorum inſania nõ modo mulierculas infenſas reddunt, ſed id quoq; efficiunt, vt illæ eos quos antea nihili pendebant, amare occipiant. Inſulſus enim ille timor, qui quenquam grauiter excruciat, ne illum fœmina deſerat, alterique ſe tradat, id videtur innuere, maiora alterius merita atque virtutes eſſe, quã ſua: & quo magis alteri derogat (cum inuidię cauſa faciat) eo minus illi à muliere creditur, etiamſi verum fuerit, immo maiorem ſemper opinionem, maioreſq; de amore illecebras mente & cogitatione complectitur. Hic Cæſar, non ſum equidem ea ſapientia, facilè vt me contineam, quin rituali meo, quoad poſſim detrahã, niſi tu meliores mihi rationes illius expediendi, diſcutiendiq; poſſis præſcribere. Sy-

Rinalinum detrahendum

bridens

bridens tum Iulianus, tritum eſt (inquit) illud ſermone prouerbium: Si ad medium tantummodo corpus inimicus tuus in aqua conſiſtat, manum porrige, quaſi illum tanto periculo leberaturus: ſin ad mentum vſque miſer inhæreat, pedē capiti imponito, eumque protinus immergito. Quorundam cum ſuis æmulis iſte mos eſt: diſſimulant ſcilicet, ſeque amicos prebent, dum certa ratio ſit, qua illum anticipent. Poſtea cum aptè res ferat, vt illum omninò deijciunt, & proſternunt, nullis maledictis, nullis conuitijs (veris ne an falſis nihil intereſt) nulli arti, nullę aſtutiæ parcunt. Sed quoniam fraudes & inſidias Curiali noſtro tanquam veteratori ac vafro non permittimus, nulla alia ratione riualis conatus ac conſilia præripiet, quam amore, induſtria, obſequio, fortitudine, modeſtia, denique benemeritorum multitudine, & illarum ineptiarum deſpicientia, in quas ignari & imprudentes, tanquam in mille Meandros prolabuntur. Memini ſanè quoſdā in ſermone atq; ſcriptis, Poliphili verbis apud mulieres vſos eſſe: itaque curiosè in rhetorices myſterijs verſatos, vt illæ cum diffidentia, ac pudore, quaſi in ſumma rerum ignoratione diſcederent, honeſtequè ſe expedire deſiderarent. Alij ſine modo, ſine ſenſu ſe venditant. Nonnulli id temerè & inconſultò effutiunt, quod ſibi ipſis diſpendio eſt: vt illi quos ego ridere ſoleo, qui cum amorem profiteantur, nunquam (inquiunt) fœminam reperire poteram quę me amaret: cum interim omnes qui aſtant, nec amore eos, nec ſpiritu hoc quem ducunt, dignos exiſtiment: ſed cum ſtultos, hebetes, & inſulſos iudicent, nec illos beneuolentia complectuntur, nec id facere audent, ne in eo minoris, quàm reliquæ omnes exiſtimentur. Multi vt ſuos æmulos in inuidiam vocent, in iſtum ſermonem futiliſſimè erumpunt: Ille homo omnium longè fœliciſſimus. Nam cum nec facie liberali, nec prudentia aliqua, nec fortitudine ſit, nec vlla denique in re reliquis hominibus præſtantior, omnes tamen illum mulieres amant, & certatim inſectantur. Ita dum acerbitatis ſuæ virus euomunt, eiuſquè fortunæ inuident, etſi re ipſa nec vultu, nec factis amabilis ſit, ſuſpicantur tamen mulierculæ occultam quandam in illo virtutem ineſſe, cumque à tam multis cum diligi audierint, aliarum quoquè exemplo eundem videntur diligere.

Poliphilus.

Ridens hic Ludouicus, meo periculo (inquit) Curialis noſter iſta tam craſſa & hebeti facundia non vtetur, quando gratiam cum mulieribus iniret, Me illo quidem leuidenſi filo (inquit Cæſar) quo intra paucos hos dies generoſus quidam vſus eſt, cuius nomen non libet recitare ne virili dignitati iniuriam faciam. Dicito ſaltem (inquit Duciſſa) quid illud ſit, quod adeo ridiculè egerit. Ille (inquit Cæſar) cum à domina quadam nobili plurimi fieret, ab eadem clanculum ad villam vbi tum erat, eſt accerſitus, quam cùm vidiſſet, ſermonemquè cum ea quoad tempus pateretur extraxiſſet, multis demum lachrimis, & ſuſpirijs diſcedens vehementer rogat, ne illius vnquàm obliuiſci vellet, quibus ſtatim addidit, vt omnes ſumptus quos ille in diuerſorio fecerat, illa quàm primum lueret: æquum enim non eſſe, vt ille aliquas pecunias profunderet, cùm illius rogatu illuc aduolauerit. Arriſum eſt vehementèr, & in eo omnino conſenſum, generoſi nomine hunc multo eſſe indigniſſimum: multi vero ea verecundia ſunt affecti, quæ illi iure contigiſſet, niſi adeo iners & inſenſatus eſſet, vt quantum peccarit, penitòs ignoraret. Tum Gaſparus in Cæſarem conuerſus: meliùs tu quidem muliebri honori conſuluiſſes, ſi totã hanc rem celaſſes, quàm virili dignitati, cum illius nomen taceres. Illud enim facilè ex eo colligitur, quàm præpoſtero & inepto iudicio iſta domina fuerit, cùm inſulſum iſtuc, & obtuſum animal diligeret. Fortaſſe enim è multis qui illius beneuolentiam aucupati ſunt, hunc vnum tanquam reliquorum facilè principem elegit, cæteros cum indignitate reiecit, quibus iſte vix dignus erat qui inſeruiret. Quis nouit (inquit Ludouicus) an reliquis in rebus ſapiens fuerit, & in ſolis diuerſorijs delirauerit? Ita ſane plerunquè fit, vt nimio amore peccemus (& ſi tute id ingenuè confiteri velles) nõ dubito, quin etiam atque etiam pari in cauſa lapſus fueris, Subridens tum Cæſar: ne obſecro (inquit) de nobis ipſis dicamus, noſtros errores nõ libet recognoſcere. Fateamur certè (inquit Gaſparus) vt eoſdem faciliùs corrigere liceat. Verùm cùm noſter iã Curialis dominæ beneuolentiam conciliarc, eandem diligenter obſeruare, æmulos etiam quoad poterit ab ea depellere didicerit tu id nobis (Iuliane) debes, vt fœminam quoq; tuam inſtituas, quomodo amoris myſteria quodammodo religioſè

Senilis amator.

giosè occultet. Satis mihi videor(inquit Iulianus) iam pridem dixiſſe: alium orate aliquem, qui de ſecretis iſtis diſſerat. Inſtabat Bibiena, ne iam deſiſteret:idem reliqui omnes factitarunt. Tum ille: valdè me herculè omnes in eo contéditis in quo nimis iamdudum artifices periti videmini:quod ſi plura velitis cognoſcere, Ouidium amabò legite. Et quomodo ego(inquit Bibiena) illius præcepta quicquam puté proficere,cùm ille amanti ſuadeat,vt præſente domina, temulentum ſe aliquando fingat? Hæccine iuſta eſt ineundæ beneuolentiæ ratio?quid,quod amatores iubet quoties epulis cum fœminis interſunt,vt digitis vino tinctis, amatorium aliquid in menſa ſcribant, coquè modo tacitas, animi affectiones inſinuent? Hæc vt illa ferebant tempora (inquit Iulianus)in vitio non erant:Et proinde(inquit Bibiena)cùm in illa ætate obſcœnitas iſta minimè diſpliceret veriſimile eſt, noſtram illam Curialem, inprimiſque decoram concinnitatem eos in mulieribus officijs non habuiſſe. Verùm id quod modo de amore occultando propoſitum eſt, non omittamus. Tum Iulianus: iſtius equidem ſum ſententiæ. Quiſquis amoris myſteria taceri vult,omnes occaſiones fugiat, quæ eadem euoluere, atque explicare ſolent. Quarum prima eſt,cum nimis ſecreti,omnia ſic comprimere,& celare putemus,nemini vt quicquam credamus. Nam cùm vnicuique amantium illud præcipuè in votis ſit,omnes vt animi cogitationes amatæ mulieri ſint exploratæ,neceſſitate quadam impellitur,plura atque apertiora ſigna commonſtrare,ſi amico fideli illud negotium daret. Ea ſiquidem indicia,quæ ab ipſo amatore proficiſcuntur,maiores habent ſuſpiciones,quàm illa,quæ ab internuntijs deferuntur. Et quoniam hoc nobis natura eſt inſitum, vt in res alienas curiosè inquiramus,vbi primum ſuſpicari aliquid quis cœperit nullam veri inueſtigãdi opportunitatem prætermittit:quod cùm ſemel diligentia excuſſerit, mirum eſt, quàm idem in publicum effutire delectet. In amico idem non contigit,qui & conſilium nobis,& opem preſtat,& eos ſæpenumerò errores enteuertit in quos cœcus amator præceps irrueret,& inuolucris omnia tegit,& futura proſpicit quæ alter præuidere non poteſt,& ſummo ſolatio eſt,quoties cum eo vel dolores,vel voluptates communicat. Tum Gaſparus, alia cauſa

Nimis amorem celare obeſt.

ſubeſt

ſubeſt,quæ multo frequentius amores explorat & effundit. Quæ tandem cauſa (inquit Iulianus)? Ambitio illa muliebris (inquit Gaſparus) cum inſcitia & crudelitate coniũcta. Fœminæ ſiquidem (quod vos iamdudum confirmaſtis) omnes ſi fieri poſſet amatores haberent, qui cùm vſque ad cineres amore flagrarent, eoſdem reuiuiſcere optarent: vt denuo præ amore mortem oppeterent: & ipſæ quantumuis ament, amantium tamen ærumnis gaudent, iſtaſquè tam diras calamitates, tam infeſtos dolores, tantum mortis deſiderium, teſtimonium ſatis perſpicuum exiſtimant, quantum diligantur, quamquè formæ pulchritudine homines, vel beare, vel excruciare, ijſdemquè vitam vel dare, vel adimere poſſint. Hac vna re tanquam pabulo ſuauiſſimo delectãtur, cuius vſquè adeo ſunt appetentes, vt ne illis idem aliquãdo deſit, nec amatoribus ſatisfaciunt, nec ſpem omnem eripiunt: ſed vt eos paſſionibus & deſiderijs ſemper ſuſpenſos teneãt, minas primum faſtidioſas, deinde ſperandi argumenta ſubminiſtrant, idquè ſemper volunt, vt vnica illarum vox, nutus, aut aſpectus, pro ſumma beatitudine habeãtur. Quibus vt aliqua honeſtatis & pudicitiæ opinio accedat, iſtã tam ſeueram aſperitatem & duritiẽ publice demõſtrant, facilè quiuis vt conijciat, quanta cũ indignitate homines indignos tractarent, cùm erga amantes & benemeritos, tantam vultus vociſque auſteritatem adhibeant. In iſta arte vel potius aſtutia nimium ſecuræ, cum deſpicatiſſimis interim calonibus noctu cõcumbunt, ijſquè quos antea vix viderint aut cognorint. Atque vt generoſi alicuius miſerias & queremonias rideãt, ijs ſe voluptatibus priuant, quas cum excuſatione fortaſſe aliqua percipere potuiſſent: idquè efficiunt, vt homo miſerrimus, dum omnes ſecum rationes euoluit, dum intra ſe fremit ac tumultuatur, eo neceſſitatis impellitur, vt circumeundo, inueniendo, pertentando, id tandem inuitus prodat, quod alioqui longè foret occultiſſimum. Aliæ nonnullæ ſunt, quæ ſi multos illecebris, & inſidijs eo deducere poſſunt, vt amari ſe putent, æmulationes quaſdam inter illos fouent, dum alterum præſente altero, charitate quadã cõplectuntur. Cum aliquẽ viderint certis quibuſdam argumentis eo adactũ, vt ſe maximè amari putet, verborũ è veſtigio ambiguitate fictaq; indignitate vtuntur, & vt citiùs de

Ambitio muliebris amorem prodit.

ûs de tanta ſpe decidat, ſtatim illi modis omnibus mentem, ſenſuſque vulnerant, dum alijs ſe totas tradere ſimulant. Hinc odium, inimicitiæ, infinitæ contentiones, homicidium manifeſtum. Ille enim virilis animus eſt, vt cùm iſtam acerbitatem ſentiat ſine vindicta conſiſtere non poſſit, etiamſi ad mulieris ignominiam redundauerit. Aliæ adhuc reſtant, quibus ſatis non eſt, magnas inter riuales tragœdias excitaſſe, ſed poſtquam miſer amator omnibus amoris argumẽtis, omni fide, omni obſequio vſus eſt, cùm etiam mutuis quibuſdam beneuolentiæ indicijs ſuſtentatus ſit, ſine cauſa, ſine ratione (cùm id minimè expectetur) illum incuſant, quaſi amoris officijs frigeſcentem, nouas ſuſpiciones excogitant, deniq; nihil propiùs eſt, quàm vt illum foras detrudant. Tũ ille miſer eo redactus, omnia de integrò nouis ſignis agit, & quaſi iam primùm ſeruire inciperet, tota die per plateam obambulat, ſi in publicum prodeat mulier, quoquò eat, ille continuò inſequitur, nec oculos alio contorquere audet. Hìc nouas lachrymas, nouos vultus, nouã religionẽ, noua periuria addit, omnes deniq; furias, quibus iſtæ (quæ humanum ſanguinem pluſquã tigrides ſitiunt) homines exagitare ſolent. Lugubres iſtæ affectiones luce clariores ſunt, faciliuſq; ab alijs quàm ab autoribus ipſis perſpiciunt: cùmque ſemel notari cœperint, vnumquodq; veſtigium atq; ſignũ mille oculis obſeruatur, & priuſquam aliquis amoris fructus metitur, omnibus apertus atque exploratus eſt. Cùm enim amatorem ærumnoſũ, immanitate & ferocia conſternatum, prope iam morti ſuccumbere, & proinde neceſſitate quadã receptui canere videant, illæ rurſus blanditijs eundẽ aggrediuntur, & ſeriò ſe amare ſimulant, ne ſi ille omne deſiderium exueret, & illæ amatorijs obſequijs carerent, & illi minus grata eſſet noua iſtæc beneuolentia, cùm ſera eſſet, & ſempiternis rixis, atq; inimicitijs coniuncta. Iſte interim amor nouitius in vulgus ſerpit, & illius ex eo euentus diutiùs latere non poſſunt, ipſe quoque amator prẽterijſſe iam tempus, vitam breuiorem, ſeipſum calamitoſum fieri perſpicit, voluptates aut languidas eſſe, aut omninò nullas: quoniam nõ cùm vellet, ſed cùm minimè curaret, eiſdem potiretur. Nihil enim iam ſenſus, nihil ſpiritus, nihil delectationis ſupereſſe poteſt, cùm ipſum cor, atque inteſtina, ingemiſcendo,

cendo, ſuſpirandoquè exaruerint. Subridens hic Octauianus, iam diu (inquit) tacuiſti, nec mulieribus maledicere conatus es. Nunc verò illas ita tetigiſti, vt eos imitatus videaris, qui retro ſolent commeare, vt maiori cum impetu congrediantur. Malè meherculè factum nunc enim eſt, cùm pacatus, & quietus eſſe debeas. Arriſit Æmilia, & in Duciſſam conuerſa, vide (inquit) obſecro quid faciant inimici noſtri: ſumma ſalutis ſpes eſt, iſtorum inter ipſos diſſentio. Noli (inquit Octauianus) illo me nomine appellare: non ſum certè inimicus, ſed iſta mihi contentio aliquantulum diſplicuit, non quòd mulieribus victoriam inuiderem, ſed quòd eas Gaſparus maioribus conuitijs, Iulianus verò Cæſar maiore laude quàm par eſt affecerint: tùm vero adeo iſta longa oratio viſa eſt, vt multa de Curiali viro præclara omiſerimus. Animaduertite quæſo (inquit Æmilia) num non aduerſarius fueris, qui & antegreſſa oratione contenueris, & Aulicam hanc tam excellentem fabricari nolles. Neque verò quicquam de viro Curiali dicendum reſtat, quum illis, quæ ab iſtis hominibus dicta ſunt, nihil addi poſſit: ſed iſtæc tua inuidia omnium mulierum honorem, atque ſtatum libentiſſimè conuelleret. Ego ſanè (inquit Octauianus) præter ea quæ iamdudum dicta ſunt, multa alia Curiali ineſſe optarem. Sed quoniam omnibus id placet, quod in eo eſt (quicquid eſt) mihi certè non diſplicet, nec illi quicquam adijciam, niſi vt mulieribus amicior ſit, quàm Gaſparus, nec ita tamen amicus, vti ſunt ex iſtis quamplurimi. Certum eſt herclè, experiri (inquit Duciſſa) num tantum ingenio valeas, vt exactiùs etiam adhuc Curialem noſtrum inſtituere poſſis. Quicquid igitur mente conceperis, quamprimùm exprimito: ſin minus, non modo nihil addi poſſe putabimus, ſed de Aulicæ fœminæ dignitate aliquid te detrahere voluiſſe: nunc enim Curiali veſtro æqualem dicis, ſed cum multis gradibus præſtantiorem fieri potuiſſe. Arriſit hic Octauianus, & illa (inquit) conuitia, illæ etiam laudes, quæ præter modum Aulicæ fœminæ ſunt attributæ, iſtorum omnium aures atque animos ſic occupauerunt, nihil vt loci pluribus relinquatur, ſermonem etiam in multam noctem extraximus. Quod ſi in craſtinum ita differamus (inquit Duciſſa) plus erit otij: tum illæ immoderatæ mulie-

rum

rum laudes atque vituperia istorum animis penitus excedent, omnesque ad veri perceptionem aptiores erunt. Hæc cùm primum dixisset, attollit se Ducissa, & vnicuique summa humanitate (Vale) dicens in conclaue secessit, reliqui confestim omnes cubitum discesserunt.

De Curiali siue Aulico

Liber quartus.

INstituenti mihi superiorum librorum sermoni, quartæ etiam noctis disputationes adiungere, grauis quædam & acerba recordatio occurrit, quæ mihi, & humanæ vitæ miserias ante oculos proponit, & fallacem spem nostram fragilemque fortunam: quæ inanes nostras contentiones in medio sæpè cursu frangit, aliquando in ipso portu, atque termino obruit, nonnunquàm in ipsis initijs priusquàm portum conspicere potuerunt, anteuertit. In istas animi curas molestiasque incido, quoties luctuosam illam domus nostræ orbitatem, statim post istas disceptationes, trium illustrissimorum hominum morte comminiscor. Horum primus Gasparus Pallauicinus erat, qui morbo grauissimo affectus, & in extremum vitæ discrimen sæpenumero adductus, etsi inuita & repugnãte morte, summo animi vigore, corpus spiritumque vnà aliquandiu contineret, tandem tamen nondum exacto naturali ætatis curriculo, immaturiùs vita excessit. Rem me herculè tristem & funestam non domesticis solum, parentibus, atque amicis, sed patriæ etiam, & toti Longobardiæ. Huius funeri Cæsaris Gonzagæ supremus dies accessit, qui omnibus illi necessitudine aliqua coniunctis, summum mœrorem atque mœstitiam attulit. Natura enim cùm tales viros rarò atque æquè procreauerit, adeo cito illorum nos communitate priuare non debuit. Illum certè iam tum ex hac luce ereptum licet dicere, cùm & de se plusquam honorificam spem dedisset, & virtutum splendore

Ciceronis imitatio.

inter

inter exteros eluceret. Nam eximiæ nobilique familiæ, literarum ornamenta, rerumq; geſtarum gloriam ita adiunxit, vt illius ingenium, conſuetudines, ſcientiam, cùm omnes admirari cœpiſſent, nihil non ſperari de illo, atque expectari potuit. Non ita multo poſt Roberti Barrenſis interitus, totam domum luctu atque lamentis compleuit. Vnuſquiſq; enim quaſi ratione eò impellente, egregij iuuenis mortem deplorandam putauit, cùm in eo tanta humanitas, tam ſuauis actio, tanta vultus dignitas, tam apta membrorum omnium compoſitio extiterit, vix vt aliquid perfectiùs excogitari poſſet. Iſtis hominibus ſi fata longiorem ætatem conceſſiſſent ſatis herclè oſtendiſſent vniuerſis, quantis laudibus Vrbinum meritò efferendum videbatur, quamque illuſtres in eo equites iam tum fuerant. Nam ex equo illo Troiano tot egregios viros, ducesque, virtutibus, belloque inſignes, vix credo aliquãdo exceſſiſſe. Fredericus ſiquidem Fregoſus (vt ſcitis) Archiepiſcopus Salernitanus inauguratus eſt: Comes Ludouicus, Baioſenſis: Octauianus verò Dux Genuenſis creatus: Bibiena, Cardinalis ſanctæ Mariæ in portico: Petrus Bembus, Leonis Papæ Symmiſta: Iulianus & Dux Nemoroſenſis factus eſt, & alijs illis honoribus affectus, quibus hodiè eſt inſignis: Franceſcomaria Rouerenſis Romæ præfectus conſtitutus eſt, deinde Vrbini Dux: quanquam non tam id ei, quàm illi familiæ honorificum puto, in qua ille altus atque educatus, tantis virtutibus cumulatus eſt, quas quidem omnes ab illo tam nobili ſodalitio, atque communione profectas exiſtimo. Ea itaque ſiue ſors, ſiue vis aliqua cœleſtis, quæ Vrbino principes tam eximios hactenus elargita eſt, eandem (vtì mihi videtur) etiam adhuc virtutem retinet. Neque deſperandum puto, quin fortunam adeo ſemper propitiam vrbs illa habitura ſit, vt vtrique & domo & Reipublicæ fœlicitatis in poſterum magna ſit acceſſio atque incrementum. Huius rei præclarum ſanè vel illud teſtimonium eſt, quod Aleonora Gonzaga noua Duciſſa diuinitùs quaſi cœlo elapſa videtur. Nam ſi in aliqua vnquàm muliere ſapientia, venuſtas, pulchritudo, ingenij acumen, humanitas, cæteræque ſimul virtutes connexæ fuerint: in ea certè adeo conſpirare videntur, & tanquam catena aliqua colligatæ, vt vnumquemq; illius geſtũ actionemque

nemque iſtæ ſimul omnes effingere, atque exornare videantur. Pergamus itaque de Curiali noſtro dicere, nec illud dubitemus, quin alij poſthac hodiernis Vrbinatis Aulæ exemplis ita vtentur, quemadmodum nos in iſto tempore anterioribus illius teſtimonijs vtimur.

Communis iam iſta omnium opinio fuit (vti facetè Gaſparus ſolitus eſt dicere) poſt ſuperioris diei ſermonem, Octauianum haud ferè vſquam apparuiſſe, ſed omne illud tempus in acerrima atq; attentiſſima cogitatione poſuiſſe. Cùm itaq; omnes hora conſueta ad Duciſſam aduenirent, Octauianum omnes ſedulò exquirunt, quem cùm aliquandiu inuenire non poſſent, nobiles viri fœminæque ſaltationi, reliquiſque iocis ſeſe componunt, nihil eo veſpere de Curiali actum fore exiſtimantes. Cùm igitur vnumquemque ſuum iam ſtudium ſollicitum teneret, inexpectatò Octauianus ingreditur, & poſtquam Cæſarem & Gaſparum ſaltantes animaduertiſſet, officioſè Duciſſam ſalutauit: & hic ſubridens, credideram (inquit) fore, vt Gaſparum iam denuò mulieres conuitijs laceſſentem audirem. Sed cùm illum videam cum vna tripudiantem, inducias ſpero cum omnibus feciſſe: ita controuerſias noſtras, aut potius de viro Curiali diſceptationes intercidiſſe gaudeo. Nihil eſt cur intercidiſſe putes (inquit Duciſſa:) nam tu etſi mulieribus ſis acerbior, ego tamen viris inimica non ſum, neque proinde pati poſſum Curialem veſtrum illo honore atque apparatu ſpoliari, quem tu illi heſterna nocte pollicebaris.

Hæc cùm primùm dixiſſet, deſitum eſt diutiùs ſaltare, omnibus deinde imperatur, vt ſolito more locum capeſſant, cumquè iam omnes in ſumma expectatione eſſent, in hæc verba præfatur Octauianus. Cùm alia nonnulla præter ea quæ iam dicta ſunt (illuſtriſſima princeps) in noſtro Curiali deſiderauerim, promiſſo quodam obligari videor, aliquid vt vltrà adijciam. Id ego quoad potero præſtabo, non quod omnia quæ dicenda ſunt, recenſere me poſſe exiſtimem, ſed vt heſternam illam ſuſpitionem faciliùs diluam atque anteuertam: me nimirum Curiali viro aliquid poſſe adiici dixiſſe, non quod ita eſſet, ſed vt maiorem de eo omnibus opinionem afferrem. Aulicæ verò fœminæ laudes quoquo

modo

modo imminuerem. Ego itaque vt me huic horæ (quæ ſerior paulo eſt) accommodem, diſſeram breuiùs: & vt illa, quæ ab iſtis nobilibus iamdudum dicta ſunt (quæ valdè mihi arrident) ijſdem veſtigijs inſequar: Sic equidem ſentio, eorum quæ bona dicimus, quædam ſimplicitèr & ſua natura talia eſſe, vt temperantia, fortitudo, ſanitas, ea poſtremò omnia, quę mentes noſtras pacatas & tranquillas reddunt: Alia verò reſpectu quodam & relatione ad aliud quippiam adhibita, & finis gratia cui deſtinantur, vt leges, beneficia, diuitiæ, & eius generis infinita. Curialem itaquè (ſi ita vndiquè abſolutus fuerit, vti à Comite & Frederico deſcribitur) virum bonum & laude dignum arbitror, non ſimplicitèr tamen & per ſe, ſed propter finem ad quem actiones vniuerſas dirigit. Nam ſi proſapiæ celebritatem, dignitatem, vrbanitatem, reliquaquè tam liberalia exercitia ſui ſolius cauſa expetat, nec eorum fructus ad alia propagetur: nulla ratio eſt, cur tantum ſtudij atque induſtriæ imperfectæ curialitatis cõſecutione impendamus: immo nonnulla eidem iudicijs noſtris attributa, ſcilicet ſaltatio, feſtiuitates, cantus, ioci, futilia omninò eſſent atque inania, & in tãto viro, vituperio fortaſſè quàm laude digniora. Quorſum enim iſti tam curioſi ornatus? quò tripudia, quò tendunt choreæ? niſi vt cum mulieribus (etſi alij fortaſsè aliter ſentiant) liberiùs verſemur: quæ & animos effœminatos, & iuuentutem luxu & laſciuia defluentem reddunt. Vnde Italia in tantam ignominiæ turpitudinem nuper ſublapſa eſt, nemo vt iam pro patria ſanguinem effundere, nedum ſemet periculis obijcere audeat. Alia certè innumerabilia ſunt, quæ pace belloquè multò ſunt vtiliora, quàm iſta tam mollis Curialitatis ratio. Verùm ſi omnia illius officia atq; actiones bonum finem ſpectauerint, non eſt dubium, nõ modo animis nuſquam officere, ſed ſumma cum omnium commendatione prodeſſe. Hæc itaque perfecti Curialis meta, hic terminus eſt (de quibus nulla adhuc mentio incidit) ita in principis animum virtutibus ac benemeritis influere, liberè vt ei liceat, vbi volet cum eo conuenire atquè colloqui: quod dum facit, veritatem illi in omni re neceſſaria intimidè ſignificabit, nec periculum aliquod veritus, nec illius iracundiam: cumquè illum indecorè aliquid moliẽtem viderit, liberè

Omnis Curialitas alio referenda.

liberè contradicat: tanta tamen humanitate tantoquè officij cultu, vt vel ipſa gratia (qua cum eo eſt) ab omni conatu nefario eundem deflectat, & ad virtutis tramitem facillimè deducat. Ita ille ſi eo ingenij acumine, ſuauitate, prudentia, cognitione ſit (qua eſt ab iſtis hominibus nobis expoſitus) nullo negotio principi perſuadebit, iuſtitia, liberalitas, magnanimitas, reliquæquè virtutes bono principi quàm benè conueniant: vitia verò ijs contraria, quàm turpia & ignominioſa ſint, quantumquè ab homine liberali abhorreant. Quocirca muſica, ioci, oblectamenta Curialitatis tantummodo flores ſunt: principem verò ad virtutem incitare eundem ab erroribus teterrimis reuocare, illi demum veriſſimi illius fructus videri ſolent. Et quoniam bene agendi laus, duabus potiſſimum rebus continetur, quarum altera in finis electione conſiſtit, altera in illis, quæ ad finem ſunt deſtinata: quiſquis operam dederit, vt princeps nec aſſentatoribus, nec maledicis, nec vanis hominibus auſcultet, ijſdemuè circumueniatur, ſed probos ſemper à malis & impuris diſcernat ac diſcriminet: ille meherculè finem longè præſtantiſſimum propoſitum habet. Illæ verò virtutes, quæ Curiali noſtro à nobis ſunt attributæ, optima iſtius rei ſubſidia atque adiumenta eſſe poſſunt. Omnium enim vitiorum (quæ hodiè ſunt principibus vſitata) teterrima ſunt, ignorantia, & philautia, quorum fons & origo mendacium eſt, id eſt vanitas dijs hominibuſque exoſa: qua magnis viris nulla capitalior peſtis eſſe poteſt. Quoniam eorum ſumma plerunque penuria laborant, quorum maximam copiam haberent, id eſt hominum integrorum, qui veritatem ſemper illis probitatemque inculcantes, vero amicorum officio fungantur. Inimici enim amore atque beneuolentia (quæ nulla in eis eſt) impelli non poſſunt, vt iſta faciunt, cùm omnia illorum facinora, ſummæ illis voluptati ſint, quæ ſi non eſſent, ſupplicij metu reprehendere non auderent. Quod ſi qui illis amiciores ſint, liberum ad eos aditum atque ingreſſum non habent, & de eorum perindè ac priuatorum erroribus dicere extimeſcunt: nonnunquam verò, vt chari atque intimi putentur, ſpreta amicitiæ lege, illis rebus liberè aſſẽtiuntur, quibus illi delectantur, etiamſi fuerint turpiſſimæ. Ita ex amicis paulatim aſſentatores fiunt, &

Vanitatis incommoda.

vt lucrum aliquod ex iſta familiaritate ferant, id vnum deſiderant, ſemper vt placeant: cui auxiliaria quædam mendacia adiungunt, quæ rerum omnium ſui præſertim ipſius inſcitiam atque ignorantiam ingenerant. Summa iſtæc maximeque omnium infeſta vanitas eſt, quæ illas menti ſtultiſſimæ tenebras offundit, vt ipſa de ſe intrinſecus craſſiſſimè mentiatur. Hinc illud eſt, quod nihil magnates viri intelligant, quia in ſumma rerum licentia (quam ſecum vna poteſtas affert) temulenti, in voluptatibus & delicijs immerſi, in omni denique cauſa deuij, ſupini, hallucinantes videantur. Quorum iudicium cum perpetuis obſequijs & veneratione præſtringatur, cùm, nemo reprehendat, nemo contradicat: in eam rerum omnium obliuionem atque ignorantiam prolabuntur, vt nihil officij, nihil opis, nihil conſilij admittant. Hi cùm facillimā regnandi imperandiq; ratione exiſtimēt, nec in eo vel artis, vel literarum ſubſidia requirāt, ſolam vim amplectuntur, eamque quam nacti ſunt potentiam, confidentius retinent: eam demum fœlicitatem exiſtimantes: *Quicquid libet, licet.* Iuſtitiam itaq; & rationem apertè nonnulli deteſtantur, quoniam libertati ſuæ frœnos ex illis iniectos putant, nec ſatis ſinceram voluptatem, nec ſatis ſolidum imperium arbitrantur, quod rationis & honeſti limitibus coercetur. Illa enim apud eos opinio inueterata confirmatur, verè dominum non eſſe, qui alterius cuiuſcunque præſcriptis obtemperat. Iſtis principijs deuoti atque conſecrati, & ſui amore iam penitùs deflagrantes, animi ſtatim ſuperbiam, vultuſq; nubeculam induunt, veſtes addunt lautiſſimas, aurum, gemmas, monilia, deinde rarò in publicum prodeuntes, authoritate, exiſtimationeque apud vulgus ex eo maiore ſe fore ſperant: immo tanquam mortales dij adorari volunt: cùm interim Coloſſis illis perſimiles mihi videri ſolēt, in ſuperiori anno in Agonis profeſto die Romæ ſurſum deorſùm ferebantur. Qui cùm hominibus equiſq; ingētibus exteriùs ſimiles eſſēt, intùs ſtipa, ſcruto, & lacinijs turgeſcebant. Coloſſis tamen in eo deteriores ſunt, quod illi ſuo pondere atq; vi erecti conſiſtant: hi adeo iniquis ponderibus examinantur, vt nec rectæ rationis lineis, nec fundamentis æqualibus conſiſtentes, ſua ſe grauitate obruant, & ex alio in alium indies errorē incurrant. Nam inſcitia falſaq; opinione impliciti,

Epicurea felicitas viuere vt velis.

Coloſſi ingentes ſtatuæ.

impliciti, dum ſe falli non poſſe ſuſpicantur, dum potentiam ſuam ſapientia quæſitam credunt eò demum inſaniæ redeunt, vt in aliorum poſſeſſiones præcipitanter irruant, vimque pro voluntate, voluntatem pro ratione habeant. Iſtis ſi bene conſultum eſſet, (quod illi ferre non poſſunt) ſi omnia diligenter cum prudentia perpederent, regnandi potius cupiditatem abijcerent, quàm regnum appeterent. Satis enim perſpicerent, quàm plenum periculi & dedecoris eſſet, tum imperare, cùm populus ſuo principe multò eſſet ſapientior. In muſicis, in ſaltatione, in equitando, parum ſcire nemini nocet: qui tamen imperitior eſt verecundia impeditur, ne iſtorũ aliquid faciat. Verùm in Repub. adminiſtrãda quis imprudentior fuerit, omnia rerum diſcrimina, mors, ruinæ, incendia, vaſtitates, omnes denique peſtes, & rerumpub. vlcera erumpunt: & multi tamen principes, in ſumma rerum ignorantia, ad regnorum gubernacula audaciſſimè accedunt, clauumquè non coram paucis tenent, ſed aſpiciente toto terrarum orbe: adeo enim alti & conſpicui ſedent, vt eorũ non modo ſcelera, & flagitia, ſed minimi etiam errores obſeruentur. Cimonem ſiquidẽ memorię proditum eſt malè audiſſe quòd vinum diligeret, Scipionẽ quia ſomnum, Lucullum quia epulas: ſed vtinam per deos noſtrorum temporum principes, cùm quid peccatũ eſt, illud ipſum tot tantiſq; virtutibus expiarent, vt illi olim antiquiſſimi, qui ſicubi erraſſent, dignis quibuſdam viris nunc monentibus, nunc hortantibus nuſquã defuerunt: immo verò ſumma cũ induſtria ad aliorum arbitrium, ſuam vitam atq; mores effinxerunt: vt Epaminondas, Liſiæ Pythagorei: Ageſilaus, Xenophõtis: Scipio deniq; Panætij: atq; alij innumerabiles. Verũ ſi ad noſtros fortè principes, ſeuerus aliquis philoſophus, aut alius quiſpiam accederet, qui apertè ſine aliquo artificio tremẽdam veræ virtutis maieſtatem illis oſtenderet, boniq; principis officium atq; mores deſcriberet, non dubito quin ab eo, primo aſpectu abhorrerent, quin cane peius, & angue oderint, quin omnibus deridendum proponerent. Cùm igitur iſtius ſeculi principes, malis cõſuetudinibus, ignorantiæ, philautia ſic delirauerint, veritatem virtutemq; vt amplecti facilè non poſſint, cùm homines vaniſſimi atq; aſſẽtatores, iniquiſſimis rationibus eorum beneuolentiam, familiarita-

temquè aucupentur. Præclarè Curialis noſtèr fecerit, ſi ea, qua eſt prudentia, regis ad ſe animum ſic allici at, liberè vt illi ſine moleſtia, ſine faſtidio de rebus quibuſcunque cum eo conuenire & colloqui liceat. Quod quidem facillimè efficiet, ſi talis re ipſa fuerit, qualis eſt à Comite & Frederico deſcriptus, minimoque negotio in veri inueſtigatione ſemper cum eo verſabitur: in cuius animum bonitatis naturam paulatim infundet, continentiam edocebit, magnanimitatem, iuſtitiam, temperantiam, virtutumque omnium dulcem iucunditatem inſtituet. Qui cùm ſemel deguſtauerit, quantum ſuauitatis ſub parua illa vitiorum profligandorum amaritudine lateat, (quæ nunquam diſpendio, dolore, ignominia vacant): tum illum ſummorum imperatorum exemplis confirmabit, quibus ſtatuæ nunc æneæ, nunc marmoriæ, nunc aureæ, in locis publicis ſunt poſitæ, vt & illis ad æternitatẽ valeant, & alijs ad virtutis calcar atq; incitationem, qui honeſta quadam æmulatione permoti, eadem laudis & glorię trophæa inſectentur. Ita aſpera virtutis via, & frondium integumentis, & florum ſuauitate emollienda eſt: præſertim ſi ſumma ſit imbecillitas eodem contendentis. Iſtis accedant aliquando muſica, nonnunquam arma, & equi, quandoque carmina, & inuenta amatoria, nihil deniquè omittatur, ex quo honeſtam voluptatem percipere poſſit: ſemper cum iſtis ludicris boni aliquid, & ſalutaris fallaciæ immiſcens: vt medici acuti, qui cum teneris infantibus amarum aliquid miniſtrant, vaſis ſemper orificium, dulcedine quadam perfundunt. Curialis itaque ſi in omni loco, tempore, atque exercitio voluptatis inuolucra in iſtum finem accommodet, facilè quidẽ propoſito tam honeſtè optato potietur, maioremq; ex eo quàm ex alia re quauis laudem atque remunerationẽ promerebitur: quoniam in tota hac rerũ vniuerſitate bono principe nihil melius, flagitioſo verò nihil inutilius. Nulla itaq; pœna, nullus cruciatus, Aulicis illis ſatis magnus eſt, qui honeſtis, iucundiſq; conſuetudinibus tanquã velo aliquo vtuntur, quo principem occultè corruptum, ad vitia & improbitatẽ ſeducant cùm ſe illi iſtis modis ſemel inſinuauerint. Illi enim non vnicũ vaſculum ex quo tantũ vnus, ſed ipſum fontem ex quo omnes bibunt, veneno inficiunt. Hìc quaſi nihil præterea dicendũ eſſet, tacuit paulum

Virtus ſuauiter docenda.

paulum Octauianus. Verùm Gaſparus, non video (inquit) quomodo iſtam animi bonitatem, continentiam, reliquaſquè virtutes, quas Curiali docendas præſcribis, ediſcere aliquando poſſimus: ego illas diuinitùs vel à natura, vel à deo aliquo conceſſas arbitror. Nemo enim adeo intemperatus & iniuſtus, adeo improbus, & flagitioſus eſt, quin ſi ab eo quæratur, talem ſe eſſe denegabit: omnes contra iuſti, continentes, probi haberi volunt: quod ita non eſſet, ſi virtus diſci poſſet. Nihil enim eſt cur pudeat id neſcire, quod nunquam ediſcere ſtuduiſti: ſed turpe fœdumque ducitur eo carere, quod natura plerunque elargitur. Vnuſquiſque proindè naturalia tam animi quam corporis vitia, ſummo ſtudio ab oculis remouet: vt in cœcis, claudis, incuruis, reliquiſquè natura malè inſignitis, licet cernere. Nam ea etſi naturæ errori aſcribi poſſint, vnuſquiſque tamen eadem videri non vult: quoniam quaſi ſignum aliquod, & occultum ipſius teſtimonium videtur, aut imperfecti animi, aut deprauatæ voluntatis. Iſtam certè ſententiam, Epimethei fabula confirmat, qui cùm naturæ dotes diſtribueret, homines earundem cæteris omnibus animantibus indigentiores reliquit: vnde artificioſam illam ſapientiam, qua victum homines, cultumque acquirunt, à Minerua & Vulcano furtim Prometheus abſtuliſſe dicitur. Neq; tamen politicam illam prudentiam habebant, qua ſe in vnum locum congregatos mœnibus atque ciuitatibus continerent: quoniam eandem Iupiter alta turre repoſitam, firmiſſimis excubijs cuſtodiuit, quæ Prometheo tantum terroris iniecerũt, vt propiùs accedere non auderet. Iupiter tandem hominum miſertus, qui moralis virtutis defectu cõuenire nõ poſſent, ſed per agros diſperſi, ferarũ immanitati expoſiti erant, Mercuriũ in terras cum iuſtitia atq; verecundia legauit, vt iſtis duabus & ciuitates exornaret, & ciues in vnum cogeret. Neque verò iſtas ille tanquam artes, mortalibus conceſſit, in quibus vnius ſcientia (vtpote medicina) multorum inſcitię medetur, ſed vnicuiq; ſeorſim ſine diſcrimine infudit: lege etiã cauit, vt qui nihil iuſtitiæ, nihil pudoris haberent, tanquam capitales Reipub: peſtes, morte præciderentur. Iſtæ igitur virtutes naturaliter hominibus ſunt inditæ & infuſæ, nullis præceptis, nullis inſtitutis, nulla ſcientia perdiſcendæ. Arridens

Epimethei fabula.

hic leuiter Octauianus,tunc(inquit)Gaſpare,homines tam infœlice & peruerſo iudicio natos putas, vt cum arte atque induſtria, vrſorum, Leonum, Luporum feritatem manſuefecerint,cùm volucres natura vagas,atq; celeres,huc,illuc, quoquo velint,circumuolitare faciant, cùm eas è ſyluis atque libertate,in laqueos & ſeruitutem cùm velint alliciant, eodem artificio ſibi ipſis prodeſſe,animoſq; perfectiores facere non poſſe exiſtimas? Hoc perinde eſſet,ac ſi medici leuiſſimos vnguium ac gingiuarũ dolores ſumma ſolertia curarẽt, febres interim,peluritides, aliaſq; ægritudines truculentiſſimas contemnerent.Quod quantum cũ ratione diſſideat,quiuis apertè viderit.Ego ſanè morales virtutes omnino à natura datas non opinor: nihil enim ſubitò in contrariam naturam degenerat. Nam lapidem etſi millies ſurſum ſumma vi proieceris,nuſquàm efficies,vt ſurſum ex ſe tẽdat: ita virtutes iſtæ, ſi nobis ſic eſſent naturales, vti lapidi ſua grauitas,nunquàm herclè vitijs aſſueſcere poſſemus. Ne vitia quidem ipſa ſunt iſto modo naturalia,quę ſi eſſent,virtutibus nunquam liceret imbui: tum in eo permagni errores eſſẽt, ſi propter ea mala plecteremur,quæ natura nobis ſine noſtra culpa cumulaui:peccarent etiam leges,quæ præterita corrigere non debent(cùm facta,infecta eſſe non poſſint) ſed futura potius proſpicere, vt nec in poſterũ delinquatur, nec malo delinquentis exemplo, alij inquinentur. Sed ita virtutes atq; vitia quodammodo diſcuntur, quoniam ad vtraq; aptos natura nos procreauit, vtriuſq; deinde conſuetudine habitus in nobis acquiritur, ſecundum quem quoties operamur, vel ſtudioſi ſumus,vel vitioſi. In ijs, quæ nobis ſunt naturalia non eſt ita.Primùm enim in nobis eſt facere, deindè ea facimus,vt in ſenſibus:audire enim,videre,ſentire priùs poſſumus,quàm audiamus, videamus, aut ſentiamus. Hæc fortaſſe poſteà diſciplina cultiora in nobis atq; ornatiora redduntur. Vndè pedagogi quicunque approbati & periti ſunt,non literis ſolùm pueros ſed decenti quadam actione, loqui, edere,bibere,mouere inſtituunt.

Ariſtotelis Ethicis.

Quocirca in virtutibus quemadmodum etiam in artibus magiſtro aliquo opus eſt, qui erudiendo, hortandoquè ad morales virtutes nos excitet (quarum ſemina in animis noſtris incluſa & ſepulta habemus) deindè

indè quasi frugi agricola, eadem excolat, vias quasdam eisdem patefaciat, spinas loliumque libidinum nostrarum radicitùs euellat, quæ animos nostros ita sæpè obscurant, atque suffocant, vt nec flores illos nec fructus fœlices producere possint, qui soli in mentibus nostris pullulare debent. Atque ista quidem ratione iustitia nobis atque verecundia naturaliter insunt, quas tu Iouem ais ex æquo in terras omnibus immisisse. Verùm quemadmodum corpus quantumuis robustissimum, si absque oculis hùc illùc moueatur, labi necesse est, atq; decidere: ita virtutes istæ, quarum facultates atq; igniculos in animis nostris habemus, nisi disciplina adiuuetur, in nihilum plerunq; recidunt. Nam si earum actionibus vti velimus, si perfectum habitum consequi, sola natura non sufficiet, sed rationis & iudicij subsidia adiungenda sunt, è quibus & lumen aliquod in animo appareat, & ignorantiæ vela (quæ errorum mater est) penitùs detrahantur. Nam si boni & mali natura penitùs nobis perspecta esset, bonũ semper eligendum, malum repudiandum putaremus. Virtutem itaq; prudentiam quandam & quasi boni electionem, vitiũ verò imprudentiam, ignorantiam deprauatum iudicium licet appellare. Homines enim malum non eligunt, quòd malum esse opinentur, sed falsa bonitatis specie atq; effigie decepti. Multi tamen sunt (inquit Gasparus) qui cùm satis sciant, malum nihilominùs agunt, præsentem voluptatem, futuris supplicijs præponderantes: vt latrones, homicidæ, sicarij, & id genus nepotes alij. Vera quidẽ voluptas (inquit Octauianus) semper bona est, & verus contra dolor perpetuò malus: sed illi valdè cœcutiunt atq; delirant, dum inanes voluptates, pro synceris insectantur, & verissimos dolores pro fictitijs refugiunt. Vndè ex adulterina quadam iucunditate, in infestissimas acerbitates prolabuntur. Ars itaq; illa quæ verum à falso discernere facit, ediscipoterit. Ea verò virtus quæ illud quod re vera bonum est, ab eo discriminat, quod specie tantummodò tale est, verissima scientia appellari poterit: cùm ignorantiam propellat, quę (vt modò dictum est) errorum omnium origo est. Hic Petrus Bembus, nescio (inquit) Octauiane, quomodò tibi Gasparus concedat, flagitia ab ignoratione profluere, sciẽtesq; nos & prudẽtes nõ peccare, in vera fictaq; voluptate & dolore decipi. Incõtinẽtes siquidem

Vitium occultũ non est occulta impotentia Arist.

quidem recta ratione indicant, nusq; ignorãt, alio libidinem alio officium impellere, sed summo impetu reluctantes, appetitum rationi opponunt. Vndè acerrimæ illæ voluptatum, dolorumquè cum iudicio contentiones exoriuntur, denique ratio auidissimis desiderijs quasi vento & marinis tẽpestatibus concussa, relicto clauo atque anchora, fortunæ se & periculorum incertitudini committit. Incontinentes igitur suspenso & hæsitanti animo labuntur & (vt dici solet) vis trahit inuitos. Quod ita non esset, nisi certò cognoscerent malum id esse quod agunt: spreta enim & contempta ratione, præcipites appetitui se traderent, iamq; non incontinentes, sed (quod multò est deterius) intemperãtes essent. Incontinentia enim quasi mancum est, & diminutum quoddam vitium, quoniam rationis aliquid admissum habet. Cõtinentia verò virtus imperfecta, quoniàm perturbatione aliqua tanquam procellis agitatur. Quocirca incontinentiæ erroros (vti mihi videtur) ab ignoratione proficisci dici nõ possunt, aut eos falli, & proindè minus peccare: cùm nihil certiùs sciant, quàm seipsos grauiter delinquere. Tum Octauianus satis meherculè artificiosum (Bembe) argumentum, sed vide ne specie, quàm re ipsa melius. Nam incontinentes etsi in summa ambiguitate & sollicitudine peccent, ratioquè in ijs impotentiùs contra libidines digladietur, deniq; vitia omnia mala esse cognoscant: scientia tamen illorũ inuolucris quibusdam obtegitur, nec ita (vt est necesse) exactè intelligunt, in ijs q; leuis potiùs opinio, quàm certa cognitio videtur, quoties in illis ratio affectionibus turpiter cõcedit. Hìc si vera scientia inesset, nihil sceleris, nihil peccati foret. Nam quoties appetitus iudicium vincit, inscitiæ semper ministerio adiuuatur. Neq; sanè cognitio perfecta, ab affectione (quæ corporis magis quam animi est) superari potest: quę si rationem audiret, virtus esset, sin repudiauerit, in vitium degenerat. Sed ea rationis semper vis est, vt sensus nostros mirificè penetrans, ferè obtemperantes faciat, ne ignorãtia aliquando in suas possessiones irrepat: vt etiamsi spiritus, ossa, nerui rationem in se non habeant, in omni tamen animi permotione, in qua imaginatio seipsam erigit, & spiritibus quasi frænos quosdam remittit, omnia confestim membra in promptu sunt, pedes vt eant, manus vt apprehendãt,

reliqua

reliqua vniuersa vt faciant, quicquid mens præceperit. Hæc in illis manifestè perspiciuntur, qui nauseantem aliquem cibum & fastidiosum comedunt ita delicatè conditum, vt gustui iucundissimus videatur: eundem cum qualis sit postea intelligant, non solùm cum dolore & fastidio ab eo abhorrent, sed animo cum corpore è uestigio conspirante,, illum continuò euomunt & ejciunt: Hic cum plura dicturus Octauianus videretur, interrupit illius orationem Iulianus, & ego te (inquit) Octauiane (nisi malè intellexerim) continentiam virtutem quandam imperfectiorem dixisse memini, quoniam perturbationibus vndiquè septa, atque obsessa est. Quod si ita sit, si acerrimis in animis nostris iudicij cum appetitu concertatio sit, virtus illa que post tot pugnas, tantasquè tempestates rationi victoriam reportat iure optimo perfectior videtur, quam illa, cui nulla vis appetitus, nulla desiderij auiditas, nulla libidinis flamma resistit. Animus etiam ille in quo inhæret, non tam virtutis amore à vitijs abstinet, quàm quia nullis voluntatis illecebris impellitur. Vtrum obsecro (inquit Octauianus) imperatorem magis strenuum diceres, illumne qui se suaquè omnia aperta pugna periclitatur, & hostem tamẽ superat, an eum, qui virtute atq; scientia ita paulatìm omnes illius neruos præcidit, vt cum eo periculosè confligere non possit? Laudabilior certè est (inquit Iulianus) quisquis maiore securitate vicerit, dum ista victoria, ex aduersariorum tarditate atque inertia non profluxerint. Placet herclè iudicium (inquit Octauianus:) nam ea continentiæ ratio est, vt illi imperatori persimilis sit, qui cum inimicis virilitèr dimicat, eosdem quantumcunque validos & instructos profligat, tamen non sine aliqua nota atque periculo. Temperantia verò ab omni molestia immunis atque libera, cum eo conferenda est, qui sine sudore atque sanguine triumphat. Omnes enim libidinis igniculos in suo regno non solùm mitigauit, sed penitus etiam extinxit: vt princeps vsu rerum sapiens, cùm bellum ciuile increbuerit, omne malum intestinum dissipat, atque dissoluit, sceptrumq; rationis imperio cõmittit. Ita virtus istæc mẽtem subitò non distrahit, sed tempestiuè placabili quadam suasione ad honestatẽ allicit, quietam & securam reddit ex omni parte, æquabilem & temperatam: nullum in ea dis-

Continentiæ temperantiæ comparatio.

 sidium,

fidium,nulla contentio,nihil impatiens,omnia libera,pacata,tranquilla,omnia rationis monitui obſequentia, vt agni tenerrimi,qui matrem ad latus quoquò eat inſequũtur.Hæc itaque virtus omnium longè perfectiſſima,plus quàm cæteræ omnes principem exornat,cùm ex alijs pluribus enaſcatur.Neſcio profectò(inquit Cæſar)num principibus conueniant virtutes illæ,quæ ab iſta temperantia profluunt, cùm affectionibus animum liberent,ſed Monacho aut Heremita quopiã nõ indignas putarem. Gubernatores enim cùm animoſi,liberales,magnifici fuerint,ſi iram,odiũ,beneuolentiã, indignitatem nõ oſtendant,nõ video qua authoritate,apud plebẽ,militeſq; exiſtant. Non dico tẽperantiam (inquit Octauianus)omnes funditùs ex animo affectiones, radicituſque euellere(neque enim hoc vtile eſſet, cùm aliquid in eis boni inſit)ſed tumultuãtes tantummodò turpeſquè perturbationes rationi ſubijcere. Quodſi vt omnem animo moleſtiã exueremus,omnes etiam affectiones abijceremus, perindè eſſet,ac ſi publico edicto vinum interdiceretur, ne fortè in vinolentiã & ebrietatem incidamus, neuè aliquando curramus,quoniam aliquando currentes corruimus. Equorum domitores intuemini,num illi equũ à curſu atquè ſaltu deterreãt,an id potius tẽpeſtiuè ad Equiſonis arbitriũ fieri velint.Affectiones itaq; temperãtia limatæ virtuti ſuffragãtur. Nam & ira fortitudinis coticula eſt,& odium improborum, iuſtitiæ deſiderium eſt, idemquè in reliquis contingit: ita ſi omnes è medio tollerentur, imbecillem & vacillantem rationem relinquerent: tanquám nautam qui ventis deſtitutus, ſumma tranquillitate nauigare non poteſt. Noli itaque mirari (Cæſar) ſi è temperantia nonnullas virtutes enatas dixerim. Nam cùm iſtum vndiquè concentum pluſquàm muſicum animus habeat, veram facilè fortitudinem induit, quæ illum & omnibus periculis liberat,& ſupra iſtam mortalitatem intrepidum, & animi paſſionibus inconcuſſum facit.Accedit eodem iuſtitia tanquàm virgo incorrupta,eademq; modeſtiæ amica,bonitatis mater, virtutum regina,quæ omnia agenda præcipit,fugienda declinat, omnium reliquarum actiones,quaſi ſua fabrica perficit.Eam quicunq; habet,non ſibi ſolùm,ſed etiam vniuerſis prodeſt, verum vt videatur, antiquum illud, ipſum Iouem ſinè

illa

illa regnare non potuisse. Accedit etiam magnanimitas, quæ omnia reliquis in rebus mediocria, maiora efficit: verum ipse per se nusquam solet consistere, cũ qui alias virtutes non habeat, verè magnanimus esse non possit. Huius moderatrix prudentia est, quæ in boni electione consistit. In ista tam fœlici atque aurea catena, liberalitas, magnificentia, veri honoris cupiditas, mansuetudo, comitas, affabilitas, multæque aliæ (quarum nunc non est narrandi locus) suauissimè coniunguntur. Verùm si illis vestigijs Curialis noster insistet, quæ nos illi iam antea proposuimus, istas facilè omnes in principis sui animo defixas atque inhærentes reperiet, quę illos flores, fructusq; proferent, vt nullis hortis, nullis viridarijs similes inueniantur: ipse vero sibi ipsi magnoperè in hoc vno satisfaciat, cum se meminerit, non huiusmodi fortunæ ludibria dedisse, qualia alij homines leuissimi dare solent, non aurea atque argentea vasa, non vestes, non monilia, non eius generis alia (quibus & ille indiget, qui dedit, & ille abundat qui accepit) sed illum virtutem, qua nihil hominum generi diuinius contigit: nimirum rectam gubernandi, imperandique rationem quæ & sola homines beare potest & aureum illud denuò sæculum reducere, quod olim (ferunt) regnante Saturno in terris fuisse.

Hìc cum paulum Octauianus quasi respiraturus consisteret, quam obsecro (inquit Gasparus) fœliciſſimam gubernandi rationem existimas? Quænam illa est, quæ ad auream illam (quam dicis) ætatem facillimè conduceret? regnum ne, an verò forma Reipublice aliqua? Ego sanè (inquit Octauianus) boni semper principis imperium reliquis omnibus anteponerẽ, quoniam naturæ videtur conuenientius & (si parua magnis licet conferre) ipsi Deo similius, qui vnus solusque gubernat omnia. Sed vt illud tam altum omittamus, in ijs omnibus, quæ humana prudentia atque industria conficiuntur (vt exercitus, naues, ædificia) vnius arbitrio, omnia commissa videmus. In corporibus verò nostris omnia membra sic reguntur, quemadmodum vni cordi videtur. Deindè peræquè mihi consentaneum videri solet, homines vnius imperio perinde teneri, atq; cætera animalia: quorum pleraq; naturæ instinctu, vni alicui obsequũtur. Ceruos intuemini, grues, aliaquè volatilia, infinita, si principem

Vnius imperium præstantissimum.

cipem ſemper aliquem non proponant, quem ſolertiſſimè inſequantur. Apes verò quaſi rationum momentis adductæ, tanta reuerentia, atque ſedulitate regem obſeruant, vt cum obſequentiſſimis totius mundi nationibus, conferendæ videantur. Quæ quidem vniuerſa iſtuc innuunt, principis vnius imperium magis eſſe ſecundùm naturam quàm Rempublicam. Hic Bembus: at contra (inquit) mihi videri ſolet. Nam cum omnes homines natura liberos procreauerit, æquum non eſt tantum illius beneficium nobis iniurioſiùs extorqueri, & vni alicui pluſquàm cæteris omnibus conferri: quod in monarchia cõtingit, quũ in ea populus ſeruituti ferè ſit obnoxius,, & contra in omni Republica bene cõſtituta præcipua libertatis cura habeatur. In iudicijs verò, atq; deliberationibus facilius vnius quàm multorũ opinio fallitur. vel amore, vel odio, vel ira, vel libidine, quæ in vno aliquo facilè incenduntur, in multos verò diſperſa citiùs langueſcunt. Illa vero volucrum, & ferarum exempla, nullo ponderе nituntur. Nam nec Cerui nec Grues, vnum eundemquè ſibi ſemper præficiunt, ſed alterna quadam viciſſitudine, iam hunc, iam illum inſequuntur: quod non tam regni, quã Reipublicæ ſpeciem in ſe habet. Nam illa demùm vera libertas eſt, cùm certis vicibus parent homines, atque imperant. Illud etiam quod de apum rege dixeras parui momenti videtur: quoniam non ſui, ſed alterius cuiuſdam generis illorum Rex eſt. Itaque qui dignum aliquem reliquis præficere velint, ex altero genere & nobiliore natura aliquem delibare oportet. Pecudes enim atque armenta, pecudi aut bruto non obtemperant, ſed paſtori aut bubulco, qui præſtantiori indole atque ingenio eſt. Iſtis ego rationibus adductus, Rempublicam regno magis expetendam dijudicare ſoleo. Ego huic opinioni tuæ (inquit Octauianus) vnico tantum argumento occurram. Tres tantummodo ſunt hominum regendorum rationes, prima monarchia ſiue regium imperium eſt, ſecunda ariſtocratia, id eſt, optimatum poteſtas, tertia, democratia, ceu popularis adminiſtratio. Eæ verò Rerumpub. labes, illa vitia, eæ corruptelæ, illæ peſtes, quibus iſtę ſunt obnoxiæ (cum ſint omninò contrariæ) iſtis nominibus deſignantur. Monarchia degenerat in tyrannidem, Ariſtocratia, in oligarchiam, id eſt, paucorum diuitũque

Rempub. ſpecies.

que potentiam, democratia, in confusam quãdam & tumultuantem totius plebis sine ordine administrationem. Harum trium tyrannis est omnium infestissimi, atque deterrima, quod infinitis rationibus licet ostendere: & proinde cõsentaneum est Monarchiam esse optimam, quoniam pessimæ est oppositа. Nam contrariorum (vt scitis) contrarij sunt effectus. Illi verò quod de libertate obieceris id respondeo, eam non esse veram libertatem, viuere vt velis: sed prò legum syncerissimarum præscripto, atque norma spiritum ducere. Neq; verò obtemperare minùs naturæ congruum, vtile, aut necessarium est, quam imperare. Immo ab ipsa natura quibusdam ista conditio imposita est, vt pareant, alijs verò vt imperent. Certum hercule est, duo esse gubernandi genera, alterum herile est, & violentum, vt domini in seruos, animi in corpus: alterum mite & placidũ, vt boni principis in ciues legum ministerio, rationis etiam in appetitũ. Vtrunquè certè vtile, quoniam & corpus animo, & appetitus rationi vt obtemperent, ab ipsa natura informata videntur. Permulti sane homines sunt, quorum omnes actiones operationesquè ad corpus tantum spectant, hi à bonis studiosisquè hominibus tantum differunt, quantum corpus ab animo, & quanquã rationis capaces sint, eam tamen facie tãtummodo, atque effigie cognoscunt, cum illum nec possideant nec fruantur. Isti naturaliter serui, atque mancipia sunt, quos si penitùs interspexeris, seruitutem illis, quàm imperium vtiliorem iudicaueris. Quomodo igitur illis imperandum est (inquit Gasparus) quos natura seruili ingenio non instituit, sed liberali, & ad virtutem propenso? Ciuili nimirũ illo, placabili, atque regio imperio respõdit Octauianus: quibus non iniquum fuerit illos magistratus delegare, ad quos natura eosdem aptos effinxerit, vt hominibus aliquando minoris prudentiæ imperent: ita tamen vt merum præcipuumquè imperium, soli principi inuiolatum reseruetur. Tu vero cùm vnius mentem, sensumquè faciliùs quàm multorum iudicium corrumpi diceres, illud etiam meminisse debueras, vnum faciliùs probum sapientemquè virum reperiri, quàm multos. Neque sanè desperandum est, principem illum vnum, bonun virum & prudentem fore, nam cùm nobili familia sit, quid in sua natura ad virtutem procliuis sit,

cliuis ſit,& eximia maiorum memoria allectus, & honeſtis ſtudijs à teneris annis educatus? & quanquàm hominis naturam non reuincat (quod tu apum exemplo vis fieri) tamen ſi liberaliter inſtructus,ſi optimis preceptis imbutus, ſi illo artificio ſuffultus fuerit,quoiſti nobiles Curialem exornarunt,ſcilicet prudentia,fortitudine temperantia, iuſtitia, liberalitate,denique ſi maieſtate,pietate,miſerecordia,non minus hominibus charus fuerit quã ipſi Deo ,(cuius beneficio iſtas tam heroicas virtutes cumulatè conſecutus eſt) non eſt dubium quin & naturæ communis limites ſuperare,& iſtam mortalitatem excedere,& inter mortales, ſemideus eſſe videatur. Deus ſane illis principibus minimè delectatur, qui eum magnitudine & potentia imitari ſtudẽt,quique ab hominibus adorari volunt (ſunt illi quidem ſuperis ridiculi)ſed ijs potiùs,qui in ſumma rerum omnium poteſtate & licentia, pietati ac ſapientiæ ſtudent: quarum ope, cùm & ſatis bene ſciant,& ſatis bene velint , tanquam miniſtri fideliſſimi,ad reliquorum vſum atque commodum, ſuas dotes atque beneficia elargiantur,quæ paulò antea ab illo ſolo acceperunt. Quem admodum itaque in illo cœleſti globo,ſol,luna, reliquaquè ſydera, tanquam in ſpeculo aliquo Dei ſimilitudinem mundo commonſtrant: ita in terris multò magis expreſſam illius effigiem,principes illi habẽt, quicunque illum ſyncerè venerantur atque amant, quique clariſſimum illud illius iuſtitiæ lumen populo exhibent,non ſine vmbra quadam ſupremæ illius rationis & cœleſtis intellectus. Cùm iſtis Deus diuinum aliquid communicare non dedignatur,iuſtitiam infundit,integritatem,æquitatem, aliaque ita ſublimia,vt à me nominari non poſſint: cùm illius mirificam deitatem illuſtriùs nobis repreſentant, quàm vel illud admirabile ſolis lumen, vel illa perpetua cœli circumgyratio, vel multiplex ille ſtellarum curſus & incredibilis operatio. Illius itaq; ſolus nutu , populus principis cuſtodiæ committitur, quo maior illius cura atque animaduerſio eſſe debet,cũ vicariam Deo operam impendat , eiquè ratio exquiſita reddenda fuerit : immo verò in omnem rem, atque actionem ita diligenter excubare debet,ita plebem ſollicitè diligere, vt illius emolumenta atque incommoda ſua exiſtimet,illius incolumitatem, vitæque conditionem proprijs

Princeps bonus Dei effigies.

prijs ſemper commodis anteponat. Principem itaque non ſolùm ipſum probum eſſe oportet, ſed reliquos etiam probos efficere, vt Architecti norma, quæ non tantùm ipſa recta eſt & æqua, ſed cætera etiam omnia rectiora, atq; planiora facit. Illud enim vel maximum boni principis argumentum eſt, cum plebs virtuti, atque bonitati incumbit. Illius enim vitæ ciuium regula atque lex eſt, ad cuius ſe mores & ingenium componunt vniuerſi. Illud interim malè cohæret, vt vel is qui in ſumma inſcitia, & ignorantia eſt, alios doceat, vel qui nullo modo aut ordine contineatur, alios officio cõtineat, aut qui ipſe in præceps ſæpius ruat, alios teneat, & ſuſtentet. Quiſquis itaque iſtæc munera ſyncerè exequi deſiderat, ſapientiæ omni induſtria inuigilet, deinde omni in re rationis leges diligentiſſimè teneat, eaſquè non chartis inſcriptas, nõ ære inſculptas: ſed animo defixas habeat, tanquam familiares quaſdam atq; intimas ſuijpſius partes, vt illam dies noctesquè omni tempore, omni etiam loco illarum perturbationum turbulentiſſimarum admoneant, quibus mentes intemperatæ exagitantur: quæ nunc quaſi alto ignorationis ſomno conſopitæ, nunc cœcis libidinibus diſtractæ, eas turbas patiuntur, quas nonnulli ſolent extimeſcere, duin per inſomnium, prodigioſa quædam, & horrenda terriculamenta perſentiunt: quorum quo maiores deſideriorum faces ſunt, eo ſemper truculentiores moleſtiarum flammæ apparent. Nam principi cum quicquid libuerit licet, periculum eſt, ne id ſemper velit, quod non debeat. Preclarum itaque Biantis illud eſt, *Magiſtratus virum indicat.* Nam vt in vaſculis rima aliqua ſit, dum vacua ſunt, haud facilè deprehenditur, cum plena ſunt ſtatim effluunt, vitiumq; indicant: ita malus animus ægritudinem vix vſq; explorat, niſi cùm in ſumma dignitate conſtitutus fuerit. Oneroſam enim imperij vim ſuſtinere non poterit, cùm ſeipſum, id eſt rationem deſerat, cùm vndique ſuperbia, ira, faſtidio, tyrannide, ambitione turgeat, cùm probos, ſapienteſq; deijciat, & iniquiſſimum quenq; efferat, cùm nullas amicitias, nullos congreſſus, nullum conſilium ferre poſſit, cùm neminem æſtimet niſi exploratores, homicidas, delatores, vt hominibus & metũ, terroremq; incutiant, & debiliores faciãt, dum inter eos factiones contentioneſq; enutriant. Vndè incommoda

Malus animus fœlicitatem ferre non poteſt.

commoda incredibilia, vastitates, ruinæ, interitus cõsequũtur, nonnunquàm etiam tyrannis ipsis timor quidam perpetuus. Nihil enim principes boni sibi ipsis solent metuere: sed ne quid mali ciuibus contingat. Tyranni etiam eos præcipuè verentur, quibus imperant. Et proinde quanto maior ciuium numerus est, quoquè illi potentiores sunt, eo timent vehementiùs, eo plures habent inimicos. Quanta quæso animi anxietate, quãto timore Clearchus ille tyrannus Ponticus in foro, theatro, in conuiuijs, lociſque publicis interfuit, cũ in cista obseratus (vti memoria proditum est) semper ferè dormiuerit? Quid de Aristodemo Argiuo dicam, qui lectulo tanquàm carcere & vinculis vsus erat? Nam intra palatium, minutissimum quoddam latibulum construxit, ab omni domus parte disiunctum, & in aëre adeo altè suspensum, vt eo sine scala ascendere non posset: ibi cum meretricula pernoctabat, cuius mater vnoquoquè vespere scalam auferebat, eãdemquè summo mane reduxit. Huic omninò contraria boni principis vita debet esse, libera, secura, non minus ciuibus, quàm sibi ipsi chara, & politicis actionibus, & contemplatiuis studijs tantum dedita, quantum multitudinis vtilitati videbitur conducere. Tum Gasparus: quàm obsecro vitam (Octauiane) principi conuenientiorem existimas, moralemne & practicam, an speculatiuam & intelligentem? Subridens hic Octauianus, tu fortasse adeo me mihi placere existimas, vt me Curialem nostrum putem, qui adeo multis scietijs ornatus, harum vnaquaquè exactissimè vti cognouerim. Reminiscere quæso multas illi virtutes ab istis dominis attributas esse, quas ego in me nunquam agnoui. Primùm itaquè in eo inuestigando demus operam: nam & in ista quæstione, & in reliquis omnibus principem bonũ spectantibus, ego illi libentissimè concesserim. Credo equidem (inquit Gasparus) aut parum tibi deesse eorum, quæ Curiali nostro sunt attributa: aut si quid absit, musicã id potius esse & saltationem, reliquaquè nullius ponderis ludicra, quàm vel principis instituendi rationem, vel veræ curialitatis formã. Non sunt herclè parui momẽti (inquit Octau.) quæcunque ad principis beneuolentiam atque gratiam cõciliandam valent:) eadem (vti iã anteà diximus) cognita atq; perspecta esse debent, priusquàm illius animo virtutem

Clearchus tyrannus.

Aristodemus.

inserere

inſerere conemur, quæ gradibus quibuſdam ediſcenda eſt, tantumque ſemper prodeſt, quantum obeſt ignorantia, quæ & vitiorum mater eſt, & ſui ipſius amorem ingenerat. Satis itaq; iampridem dixiſſe mihi videor, & plus etiam fortaſſe, quàm vobis promiſeram. Tanto tibi nos deuinctiores efficies (inquit Duciſſa) quanto tu plus quam pollicitus es, præſtiteris. Quocirca ne pigeat Gaſparo hac in re ſatisfacere: & principem tuum amabò vlteriùs inſtituas, ſi alijs præceptis indigere putes, finge te illi iam nunc eſſe chariſſimum, libereque licere, quicquid libuerit, perſuadere. Arriſit hic Octauianus, & ſi ego (inquit) principis cuiuſdam mihi ſatis iam cogniti fauorem conciliaſſem, non dubito, quin eundem, liberè loquendo quam citiſſimè amitterem, & priuſquam ille docendus erat, neceſſe eſſet me aliquid edicere. Sed quoniam veſtræ amplitudini ita placet, vt in iſta quoque re Gaſparo reſpondeam, id dico, principibus vtramque vitam eſſe neceſſariam: magis tamen contẽplatiuã, quoniam illa in duas partes diſtribuitur: quarum altera rectè cognoſcit & dijudicat, altera benè & cùm ratione illi imperat, qui loco & tempore officiosè obtemperare debet. Atq; id quidem eſt quod dux Fredericus ſolitus eſt dicere, *Illi ſemper morem geri, qui nouit imperare.* Illud vero imperare præcipuum ſemper regis munus eſt, & nonnunquam tamen dum res agantur, neceſſe eſt eos ipſos intereſſe, & oculis (vt aiunt) præſentibus negotia perluſtrare, eadem per ſeipſos nonnunquam exequi, quæ *Praxis* & actionis pars eſt. Verùm actiuæ vitæ finis atque terminus ſpeculatiua eſſe debet, vt belli pax, laborum quies atque tranquilitas. Probi itaque gubernatoris officium eſt, illis legibus atque decretis ciues inſtituere, vt in otio ſine periculo, & in pace cum dignitate poſſint viuere. Multi enim principes, multæ Reſpublicę fuerunt, quæ bello, & contentione cùm eſſent florentiſſimæ, ſublatis belli incendijs, omnem ſubitò potentiam, ſplendoremque amiſerunt: non ſecus ac ferrum, quod ſine vſu & exercitio rubigine plerunque conſumitur: cuius nulla alia ratio eſt, niſi quod recta pacis inſtituta non habeant, otijque beneficio frui non poſſint. Neq; ſanè natura videtur permiſſum, ſemper vt bella geramus, niſi pace (tanquam fine) propoſita. Etſi quorundam principum iſte animus eſt, vt nullos ſe fore arbi-

Oculus Regis inſtitiæ cuſtos

trentur, niſi finitimos, quoſq; ſubditos ſibi habeant, populiſque bellica quadã feritate enutriãt, vt alios ſpolient, alios depeculentur, nõnullos interimant, iſtiquè immanitati tanquã virtuti cuipiã mercedẽ cõſtituunt. Vnde apud Scythas conſuetudo inualuit, vt qui hoſtem aliquem non occidiſſet, ſolennibus epulis cratêra quadam vna cum ſocijs bibere prohiberetur. Alijs verò regionibus mortuorum ſepulchris tot lapides quadratos pyramidis in morem (quos obeliſcos vocant) ſolebant erigere, quot ij qui ſepulti erant, aduerſarios occidiſſent. Et hæc omnia in eum finem, vt homines ſtrenui & bellicoſi cùm fierent, alij alijs imperarent: quod infinitum in ſe aliquid habet, cùm ſemper aliquid reſtet, niſi totus terrarum orbis (quod fieri non poteſt) ſub iugum mittatur. Neque vero naturæ legibus valdè conſentaneum videtur, quæ id nôbis in alijs placere non vult, quod in nobis ipſis minimè approbamus. Populum itaque princeps bellicis rebus inſtituet, non propter dominandi libidinem, ſed vt ſe melius defendat ab ijs, qui vel ſeruitutem vel iniuriam minitantur, vel vt tyrannos exterminet, vel vt eos liberos reddat, qui ſunt iniurioſiùs tractati, vel vt eos in ſeruitutem redigat, qui ſunt natura ſerui, quos ſumma humanitate, pace, atque otio gubernabit. Huc totius imperij iura, huc iuſtitia ſpectare debet, vt viri flagitioſi pœna plectantur non odio aliquo, ſed ne mali amplius exiſtant, neuè bonis hominibus ſua turpitudine infeſtiores fiant. Iniquè enim comparatum eſſet, vt in bello, (quod ipſum per ſe malum eſt) magnifici & ſapientes habeamur: in pace verò (qua nihil melius) craſſi, ſupini, oſcitantes, adeoquè inſulſi ſimus vt tanto bono frui non poſſemus. Quemadmodum igitur in bello vtilibus, ac neceſſarijs incumbendum eſt, vt fine, id eſt, pace potiamur: ita in pace (cuius finis eſt ſecuritas) honeſtati ſtudendum, quæ vtilitatis finis videtur. Ita & ciues boni erunt, & princeps plures habebit, quos præmijs atque laude, quàm quos pœnis afficiat, & regnum vtraquè ex parte fœlix erit, dum non imperioſa gubernatio ſit, vt domini in ſeruos, ſed lenis & pacata, vt patris in liberos. Hîc Gaſparus, intelligerem (inquit) idque perlubenter, quænam illæ virtutes ſunt, quæ foris vtiles & neceſſariæ, domi verò honeſtæ videantur. Omnes mehercule (inquit

Pacis quam belli non minor cura.

Octaui-

Octauianus) bonæ sunt, omnes percommodæ, quoniam bonum finem spectant. Verùm in rebus bellicis primas partes fortitudo habet, quæ passionum imbecillitate, animum sic exonerat, vt periculum non modo non extimescere, sed contemnere etiam putetur. Eam patientia commitatur constanti quadam aduersus fortunę procellas, casusquè humanos tollerantia circumsepta. Illæ etiam virtutes, quæcunquè honestatem propositam habent, vt iustititia, continentia, temperantia, bellicis temporibus valdè conueniunt: sed paci tamen & otio magis necessariæ. Nam sic sunt hominum mores, vt cùm fortuna fœliciùs afflauerit, cùm in summa rerum securitate versetur, facilè iniusti, & temperati fiant, facilequè se voluptatibus diffluere patiantur. Quorumcunquè igitur ea conditio est, ijsdem istarum virtutum maximus vsus est. Humanus siquidem animus otio langueſcens, facillimè corrumpitur: vnde antiquum est illud sermone prouerbium, Otium seruis non cõceditur: adeo vt pyramides illæ Ægiptiæ, in nullum alium finem extructę putentur, nisi vt plebi negotium facesserent, vnicuiq; enim nostrum nihil vtilius, quàm tollerandis laboribus se assuefacere. Restant nonnullæ virtutes aliæ cũ primis vtiles: sed istæ hoc tempore sufficere mihi videntur. Nã ego si ista ratione meum principem educare atq; instituere possem, probi Curialis officium atq; finem abundè mihi viderer expressisse. Tum Gasparus, quoniam recta (inquit) educatio à te tãtoperè laudatur Octauiane, quoniam eam credis viros probos & fœlices efficere, illud valdè cognoscerem, num Curialis noster vsu, & quotidianis actionibus, principẽ sic instituet vt nihil cogitanti consuetudo vitæ optima enascatur: an potius colloquio & rationibus boni maliquè naturas patefaciet, priusquam quid expetendum, quid fugiendum ostẽdat: denique num in illius animo virtutes persuadendo, præcipiendoquè, an assuefaciendo disseminandæ sint? Tu me (inquit Octauianus) in infinitum discurrere vis: tamen ne lentiùs & inuitiùs satisfacere tibi videar, illud non grauabor adijcere. Nos quidem vti ex duabus partibus cõsistimus, anima scilicet & corpore: ita ipsa quoq; anima distributa est in rationem, & appetitum. Et quẽadmodum in vniuscuiusquè nostrum generatione, corpus anima prius est,

ita quoque irrationalis animæ facultas, rationali eſt anterior: quod licet in infãtibus cernere, qui ſtatim vt nati ſunt, iram quandam, vehementemque appetitum oſtendunt, progrediente deinde tempore ratio eluceſcit. Corporis itaque prius cura, quàm animæ habenda eſt, appetitus antea quam rationis, & corporis, tamen propter animum, & appetitus propter intellectum. Nam vt virtus contemplatiua eruditione, & doctrina: ita moralis vſu & conſuetudine perficitur. Cuius fundamenta exercitatione primum iacenda ſunt, quæ paulùm deſiderijs obſiſtat, non dum ad rationem accommodatis: eadem poſtea leuiter ad bonitatem adducat, in qua cùm aliquantulum acquieuerint, intelligentia confirmanda ſunt, qua etiam ſi lumen ſuum nouiſſimè oſtẽdat, perfectiſſimum tamen virtutis moralis vſum (quod omnium primum eſt) præſcribere videtur. Priuſquam vlteriùs progrediare (inquit Gaſparus) narra obſecro, quo pacto corpus noſtrum curandum eſt, quoniam illius ante animum, curam habendam eſſe affirmaſti. Subrideus Octauianus, ab iſtis (inquit) ſciſcitare, qui bene alti & nutriti, cuticulam ſic curant, vt obeſi & rotundi appareant; Ego verò vix bene curatus gracilis & macilentus ſum. Quanquã de eo etiam permulta dici poſſunt: nam de tempore nuptijs opportuno, de exercitijs, de educatione, ſimulatquè in lucem fuerint æditi, de totius ætatis curſu diligenter conſiderandum eſt, ſi liberos bene diſpoſitos, viuidos, atque animoſos eſſe velimus. Nihil herculè (inquit Gaſparus) mulieribus magis placeret in liberis informandis, ornandiſque, quàm illam communitatem inducere, quam Plato in ſua Republica deſiderat. De eo nondum eſt conuentum (inquit Æmilia) vt tu de integro mulieribus maledicas. Ego me illas (inquit Gaſparus) valdè laudaſſe credideram, dum eas dicerem illius conſuetudinis deſiderio teneri, quæ à philoſopho tam diuino approbatur. Arridens hic Cæſar, videamus (inquit) num in omnibus præceptis ab Octauiano traditis (ſi ſaltem omnia tradiderit) hoc vnum reponi poſſit, deinde num iſtam legem principi promulgandam, necne decernat. Pauca equidem commemoraui (inquit Octauianus) ſed (vt nunc ſunt gubernatores) ſatis multa quæ probum principem efficiant: quanquàm arctiùs & ſubtiliùs in iſta inquirenti

Corpus anima in generatione priur.

Platonicæ Reipub. communiter.

renti,permulta dicenda reſtant.Tum Duciſſa:quoniam verborum tantummodo diſpendium erit,dicito ſodès quæcunquè tibi præcipienda vlteriùs occurrunt. Multa me herculè(inquit Octauianus)præterea inſtituerem, ſi eadem ipſe cognoſcerem,primumque admonerem vt ſtatum nobilium numerum ſeligeret, qui eſſent omnium ſapientiſſimi: omnium rerum grauiſſimarum momenta cùm illis communicaret,liberè cùm eo colloquendi perſuadendiquè veniam cõcederet,facilè vt intelligerent, & quàm grata illi veritas, & quàm exoſa vanitas eſſet. Deinde plebeios aliquot in cõſilium etiam aſciſceret, qui de ciuitatis ſtatu cum nobilibus, & de communibus & de priuatis rebus conferrent.Ita ex principe tanquàm omniũ capite, & nobilibus plebeiſquè tãquã membris,vnum corpus cõſtitueretur:cuius præcipua gubernatio ad principem ſpectaret, nec omnis tamen authoritas reliquis adempta eſſet: denique ex tribus illis optimis imperandi formulis,id eſt,Monarchia, optimatum poteſtate, atque populari,iſta Reſpublica compoſita videretur,Iſtis benè poſitis initijs,ſuaderem illi inter omnia principum negotia præcipuam iuſtitiæ curam habendam,quàm vt vndiquè inuiolatam conſeruaret, viris prudentibus, & omnium longè ſpectatiſſimis magiſtratus mandandos eſſe, quorum ſapientia cùm probitate ſemper coniuncta eſſet, ne non tam ſapientia, quàm verſutia videretur. Quotieſcunque enim iſta abeſt integritas, nihil aliud leguleij & cauſidici moliuntur, niſi (vt veteratores) ſubtili quadam aſtutia, legum & iudiciorum vim infringant: quorum omnium errores, atque crimina illius ceruicibus imminent, à quo primum ſunt delegati. In iſta ſiquidem iuſtitia,omnis in Deum pietas eſt implicita: quæ cum vniuerſis hominibus vehementer excolenda ſit, principi cum primis videtur neceſſaria, qui eam pluſquàm omnia amplecti debet, & omnes ſuas actiones ad eandem dirigere. Deus ſiquidem (vt eſt apud Xenophontem)cùm ſemper diligendus ſit, tum vel maximè cùm proſpero fortunæ flatu vtimur: quia cùm reflauerit,multò ex eo confidentiùs illius opem implorare poſſe videmur. Fieri enim non poteſt,vt vel ſe,vel alios ſine Dei auxilio quiſquam contineat ac gubernet, qui res aliquando ſecundas, tanquam ſuæ voluntatis miniſtras dat, vt nos calamitati-

Principis Conſiliarij qualis.

bus liberent, nonnunquam verò aduerſas, ne proſperitatis quieti altè indormientes, vel illum ipſum obliuiſcamur, vel humanam prudentiam diuinitùs ab eo conceſſam negligamus: quæ res noſtras (ſi quid erratum ſit) ſic corrigit, vt illi ſolent qui peritè teſſeris ludunt, ſi malè iacta ſit alea. Hic illud obliuiſci non poſſum, ne princeps religionis integumentis vel ſuperſtitioſus, vel pręſtigioſus, vel vaticinijs (omnium rerum vaniſſimis) intentus ſit. Nam ſi veram pietatem cum humana ſapientia coniunxerit, non ſolum propitiam ſemper præter ſpem fortunam habebit, ſed Deum etiam pace belloquè propugnatorem. Dicerem etiam de illius in patriam atque populum amore: vt nec eos nimia ſeruitute opprimeret, ne in odium, coniurationes factioneſquè inciderent, nec nimia licentia indulgeret, ne vita libidinoſa, rapinæ, furta, homicidia, legum contemptus, ciuitatis ruina, Reipublicæ euerſio conſequerentur. Deinde qua charitate propinquos gradatim complecteretur, quomodo inter eos nunc æquabilitate vteretur, vt iuſtitia, magnificentia, nunc inæqualitate quadam prudenti, vt in pręmijs & remunerationibus, cùm vnicuique pro dignitate atque meritis tribuendum eſſet. Quæ ſi diligenter obſeruaret, non ſolùm amore illum omnes, ſed veneratione quadam afficerent: nec corporis ſui cuſtodiam extraneis opus eſſet cõmittere, cùm illum omnes in rem ſuam proprijs corporibus defenderent. Omnes enim legum authoritati religioſiſſimè obtemperarent, cùm eum ipſum legum maieſtatem venerari, earundemque cuſtodem & defenſorem intuerentur, omnes tantum in eo fiduciæ reponerent, vt ſi aliqua forte in re eorum expectationem non expleret, bono tamen conſilio factum putarent, non minus illius voluntatem, quàm leges reueriti. Vnde ita temperati ciuium animi eſſent, vt nec boni plus appeterent, quàm eſt neceſſe: nec mali in ſumma rerum penuria funditùs deperirent. Magna ſiquidem rerum externarum affluentia, magnorum ſæpenumerò calamitatum mater eſt: vt in Italia noſtra quæ & hodiè eſt, & longo iam tempore fuit exterorum dentibus prædæ atq; pabulo, dum eadem & malis inſtitutis & rerum omnium abundantia, in luxuriam atque mollitiem degenerauerit, Maior itaque ciuium multitudo, nec in ſumma copia

Vaticinia verum omnium vaniſſima.

viuat

uiuat, ne ſuperbi & temerarij: nec in ſumma inopia, ne furaces & fraudulenti fiant. Quicunquè vitam in mediocritate quadam tranſigunt, nec alijs inſidiantur, nec aliorum inſidias reformidant: quoque numero maiores ſunt, eò potentiores ſemper exiſtunt. Vnde nec viri inopes miſeriq́ue, nec diuites & ſuperbi (etiamſi maxime velint) in regē aliquè coniurare, aut ſeditioſos concitare poſſunt: cùm iſtue malum, fortunarum ſemper mediocritate temperetur. Illud itaque diligentiſſimè princeps viderit, ne quid ſit in quo ciues nouis rebus ſtudere, aut Reipub. ſtatum labefactare & commutare deſiderent, quod illi plerunque vel lucro, vel ambitione, vel ſpe, vel diſpendio, vel repulſa, vel timore cōmoti faciunt: nonnunquam verò odio impelluntur, ſuperiorum iniurijs, cupiditate, faſtidio, crudelitate laceſſiti: ſæpenumerò contemptu, & deſpicientia incitantur, quæ rectorum incuriæ & imprudentiæ ſunt attribuenda. Iſtis erroribus, & amore quodam populari, & authoritatis maieſtate occurrendum eſt, quod facile fiet, ſi & bonos præmijs, ne remiſſiores, & malos pœnis afficiat, ne inſolentiores fiant: cùm id minoris negotij ſit prohibere ne eueniat, quàm cùm euenerit, radicitùs euellere. Hæc dum obnixè moliatur, ſedulò præuidendum, ne populus in mores & conſuetudines vitioſas prolabatur, eas præſertim, quæ occultè & pedetentim in hominum mentes ſolent irrepere. Ille enim peſte teterrima ciuitates priùs inficiunt, quàm vel ſanari, vel deprehendi poſſint. His ego rationibus principi perſuaderem, vt populi quieti & tranquilitati proſpiceret, cui primum animi bona, deinde corporis, poſtremò fortunæ (quoad poſſet) conferret: corporis tamen & fortunæ iſtis conditionibus, vt melius animi bonis vterentur, quę quò ſunt maiora, eò ſemper vtiliora putantur, quod in reliquis non contingit. Populus itaque ſi bene inſtitutus, & ad veram beatitudinem probè diſpoſitus fuerit, eo princeps beatior & auguſtior erit. Nam illud tandem verum magnumq́ue imperium eſt, in quo bonis hominibus benè iuſteq́ue imperatur. Hic Gaſparus: credo equidem (inquit) perpuſillum regulum fore, cuius plebs bona eſt: perpauci enim vbiuis gentium boni reperiuntur. Quod ſi Circes aliqua (reſpondit Octauianus) Gallos omnes in feras commutaret, nonne Gallorum regē,

Prohibere malum facilius quam euellere.

principem deſpicatiſſimum diceres, etiamſi imperium in tot belluas haberet? deinde ſi omnia hæc armenta, quæ noſtris montibus circumuagantur, in ſapientes & equites ſtrenuos per metamorphoſin transferrentur, nonne paſtores & bubulcos tanquam dominos potentiſſimos ſuſpiceres? ita non multitudo, ſed ciuium virtus atque dignitas, principes magnos & fœlices efficit. Hîc Duciſſa, & Æmilia, cæteriquè vniuerſi, attentiſſimè ſubauſcultare videbantur. Tandem quaſi exantlato labore, cum paulùm reſpiraret: dici ſanè non poteſt (inquit Cæſar) quin recta atque vtilia præcepta Octauiane tradideris: tamen ſi illis principem erudires, ego te probum potius pædagogum, quàm Curialem dicerem, eumquè honeſtum potius gubernatorem, quàm regem magnificum appellarem. Quod tamen ita intelligi nollem, quaſi nulla iuſtitiæ benequè viuendi cura eſſet, ſed ad iſtas res ſatis eſt magiſtratus inferiores ſubſtituere, cùm illius munus & officium (meo iudicio) ſit multò ſuperiùs & preſtantiùs. Proinde ſi me illum Curialem egregium putarem, ſi tanta apud principem gratia, atque dignitate eſſem: ego ſanè illius animum ad vitia propenſiorem non redderem: ſed vt propoſitum Curiali eximio finem faciliùs pertingerem, ego omnes confeſtim rationes inueſtigarem, qua illius mentem ad magnitudinis cuiuſdam & potentiæ deſiderium impellerem. De ſplendore regali, de inuicto animo, de armorum gloria dicerem, nihil deniquè eorum prætermitterem, quæ illum reliquis omnibus vel amabilem, vel reuerendum facerent, quæquè illius nominis celebritatem, per totum terrarum orbem propagare poſſent. Illud etiam admonerem, huic tanto ſplendori, humanitatem adiungendam eſſe, ſuauitatem in ſermone, affabilitatem in omnes tum ſuos, tum etiam extraneos, prout quiſque optimè meritus eſſet: maieſtatem interim ſic retineret, vt dum omnibus copiam ſui faceret, nec quicquam de illius authoritate diminutum appareret, nec nimia ſeueritate in odium ſuorum veniſſe videretur. Iſtis admiſcenda nonnunquam liberalitas, ſæpenumero magnificentia, nullius elargiendi finis eſſe debet. Deus ſiquidem principibus magnificis theſaurũ infinitum ſuppeditat. Epulas igitur magnificas faciant, ludos, ſpectacula, triumphos: equos alant ad bellum cataphra-

ſtos, canes, accipitres, belluas ad voluptatem: vt noſtra memoria Frãciſcus Gonzaga, Marchio Mantuanus, qui iſtis in rebus totius potiùs Italiæ Monarcha, quàm vnius ciuitatis dominus videbatur. Ego illi præterea animos adderem, vt ædificia ingentia ſtrueret, monumenta ſempiterna erigeret, quæ & viuenti honorem, & poſteris æternitatem tribuerent: vt nuper in iſta regia Dux Fredericus, hodiè pontifex Iulius in templo Sancti Petri, & in vico qui inter palatium, & domum Beluederenſem interiacet, multiſquè alijs ædificijs. Quibus adiungi poſſunt antiquiſſimæ Romanorum reliquiæ, Romæ, Neapoli, Pozzoli, in Baijs etiam Ciuitas vecchia, atque Porto, & extra Italiam nonnullis præterea locis diuiniſſima tantorum animorum trophæa. Magnus ſiquidem Alexander: cùm totum ferè orbem ſub iugum miſiſſet, ſatis ſe diu gloriæ vixiſſe non putabat, niſi Alexandriam in Ægypto, Bucephaliam in India, aliaſque vrbes alijs regionibus ædificaſſet: quibus vix dum peractis montem Athum in viri formam reducere putauit, in cuius ſiniſtra ciuitas ampliſſima ſita eſſet, dextra verò cauerna ingens, circularis, in modum culignæ effoderetur, in quam omnes riuuli illac præterlabentes, ſe reciperent, deinde in mare decurrerent. Opus mehercule egregium, & Magno Alexandro non indignum. Hæc ego Octauiane ſtudia, vero, nobiliq́ue principi conuenientia putarem, hæc illum pace, belloque glorioſiſſimum redderent. Nequè verò illi aliquando res illas friuolas, minutiſſimaſq́ue inculcarem: illos nimirum armis ſubigere, qui ſeruitute digni ſunt, plebis vtilitati conſulere, malè imperantibus imperium adimere. Quodſi Romani, ſi Alexander, ſi Hannibal, ſi alij innumirabiles, illis ſe limittibus continuiſſent, nunquã certè ad illud gloriæ, atque dignitatis faſtigium aſcendiſſẽt. Ridens hic Octauianus, quicunquè (inquit) iſtis ſe limitibus circumſcribi noluerunt, melius multo atque præclariùs feciſſent, ſi eſſent circumſcripti: quanquam ſi altiùs iſta tecum euolueris, permultos iſtis rebus curam adhibuiſſe planè perſpicies: antiquiſſimos præſertim vt Theſeum, & Herculem. Quid enim dicemus fuiſſe Procuſtem, Scyronem, Cacum, Diomedem, Anthauem, Gerionem, niſi tyrannos crudeliſſimos, quibuſcum heroës iſti perpetuo bella geſſerunt? cúmq;

Alexandri magnificentia

impor-

importuniſſimis iſtis monſtris (ſic enim tyranni appellandi videntur) humanum genus liberaſſent, multa Herculi templa, multa ſacrificia, decreta atq; conſecrata ſunt, quoniam tyrannos interficere, adeo omnibus vtile putabatur, vt præmio maiore remunerandum videretur, quàm humanę naturæ anguſtię paterentur. Et quoniam in illius mentionem incidiſti, nonne Alexandri victorias, victis ſaluti atque commodo fuiſſe exiſtimas, cùm nationes immanitate barbaras, moribus adeo ciuilib. deliniuerit, vt è feris in homines ſubinde commutauerit? Multas ille quidem vrbes multis prouincijs fundauit, moralem vitam inſtituit, Aſiam atq; Europam quadam quaſi amicitia, ſanctiſſimiſq; legibus coniunxit. Ita maiora victis, quàm inuictis emolumenta propagata ſunt, cùm aliis matrimonium præſcripſerit, alijs agriculturam, alijs religionem in deum, nonnullis pietatem in parentes, qui eoſdem antea ſolebant occidere, quibuſdam pudicitiam, qui inceſtuosè cum matribus concubuerant, cum alia denique infinita edocuerit, è quibus licet perſpicere, illius victorias ad communem totius orbis vtilitatem redundaſſe. Sed vt iſta peruetera omittamus, quid obſecro magis egregium excogitari poſſet? quid glorioſius? quid Reipub. Chriſtianæ vtilius? quàm ſi omnes neruos, omnem vim atque induſtriam in Æthnicis & infidelibus ſuperandis, homines Chriſtiani conferrent? Nonne iſtuc bellum piè ſuſceptum fœliciterque confectum, tam victis, quàm victoribus commodiſſimum putares, cùm tot hominum Miriades à tenebricoſiſſima Mahometæ ſuperſtitione, in verum euangelij noſtri lumen atque ſpiritum vindicaret? Themiſtocles olim cum è patria exul magno honore, magniſquè muneribus à Perſarum rege acciperetur, exilij ſocijs ita locutus dicitur: O comites verè herclè cecidiſſemus, niſi nobis videremur cecidiſſe. Idem quoquè Turcæ omnes, Mauriquè iuſtiſſimis de cauſis poſſent dicere, cùm iſtuc eorum naufragium, maioris incolumitatis, & lætitiæ origo eſſet. Iſta tandem aliquando fruemur (vtì ſpero) beatitudine, ſi dei beneficio vixerimus, dum Engoliſmi regulus (quem ſuperiori nocte Iulianus tantopere laudauit) diademate Gallico potiatur, dumquè Henricus Walliæ princeps, rex Anglus fiat, qui nunc in omni virtutis genere ſub illuſtriſſimo patre, non ſecus

Themiſtocli exilium ſalutari fuit.

Henrici Octaui laus.

us quàm ſummæ ſpei ſurculus, ſub arboris eximiæ vmbraculo creſcit, quaſi eandem vberiore fœcunditate (cùm tempus erit) renouaturus. Nã ſic ex Anglia Caſtilio noſter ſcribit, (noſq; cùm redierit certiores facturus eſt) naturã in iſto principe vim ſuã, ac peritiã mirificè oſtendiſſe, cùm in vnum tot tantaſquè virtutes contulerit, quot infinitis propè hominibus ſufficerent. Carolus etiam Hiſpaniarum princeps (inquit Bibiena) magna omnes ſpe tenet, qui decẽ vix dum annos natus, illud ingenij, modeſtiæ, atq; animi lumen oſtendit, vt ſi illi Chriſtianitatis imperium (vt ſperatur) contigerit, credibile eſt, antiquiſſimorum imperatorum glorię tenebras offuſurum, præſtantiſſimorum verò famam facile æquaturum. Pergit deindè Octauianus, & credo (inquit) principes iſtos tam diuinos à Deo in terras immiſſos, ſimileſquè animis, indole, armis, membrorum compoſitione atque forma ab eo conſtitutos, vt hac tanta & tam excelléti in cauſa vno animo ſint, eademquè voluntate. Quodſi aliqua fortè inuidia aut æmulatio obrepſerit, non dubito quin huc ſpectet, certatim vt contendant, quis in re tam pia, & incepto tam honorifico, primas & potiores partes habeat. Sed iſtis intermiſſis, ad inſtitutum ſermonem redeamus. Tibi itaquè Cæſar optime) id reſpondeo, res illas quas tu in principe tuo deſideras, magnas quidem illas eſſe & dignitatis plenas: Verùm niſi illam prudentiam admiſceat, quæ à me modo deſcripta eſt, niſi ſic animum ad virtutis viam deflexerit, vix ſanè aut ne vix quidem magnanimus, liberalis, iuſtus, animoſus ſapiens euadet. Nec iſtam illi in alium finem attribuo, niſi vt veræ virtutis vſum intelligat. Nam vt omnes qui ædificant, architecti periti non ſunt: ita qui clargiuntur non ſunt omnes liberales. Nunquam virtus obeſſe poteſt: cùm interim multi vt alijs dent liberaliùs, alijs eripiunt iniurioſiùs, aliorumque fortunis imminent, vt ſuas augeant. Alij in eos propenſiores ſunt, quibus non oportuit, eoſque miſeros & calamitoſos relinquunt, quibus multum debuerunt. Alij adeò lentè & inuitè tribuunt, vt neceſſitate coactos videre liceat. Alij beneficia non modò non occultant, ſed vel teſtes aduocant, vel apertis quaſi præconijs agunt. Alij ipſos liberalitatis fontes, adeò ſubitò exhauriunt, vt ijdem deinceps ſicci perpetuò appareant. Hæc itaquè

Carolus v. imperator.

largiendi

largiendi ratio (vt cæteris in rebus ſit) prudentia quadam gubernanda eſt, tanq̃ omnium virtutum comite neceſſaria: quæ quoniam vniuerſæ in medio conſiſtunt, duobus extremis (quæ in vitio ſunt) valdè ſunt vicinæ & obnoxiæ, in quæ facilè quiſque labitur, ſi neſcius, & imprudens fuerit. Nam vt in circulis ipſum centri pũctum difficile eſt inuenire, cùm in medio ſit: ita munitiſſimum illud virtutis punctum, arduum eſt reperire inter duo vitia repoſitũ: quorum alterum deficit, alterum redundat. Horum nunc vni, nunc alteri procliuiores ſumus, quod noſtri in nobis dolores ac voluptates facilè declarant. Nam & vnius appetentia id facimus, quod non debemus & alterius defectu id infectum relinquimus, quod facere debueramus. Periculoſior tamen ſemper voluptas, quia iudicium ab ea noſtrum faciliùs occœcatur. Sed quoniam difficile eſt intelligere, quantum abſumus à mediocritatis centro, ab illo extremo gradatìm nos recipere oportet, ad quod nos natura propenſiores effinxit, vt illi ſolent facere qui ligna diſtorta, recta efficiunt. Hac vna ſiquidem induſtria proximè ad virtutem accedimus, quæ in ipſo (vtì iam diximus) mediocritatis puncto collocatur. Vndè illud euenit, vt ab eo deſciſcere & declinare multis modis liceat, vna tantùm ratione officio ſatisfacere: vt ſagittarij qui infinitis errant, vno tantum loco metam pertingunt. Nonnulli enim principes, vt humani & affabiles videantur, multa præter decorum agunt, adeoquè ſe demittunt, vt cõtemptiores fiant. Alij vt maieſtatem quandam præ ſe ferãt, crudeles & importuniſſimi exiſtunt. Quidam vt eloquentes habeantur, tantis ambagibus, tamquè inaudito ſermone vtuntur, vt dum ſe nimium audire delectent, reliquos audiendi defeſſos & fatigatos relinquant. Noli itaque Cæſar aliquid minutum aut exile appellare, quod principem quoquo modo meliorem poſſit efficere. Neque verò quicquam meis præceptis detractum exiſtimari velim, cùm probum me potius gubernatorem, quàm regem dicas inſtituere. Nihil enim principi laudabilius poteſt contingere, quàm illud probi gubernatoris nomen. Quocirca ſi mihi edocendus eſſet, non ſolùm illi de iſtis præciperem (quæ à me iam anteà recitata ſunt) ſed de rebus etiam multo inferioribus. Nihil enim eorum ignoraret (ſi fieri poſſet) quæ vel particulari aliqua

Mediocritas tanquam punctum.

qua ratione,ad vulgi commodum atque incommodum ſpectarent,nihil vſquàm adeò cuiquam crederet, vt cùm laxas iuſtitiæ habenas intelligeret, liberiùs arbitrio priuato vti, aut abuti poſſet. Omnes ſiquidem homines ad omnia non ſunt apti,& procliues.Et principes credendo, ſæpiùs quàm diffidendo peccant.Timere ſiquidem & diffidere non modò non obeſt.ſed valdè etiam ſæpenumerò prodeſt:ſed in eo iudicium præeſſe oportet.Abſonum enim à principis prudẽtia eſſet, rectè non diſcernere,cui velſatis confidere, vel tutiùs diffidere poſſit.Magiſtratuũ proindè actionibus, & intereſſe ſæpius & aliquando præeſſe optarem, plebis controuerſias dirimere,lites arbitrio finire, affinitatibus eam cõglutinare, cõmuni ciuitatis amicitiæ prouidere,eandem tanquàm priuatam domum diſponere, populi numerum Colonijs ordinare,inopiæ,quieti, artificibus, mercatoribus, vectigalibus cõſulere, omnibus liberalem eſſe,extraneis & religioſis hoſpitalem,deniquè luxum, & ſuperuacanea ſumma induſtria præcidere.Quæ etiãſi parua videãtur, maximas tamẽ vrbes demolita ſunt. Rationi proindè conſentaneum videtur, priuatis hominibus in ædificando,in epulis,in dotibus in mulierum monilibus,deniquè in victu cultuq; modũ imponere, quem ſi fortè prætereant,atq; exceſſerint,ſummæ ſtultitiæ, & penè amentiæ argumentum eſt. Nam præter ambitionẽ, inuidiamq; quæ ex iſtis enaſcuntur,ita etiam patrimonium fortunaſq; profundunt,ita ſæpè fœminæ viros circumueniunt,vt nõ ſolum res ſuas omnes, ſed honeſtatem etiam venalem proſtituant,ſi emptorẽ reperiant,gemmis & monilibus licitantem.Subridens hic Bibiena,tu mehercle (inquit) Octauiane,paulatìm in Gaſpari, & Phriſij ſententiam ſublapſus videre.Arriſit quoq; leuiter Octauianus,& tota illa iã pridem(inquit)ſublata eſt controuerſia:ego eandem nõ conabor refricare, nec quicquàm de mulieribus adijciam,ſed ad principem meum reuertar. Immò illum quoque miſſum facito(inquit Phriſius)ſatis magna ſunt, quæ illi iam antea inſcripſeras: facilius certè Iuliani mulierem reperies, quàm tuum principem: vereor ne Platonis Reipub. perſimilis ſit, neue illum vſquàm(niſi forſan in cœlo)videamus.Quæcũq; poſſibilia ſunt(inquit Octauianus)etſi difficillima ſint, contingere tamen poſſunt: & proindè deſperandum non eſt, quin

Pericula luxuriosa.

quin noſtris quoque temporibus, eundem in terris conſpiciamus. Nam cœli, etſi adeò ieiuni, parciquè fuerint in bonis principibus efformandis, procreandiſquè, vix vt multis ſeculis vnum concedant iſta tamen ætatis noſtræ poteſt eſſe fœlicitas. Ego quidem (inquit Ludouicus Comes) in magna ſpe ſum, iſtuc aliquando fore. Nam præter tres illos magnos à nobis modò commemoratos (de quibus ſumma omnia ſperari poterunt) ſunt etiam nonnulli Italicorum principum filij, qui etiamſi potentia atque opibus aliquantulum abſint, virtute tamen, animiquè magnitudine quiduis præſtabunt: quorum facilè primus Fredericus Gõzaga eſt Marchionis Mantuani hæres, idemquè Duciſſæ noſtræ nepos. Nam & in iſta tenera ætate ſingulari indole, moribuſquè humaniſſimis videtur, & admirabilia etiam de eo illius inſtitutores prædicant: de ingenij acumine, de honoris cupiditate, de magnanimitate, liberalitate, clementia, de iuſtitiæ amore, propè incredibilia pollicentur: adeò vt de principijs tam fauſtis, nihil niſi finis fœliciſſimus expectandus videatur. Hic Phriſius: de iſtis (inquit) hactenus ſatis: Deus faxit, vt ſpei tuæ, & fiduciæ, omnia proſperè ſuccedant. Tum Octauianus in Duciſſam ita conuerſus, quaſi nihil dicendum ſupereſſet: audiſti (inquit ſpectatiſſima Domina, illa quæ de propoſito Curialis ſine dicenda habui: & quanquàm omni ex parte veſtræ expectationi non ſatisfecerim, ſufficit tamen aliquid me attexuiſſe, quod ab iſtis nobilibus eſſet prætermiſſum. Neque tamen eos vel iſtuc, vel alia quæcunque credo omiſiſſe, quia melius de his diſſerere non poſſent, ſed quia tantum laboris verſutiùs ſuberfugerent. Illis itaque per me procedere licebit, ſi quicquàm vltrà adijciendum habuerint. Tum Duciſſa quoniam ſerò iam eſt, nihil eſt cur alium ſermonem orationi tuæ commiſcere deſideremus, in qua res tantas, tam diuerſas, tam præclaras cumulaſti, vt de vero Curialitatis fine, non ſolum perfectum illum te Curialem (quem expetimus) nominare liceat, ſed adiuuante etiam fortuna, probum illum principem, de quo dixeris: quod patriæ profectò tuæ magno emolumento erit. Arridens iſtis Octauianus: quod ſi ego (inquit) ad illos dignitatis gradus aſcenderem, ità fortaſsè mecum ageretur, quemadmodum etiam cum alijs, qui melius loqui, quàm

facere

facere ſolent. Hic cùm inter omnes aliqua de re propoſita altercatio eſſet, deindè laus aliqua orationi eius attributa, conſenſum eſt omni ex parte, nondum ſomni tempus inſtare. Tandem Iulianus: fraudi (inquit) atque dolis adeò ſum ex profeſſo hoſtis, vt non poſſum non aliquid in Octauianum dicere, qui quoniam nunc (quod ego ſemper dubitaui) tacitè cum Gaſparo ſentit, in geminum errorem incidit. Nam propter odium in mulieres inueteratum, dum ſuũ Curialem Aulicæ fœminæ multis gradibus anteferret, ipſi etiam principi (quod eſt valdè abſonum) longè antepoſuit. Deindè eum finem, illas metas illi præſcripſit, quæ ſemper difficiles, nonnunquam impoſſibiles videntur: eaſque ſi aliquando pertigerit, Curialis viri nomen penitùs amittit. Ego equidem non video (inquit Æmilia) vel quorſum ad iſtum finem peruenire non poſſit, vel quo modo eundem Octauianus principi prætulerit. Nihil eſt cur id concedas (inquit Octauianus) cùm à me commiſſum non ſit: de fine verò perfectiſſimo nihil me cœcutire aut delirare auſim dicere. Iſtuc negare non potes (inquit Iulianus) propter quod vnumquodquè tale eſt, illud ipſum magis tale eſſe. Curialis itaq; cùm ſuis præceptis principem adeò præſtantem & abſolutũ faciat, neceſſe eſt eum ipſum multò eſſe præſtantiorem: quod cùm ita ſit, regula Lesbia præcipi videtur. Quod verò de fine attuliſti, tum locum habet, cùm vterque pari ætate fuerit, quo nihil difficilius. Nam in iſta annorum æqualitate, nulla plerumq; cognitionis differentia eſt. Quod ſi princeps ætate maturior fuerit, neceſſe eſt ſenem principem Curiali iuuene peritiorem eſſe, etſi non ſemper, at certè ſæpè: & quotieſcunq; ita fuerit, actũ eſt de fine. Sin verò princeps, iuuenilis fuerit, Curialis etate prouectior, haud facilè illis virtutibus quas tu illi attribuiſti, regis beneuolentiam conciliabit. Arma enim, cæteraquè iuuentutis exercitia, quæ illam ætatem cùm primis decent, in ſenili ætate valdè ſunt indecora. Muſica verò, ſaltatio, epulæ, ludicra, amor, omnia ſunt in ſenibus ridicula, ijſquè vniuerſis qui principum animos moreſque effingunt, quos annis atque authoritate (vti mihi videri ſolet) graues eſſe oportet, vſu atq; experientia confirmatos, philoſophos etiam (ſi fieri poſſet) duceſque belli egregios, rerum denique propè omnium ſcientia valentes.

Regulæ Leſbiæ præpoſtera ratio.

valentes. Curialis itaque appellandus non eſt quiſquis principem inſtituet, ſed nomine magis honorifico inſigniendus. Dabis itaque mihi veniam Octauiane, ſi iſtam calliditatem tuam denudauero, quod ego mihi neceſſarium duco, ſi Aulicæ meæ dignitaté tueri velim, quàm cùm tu minoris momenti eſſe optes, quàm tuum Curialem, ego meherculè id pati non poſſum. Arriſit hic Octauianus: & multò (inquit) Iuliane, Aulicæ tuæ honorificentius erit, ita ſeipſam erigere, vt æquis paſſibus cum Curiali incedat, quàm eundem ſic deprimere, vt cùm Aulica tua æqualis habeatur. Neque verò fœmina tua indignum erit, dominam ſuam ſic inſtituere, vt ad illum Curialitatis finem tẽdant omnia, qui eſt à me vtcunquè deſcriptus. Verùm plus tu moliris Curialem vt vituperes, quàm vt Aulicam laudes: itaque me eſt æquum à viro Curiali aliquantulum ſtare. Sed vt tuis calumnijs reſpõdeam, illud meminiſſe debes, me ſola Curialis præcepta ſufficere non dixiſſe ad regis animum quoquo vellit impellendum. Nam niſi natura ad virtutem propendeat, irrita omnis illius cohortatio, atque inanis eſt futura. Fruſtra meherculè agricola inſudauerit quiſquis in littoris arenis grana frumentaria diſſeminauerit, cùm naturalis eo loci ſterilitas inſit. Verum quoties ſemini, ſolo fertili immiſſo, aëris primum, & cœli temperies, deindè humana induſtria acceſſerit, magna hic ſegetis vbertas eſt: nec ſolùm tamen agricolam in cauſa eſſe dicendum eſt, etiamſi ſine illo reliqua parum proficerent. Multi itaquè principes ſunt, qui ſatis probi eſſent, ſi eorum animi ſedulò excolerentur: de illis inſtituta eſt oratio noſtra, non de ijs, qui adeo idiuni ſunt, & à bonitatis natura adeo diſſiti & diſiuncti, vt nullis monitis, nullis præceptis eos in rectam honeſti viam deducere poſſimus. Et quoniam agendo conſuetudines, moreſq; probos acquiri diximus, virtuſque ipſa in actione conſiſtit, minimè mirum eſt, ſi Curialis principem virtute potiùs inſtituere, quam ipſe ſecundum virtutem operari poſſit. Iuſtitiam enim, liberalitatem, magnificentiam, rex (cui ſatis ſuppetit) quoties velit, oſtentare poſſit, cum alter interim iſtarum rerum neruis careat: ita princeps Curialis miniſterio virtutibus aſſuetus, multò eodem præſtantior quàm citiſſimè efficietur. Coticula enim etſi ferrum acutum reddat, eodem tamen

Diuitiæ & potentia virtutum organa.

tamen acutior non est dicenda?: ita Curialis etiamsi principem,nunc cohortetur,nunc instituerit, excellentior tamen putandus non est. Quòd verò istum curialitatis finem semper difficilé, sæpè impossibilem dixeris,quòd Curialem suo nomine quoties illum assequitur, spoliaueris: ego quidem de difficultate tibi assentior (cum non minus arduum sit istum Curialem,quàm illum finem reperire) nec tamẽ in eo quod est à te allatum,rei impossibilitas consistit. Nam si ætatula tam iuuenili Curialis furit,vt earum rerum peritiam non habeat,quã habere debuerat,quid est quod de illo verba faciamus,cum idem non sit,quem nos iam inuestigamus? Neq; enim fieri potest,vt paulò iuuenilior sit,quem tantarũ rerum sciẽtia valere oportet. Quod si fœliciter contigerit,vt ea prudentia,atque probitate princeps sit, vt aliorum neque consilijs,neque cohortationibus indigeat, (quod quám sit in se difficile omnes intelligunt) satis est, eam esse Curialis indolem,ac præstantiam, vt regi (si opus esset)ad virtutem suffragari possit. Tum enim alteri illi officij sui parti incumbere poterit, dum principem falli non patiatur, dum veritatem omni in re significet, dum assentatores, maledicos, & honesti animi corruptelas ab eo secludat. Ita quod est in illius proposito fine præcipuum pertinget, cum totum assequi non poterit, quod illi vitio non erit, cum id iustissimis rationibus faciat:medicus si fortè interfit,vbi omnes sani ac viribus valentes sunt,nihil profeciſse dicendus non est,cùm nihil sit in quo proficeret. Eadem omninò ratio est viri Curialis, in principum vitijs corrigendis, quæ medicorum est in morbis curandis,quia vtrisquè satis est, insita hæc & infixa retinere,cùm subiectæ materiæ absentia, nihil sit in quo operẽtur. Verùm si ita ætate Curialis proiectus esset,vt musicis,æpulis, iocis, armis, alijsquè corporis exercitijs vti non posset, eorum tamen ope, atque opportunitate non posse illum cum rege gratiam inire,concedendum non est. Nam ætas etsi eorum vsum sustulerit, non tamen intellectũ eripuit. Et si iuuenis illis in rebus exercitatior fuit,iudicium illius diuturna experientia confirmatum, id efficiet, vt multò faciliùs principem in ijs erudire possit, quantumuis nihil horum ipse per se exerceat. Illum si iam tum Curialem non appellaueris, mihi nulla ex eo fiet iniu-

ria. Natura enim hominum dignitati tam anguſtas metas non præfixit, quin gradibus quibuſdam ex alia in aliam aſcendere liceat. Vndè gregalis miles poſt aliquot annos imperator: priuati, reges: ſacerdotes, pontifices: diſcipuli poſtremò magiſtri fieri poſſunt, vnaque cum dignitatibus nomina quoquè commutant. Minimè itaquè abſurdè quicunque dixit principem inſtituere Curialis finem atquè officium eſſe: neque video quid ſit cur iſtam perfecti Curialis appellationem quiſquam recuſet, quæ meo iudicio nonnihil laudis, atquè honoris promeretur. Homerus cùm duos viros egregios tanquàm humanæ vitæ exemplaria depinxiſſet, alterumque agentem, id eſt, Achillem, alterum patientem, id eſt, Vliſſem, efformaſſet: ita quoquè Curialem exactiſſimum (nimirum Phœnicem) deſcribere volebat: qui cùm ſuos amores infinitos, aliaquè iuuenilia demonſtraſſet, ad Achillem à Peleo patre miſſus dicitur, vt eundem in dicendo, faciendoquè inſtitueret, quæ vtraque nihil ſunt aliud quàm præſcriptus Curiali noſtro finis. Nequè verò adducor, vt exiſtimem Platonem, atquè Ariſtotelem Curialitatis nomen cum indignitate repudiaſſe, cùm alter apud Alexandrum magnum, alter apud reges Syculos, verum illius officium præſtiterit. Quod quoniam in eo potiſſimum conſiſtit, vt cognita principis natura, gratiam cum eo faciliùs ineat, ne vllus illi additus in perſuadendo intercluſus eſſet. Ariſtoteles adeò perluſtratum Alexandri ingenium ſemper habuit, eiuſq; volũtati ita ſe effinxit, vt cum pluſquàm patrio amore, atquè honore proſecutus ſit. Quod vt planiùs eluceſceret, Stagiram ciuitatem (vbi ille natus erat) paulò ante direptam & exciſam reſtaurauerat. Ariſtoteles verò præterquàm quod eundem ad finem omnium longè glorioſiſſimum ſubornaret, ſcilicet vt totum terrarum orbem vnam quandam vniuerſalem omnium patriam efficeret, in qua omnes concordia, atque amicitia coniuncti, ſub vno gubernatore, vnaquè lege, tanquàm vno communi ſole viuerent, ſcientijs etiam naturalibus, animiquè virtutibus inſtruxit, quæ illum ſapientiſſimum, magnanimum, continentiſſimum, & philoſophum verè moralem non verbis tantum, ſed re ipſa effecerunt. Nulla enim nobilior philoſophia eſt, quàm ferum illum, & immanem Baſtriæ, Caucaſi, Indiæ, Scithiæ-

Achilles.
Vliſſes.
Phœnix.

Scithiæq; populum ad vitam politicam & ciuilem traducere matrimonium, agriculturam, parentum reuerentium, à rapinis & cœde abstinentiam edocere, tot vrbes præclarissimas regionibus longinquis extruere, deniq; tot homines à ferirate ad humanitatem reuocare. Harum rerum in Alexandro tam excellentium author & quasi fundator Aristoteles erat, dum veri Curialis officio fungeretur: quod Callisthenes facere non poterat, etsi methodum illi Aristoteles præscriberet. Adeò .n. seuerus philosophus erat, adeò reprehensor intempestiuus, adeò inconditam suaui curialitate veritatem inculcauit, vt nihil profecerit, sed vita demum cũ summo Alexandri dedecore priuatus sit. Hac ipsa Curiali Philosophia, Plato Dionem Siracusanum informauit: cum verò posteà idem in Dionisium tyrannum, tanquam librum lituris, & maculis ita plenum incideret, vt omninò delendus potiùs quàm corrigendus videretur: quoniam illam tyrannidis labem penitùs inherentem euellere non poterat, omnem curialitatis rationem inanem putauit. Quod nostro quoquè Aulico faciendum existimo, sicubi fortè principi tam deprauatæ naturæ inseruierit: in eoq; id obseruet, quod medici solent in morbo inueterato, seruitutem nimirum excutiat, atquè deserat, ne vel regiæ turpitudinis ignominiam ferat, vel illos dolores sentiat, quibus omnes boni conficiuntur, dum malorum libidinibus parère cogantur. Hic cùm paulum respiraret Octauianus, non credideram (inquit Gasparus) talem virum fuisse Curialem nostrum: nunc verò cum Aristotelem, & Platonem comites habuerit, non est quod quenquam illius nominis pudeat: valdè tamen dubitare mihi videor, num Plato, atquè Aristoteles saltatores satis periti, aut musici vnquam fuerint. Vix herclè fas est credere (inquit Octauianus) diuiniſſima istorum hominum ingenia, vllius vnquã rei fuisse expertia: & propterea verisimile est, ijs vniuersis fuisse deditos, quæ veram curialitatem illustrare putãtur. Quoties .n. ita res ferebat, vt de illis rebus scribendũ esset, ita easdem ad viuum resecarunt, vt ipsi artifices, ex eorum scriptis facilè intelligerent, ipsas rerum illarum medullas, atq; radices eosdem tenuisse. Curialis itaquè seu principis institutor (licebit .n. quo libet nomine appellare) qui bonum illũ finem, quem modò descripsimus propositum

Arist. verè curialis.

Callisthenes reprehensor intempestiuus.

Aristoteles, & Plato, musici ac saltatores.

habet,illa etiam omnia quæ Aulico noſtro ab iſtis nobilibus attributa ſũt habere poteſt,etſi fuerit grauitate philoſophus, ſanctitate Theologus. Nulla .n. ætate,nullo loco,honeſtate, prudentiam,ſcientias excludunt. Memini tamen pace tua (inquit Gaſparus) iſtos homines cùm heſterno veſpere de Aulici viri officijs diſſererent, amorem illi permiſiſſe: quod ſi cum iſtis, quæ à te hactenus dicta ſunt coniunxeris, cõcludere licebit, Curialem qui & literarum ſcientia, & lõgo rerũ vſu (quod ſoli ſenectuti conceditur) principi grauiſſimè conſulere debet, amatoriam etiam artem profiteri oportere: quod quidem qua ratione cohæreat non video, cùm amor (vtì illi poſtridiè lepidè) cum ſenibus non conueniat. Illa enim iuuenilis agilitas, illæ deliciæ, illa humanitas tam curioſa, tam grata mulierculis, omnia ſunt in ſene incõcinna, eumq; proponunt fœminis miſerandum, alijs omnibus deridendum. Tuus itaquè Ariſtoteles ſenex Curialis, idemq; amator iuuenilis, ſi ſic amaret, quomodò nos plerosquè meminimus: vereor ne principis erudiendi penitus obliuiſceretur, pueri fortaſſe abſentem eluderent, fœminæ præſentem conuitijs inſectarentur. Tũ Octauianus, cùm reliqua omnia Curialis officia, eidem etiam ſeneſcenti conueniant, iniquũ mihi videtur, iſtam illi in amando fœlicitatem adimere. Immò æquum eſt (inquit Gaſparus) & neſcio an diuinum beneficium dicam. Quicunquè enim ab amore immunis eſt, idem multis ærumnis liberatus, fœlicior eſt. Hic Bembus, an non meminiſti (inquit) Gaſpare, Octauianum cùm ſuperiori nocte ſuum iocandi genus excogitaret (etſi ipſe ea in re artifex non ſit) quoſdam amatores dixiſſe, faſtidia, iracũdiam, inimicitias, cruciatus in amore ſuauiſſima putare? Deindè iſtius ſuauitatis cauſam à nobis ediſcere voluiſſe? Curialis itaquè noſter ſi illos amores deguſtauerit, qui nullam acerbitatem admiſtam habent, nihil mali, nihil infœlicitatis perſentiet: idemquè ſi ſapiens fuerit (quod illum eſſe volumus) nihil ſibi diſſentaneum putabit, quod iuuenibus conſentaneum videtur: & quoties illi cum amore res erit, adeò omnia prudenter, & conſultò aget, non modò vt nihil turpitudinis, ſed multum ex eo honoris illi contingat: nulla hic indignitas, nullum faſtidium occurret, quod in iuuenili amore perrarò cuitatur, nuſquàm à principis inſtitutione

cione excludetur, nuſquàm puerorum conuitijs eludetur. Tum Duciſſa: gaudeo equidem Bembe non mediocriter, nihil tibi laboris, aut moleſtiæ, iſtius noctis diſputationem attuliſſe: poſſumus ſanè eo confidentius differendi tibi iam onus imponere. Magnoperè profectò de iſto tam fœlici amandi genere audire deſideramus, quod cùm nullam ſecum ignominiam, nullam notam, nullum malum adferat, vnum fortaſſe eſt ex omnibus Curiali noſtro maximè neceſſarium. Tu itaq; amabô id quod ſcis hac in re, ne nos celaueris. Arriſit hîc Bembus, & nollé (inquit) dum ego amare ſenibus licere dicerem, iſtæ proindè me dominæ ſenem putarent: quod ne eueniat, iſtuc obſecro munus alteri cuipiã, delegato. Non eſt quod te doctrina ſenem diffiteare (inquit Duciſſa) licet annis aliquanto fueris iuuenilior. Perge itaq; obſecro, nihil eſt quod nobis te excuſes. Quodſi mihi neceſſitas aliqua dicẽdi incubuerit (inquit Bẽbus) Lauinellus heremita priùs mihi conſulendus eſt. Hic Æmilia quaſi ſubirata, nemo (inquit) omniũ eſt Bembe, quin te multo ſit in iſtis obſequẽtior: benè herculè Duciſſa fecerit ſi pœna aliqua plectare. Noli mihi (optima) ſuccenſere (inquit Bembus) ego quidquis potiùs dicam. Perge itaq; (inquit Æmilia.)

De vero ac ſenili amore.

Hic Bembus cùm aliquandiu ſiluiſſet, & quaſi de re grauiſſima dicturus, ſeipſum compoſuiſſet, ego (inquit) viri optimi de ſenili amore faciliùs vt dicam, cumquè non turpitudine ſolùm & crimine vindicem, ſed iuuenili perſæpè fœliciorem eſſe oſtendam, longiùs fortaſſè oratione diſcurrere cogar & ambagibus quibuſdam explicare quid ſit amor: deinde qua in re omnis omnium amantium beatitudo conſiſtit. Oro itaquè vt me attentè audiatis. Minimè enim dubitare mihi videor, quin facilè probari poſſit, nemini noſtrum diſſonum eſſe amorẽ, & minus conuenientem, etiãſi Morello noſtro quindecim aut viginti annis prouectior eſſet. Hic cùm aliquandiu arriſum eſſet, procedit Bembus. Amor itaquè (vti ſapientibus antiquiſſimis videbatur) nihil eſt aliud quàm formæ ac pulchritudinis potiũdæ deſiderium. Et quoniam appetitus niſi rem cognitam non deſiderat, neceſſe eſt cognitionem ſemper precedere deſiderium: quod etſi natura fortaſſe rectum expetat, ex ſe tamen occœcatum idem non cognoſcit. Et proinde inſtinctu quodam com-

Triplex cognoscendi modus.

paratum est, vt omni virtuti cognoscibili, virtus quædam appetitiua coniungatur. Et quoniam in animis nostris triplex cognoscendi modus inest, nimirum per sensum, per rationem, per intellectum: ex sensu nascitur appetitus, qui nobis cum brutis animalibus est communis, à ratione proficiscitur electio, quæ est hominis propria, ab intellectu (quem homines cum angelis communicant) voluntas exoritur. Quemadmodum igitur sensus tantum sensibilia cognoscit, ita appetitus eadem sola desiderat: & vt intellectus nihil nisi intelligibilia contemplatur, ita voluntas illa solis spiritualibus fouetur, ac sustentatur. Homo itaquè naturæ instinctu ratione imbutus, tanquàm horum medio inter duo illa extrema positus, electionis ope, vel ad sensum propendère, vel ad intellectum se erigere poterit. His itaquè modis desiderari pulchritudo potest, cuius nomen vniuersale rebus omnibus siue naturalibus, siue artificialibus porrigitur, iusta quadam proportione, & debito temperaméto consistentibus. Verùm cum de ea forma loquamur, quã nos nunc intelligimus (quę in corporibus nostris, & facie præcipuè humana consistit, quæq; ardentissimum sui desiderium nobis ingenerat) nihil aliud esse dicimus, nisi cœlestem diuinæ bonitatis influentiam. Quæ etiamsi per reliqua omnia tanquam solis lumen propagetur, tamen cùm in vultum inciderit, apta compositione, iucunda colorum concordia, luminibus quibusdam, & quasi vmbraculis, spatijs, terminis, lineis affabrè constituta: in eum confestim seipsam infundit, pulchritudinem admirabilem ostendit, subiectũ exornat, gratia, suauitate, splendore illustrat, non secus quàm radius solaris, cùm vas aureum, gemmis vndiquè distinctum feriat. Vnde summa cũ voluptate oculos ad se omnium allicit, quos cum subtiliter penetrauerit, in animã se imprimis, eamquè incredibili iucunditate commouens perfundit, cumque paulatim accenderit summum sui desiderium in ea relinquit. Anima proinde cũ formæ tanquã boni alicuius cupiditate deflagrauerit, si sensus iudicio nitatur, in errores grauissimos descendit. Nam cùm corpus aliquod tãtæ pulchritudinis causam existimet: vt tanto bono fruatur, necessarium arbitratur, cũ illo se corpore quàm fieri potest intimè vnire, quo nihil est à veritate disiunctius. Fallitur enim quisquis se forma frui existimat,

cùm

cùm ſolo corpore potiatur : nec vera cognitione aut rationis electione mouetur, ſed falſa opinione, & ſenſus appetitu decipitur, ipſaque adeo voluptas quę ſubſequitur, falſax omninò eſt, & errorum pleniſſima. In alterum itaq; duorum vitiorum incurrunt vniuerſi, qui amatis mulierculis vtuntur, vt ſuam libidinem expleant. Quoties enim optatum deſiderij finem pertingunt, non ſolum ſatietatem, & faſtidium ſentiunt, ſed amatas etiam oderunt, quaſi appetitum erroris ſui pœniteret, planèque ipſi recognoſcerent, quantũ falſo ſenſus iudicio decepti eſſent, cum illi credendo, malum pro bono amplecterentur. Aut ſi hoc tum primum non agnoſcunt, eadẽ cupidine, atq; auiditate, præcipites in maiora mala feruntur, quaſi metam prepoſitam non dũ cõtigiſſent. Et quãquã opinionis cœcitate, tãquã ebrioſi hoc ipſo temporis articulo voluptatẽ percipere videantur (vt homines ægroti qui claro ſe fonte bibere aliquando ſomniant) tamen nec illic conſiſtunt, nec in eo ſibi ſatisfaciunt : cùm interim verè bonum à nobis diu multũq; deſideratum, ſi aliquando poſſideamus, ſũma in eo trãquillitas ineſt, ſummeq; nobis ſatisfacimus. Quod illis itidem euenirет, niſi boni ſpecie decepti, ad effrenem libidinẽ perpetuò redierent, ijſdemq; moleſtijs, quas primum ſunt perpeſſi, in ignitam illam furioſamq; ſitim illius rei prolaberentur, cuius pèrfectam poſſeſſionem fruſtra delirantes aucupantur. Iſto amantiũ genere nihil eſt infœlicius, qui vel nunquam potiuntur, vel ſi quando potiantur aliud ex alio malum incurrunt, paruaſquè meſerias, magnis ſæpe accumulant. Nã iſtius amoris, neq; principia, neq; media, quicquam habent aliud, quã moleſtias, dolores, cruciatus, defatigationes, adeo vt miſerum, & ſquallidum eſſe, mærore, gemitu, triſtitia, ſollicitudine perpetua torqueri, ſemper tacere, ſemper lamentari, ſemper mortẽ optare, deniq; in ſumma infœlicitate ſemper debacchari, certa amantium ſigna, certæq; actiones exiſtant. Tantarum in hominũ animis ærumnarum prẽcipua cauſa ſenſus eſt, qui ætate iuuenili facillimè propterea dominatur, quia iam tum carnis & ſanguinis tanta vis eſt, omnino mentẽ vt à ratione detorqueat, facileq; ad appetitum adducat. Nam cùm ſe reperiat terreno huic carceri religatã, & quaſi ſepultã idquè muneris ei à natura delegatum ſit, vt corpus gubernet, cœleſti iam

Non fruitur forma, qui ſolo corpore fruitur.

Amantium mores.

contemplatione priuata, veritatem ex ſe perſpicuè intueri non poteſt. Quocirca cum aliquid cognoſcere deſideret, à ſenſibus primum opem implorare cogitur, quibus cũ ſe crediderit, ab ijs circumueniri ſe patitur, præſertim cum tanta illorum vis ſit, vt iam non tam volentem ducant, quàm nolentem in errores, falciſſimaſquè opiniones trahant. Vnde plerunque fit vt iuuenes ſenſuali iſto amore implicentur, infeſtiſſimo rationis inimico, ſequè ex illo indignos faciant ea gratia, ijſquè beneficijs, quæ amor ſolet in veros clientes ſuos conferre: nec vllas alias voluptates percipiunt, quàm bruta ſolent rationis expertia, ſed maiores multo dolores, atque moleſtias. Hæc cùm ita ſint (vt certè ſunt) neceſſe eſt omnia iſtis contraria maturiori ætati contingere. Nam ſenes ſi pulchritudinis, & venuſtatis ſtudio incendantur (cùm anima iam corporea mole oppreſſa non delumbetur, & calor ille naturalis deferueſcere occœperit) omnis eorum cupiditas cum ratione coniungitur, nuſquàm hallucinantur, nuſquàm offendunt, ſed perfectiſſimam formę poſſeſſionem obtinent, è qua omnis bonitatis vis enaſcitur: quoniam forma ex ſe ipſa bona eſt, ipſius quoquè formæ amor purus, atque ſincerus, nihil niſi caſtum, integrumque eorum animis ingenerat, qui ſenſus nequitiam, rationis frœnis cohibent: quod ſenſibus in promptu eſt, iuuenibus raro cõceditur. Abſurdum itaque non eſt amorem illis permittere, qui multo amant fœliciùs, quam iuuenes, non loquor de illis qui iam decrepiti, organa corporis adeo habent debilia, vt ſuas virtutes anima exercere non poſſit: ſed de his, qui integris ſenſibus ingenio, atque ſapientia valent. Nec illud tamen tacere decreui, quod etiamſi in omni ætati ſenſualis ille amor reprehenſione dignus putetur, in iuuenibus tamen quodammodo excuſandus, fortaſſe etiam tolerandus aliquando videtur. Nam illis etiamſi dolores, pericula, moleſtias, miſerias adferat, multi tamen vt nobilis fœminæ cuiuſpiam amore non indigni exiſtimentur, multis virtutum actionibus incumbunt, quæ etiamſi ad finem bonum non tendant, ex ſe ipſis tamen bonæ ſunt. Ita ex multa acerbitate dulcedinem aliquam eliciũt, & poſt multas res aduerſas errorem agnoſcunt. Vtì igitur illos adoleſcentes qui appetitum in amando rationi ſubijciunt pios dicreé, ita eos quoq; excuſarem, qui

ſenſibus

ſenſibus nimium amãdo indulgerent, cum eòdẽ illos humana imbecillitas alliciat: dum tamen humanitaté, modeſtiam magnanimitatem oſtenderent, dũq; inclinante iam adoleſcentia appetentem iſtam affectionẽ, tanquam infimum veri amoris gradum deſererent. Verũ ſi ingraueſcente iam ætate appetitus flammas frigidiſſimis cordibus etiamnũ retineant, dominamq; rationem ſeruili ſenſui ſubijciant, vix dici poteſt, quàm grauitèr ſunt reprehendendi. Nam tanquã inſenſati, inter animalia rationis expertia enumerandi ſunt, cũ amor illi qui ab appetitu defluxerit, proiectæ, ætati valdè diſſentaneus videatur. Hic cùm paulum Bembus reſpiraret, ſummumq; vndiq; ſilentium eſſet, quod ſi ſenum aliquis (inquit Morellus) multis iuuenibus viridior & valentior fuerit, cur illi iuuenilem amorem non concedes? Iuuenilis amor (inquit Duciſſa) ſi adeo infortunatus ſit, quid eſt Morelle quod iſtam ſenibus in amãdo infœlicitatem exoptes? quod ſi tu reipſa ſenex fuiſſes (quod iſti te eſſe affirmant) nunquã iſtuc mali ſenio infligeres. Si quid mali ſit (inquit Morellus) id non à me, ſed à Bembo proficiſcitur, qui eis illum in amãdo modum præſcribit, quem ego planè non intelligo. Nam iſta ſine corpore formæ poſſeſſio tantopere ab eo laudata, quid aliud eſt, quã delirium & inſomnium? Tum Ludouicus Comes: Tune (inquit) Morelle formam tam ingens bonum exiſtimas, vti eſt à Bembo diſcriptum? Minime ſanè (inquit Morellus.) Multas equidem mulieres formoſas deprauati ingenij fuiſſe memini, cudeles, inſidioſas: immo propè fatale hoc malum eſt, vt cum forma ſuperbia concurrat, ex ſuperbia crudelitas enaſcatur. Tibi fortaſſe (inquit Ludouic.) crudeliores proinde videntur, quia votis tuis, & deſiderijs non ſatisfaciant: ſed effice obſecro vt id tibi Bẽbus explicet, qua ratione forma muliebris à ſenibus deſiderãda, quid ab amiculis expectare, quouſq; contenti eſſe debeãt: quibus niſi egreſſus fueris limitibus, facile ſenties, nec faſtidioſas eſſe, nec inhumanas, ſed tuis ſẽper deſiderijs obſequẽtes: hic paulum commotus (vti videbatur) Morellus: ego (inquit id ſcire non deſidero, quod me nulla ratione tangit: ſed tu effice vt nobis commonſtret, quomodo iuuenes, minus ſæpenumerò viribus valentes, minuſq; ad amorẽ diſpoſiti quã ſenes, iſtam quam dicis formam expetere debeant. Tum Fredericus, vt

Ratio domina, Senſus ſeruus.

Morellum

Morellum iam incalescentem mitigaret, istumquè sermonẽ aliò contorqueret, Ludouico responsum preripuit: & minimè meherclè (inquit) errasse mihi Morellus noster visus est cùm formam semper bonam non esse affirmauerit. Pulchritudo siquidem muliebris, multarum sæpe calamitatum, odiorum, incendiorum, vastitatum, bellorum causa fuit, cuius flebile illud vrbis Troianæ excidium, testimonium esse potest longè amplissimum. Ipsæ vero mulieres formosæ vel plerunque superbæ, vel crudeles, vel impudicæ sunt. Sed extremum hoc fortasse vitium Morello non videtur. Multi præterea homines conscelerati honesta facie sunt, itaq; à natura fabricati videntur, vt ista aspectus iucunditate, tanquàm hamo sub esca recondito faciliùs decipiant. Tum Bembus, nolite (inquit) aliquando existimare, quin forma semper bona sit. Ludouicus vt ad superiorem quam primum orationem rediret, eundem statim interpellauit, & quoniã (inquit) id Morellus intelligere non vult, quod illi adeo est necessarium: me obsecro in hoc fac erudias, quomodo istã in amãdo fœlicitatem, senes assequi poterunt. Nam id dum mihi prosit, ego nihil moror si omnes me senem existiment. Arrisit leuiter Bembus, & ego (inquit) istum prius errorem nobilibus istis ex animo eijciam, tibi deinde satisfaciam.

Tum quasi de integro exorsus, nollem equidem (inquit) amplissimi viri, cùm forma res adeo sancta & cœlestis fuerit, quenquam nostrum, profano, impioquè de ea sermone diuinam maiestatem inconsultiùs lædere. Morellum itaquè & Fredericum admonitos velim, ne (vt Stesichorus olim) oculis priuentur. Dignum sane illis supplicium qui in formam temerè inuehuntur, quæ ab ipso deo proficiscitur, similisquè habetur circumferentiæ cuius medium ipsa bonitas videtur. Proinde vti nullus circulus sine centro consistit, ita nec forma, sine aliqua bonitate potest esse. Vnde in corpore bene constituto malus animus per rarò habitat. Exterior itaque forma, interioris boni iudicium est. In corporibus vero ista venustatis effigies magis minusue imprimitur, vt ex ista effigie atque caractere, extrinsecùs anima cognoscatur: vt in arboribus, quarum flores atque gemmula quo pulchriores sunt, eo fructus meliores semper sperantur. Idem in nobis plerunq; cõtingit, vt in Phisiognomia licet animaduertere,

Stesichorus poeta.

qui

qui ex vultu ſæpenumero mores noſtros, cogitationeſque intelligunt: & quod multo magis eſt, in ipſis belluis animos quoſdam & ſpiritus ineſſe ex aſpectu iudicamus, qui ſeſe ſæper in corpore quantum poſſunt explicant, atq; oſtendunt. Ponite vobis ante oculos Leones, Equos, Aquilas, videte ſi in ipſo eorum aſpectu ira, ferocia, ſuperbia, non emineat: in Agnis vero & Columbis ſimplex & aperta innocentia: in vulpibus atque lupis, ſubtilis quædam & verſipellis fallacia: quod ferè in reliquis animalibus licet obſeruare. Informes itaquè vt plurimum mali ſunt, formoſi vero boni, ipſaquè adeo forma nihil aliud eſt, quàm facies quædam iucunda, hilaris, decora, tanquàm bonum aliquid appetenda: deformitas vero obſcura, moleſta, inſuauis, tanquam malum fugienda. Quod ſi omnia quæcunquè à primis rerum initijs cõſtituta ſunt, animo euoluere placeat, planè perſpicietis, in ijs omnibus quæ bona atque vtilia ſunt, formam quandam, pulchritudinemque ineſſe. Intuemini obſecro ingentem illam totius vniuerſitatis machinã, ad ſalutem & incolumitatem rerum omnium à deo fabricatam. Intuemini cœlum rotundum tot diuinis luminibus vndiq; diſtinctum. Intuemini in horum medio terram, elementis omni ex parte circũſcriptam, propriaquè grauitate mirificè ſuſtentatam. Intuemini ſolem, qui circumgyrando iſtæc illuſtrans vniuerſa, in hieme per ſigna inferiora fertur, deinde gradatim ad ſummum contendit. Intuemini Lunam quæ ſuam ab illo lucem mutuatur, clariorque apparet quoties ad illum propè accedit, obſcurior vero quoties longiùs deſciuerit, denique reliquas illas quinque ſtellas intuemini, quæ vario & diuerſo motu eundem omnino curſum conficiunt. Hæc omnia tam pulchro ordine, tanta vi, tantaque neceſſitate ſunt connexa, vt vel minutiſſima parte commutata, conſiſtere non poſſint ſine totius interitu: tanta præterea pulchritudine, tantaquè venuſtate ſunt, vt pulchrius aliquid mortale ingenium ne excogitare quidem poſſit. Veniamus tandem ad humanam formam, quæ paruus mundus (nec iniuria) appellatur. Videte num non omnes partes ea neceſſitate cohæreant, vt arte potiùs, quã caſu cõſtituta videantur: tota deinde compoſitio tam cõcinnã in ſe harmoniam habet, difficile vt ſit diſcernere, num oculi, naſus, os, aures, brachia, pectus, reliqua-

Formę & deformitatis deſcriptio.

reliquaquè membra, maiorem vultui corporiquè vtilitatem an dignitatem adferant. Idem in reliquis perinde animalibus dici poteſt. Volucrũ deinde pennas animaduertete, folia etiam, atque ramos arborum, quæ quantumuis ad earum conſeruationem, neceſſitatemque à natura ſunt data, aſpectum tamen habent longè iucundiſſimum. Sed naturam paululum omittamus, veniamus ad artem. Quid quæſo poteſt in nauibus tam eſſe neceſſarium, quàm prora, ratis, antennæ, malus, vela, clauus, remi, anchoræ, amplуſtra? iſtæc tamen vniuerſa ita oculis noſtris arrident, quaſi ad voluptatem peræque atque vtilitatem eſſent fabricata. Columnæ etiam & trabes ingentiſſimæ quæ tecta noſtra atque palatia ſuſtinent, non minùs aſpicienti iucunda, quàm ædificijs neceſſaria videntur. Cum initio templa ac domos ædificare homines cœperunt, culmina in horum medio ſic erexerunt, non tam ad ornatum quàm vt aqua vtrinque velociùs diſcurreret: & tamen (neſcio quomodo) vtilitati ſtatim ea venuſtas acceſſit, vt ſi fanum aliquod ſub ea cœli parte extrueretur, vnde nec grando, nec pluuia decidit, ſi erectum in eum modum culmen non haberet, nihil neque pulchritudinis, neque dignitatis habere videretur. Inter omnes itaque omnium rerum laudes, nihil nobis familiarius aut vſitatius eſt, quàm pulchram rerum vniuerſitatem dicere, pulchrum cœlum, pulchram terram, pulchrum mare, pulchros riuulos, pulchras denique ſiluas, arbores, hortos, vrbes, templa, domos, exercitus: nihil poſtremò eſt, cui ſacra iſtæc & gratioſa pulchritudo increbile quoddam ornamentum non attribuat. Neque ſanè valdè abſonum eſt, ſi formam, bonitatemque vno communi nomine appellemus, in corporibus præſertìm humanis, in quibus ſi inſit venuſtas, proximam illius cauſam, animæ venuſtatem ego quidem exiſtimo, quæ diuinæ formæ particeps, illud omne informat atque illuſtrat quod contigerit, corpus preſertìm in quo habitat, niſi adeo turpis atque obſcenæ materiæ fuerit, vt veram ſui ipſius effigiem imprimere non poſſit. Formam proinde anima, tanquã veriſſimum victoriæ ſuæ trophæum relinquit, quando illa materialem naturã deuicerit, & tenebras corporeas diuiniſſima ſua luce diſpulerit. Neq; vero dicendum eſt (etiamſi Morello ita videatur) formam mulieres ſuperbas,

Vitio materiæ forma ſæpè latet.

ſuperbas, aut crudeles efficere. Neq; illarum calamitatum, bellorum, incendiorum, mulieres formoſæ cauſa ſunt, ſed effrœnes virorum cupiditates. Nunquàm ſane negauerim, venuſtiſſimas quaſdam impudicas eſſe, non tamen ratione venuſtatis (quæ illas ſemper dehortatur & ad virtutem ſui ſimilem impellit) ſed vitioſa plerunque educatione, amantium illecebris, inopia, ſpe, timore, fallacia, mille præterea artibus, quæ etiam ſinceriſſimarum fœminarum conſtantiam labefactarent, immo optimorum hominum ſenſum iudiciumq; præſtringerent. Hîc Cæſar: quod ſi (inquit) id verum ſit, quod herì à Gaſparo commemoratum eſt, dubium non eſt quin formoſæ magis pudicæ ſint, quàm informes. Et quid obſecro (inquit Gaſparus) à me eſt dictum? Tu (ſi rectè commeminerim inquit Cæſar) mulieres dixiſti orantibus nunquam ſatisfacere: illas vero quæ à nemine rogantur, alios ſemper exorare. Hoc ſi ita ſit, dubium non eſt, quin formoſæ ſæpiùs orentur, & tum ſi ſemper negent, quis dubitauerit, quin longè ſint caſtiores quàm deformes illæ, quæ alios rogare coguntur? Arriſit vehementer Bembus & huic (inquit) argumento reſponderi non poteſt, deinde ſic pergit. Illud ſæpenumerò fieri videmus, vt quemadmodum reliqui ſenſus, ita etiam viſus decipiatur, vultumque minimè venuſtum, formoſum iudicet: & cum in ipſis oculis, totoque aſpectu laſciuiam quandam & inhoneſtas blanditias depictas viderint, multi quibus ille obtuitus placet, quiq; potiundi ſpe trahuntur, venuſtatem appellant, cùm re ipſa nihil ſit aliud, quàm fucata quædam inuerecundia tam ſacro & honorifico nomine multò indigniſſima. Tacuit hîc Bembus, verum inſtabant vniuerſi, vt de iſto amore plura adijceret, deinde quomodo iſta forma verè frui liceret. Tandem ille, ſatis (inquit) herclè probaſſe mihi videor, ſenes multo facilius quàm iuuenes amare poſſe: quod cùm mihi in iſtius ſermonis initio propoſitum erat, non eſt quod vlteriùs progredi velim. Tum Ludouicus: multò certè lucidiùs adoleſcentum infœlicitatem, quàm ſenum beatudinem aliquam expreſſiſti, cùm eos minimè inſtitueris quibus gradibus ad iſtum illorum amorem contendant. Solam illis magiſtram rationem conceſſiſti, cum communi omnium opinione, ſumma ſit rationis cum amore contentio. Voluit

hic

hic Bembus nihilominus desistere, sed Ducissa cùm illum ad dicendum reuocasset, ille quasi denuò exorsus: nimis (inquit) infœlix natura humana esset, si anima nostra, in qua vehementes isti appetitus facillimè oriuntur, eosdem hac vna parte foueret, quæ illi cum brutis est communis, nec vllum in eo subsidium haberet, quę nobiliori vi consistens, propria est & sua. Quocirca cùm ita vobis visum fuerit, de re tam excellenti dicere, non recusabo. Et quoniam indignum me scio, qui de sanctissimis amoris mysterijs dicam, illum oro qui cogitationem, linguamquè mouet, easdem vt ita dirigat, vt ego præstantissimo huic nostro Curiali amorem sincerum, non communem illum aut vulgarem ostendam. Et vt ego ab incunte ætate totum vitæ anteactæ curriculum illi dicauerim, ita faxit vt & meo desiderio, & illius gloriæ, oratio mea respondeat. Cùm itaque natura nostra florente adhuc adolescentia, adeo violentèr à sensibus distrahatur, dabimus Curiali nostro, vt in illa ætate aliquid sensui concedat. Verum cùm illi annorum maturitas accesserit, si illius amoris cupiditate incendatur, omni cura atque diligentia caueat, ne in illas spontè miserias prolabatur, quæ in illo iuuenili impetu miserandæ, potius quã reprehendẽdæ videntur: in senili vero impotentia, deridendæ potius, quàm quoquo modo tollerandæ. Quoties itaque in mulierem inciderit, quæ cum forma singulari, morum suauitatem coniunctam habet, cum ille in amore expertus, suam cum illius natura Sympathiam animaduertat, cum oculos persenserit, formæ ad se imaginem cum auiditate quadam rapere, cùm eandem ad cordis penetralia deferri, ab anima magna voluptate perlustrari intellexerit, cùm vim illam atque influentiam se interiùs commouentem paulatim incalescere viderit, cùm subtiles illos spiritus in oculis scintillantes, noua semper fomenta incendio submministrare perceperit. initijs prudenter obstare debet, rationem sopitam excitare, illius præsidijs cordis propugnacula munire, omnes illius aditus appetitui sic recludere, vt ad eandem neque vi aperta irruere, neq; fraude, & insidijs subintrare possit. Ita restinctis iudicio incendijs, omne quoq; periculum rescindetur. Quod si flamma aliqua etiamnũ restiterit, si casu aut incuria excreuerit, tum Curialis, cùm se deprehensum animaduertat, om-

Obstandum principijs.

nem

nem vulgaris amoris turpitudinem abijciet: & ſic ratione duce, ſanctam quandam in amando pietatem ingredietur, vt corpus exiſtimet, in quo pulchritudo apparet, venuſtatis fontem non eſſe, ſed formam (cum res incorporea & cœleſtis radius fuerit) multum de ſua dignitate detrahere, cum vili huic & mortali ſubiecto ſe coniunxerit: cum quo quanto ſe minùs cõmunicauerit, tanto eſt ſplendidior: cùm vero penitùs deſiuncta fuerit, tum quidem multo eſt omnium perfectiſſima. Et quemadmodum nec palato audire, nec auribus olfacere conceditur: ita nec pulchritudine tangendo frui, nec illis animi voluptatibus ſatisfacere poſſumus, niſi ſolo viuendi ſenſu, cuius proprium obiectum forma eſt. Alios itaque ſenſus in ea re cœcutientes declinet, eumque tam admirabilem ſplendorem, gratiam, ſcintillas amabiles, riſus, geſtus ſuauiſſimos, cætera denique formæ ornamenta, ſolis oculis percipiat: vocis ſuauitatem, verborum conſonantiam, muſicam etiam (ſi muſicæ incubuerit) audiat, vt iſto duorum ſimul ſenſuum tam dulci pabulo animum reficiat, qui cùm parum in ſe corporeæ molis habeant, rationi faciliùs inſeruiunt, nec deſiderio aliquo, niſi tantum honeſto, per corpus ad appetitum tranſeunt. Deinde amatam mulierem colat, reuereatur, veneretur, eidemque omnibus officijs placeat, omnia illius commoda, ſuis præferat, vita denique propria chariorem habeat: ita tamen vt animi pulchritudinem, corporis anteponat. In qua excolenda ita euigilet, vt in errorem aliquem labi non ſinat: ſed inſeruiendo, hortandoquè ad temperentiam, modeſtiam, honeſtatem impellat, omnem cogitationum impuritatem, omnem vitiorum tupitudinem ſtirpitùs euellat. Ita dum virtutes in animi hortulo diſſeminauerit, & fructus pulcherrimos percipiet, & dulciſſimos deguſtabit, & veram tandem formam, veræ formæ imprimet, atque ingenerabit, qui veriſſimus amoris finis à quibuſdam exiſtimatur. Iſtis veſtigijs ſi Curialis noſter inſiſtat, & dominæ ſuæ gratiſſimus ſemper erit, & illa viciſſim in illius deſiderijs officioſa dulcis, affabilis, nec minus illi placere, quàm ab eodem diligi optabit: in vtroque vna eademquè voluntas erit, vtriq; ſumma fœlicitas continget. Hìc Morellus: vera (inquit) forma, tum demum formæ optimè imprimitur, cùm in muliere formoſa,

pulchra

pulchra proles ingeneratur: hoc ego manifeſtius amoris argumentum putarem, quàm ſi me millies, iſta (quam dicis) verborum ſuauitate deliniret. Arriſit hic Bembus: & minimè (inquit) oportuit Morelle, limites quoſdam, iſto modo tranſire. Non eſt (mihi crede) exiguum amoris ſignum, cum formã muliercula (rem tanti momenti) amatori concedat, cum per illos animæ meatus, id eſt videndi, audiendiq; organa, oculorum obtuitum, vultus imaginem, vocem, verba (quæ omnia illius cordi infunduntur) tanquàm beneuolentiæ teſtimonia liberè illi permittat. Falſi mehercule teſtes (inquit Morellus) aſpectus, atque verba, & ſæpe ſunt, & ſæpius eſſe poſſunt. Quiſquis igitur certiora amoris pignora non habet, is mihi ſtulte ſecurus videtur. Expectabam ſanè multo hanc tuam in Curialem noſtrum humaniorem fore, quàm Iuliani fœminam: ſed illis iudicibus perſimiles vtriq́ue videmini, qui vt ſapientes habeantur, contra ſuos ſententiam ferunt. Ego ſanè (inquit Bembus) meam Aulicam, Curiali meo minimè iuuenili affabiliorem eſſe volo, quàm ſuam Iulianus etiam iuueni vult eſſe: quod eò cum ratione melius conuenit, quia meus ille, nihil niſi honeſta efflagitabit, quæ ſine reprehenſione concedi poterunt. Verùm Iuliani muliercula, cui de iuuenili modeſtia vix conſtat, honeſta ſola concedet, reliqua repudiabit. Multo itaquè meus iſte fœlicior, cui nihil denegatur, quàm ille, cui aliquid conceditur, aliquid non permittitur. Et vt planiùs perſpiciatis, quantum ille amor qui ratione nititur, eo preſtantior eſt, qui à ſenſibus oritur, illud audeo confirmare illi permulta concedenda eſſe, cum eadem ipſa huic poſteriori denegenda ſint: quoniam in altero turpia, in altero honeſta exiſtunt. Et proinde fœmina, vt ſincerè amanti ſatisfaciat, non ſolum iucundiſſimè cum eo ridere poterit, familiariter & priuatè colloqui, iocari, ludere, manu ſuauiter apprehendere, ſed impunè etiam oſculari: quod in illo ſenſuali amore non licet, ſi Iuliani regulis credamus. Oſculum enim cum & corporis, & animæ coniunctio ſit, metuendum vehementer ne ille amator ſenſualis, corpore quàm animæ ſit procliuior. Amator vero rationalis, etiamſi os corporis partem eſſe non ignoret, tamen cum verba (quæ animæ ſunt interpretes) ex eo tanquam illius

Oſculũ quãtæ vtilis.

perduxerat: ita ex infimo gradu intellectus particularis ad vniuerſalis illius faſtigium euehit. Ita anima veri, diuiniquè amoris ſanctiſſimis ignibus accenſa, ad cœleſtem naturam aduolat, nec ſenſus tantummodo commercium repudiat, ſed rationis etiam momentis ampliùs, non indiget, cum in angelum transformata, omnia intelligat, cum omni velo, omniquè nube diſcuſſa, ampliſſimum illud pelagus diuinæ pulchritudinis videat: eamquè in ſe recipiens, ea fœlicitate gaudet, quam ſenſus percipere non poſſunt. Quod ſi igitur illius formæ (quam oculis cœcutientibus indiès tanquàm inſomnium aut vmbram conſpicimus) tanta vis ſit, vt magnas ſui faces in nobis commoueat, vt nullam cum ea voluptatem conferendam arbitremur, quam ex vnico mulieris aſpectu percipimus: quanta quæſo & quàm fœlix admiratio, quàm beatus ſtupor, illas animas occupat, quæ ad diuinæ formæ conſpectum accedunt? quæ tam dulcis flamma, quod ſuauius incendium putandum eſt, quàm illud quod ex ipſo fonte verę & cœleſtis pulchritudinis exoritur? cũ omnis venuſtatis principium ſit, quòd neque augeri, neque diminui poterit, cum ſemper pulchra, ſemper eadem, ſemper ſui ſimilis appareat, nihil alterius participãs, nulla ex parte inæqualis: poſtremo, cum vndiquè ſuauis & formoſa ſit, cùm cætera omnia, quòd formam habeant, ab iſta forma acceptam referãt. Hæc illa pulchritudo eſt, quæ à ſumma bonitate ſeparari, atque diuelli non poteſt, quæ ſua luce omnia ad ſe attrahit, quæ & intellectum intelligentibus, & rationem rationalibus, & ſenſum ſentientibus, & appetitum animantibus, & vitam, motum, inſtinctum (tanquàm ſui veſtigium) plantis, lapidibuſq; infundit. Tanto itaq; amor iſte reliquis præſtantior eſt, quantò illius cauſa cæteris eſt excellentior. Et quemadmodũ ignis omnes auri feces exurit, mirificeq; diuidit: ita ſanctiſſimus iſte animarum noſtrarũ ignis, illud omne quod in ijs impurum atq; mortale eſt reſcindit, cœleſtẽ illius partem exornat atq; excitat, quæ in illa iam antea ſenſus iniquitate obruta, atq; ſepulta erat. Hic eſt ille ignis, quo Hercules in Oetæ montis vertice flagraſſe à poetis fingitur, cuius incẽdio diuinus & immortalis eſt effectus: hic Moſis rubus igneus, hic diſſectæ linguæ ardẽtes, hic currus Eliæ inflammatus, qui gratiam, & beatitudinemquè illorum

animis ingeminat,qui illius aſpectu dignantur,cum terreno carcere, & pedore ſoluti, ad antiquum domicilium, id eſt, cœlum,reuertuntur. Huic itaq; diuiniſſimæ luci omnes curas,cogitationeſq; conferamus, quæ cæleſtem viam commonſtrat, eiquè omnes affectus poſtponentes, quibus depreſſi fuimus, per illã ſcalam, quæ infimo gradu amoris ſenſualis vmbrã habet, ſupremam illam ſtationẽ aſcendamus, vbi cœleſtis illa,amabilis, & veriſſima omnium forma habitat,quæ in intimis Dei penetralibus ita reconditur, vt eam mortales oculi intueri non poſſint.Ibi veriſſimum deſideriorũ noſtrorum terminum,laborũ requiem,miſeriarũ perfugium,ægritudinũ medicinam, deniquè tẽpeſtatum ac procellarum huius vitæ omnium, portum tutiſſimum inueniemus. Quæ itaq; vox(ô amor ſanctiſſime)quę tandẽ mortalis lingua tuas laudes ſatis dignè iuſteq; cõmemorare poſſit? Tu omnis pulchritudinis,bonitatis, ſapientiæ theſaurus,à diuina pulchritudine, bonitate, ſapientia deriuatus, in eadem perſiſtis,& ab ea per eandem in circulum reuolueris.Tu dulciſſima mundi cathena, tu medio inter cœleſtia ac terrena repoſitus,ſuauiſſimo quodã temperamento ſuperiorum virtutes,rebus inferioribus immittis,& animos mortales ad ſuum principium reducens, cum eodẽ mirificè coniungis. Tu cõcordia quadã elemẽta cõmiſces, tu naturã ad producẽdũ excitas,rerũq; ſpecies ſucceſſione ſuſtẽtas.Tu res diſſitas,ac ſeperatas adunis, imperfectis perfectionẽ attribuis,diſſimilimis ſimilitudinẽ,inimiciſſimis amicitiã,terris fructũ, mari tranquillitatem,cœlo lumen vitale.Tu veræ voluptatis,gratiæ, pacis,manſuetudinis parens es,eadem ruſticitatis, feritatis,ignauiæ hoſtis,omnis deniq; boni, & initium primum, & finis vltimus.Et quoniam te in ipſo flore pulchrarum mẽtium atq; corporum habitare delectat, non dubito, quin hic apud nos verſere,eorumq; oculis atq; animis aliquando te commonſtres,qui tuo aſpectu non indigni putãtur. Tu itaq; (ô ſumme Deus) votis noſtris attendere digneris, cordibus te noſtris infunde,tuo ſplẽdore, tuo ſanctiſſimo igne caliginem noſtram diſpelle,tãquam dux fidus in iſto Laberinthio tenebricoſo,veram viam oſtende, falſos ac hallucinantes ſenſus corrige,& poſt iſtam taminanem & deuiam peregrinationẽ,ſynceram,rectamq; lætitiã cõcede.Odores illos

ſpirituales,

ſpirituales,qui intellectus virtutes viuificãt,ſentiamus: harmoniam illam cæleſtem,concentumq; ſic audiamus nihil vt loci in nobis perturbationũ diſcordię relinquatur.In exhauſto illo quietis & trãquillitatis fonte,nos inebriato, qui ſemper delectat,nũquã ſatiat,qui omnib.ex ea tã limpida aqua potãtib.verę beatitudinis guſtum miniſtrat.Lucis tuę radijs adũbratã oculorũ noſtrorũ ignorantiã ita diſcutias,vt mortalem poſthac pulchritudinem contemnant,deindè intelligant res illas(quas primò vidiſſe ſe credunt)omninò nullas eſſe: eas verò quas nõdum viderunt,eſſe veriſſimas. Accipe animas noſtras ſeſe tibi tanquam ſacrificium humillimè offerentes;illis eas flãmis adure,quæ omnẽ ſcoriã,& ſpurcitiẽ expurgãt,vt à corpore diſiunctæ,perpetuò dulciſſimoq; vinculo cum cœleſti forma cõiungantur. Nos verò à nobis ipſis ſeperati,tãquã veri amatores in amatã cõmutemur,deindè à terra ſublati,ad conuiuiũ illud angelicũ admiſſi, ambroſia & nectare ſaturati,fœliciſſimã illã,& ſemper viuẽtem mortem obeamus. Vt antiquiſſimi olim patres quorum animas Zelo ardẽtiſſimo contẽplantes,tu è carcere corporeo eripuiſti,& cũ ipſo deo collocaſti.Cũ hactenus Bẽbus tãta vehemẽtia peroraſſet,quaſi œſtro aliquo diuino percitus fuiſſet, ſtabat tãdẽ tacitus,& immobilis,& oculis in cœlũ elcuatis, in extaſim ſublapſus videbatur:cũ tandẽ Æmilia quæ vnà cũ reliquis attentiſſimè auſcultabat,illũ toga vellicans,quid eſt (inquit)Bembe?caue ne tute etiã iſta tam defixa cogitatione animã quoq; à corpore diſiũgas.Id ſi fieret (inquit Bembus)ne hoc quidẽ primũ in me amoris miraculũ eſſet. Inſtabat iã valdè ducilla, cęteriq; promiſcuè omnes,vt in iſto ſermone lõgiùs progrederetur,nemoq;omniũ erat, quin diuini illius amoris ſcintillã ſe aliquã iã nũc perſentiſcere putaret, pluribuſq; vehemẽter inhiarẽt. At Bemb.Ego(inquit)hactenus viri optimi,id vobis diſſerui quod mihi fãctiſſimus amoris furor,nec pręmeditãti,nec opinãti dictauit. Nũc verò cũ nihil amplius ille ſuggerat,neſcio,quid ego adijciã.Neq; verò ipſe fortaſſe amor,ſua vlteriùs myſteria proferri vult, nec Curialẽ illos limites prętcrire,quos ego illi demonſtraui: & proindè plura attexere fas fortaſſe nõ erit.Sanè,verò(inquit Ducilla)ſi Curialis noſter minimè iuuenilis,illis veſtigijs inſiſtere poſſit,quæ tu illi expreſſeris,nihil eſt quod tãta fœlici

animis ingeminat,qui illius aſpectu dignantur,cum terreno carcere, & pedore ſoluti, ad antiquum domicilium, id eſt, cœlum,reuertuntur. Huic itaq; diuiniſſimæ luci omnes curas,cogitationeſq; conferamus, quæ cæleſtem viam commonſtrat, eiquè omnes affectus poſtponentes, quibus depreſſi fuimus, per illã ſcalam, quæ infimo gradu amoris ſenſualis vmbrã habet, ſupremam illam ſtationẽ aſcendamus, vbi cœleſtis illa,amabilis, & veriſſima omnium forma habitat,quæ in intimis Dei penetralibus ita reconditur, vt eam mortales oculi intueri non poſſint.Ibi veriſſimum deſideriorũ noſtrorum terminum,laborũ requiem,miſeriarũ perfugium,ægritudinũ medicinam, deniquè tẽpeſtatum ac procellarum huius vitæ omnium, portum tutiſſimum inueniemus. Quæ itaq; vox(ô amor ſanctiſſime)quę tandẽ mortalis lingua tuas laudes ſatis dignè iuſteq; cõmemorare poſſit? Tu omnis pulchritudinis,bonitatis, ſapientiæ theſaurus,à diuina pulchritudine, bonitate, ſapientia deriuatus, in eadem perſiſtis,& ab ea per eandem in circulum reuolueris.Tu dulciſſima mundi cathena, tu medio inter cœleſtia ac terrena repoſitus,ſuauiſſimo quodã temperamento ſuperiorum virtutes,rebus inferioribus immittis,& animos mortales ad ſuum principium reducens, cum eodẽ mirificè coniungis. Tu cõcordia quadã eleméta cõmiſces, tu naturã ad producẽdũ excitas,rerũq; ſpecies ſucceſſione ſuſtẽtas.Tu res diſſitas,ac ſeperatas adunis, imperfectis perfectionẽ attribuis,diſſimilimis ſimilitudinẽ,inimiciſſimis amicitiã,terris fructũ, mari tranquillitatem,cœlo lumen vitale.Tu veræ voluptatis,gratiæ, pacis,manſuetudinis parens es,eadem ruſticitatis, feritatis,ignauiæ hoſtis,omnis deniq; boni, & initium primum, & finis vltimus.Et quoniam te in ipſo flore pulchrarum mẽtium atq; corporum habitare delectat, non dubito, quin hic apud nos verſere,eorumq; oculis atq; animis aliquando te commonſtres,qui tuo aſpectu non indigni putãtur. Tu itaq; (ô ſumme Deus) votis noſtris attendere digneris, cordibus te noſtris infunde,tuo ſplẽdore, tuo ſanctiſſimo igne caliginem noſtram diſpelle,tãquam dux fidus in iſto Laberinthio tenebricoſo,veram viam oſtende, falſos ac hallucinantes ſenſus corrige,& poſt iſtam taminanem & deuiam peregrinationẽ,ſynceram,rectamq; lætitiã cõcede.Odores illos

ſpirituales,

ſpirituales,qui intellectus virtutes viuificãt,ſentiamus: harmoniam illam cæleſtem,concentumq; ſic audiamus nihil vt loci in nobis perturbationũ diſcordię relinquatur. In exhauſto illo quietis & trãquillitatis fonte,nos inebriato, qui ſemper delectat,nũquã ſatiat,qui omnib. ex ea ta limpida aqua potãtib. verę beatitudinis guſtum miniſtrat. Lucis tuę radijs adũbratã oculorũ noſtrorũ ignorantiã ita diſcutias,vt mortalem poſthac pulchritudinem contemnant,deindè intelligant res illas(quas primò vidiſſe ſe credunt)omninò nullas eſſe: eas verò quas nõdum viderunt,eſſe veriſſimas. Accipe animas noſtras ſeſe tibi tanquam ſacrificium humillimè offerentes;illis eas flãmis adure,quæ omnẽ ſcoriã,& ſpurcitiẽ expurgãt,vt à corpore diſiunctæ,perpetuò dulciſſimoq; vinculo cum cœleſti forma cõiungantur. Nos verò à nobis ipſis ſeperati,tãquã veri amatores in amatã cõmutemur,deindè à terra ſublati,ad conuiuiũ illud angelicũ admiſſi, ambroſia & nectare ſaturati,fœliciſſimã illã,& ſemper viuẽtem mortem obeamus. Vt antiquiſſimi olim patres quorum animas Zelo ardẽtiſſimo contẽplantes,tu è carcere corporeo eripuiſti,& cũ ipſo deo collocaſti. Cũ hactenus Bẽbus tãta vehemẽtia peroraſſet,quaſi œſtro aliquo diuino percitus fuiſſet, ſtabat tãdẽ tacitus,& immobilis,& oculis in cœlũ elcuatis, in extaſim ſublapſus videbatur: cũ tandẽ Æmilia quæ vnà cũ reliquis attentiſſimè auſcultabat,illũ toga vellicans,quid eſt (inquit)Bembe? caue ne tute etiã iſta tam defixa cogitatione animã quoq; à corpore diſiũgas. Id ſi fieret (inquit Bembus)ne hoc quidẽ primũ in me amoris miraculũ eſſet. Inſtabat iã valdè duciſſa, cęteriq; promiſcuè omnes,vt in iſto ſermone lõgiùs progrederetur,nemoq;omniũ erat, quin diuini illius amoris ſcintillã ſe aliquã iã nũc perſentiſcere putaret, pluribuſq; vehemẽter inhiarẽt. At Bemb. Ego(inquit)hactenus viri optimi,id vobis diſſerui quod mihi fãctiſſimus amoris furor,nec prẽmeditãti,nec opinãti dictauit. Nũc verò cũ nihil amplius ille ſuggerat,neſcio,quid ego adijciã. Neq; verò ipſe fortaſſe amor,ſua vlteriùs myſteria proferri vult, nec Curialẽ illos limites prẽterire,quos ego illi demonſtraui: & proindè plura attexere fas fortaſſe nõ erit. Sanè verò(inquit Ducilla)ſi Curialis noſter minimè iuuenilis,illis veſtigijs inſiſtere poſſit,quæ tu illi expreſſeris,nihil eſt quod tãta fœlici

tate ſatisfactum ſibi non putet, nihil quod iuuenibus inuideat. Tum Cæſar: illa (inquit) via quæ ad iſtam beatitudinem adducit, adeò erecta, & difficilis eſt, vt verear ne eò perueniri non poſſit. Credo equidem (inquit Gaſparus) id viris difficile, mulieribus impoſſibile eſſe. Subridens hic Æmilia, ſi adeò ſæpè (inquit) in nos deliqueris, nos tibi amplius, nòn ignoſcemus. Nihil herculè deliqui (reſpondit Gaſparus) ſi dixerim fœminarum animas, à paſſionibus adeò liberas non eſſe, vtì hominum mentes ſunt, nec adeò contemplationi deditas, quemadmodum illis neceſſe eſt (vt Bembus confirmauit) qui cœleſtem illum amorem deguſtare deſiderant. Neque verò hoc vnquàm mulieribus contigiſſe legitur, ſed viris nonnullis, vt Platoni, Socrati, Plotino, multisq; alijs: ſanctiſſimis ité patribus, vt Diuo Franciſco, cui ardentiſſimus amoris ſpiritus, ſacratiſſimum illud quinq; vulnerum ſigillum impreſſit. Neq; ſanè alia virtus aliqua niſi amatoria ſanctũ Paulum ad illa myſteria rapere potuit, quæ reuelãda nõ ſunt: nec ſancto Stephano clauſtra cœlorũ aperiẽtia cõmonſtrare. Hic Iulianus: ne iſta quidem in re viri fœminis præſtantiores ſunt. Nam ipſe Socrates omnia amorum arcana illi à muliere nimirum Diotima, explicata fuiſſe oſtendit. Idem quoq; angelus qui ſacrã illã effigiem diuo Franciſco impreſſit, multas noſtra ætate fœminas, eodẽ caractere dignas effecit. Illud etiã meminiſſe debes Mariæ Magdalenæ multa peccata remiſſa eſſe, quoniam multũ amauit. Eadem fortaſſè non minus, quàm ipſe Paulus angelico amore in tertium cœlũ eſt euecta. Aliæ præterea innumerabiles (vt herí commemineram) quæ Chriſti nominis amore, vitam deſpicientes, pœnarum atrocitatem, mortẽq; omnibus terribilem nihili pendebant. Neq; illæ ſanè vetulę erant (quod in noſtro Curiali Bembus requirit) ſed molles teneræq; virgunculæ, in qua ætate (ſi illi credamus) amor ille ſenſualis tolerandus videtur. Hic Gaſparus plura dicturus erat, ſed illi Duciſſa orationem præripuit: & iſtius (inquit) rei Bembus iudex eſto, num cęleſti illi amori mulieres æquè atq; viri nõ ſunt aptæ, & idoneæ. Sed quoniam lis illa lõgior fortaſſe futura eſt, præſtat in craſtinum differre. Immò hac nocte terminetur (inquit Cæſar.) At hoc quomodò fiat, nõ video (inquit Duciſſa.) Rectè ſanè (inquit Cæſar) nam iamdudum

dice

dies est,lucemq; ostendebat,quæ iam tum per fenestrarum rimas penetrare cæperat.Attollunt sese confestìm omnes, non sine summa admiratione quòd istas disputationes longiores non putassent:quod necesse fuisset,nisi & seriùs paulò,quàm solebant exorsi essent,& mira quadã suauitate, ita omnium animos ista disceptatio demulcisset, vt horas sensim labentes,animaduertere non possent. Nemo sanè somni grauedinem aut stuporẽ aliquem persensit, quod illis solet euenire qui horam dormiendi consuetam præterierunt. Cùm igitur fenestræ omnes apertæ essent,quæ in illa palatij parte sunt,quæ ad montem Catrium vergit, rosea iam se aurora per orientem ostendit,omnesq; iam stellæ abierant, vnà excepta Venere dulcissima cæli gubernatrice, quæ diei noctisq; crepuscula custodiuit,à quibus aura suauissima perflare videbatur,quæ aërem tenui quadam frigiditate perfũdens,aues ad cantellandum prouocabat, inter siluas murmurãtes,collesq; vicinos.Vndè omnes Ducissæ sereniſſimæ summa reuerentia valedicentes,cubitum sine tædarum luce discedunt,cùm diei lumen sufficeret. Cumq; camera ingẽti excederent, Præfectus in Ducissam conuersus, vt Gaspari (inquit)& Iuliani litem cõponamus,citiùs hac nocte quàm fieri solet coram Iudice conueniemus.Hac conditione id fiet (inquit Æmilia) vt si Gasparus mulieres (vti solet) falsò calumnietur, pignora aut fideiussorem det,rationis se iudicio sisti. Nam ego illum inconstantem fore & fugitiuum suspicor.

* *
*

In

In Balthasaris Castilionis Aulicum à Bartholomæo Clercko Latinum ex Italico factum.

QValem Plato REMPVBLICAM,
Diuinus olim finxit,&
Qualem BEATVM prodidit
Regis magister maximi,
Et ille qualem RHETOREM
Descripsit omnium optimus
Rhetor Latinus Tullius:
Talem AVLICVM Castilio
Coloribus verisimis
Depinxit Hetruscis suis.
At illud ô factum malè,
Quòd non erat fas gentibus
Et cæteris cognoscere
Tam insigniter pictum AVLICVM.
Donec Quirinalem togam,
Hetrusco ablato pallio,
Insigni huic dat AVLICO
Clercus Britannus auicus:
Clercus, Minerua cui fauet,
Cui lingua, cui pectus sapit,
Vulgare qui profert nihil.
Ergo illud ô factum bene,
Quòd cæteris & gentibus
Nunc Clerce per te fas siet
Illum AVLICVM cognoscere
Tam insigniter pictum AVLICVM.

T. Bingus.

Iulij

Iulij Borgarucij Doctoris medici, *Carmen Hendecaſyll.*

ISTos Docte tuos labore ſummo
Præter Clerke animum omnium virorum
Factos,& ſalibus libros refertos
Non mirabitur omnis hæc pigra Aetas?
Factos dixerit ipſe noſter author
Qui ſi viueret,oſculis Latinos
Ornatos melius, iocis repletos
Fixis,in medio ſinu locaret,
Oh nunc Auſonia ipſa quid fatetur
Priſcè cùm videat tuos loquentes
Aulæos? Decus omne conferendo
Priſcas Clerke tibi parat coronas.

TVllius,Oſorius,Clerckus,flos,gloria, laurus,
Florens,grata,virens,floret,abundat,ouat,
Tullius Auſonij dicatur floſculus horti,
Oſorius patriæ gloria ſola ſuæ,
Clerckus & Angliaci memoretur germẽ agelli
Et merito patriæ,lurea lauta ſuæ.

Henricus Dethick
Oxonienſis.